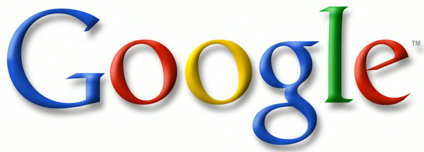
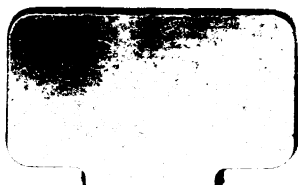

HET

LEESKABINET.

HET

LEESKABINET.

MENGELWERK

TOT

GEZELLIG ONDERHOUD

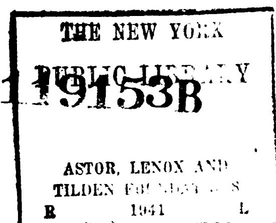
VOOR

BESCHAAFDE KRINGEN.

MET PLATEN.

Derde Deel.

AMSTERDAM,
ABRAHAM FRIJLINK.
1872

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
119153B
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1941 L

INHOUD.

Mengelingen.

DE PLATEN ALDUS TE PLAATSEN:

DE NALATENSCHAP VAN BARENTS EN ZIJNE TOGTGENOOTEN OP NOVA ZEMLA. (*)

Al is een Nederlander ook geen bepaald lofredenaar van den goeden ouden tijd, moet het hart hem toch warm kloppen bij de herinnering aan de roemvolle daden van zijn voorgeslacht, waaronder de Nederlandsche zeetogten en de daarmede gepaarde ontdekkingen van vreemde landen geen geringe plaats innemen. Werden velen er van met een gelukkigen afloop bekroond, niet altijd was dit het geval. Tot deze laatsten behoort de bekende expeditie naar de Noordpoolzee en de overwintering op een der eilanden, die den naam van Nova Zemla dragen, in 1596—97. Nadat deze expeditie gedurende meer dan twee eeuwen bij velen op zijn best bij name bekend was, is zij aan onze landgenooten eindelijk weder in het geheugen teruggeroepen door het uitstekende dichtstuk van onzen Tollens. Daar dit intusschen ook weder bijna alles was wat men van die ontdekkingsreis wist, is bij velen de wensch opgekomen, recht te weten wat daarvan de eigenlijke feiten waren en wat de poëzie er aan had toegevoegd. Wij meenen zelfs iets van eene prijsvraag te hebben gehoord, welke daaromtrent is of zou worden uitgeschreven.

Bij al die onzekerheid in deze, was het voorzeker aan velen met ons eene aangename verrassing, op eens uit de dagbladen te vernemen, dat door een Noorweegschen zeevaarder, kapitein Carlsen, het bijna drie eeuwen oude winterkwartier der Hollanders was opgezocht, en wel met het gelukkig gevolg, dat het door hem inderdaad was teruggevonden, zoo als blijken kon uit eene menigte voorwerpen, die door de expeditie

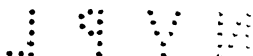
(*) Het Russisch heeft Novaja Zemla (Новая Земля). Het woord beteekent *Nieuw Land* (*Terra Nova*). Daar *Zemla*, even als *terra* en *aarde*, vr. is, ontvangt het bv nw. *nova* daardoor den uitgang я, dien wij echter niet behoeven over te nemen. De Duitschers, wier *v* scherper klinkt dan de onze, en wier *z* als *ts* luidt, spellen *Nowaja Semlaja*, in strijd met de Russische uitspraak en de onze.

waren achtergelaten. Zij zijn door gemelden kapitein met veel zorg bijeenverzameld en medegenomen, vervolgens van hem afgekocht, en thans in ons bezit.

Nadat hiervan in Dr. A. Petermann's *Mittheilungen über wichtige neue Erforschungen auf dem Gesammtgebiete der Geographie*, in afl. XII van 1872, met eenige woorden was melding gemaakt, levert afl. V van den tegenwoordigen jaargang van dat tijdschrift een uitvoerig verhaal, zoo van Carlsen's ontdekking der overwinterplaats, als van die geheele overwintering zelve. Bij dit verhaal zijn een viertal platen gevoegd. Een en ander is ontleend aan een in onze taal geschreven verhaal van Gerrit de Veer, uitgegeven te Amsterdam in 1598, en in 1609 door William Phillip in het Engelsch vertaald. Van deze vertaling werd in 1853 door de *Hakluyt Society*, te Londen, eene nieuwe editie geleverd. Naar deze laatste is de overzetting in Petermann's *Mittheilungen* gevolgd, en daarvan leveren wij nu weder eene vertaling. Hadden wij het werk van de Veer (waarvan het een uittreksel is, want daarin komen ook andere Nederlandsche zeetogten voor) bij de hand, dan zouden wij daaruit zelf kunnen putten; daar dit echter niet het geval is, moeten wij roeien met de riemen die wij hebben, en geven onzen lezers een wel beknopt, maar toch zoo volledig mogelijk overzicht van een en ander.

Iets interessanters — dit bekennen de Duitschers zelve, want wij vertalen nu — iets van hooger romantischen aard dan het winterkwartier der Hollandsche expeditie in 1596—97 is op den geheelen aardbodem sedert langen tijd niet gevonden. Men bedenke hoe weinig te dien tijde van onzen aardbol bekend was. Het Beeren-eiland en Spitsbergen waren door de expeditie van Barents en zijne makkers eerst kort te voren — Juni 1596 — onmiddelijk vóór hunne omzeiling van Nova Zemla ontdekt; Jan-Mayen, Oost-Groenland, de Baffingsbaai, de Beringstraat enz. waren nog onbekend; van geheel Australië was nog geen enkel punt door Europeanen gezien.

Kapitein Carlsen, op de walvischvangst uitgaande, verliet Hammerfest den 16 Mei 1871, en bereikte het zuideinde van Nova Zemla in Julij. Daar op dien tijd de zeeëngten van Karië en Jugor nog niet open genoeg waren om de Karische zee

in te loopen, koos hij verstandigerwijze de volle zee, omzeilde geheel Nova Zemla, kwam op 9 September in de IJshaven der Hollandsche expeditie, zeilde van daar in het midden van September de geheele Karische zee zuidwaarts door, en keerde op 4 November naar Hammerfest terug.

Aan de IJshaven ontdekte Carlsen de overblijfselen van het ingevallen overwinteringshuis der expeditie van Barents en zijne lotgenooten. Het was van dennehout opgetimmerd, volgens de meting van Carlsen 32 voet lang en 30 breed, vol van ijs, dat luchtdigt de voorwerpen bedekte, die hij, ten deele goed bewaard gebleven en bijna ongeschonden, daaronder vond en naar Hammerfest heeft overgebragt. Het aantal dier voorwerpen bedroeg omstreeks 150; zij bestonden uit geweerloopen, zwaarden, hellebaarden, lanspunten, allerlei gereedschap, slijpsteenen, kookpotten, kandelaars, tinnen kruiken, een zandlooper, eene fluit, klompen, op blik geschilderde afbeeldingen, sloten, eene metalen schel of bengel, eene groote steenen kruik en eene ijzeren kist. Onder de gevonden boeken bevond zich een werk over sterrekunde en een goed geconserveerd exemplaar van Mendoza's beschrijving van China in de Hollandsche taal.

Wij gaan nu over tot mededeeling van hetgeen in Petermann's *Mittheilungen* omtrent dit onderwerp wordt aangetroffen. Het draagt den titel van:

VERBLIJF EN OVERWINTERING DER HOLLANDSCHE EXPEDITIE ONDER HEEMSKERCK EN BARENTS, AAN DE NOORD-OOSTKUST VAN NOVA ZEMLA (76° 7′ N. BR.), VAN 26 AUG. 1596 TOT 14 JUNI 1597.

I.

CARLSEN'S ONTDEKKING VAN DE BIJNA 300 JAREN OUDE WINTERHUT DER HOLLANDERS.

De ontdekking van den scheepskapitein Elling Carlsen is in velerlei opzigten hoogst belangrijk, zoo zelfs, dat men haar het opdelven van een *Nieuw Pompeji* zou kunnen noemen. De heer Petermann — wiens verslag wij nu volgen — meldt, dat deze benaming afkomstig is van het honorair lid der Zweedsche akademie van wetenschappen A. von Midden-

dorf, terwijl hij aan den heer von Krogh, keizerlijk Duitsch consul te Tromsöe, het journaal te danken heeft van kapitein Carlsen, waarin de reis dag voor dag is opgeteekend. Dit dagverhaal luidt aldus:

7 September 1871. Stijve koelte uit het zuiden, met betrokken lucht. Des namiddags lieten wij het anker vallen nabij de IJshaven, waar Barents overwinterde.

8 Sept. Storm uit het westen, met bewolkte lucht. Eerst het spek uit de gevangen dieren gesneden, en toen de gaffel gerepareerd, die gebroken was.

9 Sept. Stijve koelte uit z. w. met betrokken lucht. Gingen onder zeil, en stevenden zuidwaarts de kust langs. 6 Uur 's namiddags zagen wij walrussen op het ijs, zetteden de booten uit, en vingen twee. Zagen aan wal een huis, dat ingevallen was; de geobserveerde breedte was ten 12 ure 's middags 76° 12′ n. geweest. Het huis was 16 el lang en 10 breed; het was van denneplanken opgetimmerd, en zoo ver men zien kon met spijkers aaneengevoegd In dit huis vonden wij twee koperen ketels, een breekijzer, een geweerloop, eene hangklok, eene groote schel, eene kist met vijlen en ander gereedschap, eenige afbeeldingen, eene fluit, eenige kleedingstukken, die vergaan waren, twee ledige kisten en een drievoet, die als haard gediend scheen te hebben.

10 Sept. Wind n. w. en bijna stil, met heldere lucht. Stevenden langs de kust naar het z z. w., vingen twee walrussen. Des nachts stil.

11 Sept. Labberkoelte uit het w., met betrokken lucht. 's Namiddags toenemende wind; 's nachts storm uit het z. w.

12 Sept. wind uit het z. w. Moesten naar de IJshaven koers zetten, waar wij 's middags ankerden en andermaals aan wal en naar het huis gingen. Wij vonden daar nog meer voorwerpen, als kandelaars en blakers, tinnen drinkkroezen, een degen, eene bijl, twee boeken, stukken en brokken van instrumenten en eene ijzeren kist.

13 Sept. Storm uit het w. n. w. 's Middags gingen wij weer onder zeil Toen wij een weinig zuidwaarts gekomen waren, ging de wind om naar z. w., en dwong ons af te houden en te ankeren. Storm met sneeuw. 's Nachts weinig wind.

14 Sept. Stilte met heldere lucht. Om 4 uur 's morgens

gingen wij weer aan land, om bij het winterverblijf nader onderzoek te doen Al opdelvende vonden wij wederom eenige voorwerpen, als trommelstokken, degens, lansen. Een en ander had het voorkomen alsof die lieden als mariniers uitgerust waren geweest. Wij vonden geen spoor, dat van de overwinteraars iemand gestorven was. Aan het strand vonden wij verscheidene balken, die tot een schip behoord schenen te hebben, waaruit ik meende te moeten opmaken, dat daar een schip verongelukt was, men er een huis gebouwd en later zijne toevlugt tot de booten genomen had. Van scheepskisten bevonden zich in het huis vijf stuks; ook was, zoo ver men zien kon, het getal der slaapplaatsen vijf. Wij begonnen nu een *varde* (wachttoren) van steen en hout op te rigten, legden er in eene blikken flesch, met een verslag over onze vondst, en plaatsten op deze verhevenheid een twintig voet lange paal. Waargenomen breedte 76° 7′ n., lengte circa 68° ten o. van Geenw., miswijzing 23° o. Daar de wind om 12 uur uit het n.o. waaide, zeilden wij 's middags verder naar het z. toe."

Kapitein Carlsen doorstevende nu de geheele Karische zee, passeerde 6 October de straat van Karië, en kwam op 4 November gelukkig te Hammerfest aan Daar vond hij terstond een kooper voor de belangrijke voorwerpen, die hij had medegebracht; een Engelschman namenlijk kocht ze hem voor de som van 600 p. St. af. Wat sedert van een en ander is geworden, is mij onbekend; volgens berigten in dagbladen, moezij door Nederland zijn aangekocht. Met eene latere mededeeling is mij ook eene teekening geworden, die door kapitein Carlsen van de Hollandsche winterhut is gemaakt, zoo als hij die aantrof; zij komt vrij goed overeen met de beschrijving en afbeeldingen, die van de Hollandsche expeditie bestaan.

Volgens de opneming der Noorwegers in Noord-oost Nova Zemla, is de winterhut gevonden op 76° 7′ n. br., 68° 34′ o. l. v. Gr., op eene landtong, welke de baai, door de Hollanders IJshaven genoemd, in het zuiden omringt; de mond der baai bevindt zich in het oosten. Deze jongste opnemingen bevestigen het verhaal der Hollanders in ieder opzigt op duidelijke wijze; men heeft eeuwen lang deze merkwaardige drie expeditiën op verschillende wijzen uitgelegd; neemt men echter de opgaven der Hollanders betrekkelijk hunne astronomische waarnemingen, hunne peilingen en hunnen scheepskoers

juist zoo als zij voorhanden zijn, dan stemt zij volkomen met de opmetingen der Nooren in het vorige jaar overeen. Ik zal gelegenheid vinden bij eene andere gelegenheid op de drie elkander opvolgende expeditiën der Hollanders van 1594—96 terug te komen; voor het tegenwoordige wil ik omtrent de overwintering der Hollanders slechts berichten, dat zij niet alleen op zichzelve, maar ook tegenover de Oostenrijksche expeditie en hare voorgenomen overwinteringen in de zelfde streek der Poolgewesten bijzonder belangrijk is. Zonderling genoeg bevat de geheele Duitsche letterkunde over deze Hollandsche ontdekkingsreis en overwintering zoo goed als niets. Het uitvoerigste wordt nog daarover gesproken in het werk van Hartwig (*), misschien het beste Duitsche boek over de Noordpoolgewesten in het algemeen, en daar de drie Hollandsche expeditiën er in geschetst worden, neem ik daaruit het volgende over:

»Zeven jaar na de laatste reis van Davis, verschijnen de Hollanders op het tooneel der Noordpool-ontdekkingen. Dit degelijke volk, dat in de volgende eeuw geroepen was eene zoo groote rol op den oceaan te spelen, had eerst sedert kort zijne onafhankelijkheid bevochten, en was thans vol ijver bezig, door uitgestrekte handelswerkzaamheid eene plaats onder de Europesche mogendheden in te nemen, welke de kleinheid van zijn gebied het scheen te weigeren. De bekende wegen naar de schatten van het Zuiden waren toenmaals door de overmagtige vloten van Spanje en Portugal te goed bewaakt, dan dat de Hollanders hadden mogen hopen ze van deze zijde te kunnen naderen; waren zij echter zoo gelukkig de nog onbekende noordelijke doorvaart naar Indië te ontsluiten, dan konden zij toch altijd hun leeuwenaandeel daarvan buit maken.

»Door dien moedigen ondernemingsgeest bezield, die steeds door het morgenrood der onafhankelijkheid in het leven wordt geroepen, rustte derhalve eene maatschappij van Hollandsche kooplieden eene expeditie uit, die onder bevel van den ervarenen Willem Barents het groote werk ondernemen zou. Barents verliet Texel op 6 Juni 1594, kwam

---

(*) Hartwig, *Der Hohe Norden im Natur und Menschenleben*, 2 *Ausgabe*, 1867. *S.* 280 *ff.*

tot aan de noordpunt van Nova Zemla, en keerde toen weder naar Holland terug. Intusschen had zijn begeleider den meer bekenden weg door de Waaigatstraat ingeslagen, toen hij eene blaauwe opene zee voor zich ontdekte, en tot zijne groote vreugde de kust van Rusland zich naar het zuidoosten zag uitstrekken. Nu twijfelde hij er niet meer aan, of hij had de kaap Tabis van Plinius omzeild, welke, naar de meening van dien classicus, Azië in het noorden begrensde, en van waar af men na eene korte vaart de oost- en zuidkusten van dat werelddeel zou kunnen bereiken. Dat het vaste land van Azië, van de golf van Obi af, zich nog 120 lengtegraden ver binnen den Noordpoolcirkel naar het oosten uitstrekt, daarvan had men geen denkbeeld. Vol vreugde over zijne, gelijk hij meende, zoo belangrijke ontdekking, snelde de Hollander naar zijn geliefd Amsterdam terug, om de trage verbeelding zijner landslieden met hersenschimmige vooruitzichten en gouden droomen in vuur te brengen. Nu werden er zes groote schepen uitgerust en volgeladen met allerlei artikelen, die men slechts meende dat in den smaak der Indische volken zouden vallen. Een klein snelzeilend jagt begeleidde het eskader, om, zoodra de vermeende kaap Tabis omzeild zou wezen, naar het ongeduldig vaderland de gelukkige volvoering van het moeielijkste gedeelte der geheele reis in allerijl over te brengen.

»Maar helaas! de Hollanders konden ditmaal niet eens door de welbekende Waaigatstraat heen dringen, en terwijl zij er aan twijfelden of zij de vreeselijke ijsschòtsen wel zouden meester worden, die het kanaal verstopten, keerden zij vol neerslagtigheid en teleurgestelde hoop naar Texel terug.

»Toch werd de hoop om ten noorden het gewenschte doel te bereiken nog altijd niet opgegeven, en Barents, Heemskerck en Cornelis Rijp werden op 16 Mei 1596 nog eens derwaarts uitgezonden. Het Beeren-eiland en Spitsbergen werden ontdekt, waarop Rijp en Heemskerck naar Holland terugkeerden, terwijl de kloeke Barents voor de tweede maal de noordpunt van Nova Zemla bereikte, en, door het ijs ingesloten, den langen winter in die vreeselijke woestenij moest doorbrengen. Gelukkig werd eene menigte drijfhout aan de kust gevonden, hetwelk den Hollanders zoowel tot het bouwen van eene kleine hut als tot brandstof diende. Tevens werd daardoor

hun moed verhoogd, naardien zij er nu niet aan twijfelden, of God, die hun zoo onverwacht hulp had toegezonden, zou ook verder voor hen zorgen.

»En waarlijk hadden zij den troost van boven ten hoogste noodig; want reeds in September was de grond zoo hard bevroren, dat zij een kameraad, die intusschen gestorven was, niet meer konden begraven, en het bouwen der hut hun de grootste moeite kostte. Ook van de aanvallen van ijsbeeren hadden zij veel te lijden.

»Tegen het midden van October was de hut gereed, en reeds kort daarna moesten de dagelijksche rantsoenen verminderd worden. Nu viel de nacht van drie maanden in, dien men op 77° breedte aantreft, gedurende welke de vreeselijke koude hen in hunne treurige woning gevangen hield. »Wij keken elkander met sombere blikken aan," zegt Gerrit de Veer, aan wien wij het eenvoudig verhaal van deze lijdensgeschiedenis te danken hebben; »want wij waren bevreesd, dat het, wanneer de koude nog toenam, spoedig met ons gedaan zou wezen, daar al het vuur, dat wij stookten, ons toch niet kon verwarmen." Het ijs zat twee duim dik tegen de binnenwanden der hut aan, en de kleeren, die zij bij het vuur gezeten aan hadden, waren zoo wit »als de mantels der Hollandsche boeren, wanneer deze bij felle koude des morgens de stadspoorten binnen rijden." Toch hielden de mannen bij al dit lijden goeden moed, ja vierden zelfs den Driekoningen-avond onder vrolijkheid. Het gebruikelijke rantsoen wijn werd eenige dagen te voren voor het feest bespaard; zij lieten zich de in olie gebakken pannekoeken daarbij goed smaken, terwijl hunne geliefde betrekkingen in het verre vaderland door menigen dronk herdacht werden.

»Eenige weken later verrees de zon weder boven den gezichteinder, en men kan denken met welk gejuich zij begroet werd. Nu hielden ook de vreeselijke sneeuwstormen en ijzige winden op, en ofschoon de koude nog niet afnam, konden zij ten minste in de opene lucht eenige beweging maken.

»Toen de zomer naderde, was er geen mogelijkheid om het door ijs ingesloten schip tot eene terugreis te bezigen, en de eenige hoop, om uit hunne gevangenis te ontkomen, bestond in hunne twee booten, waarin zij zich nu aan de luimen der Poolzee toevertrouwden. Op den 4den dag der reis

geraakten de kleine brooze vaartuigen tusschen ontzaggelijke ijsschotsen beklemd, door welke zij zoo ontramponeerd en beschadigd werden, dat de wanhopende zeelieden elkander reeds een eeuwig vaarwel toespraken. In dit nijpend gevaar echter hadden zij hunne redding aan de tegenwoordigheid van geest en behendigheid van de Veer te danken, die van de eene schots op de andere sprong, tot hij eindelijk een vast ijsveld bereikte, waarop eerst de zieken, toen de levensmiddelen en eindelijk ook de twee booten gelukkig werden overgebragt. Daar moesten zij blijven tot hunne kleine vaartuigen weder in orde waren gebragt, en op deze drijvende ijsschots eindigde de wakkere Barents zijne moeitevolle levensreis. Hij stierf zoo als hij geleefd had, zich minder om zichzelven bekommerende dan om het welzijn zijner makkers, met eene zeekaart voor zich en onder goede raadgevingen voor de verdere reis. Zelfs de hoop om hun vaderland spoedig weder te zien was niet in staat de treurende zeelieden voor het verlies van hunnen aanvoerder te troosten, dien zij als een vriend en vader beminden en vereerden. Na eene hoogst vervelende en gevaarlijke reis kwamen zij eindelijk tegen het einde van Augustus te Kola, eene kustplaats in Russisch Lapland, aan, waar zij tot hunne onuitsprekelijke vreugde en niet geringe verwondering hunnen vroegeren medgezel Jacob Cornelis aantroffen, die hen gelukkig naar Amsterdam terugbragt."

Men zal uit het volgende zien, hoe onvoldoende deze korte schets de belangrijke geschiedenis der overwintering teruggeeft. Deze is niet alleen de eerste overwintering van Europesche ontdekkingsreizigers in de noordpoolstreken, maar tot op den huidigen dag in verschillende opzigten een der belangrijkste, die ten uitvoer gekomen zijn. De overwintering van Willoughby in Lapland, in 1553, kan niet wel tot deze noordpool-overwinteringen gerekend worden, daar zij in Europa plaats had. Vooral beachtenswaardig is de poolshoogte der Hollandsche overwintering en de middelen tot voeding en huisvesting, die haar ten dienste stonden. Van de talrijke overwinteringen van wetenschappelijke expeditiën in het hooge Noorden, die in de laatste jaren hebben plaats gehad, zijn er slechts vier, die op zoo hoog of nog hoogere breedte zijn doorgebragt als de Hollandsche expeditie, en wel:

Kane, in Renselaer-haven, 1853—55. . . .	78°	37′	N. Br.,	
Hayes, in Port Foulke, 1860—61	78	17½	»	
Belcher, in Northumberland Sound, 1852-53.	77	52	»	
Saunders, in Wolstenholme Sound, 1849-50.	76	30	»	
De Hollandsche expeditie in Nova Zemla, 1596—97.	76	7	»	
Parry, op het Melville-eiland, 1819—20.....	74	47⅓	»	(*)
De tweede Duitsche Noordpool-expeditie in Oost-Groenland, 1869—70.	74	32¼	»	
Moissejev in de Ondiepe baai, 1838—39....	73	57	»	(†)

Houdt men dit een en ander in het oog, en overweegt men verder dat het Hollandsche winterkwartier rechtstreeks aan de Aziatische pool der winterkoude lag blootgesteld, dan moet men zeggen, dat deze expeditie tot dusver nog nimmer naar waarde geschat is. Wel hebben wij van haar geen temperatuur- of andere meteorologische waarnemingen; maar reeds het eenvoudig verhaal van de overwintering biedt ons eene reeks van feiten en gevolgtrekkingen aan, zoo als b. v. het open zijn der zee gedurende den geheelen winter, het dikwijls voorkomen van sneeuwstormen, die mede het open zijn der zee in alle richtingen te kennen geven, het bij voorkeur heerschen van westewinden gedurende dien tijd, enz.

Bij het beoordeelen van het verloop der Hollandsche overwintering moet men niet uit het oog verliezen, dat deze expeditie voor zoo iets volstrekt niet was uitgerust; zij had noch behoorlijke proviand noch brandstoffen, veel minder kagchels of haarden, noch middelen tegen het scorbut, noch de noodige warme kleeding. De Hollanders wilden eenvoudig naar China varen. Men stelle zich nu b. v. natuuronderzoekers, geologen, landmeters voor, die overwinteren, in eene woestenij van aangespoeld hout eene ruwe hut bouwen en op hun zomerproviand teren; de Hollanders hadden, naar het schijnt, slechts pekelvleesch, stokvisch, meel, brood, bier en eenige hoeveelheid wijn medegenomen, terwijl zij het geluk hadden eenige vossen te schieten, die zij als versch wild gebruikten. Neemt men

(*) De eigenlijke eerste wetenschappelijke overwintering in de Noordpoolstreken.

(†) De noordelijkste wetenschappelijke overwintering langs de geheele kust van Azië.

dit alles in aanmerking, dan moet men hun aan de eene zijde voor den goeden afloop der overwintering alle erkentenis en bewondering doen toekomen; aan de andere zijde daarentegen is het wel veroorloofd de gevolgtrekking op te maken, dat het winterklimaat van het diep in de Noordpoolzee uitstekende Nova Zemla betrekkelijk gunstig en zacht zijn moet, — gunstig in vergelijking bij andere plaatsen op de zelfde breedte van het geheele noordelijk halfrond.

Voor het overige zie ik af van alle bepaalde gevolgtrekkingen en laat het eenvoudig verhaal der Hollanders zelf spreken. Daartoe heb ik te gronde gelegd de uitgave der *Hakluyt Society* van het het jaar 1853, zijnde de beste uitgave der drie Hollandsche expeditiën. (*)

Tot toelichting van de volgende beschrijving gaan hierbij 4 der afbeeldingen, welke naar het origineel in het verhaal van Gerrit de Veer in de uitgave der *Hakluyt Society* gevolgd [en ter illustratie van dit artikel weder overgenomen] zijn.

Na verloop van bijna drie eeuwen staan wij op dit oogenblik voor de herhaling van eene gelijke onderneming, eene proeve tot het ten uitvoer brengen der noord-oostelijke doorvaart door eene Oostenrijksche expeditie, die het *a priori* op overwinteringen voorzien heeft, doch met de tegenwoordige middelen der Europesche beschaving; de eerste overwintering zal op nagenoeg de zelfde poolshoogte van die der Hollanders in het laatst der 16de eeuw geschieden, doch een weinig meer oostwaarts, en wel op het schiereiland Taimyr, zijnde de noordelijkste punt op het vaste land van Siberië.

II.

DE HOLLANDSCHE EXPEDITIE, VAN 26 AUG. TOT AAN HET VERDWIJNEN DER ZON OP 3 NOV. 1596. TOEBEREIDSELEN TOT OVERWINTERING. HET BOUWEN VAN ÉÉN WINTERVERBLIJF.

Op 21 Augustus 1596 had Barents met zijn schip het eerst

(*) *A true Description of three Voyages by the Northeast towards Cathay and China, undertaken by the Dutch in the years* 1594, 1595 *and* 1596, *by Gerrit de Veer. Published at Amsterdam in the year* 1598, *and in* 1609 *translated into English by William Phillip. Edited by Charles T. Beke. London, printed for the Hakluyt Society*, 1853.

de IJshaven bereikt, gedurende den nacht daar ten anker gelegen, en den volgenden dag beproefd weder oostwaarts voort te dringen; hij was echter bij mistig weer met ijs in aanraking gekomen, en had zich na eenig laveeren op 23 Augustus in de IJshaven terug begeven, waar hij op den 24sten door ijs bezet werd gehouden, doch op den 25sten weder vrij kwam, en, de oostkust van Nova Zemla zuidwestelijk volgende, de Stroom-baai bereikte. Van daar keerde hij naar het noorden terug, doch raakte bij het passeeren van de IJshaven op 26 Augustus op nieuw vast, en was bij den heerschende oostenwind thans niet meer in staat deze baai uit te komen.

Van 27 Augustus af bragten zuidoostelijke en zuidwestelijke stormen het schip in eene zoo gevaarlijke aanraking met het ijs, dat het zeer beschadigd werd, zijn roer verloor, en men begon te vreezen dat het geheel zou vergaan. Wel raakte het op 3 September weder van het ijs bevrijd, maar tegenwinden verhinderden toch het schip de baai uit te loopen; het ijs zette zich nu weder rondom vast, waarbij het op nieuw avarij kreeg en op de eene zijde kwam te liggen. Men begon zich nu met het denkbeeld gemeenzaam te maken, dat men daar den winter zou moeten doorbrengen, en nam het besluit om een oud zeil, wapentuig, ammunitie, proviand en timmermansgereedschap aan land te bezorgen, en de boot, die zich daar reeds bevond, te herstellen, ten einde haar in geval van nood te kunnen gebruiken.

Op 7 September gingen eenige der manschappen twee mijlen ver de kust langs, ontdekten eene zoetwater-rivier, waarin zich eene groote menigte drijfhout had opgehoopt, en sporen in de sneeuw, die, zoo zij meenden, van rendieren of elanden kwamen. Het slechte weer, inzonderheid de hevige n. n. o. en n. o. winden der beide volgende dagen, diende juist niet om de hoop tot eene spoedige bevrijding op te wekken, en ofschoon het weer op 10 Sept. iets beter werd, de wind verminderde en op den 11den geheel ging liggen, zagen de schepelingen toch wel in, dat zij thans, nu de winter voor de deur stond, niet uit het ijs zouden geraken, en zich derhalve op eene overwintering moesten voorbereiden.

Op dien zelfden dag werd derhalve besloten aan wal te gaan en daar een huis te bouwen, en onverwijld ging men nu daartoe aan het werk. Eerst werd eene gunstige plek tot

de oprichting er van uitgezocht, en acht man, van wapenen voorzien om aanvallen van ijsbeeren af te houden, gingen weder uit, om het op 7 Sept. gevonden drijfhout op te zoeken en daarvan gebruik te maken. Naar hunne berekening konden zij met dit hout niet alleen een huis bouwen, maar er ook den ganschen winter van stoken. Men kan zich voorstellen welk eene vreugde deze gelukkige vondst bij al het volk te weeg bragt!

In den morgen van 15 Sept. namen de talrijke, door de Hollanders altijd zeer gevreesde ontmoetingen met ijsbeeren eenen aanvang, die zich reeds in den nacht van 9 Sept. het eerst vertoond hadden, maar door trompetgeschal en geweerschoten verjaagd waren. Drie beeren kwamen naderbij; twee daarvan gingen naar het schip toe, en een van hen viel op een vat met pekelvleesch aan. Terwijl hij hiermede bezig was, werd hij door een welgetroffen schot in den kop terstond gedood; de tweede kwam met eene wonde vrij, terwijl de derde aan het gevecht geen deel nam. Het geschoten dier werd van zijne ingewanden ontdaan en vervolgens weder op zijnen vier pooten gezet, om het aldus in bevroren toestand, zoo mogelijk, naar Holland meê te nemen; want het vroor reeds een gang ijs.

Op 16 Sept. begon men, ter bouwing van het winterhuis, het drijfhout van de plaats, waar het was gevonden, zijnde vier zee mijlen van daar, naar de plek te brengen, die ter oprigting bestemd was. Daartoe bediende men zich van sleden, die ieder door acht man getrokken werden; zoo bragt men dagelijks vier sleden vol aan.

Op den avond van 23 Sept., toen de manschap na het hout aanvoeren op het schip terugkeerde, stierf de scheepstimmerman en werd den volgenden dag in eene naburige bergkloof begraven. De oorzaak van 's mans dood wordt in het dagboek niet opgegeven.

In de tweede helft van Sept. begonnen de westewinden te heerschen en hadden weldra ten gevolge, dat het ijs van het land afgedreven en de zee in de nabijheid er van geheel open werd. Het schip zelf kwam echter niet los, en daar de manschap reeds alle hoop op terugkeer in dat jaar had laten varen, gaf zij zich aan haar lot over, en begon op 26 Sept. met het bouwen van haar overwinteringshuis. Bij dezen arbeid

hadden zij vrij wat hinder, zoo van de toenemende koude als van de bezoeken, die zij van tijd tot tijd van ijsbeeren ontvingen; zoo kwam op den 27sten eene beerin met hare jongen eens kijken, doch verwijderde zich weer, toen zij zooveel gewapend volk zag. Ofschoon de Hollanders groot genoeg in getal waren om een paar beeren weerstand te bieden, hadden zij het toch niet op hunne bezoeken. Bij gebrek aan eene brandende lont, moesten zij zich met hunne hellebaarden en spietsen behelpen, en zelfs wanneer zij konden schieten, diende dit meestal meer om het lastig gezelschap te verjagen dan om het te verwonden of te dooden. De koude was op dien dag zoo erg, dat wanneer het volk volgens gewoonte der timmerlieden een spijker in de mond nam, die dadelijk vastvroor, zoodat hij bij het uitnemen eene bloedende lip veroorzaakte. Een vernieuwd bezoek van beeren op 28 September, en een vrij gevaarlijk op den dag daaraan volgende, spoorde de Hollanders aan om met het bouwen van hun huis vooral voort te maken, ten einde zich zoo goed mogelijk tegen die indringende gasten te beschermen.

Op den namiddag van 29 September sloeg de wind naar het oosten om, en bragt den daarop volgenden dag en nacht een zoo hevigen sneeuwstorm, dat het der manschap niet mogelijk was hout te halen. Deze storm nam op 1 October bij stijven noordoostewind tot zulk eene hevigheid toe, dat men naauwelijks kon ademhalen en ten hoogste eene scheepslengte van zich afzien. Op 2 October, toen de wind weêr was gaan liggen, werd het huis in zijn geraamte gezet; koude en sneeuw echter vertraagden het afmaken zeer. In weêrwil van dit alles was ook in October de zee altijd nog open: zoo vindt men op 6 October opgeteekend, dat bij noordwestewind de zee geheel vrij van ijs was geweest, zoo ver zij hadden kunnen zien; op 10 October stond de vloed, bij noordewind, twee voet hooger dan gewoonlijk; in October was de zee van tijd tot tijd nog open.

Op 7 October werd het huis met teer overstreken; hevige sneeuwbuien beletteden echter met bouwen voort te gaan op de twee volgende dagen. Toen men op 10 October met het vervoer van brood uit het schip naar het winterhuis op weg was, had men eene nieuwe ontmoeting met een beer, die zich echter verwijderde voor men hem te lijf kon komen. Op

11 October, bij mooi weêr en eenigzins warme zuidewind, werden de wijn en andere levensmiddelen naar het huis gebragt; ook toen vertoonde zich een beer.

Op 12 October betrok de helft der manschap het huis en sliep daarin voor de eerste maal; zij had echter nog last van koude en rook, daar men niet van behoorlijk warme kleeding was voorzien, en er zich ook geen slaapkooien noch schoorsteen bevonden. Van 15 tot 17 October hield het volk zich bezig met het maken van eene deur, waartoe de scheepskajuit het materieel leveren moest. Toen dit werk voltooid was, haalden zij uit de schuit, die zij reeds vroeger aan land gebragt hadden, den zich daarin bevindenden voorraad van brood en wijn; de laatste was niet bevroren, ofschoon hij sedert zes weken, nu en dan onder felle vorst, in het vaartuig gelegen had. De zee was op deze dagen geheel met ijs bedekt. Bezoeken van beeren kwamen nu dikwijls voor; zoo deed op 19 October, toen zich slechts twee matrozen en een jongen op het schip bevonden, een ijsbeer een woedenden aanval er op, zoodat de manschappen in het ruim de vlugt voor het beest moesten nemen; eerst door geweerschoten kon het tot den aftogt bewogen worden.

Men ging nu tot 26 October voort met alle levensmiddelen en andere bruikbare voorwerpen uit het schip naar het winterhuis over te brengen, dat op 24 October ook door de overige van het volk (acht man) betrokken werd. Bij de laatste sleevracht van proviand, op 26 October, werden zij wederom door drie ijsbeeren aangevallen, die zij echter met hunne hellebaarden op de vlugt joegen. Bij het ter kimme dalen der zon vertoonden zich nu ook vossen, van welke op 27 October de eerste geschoten en daarop gebraden en genuttigd werd; het vleesch smaakte als dat van konijnen, en gold bij de Hollanders den geheelen winter door voor eene lekkernij. Van het vleesch der ijsbeeren maakten zij geen gebruik.

Nadat men nu alle levensmiddelen en andere noodwendigheden naar het winterhuis had overgebragt, begon men dit van binnen zoo goed mogelijk bewoonbaar te maken. Men bragt de hangklok aan den gang, hing eene lamp, met beerenvet gevuld, in het midden der hut op, en haalde zoo veel mogelijk drijfhout naar de hut, waarbij men veel te lijden

had van hevige sneeuwbuien en stormwinden, die meest uit het noordoosten kwamen en tot 1 November aanhielden. Op 3 November was de zon voor de laatste maal zichtbaar, en kwam slechts even met haren bovenrand boven den gezichteinder uit. De lange poolwinternacht begon. (*)

III.

DE POOLNACHT, VAN 4 NOVEMBER 1596 TOT 24 JANUARI 1597.

Tot de inrichtingen voor den winter behoorde ook het gebruik van baden, welke de scheepdoctor liet gereed maken; tot badkuip diende een groot wijnvat, waar de een na den ander inkroop. Deze bad-inrichting was voor het volk eene groote weldaad en droeg er veel toe bij om het op de been te houden. Aan proviand was over het algemeen geen gebrek: inzonderheid waren zij goed voorzien van vleesch en visch, dat naar omstandigheden gerookt, gedroogd of ingezouten was; met den voorraad van brood was het minder goed gesteld, en dit werd dan ook, van 8 November af, bij kleine rantzoenen verdeeld. Wat kaas betreft, daarvan hadden zij op 22 November nog 17 stuks voorhanden; een daarvan werd gezamenlijk verorberd, waarna de overigen onder de zestien manschappen verdeeld werden, om daarvan naar verkiezing gebruik te maken. Het spaarzaamste waren de dranken, die zij in voorraad hadden; het bier was bedorven of had ten minste zijne kracht verloren, en met den wijn begon het er ook spoedig schraal uit te zien. Van 12 November af ontving ieder man twee glazen per dag; de meesten lieten die echter voor buitengewone gelegenheden staan, en dronken gewoonlijk sneeuwwater. Aan de vossen, die sedert het verdwijnen der zon zich in grooten getale opdeden, hadden zij goed versch vleesch, dat voor hen eene ware lekkernij was, waarom ook de vossen in daartoe geplaatste vallen den ganschen winter door gevangen werden, soms wel vier op een dag; en niet alleen was het vleesch van die dieren voor hen

---

(*) Bij de overwintering der tweede Duitsche expeditie in Oost-Groenland, op 74° N. Br., vertoonde zich de zon voor het laatst op 5 Nov.

Hoe wij een huis bouwden voor ons winterverblijf.

C.C.A. Last.

Het huis van binnen.

Hoe wij een IJsbeer schoten, die wel 100 pond vet opleverde

Welke maatregelen wij namen om naar Holland terug te keeren.

een lekker wildbraad, maar ook hun vel gebruikten zij tot pelswerk, zoo als mutsen en dergelijke. Wat ijsbeeren betreft, deze bleven weg zoodra de zon was ondergegaan.

De geheele Novembermaand door was de koude niet zoo groot en het weer niet zoo ruw om de Hollanders te verhinderen uit te gaan; zij gingen integendeel regelmatig op de vossenjagt, haalden ook nog hout en bezochten het schip. Alleen gedurende twee dagen werden zij daarin door het weer verhinderd, niet zoo zeer door de koude als door hevige sneeuwbuien, en wel op 26 en 28 November. Ook werd de zee nu en dan nog open gezien.

De maand December maakte het den Hollanders lastiger dan November. De koude nam toe; de middelen om zich te verwarmen bleken onvoldoende te zijn; de sneeuwstormen maakten het verblijf in de open lucht ten hoogste moeielijk; de voorraad spijs en drank was voor zulk eene overwintering geheel onvoldoende. De uit ruwe balken opgerichte en slechts zoo goed het gaan wilde met planken digtgemaakte hut was, gelijk men begrijpen kan, luchtig genoeg, en, bij de toenemende koude, door een gewoon vuur van hout niet wel te verwarmen; zij stopten derhalve den schoorsteen digt, en beproefde het met steenkolen, die zij uit het schip haalden. Thans nam de warmte in de hut wel schielijk toe, maar nu zouden zij door den steenkolendamp spoedig gestikt zijn, indien zij niet onverwijld de deur hadden opengezet, waarna zij ook den schoorsteen weder in zijn vorigen staat bragten. Nu echter ging wederom veel warmte verloren, waarom men thans beproefde in het geheel niet te stoken en alles digt te houden; maar thans werd de koude al te hevig, dik ijs zette zich tegen de wanden aan, de hangklok bleef stilstaan, en slechts met moeite hielden zij den zandlooper aan den gang, die op twaalf uren berekend was. Wanneer de koude, zoo als b. v. op 6 December, met oostenwind zeer hevig was, begon zelfs hun wijn te bevriezen, zoodat hij voor het gebruik eerst ontdooid moest worden. Men zocht nu door zoo veel mogelijk warme kleeding, en vooral door het warm houden der voeten met vossenvellen, de koude te bestrijden.

Dit alles kon evenwel de Hollanders toch niet weerhouden zich in de opene lucht te begeven zoodra dit maar eenigzins doenlijk was. Zij vingen bij voortduring vossen, bezochten het

schip van tijd tot tijd, en maakten op 14 December zelfs eene astronomische waarneming, die voor hunne winterhut 76° n. br. opgaf, een resultaat dat zeer wel met de Noorweegsche waarnemingen in 1871 overeenkomt. De wind was in de twee eerste weken van December meestal oost, en in de laatste week west; op Kersavond was het bijzonder goed weer en de zee voor een groot gedeelte open. In de laatste dagen van December hadden de Hollanders met eene nieuwe zwarigheid te kampen: de sneeuwbuien namelijk namen zoo de overhand, dat hunne hut er geheel onder werd bedolven en zij er zich telkens moesten uitgraven. Toch bleven zij vol hoop en in eene goede luim; zij berekenden, dat zij met het einde van December de grootste helft van den winternacht reeds achter den rug hadden, en het weder verschijnen der zon binnen niet al te langen tijd te gemoet konden zien.

Even als het oude jaar afscheid nam, begon ook het nieuwe, namelijk met hevige koude, storm en sneeuw. Gedurende vier dagen verlieten de Hollanders hunne hut niet, en begonnen ook den nog voorhanden wijn zoo veel mogelijk te sparen voor volgende dagen, waarop het misschien nog erger met hen gesteld kon zijn Reeds was het zich in de hut bevindende brandhout verbruikt, en men begon al houten gereedschap te verbranden — zoo als onder anderen het hakblok, waarop zij de stokvisch beukten — toen op 5 Januarij de wind omsloeg; het weer werd stiller en zachter, en veroorloofde den Hollanders weder uit te gaan, hunne bezigheden in de opene lucht op nieuw te verrigten, en ook nieuwen voorraad brandhout te halen. Toevallig was het op dien dag Driekoningen, en zij besloten dat feest te vieren zoo veel hunne middelen toelieten. Te dien einde lieten zij zich de bespaarde rantsoenen wijn geven, bakten uit tarwemeel pannekoeken en ander gebak in olie, en waren allen vrolijk en welgemoed, alsof zij te huis onder goede vrienden waren en een groot feest vierden. Ja, zij dreven hunne vrolijke luim zoo ver, dat zij om het koningrijk Nova Zemla lootten, en hem, die het geluk had het hoogste lot te trekken, tot koning van Nova Zemla uitriepen.

Ook op 6 Januari was het goed weer, en vervolgens beurtelings slecht en goed. Op 8 Januari werd de aangename

ontdekking gedaan, dat de morgenschemering zich reeds begon te vertoonen; op 10 Januari gaf men het schip weder een bezoek, en bevond dat het nog even zoo lag als te voren.

Bij den helderen sterrenhemel werden op 12 Januari nogmaals astronomische waarnemingen gedaan, die wederom 76° n. br. opgaven. Op den 13den was het weer zoo aangenaam en de morgenschemering zoo toegenomen, dat de Hollanders in de open lucht kegelden. Den 15den gingen zij weder naar het schip, speelden onder weg in de open lucht haasje-over, en maakten uit het meer en meer rood worden der lucht in het oosten op, dat de zon den gezigteinder naderde. Ook het weer werd zachter dan het in eenigen tijd geweest was.

Op 21 Januari merkten zij op, dat de vossen begonnen weg te blijven, hetgeen zij als een teeken beschouwden dat de beeren zich weldra weder zouden vertoonen; en dit kwam ook zoo uit; want even voor dat zij den eersten beer terug zagen, waren de vossen geheel verdwenen.

Toen de Hollanders op 22 Januarij zich weder in de open lucht met kegelen vermaakten, bemerkten zij op nieuw eene toeneming van het daglicht, waaruit men opmaakte dat de zon zich nu weldra vertoonen zou. En inderdaad, toen Gerrit de Veer en Jacob Heemskerck op 24 Januari (*) den zuidelijken oever der landtong langs gingen, zagen zij tot hunne groote vreugde den rand der sedert 3 November verdwenen zon boven den gezichteinder. Op 25 en 26 Januari zagen zij wegens de betrokken lucht hiervan wel niets, doch werden op den 27sten daarvoor schadeloos gesteld, doordien zij nu allen de volle schijf den zon boven den horizont ontdekten.

IV.

VAN DEN WEDEROPGANG DER ZON OP 24 JANUARIJ TOT AAN HUNNEN TERUGKEER OP 14 JUNI 1597.

Terstond nadat de zon zich weder had vertoond, kwamen ook de ijsbeeren terug; de eerste werd op 25 Januari ge-

(*) Volgens astronomische berekeningen, in de uitgave der *Hakluyt Society* voorkomende, moet het 25 Januarij zijn geweest.

zien. Den 26sten gaf een der manschappen, die reeds lang ziek was geweest, den geest, en werd den volgenden dag, in een voor hem gedolven graf, onder psalmgezang begraven. Het dagboek meldt niet welke ziekte dit is geweest. Het was het tweede sterfgeval, en de manschap bestond nu uit 15 personen.

Het weer bleef meestal gunstig tot aan het einde van Januari; op den 28sten was het zelfs zulk mooi weer, dat het volk zich wederom in de opene lucht met allerlei lichaamsoefeningen vermaakte. Op den 29sten had men een hevigen sneeuwstorm uit het noordwesten; op den 31sten op nieuw goed weer voor ligchaamsoefeningen in de open lucht, bij welke gelegenheid zich weder een ijsbeer vertoonde.

De maand Februari begon met storm en sneeuwbuien, die meer en meer sneeuw rondom de hut opjoegen, zoodat men op 3 Februari begon met door den schoorsteen naar buiten te gaan en terug te keeren; want het telkens wegruimen van sneeuw voor de deur viel op den duur al te lastig. De wind was bijna de geheele maand door west, voor een gedeelte zeer stormachtig, en op twaalf dagen in deze maand vindt men »veel sneeuw" opgeteekend. Op 3 Februari heerschte bij oostewind een sterke mist, sterker dan den geheelen winter nog was waargenomen; op den 10den was het doodstil, en de zonnewarmte deed zich voor het eerst weder eenigzins gevoelen. Een ijsbeer vertoonde zich op 11 Februari, en weder op den volgenden dag, toen hij door een enkel schot viel. Het was een groot beest, van ten minste 9 voet lang, dat nagenoeg 100 pond vet opleverde, hetwelk den Hollanders als brandstof voor hunne lampen bijzonder welkom was. Het vleesch lieten zij aan de vossen over, die van tijd tot tijd nog eens kwamen kijken. Het bij voortduring in brand houden der lampen veroorloofde hun een tijd lang zich meer dan tot hiertoe het geval was geweest met lezen en andere dingen bezig te houden.

De vastenavond op 16 Februarij werd met een extra glas wijn gevierd. Op den 17den gingen er weder vijf man naar het schip, en vonden dit nog altijd in den zelfden toestand als te voren. Op den 19den Februari, bij goed en helder weer, werd door het meten der zonshoogte weder eene berekening der breedte gemaakt, die even als vroeger 96° n. br. op-

gaf. De voorraad van hout begon nu echter ten einde te loopen, waarom op 22 Februari door elf welgewapende lieden een uitstap ondernomen werd om eene slede vol hout te halen, wat door de hooge sneeuw geen kleinigheid was; de ijzeren noodzakelijkheid dwong hen echter op den 27sten weder eene vracht te halen, waarbij echter slechts tien medegingen, naardien den elfde een zijner groote teenen bevroren was. Men zag nu weder veel open water, en als eene bijzonderheid wordt melding gemaakt van de vangst van twee vossen op den 23sten in de nabijheid der hut, waarbij de goede lieden weder het hun zeer welkome wildbraad op tafel kregen.

De waarnemingen, door de Hollanders omtrent het weer gedaan, loopen gedeeltelijk over het zich vertoonen en weder verdwijnen van drijfijs. Uit een en ander blijkt duidelijk, dat de zee ook in de koudste dagen van den winter nooit door eene vaste, onafgebroken ijskorst bedekt was, maar te allen tijde opene zee gezien werd. Dit feit vindt eene natuurlijke verklaring in de westelijke winden, die in geene enkele maand achterbleven, en inzonderheid van half December tot half Maart heerschten. Deze winden hadden ten gevolge, dat het ijs van het land wegdreef, en de Hollanders opene plekken voor zich zagen, welke in Maart zeer in omvang begonnen toe te nemen. Reeds den 5den zagen zij meer open water, dan te voren dien winter het geval was geweest, en daar dit reeds zoo vroeg in het jaar plaats had, maakte het de hoop bij hen levendig, dat hun schip weldra uit het ijs bevrijd zou raken, de zee weder bevaarbaar zou worden en zij naar het vaderland zouden kunnen terugkeeren. Ook den volgenden dag kon men veel open water zien; het schip echter lag altijd nog vast. Op den 7den werd het open water, zoo in volle zee als langs de kust, zoo uitgebreid, dat de Hollanders vreesden, dat het schip bij den ijsgang mede zou wegdrijven en aldus voor hen verloren zijn.

Op 9 Maart was de zee in het noordoosten geheel open, terwijl zich ten zuiden, in de Karische zee, nog ijs bevond. Bij helder weer meenden zij aan gene zijde der Karische zee in het zuiden en zuidoosten de heuvelachtige kust van Siberië te kunnen zien, hetgeen ook zeer waarschijnlijk was. Op 10 Maart was de zee in het rond geheel vrij van ijs, zoodat de Hollanders er van spraken om in zee te gaan wanneer

het schip vlot was. Dit lag echter nabij het land nog geheel vast, gelijk zij bij hunne bezoeken op 11 en 28 Maart bevonden.

Sedert den 8sten Maart was de wind gekeerd, en op den 11den en 12den noordoostelijk geweest; het gevolg daarvan was, dat op dezen laatsten dag het ijs bij den hevigen wind terugdreef, en nu met magt de baai weer werd binnen gejaagd. Eene onmiddelijke daling der temperatuur was het gevolg hiervan, en eene koude viel in, zoo streng als dien winter nog niet was waargenomen. Ook op 13 Maart was er eene groote beweging in het ijs, bij hevigen sneeuwstorm uit het noordoosten, en het was vreeselijk om aan te zien, hoe de ijsschotsen tegen en op elkander schoven en zich tot bergen verhieven. Dit ijskruien en de daarmede gepaarde hevige koude hielden aan tot 25 Maart, toen de wind weder west werd, waardoor het ijs weder wegdreef; doch een daarop volgende oostenwind bragt het op nieuw terug.

De maand Maart stelde het geduld der Hollanders op eene harde proef. De terugkeerende winterkoude, die zij reeds meenden te hebben doorgestaan, het ongunstige weer en de moeielijkheid om het voor hen zoo noodzakelijke hout telkens op grooten afstand te halen, begon hunne gezondheid aan te tasten, die gedurende den ganschen winter tamelijk goed was geweest. Voor de eerste maal wordt in hun dagboek van zieken gewaagd, die in hunne kooien lagen en door de gezonden met heete steenen verwarmd werden, terwijl de laatsten zich, wanneer er op dat oogenblik geen brandhout voorhanden was, door loopen en springen in de opene lucht trachtten te verwarmen.

Van ijsbeeren kregen zij gedurende deze maand ook weder nu en dan een bezoek. Het moeielijkste van alles viel hun echter het aanvoeren van hout, dat op 10, 11, 26 en 29 Maart plaats had.

Ook in April was de wind meer oost dan west, zoodat in het midden dier maand het ijs in de baai zich zoodanig tot bergen verhief als zij te voren nog niet gezien hadden, en zij niet begrepen hoe het schip dat alles zou kunnen uithouden. Echter hadden zij, over het geheel genomen, in April gunstiger wind dan in Maart. Op den 4den der maand begaf al het volk zich naar het schip, om het ankertouw te verzeke-

ren, opdat het vaartuig niet mogt wegdrijven zoodra het van ijs bevrijd werd.

De laatste week van April was het aangenaam weer, zoodat zij op den 20sten grooten wasch hielden, waartoe zij met eene slede, waarop zich de waschketel met toebehooren bevonden, zich naar de plek van het drijfhout begaven, en daar hun voornemen met minder arbeid ten uitvoer bragten, dan wanneer zij het noodige hout naar hunne winterhut hadden moeten vervoeren.

Van 30 April af werd de zon dag en nacht gezien. Bij eene ontmoeting met ijsbeeren, op 15 April, werd zoodanig beest tot aan zijn hol vervolgd, en daarbij de waarneming gedaan, dat dit hol zich in het ijs bevond, ter diepte van een mans lengte; de beer had, naar het scheen, dit hol zelf vervaardigd.

In Mei werden nu ernstige toebereidselen gemaakt om de winterhut te verlaten en naar Holland terug te keeren. In de vaste hoop op een goeden uitslag daarvan, werd dan ook den 1sten Mei de nog overige voorraad pekelvleesch opgebruikt, dat altijd goed was gebleven, en volgens het dagboek slechts het eene gebrek had, dat het niet langer strekken kon.

Een zware storm uit het zuidwesten verdreef op 2 Mei al het ijs uit de zee, behalve dat hetwelk zich rondom het schip had vastgezet, zoodat het volk alle hoop begon te verliezen om er gebruik van te kunnen maken en nu zijn oog op de twee sloepen rigtte. De kommandeur van het schip — Heemskerck — had wel eerst verklaard tot het einde van Juni in de Winterhaven te willen blijven, in de hoop dat het schip dan geheel vrij zou wezen, maar het volk begon meer en meer aan te dringen om het schip in de steek te laten en de sloepen tot terugkeer te bezigen, en stelde zich te dezen einde achter den stuurman Barents, opdat deze den kommandeur zou overhalen aan den algemeenen wensch te voldoen. Dit geschiedde dan ook, na velerlei over en weer gepraat gedurende verscheidene dagen, op den 14den Mei, toen de kommandeur beloofde dat aan hunnen wensch voldaan zou worden, indien het schip tegen het einde van Mei niet van ijs bevrijd was.

Op 27 Mei werd met het nazien en optuigen der booten be-

gonnen, nadat het volk, wien het winterkwartier ten hoogste begon te verdrieten, reeds eene week te voren kleederen en andere benoodigdheden in orde gebragt had, om later geen tijd daarmede te verliezen. Geheel vrij van ijs bleef de zee de geheele maand Mei door niet, daar telkens de oostewind het kwam aanvoeren. Anders valt er niet veel uit deze maand te berichten. Men vond o. a. dat de ijsbeeren minder brutaal waren dan vroeger; men haalde voor de laatste maal hout op den 14den, en toen het eene week later op was en men nog brandstof noodig had, bediende men zich daartoe van het hout der hutwanden, dat men afbrak. Er werden ook weder astronomische waarnemingen gedaan, met het zelfde resultaat als vroeger, en even zoo groote wasch gehouden. Op 29 Mei werd een ijsbeer geschoten, en op elk der twee volgende dagen weder een. Van deze beeren hadden de Hollanders de levers gekookt en er zich recht aan te goed gedaan; eene ziekte van allen was daarvan echter het gevolg. Inzonderheid waren er drie, die er zoo ongesteld door waren geworden, dat zij reeds als verloren werden beschouwd; het vel viel hun van het hoofd tot de voeten af. Zij kwamen echter langzamerhand weder bij, tot groot geluk voor de overigen; want hun verlies zou, bij het gering getal koppen, waaruit het geheel thans bestond, inderdaad zeer groot zijn geweest.

Nu brak men het winterhuis ook verder af, om het hout tot het verder bruikbaar maken der booten te bezigen.

In de eerste helft van Juni werden de toebereidselen tot den terugtogt met verdubbelden ijver voortgezet. Uit de opgaven van het weer blijkt, dat nu ook de Noordpoolzomer een aanvang nam. Zoo wordt onder 6 Juni van den eersten regen met zuidwestenwind gewaagd; de wegen begonnen week te worden, en de laarzen van bont, die zij des winters gedragen hadden, moesten nu voor lederen schoeisel plaats maken. De werkzaamheden tot voorbereiding van het vertrek waren drievoudig: het betimmeren en bewoonbaar maken der twee sloepen, haar vervoer over eene aanzienlijke streek lands en opgestapeld ijs, als ook van levensmiddelen en uitrustingsvoorwerpen naar de volle zee, en eindelijk het vervoer van twee zieken, den stuurman Barents en een matroos, met name Claes Adriaens, naar de plaats der afvaart.

Op 3 Juni, na zes dagen arbeids, werd de kleinste sloep

zeilvaardig, en op 9 Juni ook de grootste. Terwijl een gedeelte der manschap dit werk verrichtte, bragt het ander de voorwerpen naar zee, die men wilde medenemen; daartoe kon men zich nog van de sleden bedienen, en van 4 Juni af werden nog verscheidene sleevrachten derwaarts vervoerd. Alles werd in kleine, ligt draagbare balen gepakt, en de nog voorhandene wijn werd in flesschen gedaan, om een en ander schielijk te kunnen laden en lossen. De voorraad was echter zoo groot geworden, dat men begon te twijfelen of de sloepen dat alles wel zouden kunnen bevatten; maar het ging toch.

Het moeielijkste werk was het overbrengen der twee sloepen naar zee, te welken einde men eerst, al hakkende en met schoppen op zijde werpende, een gladden weg door de ijsschotsen moest aanleggen. Maar ook dit werd met goeden moed ten uitvoer gebragt. Eindelijk, op 14 Juni, was alles tot het vertrek gereed. Het linnengoed was reeds op den 9den aan boord bezorgd; daarop waren de twee zieken — Barents en de matroos — gevolgd. Barents schreef nog een brief, waarin hij een verhaal van de lotgevallen der expeditie gaf, en dien hij in een zakje stak, dat hij in den schoorsteen ophing. (*) Buitendien schreef de kommandeur Heemskerck twee brieven, een voor iedere sloep, waarin de redenen vermeld werden, die tot de gewaagde terugreis in twee opene booten aanleiding hadden gegeven. Hierop bevalen zij hun lot in Gods genade, en zeilden op 14 Juni 1597 met een westenwind van de plek af, waar zij bijna tien maanden hadden doorgebragt.

Zij namen den zelfden weg, dien zij gekomen waren, voeren zoo veel mogelijk in de nabijheid of ten minste in het gezicht van het land om Nova Zemla heen, eerst noordelijk, daarop westelijk en zuidelijk, tot aan de straat van Karië, staken van daar naar den mond van de Petsjira over, volgden westwaarts de kust van Rusland, en kwamen op 2 September 1597, na eene vaart van 2½ maand, gelukkig te Kola aan, van waar zij gelegenheid vonden om per scheepsgelegenheid naar hun vaderland terug te keeren.

(*) Onder de voorwerpen, door Carlsen ontdekt en van daar gebragt, schijnt zich deze brief niet te bevinden.

Het is aan de redactie van *het Leeskabinet* aangenaam haren lezers dit eenvoudig verhaal van de veelbesproken, doch slechts weinig in hare bijzonderheden bekende *overwintering der Hollanders op Nova Zemla* te kunnen mededeelen. Alles, wat daarin niet voorkomt en men toch elders aantreft, behoort tot het rijk der verdichting.

MIJNE REIS NAAR JAVA IN 1869 EN TERUGKEER OVER ENGELSCH INDIE, PALESTINA, ENZ. IN 1870.

Door J. van der Chijs.

XIII.

ENGELSCH INDIË.

Ofschoon zeer oppervlakkig, kon ik toch een belangrijk deel van Engelsch Indië zien, daar hier reeds veel spoorwegen liggen, die hoofdzakelijk voor den uitgebreiden handel in katoen aangelegd zijn, hebbende de teelt hiervan na den oorlog in Amerika zulk eene uitgebreidheid verkregen, dat ik zelfs een waggon met N° 3770 Cotton gemerkt zag. Wij moesten de haven van Bombay ook met eene kleine zeilboot invaren. Frappant is het fraaije gezigt aan de reede, met haar mastbosch van schepen en de stad, welke gedeeltelijk hooger op loopt. In het logement bij *Cullan* komende, trof ik eene goede tafel, en ging ik daarna drie uren lang door de stad wandelen; want hoeveel ik al gezien had, was toch hier voor mij weder alles nieuw en vreemd. Behalve 11,000 Engelschen, wonen in deze bedrijvige en vooruitgaande stad 800,000 Hindoes, Arabieren enz. Men kan zich geene voorstelling maken van zooveel verscheidenheid. Zeer vielen mij hier de algemeen gedragen wordende groote neusringen in het oog, waaraan meestal weder ornamenten hangen. De vrouwen hebben van de enkels tot aan de kuiten beenringen aan, be-

halve nog een aantal aan de teenen; de ooren van de mannen zijn ook opgesierd, zoowel in het bovengedeelte er van als in de lellen, met groote steenen, of ivoor, of goud, zilver en koper, kortom, met al wat maar blinkt en vertooning maakt. De dames dragen ook halscieraden en wijde sarongs of boernoezen, en de mannen zijn met roode, gele, witte of gemengde tulbanden gedekt. De Arabieren, in hunne eigenaardige, veelal zwarte kleederdragt, met hunne spitse zwarte mutsen en defigen gang, ziet men ook allerwege, soms met allerlei kleuren. De prostitutie moet hier vreeselijk erg zijn. De langste straten zag ik huis aan huis met voorwerpen van niet twijfelachtige reputatie. De straten, welke ook hier niet geplaveid zijn, worden met zware rolsteenen, waarvoor een zestal sterke ossen loopen, gelijk gemaakt. De Europeanen wonen meestal in de bovenstad, waar groote en ruime gebouwen zijn; een veld, ruimer dan het *Champ de Mars* te Parijs, ligt daartusschen in, terwijl ruim plantsoen, fonteinen en beelden tot verfraaijing werden ingerigt. Er is hier een Plantentuin, maar nog te kort aangelegd om mij veel belangstelling in te boezemen; voor kunst en smaak wordt er weinig of niets gevonden.

Bombay ligt op een eiland, aan de kust der Maratten. Het behoorde vroeger aan Portugal (van waar de naam, in het Portugeesch *Bom bahia*, d. i. *goede haven*), doch is door dit rijk aan de Engelsche O.-I. compagnie afgestaan. Wegens de goede haven, heeft men hier ook den hoofdhandel met Perzië, terwijl verdere producten van peper, cardamom (paradijs-koren), rijst, olie en sandelhout, bij de katoen worden uitgevoerd. Ik zag hier fraaije paarden van Arabisch ras, welke bijzonder goed verzorgd worden.

Op zekeren morgen zag ik eene vrouw, met een lichtje, koren en rijst offeren bij een boom aan de wandeling, met vele gebaren gebeden uitstortende.

Men weet dat de Hindoes hunne lijken verbranden. Ik zag des avonds eene begrafenis bij fakkellicht; later had ik gelegenheid om het verbranden op eene houtmijt bij te wonen.

Het rijden is verbaasd druk. Allerlei soort van voertuigen worden gebezigd en alle geschikte of zelfs ongeschikte plaatsen daarop ingenomen; ook eenige omnibussen rijden er, welke, naar de volte te rekenen, wel goede zaken moeten doen.

Daar de spoorweg tot Nagpore (911 Eng. mijlen) gereed was, had ik, met een uit Australië komenden Engelschen wolhandelaar partij gemaakt, om te zamen de reis tot Delhi en terug te maken. Omtrent den tijd, dien wij wenschten te besteden, zoowel als in andere opzigten, kwamen wij vrij wel overeen, zoodat wij elkander van veel nut waren, hetgeen de genoegens verhoogde. Alleen had hij er dikwerf wat op tegen, dat ik eene cigaar aanstak; maar dan kwam ik hem te gemoet met eenigen tijd in een anderen waggon over te stappen; want de trein, die niet al te snel reed, was tot Nagpore 27 uren onderweg. De uitzigten vielen mij niet mede. Soms uren lang geen groen, dorre katoenheesters, en pas op het laatste van dezen togt weder heuvels in de verte. Wij zagen ook weinig van de bevolking; maar toch was bijna al het land in kultuur gebragt. Terwijl er aan de kleine stations weinig te krijgen was, leden wij honger tot Bulhaer, waar men na 22 uren sporens aankomt. De uitmuntende inrigting om op dezen langen weg de spoorbaan voor beesten ontoegankelijk te maken, moest ik bewonderen. Behalve de dijkjes langs den weg, is er aan wederzijde eene dubbele afsluiting van cactus- of doorn-heggen en metaaldraden; nergens is toegang zonder gevaar. Van Samarang daarentegen is onze spoorweg geheel open en zijn daar menigwerf botsingen geweest. Na langdurige droogte had het vee op de weiden geen gras, maar moest zich thans hier met stoppels voeden.

Ik zat in den voornacht alleen in den waggon met een man, die dikwerf de veldflesch aansprak en vrij raar was. Nadat ik hem eene cigaar had aangeboden, nam hij later de mijne uit den mond, en na eenige minuten daaraan gerookt te hebben, wilde hij die teruggeven, maar ik maakte hem natuurlijk ook deze cadeau. Ten laatste viel hij in slaap, en was, ontwakende, maar eventjes honderd mijlen te ver medegereden; nu kon hij die weder terug gaan afleggen.

Thans geheel alleen zijnde, verschoonde ik mij op het spoor. Zeker zijn er weinig Europeanen, die dit zullen nadoen, en dit was nu nog al rijdende door het Paradijs; immers naar veler gevoelen, heeft dit zich hier bevonden. Alles groeit hier van zelf; nadat het eenmaal geplant of gezaaid is, behoeft men er tot den oogsttijd niet meer naar om te zien, en besproeijing of bemesting is onnoodig. Ik moet echter zeggen,

dat dit Paradijs bij ons eiland Java heel wat afvalt, en dit was verder op ook eveneens, enkele uitzonderingen daargelaten.

De waggons der 3de klasse zijn voor de mannen en vrouwen afzonderlijk, terwijl voor de andere klassen dames-waggons zijn, welke op alle Engelsche spoorwegen gevonden worden. Eene officiers- of ambtenaarsvrouw ziet er volstrekt niet tegen op om alleen te reizen; de Ladies hebben nog meer voor dan de Hindoesche priesters. Op elk station wordt een apartement met het woord *privat* gevonden; men zoude zich daarmede wel eens kunnen vergissen (althans een Franschman), dewijl hiermede het vertrek van den hoofdbeambte wordt bedoeld.

Voor het publiek staan steenen waterkruiken op tonnen, met bekers, om den dorst te lesschen, terwijl andere plaatsen voor behoefte zeer rein gehouden worden. Alles gaat goed en geregeld, en ofschoon de meeste conducteurs inlanders zijn, viel toch op hunne handelingen niets aan te merken. Menig getulbande conducteur is beleefder dan die aan 't Rijnspoor, en de directie valt heel wat minder arbitrair.

Vrij bestoven en vermoeid, kwamen wij van Gundwanah en Berar te Nagpore, de hoofdstad der Marattenlanden, met 80,000 inwoners, aan. Op 22° n. br. is de omtrek houtrijk en bergachtig. Het was tot hier, dat de opstanden tegen het Engelsch bestuur in 1857 zich uitstrekten en de onttrooning der Radjahs ten gevolge had. Nadat wij ons van een postrijtuig tegen den volgenden morgen hadden verzekerd, waarvoor wij 100 ropijen (*f* 120) uittelden (en dat is nog niet veel, daar wij 84 paarden tot Jubbelpoor afreden), was er gelegenheid om de stad en omtrek op te nemen. Het eerst trof mij hier het voorregt om olifanten tegen te komen; aan kameelen ontbrak het ook niet, terwijl voor de rijtuigen van voorname inlanders ook loopers waren, om met de zweep ruimte te maken; deze wisselen met andere bedienden af en plaatsen zich achter op het rijtuig. Het is echter verwonderlijk, zoo lang zij dit snel loopen kunnen volhouden. De moskee en kiosk, die ik bezocht, zijn zeer oud. Hier dragen de mans niet dan een lendedoek, benevens de tulband. Zij zijn koperkleurig; eenige hebben een koralen halsketen tot over de borst hangen. De vrouwen dragen het water in potten op het hoofd. Intusschen heb ik geene kropgezwellen in Hindostan gezien;

pikolsdragers heb ik daar evenmin ontmoet. In ons dure logement *Railway-Hotel* werd het water door middel van eenen os naar boven gebragt; deze loopt gestadig op een hellend vlak; een soort van kuip is aan eenen ketting bevestigd, en stort zich, boven komende, in een vergaarbak uit. Ik zag dit ook later in Egypte, voor de besproeijing van het land. Water is goud waardig; aan elk station wordt dit ook op dezelfde wijze verschaft; want de putten zijn zeer diep.

De spoorweg, die verder bijna gereed was, kon ons nu nog niet tot Jubbelpoor vervoeren, en wij zaten 25 lange uren op een niet gemakkelijk postrijtuig, om de 165 Engelsche mijlen af te leggen. De weg was uitmuntend goed; de paarden liepen veelal in galop; maar over 't algemeen bieden de uitzigten weinig moois aan. Een paar malen over de gebergten was dit zeer schoon, terwijl wij ook eens door het water moesten waden, maar er vrij goed overkwamen. Op deze lange reis was er slechts éénmaal gelegenheid om zich te kunnen ververschen; dit was Soone of Seone, den zetel voor Midden-Indië, waar het gouvernement is in een trotsch gebouw, dat, aan een meertje gelegen, met andere huizen een lief uitzicht geeft. Soone wordt meer en meer de lievelingsplaats der Engelschen en zal eerlang als eene belangrijke stad te voorschijn komen.

Mijn reisgenoot, de Australische Engelschman, kon zich ook nog al behelpen; hij had zich ruim voorzien van het aan Engelschen onmisbare sodawater. Jubbelpoor is eene uitgebreide, maar geenszins sterke vesting, met aartsvaderlijke gewoonten, maar sterk vooruitgaande; dewijl men in Hindostan niet, zooals in ons Oost-Indië, allerwege dessa's of dorpen heeft, hoopt zich de bevolking hier doorgaans in groote steden op. Wij zagen hier op straat een Indischen goochelaar heel behendig zijne toeren maken. Zoo nam hij onder anderen twee ronde koperen plaatjes in zijn mond; deze zaten, zonder die aan te raken, daarna in den neus en later voor de oogen. Eene andere kunst was om meel nat in den mond te nemen en er geheel droog uit te halen. Hij deed verscheidene toeren met beesten, maar had tot mijn leedwezen geen slangen bij zich. Zij moeten daarmede verwonderlijk kunnen omgaan; doch ik heb evenmin de gelegenheid gehad om deze te zien als in Egypte de dansende derwischen bij te wonen.

Wij hadden ruim gelegenheid om hier de ruwe bevolking gade te slaan. Blijkbaar waren zij bang voor ons, Europeanen; vooral bij de kinderen was dit merkbaar, want toen ik aan de naaktloopende aankomende jongens iets wilde geven, gingen deze huilende voor ons op de vlugt. Eene druk bezochte passar of markt bragt de geheele bevolking van den omtrek bijeen; om kostbaarheden moet men echter niet komen. Eenige kleine versierselen (gemerkt katoen met gouddraad, dat de meisjes om den hals dragen), voor enkele Anna's gekocht hebbende, kreeg ik als pasgeld ook horentjes terug. Dit is hier als kleingeld gangbaar; een paar pisangbladen, b. v. om de sirie in te doen, kosten een horentje.

Met veel belangstelling bezochten wij de industrieele inrigting, waar circa 2000 personen werkten of werk verkregen. Verscheidene weefgetouwen voor katoenen goederen, tenten en tapijten waren aangevangen, lederwerk wordt bereid, kokos- en ander garen gesponnen, terwijl hier ook aan een aantal gevangenen goede bezigheid wordt gegeven.

Van hier kan men nu weder tot Delhi toe sporen.

Boven Etnawa, bij Sjokoh-abad, zag ik weder veel kameelen. De huizen waren van klei zamengesteld en schenen mij nog minder toe dan onze varkensschuren. Vele fraaije vogels worden hier gevonden, terwijl ik, in de nabijheid van Delhi komende, eene kudde wilde herten zag opstuiven. Het toeval wilde dat ik hier mijnen reisgenoot J. van het Tengergebergte weder aantrof; hij zou het Himalajagebergte nog ingaan; ik heb mij moeten vergenoegen met daarvan slechts enkele toppen te zien. Het regensaizoen, dat hier later dan in onze Oost komt, was ophanden, en hoe nabij ook van deze hoogst merkwaardige grenzen van Perzië, had mijne reize ook zijne grenzen, en was ik al regt blijde nog zóóveel te hebben kunnen waarnemen.

De meeste conducteurs zijn inlanders. Eens ontmoette ik hier echter een Hongaar, met wien ik mij in het Duitsch kon onderhouden. Hij had dit in geen tijd gesproken. Waar ik anders ook geweest ben, heb ik in het algemeen meer Duitsch dan Fransch kunnen spreken; maar ofschoon Nederland bezittingen in Hindostan gehad heeft, is het mij daar niet voorgekomen, een enkelen Hollander te ontmoeten, noch iemand, die onze taal kende.

XIV.

DELHI.

Zoo kwam ik, na 1720 Eng. mijlen van Bombay afgelegd te hebben, in het overoude en hoogst merkwaardige Delhi, de hoofdstad van het op 28° tot 31° liggende groote Indische gewest, vroeger met twee millioen inwoners, hoofdzakelijk Mongolen, en thans door Engeland zeer sterk gemaakt. De rivier de Dzjoemna loopt hierlangs; eene enorm lange spoorwegbrug voerde ons over deze thans vrij drooge rivier, terwijl, behalve de aanzienlijke gebouwen, allerwege belangrijke ruïnes en oude grafsteden worden aangetroffen. Daags na onze komst woonden wij hier den intogt van den hertog van Edinburg bij, hetwelk ook tot feesten aanleiding gaf en honderdduizenden bewoners van den omtrek hierheen lokte. Zoo zagen wij eene algemeene illuminatie, waarbij de hertog en de zijnen, op tien à twaalf olifanten gezeten, rondstapte, terwijl een vrij voldoend, echt Bengaalsch, vuurwerk werd afgestoken. Wij hadden het voorregt dit, onder de vele authoriteiten, van de groote moskee af uitmuntend te zien, terwijl voor ons Europeanen de circulatie bij de illuminatie zeer gemakkelijk was; want alleen blanken mogten tusschen de afsluiting komen, terwijl zij, die haar bekostigden, er achter mogten blijven. In de plaats van lampions worden hier aarden schoteltjes met kokosolie gebruikt, en deze waren na 1½ à 2 uren uitgebrand; voorts Chinesche lantarens.

De huizen hebben platte daken, doch de talrijke moskees alle oude koepeldaken, zooals ook de vele grafmonumenten van voorname personen of vorsten, welke veel van groote kerkgebouwen hebben. Daar ik met Delhi tevens een beknopt overzigt der geschiedenis van Hindostan wensch te geven, moet ik hier wat uitvoeriger worden; want op de hoofdplaats waren mij de indrukken, vooral van den laatsten opstand, zóó gevoelig, dat, hoezeer ik zooveel doenlijk dorre plaatsbeschrijvingen en historie bij een oppervlakkig reisverhaal heb trachten te vermijden, ik in deze merkwaardige plaatsen er slecht buiten kan om althans eenige bijzonderheden daarvan aan te halen.

De vreeselijke opstand tegen het Engelsche bewind in 1857 maakte een einde aan dat der groote mogols. Dit einde zal ik het eerst behandelen; ik vond daartoe gereede aanleiding door mijn bezoek in de fraaije, maar eenvoudige Engelsche kerk. Hier toch vond ik, na eene beschouwing van drie glasramen, voorstellende Christus' kruisiging, opstanding en hemelvaart, de vele gedenksteenen der vreeselijke slagting van 11 Mei 1857, o. a. van den gedeputeerde F. W. Collins, welke op dien datum was vermoord met zijne vrouw, moeder, schoonmoeder, 4 behuwdzusters, 3 behuwdbroeders, 7 neven en de kinderen hiervan, 3 nichten en 3 kleinkinderen, even als de geheele familie Beresford en zoovele anderen; voorts zag ik een monument voor 20 serjeants, welke hier op 12 October 1857 sneuvelden, voor dat de te hulp geroepene Engelsche troepen de zege behaalden. Slechts één monument wordt in deze kerk gevonden, zijnde dat van den in 1842 hier begraven kolonel Skimner.

Daar het zoo moeijelijk was, ons door de ingezetenen te doen verstaan, hadden wij eenen Engelsch sprekenden Mohammedaan als knecht aangenomen. Op de spoortreinen kosten die bedienden heel weinig: in de 2de klasse betaalt men de helft van de 1ste; in de 3de maar $^1/_3$ van de 2de klasse; terwijl er op de goederentreinen ook nog 4de klassen zijn. Voor de inlanders zijn de mans- en vrouwenwagens afzonderlijk, terwijl de 3de klasse reizende Europeanen daarin afzonderlijke afgesloten plaatsen bekomen. Daar nu de uitzigten niet zooveel bijzonders zijn, spoorden wij tot Delhi ook weder een nacht door. Deze stad is echter het Delhi van vóór duizend jaren niet meer, waar de groote mogols zich toen in weelde baadden, waar mijlen uitgestrektheid graven, tomben, mausoleums en paleizen meestal eenzaam in ruïne liggen; het nu gedeeltelijk nog bestaande is tusschen 1648 en 58 door Sjach Jehan gebouwd; de oude verwoeste plaatsen, tot Toegluck-abad en zijne sterke wallen, liggen gedurende eeuwen in puin. Terwijl de geschiedenis zich aan deze oudheden zamenknoopt, hoop ik dat eene greep hieruit moge aanmoedigen om daarvan meer te lezen, zoowel in Beresford's *Gids van Delhi* als in Cooper's *Geschiedenis van Indië*. Uit beiden ontleen ik van de 52 vorsten, welke tusschen 1191 en 1857 in Delhi regeerden (en waarvan er alleen 15 zijn omgebragt)

slechts enkele. Baber (grootvader van Akbar) overleed in 1530. Hirmajon II werd na tien jaren regerens door Sjir Sjach, uit het huis van Sur, van den troon gestoten; maar in 1556 hersteld zijnde, was hij nauwelijks weder een half jaar op den troon, of een val in zijne boekerij maakte een einde aan zijn leven. $3^1/_2$ mijl buiten Delhi zag ik zijn mausoleum, door zijne weduwe Hasi Begum opgerigt. De wit marmeren koepel is van verre af reeds een sieraad. Het gebouw is van zandsteen, met marmer ingelegd, en beslaat met de vier zijtorens en toegangen ruim 300 □ voeten. De vensters en doorgangen zijn opengewerkt (*fil-à-gré*), geheel van wit marmer. De sarcophaag, welke zich ongeveer in het midden bevindt, is van zeer fijn en gepolijst marmer; slechts enkele andere graven van familieleden worden hier nog aangetroffen.

Akbar de Groote kwam in 1556 aan de regering. Hij was de grondlegger van Delhi's grootheid. Elphistone zegt in zijne *Geschiedenis van Indië*, dat onder zijne regering de forten van Agra, Allahabad en Attock gebouwd zijn. Reeds op zijn 13de jaar keizer geworden zijnde, gaf hij het beleid aan Behram-chan over, en leverde reeds op 5 November 1556 slag tegen den opgestanen Hindo Hernuw, welke, na eene overwinning in Bengalen, zijnen souverein Mohammed-sjach afvallig werd. De jeugdige Akbar overwon, en de zwaar gewonde Hernuw werd voor hem gebragt; hij wilde verder zijnen vijand edelmoedig sparen, maar Behram-chan bragt hem toch om het leven.

Verder nam hij bezit van Agra en Delhi. Drie jaren daarna kwam Behram zelf tegen zijnen vorst in opstand en viel in Pundzjab. Akbar, welke op dien tijd nog maar 18 jaren oud was, nam nu zelf de teugels van het bewind in handen, overwon, en behandelde dezen wederspanneling op nieuw met de meeste edelmoedigheid. Met grooten roem regeerde hij tot 1605, na verscheidene overwinningen behaald te hebben, waarbij aan zijn rijk Adzjmere, Gwalior, Joonpore, Cashmire, Scinde en Kandahar werden toegevoegd. Later had hij ook den opstand van zijnen zoon Selim te betreuren, welke echter spoedig gedempt was. Akbar was in het godsdienstige een vrijdenker en zeide: »Er was geen God dan God, en hij was zijn chalif. Nederig van aard, zat hij bij de regtszittingen *onder den troon.*

Akbar was even als zijn grootvader Baber een sterk ruiter, welke in twee achtereenvolgende dagen den afstand van Agra tot Adzjmere, 220 mijlen, te paard aflegde. Hij was het, die de Hedzjira, zijnde de tijdrekening van maanjaren, in zonnejaren wijzigde en de huwelijken aan de Hindosche weduwen toestond; daarentegen verbood hij het trouwen vóór den huwbaren leeftijd. Hij was vriendelijk, maar majestueus, was zeer matig en sliep slechts drie uren in het etmaal. Zeer gevreesd door zijnen vijand, werd hij geliefd door de zijnen.

Akbar's zoon nam onder den naam van Jehan-gar de regering over. Ofschoon zelf een groote dronkaard zijnde, verbood hij het gebruik van wijn in zijne staten en regeerde beter dan verwacht had kunnen worden. Ook hij had den opstand van zijnen zoon Chusroe te betreuren; deze verzamelde in Lahore 10,000 man, doch werd overwonnen, waarop zijn vader de wreedheid had, hem, op eenen olifant zittende, 700 dezer ongelukkigen te laten vertrappen, welke onder hun vreeselijk lijden de sterkste vervloekingen tegen hem uitbraakten.

Jehan-gar huwde met de beruchte Noor-Jehan, en schijnt daarna van zijne barbaarsche wreedheden afgezien te hebben. Geholpen door zijnen waardigen zoon prins Churrum (later keizer Sjach Jehan), werd de oorlog tegen Dekan beëindigd en de Mongoolsche legermagt geslagen. Aldus ging het tien jaren lang voorspoedig; maar in 1647 viel zijne eigene vrouw hem af. Eene voordochter hebbende, welke met prins Sjeriar gehuwd was, hoopte zij, tijdens de ziekte van haren man, met en voor dezen schoonzoon het rijk te veroveren; zij werden echter verslagen. Na het veroveren van Bengalen en Behar hielp zijne vrouw, aan het hoofd eener legermagt, eenen oproerigen vazal — Mohabut-chan bestrijden — maar werd geslagen.

Sjach Jehan kwam in 1627 aan het bewind. Hij liet zijnen zwager Sjeriar ter dood brengen en overwon het koningrijk Ahmednugger, hetwelk nu voor altijd met Delhi vereenigd werd. Hij won voorts den slag tegen den koning van Byapore en voerde oorlog tegen de Perzen, welke hem echter na drie jaren beleg Kandahar in 1652 afnamen. In 1653 belegerde 's keizers zoon, Auring-Zeb, Hyder-abad, de hoofdstad van Golconda; dit beleg werd voor een millioen ropijen afgekocht.

Tijdens 's keizers ziekte stonden drie zijner zoons naar het gebied, en twee van hen leverden elkander slag bij Agra, in 1658. Auring-Zeb overwon, en ook vervolgens zijn anderen broeder bij Kadzjan, welken hij liet ombrengen. Feitelijk hield Auring-Zeb nu het gebied in handen, ofschoon zijn vader Sjach Jehan tot in 1665 in leven bleef, na dertigjarige regering.

Door Chaji-chan wordt gezegd, dat geen vorst, welke ooit in Indië regeerde, bij hem te vergelijken was, ook in beleid van geldelijke zaken. Hij was de stichter van het rijke paleis van Delhi in 1638, en van de tegenwoordige stad met hare vele openbare gebouwen. Bij Agra zullen wij later op de Tadzj Matal of het grafmonument zijner vrouw terugkomen. Het maken van den Pauwentroon wordt ook aan hem toegeschreven; deze had door zijne kostbare versierselen eene waarde van 72 millioen guldens. Men vond in zijne schatkist daarbij nog eene waarde van 288 millioen guldens in geld en juweelen. Met zijne gemalin Mumta-Mahal schijnt hij zeer gelukkig te zijn geweest. Zij schonk hem bijna jaarlijks een kind, van welke zijn opvolger Auring-Zeb 89 jaren oud werd en tot 1707 regeerde.

In de volgende halve eeuw werden niet minder dan vier keizers vermoord, en was alleen Mohammed-sjach 29 jaren in bloeijende regering. Zijn bedrijvig leven en oorlogen tegen de Perzen, waarbij keizer Nadir-sjach hem in 1739 slag leverde en overwon, zou gelukkiger geweest zijn, wanneer na de bevrediging de Perzen in Delhi niet door de verbitterde bevolking waren overvallen. Nadir zelf werd gewond, en gaf nu zijnen Perzen bevel tot algemeene moord en plundering, dat de vreeselijkste gevolgen had en eerst eindigde nadat Mohammed met tranen in de oogen vergiffenis voor zijn volk had gesmeekt.

De krijgstucht in het Perzische leger was zoo groot, dat terstond op bevel van den vorst het bloedbad werd gestaakt; maar het gevolg was, dat de Perzen de voornaamste kostbaarheden medenamen, o. a. de Pauwentroon en verdere schatten der Mongoolsche keizers.

In 1759 werd Delhi door de Mahratten ingenomen, en door deze weggeroofd wat de vorige overwinnaars gelaten hadden, waaronder het zilveren dak der audiëntie-zaal, ter waarde van twee millioen guldens. Deze zaal en troon zijn er thans nog,

maar ontdaan van alle kostbaarheden, terwijl de eerste in gebruik der Britsche troepen is.

Hierop volgden verscheidene oorlogen en opstanden, tot dat in 1803 het Engelsche leger Delhi bezette, den vorst in naam liet blijven regeren en de stad in 1804 tegen Holkar verdedigde. De bekende vreeselijke opstand in 1857 maakte een einde aan dit keizerrijk, dat 1½ eeuw tot de grootste bloei en magt verheven was, en waarvan dezelfde vorsten thans niet genoeg hadden om van te leven. De laatste keizer, Bahadoer-sjach, had met zijne zoons de hand in den laatsten opstand en werd verbannen, terwijl zijne zoons werden doodgeschoten. Het was 11 Mei 1857, dat de inlandsche troepen van de Bengaalsche armee hier aan het muiten sloegen, de regimenten van Meeroet met hunne kameraden medeslepende. De Europesche residenten werden gedeeltelijk al vlugtende vermoord, en vrouwen noch kinderen gespaard. Van 12—19 September werd Delhi door 7000 Engelsche troepen met hunnen bondgenoot Koemaon belegerd en met storm ingenomen, nadat 66 officieren en 1100 man gedood of gewond waren. De 60,000 verdedigers van Delhi vlugtten nu allerwegen heen, en er werd een wal van 5½ mijl in omtrek om de stad gebouwd en nog 1½ mijl om de citadel en het paleis (buiten de Lahorepoort), terwijl het oude Delhi, tot 11 mijlen toe van daar verwijderd, met de dorpen en oude stad Toegluck-abad en de Koetub-gronden thans alleen grafmonumenten en eene woestenij opleveren, hier en daar met sterke wallen der vorige bevestiging en ruïnen verbonden, waarvan hier enkele volgen: Koetub, 11 mijlen van Delhi, valt het eerst in het oog; het zijn merkwaardige ruïnen. De Koetub Minar, of de 238 voeten hooge pilaar, van 91 diameter, is de hoogste van de wereld, en werd tusschen 1206 en 1236 met de toenmalige werktuigen opgerigt. De Engelschen lieten hieraan in 1826 voor £ 2000 herstellen, en nu ziet er deze weder als nieuw uit.

Het ruime uitzigt (meer belangrijk dan fraai), dat men in den omtrek heeft, beloonde ons ruimschoots de moeite van het klimmen; mijn tamelijk dikke reisgenoot was anders geen vriend om zich veel te vermoeijen. Wij hadden een gemakkelijk rijtuig, en troffen hier een gedienstig koopman aan, zijnde een Engelschman uit Lahore, die ons steeds vergezelde en van zeer veel dienst was. Wij behoefden dan ook niets

te verzuimen en zagen achtereenvolgens het hoogst merkwaardige. Ik was daardoor als onder bekenden, en wij hielpen elkander tegen de knevelarijen, terwijl de suprematie der Europeanen, na de tuchtiging van vóór twaalf jaren, thans de veiligheid groot genoeg doet zijn. Bij de illuminatie voor den hertog van Edinburg waren welligt twee millioen inlanders bijeen; maar er was niets dat de orde verstoorde; zelfs hoorde men geen gezang of kreten, waarvan de al te groote luidruchtigheid bij volksfeesten anders wel hinderlijk kan wezen. Ook het groote garnizoen gedroeg zich bedaard en ordentelijk. Ik had dit van de Engelschen niet zoo verwacht, en in der tijd vooral in Schotland daarover geenszins te roemen; maar ter zake!

Om den Koetub Minar worden eenige galerijen gevonden. Deze zijn voorzien van vele opschriften, voornamelijk uit den koran. Aan alle zijden vindt men hier verder gebouwen, graven, pilaren en vele meestal in ruïnen liggende oudheden. Vele muren, welke eene geduchte dikte hadden, o. a. van het gebouw dat keizer Allah-ed-Dien († 1351) voor zichzelven tot grafmonument had laten bouwen, en nu, na 6½ eeuw en zooveel verwoestingen, nog, hoewel hier en daar zonder dak, in stand was gebleven, voorzeker een bewijs van goede bouwkunst, 't welk mij nog meer opviel bij het zien van het fort en de wallen van de stad Toegluck-abad en van 't fort Lalkot. De Engelschen zelve erkennen dat deze wallen, door den in 1193 verslagenen laatsten Hindoe-koning, den beroemden Radzjah Pithora, gebouwd, veel sterker waren, dan die ter zelfder tijde te Dorchester in Engeland gemaakt zijn. Zoo is ook het gieten en opstellen van den 50 voet langen ijzeren pilaar (waarvan thans meer dan 26 voet in den grond is gezakt; men kon, na op deze diepte gegraven te hebben, de fundering nog niet vinden) van 16 duim diameter, bij de toenmalige hulpmiddelen, werkelijk een wonder. De pilaar is eene vaste massa zuiver ijzer, met onduidelijke inscripties. Er is nog »*Radzjah Dhava* n°. 319" op te zien; maar de oprigting schijnt eerst in 1860 op dit plein Boetchana door keizer Anang-Pal II voor de groote moskee te hebben plaats gehad.

Deze moskee of Musjid-i-Koetub werd in 1193 gebouwd van 27 Hindoesche afgodstempels, en bevatte muren van 8 voet dikte; de middelboog is 22 voet wijd bij 53 voet hoogte;

deze geeft door 5 rijen fijne pilaren toegang tot eene 135 voet lange en 31 voet breede zaal; thans, na circa acht eeuwen, ziet men nog veel van den oorspronkelijken bouw. Hierbij staat ook nog een onafgewerkte pilaar, 257 voet in omvang en 87 voet hoog, tusschen 1311—1317 opgerigt; wij zagen dezen eerst aan voor het benedengedeelte van een reusachtigen korenmolen.

De graftombe van Adam-chan, den overwinnaar der provincie Malwa, die van Eman-Zamin, zoowel als die van den in 1436 overleden keizer Altomsh (vroeger slaaf) beziende, scheen ons de laatste wel de oudst bestaande te zijn, welke van Mohamedaansche graven in Indië gevonden worden. Ik vond die goed bewaard; hij is van zandsteen met marmer.

Het openstaande observatorium is wel wat in verval; maar nabij de stad gelegen zijnde, geeft het daarover een ruim en fraai uitzicht. Van de oudheden was nog alleen de gemelde steenen pilaar van Feroz-sjach; deze is 42 voet breed en 27 duim hoog, van één stuk wit zandsteen gehouwen, en werd in het midden der 3de eeuw vóór Chr. door keizer Asoka opgerigt. De opschriften zijn in het oude Pali, en de alphabetkarakters nog duidelijk te lezen (namelijk voor de ingewijden); het zijn de oudste, die men in Indië aantreft. Ferozsjach liet vijf eeuwen geleden dezen pilaar op deze plaats stellen, welke tevens het midden der nieuwe stad Feroz-abad was; tot in 1611 heeft er een vergulde pijnappel op gestaan, en hij werd daarom de gouden pilaar genoemd. Nog mag ik niet scheiden van de vele oudheden, zonder te gewagen van de heilige wellen in Mehrowlie; deze zijn hier door eene menigte keizerlijke graven omgeven en van eene geduchte diepte. Wij zagen hier eenige geoefende athleten van drie verdiepingen hoog, zonder dralen, met een vervaarlijken plof in het water springen; zij zwemmen dan, bij het boven komen, spoedig naar den kant terug. Ik zag later van den hoogen koepel eener moskee nog sterker sprongen, welke daar door een paar jongens gedaan werden; na eenen aanloop sprongen zij zeker 14 à 16 voet vooruit in het 60 voet diepe water.

Een der oude tombes is thans weder in gebruik gebragt, zijnde dat van een der voedstervaders van Akbar, alwaar sir T. Metcalfe, resident van Delhi, een Europeesch huis gebouwd heeft, dat hij bewoont.

Van de nieuwere gebouwen te Delhi is het fort of paleis een der voornaamste; de dewanchass of audientiezaal is geheel van wit marmer en versierd met mosaïkwerk; men leest er o. a. op: »Als er een paradijs op aarde is, het is dit, het is dit, het is dit!" Hier stond weleer de fameuze Pauwentroon, die op £ 6 millioen waarde werd geschat; zij was van massief goud, ingelegd met diamanten, robijnen en smaragden; een door 12 pilaren gedragen verhemelte van goud, met kostelijke gemmen en paarlen ingelegd, stond daarboven. Ter wederzijde waren de zonneschermen met Oostersche zinnebeelden van het vorstelijk gebied. Zekere Franschman Austin was de vervaardiger der mozaïken in de audientiezaal. Nadat deze Austin verschillende Europesche vorsten bedrogen had met valsche gemmen te verkoopen, die hij meesterlijk wist te vervaardigen, vlugtte hij naar sjach Jehan, waarbij hij in groot aanzien kwam en veel fortuin maakte. De Parel-moskee en de koninklijke baden grenzen aan de troonzaal; zij zijn ook geheel van wit marmer, fraai van bouworde en met ingelegde mosaïken; uit deze verdwenen echter, bij den opstand in 1857, de kostbare steenen, maar zij zijn zoo goed mogelijk door mindere vervangen. Toen wij er ons eerste bezoek bij maanlicht bragten, scheen het mij toe dat alles nog echt spul was.

Het grootste en belangrijkste gebouw van Delhi is zeker de Dzjoemna Moesjid of moskee, in het oostelijk gedeelte aan de breede straat Chandsu Chouk gelegen; zij is gebouwd op eene rots en heeft drie toegangen. Op zijde staan twee minarets, terwijl zich op het hoofdgebouw drie prachtige, wit marmeren koepels verheffen. De grond is met 700 marmeren zerken, van 10 voet lang bij 2½ voet breedte, geplaveid; deze hebben alle zwart marmeren opschriften. Het binnenplein, vanwaar wij het vuurwerk zagen, is 201 voet lang en 120 breed, en door galerijen omgeven.

Mogt ik in Italië, Rusland en elders veel reliquien zien, zoo waren mij er toch nog nooit van Mohammed vertoond. Hier werd mij nu de indruk van zijn voet in den steen aangewezen, toen hij hemelwaarts toog; voorst de koran door zijn kleinzoon gebruikt, de pantoffels door hem gedragen enz. Met belangstelling nam ik des Zondags de dienst in de Engelsche kerk met mijn reisgenoot waar; vervolgens begaven wij

ons weder naar buiten, om het opgerigt wordende monument ter herinnering aan de gebeurtenissen van 1857 te bezien. Het komt op de plaats, waar de Engelsche troepen de zege bevochten; dit is eene hoogte, welke tevens een fraai uitzigt op de stad geeft. Een deel der hooge piramide was reeds van zandsteen opgerigt en was men bezig met marmer te bekleeden; na eenigen tijd zullen de illustraties hiervan wel afbeeldingen geven, met eenige beschrijving. Nog zagen wij de nieuwe moskee met 300 wit marmeren zerken bevloerd; voorts het paleis Mostemagal Dewancha; — maar genoeg van gebouwen.

Bij de sterke droogte geschiedt hier het bevochtigen der straten, door water uit lederen zakken te gieten. Er worden, behalve in enkele wel onderhoudene tuinen, slechts weinig bloemen gevonden. Op en tusschen de boomen aan den weg zag ik menig eekhorentje springen, terwijl talrijke kudden kameelen en ook enkele olifanten bij den weg liepen. Eens des avonds in een rijtuig zittende, trok een dezer kolossen mij rakelings voorbij en keek over ons heen; het was of zich een huis verplaatste.

In de *Queens Gardens*, met fraaije rijlanen en velerlei planten en boomen, waar men ook eene kleine verzameling van dieren heeft, mogt ik vooral eenige vogels bewonderen, welke in hun eigen klimaat eene tierigheid en frischheid hadden, zooals men die alleen in de tropische gewesten kan waarnemen.

Bij mijne uitweiding zou nog een woord te pas kunnen komen over de Bijbelsche Geschiedenis der Indo-Germanen; immers zijn de voor eenige jaren ontdekte steden beschreven in de boeken van ons eigenlijke Oude Testament. Het waren toch de Ariërs, die van Midden-Azië naar Hindostan en Perzië over gingen; eerst in het hedendaagsche Pundzjab, het land der zeven stroomen, breidden zij zich later in de valleijen van den Ganges en Dzjoemna uit, terwijl landbouw en veeteelt hunne voornaamste bezigheden waren.

De Veda, een woord dat *weten* beteekent, heeft vier deelen. De Rig-Veda alleen heeft eene verzameling van ongeveer vierduizend hymnen of Samhita, met verklaringen der offerplegtigheden. Volgens Max Müller zijn deze hymnen omstreeks de dertiende eeuw vóór onze jaartelling gemaakt. Het Vedisch of

Oud-Sanskrit verschilt intusschen veel van het nieuwere of klassieke; maar genoeg! Wat de Boeddhisten thans van het Oud-Testamentische hebben overgehouden, bestond, voor zooveel ik heb kunnen zien en nagaan, alleen in het doen offeren der leken in de heiligdommen of kerken, meestal van graan, rijst of olie. Eene gezamenlijke godsvereering schijnen zij niet te houden; elk loopt in naar welgevallen, en verdwijnt weder vrij spoedig. Voor vreeselijke afgodsbeelden (Boeda's) wordt even gebeden; de priester strijkt dan wat heilig water of olie op het voorhoofd van den offeraar, en deze heeft zijne devotie volbragt. Bij de dikwerf prachtige kerken bevinden zich meestal apen, die, als heilig vereerd, al het kattenkwaad mogen uitvoeren, dat hun eigen en niet aan de reinheid bevorderlijk is.

XV.

ANDERE BELANGRIJKE PLAATSEN IN HINDOSTAN.

Thans zoo nabij het trotsche Himalaja-gebergte, waarachter Perzië ligt, hetwelk ik, twee jaren te voren in Rusland zijnde, ook aan eene andere zijde genaderd was, moest ik echter terug, als ik van eenige andere belangrijke plaatsen in Hindostan nog wat zien wilde; een half etmaal sporens bragt ons te Agra, aan de Dzjoemna of Jumna; het is de geboorteplaats van Abul Fazil, de groote politicus der Mongoolsche geschiedenis, die daar eene belangrijke boekerij had.

Het tegenwoordige fort, waarin zich over de 5600 personen bevinden, meestal gezinnen van Engelsche militairen, is de oude harem van keizer Akbar, waar hij 5000 vrouwen had. De audiëntiezaal, van 180 voeten lang en 60 voeten breed, bevat nog Akbar's troon; alles doet nog aan de vervallen grootheid der vroegere groote en magtige mogols denken; wat echter nog geheel in dezelfde frischheid en schoonheid is blijven bestaan, en waaraan ruim twee eeuwen geene merkbare verandering teweegbragt, is de *Tadzj* of het grafmonument, dat Sjach Jehan, in 1666 overleden, zijne in 1631 gestorvene gade (na een 20jarig gelukkig huwelijk, waarbij zij hem bijna alle jaren een kind schonk) aan de groote rivier

Dzjoemna liet oprigten. Twee-en-twintig jaren lang hebben 2000 werklieden daaraan gearbeid, terwijl het marmer nog 140 mijlen ver op karren moest aangevoerd worden. Door een fraaijen tuin met cypressen, oranjeboomen, rozen en andere bloemen, waartusschen 48 fonteinen, nadert men den edelen dom, in schitterend wit marmer allerverrukkelijkst bewerkt. Ik zag na Rome's Pieterskerk geen gebouw, dat imposanter was. Het is een octagonaal, dat van oost tot west 960 voeten en van noord tot zuid 320 voeten lang is. Rood steenen wanden omgeven de vier marmeren torens aan de hoeken; men beklimt elk van deze met 162 trappen en geniet een verrukkelijk vergezicht; zij schijnen als wachters daar te staan, om op Agra neer te zien; alles is in overeenstemming. Op het plateau om den koepel kunnen 2000 menschen staan; boven op dit marmer gevaarte is eene vergulde maan, welke 2752 voet boven den grond is. Dit mausoleum is met edelgesteenten ingelegd, meestal bloemen (voornamelijk tulpen) voorstellende. De juweelen en paarlen zijn echter door Jaut en Maratten geroofd en door andere steenen vervangen. Eene bij de Mongolen gewone naauwe poort geleidt naar de beide graven (want ook den keizer ligt hierin); hiervan zijn de kostbare gesteenten nog gespaard gebleven; deze vormen gedeeltelijk ook spreuken. Bij eene doodsche stilte, gaf reeds ons fluisteren een geluid als van een onzigtbaar koor, dat de toonen teruggeeft. Ik zong enkele toonen, welke tot in de diepte met alle kracht weerklonken. Wat zoude het zingen eener hymne hier een effect maken! Wat was het jammer, dat mijne vervoering nog niet mogt toenemen, door hier eenige muziek of reciteeren te mogen hooren, om nog heiliger verrukking te smaken. Mijn reisvriend dorst naauwelijks te spreken. Wat de Venus de Medicis in beeldhouwkunst en Shakspere in poëzy is, schijnt dit mausoleum als meesterstuk van bouwkunde. Het is te verheven om door menschenhanden gemaakt te zijn. Engelen moeten het van den hemel gebragt hebben, en een glas moest er over heen gezet worden, om het tegen het weder te beveiligen. Bisschop Hebert zegt er van: »Als bij ons elk schoorsteenversiersel maar zóó was afgewerkt!"

Het witte marmer, waarvan de wanden alle opengewerkt zijn, en het smaakvolle nette mozaïk, brengen elken reiziger

in verrukking. De kosten zijn slechts 42 millioen gulden geweest, dus onbegrijpelijk weinig. Alles ziet er nog uit, alsof het slechts eenige dagen in plaats van 218 jaren gestaan had.

Met weerzin de Tadzj verlatende, spoorden wij naar Cawnpore, aan den heiligen Ganges, vooral merkwaardig door dat bij den vreeselijken opstand van Mei 1857 hier, even als te Lucknow, de meeste Europeanen vermoord werden, maar de opstandelingen, na den spoedigen toevoer van troepen in September, weder onder de Engelsche magt gebragt zijn. Het is van groot belang die geschiedenis na te lezen, terwijl ik alleen wil vermelden, dat hier te midden van een nieuw aangelegden tuin een magnifiek gedenkteeken is opgerigt, waarboven een kolossale, wit marmeren engel geplaatst is, terwijl eene frisch water gevende fontein beneden gevonden wordt.

Wij gaven hier onzen bediende zijn afscheid en een spoorwegkaartje naar huis. Hij was ons meer tot last dan tot hulp. Zoo had mijn reisgezel hem uitgezonden om een reisdeken te koopen, en hij was niet aan het station, toen wij op het punt van vertrek stonden: hij had een der reiskoffertjes bij zich, en wij hadden zoodoende eene groote teleurstelling kunnen hebben. Onze reizen waren te schielijk, om veel nut van zoo iemand te hebben. Wanneer wij op eene plaats stil waren, reden wij, bij de steeds heerschende hitte, terstond uit of waren aan tafel. In de wel ingerigte hotels, waar trouwens ook ruim betaald wordt, heeft men — om dit in het voorbijgaan te zeggen — steeds eene goede bediening en uitmuntend eten.

Nu spoorden wij naar Allah-abad, bezagen eerst het fort en den beroemden granieten pilaar, terwijl wij aan het station onzen koetsier goed hadden laten beduiden om ons aan den zamenloop van de Ganges en Dzjoemna te brengen. Het was avond en volle maneschijn, toen hij nabij eene hoogte in eene zandvlakte stilstond. Wij konden niet verder rijden, en met vragen kwamen wij ook niet teregt. Eerst zagen wij een Hindoe-lijk verbranden, en ook op eenigen afstand een dergelijk vuur. Wij liepen tusschen honderden houten huizen, welke bij het rijzen van de Ganges worden weggenomen, en stapten op goed geluk af wel een uur lang door het zand. Het kostte mij heel wat moeite om mijnen reisgenoot verder te krijgen; maar ik mogt toch de voldoening smaken van ons doel te bereiken.

Achter het fort heeft de zamenvloeijing van beide deze trotsche stroomen plaats. De Hindo's van de meest verwijderde plaatsen komen zich dan ook eenmaal hier baden, en er wordt gezegd, dat ze zich daarna alle haar laten afscheren, gevende hunne godsdienst aan, dat voor *elk haar*, dat hun hier wordt afgeschoren, zij een millioen jaren in den hemel te leven hebben. Het is zeker wel een bewijs dat zij eene vrij juiste opvatting van de eeuwigheid hebben; want ik zag ze dan ook scheren, tot onder de armen toe, terwijl er velen loopen, die oogleden en wenkbraauwen missen.

Het naburig Benares, de hoofdzetel der Hindoes, konden wij evenmin bezoeken als Calcutta, de stad der paleizen, die zoozeer in bloei toeneemt. Thans, nu het spoor doorloopt, zou ik aanraden om, van Europa komende, te Bombay af te stappen, en weder te Calcutta scheep te gaan, of, uit onze Oost komende, van Pinang naar Calcutta enz. te varen, en dan weder te Bombay zich in te schepen. Maar zeer weinig Nederlanders hebben het hoogst belangrijke Hindostan bezocht; het heeft mij niet veel tijd gekost, en laat belangrijke en aangename herinneringen achter.

Alzoo te Jubbelpoore terugkomende, kostte het ons heel wat moeite om weder voor *f* 120 klaar te komen, voor eenen wagen van de post, die ons naar Nagpore zou rijden. Deze zou 's morgens om 4 ure voorkomen, en was er eerst ten 6 ure. Nu moest er maar geen ongeluk gebeuren om den volgenden ochtend ten 8 ure aan te komen. Er waren 165 mijlen af te leggen, gedeeltelijk over heuvels, waarvan een zoo steil was, dat een span ossen voor den wagen moest worden gespannen; ook waren in den beginne de paarden slecht in galop te houden. Mijn reisvriend, die zich ongerust maakte om te laat te komen en alzoo ook de wekelijksche stoomboot van Bombay te zullen missen, beloofde steeds fooijen en had het horologie telkens in de hand, om te zien hoeveel mijlen er in het laatste uur waren afgelegd. Bij de hoogten liep hij, in het zweet zijns aanschijns, met een dik hout, dat ik hem uit eene brugleuning had helpen breken, steeds de ossen aanjagen, terwijl hij te Seone op de eenige pleisterplaats niet eens wilde ophouden, ofschoon wij altijd hadden ingehaald, en op een stukje droog brood 25 uren moesten teren; nog maar zelden konden wij daarbij eene teug

goed water bekomen. Deze onze wagen was weder met schuifdeuren gesloten, zonder dat er een enkel stukje glas in gevonden wordt; gelukkig hadden wij te Nagpore tijd om ons te baden en te eten, alvorens de 27 uren lange spoorreis weder aanving. Te Bombay schoten ons ook weinige uren over, om de zaken te regelen en op de stoomboot *Rangoon* te komen, welke ons in veertien dagen te Suez bragt.

(NB. Deze boot is dezer dagen geheel vergaan.)

HET ZWITSERLAND DER NOORD-AMERIKAANSCHE UNIE.

Langen tijd waren de Vereenigde Staten van Noord-Amerika in Europa uitsluitend bekend als het land van belofte voor allen, die in hun vaderland onder ellende en ontberingen hun bestaan voortsleepten, of om politieke of godsdienstige overtuiging vervolgd en onderdrukt werden. De ongelukkigen wisten dat ze over den oceaan ruimte in overvloed vonden, braakliggende oorden, waar een vaste wil en krachtige hand zich in korten tijd door inspanning en werkzaamheid konden verheffen tot eene in het oude Europa voor hen niet meer bereikbare welvaart; den vervolgden lachte de groote mate van politieke en godsdienstige vrijheid toe, die in de jeugdige republiek te vinden was. Maar nevens die kansen en voordeelen leverde het vaste land van Noord-Amerika voor de bewoners van Europa weinig aanlokkelijks op. Men vernam dat in het maatschappelijk leven der republiek *bowie-knife* en *revolver* de gewone en afdoende argumenten in ieder geschil waren; men maakte zich voorstellingen van eene uiterst onbeschaafde en primitieve bevolking; en wanneer een gevierd schrijver als Charles Dickens zijne reisindrukken uit Amerika verhaalde in een uiterst partijdig en donker gekleurd tafereel, vond men dit vooroordeel volkomen bevestigd. De werken van Amerikaansche en zelfs van minder dan Dickens bevoor-

oordeelde Engelsche schrijvers waren niet bij machte bij den meer gegoeden bewoner van Europa den indruk weg te nemen, dat alleen voor hen, wier uitzichten in het oude werelddeel geheel verduisterd waren en wier toestand er hopeloos geworden was, Amerika een gewenscht toevluchtsoord aanbood.

Hoe ontzaggelijk dit oordeel — en trouwens ook de toestand daarginder — in de laatste dertig jaren (*) veranderd is, weten wij allen. De Duitsche emigratie naar de Staten nam groote verhoudingen aan, en terwijl ze aan de republiek de onwaardeerbare krachten schonk eener geduldige, arbeidzame en ordelijke bevolking, wier Germaansche eigenschappen haar uitnemend geschikt maakten om de pioniers van ontwikkeling en beschaving te zijn, deed zij de betrekkingen met Europa toenemen; hier geraakte men meer en meer op de hoogte der Amerikaansche toestanden, en langzamerhand waren het niet alleen zij, wien sociale en politieke omstandigheden den weg tot welvaart en geluk afsloten, die over den oceaan een nieuw vaderland opzochten. Velen voegden zich van lieverlede in den stroom der landverhuizing, die zich ook in het oude land in zekere mate van gegoedheid verheugden, maar begrepen dat voor hen en de hunnen een ruimer veld van werkzaamheid en voordeeliger plaatsing van kapitaal in de Vereenigde Staten te vinden was. De materieele voordeelen bleven echter vrij geruimen tijd op den voorgrond staan; eerst in later tijd zijn wij bekend geworden met de beweging in de groote republiek op het gebied van kunst, wetenschap en letteren, en met de schoone natuur, die dit door eene met reuzenschreden op de baan van ontwikkeling voorttredende bevolking bewoond land bezit.

Onder de door de natuur buitengemeen bevoorrechte streken verdient een gedeelte van den staat Tennessee, en wel het oostelijk deel, een voorname plaats, en de benaming, die deze landstreek van de Amerikanen zelve ontvangen heeft, het *Zwitserland der Unie*, bewijst dat die eereplaats volkomen verdiend is. Toch is Tennessee bij de Europeanen over het algemeen weinig bekend; reclames voor spoorweg-ondernemingen of emigratie-maatschappijen schilderen

---

(*) Dickens' *American Notes*, een werk dat de vooroordeelen tegen de Vereenigde Staten in Europa verbazend versterkte, zag in 1842 het licht.

ons dag aan dag de natuurlijke rijkdommen van de onontgonnen en geïsoleerde westelijke staten en territories, van het gedemoraliseerd Californië, van Nieuw-Mexico, het vaderland der struikroovers, of van Colorado, het strijdveld der roof- en moordzieke *scalp-hunters;* maar van die streken, die geen behoefte hebben aan Europeesch kapitaal om hare hulpbronnen te ontginnen, verneemt men in Europa weinig of niets. Het zal daarom den lezers van dit tijdschrift wellicht aangenaam zijn iets meer van het Zwitserland der Unie te vernemen.

Tennessee is een van de zoogenaamde *border-states;* door Illinois, Kentucky, Virginia, Noord-Carolina, Georgia, Alabama, Mississippi en Missouri ingesloten, behoorde het vroeger tot de slavenstaten, schoon de aard van den landbouw — althans in het oostelijk deel van den staat, dat meer bepaald het onderwerp onzer beschouwing uitmaakt — er slechts een geringe slavenmacht vorderde en de bevolking meer sympathie gevoelt voor de noordelijke dan voor de zuidelijke staten. Oost-Tennessee namelijk is evenzeer in aard en karakter verschillend van de westelijke helft van denzelfden staat als West-Virginia het van het veel grooter Oost-Virginia is, en om dezelfde reden. Beide landstreken worden afgesneden en bepaald door de bergruggen van het Alleghany-gebergte, die, van de vallei der Shenandoah af, onder verschillende benamingen bijna evenwijdig zuidwestwaarts heenstrekken, tot in het hartje van Alabama. In Oostelijk Tennessee dragen deze bergruggen den naam van *Smoky Mountains,* die de grensscheiding van den staat en van Noord-Carolina vormen, en *Cumberland Mountains,* die Oost-Tennessee afscheiden van Kentucky en van het westelijk deel van Tennessee. De vallei tusschen deze beide gebergten, 140 à 150 mijlen (kilom.) breed en 350 mijlen lang, ligt 800—2000 Amerik. voeten (de Amerik. voet = 30 centim.) boven de oppervlakte der zee, en wordt doorsneden van een aantal rivieren en stroompjes, die, van de toppen der bergen afgedaald, zich vereenigen om de Tennessee te vormen, de grootere rivier, waaraan de staat zijnen naam ontleent, en welke zich zuidwaarts heen spoedt naar den staat Alabama. Daar wordt ze voor de groote bin-

nenlandsche scheepvaart bevaarbaar, en wendt zich plotseling vlak noordwaarts heen, om het westelijk deel van Tennessee nog in zijne geheele lengte te doorsnijden, waarna ze in den Ohio valt, kort nabij het punt, waar deze zich met den Missisippi vereenigt. Prachtige natuurtafereelen doen zich in deze hooggelegen valleien aan de oogen van den bezoeker op, die inderdaad niet zelden aan de Zwitsersche landschappen herinneren, terwijl over het algemeen de punten van verschil in het voordeel van de Amerikaansche mededingster vallen. De hemelhooge bergtoppen, die niet dan flauw door de nevelen schemeren, sluiten de landschappen even imposant in; donkere bosschen van eene groote verscheidenheid bedekken de flanken der hoogten; klaterende beekjes, hier en daar in woeste vaart de bergruggen aftuimelend, geven leven aan het tafereel; doch bovendien geeft de natuurlijke rijkdom van het land zijn eigenaardigen indruk, daar de val der stroompjes veelal gebezigd wordt om aan den een of anderen tak van industrie eene weinig kostbare beweegkracht te verschaffen, en zij verder lachende weiden besproeien, door kudden vee bevolkt, of akkers, waarop rijke oogsten prijken.

Niet ten onrechte hebben dan ook — doch eerst sedert betrekkelijk korten tijd — de Amerikanen gaan inzien, dat hetzelfde natuurgenot, waarvoor zij vroeger den oceaan overstaken om Zwitserland en den Rijn te bezoeken, voor hen in hun eigen land even goed te smaken is. Op verschillende plaatsen in het gebergte, o. a. op het plateau van de Lookout Mountain bij Chattanooga en aan den voet der Clinchs Mountains, meer westwaarts, bestaan thans reeds groote hotels, geliefkoosde zomerverblijven voor de familiën uit Noord en Zuid, welke het niet zoozeer te doen is om de dure vermaken der modebadplaats Saratoga, maar die zich in de gezonde, versterkende berglucht wenschen te verpoozen van de drukke beroepsbezigheden in eene benauwde stad, en zich tevens te verkwikken aan de heilzame minerale bronnen (van ijzerhoudend, zwavelhoudend en ander water), die Oost-Tennessee overvloedig bezit.

Voor hen, die een gezond en gelijk klimaat verlangen, is het verblijf aldaar heilzaam; vele doctoren uit het noorden zenden de lijders aan verschillende aandoeningen der ademhalingswerktuigen daarheen. Men kent er noch de gloeiende

hitte van het zuiden, die, bij de uitdampingen der vele moerassen gevoegd, o. a. Florida, Louisiana en Texas zoo ongezond maakt, noch den strengen en hevigen winter van het noorden. De thermometerstand is in zomertijd gemiddeld 74 gr. Fahr., nooit hooger dan 85 gr. Fahr., terwijl in het zooveel noordelijker gelegen Maine de thermometer somwijlen tot 100 gr Fahr. rijst (N.B. Maine ligt op 45°, Tennessee op 37° n. breedte). Eigenlijken winter kent men in Oost-Tennessee niet; slechts zeven à acht weken duurt hij, van November tot het einde van December; de sneeuw ligt er zelden langer dan drie dagen, en het ijs in de stroomen is nooit zóó dik, dat men het tot verkoeling van levensmiddelen kan opgaren en bewaren; voor dat gebruik wordt uit Michigan en Ohio voorraad aangevoerd. In Januari soms, doch nooit later dan de eerste weken van Februari, doorsnijdt de ploeg de velden reeds, en de laatstgenoemde maand is nog niet voorbij, of de lente verschijnt weêr, om hare liefelijke kleuren en geuren over veld en bosch uit te storten. De zomer volgt in Juni en duurt tot October, waarna een kort najaar intreedt, in den loop van November door den zoogenaamden *Indian summer*, den nazomer, die zeer warm (schoon hier weder op verre na niet zoo heet als in Georgia, Missisippi of zelfs Missouri) is, afgebroken. De gelijkmatigheid van het klimaat brengt ook gelijkmatigheid van regenval mede; langdurige droogten en regenmoussons, met hare nadeelige gevolgen voor den gezondheidstoestand en den landbouw, behooren er tot de zeer groote uitzonderingen. Van een en ander is het natuurlijk gevolg, dat de sterfte er zeer gering is, en het landbouwbedrijf, gedeeltelijk reeds flink ontwikkeld, verder eene groote toekomst heeft. Terwijl de sterfte in de Vereenigde Staten, in het jaar 1870, over de geheele bevolking 1.27 percent bedroeg, was het bedrag voor Oost-Tennessee niet meer dan 1.08 percent.

De goede uitzichten voor landbouw- en fabriek-industrie zijn vooral gegrond op de groote vruchtbaarheid van den bodem, op de gunstige ligging van den staat, en op de goede resultaten, die deze takken van nijverheid reeds, op kleiner schaal gedreven, hebben opgeleverd.

Door de verschillende takken van het Alleghany-gebergte doorsneden, wordt de groote vallei van Oost-Tennessee name-

lijk in een aantal kleinere valleien verdeeld, van tien tot twaalf mijlen breed, en welke ieder haar eigen bergstroom hebben, die zich naar de Tennessee voortspoedt. Bij het zwellen dier stroompjes in den winter bedekken zij tijdelijk de aangrenzende akkers, wier vruchtbaarheid zij onderhouden en verhoogen door het achtergelaten vette slib. Niet minder dan drie-en-twintig groote en kleine stroompjes verrichten dit werk der vruchtbaarmaking, waarvan de landbouw rijke vruchten plukt. De hooger gelegen landen, wier ondergrond klei is, hier en daar met leem vermengd, vereischen meer arbeid en zorg; daar vallen den landbouwer, die door ondergrondploegen en het aanbrengen van meststoffen de hand aan zijne akkers houdt, mede ruime oogsten ten deel; de nog hooger gelegen bergvlakten eindelijk, met uitstekend gras bedekt, worden met goed gevolg als weilanden gebruikt, en, gekoesterd als ze worden door den zon en beschut tegen kwade winden, voor de vruchten-kultuur bestemd. Perziken, druiven, appelen en peren vindt men er in overvloed.

Wat nog zeer in het voordeel van de landbouw-exploitatie strekt, is de afscheiding van Oost-Tennessee van de overige slavenstaten, die het aan natuur en volksaard te danken heeft. Terwijl in het eigenlijke zuiden de tropische landbouw op den voorgrond stond, het door slavernij bloeiend en met de afschaffing der slavernij vervallend stelsel van groote landbouw-ondernemingen, plantages voor katoen, tabak en suiker heerschte, waren de eigendommen in Oost-Tennessee verdeeld. Men kent er den kleinen landbouw, zooals die in de noordelijke staten gedreven wordt, waarbij de blanke even goed de handen aan het werk slaat als de neger. Juister gezegd, daar het nevens elkander verrichten van denzelfden arbeid door blanken en negers tot heden nergens geschiedde, verrichten in Oost-Tennessee de blanken de landbouwwerkzaamheden, die in het zuiden uitsluitend door de zwarten worden gedaan, terwijl deze aldaar de kleine burgerij vormen en voor kleine bedrijven worden gebruikt. Bedienden voor logementen, barbiers, waschvrouwen, huisbedienden enz. worden uit de gekleurde bevolking getrokken. Bij de volkstelling van 1870 waren in geheel Oostelijk Tennessee, op eene bevolking van 332.000 zielen, maar 27.000 negers, dus even 8 percent; en de cijfers der verhouding tusschen blanken en zwarten in de

verschillende counties nagaande, merkt men op, dat zich in het noorden van den staat veel minder negers bevinden dan in het zuiden. In Cumberland County, het noordwestelijkst deel, zijn slechts 98 van de 3461 inwoners negers; in het nabijgelegen Scotts County 39 van de 4054; in Hamilton County daarentegen, vlak op de grenzen van Georgia gelegen, telt men 4188 negers op 13.053 blanken. In de beide voornaamste steden, te Knoxville, de in het midden gelegen hoofdstad van Oost-Tennessee, en te Chattanooga, de hoofdplaats van Hamilton County, dezelfde verhouding. Van de 8682 inwoners van Knoxville waren er 2610, dus 30 pct. negers; te Chattanooga bedroeg de gekleurde bevolking 2271, ruim 37 pct. van de 6093 inwoners.

Zooals wij met een enkel woord reeds aanduidden, heeft deze verhouding tusschen blanke en neger, behalve op het sociaal leven, ook op den landbouw grooten invloed. Hij wordt daardoor gevormd naar het model van dien in de noordelijke staten; men legt zich toe op de producten, die in het noorden en westen worden geteeld, en verlaat de kultuur der plantage-producten. De vroegere groote katoenkultuur is, blijkens de officieele rapporten van het landbouw-departement te Washington, in Oost-Tennessee zoo goed als verdwenen; alleen voor eigen huiselijk gebruik bestemmen de farmers voor dat product een klein hoekje, even als voor den theeboom, die welig groeit, doch niet als een ernstige tak van industrie kan worden aangemerkt. Pogingen om de tabakskultuur weer op te heffen, zijn echter in den laatsten tijd gedaan: in 1871 vestigde zich daartoe in een der noordelijke counties een naamlooze vennootschap, waarvan de uitwerking nog moet afgewacht worden.

Maar waar men zich in deze streek vooral op toelegt, is de kultuur van granen, vruchten en groenten. De mais is er het, zoo te zeggen, natuurlijk stapelproduct, dat weinig zorg vereischt, en zoowel voor eigen gebruik en het mesten van vee als voor uitvoer naar het zuiden dient. In de latere jaren heeft men er meer werk gemaakt van edeler graansoorten; tarwe, haver, gerst, boekweit geven er goede oogsten en vinden gretige markten, te Baltimore en elders in het noorden en het gansche zuiden door. Tot Savannah en Atlanta vervoeren het de spoorwegen, en zoodra de zuidooste-

lijke havens met die van West-Europa in geregelde stoomvaartverbinding worden gebracht, zullen de farmers van Oost-Tennessee zelfs de markten van ons werelddeel van hunne *bread stuffs* kunnen voorzien. Van de vruchtenteelt voor de markten van het noorden is eerst in de laatste jaren werk gemaakt sedert eenige Duitsche inmigranten zich in Morgan County hebben gevestigd. (NB. Het totaal bedrag vreemde inmigranten, d. i. niet in de Vereenigde Staten geboren personen, bedroeg bij de telling van 1870 in geheel Oost-Tennessee 2560 personen, waarvan in Knox County alleen 824.) Zij merkten de uitstekende ligging van eenige terreinen tegen de hellingen der Cumberland Mountains voor den wijngaard op, en begonnen er, aanvankelijk met goed succes, de druivenkultuur; een voorbeeld, dat elders in het land ook ten aanzien van andere fijne vruchten gevolgd werd. Dat deze teelt, even als die der groenten, voor de markten in het noorden groote voordeelen belooft, mag voorspeld worden uit het gunstig klimaat van Tennessee, waar de winter zoo kort en zoo spoedig voorbij is, waar de vroege appelen in Juni en de aardbeziën o. a. reeds in Mei rijp zijn. Aan de teelt van groot en klein vee wordt mede veel zorg besteed. Het vee kan in de berglanden van April tot November onafgebroken in de weide blijven; gewoonlijk worden de runderen in die laatste maand vet verkocht naar de zuidelijke staten; een deel wordt naar de steden en dorpen vervoerd, om te overwinteren. Kort vóór den oorlog beproefde men eene nieuwe bron van winst uit de veeteelt te openen; daar de weiden te ver afgelegen zijn en het Amerikaansch klimaat te warm is voor het vervoeren van melk over groote afstanden, is men boter- en kaasfabrieken gaan oprichten, welke reeds voordeelig bleken te werken. Echter kwam de oorlog tusschenbeiden, die in Oost-Tennessee industrie en landbouw bijna geheel vernietigde; sedert een paar jaren zijn dergelijke zaken op nieuw opgezet met goed resultaat, schoon er maar geringe kapitalen aan ten koste gelegd konden worden. Verder heeft men zich in de bergstreken sedert kort toegelegd op schapenteelt en op het wolwinnen, terwijl de varkensteelt voor de zuidelijke markt grooten omvang heeft genomen. (In Dec. 1871 werden deze dieren, na met mais vetgemest te zijn, in driften van 500 te gelijk, te water naar Georgia vervoerd, of

over de bergen naar Carolina voor de consumtie gedreven.) Tegen Kerstmis eindelijk worden enorme bezendingen van vette kalkoenen naar het zuiden gedaan.

Door de natuur zoo te zeggen beschikt om een groote rol te spelen in de alimentatie van Noord en Zuid, vulde de kunst voor Oost-Tennessee de middelen van gemeenschap aan, waar de natuur in gebreke bleef om deze streek met de andere staten der Unie in dadelijke en onafgebrokene verbinding te brengen. Door de Tennessee, in Oost-Tennessee zelf slechts voor kleinere vaartuigen bevaarbaar, doch een twintigtal mijlen verder in Alabama in staat de grootste rivierbooten te dragen, staat het vruchtbare land in gemeenschap met den Ohio en den Missisippi, en zijn de daaraan gelegen steden door zijne producten gemakkelijk te bereiken, en de regeering der Unie heeft in den loop van 1871, door werken tot regularisatie en verbetering der rivier aan te vangen, dien natuurlijken weg nog verbeterd. Maar behalve den waterweg verbindt het groote vervoermiddel dezer eeuw het met alle streken der Unie. De groote spoorweglijn van Washington naar Arkansas, die even voorbij Lynchburg (V[a].) de Shenandoah-vallei binnen gaat, doorsnijdt geheel Oost-Tennessee van het noorden naar het zuiden, de voornaamste steden, als Greeneville, Knoxville en Chattanooga aanrakende. Een zijtak naar Georgia doet Cleveland (in het zuidoosten) aan, en Knoxville is bovendien het vereenigingspunt van twee andere spoorwegen, waarvan de noordwestelijke de bergstreken van Cumberland aan het spoorwegnet vastknoopt en eerlang de lijnrechte verbinding met Louisville (K[y].) en Cincinnati brengen zal, terwijl de zuidoostelijke lijn, thans tot Maryville in het rijke mineraalgebied der Iron Mountains verlengd, spoedig op dezelfde wijze de hoofdstad van Oost-Tennessee met Charlestown zal verbinden. Slechts een twintigtal mijlen over het grondgebied van Noord-Carolina moeten van dezen weg nog gebouwd worden. De staat Tennessee verleende voor den aanleg van dien weg, voor zoover hij op zijn grondgebied ligt, 10.000 dollars per mijl, en de staat Georgia, de aansluiting aan Oost-Tennessee zijnerzijds op hoogen prijs stellende, verleende mede 15,000 dollars per mijl subsidie voor een spoorweg Marietta-Ducktown, waardoor die aansluiting bijna in de rechte lijn zou worden verkregen.

Wij spraken van minerale rijkdommen; ook in dit opzicht staat Oost-Tennessee niet in de achterste rijen der Vereenigde Staten. Het bezit wel niet de goud- en zilvermijnen, waarvan ons zulke groote verhalen door de immigratie-agenten der zuidwestelijke staten worden gedaan, maar ijzer- en kopermijnen bestaan en worden met goed gevolg geëxploiteerd in het zuidelijk deel van den staat. De kopermijnen bij Ducktown (Polk C^y^.) werden tot in 1863 door het bestuur der Geconfedereerden ontgonnen, en leverden maandelijks 60 à 70,000 pond (omtrent 30 à 35,000 kilogr.) zuiver koper. Toen de staat het permanent oorlogstooneel geworden was, werd deze exploitatie gestaakt, en eerst bij het wederkeeren der rust, in 1865, door eene naamlooze vennootschap hervat, welke thans maandelijks 75,000 pond zuiver koper levert. Niet alle mijnontginners kunnen over dezelfde groote kapitalen beschikken als deze maatschappij; vandaar dat in die streek een achttal mijnen onbewerkt zijn, daar het den eigenaren aan middelen ontbrak om dieper dan de reeds bewerkte bovenlagen naar erts te gaan zoeken. De ijzermijnen, die mede in het zuidelijk deel van den staat gelegen zijn, tot in de onmiddelijke nabijheid van Chattanooga, worden op groote schaal en naar de nieuwste voorschriften der wetenschap ontgonnen. De *Roane Iron Company Rail mill* werkt er o. a met groote stoomkracht en een 250-tal werklieden. Van steenkolen worden rijke en dicht aan de oppervlakte liggende beddingen aangetroffen in het noordwestelijk deel van Oost-Tennessee, in het Cumberland-gebergte. Ook daar geschiedt de ontginning bij associatie. Drie maatschappijen hebben mijnwerken aangelegd, dorpen van mijnwerkers zijn er bij verrezen, en sedert 1867, toen het Cumberland-district door den spoorweg met Knoxville in verband werd gebracht, worden dagelijks 40 à 50 ton steenkolen uit het kolendistrict vervoerd. De kolen van allerbeste qualiteit kosten te Knoxville 5 dollars per ton, de fabriekskolen $3\frac{1}{4}$ à $3\frac{1}{2}$ dollar. Eindelijk levert de bodem nog marmer in uitstekende qualiteit, dat in groote hoeveelheden naar de steden van het oosten wordt uitgevoerd, en waarvan men in het jaar 1871 nog een prachtig *court-house* (gebouw voor de wetgevende en rechterlijke macht en de administratie) optrok te Knoxville, in welks onmiddelijke nabijheid de marmergroeven gelegen zijn.

Nevens al deze elementen van materieele welvaart en ontwikkeling, wordt het moreel welzijn der ingezetenen van Oost-Tennessee in het geheel niet verwaarloosd. Voor onderwijs en opvoeding wordt veel gedaan; ook de godsdienstige belangen der bevolking worden goed gediend. Geen stad, geen dorp, of het bezit zijne kerken van verschillende gezindten, met hunne predikers en godsdienstleeraars. In het afgeloopen jaar heeft men — eerst te Knoxville en Knox-County, en andere counties volgden het voorbeeld — een stelsel van openbaar onderwijs ingevoerd, dat in hoofdzaak overeenkomt met dat der zoo gewaardeerde openbare neutrale volksschool van Nederland. Te Knoxville bestaat daarenboven een bloeiende *University*, minder overeenkomende met onze universiteiten dan met onze polytechnische school, hoogeschool voor middelbaar onderwijs, waar de natuurwetenschappen worden gedoceerd met het oog op de belangen van fabrieksnijverheid en landbouw, en waarop een 150tal leerlingen onderwezen wordt. In de genoemde hoofdplaats en op de meeste hoofdplaatsen der counties bestaan verder landhuishoudkundige en andere wetenschappelijke genootschappen, die beter dan de Nederlandsche in de behoeften der belanghebbenden aan overleg en raadpleging voorzien. Tentoonstellingen van landbouw- en nijverheidsproducten worden er van tijd tot tijd gehouden, en bij iedere nieuwe tentoonstelling blijken alle takken van industrie zich in dit Zwitserland der Unie even goed te ontwikkelen als in de noordelijke staten. Daar Oost-Tennessee bevrijd is van dien gruwel der zuidelijke staten, de Kukluxklan, — het geheim genootschap, dat door moord en brandstichting in Louisiana, Carolina, Alabama, ja zelfs tot in West-Tennessee, tegen de afschaffing der slavernij reageert en het volledig herstel der maatschappelijke orde belemmert, — trekken de heerschende rust, de goede geest der ingezetenen, de zekere uitzichten op winsten voor den ondernemenden industrieel en landbouwer en de voor den kalmen burger zoo aantrekkelijke schoone natuur veel bewoners der noordelijke staten naar Oost-Tennessee heen. De hoofdplaats Knoxville, die op 31 December 1870 eene bevolking van 8682 zielen telde, had op denzelfden datum van het volgende jaar meer dan 12,000 inwoners.

Dit laatste is een groot geluk voor de schoone en vruchtbare landstreek. Gebrek aan bevolking was in de laatste jaren hare groote ramp, een ramp aan den noodlottigen oorlog toe te schrijven, die hare bevolking verminderde tot een cijfer van één inwoner op de vierkante mijl, en het land, niettegenstaande de schatten, die de natuur er kwistig aan verleende in ligging en vruchtbaarheid, tot verarming bragt. Geen staat voorzeker, die zooveel door den noodlottigen burgeroorlog geleden heeft als Tennessee, getuige de enorme schuld, die op de inwoners drukt, van bijna 39 millioen dollars (*), getuige ook de toestand, waarin het land in 1866 verkeerde. »In de lente van dat jaar" — zoo verklaart een inwoner van Cumberland County — »waren onze wegen onbegaanbaar, alle bruggen vernield, de fences verbrand, de niet door de vlammen vernielde huizen stonden ledig en de schuren vielen ineen; de geheele bevolking van ons graafschap beliep 1500 zielen. De communicatie was geheel gestremd; we hadden zelfs geen postkantoor, omdat er niet meer dan twee dollars beschikbaar was voor wedde van den postmeester.... Bij de volkstelling in 1870 bedroeg onze bevolking daarentegen weder 3400; in 1871 is ze tot omtrent 4000 zielen gestegen; de schuren en fences zijn weêr hersteld, de postcommunicatie is beter en uitgebreider dan voorheen; niet slechts zijn de 209 huizen, waaruit vroeger onze hoofdplaats bestond, beter dan vóór den oorlog herbouwd, maar het getal is met vele nieuwe gebouwen vermeerderd."

Van de eerste dagen van den oorlog af was Tennessee het tooneel van bijna dagelijksche gevechten. Terwijl het bestuur van den staat, te Nashville gevestigd, zich terstond na de verkiezing van Lincoln bij de zuidelijke staten aansloot, bleef

(*) De opgave is van 1 Januarij 1871; het juiste cijfer is 38,945,852 dollars. Van de staten der Unie hebben minder dan 1/2 millioen dollars schuld Oregon, Iowa en Minnesota, — van 1/2 millioen tot 1 millioen Nevada en Texas, — van 1 tot 3 millioen Vermont, Florida, Kansas, Delaware, Illinois, Michigan, N.-Hampshire, N.-Jersey en Rhode-Island, — van 3 tot 6 Kentucky, Californië en Indiana, — van 6 tot 10 Arkansas, Connecticut, Georgia, Z.-Carolina, Maine en Ohio, — van 10 tot 20 Maryland, Massachusetts, Alabama en Wisconsin, — boven de 20 millioen, behalve Tennessee, Louisiana (22), Nieuw-York (32), N.-Carolina (30), Pennsylvanië (31) en Virginia (47). Al deze opgaven zijn van 1870 of 1871.

Oost-Tennessee aan de Unie trouw. De methodisten-prediker Brownlow, na het eindigen van den oorlog tot lid van den senaat benoemd, stelde zich aan het hoofd der Unionisten. wier vertegenwoordiger in den senaat de latere vice-president Andrew Johnson was. De eerste botsingen met de confederatief-gezinde regering te Nashville waren natuurlijk meer van administratieven aard; doch weldra organiseerden de Unionisten in het oosten zich tot eene wapenmagt, aan welker hoofd Johnson gesteld werd als militair commissaris. De eerste veldtogt van Grant en Halleck (Februari—Juni 1862) had vooral Tennessee tot tooneel; o. a. werd de veldslag van Pittsburgh (6 en 7 April) er geleverd, doch voet voor voet moest er in West-Tennessee gestreden worden om den zuidelijken generaal Beauregard het grondgebied van den staat te doen ontruimen. Intusschen was Oost-Tennessee aanhoudend het slachtoffer der invallen uit Carolina en Georgia, wel door Fremont, die dat gedeelte van den staat en West-Virginia bezette, teruggeslagen, doch de bezittingen der aan het noorden trouwe bevolking roovende en vernielende.

Toen de krachten der Unie meer naar het strijdperk tusschen Washington en Richmond werden geconcentreerd, werden de Zuidelijken spoedig weêr meester van den staat; Bragg, Beauregard's opvolger in het commando, sloeg de Noordelijken bij Perryville, en deed daarop een triomftocht door geheel Oost-Tennessee van Cumberland tot Chattanooga, de Unionisten straffende aan lijf en goed, en vernielende wat de guerillabenden uit het oosten niet hadden kunnen bereiken. Door den bloedigen slag van Murfreesborough (30 December 1862 — 3 Januari 1863) werd Bragg's inval in Kentucky verijdeld; doch zijn tegenstander, generaal Rosencranz, vermocht hem nog niet van het grondgebied van Tennessee te verdrijven; zelfs na Grant's vermeestering van Vicksburgh, die het zuidelijke leger in den rug bedreigde, trok hij den staat nog niet uit, maar nestelde zich in de bergstreken van Oost-Tennessee, waarop hij op Chattanooga aftrok, toen Burnside in September 1863 door Cumberland Gap heen een inval in dat land deed, en door zijne snelle vermeestering van Kingston en Knoxville èen zuidelijk corps van 2000 man verraste en tot overgave dwong. In November van hetzelfde jaar overstroomden de vijandelijke benden van Longstreet, nadat ze gedwongen

waren het beleg van Chattanooga op te breken, op nieuw Oostelijk Tennessee, doch werden afgeslagen, toen zij (29 van die maand) Burnside te Knoxville aanvielen. Tijdens de campagne van Sherman door Alabama, Georgia en Zuid-Carolina bragt de onbesuisde Hood nogmaals den oorlog in het ongelukkige Tennessee over, en drong een tweede corps der Zuidelijken door Cumberland Gap Kentucky in; beide ondernemingen eindigden echter met eene nederlaag.

Er is voorzeker tijdens den geheelen oorlog nergens aanhoudender, bloediger en heftiger gestreden dan in die kleine ruimte van Oost-Virginia, tusschen de hoofdsteden der Unie en der Confederatie, door de Chesapeake, het Alleghany-gebergte en de Potomac begrensd; maar toch leed Tennessee, en vooral Oost-Tennessee, oneindig meer door den krijg. Het werd bijna altijd door zuidelijke troepen bezet, die er eene aan de Unie verknochte bevolking vonden, welke ze als vijanden beschouwden en behandelden; in Virginia daarentegen was de zaak der Confederatie de zaak van ieder inwoner, en aangezien ook daar de Zuidelijken meestal meester bleven, werd land en bevolking zooveel als maar mogelijk was door de militaire autoriteiten gespaard.

De aanwinst in bevolking, die Oost-Tennessee uit de noordelijke staten trekt, zal veel bijdragen om den staat in zijn vroegeren bloei te herstellen, zoo als ze reeds de herleving van handel, landbouw en fabrieksnijverheid heeft ten gevolge gehad. De mijn-exploitatie heeft kapitalen en werkkracht uit Nieuw-Engeland daarheen getrokken; de kleinere industrie, o. a. fabrieken van landbouwwerktuigen, hebben zich in hun gevolg gevoegd. Al het mogelijke wordt dan ook door bevolking en authoriteiten gedaan om den toevoer van krachtige ingezetenen te bevorderen, althans door de authoriteiten van het oosten; want het centraal gezag over den staat, te Nashville gevestigd, zuiver democratisch en waarin de zuurdeesem van het federalisme nog altoos nawerkt, ziet met leede oogen de Yankees in Oost-Tennessee zich vermeerderen, en de democratische bladen uit het westen en midden van den staat smalen op den rustigen vooruitgang, die het oostelijk deel van hunnen staat geniet, scherp afstekende bij de voortdurende

haspelarijen in de politiek en de van tijd tot tijd voorvallende moordtooneelen der Kukluxen, die hunne eigen woonstede onteeren.

Niet alleen voor de Yankees, ook voor de Europeanen, die zich in de Vereenigde Staten wenschen neder te zetten, kan het, dunkt ons, nuttig zijn de aandacht op Oost-Tennesse te vestigen. Voor menigeen wordt het vooruitzicht, van in een jong en krachtig land door eigen inspanning zijn lot te verbeteren en tot welvaart te geraken, verduisterd door de gedachte aan het Verre Westen, waar men ver van alle beschaving en gemeenschap met anderen te leven heeft. Zijne welvaart te koopen voor het gezellig leven, is voor de meesten te duur; enkelen maar bezitten de zeldzame eigenschappen van den pionier. Vandaar dat vele Europesche landverhuizers — vooral onder onze landgenooten — hetzij na eenigen tijd volkomen gedesillusioneerd terugkomen, hetzij zich in de steden of oostelijke staten vestigen, waar ze meer in de wereld blijven, doch niet van beter conditie worden dan ze in Europa waren. Deze bezwaren zal de landverhuizer, die zich naar Oost-Tennessee begeeft, niet ondervinden. Al moge aan dat gedeelte van de Unie de professorale (doch tamelijk ongemotiveerde) profetie niet te beurt vallen, onlangs aan Californië geschonken, dat het »bestemd was, de welvarendste staat der Unie te worden" (een profetie, die de grondslag werd voor eene immigratie- en geldleeningsmaatschappij), — meer dan zoodanige profetie is aanwezig. Het geldt hier niet het opvoeren van een bijna ongecultiveerden staat tot de verwezenlijking van de gedane voorspelling, maar het herstel van den vroegeren bloei eener landstreek in het hartje der Vereenigde Staten gelegen, ijzeren armen naar de vier hoofdpunten van het kompas uitstrekkende, waarmede zij zich aan de voornaamste havens en de grootste markten vastklampt, — eene landstreek, bewoond door eene beschaafde, ordelijke maatschappij, waar noch de wilde dieren van het gebergte (de beeren en wolven, die voorheen in het Cumberland-gebergte gevonden werden, zijn gelukkig slachtoffers van den oorlog geworden), noch de *scalp-hunters* der prairiën den landbouwer en zijn vee en bezittingen bedreigen; waar bovendien niet alleen door eene liberale wetgeving aan iedereen de gelegenheid wordt geboden zijn materieelen welstand te verbeteren, maar waar ook

voor onderwijs veel wordt gedaan en de behoeften des gemoeds in eere worden gehouden.

Het leven in Oost-Tennessee is niet duur; land is er goedkoop te bekomen, terwijl de loonen voor bekwame werklieden er hoog zijn. In de stad Knoxville, de hoofdstad, waar de prijzen natuurlijk het hoogst zijn, varieert de huurprijs van huizen, naar grootte en stand, tusschen 12 en 50 dollars per maand (*f* 350 à 1500 per jaar); immigranten kunnen er voor 20 dollars (*f* 50) per maand kost, inwoning enz. bekomen. Bekwame landbouwersknechts kunnen van 12 tot 15 dollars (*f* 30 à *f* 37,50) per maand, met kost en inwoning, verdienen; min bekwamen en jongens naar evenredigheid. Handwerkslieden van allerlei soort eindelijk, vooral metselaars, timmerlieden, kuipers, kunnen in dat land volop werk krijgen en flink geld verdienen. Bezit een gehuwd werkman eenig kapitaal, hij trekke met zijn gezin daarheen, koope er een hoekje grond en eene woning, en na eenige jaren zal hij er de welvaart vinden, die de meest noeste vlijt hem in ons land nooit verschaffen zal; de jonge gast, met goede handen aan het lijf als eenigst kapitaal, vindt daar veel gemakkelijker en ruimer zijn levensonderhoud dan hier te lande.

Dat er in de landprijzen groot verschil bestaat, is natuurlijk. De allervruchtbaarste akkers in de valleien, die jaarlijks door de riviertjes overstroomd en vruchtbaar gemaakt worden, de zoogenoemde *cotton-lands*, worden voor niet minder dan 100 dollars de acre (40 are 48 cent.) verkocht; verder zijn er in afgelegen oorden van het gebergte weilanden te verkrijgen voor dezelfde spotprijzen, die men voor de prairies van Kansas, Minnesota, Colorado en verder westwaarts vraagt. Maar goed land, waarlangs geen fences meer gemaakt, geen schuren meer gebouwd behoeven te worden en die nabij bevaarbare rivieren of de spoorwegen gelegen zijn, is gemiddeld voor 20 dollars per acre te verkrijgen; daar deze landen gemiddeld 10 bushels tarwe en 20 bushels mais per acre leveren, de bushel tarwe op de markten in het noorden 1.30 dollars bedingt en de kosten van vervoer niet hoog zijn, valt het gemakkelijk uit te rekenen, dat een bekwaam landbouwer tegen dien prijs niet te duur land koopt in Oost-Tennessee, waar bovendien de boter- en kaasfabricatie en de vruchtenteelt, ook al wegens de directe en goedkoope middelen van gemeenschap, groote

voordeelen aanbieden. Als een paar staaltjes van landprijzen halen wij de volgende artikelen aan uit de van tijd tot tijd door een agentschap te Knoxville uitgegeven lijst van te koop aangeboden landbouw-ondernemingen. In Julij 1871 werden o. a. aangeboden: eene boerenhofstede met woning en verdere gebouwen, en 160 acres land, waarvan 60 in kultuur, 8 mijlen van Kingston in Roane County (NB. Kingston ligt aan de Tennessee en dicht aan den spoorweg) voor 1500 dollars, in drie gelijke jaarlijksche termijnen te voldoen, waarvan de eerste bij de aanvaarding van het goed; eene zeer goede bouwhoeve in Knox County, 3 kwartier van een station gelegen, met nieuw gebouwd groot huis en kapitale schuren, met 185 acres bouwgrond, voor 5500 dollars; eene kolossale woning met 140 acres grond, waarvan 100 in kultuur, voorzien van alle werkplaatsen, die bij eene landbouw-exploitatie in het groot behooren, bij Rheatown, een dorp van Greene-Cy aan den Oost-Tennessee-Georgia-Virginia-spoorweg gelegen, voor 9000 dollars, enz.

Nu moge het waar zijn, dat de aankoop van prairielanden in het westen voor 5, 2 ja zelfs 1 dollar per acre den landverhuizer voor weinig geld tot grondeigenaar maakt, maar men vergete niet, dat hij, om landbouwer te worden, nog heel wat meer uit te geven heeft. Het afheinen alleen reeds eischt schatten (*); de grond moet worden gebloot, voor woning, veestal, schuren gezorgd; en is dat alles naar behooren geschied, dan kost het land inderdaad 20 dollars per acre of meer. En heeft men dan in het Verre Westen de rijkste en schoonste oogsten, dan is de marktwaarde daarvan nog maar luttel, omdat ze vaak zeer ver van de middelen van vervoer verwijderd zijn, mijlen en mijlen ver per as naar een spoorwegstation of bevaarbare rivier moeten worden vervoerd, terwijl het levensgenot van de settlers, geheel afgescheiden van de maatschappij en soms dagreizen van een postkantoor verwijderd, weinig beteekent.

(*) Om die eenigermate te doen schatten, deelen wij mede, dat men, na een nauwkeurig onderzoek, het kapitaal, dat in de Vereenigde Staten in de fences gestoken is, op 1800 millioen dollars schat. De gecultiveerde grond in den staat Zuid-Carolina (de geheele staat is 3400 □ mijlen groot) wordt geschat op 20 millioen dollars waarde; aan de fences alleen is 16 millioen ten koste gelegd, en het jaarlijksch onderhoud kost $^{1}/_{10}$ van die som.

Wij stelden ons voor in het bovenstaande eene korte schets te geven van een schoon en vruchtbaar deel der Amerikaansche Unie, dat tot heden bij het vele, dat wij over de groote republiek in dagbladen, tijdschriften en brochures lezen, geheel onbekend gebleven is. Mocht het bovendien aan sommigen de overtuiging kunnen geven, dat het voor de vestiging van landverhuizers niet minder goede materieele uitzichten, doch meer kansen op een nuttig en aangenaam leven aanbiedt, dan eene nederzetting in de prairies en wildernissen van het Verre Westen of in de ongezonde, gedemoraliseerde en onveilige oorden der zuidelijke staten, — het doel van schrijver dezes zou geheel en al bereikt zijn.

MAANDELIJKSCHE KOUT.

INHOUD: Ter gedachtenis van Thorbecke. — „De triomf der Piraten." — *Het Vaderland: edition pour l'étranger.* — Beursbedrog. — Loterijleeningen. — Hulde aan dooden ten bate der levenden: Nathan Judels en Victor Driessens. — Het vraagstuk der waterverversching in den Amsterdamschen gemeenteraad. — De heer van der Toorn in zijne hoedanigheid van Raadslid. — Het adres. — Van Nierop *cum sociis.* — Struisvogel-politiek. — Een wakkere daad van *Burgerpligt.* — De uitspraak van een groot man.

Als de vreemdeling de Londensche St. Pauluskerk bezoekt, en, eenigermate bekomen van den grootschen indruk, welken hij reeds ontvangt bij den eersten blik, dien hij duizelende waagt te werpen door de schier onmetelijke ruimte, de verschillende onderdeelen in oogenschouw neemt, wordt hem, te midden van weidsche pracht en kostbare versieringen, een eenvoudige marmeren grafsteen aangewezen, waarin de beitel des kunstenaars dit ééne woord heeft gegriffeld: *circumspiece* (zie om u heen). En, van heiligen eerbied vervuld, wijdt hij eene dankbare hulde aan de nagedachtenis van den man, die onsterfelijk is, al rust zijne assche daar ook in den killen schoot der aarde; want — gelijk het welsprekend opschrift aanduidt — zijne hand schiep het meesterstuk, dat den opgetogen toeschouwer ontzag en bewondering tevens afdwingt,

»Zie om u heen!" en het stof is door zijnen adem bezield, zijn geest zweeft langs die trotsche gewelfde bogen, die, in hunne onomvatbare afmeting, nog te klein zijn om hunnen maker te bevatten. Geen mislukte poging derhalve tot praalvertoon, maar het ongekunsteld woord op het geadeld marmer: *circumspice!*

Ook Nederland heeft thans gelijken plicht te vervullen. Den 9den Juni van het jaar 1872 werd het stoffelijk overschot aan den schoot der aarde toevertrouwd van een zijner grootsche zonen en burgers, wiens naam reeds met gouden stift staat opgeteekend in de gewijde bladen van 's lands geschiedenis; een naam, dien landzaat en vreemdeling, dien tijdgenoot en nageslacht voortaan met weemoedigen eerbied zullen uitspreken. Ook hij is te groot voor gezochten tooi; slechts negen letters zijn in staat den marmeren zerk waardiglijk te sieren, daar THORBECKE zoo welsprekend uitdrukt wie hij was en wat hij deed.

Even als in de Grieksche oudheid zeven steden elkander de eer betwistten van de wieg des grijzen zangers der *Iliade* binnen hare muren gedragen te hebben, ziet men ten onzent vele steden zich beijveren eene dankbare hulde te brengen aan de nagedachtenis van den denker en staatsman, die, in deze eeuw, den vreemde naar het kleine Nederland eerbiedig deed opzien. Reeds zijn talrijke stemmen opgegaan, en als uit éénen mond ging de roep op: een standbeeld! En zoo zij het. Het was ook een goed denkbeeld van den »Zwolschen vereerder" des grooten mans, om voor de woning, waar Thorbecke het eerste levenslicht aanschouwde, een gevelsteen te plaatsen met de jaarcijfers van zijn geboorte en verscheiden. Willen de Zwollenaars tevens uit een rechtmatigen trots in hunne stad een gedenkteeken voor hem oprichten, ieder zal het toejuichen; maar Thorbecke behoort niet aan eene enkele plaats, hij behoort aan het geheele land. Schooner gedenkzuil, dan het dankbare volk voor hem kan oprichten, heeft hij zich zelven gesticht in zijn werk en in aller harten. Doch als *het volk* van Nederland een standbeeld bouwt voor zijn genialen landgenoot, is 's Gravenhage de aangewezen plaats. Wij hebben echter nog den wensch uit te drukken, dat dat men daarbij, hoewel door alleszins verklaarbare vereeringszucht geprikkeld, niet met overijling te werk ga, opdat eene even waardige als kenschetsende plek

den grondslag vorme, waarop de herinneringszuil zal verrijzen. Het Binnenhof nu, waarop voorzeker het eerst de aandacht zal vallen, is te bekrompen; het ligt tusschen het Plein, met het standbeeld van prins Willem I, en het Buitenhof, met dat van koning Willem II. Sinds geruimen tijd echter bestaat het plan om den Vijverberg aan te plempen, en den vleugel van het Binnenhof, die aan den vijver grenst, te verbouwen tot 's lands Raadzaal. Moge deze gelegenheid nu den stoot geven om dat plan te verwezenlijken! Op die wijze zal eene waardige plaats verkregen worden voor het gebouw, waar Thorbecke als minister zoo vruchtbaar arbeidde, waar hij als volksvertegenwoordiger schitterde. De aanblik op dat beeld zal zijnen opvolgers eene herinnering te meer zijn aan zijn edel voorbeeld, een prikkel tot waarachtige behartiging der belangen van het volk, dat, van zijnen geest doordrongen, zal toonen den man waardig te zijn, wiens naam in gezegend aandenken zal blijven, zoolang dat volk zijne grondwettige vrijheid liefheeft.

Het was gedeeltelijk onder den indruk van het oogenblik, dat bovenstaande regelen aan onze pen ontvloeiden. Intusschen houden wij ons overtuigd, dat zij, later met bedaarden zin herlezen, ons niet tot de erkenning zullen brengen van te veel gezegd te hebben, maar veeleer zullen blijken slechts eene zwakke ontboezeming te zijn geweest, al is eene eerste opwelling ook maar al dikwerf eene gevaarlijke leidsvrouw. Zoo zagen wij in zekeren zin tot ons leedwezen, dat, bij gelegenheid van de jongste Aprilfeesten, eenige dagbladen, hoogstwaarschijnlijk mede onder indruk van het oogenblik, met uitbundigen lof gewaagden van Hofdijks »feestgave" *De triomf der Piraten*. Met geen geringe teleurstelling toch doorliepen wij het honderdtal wijd uiteengedrukte bladzijden, die de heer Hofdijk aan de herinnering van het roemruchtig bedrijf der Watergeuzen gewijd heeft. Wellicht was onze verwachting te hoog gespannen; maar zooveel is zeker, dat de schrijver van *Ons Voorgeslacht* zich in zijn laatste pennevrucht ter dege heeft verloochend. Geen grein oorspronkelijkheid, slechts opgeschroefde volzinnen, wier holle klank den oordeelkundigen lezer ten zeerste onbevredigd laat. Reeds de opdracht »aan *mijn* volk" bewijst op nieuw, dat Hofdijk beter deed de lier aan de wilgen te hangen, daar hij reeds meermalen getoond heeft op ander

gebied met meer vrucht werkzaam te kunnen zijn. Bijna al de dichtregelen van Hofdijk zijn stroef, zijn versbouw is gewrongen, en de harde woorden, die zijn proza zelfs ontsieren, zijn natuurlijk geheel misplaatst waar het gemoed zich uitstort in dien zachten, reinen taalvorm, het gedicht. Gaan we die opdracht eens vluchtig na. De eerste regel:

Ik vraag naar uw belijdnis niet

is reeds stootend. »Belijdnis" klinkt veel te hard. De achtste regel zondigt grovelijk tegen de spraakleer. Iets gewordt *aan* iemand. »Ik vraag niet of zij" (die belijdenis namelijk)

— u en *de* uwen is geworden.

Dit had behooren te zijn *den* uwen, hetgeen de heer Hofdijk echter niet kon schrijven zonder de onverbiddelijke maat op te offeren. Maat mag echter niet verkregen worden ten koste van een eersten taalregel.

Ik vraag alleen in dezen tijd
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —
Of gij „een" Nederlander zijt

is vrij houterig. Vooral dat »een" is hier een armzalig stopwoord en beneemt de kracht aan den regel; *twee* Nederlanders zal men toch wel niet zijn. En het woord Nederlander alléén drukt oneindig meer uit dan voorafgegaan door een beperkend voorzetsel.

Meê plukken wilt . . . en dankbaar loven

getuigt andermaal van gebrekkigen vorm; of wil mijnheer Hofdijk het saamgetrokken woord »mee" voor een korten lettergreep laten doorgaan? In dat geval bewijst hij al een zeer slecht oor te hebben.

Het slot:

Maar ik, met warm gemoed, wijd allen Nederlanders
Dees mijn Herinring *aan* de Watergeuzen toe

is al uiterst ongelukkig; er ontbreekt nog maar aan, dat de dichter er meteen den prijs van zijn »*Herinring*" had weten

in te laschen, dan hadden deze beide regels ten minste nog als advertentie kunnen dienen; op dichterlijkheid maken zij niet de minste aanspraak. Beperkte plaatsruimte verbiedt ons het geheele rijmpje op te nemen, anders zou het ons gemakkelijk vallen aan te toonen, dat niet alleen de vorm, maar ook de opvatting plat prozaïsch is en beneden het middelmatige blijft. Het geheele gedichtje is zoo ongeveer één volzin, waarvan men ondanks zijne kortheid (de eenige verdienste) onophoudelijk de hoofdgedachte verliest door de ellenlange en opvolgende tusschenzinnen.

En nu het verhaal zelf. Laten wij een oogenblik den heer Hofdijk zelven het woord: »Het feit van den eersten April 1572 is algemeen bekend — dat wil zeggen: men weet dat een stoutmoedige hoop schooiers, den naam van Watergeuzen dragende, de stad toen aan Alba afhandig maakte. En veel meer weet men er meestal niet van."

Aldus lezen we in het veelbelovend voorbericht. En wat heeft de heer Hofdijk nu gedaan? Heeft hij nieuw licht geworpen over die feiten, waarvan men — volgens den heer Hofdijk — — »meestal" eigenlijk niet af weet? Och neen! Na zijnen lezers — »zijn volk," gelijk de opdracht zegt — dit brevet van onkunde te hebben uitgereikt, heeft de heer Hofdijk Van Vloten, Van Groningen, en Van Meteren geplunderd met eene verwoedheid, waarbij die der Watergeuzen nog niets lijkt. Indien men het »Woordenboek der Zamenleving" van de Gebr. Diederichs voor zich legt, en met een weinig oordeel afschrijft wat men daar op de verschillende namen der Geuzen vindt aangeteekend, den verkrijgt men ongeveer hetzelfde wat de heer Hofdijk heeft geleverd. In verband met de voorrede zouden we dus kunnen zeggen, dat de heer Hofdijk der domme menigte in zooverre is te gemoet gekomen, dat hij hun de namen heeft bekend gemaakt. Nu weten zij er ten minste iets meer van. De beschrijving der schepen op de eerste bladzijde is een der grofste plagiaten, die men bedenken kan, al zegt de heer Hofdijk in zijne »aanteekeningen" ook ter sluiks, dat hij haar aan van Meteren heeft ontleend. Indien men zich voor dergelijke naschrijverij niet schaamt, is het zeer gemakkelijk spoedig bladzijden te vullen. De aanleiding, die de Watergeuzen deed optreden, wordt besproken, alsof zij, zoo geheel toevallig, het werk van

5*

een oogenblik was. In dit opzicht is de heer Hofdijk zijn voorbericht meer letterlijk nagekomen. »Bij de bestudeering (*sic*) der bronnen (*sic*), vond ik mij *eindelijk* (!) als geheel te midden der handeling verplaatst, en ontwikkelde zich voor mij het gansche boeiende drama, als tegenwoordig onder mijn oog. Zóó heb ik het geschiedverhaal dan ook neergeschreven." De heer Hofdijk heeft volkomen gelijk. Men wordt in eens te midden der handeling verplaatst; zoodat al het ruw geweld, dat de Geuzen moesten aanwenden, zoodat al het bloed, dat geplengd werd, bijna met geen enkel woord wordt gerechtvaardigd. Was het dan niet der moeite waard geweest eens te schetsen, aan welk onrecht, aan welke gruwelen die »hoop schooiers" blootstond? Waarlijk, de heer Hofdijk had der geschiedenis eene grootere weldaad bewezen door zijn invloed aan te wenden om van Lennep's *Worstelstrijd met Spanje* onder het volk te verspreiden. Dat boekske, in even boeienden als helderen stijl geschreven, bevat tal van bijzonderheden en wetenswaardigheden, waarbij de klinkklank uit *de Triomf der Piraten* al zijn geur en kleur verliest. De eenige verdienste van Hofdijks »Feestgave" is, dat hij een paar maal allergeestigst Nuyens op zijn plaats zet, ofschoon hiervoor nu juist niet heel veel bedrevenheid vereischt wordt. Chirurg Nuyens behandelt zijne geschiedkundige personen nu eenmaal als patiënten, wien hij naar willekeur zijne drankjes toedient, om de gewenschte uitwerking te verkrijgen. Wij vertrouwen dan ook dat het gezond begrip des volks, dat het werk des apothekers van Westwoud reeds gebrandmerkt heeft, ook Hofdijk's speculatie op de beurzen der goede burgerij naar waarde zal weten te schatten. (*)

Even onwelkomen dienst als de heer Hofdijk met zijn »Feestgave", heeft *Het Vaderland* ons bewezen in het eerste nommer zijner »*Edition pour l'étranger*," die, gelijk men weet, dezer dagen het licht heeft gezien. Het Haagsche blad zegt namelijk: *Notre pays s'est toujours tenu en dehors du mouvement européen.* Dit is minst genomen eene zeer mis-

(*) Deze beoordeeling — die wij gaarne onderschrijven — werd der Red. toegezonden voor het »Bibliographisch Album" Wij vertrouwen echter dat de bestemming, die er thans aan is gegeven, den inzender niet onwelkom zal zijn.

plaatste nederigheid. Heeft *Het Vaderland* dan nooit eens gehoord, dat wij behooren onder de volken, die het eerst nieuwsbladen hadden, en dat wij zelfs de Engelschen te dezen opzichte vooruit waren? Er was een tijd, dat de *Gazette de Leyde*, onder leiding van den bekwamen Luzac, eene wereldkundige vermaardheid had; eene vermaardheid, die zich heden ten dage nog niet verloochent, als men slechts bedenkt welke fabelachtige prijzen eene volledige verzameling van genoemde *Gazette* bij verkoopingen opbrengt. Ook de staatkundige rol, die Nederland op het wereldtooneel gespeeld heeft, is verre buiten de grenzen van het vaderland bekend en beroemd. Onze heilzame staatsinstellingen, onze benijdenswaardige grondwettige vrijheden worden in den vreemde naar waarde geschat. Wij geven toe, dat vele ondergeschikte bijzonderheden, als *Het Vaderland* in zijne Fransche uitgave heeft opgenomen, in het buitenland geene bekendheid verkregen; maar van welk gewicht is het, of men elders weet wat ten onzent in de kiesvereeniging *Burgerpligt* voorvalt? De vruchten daarentegen, die de samenspreking en samenwerking in dergelijke lichamen afwerpen, komen weder zonder eenigen twijfel onder de oogen onzer naburen. Het is waar, wat *Het Vaderland* zegt, dat men elders *la langue hollandaise* niet kent; maar slaan wij eens een blik op Frankrijk. Welke hoogte heeft de Fransche dagbladpers, die wel in den vreemde verstaan wordt, bereikt? Draagt elk nommer, dat de Fransche pers verlaat, niet de onmiskenbare sporen van onkunde en bedrog? Hoe wordt daar over eigen toestanden geoordeeld, laat staan over vreemde? Wij hebben althans dit voor, dat wij wel vreemde talen verstaan, terwijl de Franschen slechts hunne eigene taal kennen, en dan nog wel op eene wijze, waarvan de babylonische spraakverwarring, die bij voortduring heerscht in hunne *Assemblée Nationale*, het welsprekendst getuigenis geeft.

Intusschen hebben wij niets af te dingen op de poging, welke *Het Vaderland* aanwendt om onze bekendheid uit te breiden, mits het wat voorzichtiger zij in de keuze zijner woorden. Blijft zij nogtans der meening toegedaan, dat wij voor den vreemdeling niet bestaan, wij verwijzen haar — ondanks de scheeve berichten, die men bij voortduring in de *Kölnische Zeitung* kan lezen — naar de bondige artikelen, die

onlangs in bijna alle buitenlandsche bladen voorkwamen bij het verscheiden van den Minister van Staat en van Binnenlandsche Zaken, Mr. Johan Rudolf Thorbecke. Zij getuigden inderdaad meerendeels wèl van geen oppervlakkige kennis onzer aangelegenheden.

Ook onze Beurs is niet zonder invloed op de Europeesche geldmarkt. Het is dan ook waarschijnlijk in dat bewustzijn, dat de Amsterdamsche nieuwsbladen nog bij voortduring van tijd tot tijd artikelen of »ingezonden stukken" bevatten, waarin met meer of minder klem de noodzakelijkheid van eene nieuwe Beurs wordt betoogd. In geen enkel dier opstellen vinden wij echter gewag gemaakt van de kwade practijken, die in onze vergaderzaal voor den handel worden uitgeoefend. En toch, als men het uitwendige gaat verbeteren, wordt het ook hoog tijd dat men eens denke aan het inwendige. Behalve den windhandel in olie, die reeds een stempel van echtheid draagt, alsof hij het burgerrecht had verkregen en de meest geoorloofde zaak ter wereld ware, wordt dagelijks in velerlei andere opzichten het grofste bedrog gepleegd. Vooral sedert spel en weddingschap, voornamelijk door Israëlietische speculanten, ten onzent zijn ingevoerd, heeft het er veel van alsof men de beurs als een speelbank wil beschouwd zien. Kon men de openbare meening tot bankier en de Amsterdamsche bankiers tot *croupiers* maken, dan zou er natuurlijk machtig veel kans van welslagen voor deze nieuwe onderneming zijn. Gelukkig hebben vele onzer kooplieden echter nog gezond verstand genoeg om in te zien, dat er tusschen spelen en handel drijven een wijde klove ligt. Wij achten het voor hen dan ook niet noodig te waarschuwen tegen de vele gelegenheden, die dagelijks worden aangeboden om deel te nemen aan allerlei loterij-leeningen, die onder even vindingrijke als verleidelijke voorwaarden aan de markt worden gebracht.

»Wanneer evenwel," merkt het Dagblad van Nederland aan, »sommige groote bladen zich niet ontzien bedekt mede te werken tot aanmoediging van spel en weddingschap aan de Amsterdamsche beurs, dan achten wij het niet ondienstig tegen dergelijke onzedelijke invloeden te waarschuwen. Nederland is wel is waar een klein landje, zoo men 't grondgebied met dat van Frankrijk en Duitschland vergelijkt, maar als wij onze onbeduidendheid moedwillig vermeerderen door de

onzedelijkheid van die groote landen na te bootsen, zonder ons te bemoeien met de gevolgen, die daaruit noodzakelijk voortvloeien, dan verdienen wij waarlijk als spelers verdreven te worden uit de geheimzinnige schuilhoeken, waar woeker en geldbejag hun zetel opsloegen."

Wij onderschrijven dit oordeel ten volle; vooral na hetgeen ons ter ooren kwam, als nog dezer dagen aan onze koopmansbeurs voorgevallen. Gelijk men weet, worden vele stukken verkocht, die eerst later geleverd worden, hetzij dat ze uit verre streken moeten worden aangevoerd, hetzij om deze of gene andere reden. Ten gevolge van dit gebruik — of liever misbruik — stelt de kooper zich in dat geval voorloopig tevreden met eene opgave van de nommers der gekochte stukken. Onlangs nu werden, op last van een hier gevestigd bankiershuis, aandeelen verhandeld, waaraan eene uitloting was verbonden, zoodat de bewuste stukken natuurlijk geleverd moesten worden vóór de ophanden zijnde trekking. Het bankiershuis nu, aangezocht wordende tot levering en de stukken niet bezittende, gaf doodeenvoudig nommers op, *die later bleken geheel valsch*, *niet bestaande te zijn!* Het gevalletje, lang niet zeldzaam en niet erger dan vele gewone practijken, werd onderling gesust: men had immers te doen met een eerst bankiershuis, en met groote heeren is het kwaad kersen eten. Dergelijke zwendelarijen, die, zoo de partijen het met elkander eens worden, niet onder het bereik der wet vallen, verdienen op elke mogelijke wijze gebrandmerkt te worden. Aan de beurs geldt de meer of minder gevulde brandkast echter tot zedelijken maatstaf, en hebben de groote effectenmannen, het onbeschoftste en omkoopbaarste ras bij uitnemendheid, intusschen vrij spel. Ten vorigen jare werd een arme loterijjood — en terecht! — tot eenige maanden gevangenisstraf veroordeeld, omdat hij een briefje had verkocht, dat er reeds met een niet was uitgekomen; maar de onderwerpelijke zwendelarij op groote schaal gaat onopgemerkt voorbij, omdat zij door een rijken afzetter werd bedreven. Wij hopen dan ook dat de openbare meening hare struisvogel-politiek ten deze eens vaarwel zal zeggen en dergelijke schelmstukken naar waarde aan de kaak stellen. Volgens het »beursreglement" worden bankroetiers en vrouwen uitgesloten; ons dunkt dat dit zelfde wel van toepassing mocht

zijn op schurken, al zijn zij ook niet altijd even gemakkelijk te onderkennen, en al voeren zij — zoo als hier 't geval was — een grooten naam. Het is mogelijk — ja waarschijnlijk — dat onze stem is die eens roependen in de woestijn; maar dan vergete men niet dat, als de kanker voortwoedt, eindelijk het ontleedmes ter hand moet worden genomen, en dan kon het volk wel eens optreden als een onverbiddelijk heelmeester. Het kan intusschen zijn nut hebben eens in herinnering te brengen wat de goede Vondel, die zich wel niet voor zijne verzen heeft laten betalen gelijk de kranten voor hare finantieele berichten, in zijn tijd van de Beurs kon zeggen. Wij schrijven de eerste en laatste strophe af:

— vruchtbare acker, gront van steen,
Die zich, ten oorbaer van 't gemeen,
Laet alle middaghen bezaeien
Met koopzaet, eêl en milt van aert,
Dat goude en zilvere oesten baert,
Daer duizenden genot van maeien.

— — — — — — — — — — — —

Kan slechts uw voet zijn aerts geluck
En weelde gelijckmoedigh dragen,
Zulck een onwankelbaer gemoet
Gaet boven al het weerelts goet;
Want deught kan steên en muren schragen.

Och, och, indien de laatste regel geen uitzondering toeliet, had ons *collegium mercatorum*, »ten oorbaer van 't *gemeen*", al lang in het Damrak moeten liggen!

Neen, dan heeft Nathan Judels, met goed gevolg waarschijnlijk, een onschuldiger speculatie beproefd! Zoo'n tooneelrot heeft toch altijd wat bijzonders! Verbeeld u, lezer! de man heeft eerst zijne doodtijding verspreid, en toen — zijn emplooi getrouw, recht komiek – in de dagbladen bedankt voor de vele bewijzen van deelneming, bij zijn overlijden ontvangen, die hem tevens de gelegenheid hebben gegeven te ontwaren, dat hij zich had te verheugen in de gunst van het geacht publiek. Bravo, meneer Judels! het is alleraardigst bedacht: overal waar ge nu optreedt, wordt ge met gejuich begroet, als ge uwen ereerders in levende lijve toont dat ge niet dood zijt. Neen, dan is uw ambtgenoot Driessens baatzuchtiger. Onder schijn van vereering der te vroeg ontslapen

kunstenaresse Sablairolles, heeft hij sinds geruimen tijd eene onbehagelijke doos witte en zwarte kralen, bij wijze van eigen adreskaart, op haar grafgesteente geplaatst. De naam Victor Driessens toch, in goed uitkomende letter, vormt het middenstuk, terwijl het overige bijna niet leesbaar is. Het is te hopen, dat dit pronkstuk, dat het overigens smaakvol gedenkteeken der eenmaal zoo gevierde tooneelspeelster ontsiert, weldra verwijderd worde, om een plaatsje te vinden in het vuilnisvat of deze of gene boeren-glazenkast.

Aan dergelijke vereering is een luchtje, even als aan het grachtwater der hoofdstad, sinds Amsterdam de vruchten plukt van de vaderlijke zorg zijns bestuurs. Intusschen blijft het vraagstuk der waterverversching nog altijd het onderwerp van dagbladartikelen, van »moties, voorstellen, amendementen" en wat dies meer zij. Mijnheer Van der Toorn berijdt bij voortduring nog zijn stokpaardje, om namelijk, op de Fransche manier, immer te gispen en te hekelen, maar zelf nooit iets goeds tot stand te brengen. Nog onlangs zocht genoemd raadslid zich met goed gevolg populariteit te verwerven in *Burgerpligt*, door met nadruk te betoogen dat de Amsterdamsche Gemeenteraad, waarvan hij — let wel — zelf het lidmaatschap deelt, eigenlijk niets uitvoert. En ziedaar: toen weinige dagen daarna de bespreking der voorloopige werken tot waterafvoer aan de orde kwam, vernamen wij uit het verslag der dagbladen, dat de heer Van der Toorn, zonder kennisgeving, afwezig was. Ofschoon de groote bladen in deze en dergelijke zaken maar altijd eene struisvogel-politiek volgen, en men zich volgens veler opvatting, als men de waarheid zegt, aan »persoonlijkheden" schuldig maakt, achten wij het desniettemin noodig ons aan eene personaliteit jegens den heer Van der Toorn te bezondigen. Wij verwachten dat zijne politieke vrienden, wier aandacht wij voor onze beschuldiging zoo vrij zijn in te roepen, hunnen beschermeling voortaan met wat meer nauwlettendheid zullen gadeslaan, ten einde zich te overtuigen, dat hij altijd wèl weet af te keuren, maar nimmer zelf een afdoenden maatregel aan de hand geeft. Het zou misschien niet geheel onwaarschijnlijk blijken te zijn, wat men voor eenigen tijd »in goed onderrichte kringen" fluisterde, dat de heer Van der Toorn zich niet ongaarne tot wethouder van publieke werken had uitgeroepen gezien, en nu hij dus

in zijne persoonlijke ijdelheid is gekwetst, zich door verdachtmaking van anderen poogt schadeloos te stellen. Het ware wel te wenschen, dat men zich ten onzent wat meer aan het Engelsche Parlement spiegelde, in stede van op Fransche manier altijd af te keuren en der regeering lastig te vallen. De gewone leden in het Britsche Parlement voeren niet het woord; de verschillende partijen verdeelen onderling de rollen. De aanvoerders spreken alleen bij hoogst gewichtige aangelegenheden, waardoor een ministerie kan omvergeworpen worden, maar zijn dan ook bereid, wanneer zij zegevieren en de regeering valt, een nieuw kabinet samen te stellen en hunne plannen te verwezenlijken.

Hoe geheel anders is dit dikwijls ten onzent! Hoevelen hebben zich hier een naam verworven door groote woorden! Zoo had bijv. het door den heer Van Nierop ontworpen en door den Gemeenteraad aangenomen adres aan de Staten-Generaal klaarblijkelijk slechts ten doel de Kanaalmaatschappij te bemoeielijken, in de hoop, wanneer zulks mocht gelukken, die Maatschappij in eene andere stelling te brengen tegenover Amsterdam. Kwam de Kanaalmaatschappij toch in geldelijke moeielijkheid, dan zou zij allicht geneigd worden tot concessies jegens de hoofdstad en deze laatste uit eene groote geldelijke ongelegenheid kunnen geraken, die zij zich zelve te wijten heeft. De aandacht der Staten-Generaal moest worden afgewend van het laakbare verzuim des Gemeentebestuurs, en de Kanaalmaatschappij in verlegenheid gebracht; ziedaar de handige taktiek, de advokatenstreek van mr. Van Nierop. Het adres bevat geen enkele gegronde klacht van Amsterdam tegen de Kanaalmaatschappij, maar zoekt — naar het spreekwoord — spijkers op laag water. Oponthoud in de regeling der finantiën van de Kanaalmaatschappij, ziedaar wat het adres beoogt. Amsterdam heeft *negen* jaar verzuimd een kommissaris te benoemen, ten einde toezicht te houden op den gang der werken, en nu het, door de alleszins loffelijke voortvarendheid der Kanaalmaatschappij, in ernstige moeielijkheid is gewikkeld, deinst het voor geen middelen terug om hare onvergeeflijke fout te bemantelen. Immers, toen door de Kanaalmaatschappij was aangekondigd, dat de sluizen gereed waren, en naderhand bleek — gelijk met bijna *alle* nieuwe werken — dat er nog iets ontbrak, in het onderwerpelijk geval eenige remmingswerken, kwam

(alweer) mijnheer Van der Toorn in de raadsvergadering, met de blijdschap van een schooljongen, die zijn ondermeester een krant op den rug heeft gespeld, om uit te kraaien, dat de Kanaalmaatschappij nu toch op een »onwaarheid" was betrapt. En toen de heer Jitta hem waardiglijk op zijn plaats zette, luidde het antwoord: »Ik kon geen zachter woord vinden." Dergelijke hatelijkheden maken effect, maar dit is dan ook alles; men komt er geen stap verder meê. Het ware wel te wenschen, dat de liberale bladen maar niet in den blinde het wierookvat zwaaiden, waar het partijgenooten geldt, maar het voorbeeld van *Burgerpligt* volgden, die moedig optrad om zijnen kandidaat, Godefroi, van politieke oneerlijkheid te beschuldigen. Maar niet elk dagblad heeft een bekwaam en welsprekend woordvoerder, als de kiesvereeniging *Burgerpligt* in Mr. J. A. Levy bezit. Wij hopen intusschen van harte, dat de aanstaande Minister van Binnenlandsche Zaken even als zijn voorganger Thorbecke — gelijk nog onlangs door den minister Van Bosse in herinnering werd gebracht — de Kanaalmaatschappij de hand boven het hoofd houde tegenover de nietige voorwendsels van een Van der Toorn en Van Nierop *cum sociis*. Hij vergete vooral niet wat Thorbeck eenmaal getuigde: »*Indien Amsterdam de hartader van het land is, dan klopt die hartader flauw.*"

EEN TOONEELSPELER ALS HEILIGE.

Zeer wonderlijke heiligen bestaan er; dat moet gezegd worden. Elke stand, elk ambacht heeft zijn beschermheilige of patroon. De schoenmakers vereeren den sluwen Crispinus, die het leder ontvreemdde, om daarvan schoenen te maken, die hij gratis aan de armen uitdeelde; de Oostenrijksche artilleristen vereeren de heilige Barbara, wier gedenkdag elk jaar op den vierden December plechtig gevierd wordt. — En toch leefde die heilige — als ze ooit geleefd heeft — in de derde eeuw, onder de regeering van Keizer Maximinus, — dus veel vroeger nog dan het kruit was uitgevonden, en er bijge-

volg nog geen sprake kon wezen van metalen vuurmonden. Zij werd, volgens de legende, door haren vader aangeklaagd den Christelijken godsdienst omhelsd te hebben, en in haar heiligen ijver doodde zij hem door middel van een bliksemflits, en maakte zich als zoodanig een naam als beheerscheresse van het vuur. Eene zeer geschikte heilige dus voor 't barbaarsche vuur der getrokken kanonnen van onze dagen!

Maar ook het gild der tooneelspelers — wie zou 't gelooven — heeft zijn heilige patroon; Genesius is zijn naam.

Bekend is de haat tegen en de veroordeeling van het tooneel, waarvan de oudste Christelijke Kerk herhaaldelijk blijken gegeven heeft. Het klassieke tijdvak van 't antieke tooneel was reeds lang voorbij, de stand der histrionen (tooneelspelers) en pantomimisten was zelfs bij de Heidenen veracht. Verreweg 't grootste gedeelte van het volk zag liever het worstelen der kampvechters en de verschillende dierengevechten. Hoe vaak werden bij de laatsten de Christenen gedwongen, om in phantastische verkleeding met leeuwen en tijgers te vechten? Geen wonder dus, dat zij in deze spelen de eigenlijke moordholen van den duivel zagen. Maar ook het eigenlijke tooneelspel, zelfs het edelere drama, de klassieke tragedie, stond in te nauw verband met den eeredienst der oude Goden, dan dat de Christenen die met welgevallen konden bijwonen. Bovendien waren 't niet meer de stukken van een Aeschylus en Sophokles, die men opvoerde, maar onzedelijke, pantomimische voorstellingen, in den geest van onze hedendaagsche balletten. Alle Kerkvaders ijverden tegen het tooneel. Chrysostomus, die den schadelijken invloed van het tooneel op de zeden te Antiochië en Byzantië had ondervonden, en Tertullianus noemen in hunne preeken de schouwburgen gebouwen des duivels, schouwplaatsen der onzedelijkheid, babylonische ovens, die met de brandketels der zondigste hartstochten gestookt werden. De mimische kunst bleef derhalve gedurende langen tijd in de Kerk veracht. De Karthaagsche bisschop Cyprianus verbood onder anderen aan een tooneelspeler, die Christen geworden was, niet alleen de verdere uitoefening van zijn beroep, maar ging zelfs zóó ver, hem niet eens toe te staan om, ten einde verder in zijn onderhoud te voorzien, aan jonge lieden onderwijs te geven in mimiek en uiterlijke welsprekendheid. Zoo veel te hooger stonden echter

in de oogen der Christenen de bekeerde tooneelspelers, die den »demon" afzwoeren. En zulk een tooneelspeler was juist Genesius.

Ten tijde van de Christenvervolging onder Diocletianus moest — volgens de legende — de als komiek gevierde kunstenaar in een kluchtspel, dat ten doel had de Christenen in een bespottelijk daglicht te stellen, als katechumeen (een tot het Chistendom bekeerde, maar nog niet gedoopte) optreden, die op zijn doodbed den doop begeerde. Een ander tooneelspeler diende hem den doop toe, terwijl een derde den exorcist (duivelbezweerder) voorstelde. Maar, o wonder der wonderen! De doop werkte even vruchtbaer als bij den gestolen Mortara! De gedoopte trok werkelijk den nieuwen mensch aan. Met alle mogelijke welsprekendheid getuigde hij nu voor de waarheid des Christendoms; het publiek was er zóó door getroffen, dat het niet wist of het waarheid of scherts was. Hij werd voor den keizer gebracht, die hem zijne verwondering te kennen gaf over de wijze, waarop hij de Christelijke fanatiek had voorgesteld. Genesius intusschen hield vol, dat hij volgens overtuiging had gespeeld. Zijn komieke rol was een tragische geworden, waarvan hij spoedig de treurige gevolgen moest ondervinden. Op bevel van den keizer, werden hem eerst zweepslagen toegediend, daarna werd hij op de pijnbank gespannen en vervolgens onthoofd. De kerk, die onder andere omstandigheden den tooneelspeler in den ban deed, verklaarde dezen bekeerling heilig, en viert zijne nagedachtenis op 25 Augustus van elk jaar.

De legende, waarvan Surius het eerst gewag maakt in zijn *Vitae Sanctorum, ad diem XXV. Aug.*, is door Rotrou, den vriend van den grooten Corneille, dramatisch bewerkt. De titel daarvan luidt: *Saint-Genest, comédien paien, représentant le martyre d'Adrien.*

De 25ste Augustus is dus de dag van den heiligen Genesius. Elke stand heeft zijn heiligendag, waarop hij zijn beschermheilige herdenkt. We hebben Cecilia-, Petrus- en andere feesten; wanneer zullen onze tooneelspelers eens een Genesiusfeest vieren?

MENGELINGEN.

Eene dankzegging voor kraamvrouwen. — In vele gemeenten van ons vaderland is het de gewoonte dat, na het eindigen der predikatie, de koster de trappen van den kansel bestijgt en den predikant een briefje overreikt, hetwelk dient om in het nagebed voor ernstige kranken, kraamvrouwen, enz. te bidden of te danken. Onlangs gebeurde het in zeker plaatsje, dat voor drie herstelde kraamvrouwen moest gedankt worden; maar de predikant herdacht er slechts twee. — Het toeval wilde dat een der volgende Zondagen wederom drie kraamvrouwen hersteld waren, en voor het eerst haren kerkgang deden. De koster, een zeer consciencieus man, dacht dat de begane misslag zijn schuld was, en hij niet duidelijk geschreven had. Daarom deed hij nu zijn uiterste best om het vooral duidelijk te doen, en schreef met Romeinsche cijfers: »III kraamvrouwen." Hoe groot was echter zijn verbazing en die der gemeente, welke zeer klein was, toen de leeraar Gode dankte voor het gelukkig herstel van *honderd en elf* moeders, die uit het kraambed verrezen en hier voor het eerst weder tegenwoordig waren. Bedoelde predikant is een zeer geleerd en kundig man, maar in dagelijksche zaken minder bedreven of gevat.

Een bekeermiddel. — »Mijne geliefde Christenen!" zeide een pastoor tot zijne toehoorders, »wanneer gij dwalende menschen ontmoet die de leer der kerke tegenspreken, dan moet ge tegen hen aangaan als Heidenen en Turken, en een heidensch leven maken, om hen van de echtheid van uw Christendom te overtuigen." — Zooals men weet, is in het Katholicisme nog veel van het Heidendom overgebleven.

Vol houden en volhouden. — Men zeide tot een leeraar, die, bij zijne intreê-rede in zekere stad, eene volgepropte kerk gehad, maar aan de meerderheid zijner toehoorders niet voldaan had: »Indien gij het zoo vol houden wilt, moet gij het niet zóó volhouden."

OPLOSSING VAN HET RAADSEL.

Door *Das Mädehen aus der Fremde* kan niet anders bedoeld zijn dan

DE HOOP,

en wel volgens de *Grieksche* opvatting. Wij zullen, ter verklaring, de coupletten van Schiller's dichtstukje op den voet volgen.

COUPL. 1.

De *arme herders* (in de vertaling, om het rijm, *dorpelingen*) hopen, als de winter voorbij is en alles weder begint te ontluiken, altijd op een vruchtbaar jaar. *De Hoop* doet zich — afgezien nog van de Grieksche opvatting — bij hen meer als een schoon en wonderbaar meisje voor dan bij stedelingen, bij wie de overgang der jaargetijden, zoo door de ingeslotenheid hunner woonplaats als door hunne beslommeringen, weinig of niet in het oog valt en opgemerkt wordt.

COUPL. 2.

De Hoop is niet in een dal of vallei geboren, maar van hooger afkomst. De Grieken schetsen haar als eene jeugdige godin, die in een lang, doorzichtig gewaad schielijk voortsnelt, in de rechterhand een korfje met granaatappels en granaatbloesems houdende, terwijl zij met de linker haar kleed een weinig opligt. De *hoop* op een goeden oogst kan onmogelijk van langen duur zijn, daar spoedig blijken zal wat er van de verwezenlijking te wachten staat. Een paar nachtvorsten, gevolgd door storm en hagelslag, kunnen alle *hoop* op eens vernietigen, en dan is men, bij haar afscheid nemen, haar spoor ook kwijt.

COUPL. 3.

De Hoop maakt allen zalig, wie zij nadert. Men moet haar echter niet al te nabij komen. Zij is wel aanminnig

en vriendelijk, doch blijft, ofschoon altijd glimlagchende, toch steeds op een afstand. Te veel familiariteit laat zij niet toe.

COUPL. 4.

Verg. de aant. bij coupl. 2, waar het *gebloemte* en de *vruchten*, die zij medebrengt, reeds vermeld zijn.

COUPL. 5.

De Hoop is mild jegens alle menschen, en schenkt wat zij te schenken heeft, niet alleen aan den jongeling, die het gewoel van het leven intreedt, maar ook nog aan den stokouden grijsaard, die reeds aan den rand van het graf staat. Schiller zegt, in zijn dichtstukje *die Hoffnung*, volgens Frijlink's vertaling, van den mensch:

> Met hoop wordt zijn komst in de wereld begroet;
> De hoop blijft als knaap hem omzweven;
> Den jongeling schenkt zij vertrouwen en moed;
> Ook zal ze ons aan 't graf niet begeven.

COUPL. 6.

Wie *de Hoop* echter ook met hare giften en gaven moge bedenken, voor een paar elkander teeder minnende gelieven bewaart zij hare schoonste bloemen en het uitnemendste wat zij te schenken heeft. Wat toch geeft aan beiden de kracht om met elkander hand aan hand den levensweg te betreden, dan de *hoop*, dat alle oneffenheden op die baan door moed en volharding zullen overkomen worden en alles eindelijk ten goede zal uitloopen! En mogen hun dan ook tegenspoeden treffen, soms van zeer grievenden aard, het is toch altijd *de hoop*, die *leven doet.*

Dit is de *Grieksche* voorstelling van *de Hoop*. Die der *Christelijke kerk* geeft haar een *anker* tot steunsel, en vereenigt haar met *Geloof* en *Liefde*. Deze wijze van opvatting is echter niet die van Schiller. Men denke hierbij aan zijn dichtstuk *Die Götter Griechenlands.*

EEN UURTJE IN DE BUITENLUCHT.

Door MARTIN KALFF.

Oratorio stylo nil magis abominabile. (*)
CAROLI LINNAEI.
(*Philosophia Botanica.*)

Betrekkelijk meer tijd, dan de samenstelling van dit opstel in beslag nam, besteedde ik aan het zoeken naar een juisten titel. Nochtans is het mij niet gelukt dien te vinden. Derhalve een enkel woord tot opheldering. Het nu gekozen opschrift toch verklaart den inhoud niet zeer duidelijk. Het was namelijk mijn voornemen, aan een korte schets nopens het ontstaan en den werkkring der »Koninklijk Nederlandsche Tuinbouwmaatschappij Linnaeus" enkele opmerkingen over natuur en kunst vast te knoopen, ten einde, op gezellige wijze, den lezer eenige oogenblikken op hare uitgestrekte terreinen bezig te houden. Men ziet, het is dus niet gemakkelijk beide gedachten onder ééne benaming samen te vatten of terug te brengen. Noemde ik mijn geschriftje »Een uurtje op Linnaeus", ik zou mij, behalve dat ik mij insgelijks niet volledig uitdrukte, schuldig gemaakt hebben ongeveer aan dezelfde onheuschheid, waaraan zich de ridder vergrijpt, die het meisje zijner heimelijke keuze toefluistert, of hij het genoegen zal hebben haar dezen of genen avond *in naturâ* te zien... Waarom (tusschen twee haakjes) zegt

---

(*) Niets is vervelender dan deftige stijl.

men ook niet liever diergaarde in plaats van *artis*, dat, hoewel door het gebruik gewettigd, eigenlijk klare onzin is? Had nu, om op het onderwerp terug te komen, Steuerwald zijn keurig werkje een andere benaming gegeven, ik zou deze bladzijden als »kunstpraatje" in de wereld hebben gezonden. Thans was ik echter bescheiden genoeg dit niet te doen, en eenerzijds beschroomd van te veel, anderzijds onwillig om te weinig te zeggen, vermeide ik mij »een uurtje in de buitenlucht", hetgeen mij een tamelijk onschuldig vermaak toescheen.

Dit tot inleiding.

Bezongen in het lied des dichters, vertreden onder den voet des roofgierigen nabuurs; verheerlijkt door de stift des geschiedschrijvers, bestreden door onzen even onverzoenlijken vijand als getrouwen bondgenoot: het water; beurtelings frissche stroom of vruchtbaar bouw- en weiland, doorkliefd door de ranke kiel of omwoeld door het »glimpend kouter", heeft de Watergraafsmeer, in den loop der eeuwen, ruimschoots zijn aandeel gehad in de wisselvalligheid des tijds.

»Het groene Diemermeir — zegt Willink in zijn »*Amsterdamsche Buitensingel*" — groot in zijnen omtrek zes honderd Rijnlandsche morgen, eertijds een Vischrijk water, omtrent den jaare 1630 rondsom bedijkt, uitgemaalen en tot land gemaakt, prijkende met uitmuntende lusthoven en vruchtbare moestuinen, doch in den jaare 1651, als de St.-Antonisdijk voor een Noordwesten storm en hoogen watervloed bezweek, weder ondergeloopen, ten koste zijner prachtige landhooven; doch door den tijd en vlijt weder droog gemaalen, wierdt zijn dijk, in den jaare 1872, tot verzekeringe van Amsterdam voor de naderende krijgsmagt van Vrankrijk, door gestoken, en is het meir toen volgeloopen, maar naderhand weder droog gemaakt en met meerder luister als voorheen opgesiert."

Voor onze oude dichters had dit stukske grond, waarmede het lot maar al te zeer zijn grillig spel speelde, eene bijzondere aantrekkelijkheid. Behalve den reeds genoemden Daniël Willink, wiens lofzang stijgt voor dit »landjuweel, bemint om al zyn lieflykheden," gewaagt Spieghel (IV, B V. 30, aangehaald

bij Wagenaar) van de »bruyzende Diemer zê"; terwijl de eerzame Borns in zijn »*Amstelia Tempe*, ofte *Diemer-Meer*," opgedragen aan den » Groot-Achtbaren Erentfesten Wel-wijsen ende Voorsienigen Heere Pieter Cornelisz. Hooft", in verrukking uitroept:

»Princelycke heerlyckheden
Vind ik in 't gebouwen tal,
Dat voor yder ooch komt treden,
Die sich hier verlusten sal,
Hier een goud Caros, vol segen,
Rolt ter Stadt van Amstel uyt,
Die, bedrupt met gulde regen,
Diemers-Lusthof als sijn Bruyt."

»Alle welke Wegen, en Laanen" — dus luidt het in een onuitgegeven handschrift, mij door de welwillendheid van dr. Scheltema ter inzage verstrekt — »pronken met aangename Lusthooven waar van veele der Landhuysen malkanderen in pragt trosseeren, ook werd de bekoorlykheeden vermeerderd door de verschydenheyd der gesigten over de vruchtbaaren wijden, en net beplante Hofsteeden, en moestuynen; dewijle het oor in de Lenten gestreeld werd door het gesang der schelle nagtegaalen die in deese oord bijzonder hare zetel verkooren hebben."

In de »*Verheerlijkte Watergraafsmeer*" door Brouerius van Nideck, Potter's »*Kleine reizen door 't Vaderland*," de »*Nederlandsche Stads- en Dorpsbeschrijver*," enz., mij door mijn verdienstelijken vriend P. H. Witkamp aan de hand gedaan, wordt dit plekje eveneens als een tweede land van belofte afgemaald. De wandelaar van 1872, die thans, op een uitstapje naar het Gooiland, den fraaien straatweg langsgaat, heeft derhalve rijke stof tot nadenken over de onbestendigheid van 't ondermaansche als hij maar al te duidelijk ontwaart, dat door den knagenden tand des tijds nog zoo weinig is gespaard gebleven. De lusthoven zijn allengs verdwenen; slechts een bouwvallig hek, thans tot afsluiting eener boerderij gebezigd, is de eenige tolk van voormalige grootheid. De vroegere bewoners zijn deels ten grave gedaald of hebben — dank zij het vergemakkelijkt verkeer — elders hunne

buitenverblijven gekozen. Een paar der oorspronkelijke gebouwen, met hunne lommerrijke omgeving, zoo schilderachtig aan den groenen zoom der breede heirbaan gelegen, hebben wel de schendige hand des sloopers getrotseerd, doch om herschapen te worden in herbergen of zoogenaamde pleiziertuinen. Voor de poort des eenen gaf het penseel Rozenburg te lezen, voor die des anderen plaatste de beitel het opschrift: Frankendaal.

Uit de grondpapieren van laatstgenoemd »lustoord" blijkt dat de hofsteden IJsland, Het Lam, Schoonzigt en Waterland er indertijd bij zijn aangetrokken en met de daarbij behoorende landerijen, »in tegenwoordigheid van schout en schepenen der Watergraafsmeer," overgedragen aan nu wijlen den heer Anthony Dull bij vier brieven, gedagteekend 26 April 1800, 25 April 1801, 29 Mei en 23 September 1802. Op 27 April 1835 in veiling gebracht door Theod. de Man, gemachtigde van vrouwe Henrietta Bernardina Dohrman (echtgenoote van den heer Louis de Clercq, pleitbezorger te Parijs) in hare hoedanigheid van eenige en algeheele erfgename van wijlen vrouwe Marianne Dohrman, weduwe den heer Anthony Dull, kwam Frankendaal, met heerenhuizinge, koets- en wagenstalling, in handen van den heer Cornelis Proot. Na diens overlijden in 1849, viel het vervolgens bij openbaren verkoop ten deel aan den heer Peter Proot, die het 19 Mei 1866, ten overstaan van den notaris J. Mulder, uit de hand overdeed aan den heer J. T. Scholte. Door laatstgenoemde werd het 15 Jan. 1867, ten overstaan van den notaris Louwerse, bij onderhandschen verkoop ter beschikking gesteld van de heeren J. C. Krook, J. B. en H. Groenewegen, die het in hetzelfde jaar overdroegen aan de »Koninklijk Nederlandsche Tuinbouwmaatschappij Linnaeus."

Het was tijdens het bezit van den heer Proot, dat Frankendaal zijne vermaardheid kreeg als »pleiziertuin", eene vermaardheid, welke velen Amsterdammers vooral nog levendig in het geheugen zal liggen. Eene uitgestrektheid van tien bunders boschrijke grond is trouwens wel geschikt, om er eenige uurtjes gezellig op door te brengen. Wie de teedere bezorgdheid der »hollandsche huismoeders" kent, zal eenigermate eene begrooting kunnen maken van de kabassen (later spoormandjes) met broodjes, die door jong en oud op zoo'n

uitgaansdag, na de vermoeienissen van de kettingbrug (*), met grage maag werden verorberd. Dat het groene regenscherm, een onzer onaantastbare heiligdommen, bij zulke gelegenheid niet vergeten werd, behoeft wel geen betoog. Behalve de kettingbrug vond men er schommels, wippen, een op een eilandje gelegen kluis met heremiet, alsmede een klooster met twee op de ruiten, achter traliën geschilderde nonnen, die, hoewel niet zeer verleidelijk, er toch beter uitzagen dan de krakausche Barbara Ubryk, zaliger gedachtenisse.

Sinds de eerbiedwaardige trekschuit echter al meer en meer achter de stoomwolken verdween, ondernam men liever een tochtje naar verder afgelegen omstreken, en dientengevolge verloor het oude Frankendaal zijne jaren heugende aantrekkelijkheid, om die echter als oud-Frankendaal weder te herwinnen.

Het oorspronkelijk plan tot stichting eener tuinbouwmaatschappij is uitgegaan van den heer J. C. Krook, en kwam, nadat de heeren Groenewegen voor de onderneming waren gewonnen, onder krachtdadige medewerking van de heeren C. A. A. Dudok de Wit, jhr. H. J. Rutgers van Rozenburg, A. L. van Tienen, H. Luëssen en J. P. Dudok van Heel, tot verwezenlijking; echter niet dan na vele hinderpalen, deels door ander inzicht, deels ook door partijdigheid of bekrompenheid in den weg gelegd, overkomen te hebben. Een gedienstigen bestrijder vond de toekomstige Maatschappij in den bloemist J. van den Berg, die door het uitgeven van een voor mij liggend vlugschrift het bewijs leverde van al bitter slecht op de hoogte te zijn. Ik wensch dan ook van harte, dat genoemde heer het snoeimes met meer oordeel weet te hanteeren dan de pen. Het pleit echter bijzonder sterk voor gebrekkige kennis of belachelijken naijver,

(*) Voor hen, die niet, gelijk ik als knaap, het voorrecht deelden, zich op de kettingbrug buiten adem te draven, is het misschien niet onwelkom mede te deelen, dat zij eene makelij was van het volgend samenstel. Twee tamelijk lange kettingen, met houten dwarsleggers, op onderlingen afstand van een duim of vier, vijf, hingen met een bocht over eene vrij diepe sloot. Eenmaal voet op de brug gezet hebbende, werd men natuurlijk door de vlottende helling genoodzaakt op een drafje door te loopen, wilde men niet ondervinden, dat de aantrekkingskracht der aarde geen ijdel woord is.

dat, hij den grond der Watergraafsmeer zonder eenige gegevens onvruchtbaar en ongezond noemt. De laakbare verdachtmaking, waarmede de heer Van den Berg zijn geschriftje besluit, wijst echter genoegzaam uit, waar de schoen wrong. Eene weinig doorkneede *oratio pro domo* houdende, heeft de schrijver, zonder het te weten en te willen, krachtig tot de totstandkoming der Maatschappij medegewerkt. Lijnrecht tegenover de speldeprikjes van den amsterdamschen bloemist stonden daarenboven de aanbevelende getuigenissen van mannen als de onlangs ontslapen Miquel, Oudemans, Suringar, Witte, Hoeufft van Velsen en Backer. Rijks- (*) en gewestelijke toelagen maakten den arbeid lichter, en den 26sten Maart 1867 werd de koninklijke goedkeuring verleend aan de »Naamlooze vennootschap, Nederl. Tuinbouwmaatschappij Linnaeus," die zich, behalve het verstrekken van uitgebreid onderwijs, ten doel koos: »het oprichten eener kweekerij op groote schaal, benevens handel in boomen, planten en verdere tuinbouwvoortbrengselen". Zeer terecht luidde het dan ook bij haar voorgenomen optreden: »Het tot stand brengen eener dergelijke inrichting mag niet alleen als van groot voordeel, maar ook als van onberekenbaar nut worden beschouwd. Immers, iedereen die tot tuinbouw in betrekking staat, heeft de behoefte aan bekwame tuinbouwkundigen gevoeld, en wordt daarin niet spoedig voorzien, dan zal onze tuinbouw, die toch een belangrijke tak van nijverheid is, binnen kort, nog meer dan dit thans het geval is, bij andere landen achterstaan.

»Wanneer wij het oog vestigen op de geschiedenis, dan moet het ieder Nederlander, die belang stelt in de ontwikkeling van nijverheid en kunst, met weemoed vervullen, als wij zien hoe vroeger ons land Europa in den tuinbouw is voorgegaan, zoo zelfs dat in 1572 keizer Frans I twee verdienstelijke bloemisten uit Holland tot zich liet komen om in Duitschland de liefhebberij voor planten op te wekken, terwijl het daarentegen nu meer en meer blijkt en van algemeene bekendheid is, gelijk het ook nog op het *Congrès international de Botanique et d'Horticulture* in 1865 werd uit-

---

(*) Volgens de wet op het Middelbaar Onderwijs, moeten er twee landbouwscholen zijn.

gesproken, dat buitenlanders ons thans in den tuinbouw zijn voorbijgestreefd, en dat het land, dat door zijn grond, ligging, handelsbetrekking en overzeesche bezittingen zoo bij uitnemendheid geschikt is om den voorrang op dit gebied in te nemen, verachterd is door te weinig inspanning en te geringe kennis. De goede uitkomsten, die zelfs nu nog, ondanks dien teruggang, worden verkregen, mogen tot bewijs strekken van de gunstige gesteldheid van ons land voor tuinbouw en van de toenemende behoeften aan zijne voortbrengselen.

» Het naburige België strekt ons ten voorbeeld dat de tuinbouw, zoo goed als eenige andere tak van nijverheid, in staat is een land van groot voordeel te zijn, terwijl de hooge trap van ontwikkeling, waarop de tuinbouw zich daar bevindt, moet worden toegeschreven aan het onderwijs, dat er in gegeven wordt, waardoor bekwame en ondernemende tuinbouwkundigen worden gevormd, die hunne voortbrengselen over de geheele aarde verspreiden.

» De scholen te Vilvorde bij Brussel, te Gent en op andere plaatsen, die gedurende vijftien en meer jaren bestaan, hebben dan ook steeds, zoo uit geldelijk als opvoedkundig oogpunt beschouwd, de beste uitkomsten opgeleverd. Zij worden voortdurend door een groot getal leerlingen bezocht.

» Naar mate de beschaving meer en meer algemeen wordt, en eene meer zorgvuldige opvoeding smaak en kunstzin ontwikkelt, neemt ook de liefhebberij voor planten hand over hand toe, hetgeen gemakkelijk kan worden nagegaan door b. v. den tegenwoordigen afzet van planten te Amsterdam, bij dien van vóór 10 of 20 jaar te vergelijken. En dit is te verrassender, als men bedenkt met welke bezwaren een plantenliefhebber ten onzent dikwijls te kampen heeft door het gemis van een knappen tuinman of bloemist, waardoor men licht wegens ongunstigen uitslag ontmoedigd wordt en opgeeft wat een groote bron van genot had kunnen zijn. Ja, men kan gerustelijk aannemen, dat hier, gelijk in België, altijd groote vraag naar knappe tuinlieden zijn zal, niet slechts omdat met het vermeerderen van het aantal knappe tuinlieden ook de plantenliefhebbers zullen toenemen, maar vooral ook omdat in onze Oost- en West-Indiën bepaalde behoefte aan ontwikkelde tuinlieden tot opzicht bij de bouwerij bestaat."

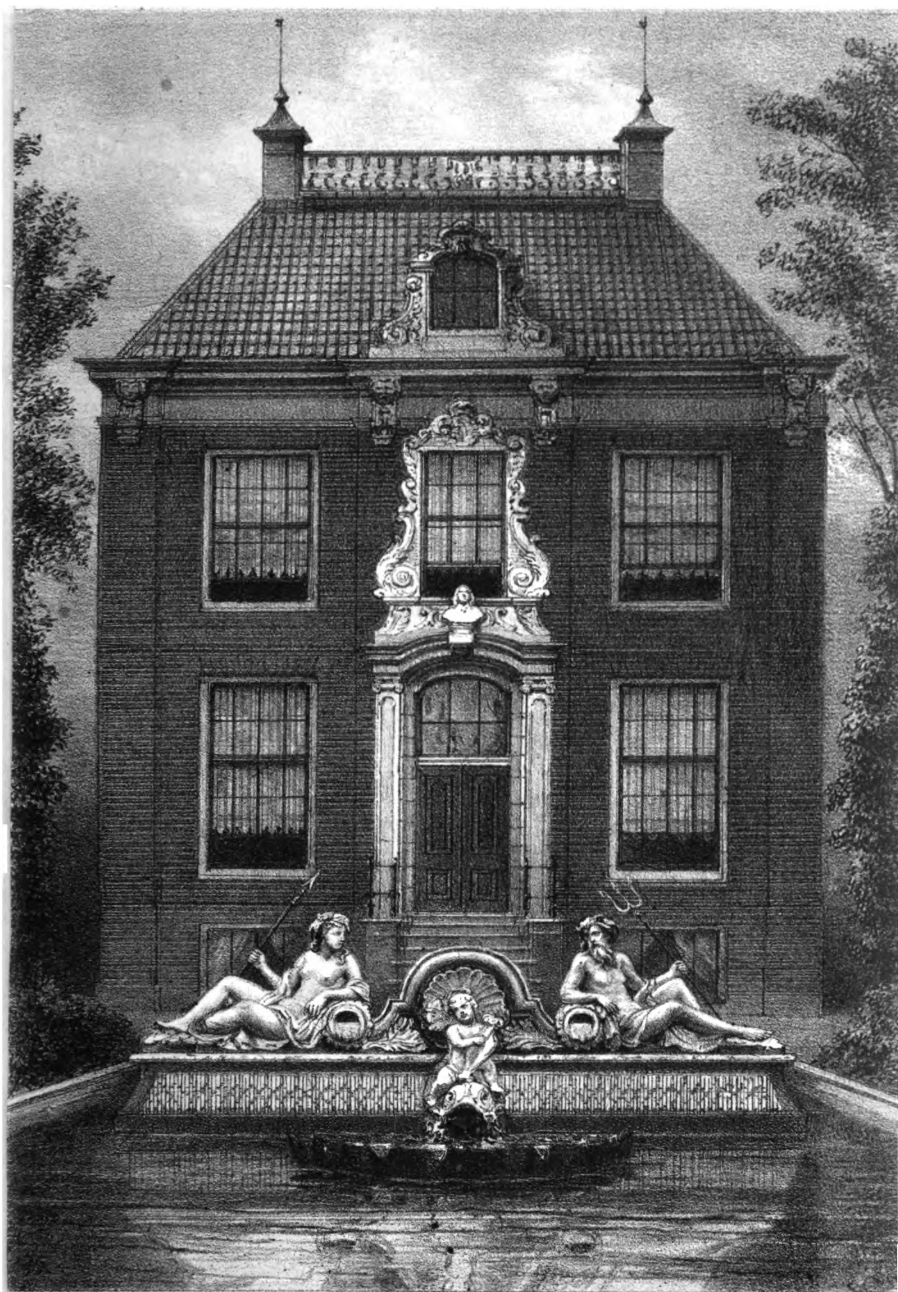
Bij de geheele herschepping, die, sinds aangehaalde regelen

geschreven werden, op oud-Frankendaal, bij de veranderde richting plaats greep, zal ik in al hare onderdeelen niet stilstaan. Veel daarvan leent zich niet tot beschrijving, maar kan slechts door eigen aanschouwing gewaardeerd worden. Nochtans stippe ik enkele bijzonderheden aan. In het hoofdgebouw, dat, met weglating der beide zijvleugels, naar een lichtdruk gedeeltelijk in plaat is gebracht, bevindt zich thans ter eenre de kamer der gelastigden, ter andere zijde de eetzaal en kleine boekerij. De bovenverdieping is zeer doelmatig ingericht tot nachtverblijf. Het borstbeeld van den geleerde, wiens naam de Maatschappij als dankbare hulde in hare banier schreef, prijkt in den voorgevel. Achter dit gebouw is een houten tentoonstellingszaaltje opgeslagen; ter rechterzijde bevinden zich ruime, steenen bergplaatsen of stallingen, benevens de school.

Aan den rechter uithoek der plaats, aan den straatweg, is een fraaie koepel gelegen, waarin de jeugdig aangelegde kunstverzameling de aandacht des bezoekers reeds geruimen tijd aangenaam bezighoudt. Behalve eene verscheidenheid groente-, bloem- en heesterzaden, vindt men er eene hoeveelheid in- en uitheemsche houtsoorten, talrijke voorwerpen op sterkwater, eene verzameling zeegewassen, gedroogde bloemen en planten, benevens een keurige groep, meesterlijk opgezette inlandsche vogels, van tijd tot tijd op de terreinen der Maatschappij geschoten. Een volledig *herbarium* (kruidboek) der *Flora amstelodamensis*, alsmede een zeldzame schat van al onze bekende graan- en mossoorten maken zeker niet het minste bestanddeel uit. Ongeveer twintig teekenvoorbeelden van flinke afmeting, uit pleister geboetseerd, versieren de wanden.

Al de opgenoemde voorwerpen zijn grootendeels ten geschenke aangeboden door de heeren Luëssen, De Beucker en dr. Rombouts.

Achter het gebouw, te midden van prachtig opgaand hout, dat reeds menigen winter over zijn eerbiedwaardigen kruin zag heenvaren, ontwaart men de sierlijke muziektent, waar het gunstig bekend Paleisorkest, onder leiding van den talentvollen Coenen, gedurende de zomermaanden wekelijks gelegenheid vindt frissche lauweren in te oogsten. Op eenigen afstand, aan gene zijde eens vijvers, ter plaatse waar weleer de kettingbrug rammeldde, is dit jaar, dank zij der vrijgevigheid des heeren

Amand. Lith. Amst.

HOOFDGEBOUW DER MAATSCHAPPIJ „LINNAEUS"

Luëssen, een reusachtige, dubbele bloemvaas verrezen. De hier achter liggende groene heuvel, met zijn ondoordringbare wildernis, wiens voet door het zich tusschen de takken verliezend water wordt besproeid, geeft een recht schilderachtigen aanblik, die nog verhoogd wordt door de halfverborgen, halfvooruitspringende landelijke brug, tusschen wier vermolmde, knotsachtige leuningen de huiselijke zwaluw zich reeds menig nest bouwde.

De achtergrond links wordt gedekt door het in gewijzigd zwitserschen stijl opgetrokken »ledengebouw", dat op ééne lijn ligt met het meer verwijderd paviljoen, tot koffiekamer ingericht.

De bouwvallige, tusschen het lommer verscholen, hut van den heremiet is thans in een..... kippenhok herschapen, welks vreetzame bewoonsters gaarne haar gebied deelen met het tamme ooievaarsgezin, dat, ondanks de zoo gastvrije ontvangst, zeer *uit de hoogte* op haar neerziet. Ook worden hier toebereidselen gemaakt, om het getal zielen der Watergraafsmeer nog met een zwerm duiven aan te vullen.

Het nonnenklooster vertoont zich sinds eenigen tijd als vogelvlucht, waarin eene bonte verzameling parkieten, in levendige tegenstelling met de vroegere bewoonsters, Gen. I, v. 28 met voorbeeldelooze getrouwheid betrachten, in gezelschap van een paar fraaie goudlakensche fazanten en ander pluimgedierte, waar de behaagzieke pauwen in schitterenden vedertooi meê wedijveren.

Den grooten vijver langsgaande, verheft zich op een grasterp een uit twijgen saamgevlochten priëel, waaruit men een onbelemmerden blik werpt over den bloemrijken omtrek, aan welks uiteinde, in de »groote laan", een sierlijke bloemstandaard op hardsteenen voetstuk andermaal getuigt van de belangstelling des heeren Luëssen.

Beknoptheidshalve verwijs ik, wat de woud- en sierboomen, alsmede de bol-, heester-, knol-, ooftgewassen en kasplanten betreft, naar de Naamtafel en Prijslijst, vanwege de Maatschappij verkrijgbaar gesteld bij Gebr. Van Es, te Amsterdam.

Eene afdeeling vordert echter nog afzonderlijke bespreking. Even natuurlijk als het is, dat een vruchtbaar plekje in de dorre zandwoestijn den afgematten reiziger reeds op verren afstand tegenlacht, even opmerkelijk toch mag het ge-

noemd worden, dat zelfs te midden van eene zoo weelderige omgeving, waar van elk stukje grond met zeldzame nauwlettendheid partij is getrokken, nog een hoekje gronds wordt aangetroffen, dat den verzadigden wandelaar met onwederstaanbare aantrekkingskracht tot een bezoek uitlokt. Ik bedoel den *Vruchtentuin Pomona*, die, door net onderhouden rasterwerk afgesloten, onder het bijzonder toezicht staat van den jeugdigen hoofdleeraar der inrichting, den heer Eug. Veulemans.

Dit terrein, in de nabijheid der reusachtige broeikassen en door groepsgewijs verspreide boschjes tegen den scherpen noorden- en ruwen westenwind beveiligd, heeft, bij eene lengte van zestig, eene breedte van twintig ned. ellen, dus eene oppervlakte van ongeveer tien aren. Tegen de houten schutting, die de noordzijde dekt, worden veertig verschillende soorten perzikeboomen opgeleid, hetzij in den vorm van schuinsche snoeren, hetzij in de gedaante van kroonluchters (*candelabre*), met vier, vijf of zes gesteltakken, waarvan het meerendeel, ofschoon pas sinds een jaar geplant, reeds de schoonste toekomst voorspelt en het welsprekendst bewijs levert van hetgeen oordeelkundige behandeling op den boom vermag. In dezelfde richting ontmoet men eene onlangs aangelegde, vijfentwintig soorten tellende, verzameling van wijngaardranken; waaronder menige telg, van engelschen bodem herkomstig, levendig herinnert aan de reuzen-trossen, welke de bezoekers van de in 1869 te Hamburg gehouden tentoonstelling deden watertanden. Intusschen opent de aanvankelijk gunstige uitslag het vooruitzicht, dat de poging, om met weinig kostbare middelen deze rijke oogstmijn ook in ons land te ontginnen, volkomen zal gelukken.

De milde verscheidenheid langs de schoeiing aangekweekte bessen- en frambozenboompjes, gesnoeid in den vorm van snoertjes, luchters en bukspalmen, levert een treffend voorbeeld van benuttiging eener zoo beperkte ruimte.

De tuin zelf is verdeeld in vijf vakken, van elkander gescheiden door dubbel latwerk, op een onderlingen afstand van tien ned. ellen, opdat de weldadige kracht der zon niet belemmerd worde; terwijl het dubbel latwerk het gebruik aan weerszijde in de hand werkt.

Langs het eerste hek, dat onmiddellijk de aandacht des ingewijden tot zich trekt, staan, op eene lengte van nog geen

twintig ned. ellen, niet minder dan zes-en-vijftig vruchtboomen, die nochtans allen de vereischte vrijheid van beweging hebben. De eene helft namelijk wordt in beslag genomen door achtentwintig pruimsoorten als schuinsche snoeren, d. i. met een enkelen gesteltak, naar den linkerkant afgeleid; de andere helft stut even zoovele peersoorten, in denzelfden vorm, naar de linkerzijde gebogen; terwijl het midden door een peereboom, door het snoeimes tot bukspalm gedwongen, gedekt wordt. De tegenzijde is bevlochten met acht groote peersoorten, in het voorkomen van kroonluchters en bukspalmen, benevens twee appelboomen in den vorm van dubbele snoeren. Het bed wordt omzoomd met zes-en-tachtig aardbeziestruiken, veertien duim van elkander verwijderd.

Het tweede hek is begroeid met zestien stuks middelmatige peere- en appelboomen, die zich vertoonen als bukspalmen, kroonluchters enz.

Het derde hek prijkt met eene verzameling abrikozen, welker achttien soorten als twee- en drievoudige snoeren zijn opgeleid.

Het vierde hek steunt achttien soorten waaier- en luchtervormige kersenboomen.

De ruimten tusschen genoemde latwerken zijn als parken aangelegd, vijf-en-twintig duim boven den beganen grond opgehoogd, welker voetpaden vijf-en-twintig duim breed zijn.

In het midden dier parken verheft zich een rij ooftboomen in den vorm van spitszuilen (*pyramide*), vazen, saamgestelde kolommen en gevleugelde spitszuilen, op hunne beurt omringd door eene enkele of dubbele rij, dertig duim boven den grond vlakliggende, appelsnoeren; terwijl de kanten der voetpaden met aardbeziën zijn omkransd.

Eenige afzonderlijke bedden zijn bezet met meerendeels in Nederland nog onbekende vruchtsoorten, wier weelderige groei echter aan de gastvrije ontvangst ten volle beantwoordt. Op deze hoogte bevindt zich ook een tweejarig boompje, aan welks acht takken, in den vorm van een beker, dit jaar ruim zeven pond kersen de bloozende wang zoo vleiend toestaken. Onder de aardbeziën, even dicht in het blad als overladen met vrucht, speelt »de roem van Zuidwijck" vooral eene verleidelijke rol.

Bij 't aanschouwen van zoo vele grillige vormen, waaronder leunstoelen en tafels (die zelf eene smakelijke toespijze

aanbieden!) of boomen, wier schroeflijnige, krulsgewijze kroon aan een kurkentrekker doet denken, vraagt men onwillekeurig of het gewillig snoeimes niet al te dartel spel met de lijdzame natuur gespeeld heeft, dan of, ter wille van den behagelijken vorm, het voortbrengingsvermogen niet benadeeld wordt. Doch terwijl menige meer volwassen boom, met zijn gullen pluk, op de laatste vraag reeds het antwoord overbodig maakt, zal de boomteelkundige u uitleggen, hoe elk sneetje, hoe elke op- of aanenting rijpelijk overwogen en wel degelijk door de wetenschap werd voorgeschreven. Niet alleen dan ook werpt de thans gevolgde leer tot dusver ongekende voordeelen af voor aanleg en handel op groote schaal; maar ook de liefhebber, die slechts over een klein lapje gronds te beschikken heeft, zal bij hare toepassing tot de erkenning komen, dat ook de vruchtboom niet minder welig dan de bloem in een pot opschiet, zoodat Flora en Pomona op een vensterbank elkander recht zusterlijk de hand kunnen bieden!

Ook de wijnrank, die reeds om het sierlijk beloop harer bladeren zulk eene liefelijke verschijning is, verdient hier bijzondere opmerkzaamheid. Om slechts van eene enkele soort te gewagen, wijs ik op eene *Fromac du Cantal.* Aan de beide twijgen of gesteltakken, ten gezamenlijke lengte van vijf ned. ellen, die het driejarig boompje uitspreidt, ontwaart men niet minder dan zeven-en-vijftig goed gevulde trossen.

Dergelijke uitkomsten kunnen natuurlijk slechts in kunstmatigen dampkring (»druiventeelt onder glas") verkregen worden. Het hiervoor bestemde kastje heeft eene lengte van nauwelijks acht ned. ellen. De ramen zijn met zeven rechtopgaande armen of snoeren, op onderlingen afstand van zeventig duim, bekleed. De oogst der voor twee en een half jaar gelegde loten is op het oogenblik als volgt:

Een	enkel	snoer	van	de	*Frankenthaler*.	9	trossen.
»	»	»	»	»	*Marchioness of Hastings.*	7	»
»	»	»	»	»	*Parel van Holland.* . .	12	»
»	»	»	»	»	*La Bruxelloise*	2	»
»	»	»	»	»	*Black Hambourgh* . . .	5	»
»	dubbel	»	»	»	*Frankenth. v. 't Westl.*	27	»
»	»	»	»	»	*Fromac du Cantal.* . .	57	»

Eene gezamenlijke opbrengst derhalve van honderd en achttien trossen, en dat op driejarigen ouderdom! Zij, die de »beredeneerde kweekwijze," alleen omdat zij nieuw is, nog zoo halsstarrig blijven verwerpen, dat het niet eens der moeite waard wordt geacht kennis met haar te maken, verzuimen niet, hier eens een kijkje te gaan nemen; terwijl zij, bij wie de openbare voordrachten van den verdienstelijken, afgetreden leeraar De Beucker een geopend oor vonden, hier (*) opnieuw in de reeds opgevatte overtuiging zullen bevestigd worden. Het verheugt mij dan ook te kunnen mededeelen, dat de voordrachten van zijn bekwamen opvolger, Eug. Veulemans, insgelijks reeds te Amsterdam, Zwolle, Aalsmeer, Purmerende, Alkmaar, Utrecht en elders, waar hij in 't openbaar optrad, met ingenomenheid zijn ontvangen. En niet ten onrechte. Of pleit het niet ten zeerste voor proefhoudendheid, dat op een terrein van tien aren ruim achthonderd vruchtboomen, verdeeld als volgt, zich vrijelijk ontwikkelen? Pruimen 30; wijnstokken 25; perziken 40; abrikozen 18; kersen 20; peren 275; appelen 225; bessen en frambozen 175, ongerekend nog eene verzameling van veertienhonderd aardbeziënstruiken. Het is dan ook slechts op deze wijze, dat een verborgen schat van de fijnste vruchten, door bekwame hand opgedolven, onder het bereik kan vallen ook van den minder gegoede; vruchten, die niet alleen den smaak prikkelen, maar ongevraagd en ongemerkt de plaats vervangen van verkwikkelijk voedsel en heilzame geneesmiddelen.

Voor zooverre de nieuwere snoeikunst zich in woorden laat verklaren, vind ik eene bevattelijke vingerwijzing in de redevoering des heeren De Beucker, uitgesproken op het *Congrès international de Botanique et d'Horticulture,* gehouden te Amsterdam bij gelegenheid der »Algemeene Tentoonstelling van Tuinbouw," in April 1865 (†). »De boom moet gesnoeid worden om de natuur te helpen en door tusschenkomst van

(*) Ook de schoone buitenplaats des heeren Van Lennep, aan het Manpad nabij Haarlem, waar indertijd, onder toezicht van den heer De Beucker, de nieuwe wijze in beoefening is gebracht, levert er een doorslaand bewijs van.

(†) Zie het lijvig *"Bulletin"*, in 1866 uitgekomen bij Stef. Mostert en Zn., te Rotterdam.

ons verstand de sappen en groeikrachten zoo te leiden, dat op alle plaatsen eene zekere maat van hoeveelheid ten nutte verbruikt worde, om den boom zoo spoedig mogelijk groot en vruchtbaar te maken en zijne vruchtbaarheid en levenskrachten zoo lang mogelijk te behouden. De tuinier is in dien zin de bestierder van de sappen en levensverrichtingen, zoodanig dat de stam van den boom den bestierder moet gehoorzamen, en deze de levenssappen aan al zijne takken regelmatig en zuinig zal verdeelen. De stam moet dus niet doen dan, onder toezicht van den bestierder, de sappen vervoeren en verdeelen (de stam moet geen vruchten dragen); de takken moeten in de richting van hun oorspronkelijk vertrekpunt blijven loopen, en over geheel hunne lengte moeten zij van afstand tot afstand regelmatig met vruchthout bekleed zijn.

»Bij de behandeling van vruchtboomen moet men de natuurlijke ontwikkeling en groei in het oog houden; nooit mag een tuinier de natuur door zijne handelwijze verhinderen of belemmeren; hij moet door zijne verstandige tusschenkomst den boom op den weg van de natuur trachten te helpen. De boom, die geen willekeurige beweging of gevoel bezit, moet door den bewerker beschermd en ondersteund worden. Niemand mag den boom snoeien zonder de reden te weten waarom men snoeit. Alvorens men snoeit, moet men weten wat er van het af te snijden deel zou geworden zijn, indien het op den boom bleef, en in de tweede plaats moet men kunnen zeggen, welke verbetering men door die snede heeft voortgebracht, en welke gevolgen men daarvan in al de deelen te wachten heeft."

Dat het onderwijs aan de Tuinbouwmaatschappij in dien geest werkzaam is, zal blijken uit de hieronderstaande vakken van haren driejarigen leergang:

zuivere plantenkunde, kunstwoordenleer der planten, planten-aardrijkskunde;

beginselen der schei-, delfstof-, aard- en dierkunde;

toegepaste planten-, natuur-, schei-, aard- en dierkunde;

bespiegelende kennis, benevens bedrijfsleer of praktijk van het boomkweeken, de bloemisterij, moezerij en broeierij;

behandeling en verzorging van pluimgedierte;

hand- en rechtlijnig teekenen, landmeten, meetkunst, aanleg van tuinen, plantenkassen enz.;

boekhouden, nederduitsche taal, rekenen enz. (*).

Als leeraren zijn aan de inrichting verbonden de heeren Eug. Veulemans, J. C. Krook, dr. J. G. H. Rombouts, N. Redeker Bisdom, H. Kroonder en J. Steyling.

Dat de goede vruchten, die dit onderricht draagt, op den rechten prijs worden gesteld, bewijzen genoegzaam de belangstelling en toenemende bloei, waarin de Maatschappij zich, onder haar wakker bestuur, van den beginne af aan had te verheugen.

Doch niet alleen voor hen, die zich de tuinbouwkunst, in den uitgebreidsten zin, wenschen eigen te maken, ook voor den minnaar der buitenlucht heeft de Maatschappij, onder de meest aannemelijke voorwaarden, haren prachtigen hof opengesteld.

De jaarlijksche bijdrage voor het lidmaatschap is bepaald op vijf gulden. Den leden wordt toegang verleend, met vrouwen en kinderen, tot de tuinen en kassen der Maatschappij, alsmede tot de voordrachten, muziekuitvoeringen en tentoonstellingen, die van harentwege of onder hare medewerking hier en elders worden gehouden. Tevens verkrijgen zij het recht tot afgifte van (jaarlijks) twee toegangsbewijzen aan hoveniers of andere personen, die deelgenoot der voordrachten wenschen te zijn.

De leden, te Amsterdam of Watergraafsmeer woonachtig, hebben de bevoegdheid, in de maanden Juli, Augustus of September van het verbindingsjaar, voor het volle bedrag der gestorte bijdrage planten uit te zoeken. Van elders gevestigde leden wordt bij bestellingen gedurende het geheele jaar de bijgedragen som in betaling aangenomen.

Op plaatsen, waar minstens vijftien leden verblijf houden, zullen bij voorkeur voordrachten worden gehouden over het kweeken en behandelen van ooftgewassen.

De leiding der Maatschappij is opgedragen aan drie bestuurderen, de heeren J. C. Krook, J. B. en H. Groenewegen, in

(*) Desverkiezende wordt tegen afzonderlijke vergoeding gelegenheid gegeven voor het aanleeren en onderhouden van levende talen. Voor inwonende leerlingen bedraagt de prijs van het onderwijs, huisvesting, voeding en bewassching *f* 400, voor uitwonende *f* 100 jaarlijks. Op dezen oogenblik telt de inrichting achttien in- en zeven uitwonende kweekelingen.

overleg met vijf gelastigden, de heeren jhr. H. J. Rutgers van Rozenburg, H. Luëssen, dr. J. C. Hacke van Mijnden en mr. R. Daniël Wolterbeek.

Terwijl mijne beste wenschen het geacht bestuur bij de volvoering zijner veelomvattende taak vergezellen, maak ik tevens gaarne van de hier aangeboden gelegenheid gebruik, mijne erkentelijkheid te betuigen aan de heeren Krook en Veulemans, wier heldere voorlichting mij niet alleen zoo bij uitstek te stade kwam, maar aan deze beknopte schets eene proefondervindelijke waarde heeft geschonken, die ik haar voorzeker niet had kunnen geven. Dit in aanmerking genomen, vleie ik mij, den werkkring der Maatschappij vluchtig schetsende, tevens haar onberekenbaar nut naar verdienste te hebben doen uitkomen.

Ondanks de rassche vorderingen toch, die de wetenschap in de laatste jaren op bijna elk gebied gemaakt heeft, waren er vooral nog twee plaatsen, waar haar weldadig licht niet was, gedeeltelijk niet is doorgedrongen: het veld en de keuken. Het meerendeel onzer vrouwen, op het voetspoor van moeder en grootmoeder, blijft op de oude sleur voortdrijven met eene ongeëvenaarde volharding, eener betere zaak waardig. Op gevaar af dan ook van eene onbeleefdheid jegens het schoone geslacht te begaan, moet ik het spreekwoordelijk verwijt huldigen, dat der vrouwen van nature eene mate van behoudszucht eigen is, die den eersten den besten brabantschen afgevaardige ter Tweede Kamer eer zou aandoen.

Een ander deel onzer schoone natuurgenooten, vrijgemaakt en meer ontwikkeld in de school des vooruitgangs, acht zich zoo ver boven keukenaangelegenheden verheven, dat het u wel met wiskunstige zekerheid zal weten te zeggen, op hoeveel graden water kookt, en het stellig bewijs kan leveren, dat pekel de lucht afsluit, maar de aardappelen zou laten »sodderen" en volstrekt geen kans zien zuurkool in te leggen. Wellicht zal, in onze eeuw van vereenigingsleven, dit of dat »keukenbond" eerst aan dien onhoudbaren toestand een einde weten te maken.

Ook de tuinbouw — gelijk reeds met een enkel woord werd opgemerkt — dreef, hier te lande althans, tot nog niet zeer wijd verstreken tijdstip in het oude kielzog voort en bleef halsstarrig weigeren de nieuwe uitkomsten der wetenschap in

toepassing te brengen. Kleingeestige, minstgenomen voorbarige vrees voor vreemden invloed was hier ook voor een deel oorzaak van. Nu de ervaring echter heeft bewezen, dat de bloemenhandel, met aanverwante vakken, door het gerucht en de verkregen voordeelen der nieuwe richting als het ware weer frisch en krachtig leven heeft ontvangen, begint men die hoe langer zoo meer te omhelzen. Gelijk in velerlei kring de zienswijze veranderd, de overtuiging gewijzigd wordt — naar het heet — indien het beginsel met het belang in botsing komt, heeft ook de kweeker, ditmaal gelukkig, getoond dat hij zijn beurs zeer goed weet te onderscheiden van zijn geloof.

En hiermede is een half uurtje in de buitenlucht doorgebracht. Denk echter niet, toegevende lezer, dat wij Oud-Frankendaal reeds gaan verlaten. Integendeel. Vergun mij nogmaals u zijne perken rond te leiden; het schaduwrijkste plekje zal ons gelegenheid geven nog eenige oogenblikken in zijn lommer te verpoozen. Beschouwden wij toch tot dusverre de inrichting van wetenschappelijke zijde, thans wil ik beproeven haar meer uit een oogpunt van kunst gade te slaan. De tuinbouw immers, een natuurtak der beeldende kunst, behoort tot het gebied van bouw- en schilderkunst beide. In de tuinkunst treedt de mensch eenigermate op als teekenaar, de natuur als koloriste. (*) »Tot de schilderkunst behoort zij, voor zooverre zij een met werkelijke aarde, boomen, water enz. gevormd landschap in het leven roept; tot de bouwkunst, voor zooverre ze daarbij met afmetingen van grond en water, plaatsing en groepeering van boomen en woningen enz. te doen heeft.” (†)

(*) Ch. Blanc: »*Grammaire des arts du dessin.*”

(†) Visscher: »*Aesthetik.*” Evenals de vorige aangehaald in Van Vlotens „*Schoonheidskunde*”.

Het ligt echter niet in mijn bedoeling op den hier ingeslagen weg voort te gaan. Te veel geborgde geleerdheid uitpakkende, zou ik misschien, van mijn onderwerp afdwalende, verzeild raken te Ninive in de Hangende Tuinen van Semiramis, om van die hellende vlakte naar beneden te tuimelen. Derhalve, al koutende, liever een praatje gehouden over de voortbrengselen, die moeder Natuur, in onze onmiddellijke omgeving, in rijken overvloed te aanschouwen en te bewonderen geeft. Ik zag dan ook zoo gaarne, dat onze vrouwen, die gedurende de lange winteravonden zoo uitmuntend slag hebben om theetjes en kransjes te vormen, waarop vrienden en vijanden nog al eens duchtig over den hekel worden gehaald, tevens het voorbeeld gaven van tijdens den korten zomer kinderpartijtjes en landelijke feestjes, of hoe ge het noemen wilt, in te stellen op den gastvrijen hof van Linnaeus. De jeugd zou het toejuichen, de gezondheid er bij gebaat, de geest er door geprikkeld en de goede verstandhouding er door bevorderd worden. Kortom, zoowel de lichamelijke als zedelijke mensch zou er bij winnen. Met onze verzwitserde stadgenooten, die u zullen zeggen, dat de natuur ons land voor dergelijke ontspanningen te stiefmoederlijk heeft bedeeld, hoop ik aanstonds af te rekenen; alles hangt slechts af van de ontvankelijkheid des gemoeds en de geoefendheid des verstands. Hoofd en hart spelen ook hier alweder eene belangrijke rol. Dezelfde lucht, waarin Rembrandt zijn licht en bruin schilderde, noemt de een doodsch; de ander verlustigt zich in hare speelsche wolkjes. De natuur is schoon genoeg, als de blik maar scherp genoeg is om van een boom wat meer dan de schors, van een bloem wat meer dan de kleur te zien. Op die voorwaarde durf ik u menig aangenaam uurtje in de buitenlucht te voorspellen. En als ieder nu maar praat naar beste weten, en niet den mond in gemaakte plooien wringt, zal het ten slotte om Linnaeus' zetel zoo levendig en vroolijk toegaan, dat den ijverigen man, herboren in zijn wakkere volgelingen, hooren en zien vergaan.

Aan stof (vr.) kan het waarlijk niet ontbreken. Welken verheven indruk ontvangt ge niet reeds bij de gedachte, dat de plek, die de voetzolen drukken, veertien voet onder de oppervlakte der zee ligt! Onwillekeurig komt de vraag op de lippen: Wie heeft met vaste hand den verbolgen vloed aan kluisters gelegd, wie hem met stouten worp den aarden gor-

del om de lendenen geslagen, ten einde den vruchtbaren bodem aan zijn rijksstaf te ontrukken? Geenszins ten onrechte derhalve, dat onze reusachtige waterwerken niet alleen den vreemden bezoeker bewondering afdwingen, maar ons tevens eene vermaardheid hebben geschonken, die de grenzen des vaderlands verre overschrijdt.

Nauwelijks hebt ge uw rechtmatigen trots, over hetgeen kunst en nijverheid daar wrochtten, bevredigd, of een nieuw schouwspel wacht uw oog, als het vuurspuwend monster u daarginds in snelle vaart voorbijsnort. Wat scherpe tegenstelling met de vredige rust, die het oog goed doet, als ge den blik om u heen laat weiden over de ontluikende aarde, die den zonnigen hemel dankbaar toelacht, terwijl al wat groeit en bloeit nieuwe levenskrachten aan den boezem der natuur inzwelgt! Zeg mij, ademt ge hier niet ruimer en frisscher dan in den bedompten dampkring der hoofdstad, waar uw waakzaam Dagelijksch Bestuur met onverdroten ijver het vraagstuk der waterverversching van alle zijden bekijkt, om den roem van het noordelijk Venetië, gevangen in zijn breed geschakeld grachtennet, op waardige wijze te handhaven? Spreekt u deze onafgebroken vallei, met zijn malsch gras en grazende kudde, niet even bezielend toe als de besneeuwde toppen der ijsbergen of de peillooze afgronden met hunne steile rotswanden? Is zij u dan niet het toonbeeld van zalige kalmte, die smalle vaart, die zich nu eens statig, dan weer grillig voortslingert langs hare groene zoomen, bij afwisseling verguld door duizende boterbloempjes, of doorvlochten met een maagdelijken krans van madeliefjes? Vindt ge onze hupsche boerinnetjes, met hare ongedwongen vormen, en een ongekunsteld lachje om de lippen, niet bekoorlijker dan de vermagerde, door de zon getaande zwitsersche bergbewoonsters? Stoffeeren zij niet, zonder het te weten, als zij daar met emmers en juk langs de goudgele beemden zweven, zoo levendig het verkoren tafereeltje, dat het luchtig penseel van een Rochussen er zich naijverig om betoont? En als daar aan den gezichteinder die slanke torenspitsjes zich bevallig ten hemel verheffen, voelt ge u dan niet vroolijker gestemd dan bij den aanblik van dien grijzen dom, wiens ontzagwekkende hoogte u wel doet duizelen, maar wiens gulde haan u niet bemoedigend tegenkraait? Gij bewondert Potter's Stier, en ik juich het toe, al maakt

hij ook, om zijn natuurlijke grootte, op sommingen den indruk van opgezet te zijn; maar heeft de levende koning der groene weide, als hij daar in al zijn ongetemde kracht het te beperkt rijksgebied doorholt, dan geen aantrekkelijkheid voor u? Is het getrouwe beeld schoon, omdat het der natuur op zij streeft, — schooner is het oorspronkelijke, omdat het deel van die natuur uitmaakt. Ik bid u, als ge nogmaals in het Mauritshuis komt, vraag het dan Ruysdael (*) eens, of het dichterlijk schoon alleen bestaat in schuimende watervallen, onafgegebroken bergketens of plompe rotsgevaarten? — Maar ons zwak is nu eenmaal om met zekere minachting over eigen haard te spreken en alle heil te zoeken in den vreemde; anders zou men immers allicht denken dat wij, evenals onze domperige grootouders, nog nooit van huis waren geweest! Ongevoelig voor eigen natuurschoon, weten we niet hoe hard we de grenzen zullen overloopen om op gindsche bevoorrechte bergtoppen te liefhebberen in de plantenkunde, of de fijnere lucht bij volle teugen in te ademen. Wij vertreden onze nederige duinroos (of neen, wij maken hare bottels in voor taarten en gebakken), om ginds, in zooveel gelukkiger luchtstreek, met onhandigen zwier de alpenroos op den tiroler hoed te hechten, of haar door de golvende lokken te vlechten der jeugdige bruid. Volstrekt dan ook geen poging om den vreemdeling met vollen tas ten onzent te lokken, wel wetende dat hij zich bitter teleurgesteld zou zien! De groote menigte daarenboven, onbekend met eigen staatsinstellingen en de voorrechten der nederlandsche vrijheid, dweept met het regeeringsstelsel, waaronder andere volken leven.

Bijzonderheden, merkwaardige plaatsen, geschiedkundige feiten, men heeft er al of niet wel eens van gehoord, een flauwe schemering er van leeft voort in de herinnering. Een ouden matten stoel, (waarvan de laatste brokstukken reeds voor de zooveelste maal aan engelsche oudheidkenners zijn verkocht) waarop Napoleon bij Waterloo zou gezeten hebben, heeft men betast, gekust, wat al niet meer? Maar het huisje van Peter den Groote, nu ja, dat hangt, meent men, te Zaandam ergens uit. Kortom, men stemt met volle borst mede in den lofzang,

(*) Vergl. Van Vloten, bladz. 20 en volg.

die op vreemden bodem wordt aangeheven, maar laat het nederlandsch lied uitsterven.

Op het voorbeeld van den eenvoudigen Burns, die zijn bergen en valleien verheerlijkte in het zoetvloeiend, ongekunsteld lied, of van den geestvollen David Wilkie, wiens schetsen uit het volksleven op het kunstrijk doek vereeuwigd zijn, hangen de Engelschen de verleidelijkste tafereelen op van de schotsche hooglanden; — de Franschen leggen jaarlijks schatten aan de verfraaiing hunner hoofdstad ten koste, wel wetende, dat de renten verzekerd zijn; — de Italianen bezingen hun blauwe lucht en lofprijzen de kunstschatten van het zevenheuvelig Rome; — de Duitschers werpen het gunstigst licht op de schilderachtige bouwvallen aan den Rijn en hunne vruchtbare wijnbergen; — de Zwitsers weten hun opgetogen gasten zoo hoog op de Alpen te laten klauteren, dat de wanstallige bergbewoner over het hoofd wordt gezien; — zelfs Spanje roept uit:

Quien no ha visto Sevilla,
No ha visto maravilla!

En welken toon slaat het jonge Nederland aan? Bij monde van den weleerwaarden heer De Genestet wordt ons het antwoord gegeven:

O land van mest en mist, van vuilen, kouden regen,
Doorsijperd stukske grond, vol killen dauw en damp,
Vol vuns, onpeilbaar slijk en ondoorwaadbre wegen,
Vol jicht en parapluies, vol kiespijn en vol kramp!

O saaie brij-moeras, o erf van overschoenen,
Van kikkers, baggerlui, schoenlappers, moddergoôn,
Van eenden groot en klein, in allerlei fatsoenen,
Ontvang het najaarswee van uw verkouden zoon!

Uw kliemerig klimaat maakt mij het bloed in de aderen
Tot modder; 'k heb geen lied, geen honger, vreugd noch vreê.
Trek overschoenen aan, gewijde grond der Vaderen,
Gij — niet op mijn verzoek — ontwoekerd aan de zee.

En toch, vriendelijke lezer, vertoef nog een wijle, en wandel, bij stillen namiddag, eens langs die kronkelende vijvers,

waarin zich uw beeld zoo ongedwongen afspiegelt (*) tusschen het speelziek lommer, dat wedijvert met de kleene, door den adem van het koeltje ontplooide golfjes; zet u daar op het mollig grastapeet neder, sla uw grootboek eens even dicht (het is toch na beurstijd), en ontken dan nog, dat zich geen zoete weemoed van u meester maakt, die u den *Sehnsucht* van Göthe's *Fischer* volkomen weet te verklaren. En wordt ge in uw bonte mijmering gestoord door den fieren zwaan, die, misschien eenig onheil voor zijn jeugdig kroost duchtende, met uitgespreide vleugelen de wacht houdende, heen- en weer roeit, als van zelve wordt ge herinnerd aan de zinrijke beeldspraak, waarvan hij het onderwerp uitmaakt.

In de godenscheppende oudheid was de vorstelijke zwaan Apollo toegeheiligd. Op de munten van Klazomene komt aan de eene zijde zijn beeld, aan de andere een Apollo-kop voor. Ook werd hem de gave der voorspelling toegedicht, hem door zijn hoogen beschermheer geschonken. Een gesternte aan het noordelijk halfrond des uitspansels, in den melkweg, draagt eveneens zijn naam, hetgeen in het volgende zijne verklaring vindt. De godin Nemesis (Leda), aan de omhelzing van Zeus willende ontsnappen, veranderde zich in een gans, waarop Zeus zich echter doodeenvoudig in een zwaan herschiep en bij Rhamnus zijne liefde zag zegevieren. Vervolgens weder, in dezelfde gedaante, naar den hemel terugkeerende, plaatste hij het dier, ter eeuwige gedachtenis, onder de sterren. Wijders waren uit twee ganzeneieren — volgens de voorstelling der dichterlijke Grieken — zon en maan (Polydeuces en Helena) voortgekomen. Daar echter Polydeuces een bijnaam van Apollo en Helena de dochter van Aphrodite is, ontmoet men in de laatste weder Leda, en verklaart het zich, waarom zwanen den wagen van Apollo en Venus trekken of deze godin op donzen zadel is gezeten. De zwaan is watervogel, waarom zou hij dus niet de lieveling der zeegodin Aphrodite zijn? De zangerige dolfijn behoort zoo goed aan Apollo als Neptunus, op grond dat de wel-

(*) Het was eene fout des aanleggers van het Vondelspark, dat hij de vijvers met zulke breede grasbanden omzoomde, dat men nergens door dergelijke weerkaatsing verrast wordt. Zelfs de slagschaduw der boomen, laat staan den boom zelf, vindt men er niet in den waterspiegel terug.

sprekendheid met een stroom, gelijk het gezang met het gemurmel van een beek wordt vergeleken. Als god der dichters wordt Apollo zelf dan ook zwaan bijgenaamd, gelijk de onsterfelijke Vondel immers de agrippijnsche (*Colonia agrippina* = Keulen) zwaan wordt geheeten. Op die wijze verklaart zich ook geleidelijk de sprook van het zwanengezang, waar in werkelijkheid niets van aan is, in spijt der eeuwenheugende beeldspraak. Men beweerde, dat de zwaan op den Eridaan, nabij het land der Ligyers, zijn dood aankondigde door een liefelijk klagend lied. Reeds Cicero (*Tusc. Qu.* 1,59) beroept zich ten deze op Sokrates, die [»*commemorat ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes quid in morte boni fit, cum cantu et voluptate moriantur*,"] herinnert dat de zwanen, welke niet zonder reden aan Apollo zijn toegewijd, een goddelijken sprank van hem hebben ontvangen, waardoor zij voorzien, dat het sterven gewin is, en derhalve van vreugde zingende den dood te gemoet gaan. (*) Men ziet, geheel overeenkomstig de begrippen van heidenen en kristenen, die na hunnen dood van gelukzalige velden, walhalla, hemel en wat al niet meer droomen!

Geen wonder dan ook, dat de laatste voortbrengselen eens dichters (zieners) met den naam van zwanenzang worden bestempeld.

Gelijk men wellicht weet, zijn er onderscheiden soorten van zwanen, zooals onze gewone zwaan (*cygnus*) en de zangzwaan (*cygnus musicus*), die daarin van zijn natuurgenooten verschilt, dat hij een kromgebogen luchtpijp heeft, welke hierdoor tot het vormen van klankrijke geluiden geschikt is. Bij de lange winteravonden trekken deze vogels, op IJsland, in groepen door de lucht en zingen in lang aangehouden tonen hun somber lied. Slechts één zingt er tegelijk, en wanneer hij eindigt, valt de andere in. Gewoonlijk vertolken zij dooi of zachter weder.

Naar luid der noordsche fabelleer zwemmen twee witte zwanen in de Urdar-rivier, rondom den eik Ygdrajill, die

---

(*) In het doorwrochte "*Real-Wörterbuch*" van den geleerden Nork (Kron) kan men, op het woord *Schwan*, vele bijzonderheden en toespelingen vinden.

door de nornen worden gevoed; terwijl Brahma, (*) in de indische fabelleer, op een zwaan rondrijdt.

De zeelieden, zoo kinderlijk bijgeloovig, waartoe de vele indrukken, die zij op hunne zwerftochten ontvangen, trouwens gereede aanleiding geven, beschouwen de verschijning van een zwaan als een gunstig voorteeken, omdat hij, dank zij zijnen krachtigen vleugelgeledingen, nimmer door het water wordt overweldigd.

Onwillekeurig denkt men ook aan den zwaan van Luther. *Hus* namelijk, een boheemsch woord, beteekent *gans.* Naar de overlevering nu, zou deze martelaar zijner beginselen, op den brandstapel staande, gezegd hebben: »mij *hus* (den gans) kunt ge verbranden; maar na mij zal een zwaan komen, en dien zult ge niet verbranden!" Toen nu de heldenfiguur van Luther op het wereldtooneel verscheen, zei het volk: »Hij is de zwaan, wiens komst ons door Hus werd voorspeld!"

Lucianus wijdt in het breede uit over de zwanen (*De cygnis*); uit onze eigen letterkunde kennen wij *De ridder met ter Swane*, en.... het wapen van de Watergraafsmeer bestaat uit een zwaan, die, het schild met de letters W. G. M. voor de borst torsende, den rijzigen hals verheft boven het sierlijk waterriet, dat den achtergrond vormt. Ziedaar wel een even toepasselijke als dichterlijke voorstelling! De fiere watervorst schetst ons het stroomgebied, welks weelderige bodem, aan de golven ontwoekerd, hier en daar onbebouwd genoeg is, om het spichtig riet in vollen wasdom te doen opschieten. En zie.... Verbeelding roept ons als bij tooverslag weer die blijde dagen der jeugd voor den geest, als elk bontgekleurd schelpje onze aandacht bezighoudt, als wij in dartelen overmoed de vlinder-koningin najagen, of uit datzelfde riet, met vaardige hand, schuitjes weten te vlechten, die volkomen tegen den golfslag der onstuimige binnensloot berekend zijn! Ook op lateren leeftijd, aan de zijde van een lieve gezellin door het leven wandelend, heeft dit spel uit het kinderlijk voorleden somwijlen nog zijn eigen aantrekkelijkheid, en wordt, zoo al niet herhaald, dan toch met gullen lach besproken:

(*) In oude oostersche talen staat het lidwoord *'a)* zoowel *voor* als *achter* het woord. Plaatst men nu hier de *a* er vóór, leest men: A-brahm·

Wij rustten op zoden, en 't zilveren water
besproeide bij wijle den dartelen voet;
wij vlochten er scheepjes van riet, die wij later
stroomopwaarts nog zeilende hebben ontmoet. (*)

Liefde vooral, een onderwerp dat na het weêr het meest besproken wordt, vindt hier onuitputtelijke stof voor hare bespiegelende wijsbegeerte. Zelfs de Laplander, die — volgens Steele — waarschijnlijk ten gevolge zijner lange winteravonden, zoo hartstochtelijk bemint, dat geen boom hem te hoog is:

O were I sure my dear to view,
I 'd climb that pine-tree's topmost bough!

zou hier, naar hartelust, zijn klautervermogen kunnen beproeven. En dan de rijke keur van bloemen, die Flora er met kwistige hand uitstrooit, is wel geschikt het gesprek levendig te houden. Immers zijn de vergelijkingen tusschen bloemen en vrouwen zoo geliefkoosd, als de teedere gunstelingen der natuur zelven. Bijna op elk gemoed maken de bloemen zulk een onbeschrijfelijk verteederenden indruk, dat zelfs een bedaard huisvader bijv. bij het aanschouwen van een roos aan zijn wederhelft denkt; vooral als hij de scherpe doornen ziet. Zoo zou men ook de huiselijke en spaarzame vrouw kunnen vergelijken met de ranonkel: men treft haar bijna nergens meer aan; terwijl de beminnelijke en de bemiddelde vrouwen veel overeenkomst hebben met de aloë: zij bloeit slechts zeer zeldzaam. Verkwistende en ijdele vrouwen daarentegen herinneren aan goudsbloemen: men vindt ze in menigte. Dweepende vrouwen zijn als de nageltakken: de lucht wordt spoedig onverdragelijk. Behaagzieke vrouwen zijn als de stokrozen: men ziet ze reeds op een afstand. Arme weeuwtjes roepen ons de tulpen voor den geest: zij hebben haar besten tijd gehad. Oude vrijsters zijn als de herfstrozen: zij kondigen den winter aan. Zekere juffertjes zijn als de nachtschaduwen: zij ontluiken tegen den avond. Lieve meisjes en lieve bloempjes beide zijn als geslepen staal: één ademtocht, en de glans is verdwenen.

Naar gelang men zich gestemd gevoelt, worden dergelijke

(*) Uit een onuitgegeven gedichtje.

vergelijkingen natuurlijk gewijzigd. Bij een vergeet-mij-nietje heb ik zelf eens eene berijmde overweging beproefd, die ik het niet ongepast achtte hier in te vlechten:

Lieflijk bloempje, lentebode,
  lach mij toe in 't ochtenduur!...
Al verschuilt gij u ook bloode
  in het feestkleed der natuur,
met het zilver waas omtogen
  van den vruchtbren morgendauw,
toch houdt gij een schat verborgen
  in uw needrig hemelsblauw!
In de reine taal der bloemen
  wijst ge ons op een blij verschiet,
fluistert uwe stemme schuchter:
  „denk aan mij, vergeet mij niet!"

Lacht des levens lente ons tegen
  en verrukt zij hart en zin,
dan verspreidt gij milden zegen
  bij het zaalgend spel der min....
Al wordt, onder 't eenzaam dwalen,
  't zuchtje in de enge borst gesmoord,
o gij, schalks in 't gras verscholen,
  gij vertolkt het teeder woord.
Lisplend ruischt het uit uw kelkjes,
  in het ongekunsteld lied;
dankbaar wordt het opgevangen:
  „denk aan mij, vergeet mij niet!"

Daalt de winter grimmig neder,
  en verbergt ge 't aangezicht,
trouw verschijnt uw beeld ons weder
  in een rozenkleurig licht!
In het weefsel toch des levens,
  grillig vaak dooreengeward,
vlecht gij groenend lenteloover
  door de dorenen der smart....
Als de draad is afgesponnen,
  't vluchtig oogenblik vervliet,
trilt het stervende ons nog tegen:
  „denk aan mij, vergeet mij niet!" (*)

(*) Het gedichtje is in allerliefste muziek gebracht door den begaafden toonzetter Joh. M. Coenen, en een paar maal met woeker voorgedragen, in het Paleis voor Volksvlijt, door onze geoefende zangeresse Ziska Stoets.

Als van zelve worden we hierbij herinnerd aan de bloemspraak, eene van de oudste talen der wereld, die wel niet uit de boeken des levens zal verdwijnen, zoolang iedere lente haar met kwistige hand nieuwe lettervormen giet. De Oosterlingen, dank zij hunner weelderige natuur, zoo gehecht aan het zinnebeeldige, drukken gaarne hunne gedachten en gewaarwordingen uit door beelden. Het is dan ook niet onwaarschijnlijk, dat de vrouwen des harems, bij haren overvloed van tijd, dit middel hebben uitgedacht en allengs volmaakt om harer aandoeningen vrijen loop te laten. Zoo veel althans is zeker, dat zij de kunst verstaan om de geheimste gedachten, de verborgenste wenschen, zonder eenige karakters, aan bekenden of.... verwijderde vrienden mede te deelen. Vandaar dat de taal, hoe gevoel- en beteekenisvol, zich zoo eenzijdig heeft ontwikkeld, dat haar woordenboek uitsluitend op liefdesgeschiedenissen is berekend. De kunst bestaat daarin om natuurlijke bloemen, tot een ruiker (*selam*) vereenigd, (*) zoodanig uit te kiezen en te rangschikken, dat de ingewijde haar begrijpt als gewoon letterschrift.

De Chineezen bezitten een letterreeks, geheel uit planten en wortelen samengesteld; terwijl, volgens sommigen, de rotsen van Egypte eenige geschiedkundige feiten vermelden door de kunstige groepeering van zekere »onbekende" planten. Ik ben niet genoeg in Lepsius' wereldtaalstelsel tehuis, om mede te deelen of hij er ook soortgelijke teekens in heeft opgenomen.

Ook in het slavische heidendom spelen Flora's kinderen eene belangrijke rol. Men had een bloemengodspraak, gelijk de Romeinen hun orakel der bladeren raadpleegden. Het is ook bekend hoe het priesterdom, welks groote kunst bestaat in op de verbeelding des volks te werken, de gulde horenen van het offervee met bloemen omkransde.

Het eenige, wat misschien tegen de bloemen zou kunnen aangevoerd worden, is dat zij aanleiding hebben gegeven tot verbloemd spreken, waaraan vooral godgeleerden (!) en staatslieden zich bezondigen. De bloemenspraak zelve is trouwens

---

(*) Nadere inlichtingen in »*Fatime's Morgen-Zeitvertreib, und dem des Serails*," benevens eenige andere geschriften, aangehaald bij Nieuwenhuis.

niet altijd eene even onbetwijfelbare vertolkster. Als men toch in aanmerking neemt, dat reseda (volgens Geizer's *Blumensprache*) »bescheiden" beteekent, komt men in de verzoeking van te gelooven, dat deze plantengroep is uitgestorven.

Met betrekking tot den geur, dien bloemen alzoo op het altijd niet even welriekend levenspad hebben verspreid, is het misschien niet overbodig hier te herinneren aan de »*Jeux Floraux*" van Toulouse.

Reeds in de veertiende eeuw, den bloeitijd der minnezangers, werd aldaar het *Collège du gai savoir* of *de la gaie science* (de kring der vroolijke wetenschap, gelijk men de dichtkunst noemde) gesticht. Het bestuur was samengesteld uit zeven minstreels, onder voorzitterschap van een kanselier, die de geletterde en edele jongelingschap vormden en onderwijs gaven in de wetten der liefde. Dit gezelschap riep, in 1323, alle dichters uit zuidelijk Frankrijk ten prijskamp op bij gelegenheid van dergelijk bloemenfeest, tegen bloeimaand des volgenden jaars. Wie den eerepalm wegdroeg, zou een viooltje, uit fijn goud gedreven, als belooning ontvangen. Dit feest verwierf zoo veel bijval, dat het stedelijk bestuur uit eigen beweging aanbood in het vervolg het kostbaar kleinood te leveren. Door dit voorbeeld (dat onzen praktischen Raadsleden een blos van schaamte op de wangen zou jagen) aangemoedigd, voegde men er nog twee prijzen bij: een wilde roos en een goudsbloem, uit zilver geslagen. Door denzelfden bijval kreeg de instelling echter weldra een paar gevaarlijke mededingsters te Barcelona, onder koning Johan, en te Tortosa, onder koning Martin, die, haar roem verduisterende, tevens haar bestaan langzamerhand dermate aan het wankelen brachten, dat zij haar wissen ondergang niet zou zijn ontkomen, indien Clémence Isaure niet bij uiterste wilsbeschikking het geliefkoosd genootschap (*) eene aanzienlijke som hadde vermaakt om de viering van het dichterlijk feest in stand te houden en te bestendigen. Onder den naam van

(*) In 1694 werd het *Collège* tot *Académie* verheven en het feest sedert met nieuwen luister voortgezet, waarbij de te vroeg ontslapen Millevoye zich menige onverwelkbare bloem tusschen het eerlaurier om de slapen zag vlechten. Wij bezitten eene volledige beschrijving dier maatschappij van de hand des graven Pritevie-Pritavi.

»bloemspelen" voortgezet, werden zij telken reize geopend met een »in top gezongen mis" (om met vader Vondel te spreken), eene toepasselijke leerrede en de uitreiking van aalmoezen; allen zoo vele middelen tot verteedering van het gemoed, die een vleiend getuigenis afleggen van den geest dier tijden. Vóór de prijsuitdeeling werd het graf der milde schenkster met keur van rozen bestrooid; terwijl steeds rijkere »bloemen" den naijver der zangers aanwakkerden.

Ook het Nederland der zeventiende eeuw had een bloemenvlaag, meer bekend onder den naam van windhandel. In Van Kampen's »*Traité sur les fleurs à oignons*" kan men lezen welke fabelachtige sommen er besteed werden voor tulpenbollen, die de haarlemsche bloemisten tot aan de Fransche Omwenteling voornamelijk uit Rijssel en andere vlaamsche steden trokken, waar de geestelijke en aanzienlijke personen zich met den aanbouw onledig hielden. Na dat tijdstip heeft deze tak van nijverheid zich hier meer zelfstandig ontwikkeld, en werden de omstreken van Haarlem de groote stapelplaats. Amsterdam, volgens het getuigenis der aalsmeerder boeren een slecht gepleisterd graf (*) voor bloemen, heeft er een bijzondere voorliefde voor: getuige zijne eerzame bloemenhekjes, die in de misdeelde achterbuurten aan elke verdieping eene .... vertooning maken.

Al is er nog veel over hetzelfde onderwerp te zeggen, stappen wij er thans af, om ons een wijle bezig te houden met den behaagzieken vlinder, die, zich voor ons oog op den fraaisten stengel nederzettende, De Lamartine's »*Papillon*" (waarvan ik eene vertaling beproefde) te binnen brengt:

Door Lente's âam gewekt, om voor den Herfst te sneven;
  al spelend in de lucht, gelokt door elke kleur,
zich wiegend op den krans, uit rozen hem geweven,
  bedwelmd door 't koestrend licht der zon en bloemengeur;
terstond op vlugge wiek gezweefd tot 's hemels bogen,
  gelijk het teeder zuchtje aan de enge borst onttogen:
ziedaar des vlinders schoon, betoovrend levenslot!
  Voorwaar, hij is het beeld van 't rusteloos verlangen,
dat, altijd onvoldaan, niet aan het stof blijft hangen,
  maar zoekend hooger streeft naar ongekend genot!

(*) Hetgeen zij in hun onnoozelheid aan opstijging van nadeelige gassen uit de stadsgrachten toeschrijven.

Die teeder gekleurde, naar vederen gelijkende schubbetjes, waarmede de aderige vleugels in regelmatige rijen bezet zijn, geven de bonte, door de fijngevormde ivoren tasters beschermde sierlijkheid, die het oog zoo aangenaam streelt. Geen wonder dan ook, dat deze parel der schepping den Grieken, onze onsterfelijke meesters in dichterlijkheid en kunst, verrukkelijk tegenblonk. Voor hen omvleesde de lichte, vluchtige vlinder het denkbeeld van het onlichamelijke. Hierop voortbouwende, verpersoonlijkten zij door hem de ziel, in hunne beschouwing: een van het stof losgemaakt, zich in betere gewesten verheffend wezen. Zij zagen in de gedaanteverwisseling, de veredeling van het diertje, de bevrijding der ziel van haar tastbaar omhulsel, zooals dat van den dood wordt verwacht. Daar nu bij het onderwerpelijk diertje deze verandering in den eigenlijken zin geen sterven is, gold de vlinder tevens als het zinnebeeld der onsterfelijkheid. Vermits ook de slaap voor de werkzaam blijvende ziel eene geregeld wederkeerende bevrijding van aardsche banden is, namen zij den vlinder tevens voor het beeld van dien toestand, waarom hun god des slaaps (Hipnos) met vlinderwieken aan het hoofd werd afgemaald.

De scherpzinnige Nork wijdt insgelijks eenige zinsneden aan den vlinder, die ik, om niet ongeveer hetzelfde ook in dezelfde woorden te zeggen, onvertaald overneem: »*Der Schmetterling ward von den Griechen wie die Seele* (ψυχὴ) *genannt, deren Sinnbild er wurde als man beobachtete, dasz er aus der harten Hülle der Raupe hervorgehe, die doch ein feuchtes Thier ist; gerade wie die Seele, die, einmal herabgesunken in die feuchte materielle Welt und eingefangen in den sterblichen Leib, ihre Freiheit verloren hat. Endlich jedoch, weil das Leben nicht ganz erstarrt is, zersprengt sie die Schale von selbst, und geht hervor in herrlicher Gestalt, mit Flügeln bekleidet. Der Schmetterling macht sich Luft, und aus dem schwülen Körper gewinnt so die Seele freien Himmelsraum; die Puppe, der träge Leib, bleibt zurück, und die Seele flüchtet sich in ihre lichterfüllte Heimat (vgl. Ov. Met. 15, 372). Daher heiszt Psyche: Schmetterling und Seele (Creuzer III S. 569). Noch mehr paszte für diese Allegorie den Griechen, die ihre Todten zu verbrennen pflegten, die Motte, die* πυραυστης *hiesz, weil sie an*

der Fackel sich versengt, und so die Seele darstellt, die sich aus dem Scheiterhausen emporschwingt. So traten nun sowohl Schmetterlinge, als die Psyche mit Schmetterlingsflügeln, auf Grabdenkmäler. Die ersten Christen ergriffen dies Bild mit Vergnügen, da es statt jener Schattenwelt im Hades eine körperliche Wiederbelebung sinnlich darstellte. Erst in den Catacomben und in ganz späten Bildwerken verbindet sich der Psyche-schmetterling auch mit Skeletten und Todtenköpfen, und diese sind gewisz christlichen Ursprungs."

Zijn wij ten slotte onze beschouwingen moede, dan wordt ons weder nieuw voedsel voor den geest aangeboden, wanneer eensklaps eene heerlijke muziek het oor treft. Welke volle teugen van genot en bemoedigende kalmte hebben we door haar niet ingeademd, als wij, ver van het eentonig stadsgewoel, slechts bespied door den vriendelijken glans der maan, die zich helder afteekende tegen den blauwen hemel, waren neergevlijd onder het kunstig saamgevlochten loofgewelf, onmerkbaar geschraagd door zijn recht opschietende pijlers, niet door de hand des kunstenaars gebeiteld uit het zielloos marmer, maar levend en gevoedsterd aan de zwellende borsten der natuur! Zij, de hemeldochter en wereldburgeresse tevens, spreekt eene taal, die door ieder wordt verstaan. Zij bezit den tooversleutel op ieders hart, en zelfs hij, die, in een gemakkelijken leunstoel gezeten, zich op hare toongolvingen laat wiegen, zal u zeggen, dat hare vriendelijke woorden hem verkwikken. Welke zoete bedwelming maakt zich niet van ons meester, als die volle tonen ons in al hun betooverende kracht tegenruischen, om, langzaam in de verte wegstervende, zich allengs zachtkens geheel op te lossen in het eerbiedig fluisterend geritsel der bladeren. Maar evenals de buiten zijn oevers getreden vloed, naar zijne bedding terugkeerende, de bevruchtende kiemen achterlaat, zoo ook gaan haar weldadige indrukken niet verloren. Wat ademlooze stilte ook heerscht er om ons henen, als de wildzang, naijverig op de schepping der kunst, bij de eerste rustpooze zijn stout lied uitschatert, om aanstonds, op eigen maatslag, de instemming uit te lokken van een krachtig, gevederd koor, wedijverende om den palm der overwinning. Wel mocht de beminnelijke Tesselschaê uitroepen:

„Een zingend vedertjen en een gewiekt geluid!" (*)

Zoo teeder heeft ook Vittorelli het ons geschetst:

. . . .
L'usignuoletto solo
Va della siepe all' orno,
E' sospirando intorno,
Chiama la sua fedel.

Ella che 'l sente appena
Già vien di fronda,
E par che gli risponda:
„Non piangere, son qui."
. . . .

Ach, mochten we daar in die verkwikkelijke afzondering eens allen leeren beseffen, dat de kunst ook nog iets anders bedoelt dan zingenot! Waarlijk, zoolang wij de behoedzaamheid van Pruisen nog prijzen, dat een oorlogsschat verzamelt; zoolang den uitvinder van het verstdragend geweer, of welk ander moordtuig dan ook, nog het eermetaal op de borst wordt gehecht; zoolang de vuurdoop den vorst nog verheft in de oogen zijner onderdanen, miskennen wij hare goddelijke roeping. Indien het ook waar is, dat smaak en kunstzin een zekeren maatstaf aangeven tot de juiste waardeering van de beschaving eens volks, is — laat ons openhartig zijn — voor Nederland de tijd nog niet aangebroken om op zijne lauweren te gaan rusten. Als wij, om iets alledaagsch te noemen, de wanstaltelijke kleederdracht der mannen en het bonte, door linten en strikken bijeengehouden, lappenpak der vrouwen eens goed bekijken, hebben wij dan geen reden beschaamd de oogen neder te slaan? Ik zou dan ook zeer geneigd zijn voor te stellen, de kleeding van onze vroede mannen der zeventiende eeuw weer aan te trekken, indien die der vrouwen van dien tijd er slechts gelijken tred meê hield. Niet onaardig heeft de hoogleeraar Land (†) opgemerkt: »dat een ambachtsman, die in zijn werkpak een schilder tot model kan strekken,

---

(*) Deze vaak geprezen regel is eene letterlijke overzetting van Marino's italiaansch:

Una voce pennuta, un suon volante.

(†) *„Over Uitspraak en Spelling."*

zich belachelijk maakt als hij Zondags de kleeding en manieren aanneemt van een heer." Ik bevroed alleen maar niet, waarom dit verwijt uitsluitend den ambachtsman treft, daar het zoo bij uitnemendheid op ons allen van toepassing is — al is het dan niet juist Zondags, maar de geheele week. Het is waar, de ambachtsman heeft van die hebbelijkheden, die zeer misstaan, en onze stadgenoot Land had er bij kunnen voegen, dat een ambachtsman van het stellig denkbeeld uitgaat, dat bij zijn »lakensch pak" een sigaar hoort. Hij is daar zoo zeer van doordrongen, dat hij, naast zijn bruid in de trouwkoets gezeten, van het stadhuis komende, eens opsteekt. Maar wij allen zijn niet zeer kieskeurig, of liever smakeloos, waar het kleeding geldt. Zelfs geestige opmerkers, ondeugende spotters, wien men echter gaarne vergeeft om den behagelijken vorm, waarin zij hunnen bijtenden schimp voordragen, bekijken zich zelf door een bril met beslagen glazen. Ik heb bijv. maandelijks het genoegen den geachten stichtenaar Beets te ontmoeten in de »Akademie van Wetenschappen," in dien verstande namelijk, dat hij er als lid, ik er als — toehoorder plaats neem. Welnu, ik ben zeker dat, als Hildebrand eens een rok van aartsvaderlijke snee, met een mensch er in, had zien rondwandelen, gelijk de utrechtsche dominee draagt, het fijngeslepen matglas zijner »*Camera Obscura*" dien onmiddellijk zou hebben afgeteekend! Ik wil hiermede geen hatelijkheid zeggen; ik maak slechts, op het aangewezen voetspoor, eene vergelijking, die mijn geestige schrijver en geliefkoosde dichter mij, op dien titel, wel ten goede zal willen houden. Evenals wij dikwerf iets zoo ver zoeken, wat vlak bij ons ligt, zien wij ons zelven vaak voorbij, om ons bezig te houden met het meer of min berispelijke in anderen.

Wij verdringen elkander op een tentoonstelling van kunstwerken, maar plukken er meestal niet meer vruchten van dan het oog, bij eene vluchtige beschouwing, inoogst, om het ook onmiddellijk weer door het geopend venster te laten ontsnappen. Wat baat het of wij indrukken ontvangen, als wij ze niet dienstbaar maken aan eigen zedelijke ontwikkeling en die van anderen? Wij beschouwen het schoone maar al te zeer als zinnelijk genot, vergetende dat het werkelijk schoone zijne uitdrukking vindt in het ware en het goede. Twee krachten zijn in ons werkzaam: de verstandelijke en de

geestelijke, en het juiste evenwicht tusschen beide heet beschaving. Men kan nu redetwisten over den smaak, men kan hem binden aan vaste regelen, indien de eerste stelling dan maar luidt: smaak is de vatbaarheid voor het schoone; zijn hoofdbeginsel is die reine liefde, welke de beschouwing van het schoone bij ons opwekt. Men kan stellingen uitdenken en met meer of minder grond van waarschijnlijkheid verdedigen, zoo veel als men maar wil; het voornaamste echter is dat hare uitvloeiselen, indien zij werkelijk heilzaam zijn, ons ten goede komen.

Kunst, ik dweep er mede; ik wenschte alleen maar, dat men doordrongen was van de waarheid, dat zij *maatschappelijke behoefte* is. Ik wenschte, dat men hare voortbrengselen niet achter grendel en slot bewaarde, maar ze, zoo veel mogelijk, openlijk tentoonstelde. Boeken vol zijn geschreven om het nut der beeldhouwkunst aan te toonen, en niemand spreekt het tegen. Maar, eilieve, doe er dan uw voordeel mede en laat eens wat zien; ambachtsman en heer, beiden hebben het zoo noodig. Plaats gedurende het zachte jaargetijde eenige zinrijke groepen of beelden op druk bezochte plekken, bijv. het Vondelspark. Aanvankelijk zult ge verplicht zijn er bordjes tegen te spijkeren: »op orde der politie hier niet" enz.; maar langzamerhand zal ook de groote menigte het schoone leeren inzien en waardeeren. Er vormen zich dagelijks als om strijd kringen, die de wijdst uiteenloopende zaken voorslaan en tot stand brengen. De nederlandsche mildheid heeft een goeden naam; ik ben zeker, als zich eenige flinke lieden vereenigen om het Vondelspark een halfdozijn beelden te schenken, dat zij niet vruchteloos zullen arbeiden of aan doovemans-deuren kloppen. Het behoeven natuurlijk geen standbeelden te zijn; men zou in dat geval al lichtelijk gevaar loopen van partijdig of onrechtvaardig te worden. Evenmin als men alle gekken kan opsluiten, kan men alle groote mannen op een marmeren voetstuk plaatsen. Men bepale zijne keus tot eene voorstelling der jaargetijden en datgene, wat voor ieder gemoed eene onbetwistbare aantrekkelijkheid bezit. Ach, mocht ook onze godsdienst, in plaats van een samenraapsel van dorre leerstellingen, in een of ander geheimzinnig boek met zeven sloten bij elkaar gehouden, eene vereering van het schoone worden; wij zouden

minder tijd verspillen met haarkloverijen over de onfeilbaarheid des pausen of de verpersoonlijking van het denkbeeld: god; terwijl heerlijke kunstgewrochten te voorschijn wierden geroepen. Gesteld eens, er prijkte zoo'n zestal beelden in het Vondelspark, wat gelukkige wending zou er niet aan de thans veelal zoutelooze gesprekken worden gegeven! Kunst is iets, waar iedereen over meespreekt. Kunst is eene gevoelsuiting, waarvan de diepe zin wel slechts het voorrecht van enkelen, maar de bevattelijke, oppervlakkige beoordeeling algemeen eigendom is. En zonder nu te beweren, dat schoonheid bestaat in de verbeelding des toeschouwers, zoodat het voorwerp slechts eene betrekkelijke waarde heeft, is het toch eene onomstootelijke waarheid, dat het persoonlijk gevoel, hoe hemelsbreed verschillend ook, het werk aan zijne bijzondere eischen mag toetsen. Dat hier een ruim gebruik van wordt gemaakt, is een even natuurlijk als, zoolang door wrijving nog warmte ontstaat, gelukkig verschijnsel. Dat bijv. een zelfde schilderij met meer of minder juistheid zoo verschillend beoordeeld wordt, is wel het onwederlegbaarst bewijs, dat stellige wetenschap, die bij de oplossing van een wiskundig vraagstuk voorzit, hier eene ondergeschikte rol speelt, en het gevoel in hoogste macht uitspraak doet.

Zoo vermeit Charles Boissevain, in een vorig *Gids*nommer, zich eenigen tijd met een dooden haas, »*eene meer tot de verbeelding sprekende schilderij*", en voelt zich het hart van zoeten wellust kloppen bij de ongeëvenaarde natuurlijkheid, waarmede het geronnen bloed van den geschoten zand- of koolhaas op het doek van Jan Weeninx is weergegeven. Tegen dergelijke kunstbeschouwing nu kan niet genoeg worden gewaarschuwd. Men is helaas maar al te zeer gewoon in groote mannen, vooral als zij tot de geschiedenis behooren, geen gebreken te zien. Ware dit ook hier het geval niet, men zou het gelaat met afkeer van dergelijke moordtooneelen afwenden. Het pleit toch niet voor de fijngevoeligheid des schilders, dat zijn kunst zich stof zoekt in de vermoorde natuur, waar de levende in onafzienbare reeks hare weergalooze schoonheden aan het oog opdringt. Het is niet voldoende, dat de schepping des schilders met meesterlijke hand is uitgevoerd; ook de opvatting moet van smaak getuigen. Eene schilderij moet zoowel het gemoed als het verstand bevredigen.

Het verstand kan voldaan zijn, zelfs al strijdt de voorstelling tegen een zedelijk beginsel, indien levensvolle golving der lijnen, zachtheid van overgangen, kortom keurigheid van bewerking de meesterhand verraden; doch het gemoed gruwt bij het aanschouwen van een tafereel, dat lijden en gewelddadigen dood van het bewerktuigd leven in al hun verschrikkelijke waarheid voor oogen stelt. Wat Van Vloten ten slotte van de groep van Laokoön zegt, vindt hier evenzeer hare toepassing: »De Laokoön pijnigt en beangstigt ons als een lichamelijk lijden; geen zedelijk beginsel, dat er ons met al zijn ontzetting verzoent; slechts de vaardigheid der kunst tempert er de hevigheid van.” Om mijn eng afgebakend bestek niet te overschrijden, moet ik het bewijs schuldig blijven, dat de beeldhouwer intusschen nog eer gerechtigd is tot dergelijke voorstellingen dan de schilder. Thans bepale ik mij tot verwijzing naar Lessing's »*Laocoön, oder ueber die Grenzen der Malerei und Sculptur*.” Alleen wensch ik er nog met nadruk op te wijzen, dat al wat het menschelijk gemoed verhardt, minst genomen gewent aan ruwheid en wreedheid, gevaarlijk is in zijne uitwerking. Wij vooral, die zoo prat zijn op onze negentiende-eeuwsche beschaving en ons koesteren in het eigen ontstoken zonlicht van zelfbehagen, kunnen niet genoeg tegen dergelijk spel op onze hoede zijn. Zoolang wij nog watertandend voor een vleesch- of lijkenwinkel blijven staan; zoolang wij nog slachtplaatsen aan den openbaren weg dulden; zoolang wij, onder een kopje thee, nog vergelijkingen maken tusschen de vreeselijke woede eens stiers en de gelatenheid, waarmede het lam ter slachtbank gaat, zijn we nog verre van beschaafd. De behandeling onzer viervoetige natuurgenooten getuigt al van zeer weinig gevoel en menschelijkheid (leelijk woord!) en bewijst dat we Darwin al heel slecht begrepen hebben. Want al maakt onze »menschelijke” trots, door het kristendom aangekweekt, ons ook wederspannig om ons te laten overtuigen, dat wij van lagere vormen afstammen, de treffende overeenkomst tusschen het leven van dier en mensch (om deze woorden eens in tegenovergestelde beteekenis te bezigen) is niet te loochenen en moest ons meer medelijden instorten. Onze zedelijke overmacht openbaart zich tot dusverre nog weinig door grootmoedigheid. Het is dan ook de ernstige taak van den kunst-

rechter de richting des kunstenaars gade te slaan en te bewaken, zijne gedachte te leiden, en hem als het ware te doordringen van de stelling, dat wat *schoon* is voor het *zintuig*, *waar* moet zijn voor het *verstand* en *goed* voor het *hart*.

Ten deze had ik dan ook liever dan elders gezien dat de heer Boissevain, die ons gedurig de »*Modern Painters*" voor den neus schuift, zich hier insgelijks achter Riskin verscholen had. Nu geef ik de voorkeur aan de kunstbeschouwing van den boer, die, op de parijsche wereldtentoonstelling van 1867, eene »Rijzende Zon" *voorbijliep*, mompelende: »*C'est ce que je vois chaque matin*."

Het opstel des heeren Boissevain is echter hoofdzakelijk een pleidooi voor een »waardig gebouw" ter plaatsing onzer schilderstukken. De Nederlanders worden met zoovele zachtere woorden voor onverschilligen en botterikken uitgemaakt, omdat zij geen millioenen genoeg voor de werken van oude meesters besteden, die nu als bannelingen in den vreemde moeten rondzwerven, waar men ze veel beter weet te waardeeren, waar de kunst oneindig weelderiger bloeit, waar men haar krachtiger beschermt, enz. enz. Ten aanzien van dat laatste vooral heeft de heer Boissevain een allengs meer en meer ingewortelden karaktertrek, om op eigen landaard te smalen en alles wat vreemd is te roemen, niet verloochend.

Wat betreft de omstandigheid, dat vele waardige voortbrengselen onzer oudere en nieuwere school in het buitenland herberging vinden, — ik kan dienaangaande de bittere smart en gloeiende verontwaardiging des heeren Boissevain niet deelen. Zoolang de zalen van het Trippenhuis, het Paviljoen, het Museum-Fodor enz., benevens de talrijke bijzondere verzamelingen, nog zoovele rijke schatkamers zijn, zie ik volstrekt niet in, dat de verhouding tusschen onze kunstliefde en geldbeurs zulk een gevaarlijk en laakbaar karakter heeft aangenomen. Integendeel. Het kleine plekje grond, dat wij op de kaart van Europa in beslag nemen, is, ondanks de versnelde gemeenschapsmiddelen, nog zoo afgelegen en weinig bezocht, dat de roem onzer schilderschool er al weinig meê gebaat zoude zijn, indien hare voortbrengselen uitsluitend ten onzent werden tentoongesteld. Het verraadt wijders al eene zeer bekrompen opvatting van vaderlandsliefde, zoo men hun

verblijf in den vreemde als majesteitsschennis aanmerkt. In wereldsteden, als Londen, Parijs, Berlijn, Weenen, Dresden, zelfs Antwerpen en Brussel, genieten zij meer algemeene bewondering dan te Amsterdam, Haarlem of 's Gravenhage. Willen wij het gunstig oordeel nopens onze schilderschool, door Reynolds eenmaal zoo krachtig bevestigd, handhaven, dan is het noodzakelijk dat eenige onzer meesterstukken, in spijt van de schimpscheuten in »beredeneerde *catalogi*" (naamwijzers) en tijdschrifts-artikelen, ook elders een plaatsje, een gunstig onthaal vinden dan in onze *musea*, neen »pakhuizen!"

Dat had mijnheer Trip niet gedroomd, dat het ondankbaar nageslacht zijne ruime woning nog eens zoo betitelen zou, evenmin als hij zijn huis voor een bewaarplaats van schilderijen had laten inrichten. In zooverre is het den heer Boissevain dan ook niet euvel te duiden, dat hij zich aan de zijde van het kunstbroedersgezelschap schaart, en op het Rokin, in koor, met den wapenkreet instemt: »Een nieuw *museum!*"

Kunstenaars zijn uit den aard gevoelige menschen, en als ik het nuttige van dergelijke inrichting ook maar eventjes betwist, en de kunststukken voor een deel wil onteigenen ten algemeenen nutte, zal men mij, ouder gewoonte, onmiddellijk tegenwerpen, dat het eerste en voornaamste doel der kunst is: het schoonheidsgevoel te streelen; dat zij daar is om zich zelve, niet om — evenals de stoom bijv. — nut te stichten. Dit is de gewone redeneering, die, van ouder op jonger voortgeplant, haar leenspreukige kracht niet schijnt te verliezen, al druischt zij ook lijnrecht in tegen het gezond verstand. Streelt de kunst toch het schoonheidsgevoel, welnu, dan sticht zij reeds nut. Derhalve in omgekeerde rede: zij moet nut stichten; doet zij dat niet, dan werkt zij ook niet op het schoonheidsgevoel en verliest hare waarde. Dit geheele betoog harer vereerders van beroep is dan ook slechts een ijdel woordenspel, rijk aan klank, bitter arm aan zin.

Wat ik nu wensch? Ongetwijfeld eene nieuwe bewaarplaats voor schilderijen, onder den naam *kunstschool* of *-zaal*, *schatkamer*, kortom een nederduitsch woord; niet *museum*, welk woord de burgerman niet verstaat, en ik ben zeker, dat ook de meeste schilders het niet ver genoeg in het Latijn hebben gebracht om het te kunnen verbuigen. Acht men de opgegeven benamingen onjuist, men kieze eene andere, ofschoon

men niet moet vergeten, dat *museum* evenmin een geëigende naam is. Het ontleent zijn oorsprong aan de plaats, waar, in Alexandrië, eenige geleerde mannen op 's lands kosten onderhouden werden. Bij Plinius (E. 1, 9, 6.) komt het voor in de beteekenis van boekenkamer of oefenvertrek. Zijne beteekenis is echter *door het gebruik* verbasterd, gelijk *Akademie* (Ἀκαδημία = opper-, lands- of hoofdschool) de nabij Athene gelegen plaats, waar de volgelingen van Plato vergaderden. Dus een nieuwe kunstschool, in slanken, behagelijken stijl opgetrokken, opdat het bevallig uiterlijk haar karakter reeds kenschetse. Geen zwaarmoedig, somber voorkomen, zooals van de Stadsbibliotheek (boekerij), een ware grafkelder van geleerdheid; niet gevangenisachtig als de huizen, waarmede Cuypers aan de Vondelstraat hier en daar een spookachtig aanzien heeft gegeven; geen hoop gebakken steen, als Ten Brink aan den Damzoom heeft opgetast; geen reusachtige zuilen als van het beursgebouw (die wellicht eerstdaags onder de omhelzing van een tweeden Simson zullen bezwijken); geen onregelmatige bouworde, die 's buurmans licht betimmert, als van het leesmuseum (zaal, inrichting); — maar een gebouw, luchtig en doorschijnend als de doeken, die bestemd zijn om zijne wanden te bekleeden.

Maar wat ik in de eerste plaats wensch, is, dat men de kale wanden onzer openbare gebouwen eens een »nieuw papiertje" geve. Ook die toch leveren het bewijs, dat de huisheeren niet scheutig zijn. De heer B. klaagt terecht, dat het volk zoo schaars den drempel onzer schatkamers (*) overschrijdt; waarom dan niet eenige schatten tentoongesteld op die plaatsen, waar het volk dikwerf komt, soms uren tusschen vier naakte muren zit opgesloten, en, uit verveling, allerlei bitse toespelingen maakt op het vermeende gebrekkige in rijks- of gemeente-instellingen? Men spiegele zich aan het gewezen Stadhuis op den Dam, en hange er in het Raadsgebouw op die kamers, waar menigeen zich geruimen tijd vermeit om een »trouwakte" (bewijs) te bekomen, een kind aan te geven en wat dies meer zij. Maar wat ik bidde, men poge

(*) Gelijke vrees, als mr. Van Lennep noopte om „*Citaten*" in plaats van „Aanhalingen" te bezigen, is hier, sinds het bestaan der Nederlandsche Bank, overbodig.

niet, valsch-kristelijk, stichtelijke of zoogenaamd toepasselijke stukken op te hangen. Men plaatse op de »trouwkamer" noch mevrouw Potifar, noch de kuische Suzanna; op zaal B 8 noch Salomon's eerste recht, noch Mozes in het biezen kistje. De zedenleer laat zich niet opdringen, het zij dan in den vorm van preeken of onder de gedaante van zalvende tafereelen. Men stelle er die stukken ten toon, wier beteekenis bevattelijk, wier opvatting ongekunsteld, wier uitvoering meesterlijk is. Men brenge een bezoek — om niet te gewagen van zoovele andere openbare gebouwen — aan de cellen der verschillende Kantongerechten op de Prinsengracht, waar partijen in den regel langer moeten wachten dan Zaterdagsavonds in de koomenij, en plaatse er eenige der rijke bezittingen op het gebied van kunst. Men loope vooral ook de gehoorzaal van het Hof eens binnen, waar het zoo somber is als in de gevangenis zelve, en bedenke haar gunstig. Op die wijze worden de voortreffelijke stukken minstgenomen bekeken door vele lieden, bij wie het nooit zou opkomen eens naar het Trippenhuis te gaan, deels omdat zij door de week geen tijd hebben, deels uit onverschilligheid. Op die wijze ook bestaat er kans, dat kennismaking met een gedeelte den lust opwekt om het geheel te genieten. (*) In ieder geval wordt zoodoende eene even nuttige als aangename afleiding verschaft. De zalen zullen er in gezelligheid aanmerkelijk bij winnen, terwijl haar karakter er niet door geschaad wordt. Misschien zelfs zou dit goed voorbeeld de onderwijzers aansporen de muren der school wat kwistiger te behangen met teekenvoorbeelden of voorwerpen betrekkelijk de vormleer, in plaats van landkaarten, nog eens landkaarten, rekentafels en allerlei geestdoodende cijfers en becijferingen.

Voor de »nieuwigheid" met hare hij overlevering bekende bezwaren kan geen vrees bestaan. Immers, ten tijde van Paolo Veronese waren in de italiaansche kloosters en gilden de wanden gedekt door, zij het dan ook, tafereelen, bij voorkeur ontleend aan de bijbelsche geschiedenis

Wat ik, ten slotte betreur, is dat de heer B. niet wat duidelijker de behoefte aan een nieuwen kunsttempel heeft doen

---

(*) Hetzelfde hoopt Johan Gram wel van de afzichtelijke houtsneetjes zijner »*Kunstgeschiedenis*."

uitkomen. Zijn grootste bewijs voor de noodzakelijkheid der oprichting schijnt hij te putten uit de omstandigheid, dat de heeren van *Arti et Amicitiae* er op aandringen, die hij dan ook met fransche bevalligheid voor het vrachtwagentje spant, dat bestemd is om zijn pleidooi ter markt te brengen. Waar de hulp der Gemeente wordt ingeroepen, is het zaak dat men met een flink uitgewerkt, behoorlijk omschreven (*) plan te berde kome, opdat niet alleen enkele personen, maar de geheele burgerij overtuigd worde van het nut der instelling, die men in het leven wil roepen. Het Gemeentebestuur behoort toch in die aangelegenheden, welke van niet rechtstreeks algemeen belang geacht worden, minder eigenmachtig en meer met de openbare meening te rade te gaan: een eerste vereischte is derhalve dat men haar op zijne hand krijge. Het volk — in meer beperkten zin — ziet zooveel tot stand komen, waarvan het de strekking niet kent alvorens het werk geheel voltooid is, dat het, heldere voorlichting vragende, waarlijk niet te veel vergt, vooral waar het geldt eene zaak van weelde, waarvoor de kunst nog maar te vaak gehouden wordt. Het ware dus wenschelijk geweest, dat de heer B. in duidelijke trekken hadden aangegeven op welken grondslag de voorgestane inrichting moest worden opgetrokken. Wil men eene kunstschool uitsluitend ten believe der ingewijden, of tot veraangenaming en beschaving van het algemeen? Welke zou bijv. de leidende gedachte zijn bij de rangschikking der schilderijen? Zal die geschieden met het oog op de ontwikkelingsgeschiedenis der kunst? zal tijdsorde de aan te leggen maatstaf zijn? of zal men eene kunstbeschouwing aanbieden, berekend op het bevattingsvermogen der menigte? Met andere woorden: zal kunstkennis of algemeene bewondering het besturend beginsel zijn? In het laatste geval zal men met meer kans van welslagen een beroep doen op de vrijgevigheid der burgerij; vooral als zij, aandeel genoten hebbende in de voorloopige beraadslaging, de daaruit gevolgde stichting zal zien verrijzen en liefhebben als het werk harer handen.

Met geringere kans op weerspraak heeft de heer B. er voorts zijnen landgenooten een verwijt van gemaakt, dat zij hunne schoone moedertaal maar al te zeer verwaarloozen, om fransch

(*) Men denke slechts aan den „Noordhollandsch-Frieschen spoorweg"!

te spreken. Te dien opzichte ben ik het volkomen met den heer B. eens, zoo innig zelfs, dat ik het van harte betreur, dat hij zelf alweder heeft bewezen, dat de natuur sterker is dan de leer. Zijn opstel toch, dat hier en daar, wat den vorm betreft, sporen van overhaasting draagt, wordt niet weinig ontsierd door eene menigte bastaardwoorden, die met een weinig goeden wil gemakkelijk vermeden hadden kunnen worden. Ik weet zeer goed — om met Alb. Thijm te spreken — dat men den taalhof niet zoo zorgvuldig gesloten kan houden, dat er geen enkel vreemd plantje wortel schiete. Vooral bij de behandeling der afgetrokken wetenschappen bewaart ons Woordenboek dikwerf het stilzwijgen, of vertolkt het aangegeven woord niet altijd het denkbeeld even duidelijk; ofschoon men hierbij niet uit het oog moet verliezen, dat de beteekenis van het woord door het gestadig gebruik wordt verduidelijkt of gewijzigd, al naar mate van den zin, waarin het voorkomt. En zonder nu juist zoo ver te gaan als de antwerpsche geneesheer Joh. Goropius Becanus (Joh. van Gorp), die in zijn loffelijke zucht tot verheerlijking onzer sprake in vollen ernst beweerde, dat Adam en Eva in het Paradijs nederduitsch spraken, schaar ik mij toch zonder voorbeding aan de zijde van Marnix van St.-Aldegonde, die in zijn voorrede tot het »*Boeck der Psalmen*" met zoo veel kracht ijvert tegen »de geschuymde ende vreemde woirden uyt andere talen ontleent," al kan ik ook zijne vooringenomenheid niet deelen tegen het *gy* en *u*, dat »doir een seer quade gewointe van smeeckende pluymstryckinge ingebroken is" ten koste van het »sedert dertich ende veertich jaren" ook in de spreektaal verloren geraakte *du* en *dy* van het enkelvoud.

Van geene levende taal kan gezegd worden, dat zij in die mate ontwikkeld is, dat er geen vreemd bestanddeel in opgenomen behoeft te worden; het zou dus een dwaasheid zijn iets dergelijks van het nederduitsch te beweren. Een groot gedeelte onzer schrijvers verkeert echter in den waan, dat zij een zekeren schijn van geleerdheid op zich laden door hunne pennevruchten met de noodige hoeveelheid stadhuiswoorden te doorspekken; terwijl een ander gedeelte uit louter onverschilligheid of slordigheid zich niet het minste toelegt om de taal zuiver te schrijven; getuige den ellendigen stijl onzer zoo eenzijdig ontwikkelde handelslui en beursmannen. Ook de ge-

zonde zin onzer wetboeken is dikwerf zoo onder het onkruid verstikt, dat het hoog tijd wordt ze eens uit te wieden. Zelfs de uitdrukkingen betrekkelijk de scheepvaart, waaraan een van ouds zeevarend volk als het onze zoo bijzonder rijk is, worden tegenwoordig met geweld naar fransche leest verwrongen. Daarbij komt, dat ieder zijn geliefkoosde overtuiging heeft, zoodat de spelling der bastaardwoorden moeilijk tot eenheid is te brengen. De voorbeeldelooze onregelmatigheid, waarmede het »*Woordenboek*" met hunne schrijfwijze omspringt, heeft opnieuw alle hoop verijdeld om van de volslagen verwarring verlost te worden. Men denke slechts aan het tegenstrijdige »correctio*n*eel" en »reactio*nn*air" of het bekrompen »*k*omedie" en »*c*omedie", »*k*ommies" en »*c*ommies", »*k*ritiek" en »*c*ritiek", »*k*arton" en »*c*arton", »lo*k*aal" en »lo*c*aal", »*k*adet" (broodje) en »*c*adet" (kweekeling) enz. enz. Verbeeld u nu eens, dat mijnheer De Vries met zijn *eegae* vr*oo*lijk onder een kopje koff*ie* bij de ka*ch*el zit, zou de vreugde dan gestoord worden als hij verneemt, dat zij veel van *c*adetjes houdt? En zou de hoogleeraar niet bezorgd den winter te gemoet gaan, als hij verneemt dat er een *keu* in den kuip is, hetgeen volgens ZHG. »biljartstok" beteekent? Even raadselachtig is de schrijfwijze »*kw*artaal" en »*qu*artet", »*c*abaal", »*k*ordon", »a*c*ademie" enz. enz. De hebreeuwsche qoph (ק) en grieksche kappa (κ) hebben in ieder geval oudere rechten dan de latijnsche *c*. Het is dan ook waarschijnlijk met het oog op deze en dergelijke »willekeurige uitzonderingen", dat Te Winkel in zijn »*Grondbeginselen*" (bladz. 10) zegt: »Doch het volgen van de bestaande spelling brengt niet noodwendig mede, dat de grammaticus juist alle gebreken en onregelmatigheden mede moet overnemen."

In stede echter van te twisten over den voorrang van *c* en *k*, spiegele men zich aan het voorbeeld van den oud-hoogleeraar Van Vloten, wiens ernstig streven, om zuiver nederduitsch te schrijven, op elke bladzijde zijner talrijke geschriften doorstraalt; gelijk Lucas van Leiden zich eenmaal onvermoeid verzette tegen uitheemsche kunstrichting, toen de nederlandsche schilderschool dreigde veritaliaanscht te worden.

In de laatste dagen vooral, bij gelegenheid der April-feesten, hebben wij ons op dit stuk recht belachelijk gemaakt. Wij juichten over de afschudding van het spaansche juk, en schaam-

den ons niet den invloed van fransche overheersching in onze jubelzangen te laten doorschemeren. Aan het Borgondische Huis toch, dat wel kunsten en wetenschappen krachtig bevorderde, maar, gevolgd door den buigzamen hofstoet, de reine bron onzer moedertaal troebel maakte, danken wij voornamelijk die onzuiverheid, welke, sinds de volkeren dichter bij elkander zijn gebracht, er niet beter op is geworden. De groote fout echter is slordigheid en onverschilligheid. En op *risiko*, dat ik een *massa* lieden, die overigens van een *gesoigneerde edukatie gejouïsseerd* hebben, *kompromitteer*, onderschrijf ik de beschuldiging, dat het gebruik van vreemde woorden armoed van taalkennis verraadt. Met verlangen zie ik dan ook het tijdstip te gemoet, dat ieder zich als om strijd zal beijveren, onvervalscht nederduitsch te schrijven en te spreken. Waarlijk, onze Tweede Kamer zal er niet minder vruchtbaar om werken, indien zij eene levendige gedachtenwisseling houdt over maatschappelijke vraagstukken, in stede van een *geanimeerd debat* over *sociale kwesties*. Geloof mij, ook al zijn onze *dames* tegen dien tijd weer *vrouwen* geworden, zal het gezellig verkeer ruimschoots opwegen tegen onze huidige *charmante konversatie*, zelfs..... in de buitenlucht.

MIJNE REIS NAAR JAVA IN 1869 EN TERUGKEER OVER ENGELSCH INDIE, PALESTINA, ENZ. IN 1870.

Door J. VAN DER CHIJS.

XXII.

VAN SUEZ NAAR PALESTINA, ENZ.

Ik had hier de hut weder alléén en ruim tijd om te lezen, te schrijven en te schaken, en behalve een stormpje, welke de reis wat varieerde, prettig weder. Ademstil zijnde, was het daar niet meer zoo heet en kon ik mij daar meer bewegen, de rietwaterbassins bezien, en tevens wat struisvederen en

andere souvenirs koopen. In de Roode zee was thans de hitte vrij dragelijk. Jammer, dat de vruchten ons weldra verlieten: enkele dagen nog ananassen, en toen moesten wij ons weder met zoete marmelades vergenoegen. Dagelijks bekwamen wij weder goed gebakken versch brood. Het geslagte vleesch moest binnen drie uren gebraden worden, of was anders bedorven; met bouillon was men niet te ruim.

Ik maakte nu met eenen Ier partij om te zamen van Suez per spoor naar Ismaïla te reizen, ten einde daar het nieuwe zeekanaal te bezien. Daar het spoor gedeeltelijk langs den Nijl en het oude zoetwaterkanaal loopt, is het uitzigt daarvan meestal zeer belangrijk. Water is in Egypte de hoofdzaak, en men ziet dan ook overal, waar dit doenlijk is, hetzij ossen, die, tegen eene verhevenheid oploopende, het water uitputten en optrekken, om dit verder op het land te verspreiden, hetzij mannen, die met een bak het water uit een kanaaltje over een dam brengen, om daar verder in greppels het land te bevochtigen. Alles ziet er dan ook groeizaam uit, behalve aan de zeekusten, waar het brakke water slechts een soort van lepelblad laat groeijen. Het in opkomst zijnde Ismaïla, dat vóór weinige jaren geen Europeërs had, bezit thans eene R. C. kerk, een zomerhuis van den khedive, een paar goede logementen en dito koffijhuizen, benevens een fraaijen, grooten, nieuw aangelegden tuin; daar loopt het zoetwaterkanaal in een meertje en is het rustpunt voor de Suez-kanaal-reizigers. Wij huurden eene boot met twee man, om ons een groot eind het kanaal op te brengen en hier en daar opmerkingen en peilingen te doen.

Hoe meer ik met het zeekanaal ingenomen ben, des te meer smartte mij de ervaring, welke ik hier moest opdoen. Bijna een uur verwijderd van El Gizar toch waren de trekkers onzer boot niet meer in staat die van den kant in het water te houden, maar waadden tot aan de knieën in het water; de geul, waarin ons bootje voer, peilde ik meermalen op slechts 2½ en 3 meters diepte. Voortdurend waren dan ook de moddermolens bezig om daar en elders de gleuf althans zooveel te verdiepen, dat er een schip of stoomboot kon doorkomen; elkander echter op die plaatsen voorbij te varen, is ondoenlijk. De oorzaak ligt gedeeltelijk in het verstuiven van het mulle, losse zand bij de krommingen, die vooral hier

sterk zijn, en nog meer door de drukking, die de belangrijke hoogten geven, terwijl elke stoomboot eene groote hoeveelheid zand naar de diepte voert. Nu is men wel bezig om met spoortreinen die hoogten van zand weg te voeren, maar terwijl wij voor El Gizar honderd trappen moesten opklimmen, alvorens op de hoogte te zijn, is alleen daar nog heel wat werk. Van beplanting, waarover zoo hoog is opgegeven, zag ik niets, terwijl men daar in het mulle zand, waarin weinig of geen mergel wordt gevonden, niet dan met kunst- en vliegwerk enkele gewassen aan het groeijen zal kunnen krijgen. Wat men intusschen ook doe, het kanaal, waar mijns inziens beschoeijing en beplanting tot de onmogelijke zaken behoort, zal steeds millioenen schats kosten.

Moge de khedive, die met zóóveel wilskracht en de bekwaamheden van een Lesseps dat grootsche werk zoo spoedig tot stand bracht, nog lang in vrede leven, dan zal voorzeker die belangrijke onderneming, ook voor ons land, door de gemakkelijke verbinding met onze Oost-Indische bezittingen, eene rijke bron van spoediger gemeenschap opleveren. Thans zou ik reeds voor *f* 800.— de terugreis van Bombay tot Marseille gemaakt kunnen hebben. Reeds varen wekelijks van daar stoombooten heen en terug, de laatsten steeds met katoen beladen. De stoomvaart Nederland zal ons in de gelegenheid brengen met pak en zak, zonder overlading en de zeer lastige reis door Egypte (zie boven), van het Nieuwediep in 50 dagen ter reede van Batavia te komen; producten en goederen zullen zooveel minder te verduren hebben; zelfs de heerlijke ananassen, die te Batavia in Januarij voor één cent het stuk te koop waren, zal men met eenige zorg nog hierheen kunnen voeren.

Ik maakte van een stoombootje, dat van Ismaïla tot Port Saïd vaart, gebruik, om verder het kanaal te bevaren. De beschrijvingen hiervan zijn zóó uitvoerig geweest, dat mij alleen te vermelden staat dat ik dit gedeelte, waarin het Timsameer en de moerassen zijn opgenomen, merkelijk beter bevond dan de beschrijvingen opgaven.

Wij kwamen eene Engelsche stoomboot van 6½ meters diepgang tegen; dit was de eenige, welke ik in het kanaal gezien heb; hiervoor moest men dus bij El Gizar circa vier meter in een etmaal uitdiepen.

Het was des avonds dat ik, alléén te Port-Saïd aan land stappende, onbekend en met drie reiskoffertjes beladen, naar eenige hulp stond te wachten. Te Ismaïla moesten wij de lastig dringende ezeldrijvers, met hun geschreeuw van »donki, donki!" door slagen met stok of parasol van ons lijf houden; hier was daartegen geen de minste bijstand. Eindelijk bespeurde ik een wagen en kreeg daar mijn goed op, om naar het logement te rijden; maar nu was dit vol, en kwam ik gelukkig nog in een nieuw houten getimmerte teregt. Port-Saïd is ook als het ware uit den grond opgerezen; thans zijn daar consulaten, agentschappen van diverse stoombooten, sucuursalen van banken, eene R. C. kerk, fabrieken, scheepstimmerwerven, enz. Het Lessepsplein, in het midden dezer nieuwe stad, belooft, als men de boomen maar aan het groeijen kan krijgen, eene aangename wandelplaats te zullen worden.

Terwijl hier eene stoomboot naar Marseille gereed lag, haastte ik mij een mijner reiskoffertjes met het overtollige goed naar Europa af te zenden, en nam zelf plaats naar Jaffa, het aloude Joppe, in eene stoomboot der Oostenrijksche lloyd, ten einde, thans zoo nabij het Heilige land, ook een gedeelte hiervan in oogenschouw te nemen. Deze boot was zóó sterk bezet, dat ik geene hut kon bekomen, en mij dus met een divan moest behelpen. Het eten moest in tweeën plaats hebben; want er was geen ruimte om allen in eens te kunnen doen aanzitten; het was er echter uitmuntend goed, en ik vergastte mij vooral aan de heerlijke visch. Ik ontmoette hier weder passagiers van allerlei natiën, maar geen enkelen Nederlander. Hier stond ik nu weder geheel op mijzelven, maar het goed geluk diende mij op nieuw, door eene Italiaansche Familie aan te treffen, die zoowel Duitsch als Fransch sprak en zeer bereisd was, maar vooral door een dragoman te vinden, die lang met eene gravin in Europa gereisd had en nu met goeden buidel huiswaarts keerde. Deze bragt mij in kennis met een Duitschen Pool, die als ingenieur aan het Suez-kanaal gewerkt had, en nu voor hij huiswaarts ging ook een kijkje van Palestina wilde nemen. Andere dragomans, welke zich van alle kanten aanboden en heel wat geld vorderden, liet ik derhalve loopen en maakte met hem partij om dit reistogtje zamen te doen.

Het uitzicht van de boot werd hoe langer hoe fraaijer. In de verte zagen wij de Libanon en den berg Karmel, totdat wij na 18 uren stoomens het aloude Jaffa reeds van verre in de hoogte schilderachtig zagen liggen en daar ook gelukkig aan land kwamen. Dit landen is hier dikwerf zeer moeijelijk en gevaarlijk, daar de roeiboot tusschen rotsen door moest, waar de branding aan dezen uithoek doorgaans zeer sterk en de ruimte, waar men passeert, op eene plek maar 1½ meter breed is. Onlangs was de boot, waarmede de keizer van Oostenrijk landde, er dan ook goed en wel door, terwijl zijn adjudant en gevolg nog een half etmaal aan boord konden blijven.

Jaffa of Joppe (d. i. de aangename) wordt voor een der oudste steden gehouden, want zij zou al vóór den zondvloed bestaan hebben. Noach had hier zijne ark gebouwd (dus luidt de overlevering), en na door den vloed grootendeels verdelgd te zijn, werd de plaats door Japheth weder herbouwd. Het was hier dat Jonas zich inscheepte en Hiram het van den Libanon gekapte cederhout ontscheepte, dat hij aan Salomon voor den tempelbouw toezond. In 1099 door de kruisvaarders genomen, werd het door Richard Leeuwenhart versterkt. In 1252 kwam koning Lodewijk de Heilige op het kasteel aan zee. In 1799 door het Fransche leger genomen, werden daar 4000 Albanesche gevangenen omgebragt en de pestzieken vergiftigd. Thans met geheel het Heilige land aan Turkije behoorende, wordt dit met zware schattingen steeds uitgeput, terwijl geen zorg wordt gedragen ter beteugeling der invallende naburige Bedouïnen. Vooreerst neemt men het mogelijke door pachters en onderpachters, ten andere is men niet zeker van have, goed of leven te behouden.

Mijne indrukken waren dan ook allertreurigst. Het zijn alleen de hoogst belangrijke herinneringen, welke de hier zeer moeijelijke reis doen smaken; weinig natuurschoon en niets van schoone kunsten wordt er gevonden. Geen rijtuig beweegt zich hier — ja, één heb ik er toch in Palestina gezien; bijna geen logementen worden er gevonden. De vloek, welke op dit land ligt, is merkbaar, en toch is de grond zoo vruchtbaar. Wat zou dit land weder kunnen worden, wanneer het in handen kwam eener Europesche mogendheid, welke daaraan in de eerste jaren met geld en volk te gemoet

kwam! Zonderling is het, dat Engeland en Frankrijk, bij het hulp verleenen aan den sultan tegen Rusland tijdens den Krim-oorlog, hierop niet bedacht zijn geweest. Er is daardoor echter meer veiligheid voor de Christenen gewonnen; deze werden vroeger dikwerf zonder redenen door de Muzelmans mishandeld en waren somtijds hun leven niet zeker. Na den vreeselijken moord door de Drusen, in vereeniging met de Mohammedanen, in 1860, toen een Fransch leger ter hulpe snelde, is aan de Christenen ook meer vrijheid en veiligheid gegeven. Het is echter nog altijd gevaarlijk eene vrouw aan te zien, of zelfs zich bij spelende meisjes op te houden, hetgeen onaangenaamheden zou kunnen veroorzaken.

Jaffa, met 6200 inwoners (waaronder 4300 Muzelmans) is amphitheatersgewijze op een heuvel gebouwd. De stad is inwendig somber door de vuile, naauwe straten, maar met veel drukte, vooral aan de straat langs de kaai, waar de inscheping van oliezaad, graan, katoen en vooral thans ook van sinaasappelen en citroenen plaats had. Daar een muur, waarin twee poorten, de versterkte stad omgeeft, moet men de fraaije uitzichten op zee in de hoogte zoeken. Wij troffen het kostelijk door in het gastvrije Franciscaner klooster te worden opgenomen. Daar aan tafel zittende, waarop heerlijke visch werd aangetroffen, vroeg een der rondgaande monniken, die de Italiaansche familie met anderen als karavaan zouden begeleiden, mij naar mijnen landaard; en toen ik zeide Hollander te zijn, riep hij vrolijk uit: »O, dan sprekede gai ook Vlaoms, zulle!" Welkomer ontmoeting kon ik wel niet gehad hebben. Het was broeder Lievin de Hamme, schrijver van den *Guide indicadeur des Sanctuaires historiques de la Terre-Sainte*, Jerusalem 1869, die door de Franciscaner-orde was aangewezen om de pelgrims te vergezellen en te behoeden, een aangenaam en beschaafd man, die nu twaalf jaren lang alles deed om het zijnen togtgenooten zoo goed mogelijk te maken, en vooral elke belangrijke plaats duidelijk aan te wijzen. Hij sprak voornamelijk Italiaansch voor de karavanen; maar dewijl dit door eenen Franschen (hoogst beschaafden) abt, die zich ook bij ons aansloot, niet genoeg verstaan werd, herhaalde hij het in 't Fransch.

Voor dat wij verder gingen, bezagen wij de prachtige oranje- en citroenboomgaarden, volgeladen met heerlijke rijpe

vruchten, terwijl bovendien weder jonge vruchten en duizenden bloesems, welke de lucht met geur vervulden, nieuwe verwachting gaven. Vroeger bezocht ik Sorete, boven Napels, en mogt mij daar toen ook aan de frissche vruchten naar hartelust te goed doen; maar dit zijn ook de eenige plaatsen, waar ik die heb aangetroffen en er mij op kon vergasten. Op de volkrijke markt of plein, zoowel als aan de zeekust, zag men dan ook allerwege deze vruchten in menigte; de smaak is daar oneindig lekkerder, dan als men ze ten onzent gebruiken kan, daar die voor de verzending onrijp geplukt moeten worden, en daardoor veel van den geur verliezen.

Bij een der poorten bevindt zich eene marmeren fontein, — eene weldaad, voor deze plaats, bij de heerschende vreeselijke droogte. Ik ontmoette daar eene processie, welke dien morgen reeds door een omroeper was aangekondigd. Vooraf gingen eene menigte zingende kinderen, vergezeld van een bijkans naakten man, die voortdurend zijn hoofd ter aarde boog en dan weder ten hemel ophief; daarop volgde een viertal trommelslagers; verder bekkens, tamboerijn en groote trom, waartusschen een paar vaandels, welke ook telkens ter aarde werden gebogen, achtervolgd door honderden Muzelmans, zingende en den hemel regen afbiddende; want bij de maanden-lange droogte verschroeide alles, en was een aanstaande hongersnood thans reeds zoo goed als zeker, terwijl daarop, door het gebrek, meestal de pest volgt. Het zoogenaamde winterkoren moest reeds omgeploegd worden.

In de koffijhuizen, welke hier zeer talrijk zijn, ontbrak het niet aan luidruchtige rookers uit de tsjiboek en drinkers van Mokka-koffij, welke in een koper pannetje wordt aangemaakt en gekookt, en dan zonder melk gedronken. Roode Turksche of Grieksche mutsen met een kwast zijn het deftige hoofdbedeksel; de witte tulbanden van Britsch-Indië zag ik hier weinig, terwijl meestal smerige mantels het ligchaam bedekken. Paarden, ezels, muildieren, kameelen en dromedarissen versperren met hunne zware aan wederzijde ver uitstekende vrachten telkens de naauwe straten, terwijl voortdurend geschreeuw eene Babelonische verwarring geeft.

Nadat de Pool en ik onze gulle gastheeren voor het klooster goed bedacht en wij alleen het hoogst benoodigde goed op

eenen muilezel gepakt hadden, zetteden wij ons 1 Maart in beweging, om dien avond het klooster te Ramleh nog te bereiken. Eerst scheiden hooge cactushagen, hier »wilde vijg" genaamd, waarvan de stam en wortels voor brandhout worden gebruikt, met ondoordringbare dorenstruiken, de prachtige oranje-, citroen-, amandel- en tamarindetuinen van den weg af. Deze worden echter maar in de onmiddelijke nabijheid van Jaffa gevonden. Daarna komt men aan eene fraaije fontein, door cipressen beschaduwd, en die de plaats aanwijst, waar het huis van Tabita stond. Voorts langs het dorp Jasor, in de groote vlakte van Saron, eene der vruchtbaarste, welke men zien kan. Deze wordt om het andere saizoen voor koren en weiland gebruikt; hiertusschen ontwikkelen zich tulpen en anemonen. Deze vlakte is twintig mijlen lang en even zoo breed; het was — wederom volgens de overlevering — in deze streek, dat Simson de driehonderd vossen met brandende stroobossen joeg, om den oogst der Philistijnen te vernielen.

Wanneer men het met negen koepels gedekte graf van eenen derwish of iman, Ali genaamd, voorbij is, komt men aan de door den Franschen minister Colbert geplante olijfboomen, waaronder Napoleon kampeerde op zijnen togt naar St. Jean d' Acre. In dezen omtrek stond Gath, waar David voor Saul vlugtte. Een weinig teruggaande, kwamen wij aan het dorp Beit Dedzjan of huis van Dagon, welks Philistijnsche afgod voor de Ark werd neêrgeworpen. Voorbij eenige ellendige graauwe dorpen en forteressen, komt men te Lydda of Diospolis, waar Paulus de melaatschen genas. Daar wonen thans nog bij de 7000 menschen, waaronder circa 2000 Christenen, meestal de Grieksche godsdienst belijdende. De Kruisvaarders wonnen hier in 1099 den slag tegen de Ongeloovigen, nadat zij reeds 200 man verloren hadden.

Van hier bereikten wij in een half uur Ramleh, het oude Arimathea, waarvan Jozef en Nicodemus, die den Zaligmaker begroeven, afkomstig waren. De Kruisvaarders stichtten hier een bisdom, en in 1296 kwamen de Franciscanen, die ter plaatse van Nicodemus' huis, in 1193, een klooster stichtten, alwaar ik, even als vroeger Napoleon, nachtrust mogt genieten, na door de monniken met spijs en drank versterkt te zijn. Vooraf had ik den toren der veertig martelaren beklom-

men, met zijne 113 hooge treden, en van daar een prachtig uitzigt genoten over den omtrek en de beneden liggende uitgestrekte ruïnen van een vroeger klooster, met deszelfs kerkhof en fraaije boomrijke omgeving. Vele diepe verwulfde groeven en zes waterputten worden hier gevonden. Ramleh, thans nog met 4000 inwoners, is eene morsige stad; men kan er als reiziger niet eens eten bekomen, terwijl de veiligheid ook nog veel te wenschen overlaat. Door eenige naauwe, graauwe stegen gaande, kwamen wij aan de vrij belangrijke moskee. Inwoners zagen wij bijna niet; deze bevonden zich op de platte daken, welke door borstweringen afgescheiden zijn, opdat men de vrouwen niet zou kunnen zien. De deuren en vensters worden aan den binnenkant gevonden, zoodat zulke plaatsen, als er geen winkels zijn, niets dan graauwe muren te zien geven. In het klooster was weinige weken geleden een mijner naaste betrekkingen geweest. Onze reizen naar Palestina waren voor beiden onverwacht opgekomen, en wij wisten niet van elkander af. Wat zou het eene verrassing zijn geweest, wanneer wij elkander hier eens ontmoet hadden!

Daar wij geen voorraad van levensmiddelen hadden medegenomen en ze van het klooster niet durfden aanvragen, kregen wij op onzen verderen togt naar Jerusalem weldra vreeselijken honger. Vóór zonsopgang vertrokken zijnde, om daar nog denzelfden dag aan te komen, was het nog een geluk, op eene pleisterplaats, behalve koffij, ook nog wat brood en harde eijeren te kunnen koopen. Bij de vele reizigers, welke dezen weg voorbij moeten, is het toch zonderling, dat zich geen enkele restauratie opdoet; deze zou ontegenzeggelijk goede zaken maken. De breede weg is, dank zij het bezoek van Oostenrijks keizer, nu goed in orde gebragt, en zou het gebruik van een sterken wagen, met voorzichtigheid behandeld, zeer wel toelaten. Er was dan ook sprake geweest van het inrigten eener diligencedienst; maar die is niet tot stand gekomen, ofschoon er hier voldoende stevige paarden gevonden worden. Het zitten op de Egyptische zadels is allervermoeijendst; dameszadels worden er volstrekt niet gevonden en moeten medegebragt worden. De paarden gaan daarbij maar stapvoets, en worden menigwerf door de muilezels voorbij gereden. Wij hadden ons, om de mindere kosten, van donkies

voorzien; doch het onaangename voortdurend aanzetten, dat men deze beesten moet doen, beviel mij zoo slecht, dat ik mij vervolgens ook van een paard voorzag. Na alzoo acht uren lang in de barre zon gestapt te hebben, kwamen wij op den top van een steilen heuvel, en hadden van daar in eens het gezigt op den Olijfberg en het gebergte Moab, terwijl wij bij de voorstad van Jerusalem aankwamen.

TEGEN VERWACHTING.

DOOR

A. VAN SNUFFELEN JR.

Wat blief, jufvrouw Engelbrecht? heb je zooeven nog naar de kachel gekeken? Hoor eens, jufvrouw! vrouwen spreek ik nooit tegen, en wel het allerminst mijn hospita; ik dacht echter dat je te oud waart om dergelijke uitvluchtjes te gebruiken. 't Is een volstrekte onmogelijkheid, dat je voor eenige oogenblikken nog naar mijn kachel zoudt gekeken hebben, want er is geen vonk meer in; derhalve, — maar zwijgen we hierover! — Jufvrouw Engelbrecht, ik ben een gemoedelijk mensch; en hou niet van vitten; maar daarom moet je me niet voor zoo onnoozel aanzien, dat ik nu heelemaal met me laat spelen als een kind. Voor eens en voor altijd moet ik je zeggen, dat, als je me niet met een weinig meer zorgvuldigheid bedient, ik opkar. 't Is een schandaal! 't Is heden mijn geboortedag of avond, zoo als ge wilt, en geen kooltje in mijn kachel, geen beetje warm water om een glaasje punsch te maken! Maar dat gaat jufvrouw Engelbrecht allemaal niet aan! Je bent zeker weer een beetje laat thuis gekomen.... maar dat verzeker ik je, als morgen mijn ontbijt niet op behoorlijken tijd klaar staat, vertrek ik op staande voet. Maar zwijgen we hierover! — Waar loop je nu al weer heen, jufvrouw Engelbrecht? Wacht ten minste totdat ik heb uitgesproken. Waar is de kat? — Weet je 't niet? Heb ik je dan

niet al wel honderdmaal gezegd, dat ik het beest, als ik 's avonds thuis kom, graag bij me heb? — Wat zeg je, kan je haar niet door de goot naloopen? Een mooi antwoord, waarachtig, ik moet het zeggen, hoor! Ik sta er nu eenmaal op, dat het beest, waar ik kostgeld voor moet betalen, mij 's avonds gezelschap houdt. 't Is de eenige, de eenige, versta je me, met wie ik mij hier in huis nog eens onderhouden kan! — Wat, ze heeft de karbonade bevlamd? Welke karbonade? — Ja wel, dacht ik het niet, dat mankeerde er ook nog maar aan; mijn eigen karbonade! Maar ik wil me niet kwaad maken; zwijgen wij er over! Evenwel, 't is gemeen! Daar snapt dat dier mijn karbonade, die ik voor mijn verjaring eens smakelijk dacht op te peuzelen! Wel te rusten, jufvrouwEngelbrecht! denk er om! — Wat, of ik nog zal rooken? Hoe kom je er toe zoo iets te vragen? Natuurlijk zal ik rooken. Mijn cigarenkoker heeft de kat niet weggekaapt; ik pas wel op mijn goed. Kijk ereis aan, ik zal op mijn geboortedag niet rooken! — Och kom, wat je zegt! Heeft je nieuwe buurvrouw beneden zich over mijn dampen beklaagd? 't Is heel vriendelijk; mijn groete aan haar, en je kunt er gerust vertellen, dat ik rooken zal zoo vroeg en zoo laat, zoo veel en zoo weinig als mij dat goeddunkt, of ze 't graag heeft of niet! Voor 't overige kan je er geruststellen, jufvrouw Engelbrecht! ze heeft het geluk, er niet heel lang meer last van te hebben; over acht dagen, den eersten, ruk ik uit; daar kan je je zeker van houden. Nu heb ik het je meteen gezegd. Je zult intusschen lang kunnen wachten eer je zoo'n gemakkelijken, gemoedelijken en bescheiden kommensaal als ik terugkrijgt! Wel te rusten, jufvrouw Engelbrecht! Ik wil er niets meer van hooren; denk er om!

Zie zoo, dat hebben we alweer gehad! 't Zou hier ook nu al te gek worden. Verbeeld je, nu is het nog al mijn geboortedag, en geen vuur, geen water, de karbonade weg, de kat weg, — de kat, het eenige verstandige wezen, dat me niet tegenspreekt. En had ik geen voet bij stuk gehouden, dan zou jufvrouw Engelbrecht met er onderbuur, waarschijnlijk een oude snuifneus, mij nog 't genot van een cigaar hebben ontroofd! En ik had me juist voorgenomen den avond eens recht op mijn gemak door te brengen en mij te verheugen, dat ik geen wederhelft heb, die 't me lastig maakt,

dat er geen kinderen om mij heen liggen te schreeuwen, en ik niet met die dienstbodenplaag heb te maken! Ik zal mij vermaken, dat elk huisvader mij benijden moet. Daar zit ik nu en moet mij zelven troosten, in plaats van anderen uit te lachen.... Maar kom, weg met die gedachte! Zwijgen wij daarvan! 't Is inderdaad treurig.... Die cigaar trekt zwaar, hij brandt in.... Ik zal een andere opsteken; ik wil eens recht smakelijk rooken, den heelen nacht door, in spijt van die oude jonge jufvrouw, daar beneden! Ik kan me echter moeilijk voorstellen, dat ze 't ruiken zal....

Zóó heeft mij toch nog niets verrast, als dat nieuwtje van vandaag. Alles had ik van August verwacht, maar dat niet! Hij, mijn beste, dierbaarste vriend, — hij, een vrijgezel van 't eerste water, — hij, een gezworen vijand van al wat vrouw heet, — hij komt me daar op het heilloos denkbeeld van te willen trouwen! Zijn grootste vijand had er nooit toe gekomen hem dat ongeluk toe te wenschen! Reddeloos verloren! Eén hoop had ik nog: ik dacht ten minste, dat hij een leelijk, lastig, listig, kwaadsprekend, oud en arm wijf zou genomen hebben, opdat hij later uit eigen ervaring bij mij zijn nood zou hebben kunnen klagen over de rampen van het huwelijksleven; maar neen, niets daarvan! Ik bekijk haar, en ziedaar — ze is hupsch, geestig, bescheiden, rijk en jong! Ik zou er over in verrukking kunnen geraken. Daar trouwt me nu zoo'n verstandige vent met een meisje, waar de eerste de beste domkop ook zin in zou hebben. 't Is erg min!

Kijk, kijk, de kachel schijnt het weer op te halen; als men er maar zoo goed slag van heeft om er meê om te gaan als ik; waarachtig, 't water raast. Die cigaar is zeer lekker, mooie witte asch. Daar zal ik ze in 't vervolg altijd halen. Arme August! Met jou rooken zal 't gauw gedaan zijn.... 't Zou ook inderdaad niet gaan; 't meisje is te lief; 't zou zonde wezen als haar kleeren naar tabak roken. Die opoffering mag hij zich dan ook wel voor haar getroosten....

Zoo, zoo! kom je daar toch werkelijk aan, deugniet? Ja wel, daar staat ze aan de deur te loeren. Kom hier, Mies! Kijk, nu zet ze een gezicht als een lam! Zou men het er nu wel aanzeggen, dat ze mijn karbonade geflikt had? Zoo, beestje, vlij je maar gemakkelijk neer, hier op mijn knie....

Ja, dat lijkt je wel, als je hier zoo kunt liggen spinnen....

Eindelijk begint het er dan toch zoo'n beetje naar te lijken; laat ik eens proeven! Waarachtig, die punsch smaakt overheerlijk. Voor 't overige, August, denk niet dat ik je benij. Ik wensch je in alles het beste; mooi vind ik het intusschen niet, dat je me zoo moederziel alleen laat. Hier, August; dat eerste glas drink ik op je welzijn, oude zondaar!

Hoe ben ik toch eigenlijk die echtklip zoo gelukkig ontzeild? Voor een paar jaar heb ik nog bemind, en zelfs wat ernstig!... Mies, kom hier en blijf daar nu stil liggen; dan zal ik je mijn heelen levensloop vertellen. Jij spreekt er toch niet over. Luister goed toe, spin uit medelijden, of maak je er vrolijk over, — dat ik er over heen ben, wel te verstaan.

Oud ben ik nog niet; 't is dan ook nog maar vijf jaar geleden, dat ik mijn eerste en laatste liefdesverklaring deed. Mijne aangebedene had op een theevisite voor het eerst het geluk met mij in kennis te komen en door mij bemind te worden, ofschoon ik op een vorig theetje bij mijzelven trouw gezworen had aan Klara, de dochter des huizes, met haar bevallig moeselien kleedje! Klara was er echter ditmaal niet bij, en mijn aangebedene, jufvrouw Pauline, beviel mij bij uitstek. Het ongeluk gaat snel, de pols mijner hersenen hield er gelijken tred mede, en — ik was gevangen. Om mijn geweten gerust te stellen, teekende mijn verbeelding mij Klara af met een snuifdoos, rooden neus, enz., weshalve ik haar bij mijzelven heb afgeschreven, en voor altijd was haar beeld voor mij verdwenen!

't Geluk wilde, dat Pauline bij den contradans nog geen heer had; ik snelde naar haar toe, mompelde de noodige onverstaanbare woorden, werd aangenomen, en rekende mij in eigen oog de gelukkigste van alle gewezen, toekomstige en nog bestaande stervelingen.

In 't geheele gezelschap bevonden zich net twee flinke jongeheeren, een zekere Muller en ik natuurlijk. Vier andere, meer bejaarde heeren deelden in mijn heimelijke maar diepe minachting. Twee van hen redeneerden na de thee zoo lomp en ongemanierd, alsof ze achter den ploeg vandaan kwamen. Mijn linnen stak daarenboven gunstig af bij het hunne; het had me, evenals mijn nieuwerwetsche nauwe laarzen, dan ook moeite en zorg genoeg gekost. De dames waren hoe-

genaamd niet bestemd voor deze oude potmossen. De derde ging zelfs zoo ver, dat hij met den heer des huizes een pijp opstak; terwijl de vierde eindelijk zich met drie oude dames aan een speeltafeltje plaatste. Muller en ik maakten derhalve de eenige hoop uit van de dames. Hoe liefdevol zag ik, zoo maar ten halve gemanierd personage, op dien Muller neer als een reddenden engel! O, die Muller, wat zou ik dien avond nog het land aan hem krijgen!

Nu moet je niet denken, Mies, dat ik, hoe zeer ook verliefd, de macht bezat mijn liefde uit te drukken. Och neen! Klara, die ik zoo teeder had bemind, had er nooit een woord van vernomen. Ik zond haar alleen afschriften van mooie minnedichtjes, en wel door tusschenkomst van een vriend, die in een andere stad woonde, opdat het postmerk mij niet verraden zoude. 't Had dan ook weer allen schijn, dat ik nooit Pauline, mijn bekoorlijke Pauline, een woord van liefde zou toespreken. Ik was schrikkelijk verlegen, en werd bij het minste of geringste tot over de ooren rood van schaamte. Muller daarentegen was juist het tegenovergestelde. Was ik stil, hij was zeer spraakzaam.

Mijn armen waren mij altijd in den weg; mijn beenen schenen mij dwars onder 't lijf te zitten; mijn handen, ik wist ze evenmin behoorlijk te bewegen. Muller's armen daarentegen omvatten met het meeste gemak de middeltjes der dames; zijne voeten kwamen bij het dansen allerbevalligst voor, en had hij ook nog een dozijn handen gehad, hij had ze uitmuntend weten te gebruiken. Muller wist het gansche gezelschap aan 't lachen te maken; ik daarentegen stond net te kijken als een kat in een vreemd pakhuis, en wist niet anders te zeggen dan: »Houdt u veel van dansen?" en meer dergelijke alledaagsche vragen. Muller bewoog zich als een dansmeester; ik alweer had het voorkomen van houten Klaas; en 't leelijkste van alles was, dat mijne Pauline bijzonder veel behagen scheen te scheppen in zijne aardigheden. Hij walste met haar, dat het een lust was; ik kan in 't geheel niet walsen. Bij 't avondmaal zette hij zich naast haar, en wist zooveel geestige zetten te pas te brengen, dat al de dames hem met ingenomenheid gadesloegen.

Dat alles nam mij natuurlijk niet weinig tegen Muller in; te meer daar ik meende te bespeuren, dat hij bij Pauline nog

hooger stond aangeschreven dan bij een der overige dames. 't Spreekt van zelf, dat ik hem nu een gezworen haat toedroeg; weldra haatte ik mijzelven, en had in mijnen haat ook bijna Pauline gehaat en uit haat hare vriendinnen het hof gemaakt. Gelukkig echter bedacht ik mij nog bijtijds.

Hoe is het mogelijk? zult ge zeggen, maar mijne gezindheid veranderde dien avond alweder: ik had Muller uit vriendschap wel kunnen omhelzen! Dit kwam namelijk zoo. Bij het naar huis gaan hoorden we, dat Pauline's dienstmeisje er nog niet was, om haar te halen. Onmiddellijk vlogen Muller en ik op haar af en boden ons aan haar te begeleiden; ik deed het met het voornemen om een mandje voor haar te dragen, Muller echter alleen om het lieve kind genoegen te geven. En ziedaar, wie zal mijn vreugd en mijn verwondering schetsen, toen Pauline, ondanks mijn binnensmonds gemompeld verzoek, Muller afsloeg en haar lief handje in mijn arm legde, zoodat ik van top tot teen schudde van pleizier. Muller maakte zijn bok goed met een aardigen zet, waarom allen lachten, behalve Pauline; en daarop ging het voorwaarts, met een zaligend gevoel, in 't hartje van den nacht

De maan stond glansrijk aan den hemel en zag zoo lachend op ons neder, alsof 't een geheel vreemd schouwspel voor haar ware. Ik zweeg natuurlijk totdat Pauline mij na een poosje vroeg: »Hoe bevalt u mijnheer Muller?" — Ik was onoprecht genoeg te zeggen: »Een zeer net mensch!" — »Ik kan hem niet uitstaan," was het onverwachte antwoord; »ik kan mij dan ook niet begrijpen, hoe hij zich, bij zijn volslagen gemis aan fijngevoeligheid, tot geachte kringen toegang heeft weten te verschaffen." — Natuurlijk begon ik nu ook een zondenregister van hem op te noemen, en met zoo vele woorden meer na te praten, wat mijne Pauline had gezegd, ofschoon het mij eigenlijk niet recht duidelijk was, daar zij toch den geheelen avond met hem gewalst had en aan tafel zijne aardigheden volstrekt niet euvel had opgenomen.

Hierop volgde een tamelijk lang stilzwijgen, waarna wij weder een gesprek aanvingen over maneschijn, poëzie, slechte menschen, ja ik verstoutte mij zelfs het woord *liefde* te bezigen, ofschoon het mij eigenlijk gezegd ontsnapte. Nog meer. Bij het afscheid nemen had ik zelfs den moed — hoewel met op elkander gedrukte tanden — hare hand te drukken, het-

geen — wie schetst mijn vreugde! — lichtelijk werd beantwoord. Die handdruk was echter voldoende om haar heimelijk eeuwige trouw te zweren. Van stonde af aan dacht ik dan ook slechts aan Pauline met hare zwarte oogen, die mij nacht en dag vervolgden. Kortom, ik was tot over de ooren toe verliefd. Niettegenstaande verliep er menige maand eer ik haar dorst te vragen; ik trof haar niet meer in zoo'n teedere stemming, en had ik al toegang gehad tot hare woning, ik zou haar toch niet alleen hebben gesproken.

Haar vader was een man met veel geld, en verlangde derhalve ook een rijken schoonzoon. Ik achtte er mij dan ook steeds te veel, kwam er hoogst zelden, en vond mijn hoogste geluk in, des nachts om hare woning te dwalen en mij gelukkig te gevoelen als ik licht aan haar venster zag, terwijl ik mij in tegenovergesteld geval hoogst ongelukkig rekende. En ziedaar, mijn liefdesdrama zou plotseling zijne ontknooping naderen.

Op een mooien dag bezocht mij een vriend mijner jeugd, dien ik sinds jaren niet had gezien, en die — helaas! — ook Muller heette. Zonderlinge overeenkomst van naam! Hij noodigde mij 's middags bij hem ten eten; wij aten en bovenal dronken goed, en ik werd dermate door mijn gevoel overmeesterd, dat ik den moed had hem, na tafel onder het wandelen, mijn geheele liefdesgeschiedenis te verhalen. Muller.... lachte, zoodat mij het hart bijna brak. En toen hij mij vervolgens over mijn kleinmoedigheid berispte, gevoelde ik mij zoo beschaamd, dat ik hem onder de plechtigste eeden verzekerde op staande voet haar het jawoord te vragen, — zij het dan ook al schriftelijk.

Wij namen afscheid. In nadenken verzonken, wat ik zoo al schrijven zou, liep ik een koffiehuis in, en liet mij pen en inkt geven. Bij het betalen merkte ik tot mijn niet geringe teleurstelling, dat mijn kas in zeer slechten toestand verkeerde, terwijl ik nog drie weken zou moeten wachten eer de oude heer over de brug kwam. Maar wat beteekende dat? Pauline moest de mijne zijn! Ik begon mijn brief, en het had mij al heel wat zweetdruppels gekost eer ik het eerste kantje volkomen naar mijn zin vol had. De inkt was dik, de pen grof, geen vloeipapier, geen zand, — ik moest derhalve wachten eer ik het blad kon omslaan. Ik had intusschen geen tijd te

verliezen; de post zou weldra vertrekken. Daar kwam ik eensklaps op het denkbeeld om mij den tijd, die tot het drogen vereischt werd, ten nutte te maken met om een brandbrief naar papa te schrijven, ten einde hem tot vooruitbetaling te bewegen. De begonnen minnebrief werd derhalve ter zijde gelegd en met het kapittel aan papa een aanvang gemaakt, hetgeen bij 's mans eigenzinnigheid lang geen gemakkelijke taak was. Toen ook hier van het eerste kantje volgeschreven was, begon ik op nieuw aan mijn minnebrief, om vervolgens den tweeden weer af te maken. Op eens liet de klok haar waarschuwende stem hooren; ik vouwde haastig beide brieven dicht, greep mijn hoed, snelde naar het postkantoor, en kwam, dank zij mijner overhaasting, nog tijdig genoeg.

Acht dagen later, na verscheidene slapelooze nachten doorgebracht te hebben, ontving ik twee brieven. Aan den eenen herkende ik het schrift mijner moeder; de andere was van eene vreemde, nette dameshand. Hoerah, een brief van mijne Pauline! De letters schemerden mij voor de oogen; zenuwachtig brak ik hem open en las met sidderende oogen:

Mijnheer!

Hierbij ontvangt gij uw brief terug; ik verzoek in 't vervolg van uwe beleedigingen verschoond te blijven. Ik had niet gedacht dat ge zoo inhalig waart.

P. R.

Wat! inhalig? Ik, die al tijd gewenscht had, dat zij geen geld mocht hebben? Zou ik misschien de brieven in der haast hebben verwisseld? Ik opende den teruggezonden brief, en zie daar: »Aangebeden Pauline!" Alles was dus in orde. In verwarring nam ik nu den brief mijner moeder en las:

Lieve zoon!

Wat bedoeldet ge toch met uw onzinnigen brief? Hoe kun je nu toch op zulk een wijze aan je vader schrijven? Uit den aanvang begrepen wij wel dat je om geld verlegen waart; maar weldra keken wij elkander verwonderd aan, daar je eensklaps begon met je ouden, eerbiedwaar-

digen vader teederen engel te noemen. Vader was van meening, dat je smoorloos dronken moest geweest zijn, en wilde je dan ook niet antwoorden. Ik sluit hier in stilte vijftig gulden in; ik bid je echter per ommegaande te melden, of je gezond bent. De Hemel beware ons, dat het je niet in 't hoofd is geslagen!... Met brandend ongeduld verlang ik naar een paar lettertjes van je! »Lieve Engel" tegen je vader te zeggen!...

Je diep bedroefde moeder.

Mijn verstand stond stil. Zoo lang ik leefde, nog nooit had ik mijn vader »lieve engel" genoemd. Hij, een oud man, den neus vol snuif, lieve engel, — 't was een ongehoorde zaak! Werktuigelijk nam ik den teruggekregen minnebrief, en herlas wat ik had geschreven. 't Was uitstekend, dichterlijk, romantisch, elk woord gloeide van liefde. Ik begreep er niets van... wacht even! — bij 't omslaan der eerste bladzijde... daar had men het al! In mijn opgewonden toestand had ik den inhoud verward; het ongeluks-epistel luidde als volgt:

Aangebeden Pauline!

Niet langer kan ik de bede in mijn hart smoren, die mij op de lippen zweeft. Reeds lang geleden had ik het u willen bekennen; maar de gelegenheid en — laat ik er voor uitkomen — ook de moed faalde mij. Aangebeden meisje, verhoor mijn smeeken. Maak mij tot den gelukkigste aller stervelingen! Ik bid u (vervolg op de andere zijde) mij omgaande veertig of vijftig gulden te zenden; ik heb nog al aanmerkelijke onvoorziene uitgaven gehad, die mij tot dezen stap noodzaken. Gegroet en omhelsd; schrijf en zend mij dit kleine bedrag spoedig.

Karel.

Naschrift. Wat nieuw linnen en een paar of wat sokken zouden mij ook niet ongelegen komen.

Ik stond als verpletterd. Thans was mij alles duidelijk. Onmiddellijk schreef ik Pauline eene lange verklaring; mijn

brief kwam echter onopengemaakt terug. Ik ging daarop zelf naar hare woning, doch werd niet ontvangen. Mijn vonnis was geteekend. Ik zag haar niet weder. Later vernam ik, dat zij gehuwd was met een stokouden kerel. Wat er verder van haar geworden is, weet de Hemel. Lang nog heb ik mij boos en verdrietig gemaakt; nu is het gelukkig voorbij! Wat was ook zonder dat van mijn heerlijk jonge leven terecht gekomen! Ik mag waarlijk van geluk spreken, dat ik mijn noodlot zoo ontloopen ben!

Zie je, Mies, dat is nu mijn liefdesgeschiedenis; heb je er soms.... Wat? slaap je? Och ja! Nu, 't komt er ook niet op aan; 't is zelfs goed, want nu ben je me ten minste niet in de rede gevallen. Dat had in gezelschap van vrouwen 't geval wèl geweest! Zie zoo, nu een versche cigaar en nog een glaasje punsch!

Wie klopt daar? Ben jij 't, jufvrouw Engelbrecht? Heb je mijn karbonade misschien gevonden? — Wat, de nieuwe buurvrouw wil mij spreken? Mij? Ze wil zich zeker over mijn rooken komen beklagen; dan is ze juist bij den rechte! Wat, heeft ze mijn naam van je gehoord en wil ze me zien? Dat 's gek! Ze klopt, waarachtig! Kom binnen, mevrouw, kom binnen! Waarmeê kan ik u van dienst wezen?.... Wat! is 't mogelijk! jufvrouw Pauline? mevrouw wil ik zeggen. Zie je, jufvrouw Engelbrecht, maar juf.... mevrouw Pauline, nu begin ik aan het magnetisme te gelooven; ik heb den heelen avond aan u gedacht! — Waarlijk? U weet, dat u me onrechtvaardig veroordeeld hebt... — Moeder heeft het u na uw trouwen gezegd? Kijk, ik vind het recht lief van u, dat u me dat zegt! En het doet u genoegen mij gevonden te hebben? Ge weet zelfs dat ik vandaag jarig ben? — Och, kom! wat zeg je? weduwe! Zonder kinderen! Kijk, indien ik je in een of ander van dienst kan zijn, Pau... mevrouw, u hebt slechts te spreken. Maar ga toch een oogenblik zitten; wij hebben elkaar nog zoo veel te vertellen; 't kan toch nooit kwaad, als een oud, oprecht vriend het je verzoekt.... Mies, wil je maken dat je weg komt! Akelig dier, altijd hinder je me ook. Maar zwijgen we daarvan!

— — — — — — — — — — — — —

Wel te rusten lieve Pauline! O, hoe gelukkig gevoel ik mij thans! Goeden nacht... Nog slechts één kus, — zoo, ja zoo is 't goed.... Jufvrouw Engelbrecht, jufvrouw Engelbrecht! Een oogenblikje! Jij bent wel al een keer of drie getrouwd geweest; vertel me eens, kan men in een dag of wat al zijn papieren bij elkaar krijgen? Ja? — Heerlijk! Wel te rusten! Die verstandige August! En jij, Mies?... Maar zwijgen we hiervan!

EEN WONDER DER MIDDELEEUWEN.

De Ordaliën of Godsoordeelen waren de middelen van uitkomst, waartoe de ietwat onbeholpen justitie in de middeleeuwen haar toevlucht nam, als zij zich op geen andere manier van de schuld of onschuld eens aangeklaagden kon overtuigen. De inrichting der Ordaliën was intusschen zeer verschillend. Onder anderen was het zeer gebruikelijk, dat de beschuldigde of aangeklaagde onder allerlei ceremonies met bloote voeten op een gloeiende ijzeren plaat of over een zeker getal gloeiende ijzeren staven loopen, of een gloeiend ijzeren staaf in zijn hand nemen en gedurende eenigen tijd vasthouden moest.

Was hij onschuldig, dan mocht het een noch het ander hem deeren, maar hij moest onbeschadigd de proef doorstaan; want het toenmaals algemeen heerschende geloof nam aan, dat de Hemel hier tusschen beide komen en de onschuld zelfs tegen de wetten der natuur in bescherming nemen moest. Zeer merkwaardig is het, dat een menigte gevallen verhaald worden, waarin de beschuldigde werkelijk ongedeerd bleef.

Die verhalen zijn zóó nauwkeurig, dat men nauwelijks aan de waarheid daarvan twijfelen kan. De bekende gevallen van dien aard hadden echter meestal plaats met vorstelijke òf andere hooggeplaatste personen, zooals b.v. de gemalin van Karel III van Frankrijk, die het Godsoordeel doorstond en zich daardoor zuiverde van de verdenking van echtbreuk. Trad hier nu werkelijk een hoogere macht tusschen beiden, en hief

die hoogere macht de wetten der natuur gedurende eenige oogenblikken op?

De jongste tijd heeft dit raadsel opgelost.

Tot op den huidigen dag lezen wij, hoe goochelaars en allerlei kunstenmakers met veel ophef aankondigen, dat zij gloeiend ijzer in de handen nemen, met bloote voeten daarop loopen, gesmolten lood in hun mond nemen zouden, enz enz. Men meent wel is waar te weten, dat zij handen of voeten met de een of andere zelfstandigheid bestrijken, maar dat zou in vele gevallen niet voldoende wezen, om tegen verbranding te beschermen. De proeven gelukken echter.

Ook daarvan kan men zich thans rekenschap geven.

Voor ongeveer honderd jaren deed zekere Dr. Leidenfrost de merkwaardige ontdekking, dat een druppel water, die op het metaal zeer snel verdampt, in een gloeienden ijzeren lepel *niet* verdampt, *niet* aan de kook geraakt, ja zelfs niet eens zeer heet wordt. Die druppel wordt niet plat, blijft rond, draait onophoudelijk in de rondte en neemt niet aanmerkelijk af. Wordt echter de lepel kouder, dan begint de druppel te kooken, en verdampt zeer spoedig, zoodat hij eindelijk geheel en al verdwijnt.

Is dat niet even zoo merkwaardig als de Ordaliën en de kunststukjes van onze goochelaars?

Dr. Leidenfrost kon geen verklaring van dit verschijnsel geven, en tot in den jongsten tijd deelden de leerboeken der physica dit verschijnsel mede als een zonderling en onverklaarbaar feit, dat geen natuurkundige verder behoefde te onderzoeken.

Eindelijk is de zaak in den laatsten tijd opgehelderd, en nadat eenige leerboeken der physica getracht hadden, op de een of andere wijze eene althans aannemelijke verklaring van dit verschijnsel te geven, heeft de Fransche natuurkundige Boudigny, die gedurende jaren zich met het onderzoek naar dit verschijnsel onledig hield, de zaak zoover aan 't licht gebracht, dat een ieder zonder verdere voorbereiding de kunststukken der goochelaars namaken en de vuurproeven der oude Godsoordeelen zonder gevaar herhalen kan.

Dr. Poleck verklaart het door Dr. Leidenfrost ontdekte verschijnsel als volgt: De warmte gaat van verhitte lichamen op tweeërlei wijzen in andere, koudere lichamen door mede-

deeling over, zoo als, wanneer wij heete lichamen met de hand aanraken, en door uitstraling, die de nabijheid van een heete kachel zoo vaak voor ons ondragelijk maakt, welke uitstraling intusschen door middel van een vuurscherm onmiddelijk gebroken wordt.

De druppel op het gloeiende metaal omgeeft zich dadelijk met een atmospheer van damp, welke zich tusschen hem en het metaal dringt, en den druppel als ware het draagt. Daardoor vervalt de onmiddellijke aanraking en tevens ook de mededeeling der warmte. De uitstralende warmte wordt echter niet alleen door de lichamen op dezelfde wijze teruggeworpen als de lichtstralen, zoo als b. v. door het vuurscherm, maar zij kan ook door de lichamen heengaan, zonder die te verhitten. Een en ander kan bij den waterdruppel plaats hebben, zoodat zij niet dien graad van hitte kan bereiken, om aan het koken te geraken.

Over deze verklaring is men het intusschen in geenen deele eens, niet omdat het aan gronden daartoe ontbreekt, maar veeleer, omdat er te veel gronden voor zijn, en men nog niet schijnt te weten, welke gronden de meeste aanspraak moeten hebben.

Boudigny bracht daarmede die goocheltoeren in verband; hij kon ze echter gedurende eenigen tijd evenmin te zien krijgen, als hij personen kon vinden, die ze gezien hadden. Eindelijk vernam hij, dat een werkman in een ijzergieterij zijn hand in gesmolten ijzer kon steken, zonder zich te verbranden. Nu slaagde hij er in, verscheidenen te vinden, die dit voor zijne oogen deden. Eindelijk beproefde hij het zelf. Het was een vreeselijk gezicht — zoo verhaalt hij — toen ik eerst een vinger, vervolgens de geheele hand in de roodgloeiend vloeiende massa stak; maar ongedeerd trok ik er mijne hand uit. Sedert is die proef onder de werklieden der ijzergieterijen een dagelijksch kunststukje geworden. Die proef zou echter alleen kunnen mislukken, wanneer de hand door en door droog was, omdat er dan niets te verdampen is. Echter wordt de hand nimmer zoo geheel en al droog. Uit voorzichtigheid zou men intusschen de hand te voren nat kunnen maken.

Daardoor kan men, behalve een menigte andere verschijnselen, ook die gevolgen der Ordaliën, alsmede alle soortgelijke goocheltoeren, langs geheel natuurlijken weg verklaren.

MAANDELIJKSCHE KOUT.

Inhoud: Bewaarplaatsen voor kinderen (*crèches*). — Volksgaarkeukens. — Het Athenaeum Illustre. — Nog iets over damestoiletten. — Het karakter van eenige hoofdsteden. — Grachtwater te Amsterdam. — De *Debating-Society "Vooruitgang."* — Aankondigingen van een boekhandelaar-omnibushouder. — Het afsterven van den tooneelkunstenaar A. Peters. — Hondsdolheid. — Tongblaar. — Een elektrische schok. — Korrespondentie.

Wij hebben in Amsterdam zien verrijzen eene bewaarplaats voor kinderen, in navolging van de Parijsche *crèches*. — Vrouwen hebben deze inrichting in het leven geroepen en zullen die beheeren en bestieren. — Bij den eersten blik kunnen wij niet anders dan de moed en volharding, in één woord, de vrouwelijke deugden prijzen, die dezer inrichting het leven schonk en zal trachten aan haar doel te doen beantwoorden. Ja, hoe meer wij er over nadenken, hoe meer wij eerbied hebben voor het vrouwelijke karakter, dat zooveel vertrouwen stelt in de vrouw, dat het hopen durft geschikte vrouwen te zullen vinden voor de moeielijke taak, die daar zal zijn te vervullen.

Bezien wij de zaak echter van eene andere zijde, dan zeggen wij: welk een treurige toestand, indien zulk eene inrichting noodig is, en zal die toestand door eene dergelijke inrichting verbeteren? Zeker niet. Verergeren? Wij vreezen het.

Wij willen die edele vrouwen in haar liefdewerk niet storen, of haar den moed ontnemen; maar wij vestigen de aandacht op de oorzaken van den toestand, die zulk liefdewerk komt eischen.

De man, die niet in de behoefte van zijn gezin voorzien kan, roept de hulp in van zijne vrouw, zij wordt aan hare huiselijke plichten onttrokken, en de kinderbewaarplaatsen komen dien huisgezinnen te hulp.

De arbeid van den man moet voldoende zijn om in het onderhoud van zijn gezin te kunnen voorzien. Dat is een redelijke eisch.

Wie zal het tegenspreken!... Maar, zegt men, de arbeid van vele mannen is van zoo weinig waarde. De man kan niets. Is deze uitspraak juist, dan getuigt zij tegen de maatschappij. Zeer zelden is het de schuld van den man, indien hij onkundig en onbedreven is. Het faalde hem aan opvoeding en onderwijs. Men aarzelt om het noodige uit te geven voor het onderwijs en men ondervindt de wrange vruchten, en geeft, door zijn hart gedreven, of door de vrees voor storing der maatschappelijk orde, verbazende sommen aan liefdadige inrichtingen.

De mensch wordt eerst waarlijk mensch, wanneer zijne dierlijke behoeften vervuld zijn. Ontbering verstompt, ontzenuwt en verlaagt den mensch. — De man, die niet zorgen kan voor zijn gezin, gevoelt niet meer dat het niet is zooals het behoort, zoo ook de vrouw hem daarin behulpzaam is. Nu vreezen wij, dat wanneer men het der vrouwen zoo gemakkelijk maakt om hare moederlijke plichten aan anderen op te dragen, gaandeweg meer gezinnen dien weg zullen opgaan, en het huiselijk leven van den minderen man geheel zal ontaarden.

Wij missen den moed om tot die edele vrouwen te zeggen: Laat af van uw liefdewerk, want gij verergert de kwaal; maar wij wijzen allen, die invloed kunnen uitoefenen op den gang van zaken, op dien treurigen toestand, en wij zeggen: Sla de hand aan den ploeg, er moet verandering komen; gij moogt zulk eene taak van het moedige vrouwenhart niet vergen. Waarlijk, er valt voor waarachtig vrome en edele vrouwen in de maatschappij zoo veel te doen, dat zij niet behoeven te vreezen voor werkeloosheid, wanneer haar dit werk ontnomen wordt. De school en het ziekbed, daar is zij zoo bij uitstek op hare plaats. Het onderwijs en de geneeskunde moeten voor een groot deel haar worden opgedragen. De vrouwelijke moed, volharding en liefde zullen daar in alle hunne waarde uitkomen en rijke vruchten dragen.

Weldoen is moeielijk, en dit wordt beaamd door ieder, die het ooit werkelijk beproefd heeft en iets meer deed dan in den blinde nu en dan een aalmoes geven. — Vandaar zoo veel teleurstelling en zoo dikwerf afwijzing van ondersteuning waar men iets goeds wil tot stand brengen. Maar toch, er zijn ook nog welgezinden. Waar hoop van welslagen bestaat,

vindt men licht ondersteuning, doch daarom is het te meer te bejammeren, indien wij pogingen zien doen, die de kwaal eerder verergeren dan verbeteren. — Onder die pogingen rangschikken wij de te Amsterdam door de Maatschappijen »voor den Werkenden Stand" en »Tot Nut van 't Algemeen" opgerichte kosthuizen. Wij verheffen onze stem niet tegen het denkbeeld, dat ze deed geboren worden, maar wel tegen de stichting te Amsterdam. Wij gaan uit van de stelling, dat aalmoezen den mensch vernederen en men die niet moet geven dan in de uiterste noodzakelijkheid. De werkman moet niet gewend worden aan het denkbeeld, dat hij weldaden van zijn medemenschen geniet. — Al wat hij geniet of zich aanschaft, zij de vrucht van zijn werk. — Als weldadige instelling zijn de kosthuizen dus verkeerd, tenzij men die slechts toegankelijk stelle voor werkelijk hulpbehoevenden, die aanspraak hebben op medelijden. Zijn de kosthuizen geene weldaad, en het genot daarvan geen aalmoes, maar hebben zij geldelijk goede uitkomsten, dan zijn zij in een groote stad als Amsterdam overbodig. De weldadigheid moet de nijverheid niet dooden. In dat geval zal de mededinging wel in de bestaande behoefte voorzien.

Maar er is meer: kosthuizen, en dat is in onze oogen een groote grief, doen afbreuk aan het huiselijk leven van den arbeidersstand. Dat men dit toch niet te gering schatte! — De man wordt langzamerhand in zijne eigene woning kommensaal, *slaper*, zooals men in de volkstaal zegt. De gemeenschappelijke maaltijd werkt zoo goed en heilzaam. Dat wij allen, in hoogeren stand geplaatst, eens bedenken welk een genot de maaltijd met ons gezin ons verschaft, boven het genot, dat wij uit de bevrediging van den honger trekken. — Zie, daar hebben wij ze allen om ons heen, die ons het liefste zijn! Ge voelt het, welk een onherstelbaar verlies het moet zijn voor den minderen man, zoo hem dat ontnomen wordt. Neen, wij verkiezen voor hem een veel minder maal, gemeenschappelijk genoten, boven dat bezoek van het kosthuis, zonder vrouw en kind.

Voor de ongehuwden achten wij ze insgelijks verkeerd. Men moet het vrij-gezellenleven niet zoo gemakkelijk maken. — Van de zeden van het volk, en in de eerste plaats van het huiselijk leven van den minderen man, hangt grootendeels het geluk en

welvaart der geheele maatschappij af. Men hoede zich dan voor alles, wat aan de zeden en de huiselijk leven afbreuk kan doen.

De Telegraaf, het beginsel onaangeroerd latende, oppert eenige bezwaren van meer stoffelijken aard, die wij onzen lezers niet onthouden willen, te minder daar de schrijver ten slotte met ons in 't zelfde schuitje komt Het blad stelt zich de vraag: »Vanwaar dat sommige volksgaarkeukens kwijnen?" en zegt ter beantwoording het volgende:

»Te Groningen is onlangs een *volksgaarkeuken* geopend.

»'t Gaat er echter niet mee gelijk men had gehoopt. Niet de werkman maakt gebruik van de *gezonde*, *krachtige*, *warme spijze*, althans niet de gehuwde, maar (evenals te Leiden) landbouwers, die op enkele dagen de markt bezoeken.

»Dat echter was het doel der oprichting niet, en al spoedig rees de vraag: »Vanwaar 't verschijnsel, dat de arbeider zich onthoudt?"

»Het antwoord op die vraagt luidt aldus:

»Wij gelooven dat de arbeider, in de positie waarin hij gewoonlijk onder ons verkeert — hoe edel en schoon ook het denkbeeld moge zijn, dat aan de oprichting van de volksgaarkeukens ten grondslag ligt — er niet voldoende gebruik van *kan* maken.

»Daartoe zijn de spijzen nog te *duur*, of laten we beter zeggen: daartoe verdient de arbeider te *weinig*. Stellen we ons voor een arbeider, die eene vrouw en drie kinderen heeft, met een weekloon (over een geheel jaar gerekend) van *f* 6. We zijn zeker, dat we op die wijze de zaak tamelijk helder kleuren; vele arbeiders toch hebben meer dan 3 kinderen, en verdienen, 't geheele jaar door, geen *f* 6 per week.

»Zulk een arbeider zal uit de volksgaarkeuken voorzeker, per dag, voor zich en zijne huishouding 7 porties behoeven; dus per dag 7 × 10 ct. of per week 7 × 70 ct., dus *f* 4,90, voor 't middagmaal moeten uitgeven. Hij houdt dus van zijne *f* 6 per week nog *f* 1,10 over om daarvoor alle andere noodzakelijke onkosten te dekken.

»*Brood* (of brij uit de volksgaarkeuken), *kleeding*, *brandstof*, *huishuur*, etc., zou dat alles van die *f* 1,10 kunnen worden betaald? We twijfelen er aan.

»Of wenscht men, dat *de man alleen* naar de gaarkeuken

ga, om daar den buik met goed, gezond, krachtig voedsel te vullen, en zijne huisgenoten voor eenige centen t'huis maar iets gereed moeten maken? Maar, eilieve, wat blijft er dan over van dat gezellige *huiselijk leven* voor zulke menschen? De man, die soms voor dag en dauw naar 't werk moet, 's middags naar de volksgaarkeuken en van daar weer naar zijn werk gaat, om 's avonds vermoeid t'huis te komen en dan zijne slaapplaats op te zoeken — die dus op deze wijze bijna alleen des Zondags zijn kroost te zien zou krijgen — die man zou waarlijk meer of min vreemd worden aan zijne eigen kinderen, en deze aan hem.

»Neen! Liever nog een soberder maal, dan men hem in de volksgaarkeuken zou verschaffen, met de zijnen onder eigen dak gedeeld, en zich verlustigd in 't blijde gezicht dier kleinen, uit wier blik bij 't ontvangen, zelfs van een schraal rantsoen, blijdschap en dankbaarheid spreekt; liever nog in 't middaguur met de zijnen, die met hem alle ontbering deelen, half verzadigd of minder voedzamen spijs gegeten, dan alleen naar de gaarkeuken te gaan en de zijnen bijna de geheele week niet te zien en te spreken.

»We zijn dus van oordeel, dat de *geringe belooning*, die de arbeider ontvangt, de *hoofdoorzaak* is, waarom nog zoo weinige huisgezinnen hun middagmaal halen uit de volksgaarkeuken, waarom nog zoo weinigen gebruik maken van de schoone gelegenheid, om krachtig voedsel te erlangen.

»Moge dat langzamerhand anders en beter worden!

»Eene andere oorzaak voor de betrekkelijk weinige deelneming, door den arbeidersstand van de inrichting gemaakt, is misschien ook te zoeken in den tegenwoordig grooten aanvoer van spek van elders; welk spek voor den geringen prijs van 30 ct. de 5 H. G. verkrijgbaar wordt gesteld.

»*Ongehuwde* arbeiders, althans, zouden misschien wat meer algemeen gebruik van de zoo nuttige inrichting kunnen maken.

»Het beste bewijs daarvoor leveren de *volkskosthuizen* der *Maatschappij voor den Werkenden Stand* alhier. Ofschoon de uitnemende *Gaarkeuken* van het *Nut* tevens getuigt, dat men te Amsterdam, ook voor gezinnen, het nuttig voedsel niet versmaadt, maar telken dage talrijke portiën aan 't lokaal komt halen

»Daarbij echter mag men natuurlijk 't groot verschil in bevolking tusschen Amsterdam en Groningen niet uit 't oog verliezen."

Van kosthuizen op het Athenaeum, die sprong is niet te groot; het laatste toch is ook een kosthuis in hoogeren zin, niet voor magen maar voor hoofden. De Amsterdamsche gemeenteraad, die met werk overladen is, aan wiens zorg zooveel is opgedragen, zoodat de burgerij zich afvraagt: Hoe zal dat alles tot stand komen, wat zoo dringend gevorderd wordt? ziet zich ook nog bezwaard met eene taak, die Amsterdam geheel vrijwillig op zich heeft genomen: de zorg voor het hooger onderwijs. In de laatste jaren is daaraan veel zorg en geld besteed. Het natuurkundig en geneeskundig onderwijs is met milde hand bedacht. Den 8sten Januari l.l. herdacht het Athenaeum zijn 240jarig bestaan, en de hoogleeraar Land, de feestrede houdende, zeide o. a.: »de hoofdstad toone harer waardigheid bewust te zijn, in de voltooiing der Amsterdamsche hoogeschool." De wethouder voor de zaken van onderwijs werd geïnterpelleerd, en uit zijn antwoord bleek, dat de zaak niet uit het oog werd verloren. In zijn nummer van den 5den Juli j.l. drong *het Handelsblad* er op aan, dat met spoed aan de geheele organisatie de laatste hand zou worden gelegd, *niet*, zooals in den Gemeenteraad was gezegd, daarmede te wachten totdat er eene nieuwe wet op het hooger onderwijs zou zijn voorgedragen, maar nog vóór de indiening van zulk een wetsontwerp; want, zeide *het Handelsblad*, »alleen door de »regeering te plaatsen voor het voldongen feit, dat in de »hoofdstad een Athenaeum bestaat, zóó goed ingericht dat het »in alle opzichten met de rijkshoogescholen wedijvert, brengt »men het rijksbestuur in de noodzakelijkheid, die inrichting »niet voorbij te zien, maar haar *par droit de conquête* ge»lijke bevoegdheid toe te kennen, als aan hare zusters te »Leiden, Utrecht of Groningen."

Nu is onze bedoeling niet, om hier ter plaatse eene beschouwing te leveren over het hooger onderwijs, maar alleen om de aandacht te vestigen op den allerzonderlingsten toestand, waarin deze zaak in Amsterdam zich bevindt.

Dat het hooger onderwijs aan de zorg van de hooge regeering is toevertrouwd, zal niemand weerspreken of betreuren; maar Amsterdam vermeent dat de hooge regeering er niet

voldoende voor zorgt, en onderhoudt voor eigen rekening nog een Athenaeum.

Telken reize, als er sprake was van het hooger onderwijs, werd het erkend, dat wij te veel inrichtingen van dien aard hebben. Amsterdam zegt: neen, zij zijn nog niet voldoende, en onderhoudt voor eigen rekening een Athenaeum.

Een van de groote struikelblokken, bij de organisatie van het hooger onderwijs, is gelegen in de keuze van de inrichting of inrichtingen, die men zal opheffen. Amsterdam zegt: »Ons Athenaeum is even goed en staat in alles met uwe inrichtingen gelijk; wij eischen dezelfde rechten," en maakt alzoo de taak nog moeielijker. En dat alles door een gemeente, die het dringend noodzakelijke niet doen kan, bij gebrek aan geld! Amsterdam kan zijne nauwe straten en stegen in het hart der stad gelegen niet verbreeden, als hebbende geen geld. Amsterdam kan zijne politie, en voornamelijk zijne nachtpolitie, niet op goeden voet brengen, uit gebrek aan geld. Kan geene subsidie geven aan nuttige spoorwegen, uit gebrek aan geld. Dat alles is zoo, en het schijnt de eer van Amsterdam niet te krenken, maar de eer van Amsterdam vordert, dat het geheel onverplicht het rijk het werk uit de hand neme en eene inrichting voor hooger onderwijs op breede schaal onderhoude.

Om bij dien zonderlingen toestand nog iets zonderlings te voegen, zendt de hooge regeering de cadetten voor den militair-geneeskundigen dienst niet naar eene rijksinrichting voor hooger onderwijs, maar naar de gemeentelijke inrichting te Amsterdam. Die nu zegt dat de regeering daar wel aan doet, daar het geneeskundig onderwijs te Amsterdam reeds uit den aard der zaak, als zijnde zulk eene volkrijke plaats, het beste is, — hem antwoorden wij, dat daaruit volstrekt niet blijkt, dat Amsterdam daarom ook voor het hooger onderwijs moet zorgen, maar dat, waar de hooge regeering zelve erkent dat te Amsterdam het best het geneeskundig onderwijs kan worden gegeven, zij het ook moet bekostigen. Het *Handelsblad* zegt: »men moet de regeering voor een voldongen feit plaatsen," maar vergeet, dat Amsterdam zoo doende wederkeerig voor een voldongen feit wordt geplaatst, en gevaar loopt als *gunstbewijs* eene inrichting voor hooger onderwijs te bekomen, die het uit *eigen middelen* zal mogen betalen. Het is voor Amsterdam de vraag niet, of het wenschelijk is dat in zijn

midden eene inrichting voor hooger onderwijs is: — dat geheele onderwerp in al zijnen omvang ligt buiten den werkkring van den gemeenteraad; dit moet 's lands wetgevende macht weten. Niet alles wat nuttig en wenschelijk is, kan door een gemeente worden bekostigd. Amsterdam, welks geldelijke omstandigheden waarlijk niet bloeiend zijn te noemen, minder nog dan eenige andere gemeente. Deze geldverspilling, ter voeding van de Amsterdamsche eerzucht, wordt des te laakbaarder, als men bedenkt, dat in de buurten Q, R, S en T bepaaldelijk gebrek heerscht aan inrichtingen voor *lager* onderwijs.

Van eene »Doorluchtige School" tot de kleeding der dames, is voorzeker een wijde stap, en toch — willen wij niet van onbeleefdheid worden beschuldigd — moeten we dien wagen. »Eene getrouwe lezeres" namelijk zond, naar aanleiding van eenige vluchtige opmerkingen over de mode in een vorig opstel, een kort briefje, waarin ons »eenzijdigheid" werd verweten, omdat wij, de kleeding der dames belachelijk makende, in 't geheel niet of slechts ter loops gewaagden van die der heeren. »Om slechts eene zaak te noemen," wenscht zij de aandacht gevestigd te zien op het feit, dat de heeren omstreeks het jaar 1830 en iets later »de bespottelijke gewoonte" hadden, katoenen kielen over hunne bovenkleederen te dragen: een dergelijke *witte* kiel — zooals thans kruiers dragen — stond zelfs deftig. De meerderheid volgde — altijd volgens onze schrijfster — deze afzichtelijke mode, en spottend zeide men, dat het hemd thans als *boven-* in plaats van als *onder*kleed werd gedragen. Deze »dolzinnige dracht" werd te 's-Hage echter eensklaps afgeschaft, doordien een misdadiger, uit den deftigen stand, op het schavot zijne straf onderging, gekleed in dergelijke witte katoenen kiel.

Met de opneming dezer regelen hopen wij aan den wensch der beleedigde inzendster voldaan te hebben; wij moeten echter eerlijk verklaren, dat wij liever hadden gezien, dat zij het tegenwoordig toilet der heeren eens »uitgelucht" had, in plaats van oude koeien uit de sloot te halen. Is zij nochtans van oordeel, dat wij te partijdig te werk gingen, dan hebben we uitmuntend gelegenheid ons te beroepen op het getuigenis van een harer natuurgenooten, op wie deze verdenking toch wel niet van toepassing zal zijn. »*Ons streven*" namelijk,

een blad dat door vrouwelijke hand bestuurd wordt, bevatte dezer dagen het volgende: »De amerikaansche schrijfster Fanny Fern laat zich op de volgende wijze uit over de kleeding der dames te New-York: »Als ik zeg, dat de wandelkostumen van het meerendeel der fatsoenlijke dames wansmakelijk zijn, druk ik maar voor een klein deel mijner opinie uit, want de clowns in een paardenspel dragen niet een zoo vreemdsoortigen opschik als tegenwoordig onze dames — met dien uitwas van achter, met die rosetten op de schouders, die valsche haarmassa op het hoofd, met die poeffen en doffen en strooken en knoopen en al dien rommel op het korte bovenkleed, gedragen over een gestreepten satijnen onderrok, die noodzakelijk te kort moet zijn, om nog hooggehakte en rijk versierde laarzen aan het oog te vertoonen. Er zijn meer kleuren en nuances van kleuren opeengehoopt op dit kleine vrouwelijke lichaam, dan in den regenboog; en al die kleurenmassa, gedragen zonder dat de weêrsgesteldheid, tijd of plaats in aanmerking genomen wordt, is te naar om bespottelijk genoemd te kunnen worden. Ik kan niet lachen om die dwaze jonge meisjes, die — God sta haar bij — eens vrouwen en moeders zullen worden. Ik denk, als ik teêre lichaamsdeelen blootgesteld zie aan scherpe winden of tocht: — arme aanstaande moeder! Ik denk, als ik het onervaren jonge meisje hare spieren en voeten zie bederven door die poging om te loopen op hakjes, zoo klein als een kurk, terwijl het overige deel van den voet zoo stijf is vastgeknoopt, dat het bloed niet circuleert en er natuurlijk hevige hoofdpijn door ontstaat: — arme aanstaande vrouw en moeder! Ik denk, als ik zie, welk een last er op de heupen gelegd wordt door die paniers, poeffen, of welken naam men aan dien ballast ook moge geven: — arme aanstaande vrouw en moeder! hoe bitter zult gij het u eens beklagen, dat gij niet hebt leeren begrijpen, dat de volkomen gezondheid een schat is, dien men niet ontberen kan!" "

Wij achten het een gelukkig verschijnsel, dat de dames zelve reeds verzet beginnen aan te teekenen tegen de opzichtelijke en ondoelmatige kleeding harer seksegenooten; en indien het karakter der voornaamste hoofdsteden thans weer eens door een spotter werd vastgesteld, zou de beschuldiging van Fanny Fern zeker een vrij beslissende maatstaf zijn.

Thans moet men zich vergenoegen met de misschien reeds verouderde kritiek: »Athene zweert samen; Berlijn overdenkt; Brussel beraadslaagt; Dresden verwondert zich over alles; Dublin bedelt; Edimburg droomt; Florence gaapt; Frankfort telt; Genua lacht; Hamburg eet; Hanover slaapt; Kassel snurkt; Konstantinopel baadt zich; Kopenhagen tooit zich op; Leipzig leest: Lissabon knort; Londen geeuwt; Lyon arbeidt; Madrid rookt; Manchester pakt; Manheim vloekt; Marseille zingt; Munchen drinkt; Napels zweet; Palermo waait zich koelte toe; Parijs babbelt; Pest zwetst; Petersburg zwijgt; Rome bidt; Stockholm vermaakt zich; Turijn blanket zich; Venetië is verliefd; Warschau zucht; Weenen verteert; Amsterdam *handelt.*"

Met betrekking tot onze hoofdstad, laat die bepaling wel iets te wenschen over. Wordt er mede bedoeld *handelen* in den zin van *handel* drijven, dan kunnen we er genoegen meê nemen; is het woord *handelen* hier echter gebezigd als tegenstelling van *praten*, dan had de »karakteriseerder" beter gedaan met te zeggen: »Amsterdam kletst," — wil hij ten minste den gemeenteraad niet buiten rekening laten, van wien, met het oog op de waterverversching, zoo bij uitstek van toepassing is: *Senatu deliberante, Saguntum captum est* (terwijl de senaat beraadslaagde, werd Sagunthe ingenomen). Nog dezer dagen bevatte *het Handelsblad* opnieuw eene klacht van de bewoners der Geldersche Kade, dat zij vergingen van den stank, gelijk het spreekwoord zegt. *Het Handelsblad*, dat eenige dagen te voren, in zijn artikeltje over »ultramontaansche neuzen," meende dat de redaktie van *de Tijd* verkouden was, verklaarde dat het ditmaal niets geroken had, maar wenschte toch de klacht te oore van de bevoegde overheid te brengen, — voor het geval dat zij gegrond was.

Een ander staaltje van het »geleuter" te Amsterdam levert onze *Debating-Society* »*Vooruitgang*". In hare vergadering van 10 dezer kondigde zij niet minder dan *vijf-en-twintig* onderwerpen te bespreking aan. Wij zullen onzen lezers niet lastig vallen met eene volledige opsomming en van; nochtans is het niet onaardig er een paar uit te kippen, ten bewijze dat kwaëjongens alles aandurven. Men oordeele: Werkstakingen; godsbegrip; Goethe's *Faust*; vervalsching van cou-

rantberichten; grondbezit; opheffing van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; volksfeesten; kinderlektuur, enz. Dit laatste vooral kan door de leden met kennis van zaken worden besproken. Reeds het programma hunner werkzaamheden is recht *kinderlijk*. Naar wij intusschen vernamen, is de avond zonder krakeelen doorgebracht. De heer H. Tiedeman, gewezen voorzitter!, heeft op chokolaad getrakteerd en ten slotte nog een en ander uit van Alphen en moeder de Gans voorgedragen.

Gelukkig dat dergelijke kletspartijtjes, in besloten kring gehouden, de openbare aandacht nog al niet afleiden, zoodat de boekhandelaar-omnibushouder Schadd die met meer kans van welslagen voor zijne in allerlei vorm en kleur aangekondigde uitgaven kan inroepen. Een der meest karakteristieke van dien aard is de publikatie van *Lide-Wyde*, die — als ware het opzettelijk geschied — op alle *urinoirs* voorkomt, waar de zedelooze roman van Cd. Busken Huet natuurlijk uitmuntend op zijne plaats is. Zijn wij wèl ingelicht, dan heeft de heer Schadd echter eene nog meer in 't oog loopende wijze van adverteeren uitgedacht. Hij heeft namelijk het plan opgevat eenige zijner omnibussen te laten beschilderen met de portretten der schrijvers en de titels hunner werken. Jammer, dat de vermoedelijk bonte kleuren dien wagens het karakter van een lijkwagen geheel zullen benemen, waarin anders het een en ander zoo juist tehuis behoort.

In de laatste dagen is er door het overlijden van een bekend artist wederom gelegenheid geweest te peinzen over de vergankelijkheid des vleesches. De eens zoo terecht gevierde akteur Peters is niet meer. Afgemat en levensmoe stierf hij in het krankzinnigengesticht te Delft. Zoo ooit een tooneelkunstenaar is vergood geworden en miskend tevens, het is Anton Peters, de fijngevoelige en... vrijwillige martelaar, wiens lang niet benijdenswaardige levensloop men het best zou kunnen vergelijken met dien van Henri, de hoofdfiguur in het bekende drama *Laurierboom en Bedelstaf*, en waarin hij (Peters) op zoo meesterlijke wijze de hoofdrol vervulde.

't Was in de helft van de maand April dezes jaars, dat Peters voor de laatste maal optrad als tooneelspeler, en wel in den Stadsschouwburg te Amsterdam, als »de Onbekende" in Kotzebue's *Menschenhaat en Berouw*. Zijne gezondheid was

reeds sinds geruimen tijd zeer geknakt, wat dan ook duidelijk was op te maken uit zijne zwakke en trillende stem, zoowel als uit zijn waggelenden en onvasten gang. Daarbij verkeerde hij toen reeds in de eerste phase van de noodlottige ziekte (krankzinnigheid), die later zijn dood zoozeer bespoedigde.

En nu, Peters, sluimer zacht! Gij hebt rust *verdiend*; uw leven, eene aaneenschakeling van lijden en strijden, heeft wel is waar opgehouden te bestaan, doch uw roem zal worden voortgeplant tot in het verre nageslacht!...

Dat ook weer vele onzer viervoetige natuurgenooten — dank zij den officieelen hondsdagen! — zonder »bekendmaking" of eenige andere gebruikelijke plechtigheid, het tijdelijke met het eeuwige verwisselen, ligt voor de hand; hoewel, niettegenstaande de ondragelijke hitte, geen spoor van dolheid — althans onder de honden — is waargenomen; hoe het met de Gezondheidskommissie zelve gesteld is, zou nader onderzoek verdienen. Zooveel is intusschen zeker, dat zij wel zou hebben gedaan met hare scheikundige behandeling van het grachtwater eens te laten rusten, om de even voorbarige als ongegronde vrees voor de tongblaar tegen te gaan. Genoemde ziekte heerscht toch niet in die mate, en haar karakter is niet zoo ernstig, dat de melkverbruikers zich ongerust behoeven te maken. Daarenboven, de boeren zijn zorgzaam genoeg om de zuivel eerst eene tamelijk verzadigde oplossing te doen ondergaan. Als de kwaal geweken is, bestaat er wellicht kans, dat men met deze geruststellende tijding van officieele zijde voor den dag zal komen; hetzelfde immers was het geval met de »algen", die in ons grachtwater voortwoekerden. Ofschoon wij dan ook geenszins de dagen van Perilaus terugwenschen, stemmen we toch in met het voorstel van een der kleine provinciale bladen, dat ons eerzaam Dagelijksch Bestuur, voor haar laakbaar verzuim, te Zeeburg aan het pompen wou zetten; vermits bij de stikheete temperatuur dubbel kwaadaardige dampen uit onzen modderpoel opstijgen

Zelfs het hevig onweder, dat zich den 23sten boven en nabij de hoofdstad ontlastte, vermocht niet eenige verademing te brengen; hetgeen ook van de nachten, die bij de tropische hitte van Bengalen zelfs verkwikkelijk zijn, niet kan gezegd worden. Intusschen deed zich toch op dienzelfden avond

een allerzonderlingste elektrieke schok gevoelen. Met de snelheid des bliksems namelijk had zich in een der wijken het gerucht voortgeplant dat de donder was geslagen in zeker hoekhuis, waarin een tapperij wordt uitgeoefend. (Hoek Prinsengracht- en Vijzelgracht.) Vlugger dan de gedachte was de treurmare reeds voortgedrongen tot aan de Raamstraat, — de elektrische stroom, indien wij haar eens zoo betitelen mogen, vond trouwens uitmuntende geleidsters in een paar dozijn vrouwentongen! Een zorgzame huismoeder, die wist dat haar wederhelft — een metselaarsgezel — daar wel eens langer dan noodig was »afrekende" en er ook behalve den Zaterdagavond wel eens gewoon was zijn zakcenten na te tellen, begaf zich onmiddellijk op weg derwaarts. Onderweg ontmoet zij een buurvrouw, die stellig meende te kunnen verzekeren dat van het geheele onheil niets aan was, want zij had.... de stoombrandspuit nog niet ontmoet. Men weet, die komt gewoonlijk als het te laat is, of vergeet — gelijk bij den brand op Oostenburg — hare slangen. Tusschen beide vrouwen volgde nu een woordenwisseling, waarbij men elkander weldra, daar de eerste aan de laatste verweet, dat haar man in den regel te diep in het glaasje keek, op *gevoelige* wijze de waarheid zeide. In een ommezien had zich een kring van nieuwsgierigen gevormd, die op hunne beurt voor een van beiden partij trokken. En onder begunstiging van een plasregen had er een allervermakelijkste kloppartijtje plaats. Zelfs de man der beleedigde echtgenoote had reeds eenigen tijd zijn sterken arm tot bijlegging der twist aangewend, eer hij bemerkte, dat hij recht ridderlijk voor eigen haard streed. Eindelijk tot bedaren gekomen, verduisterde nog steeds de hemel, maar de zaak helderde op: Niet in bedoelde herberg, maar op eene bovenverdieping van een slijterij aan den overkant (van Kempen) had men een licht meer dan gewoonlijk opgestoken, vandaar de meening, dat het bliksemvuur een onvriendelijk bezoek had gebracht. Half te leurgesteld, half lachend ging men nu uiteen en naar huis. Maar, wreede verrassing! de vrouw had in hare ontsteltenis de deur harer woning laten open staan, en tehuis gekomen, was het vijfjarig pand van echtelijke trouw verdwenen. Opnieuw burengerucht. »Wie heit er 'n kind gevonden?" klonk nu de mare. Na eenigen tijd zoekens kwam het kind echter gelukkig boven water: »het was moe-

der wezen zoeken." Ziedaar wel: *beaucoup de bruit pour si peu de besogne.*

Aan den inzender van het stuk over den verslaggever van de *Amsterdamsche Courant*, naar aanleiding van diens laakbaar opstel over de geschorste vergadering van het »Comité ter bespreking van de sociale kwestie", zij medegedeeld, dat wij zijn brief niet kunnen opnemen, daar hij zich te zeer vermeit met personaliteiten. Al erkennen we dat de heer de Brieder zich kinderachtig heeft gedragen door op de tweede samenkomst niet te durven verschijnen, onder voorwendsel dat hem geen uitnoodiging was geworden; al erkennen we dat genoemde heer al zeer beginselloos handelt door te gelijkertijd mede te werken aan de conservatieve *Amsterdamsche*, het halfslachtig liberale *Utrechtsch Dagblad*, en het *Dagblad van Zuid-Holland*, dat we maar liefst niet kwalificeeren; al erkennen we gaarne nog eenige zaken, die de inzender wenschte medegedeeld te zien, onthouden we ons liefst van persoonlijkheden, die aan de zaak niets afdoen. *La vie intime* des heeren de Brieder is, onzes inziens, geen zaak van publiek belang.

HOROSKOOP VAN PAUS PIUS IX, GETROKKEN DOOR EEN LIEFHEBBER.

Pius IX is tot paus verkoren in 1846. Telt men de cijfers van dit jaartal bijeen, dan verkrijgt men. . . . . 19.

Als *negende* Pius, staat hij onder den invloed der *negende* planeet van ons zonnestelsel, zijnde (de *planetoïden* als één planeet gerekend) *Neptunus*. Deze naam, met Hebreeuwsche letters geschreven, is נְפְתוּנוּשׁ, welke letters, als getallen, leveren: 50, 80, 400, 6, 50, 6, 300, te zamen 892; deze cijfers, bijeengeteld, geven mede . . . . . . 19.

De planeet Neptunus is ontdekt gelijktijdig met het benoemen van graaf Mastai Ferretti tot paus, in 1846, welke cijfers, als boven, leveren. 19.

De beide dwaalsterren, Neptunus en Pius IX, bestonden, gelijk men hieruit ziet, wel vóór 1846, doch hebben eerst in dat jaar een naam ontvangen.

Mastai Ferretti (later Pius IX) is geboren in 1792, makende deze cijfers te zamen. 19

Hij ontving de priesterwijding in 1819; wederom . . . . 19.

Hij slingerde (gelijk Neptunus in den fabeltijd zijn »*Quos ego!*" tegen de zee) de *Encyclica*, met den daarbij behoorenden *Syllabus*, als banbliksem tegen de hem hinderende moderne staatsbesturen in 1864; weder . . . . 19.

Ten gevolge van dit noodlottige getal 19, moet zijn overlijden plaats hebben in 1873, makende evenzoo. . . . . . . 19.

Nu blijft slechts over het bepalen van den datum, om ook daarvoor het getal 19 te verkrijgen. Dit kan zijn:

Maand	1	(Jan.),	dag	18,	te zamen	. . . . 19.
»	2	(Febr.),	»	17,	»	. . . . 19.
»	3	(Maart),	»	16,	»	. . . . 19.
»	4	(April),	»	15,	»	. . . . 19.
»	5	(Mei),	»	14,	»	. . . . 19.
»	6	(Juni),	»	13,	»	. . . . 19.
»	7	(Juli),	»	12,	»	. . . . 19.
»	8	(Aug.),	»	11,	»	. . . . 19.
»	9	(Sept.),	»	10,	»	. . . . 19.
»	10	(Oct.),	»	9,	»	. . . . 19.
»	11	(Nov.),	»	8,	»	. . . . 19.
»	12	(Dec.),	»	7,	»	. . . . 19.

Al deze getallen 19 maken te zamen 19 × 19.

Opgemaakt in de tweede helft der 19de eeuw.

GIUSEPPE MAZZINI.

EENE BIOGRAPHISCHE SCHETS.

Door Dr. Francesco.

Gedurende de laatste vijf-en-twintig jaren is wellicht de naam van geen man zoo vaak genoemd, als die van Josef Mazzini. Geen der volksleiders van den laatsten tijd heeft den dagbladen zoo veel stof gegeven als hij; want niemand verstond als hij de kunst, zijne tegenstanders voortdurend in spanning te houden, en het onder de assche glimmende vuur der omwenteling in zijn vaderland aan te blazen.

Aan zijn naam zijn dan ook aan den eenen kant de vreeselijkste verwenschingen verbonden, van den anderen kant de overdrevenste verwachtingen, terwijl tevens de verschrikkelijkste avonturen verhaald worden, die hij doorgestaan zou hebben, om van Londen naar Zwitserland en Italië te komen, en, als de pogingen tot een opstand in zijn vaderland mislukt waren, zich den terugtocht naar zijn oud asyl in het vrije Engeland te dekken. Mazzini was de eeuwige wandelaar der revolutie; in hem heeft de Italiaansche vrijheid en eenheid haar grootsten apostel verloren Te midden van den strijd, dien hij gedurende veertig jaren met voorbeeldeloozen en onvermoeiden ijver gestreden had, werd hij 10 Maart jl. plotseling door den dood aan zijn werkkring ontrukt, nadat het hem, den balling, vergund was geweest, vóór zijn dood den voet te zetten op vaderlandschen bodem, en daar den banier der Italiaansche eenheid te zien ontrollen.

Veel waarnaar hij gestreefd, waarvoor hij gestreden en geleden heeft, was bereikt; maar hoe groot, hoe veelomvattend de vorderingen ook waren, welke Italië sedert 1830 gemaakt had, Mazzini was de laatste die bevredigd was. Of ook de vaderlandsche grond bevrijd was van vreemde overheersching; of Oostenrijkers en Franschen, die gedurende eeuwen op Italië's

bodem, om de heerschappij over dit land geworsteld hadden, over de Alpen terugtrekken moesten; of de tronen der kleine tirannen, die het schoone land, gedurende langen tijd voor zich zelven, ten gunste van hunne baatzuchtige plannen uitgezogen hadden, omvergeworpen waren; of één staatkundige band Italië van den Etna tot de Adria omsluit, — Mazzini gaf daarom den onvermoeiden strijd niet op. In dat alles zag hij alleen een schrede tot de wedergeboorte van Italië, maar niet de wedergeboorte zelve. Zijn oog was niet verblind door de nieuwe eenheid; hij was niet blind voor de zedelijke nadeelen, die overal zich opdeden. Hij wist dat de dynastie van Savoye met haar op eigen voordeel bedachten aanhang niet in staat was, de diepe wonde te heelen, welke een eeuwenlange staatkundige en kerkelijke tirannie aan zijn arm vaderland had toegebracht. Alleen de republiek — dat was zijn laatste woord — kon Italië gelukkig maken.

Hoe vele teleurstellingen heeft Mazzini niet gedurende de veertig jaren van zijn staatkundige werkzaamheid ondervonden! hoe vaak werd hij niet, als hij het doel meende bereikt te hebben, teruggeworpen! en toch mogt hij aan het einde van zijn levensloop zeggen, dat hij niet te vergeefs gestreden had. Met het oog op hetgeen hij reeds bereikt had, kon hij vol vertrouwen in de toekomst staren. Waarlijk, Mazzini's leven levert meer dan ooit het bewijs voor de wereldbedwingende macht der gedachte De Italiaansche eenheid, zoo dikwerf door alle staatswijze politici voor een onmogelijkheid gehouden, werd een waarheid, in weerwil van alle machtige vijanden, die tegen haar saamgezworen hadden. Men werpe ons hier niet tegen, dat de Italianen hunne eenheid niet zelven tot stand gebracht, maar die aan de hulp van het buitenland te danken hebben. Het moet altijd den Italiaan tot een verdienste gerekend worden, dat zij aan de idee der Italiaansche eenheid vastgehouden, en, in weerwil van alle vervolging, haar als een heiligen eeredienst gekoesterd hebben. Zoodoende groeide die idee allengs tot een macht aan, waaraan Napoleon III zich moest onderwerpen, toen hij haar wilde exploiteeren, en wier bondgenootschap de Hohenzollern inriepen, toen zij de Habsburgers onder het juk wilden brengen.

Hoe spottend zullen de wijze staatsmannen en diplomaten, die in de school van Metternich en Talleyrand gevormd waren,

gelachen hebben, toen zij in het jaar 1831 den open brief van zekeren Giuseppe Mazzinni lazen, dien hij uit Frankrijk aan Karel Albert, den toenmaligen koning van Sardinië, schreef: »Plaatst u — riep de jeugdige balling den koning toe — aan het hoofd der Italiaansche beweging; verwezenlijk de verwachtingen, die geheel het vrijzinnige en nationale Italië van u koestert. De kroon van Italië zal uw loon zijn, als gij, getrouw aan hetgeen ge in uw jeugd beloofd hebt — Karel Albert was in het verbond der Carbonari ingewijd — uw regeering wilt wijden aan den dienst van Italië. Gij hebt te kiezen, Sire, of gij de eerste uwer tijdgenooten, of de laatste der tirannen van Italië wilt wezen!"

Ja, voorwaar, ze hebben gespot, de wijzen der aarde, met de hersenschimmen van den twee-en-twintigjarigen balling; maar het duurde niet lang, of zij spotteden niet meer. Eer men er aan dacht, brak het tijpstip aan, waarop alle vijanden van Italië Mazzini vereerden Thans erkennen zelfs zijne persoonlijke tegenstanders, dat het hoofdzakelijk aan Mazzini te danken was, als voor de idee van het vrije en eenige Italië, waaraan hij in weerwil van alle teleurstellingen en nederlagen getrouw bleef, voortdurend nieuwe strijders aangeworven werden, die ballingschap evenmin als kerker en dood vreesden, en door hun martelaarschap het geloof aan en het vertrouwen op de verlossing van Italië in duizenden en duizenden gemoederen wakker hielden.

Het is derhalve niet van belang ontbloot een terugblik te werpen op het veelbewogen leven van dien man, ten einde een oordeel over dien stoutmoedigen patriot te kunnen vellen, en te beslissen, of hij den haat verdiend heeft, die hem van zekere zijde vervolgd heeft, terwijl zijne aanhangers hem van den anderen kant met bijna fanatieke vergoding vereerden, en hem zóó blindelings gehoorzaamden, dat zij alle gevaren trotseerden, als hij hen tot handelen opriep.

Wij zullen trachten een onpartijdige beoordeeling van zijne daden, en een treffend beeld van zijn leven te schetsen, voor zoo ver dit volgens de ons ten dienste staande bronnen mogelijk is, en volgens de aanteekeningen, die wij in den tijd hebben gemaakt, toen wij op het gebied der journalistiek in aanraking met Mazzini zelven waren.

Josef Mazzini werd in den jare 1809 te Genua geboren, waar zijn vader een algemeen geacht geneesheer en hoogleeraar aan de hoogeschool was.

Een edele moeder wekte reeds vroegtijdig bij haren zoon de geestdrift op voor de nationale en humane doeleinden, waaraan hij zijn leven wijdde. Mazzini schrijft zelf over zijn jeugd, terwijl hij de nagedachtenis van een vriend verheerlijkt: »Jacob Ruffini was mijn vriend — mijn eerste, beste vriend. Van onze kindsheid tot op de hoogeschool, in het jaar 1830, toen de gevangenis en de ballingschap hem van mij scheidden, leefden wij als broeders met elkaâr. Hij studeerde in de medicijnen, ik in de rechtsgeleerdheid. Onze botanische uitstapjes, het gemeenschappelijk gebied der letterkunde, en vooral een sympathetische aantrekkingskracht onzer zielen, verbonden ons meer en meer, tot dat de volmaaktste gemeenzaamheid daaruit ontstond, zoo als ik ze nooit heb wedergevonden, en nimmer zal weêrvinden. In het jaar 1827—28 werd zijne opmerkzaamheid hoofdzakelijk door letterkundige vraagstukken geboeid. Het was het tijdstip van den grooten strijd tusschen de romantische en de klassieke school, die echter even goed de strijd tusschen de aanhangers der vrijheid en die van het gezag kon genoemd worden. De toestand van Italië bracht hen, die zich met dit vraagstuk onledig hielden, natuurlijk zeer spoedig op staatkundig gebied, en de regeeringen vielen hen uit vrees aan. De jongelieden, die hunnen eersten vldtocht ten gunste van de romantische school maakten, werden verdacht gemaakt, zuiver letterkundige bladen en tijdschriften werden onderdrukt, eenige alleen omdat zij voorstanders waren van de onafhankelijkheid in de kunst. Om dezen brutalen hinderpaal uit den weg te ruimen, verplaatsten wij het vraagstuk op nationaal gebied, en trachtten wij het beginsel der blinde en onbewegelijke autoriteit handtastelijk te ondermijnen. Ruffini was een der eersten, die de zaak bij den wortel aanpakte... In het jaar 1829, één jaar voor het uitbreken der Fransche omwenteling, verbond hij zijn naam met hen, die tusschen het schavot en de ballingschap het heilige voetspoor aanwezen, dat tot de nationale organisatie van Italië leidt. In het jaar 1830, toen door den opstand in Frankrijk de Italiaansche regeeringen bevreesd begonnen te worden, was de Piemonteesche regeering de eerste, die een begin maakte

met de vervolgingen. Ik werd naar de vesting Savona (aan de golf van Genua) gezonden."

De artikelen, welke Josef Mazzini voor een letterkundig blad te Florence geschreven had, hadden hem verdacht gemaakt van Carbonarisme. 't Werd niemand zijner vrienden toegestaan, hem te bezoeken, maar zijne moeder mocht hem het eten zenden. Om hem door een goede tijding op te beuren, zond zij hem op een stuk papier, dat zij in het brood plakte, de woorden: *Polonia insurexit* (Polen staat op). Toen zij na eenige maanden verlof kreeg hem te bezoeken, was de eerste vraag van den zoon: »Hoe is het met Polen? Is de omwenteling gelukt of onderdrukt?" Zes maanden lang moest Mazzini in den kerker smachten, zonder verhoord te worden. Na verloop van dien tijd werd hem aangekondigd, dat hij verbannen was en Genua en Piemont dadelijk moest verlaten. Als bijzondere gratie werd hem toegestaan, zijne moeder gedurende drie uren te bezoeken.

Met het bittere gevoel van zulk een behandeling moest de jongeling zijn vaderland verlaten. Hij begaf zich naar Marseille, waar een groot gedeelte ballingen uit alle oorden van Italië een toevluchtsoord gevonden hadden.

Het is onnoodig te onderzoeken, op hoedanige wijze Mazzini's karakter zich zou ontwikkeld hebben, als het hem vergund ware geweest in zijn vaderland te blijven. Zijn verbanning, dat is zeker, vormde het punt van uitgang voor een nieuw tijdperk in de Italiaansche beweging. Met eenige geestverwanten richtte hij het genootschap *La giovine Italia* (Het jonge Italië) op, terwijl een tijdschrift onder denzelfden naam de beginselen van dat genootschap openbaar maakte en uitwerkte. De eerste aanhangers van dat genootschap behoorden voor het grootste gedeelte tot het geheime verbond der Carbonari. Met dat geheime verbond zou tevens een openbare werkdadigheid verbonden worden. Een cypressentak, die den leden herinneren zou aan de graven der martelaren, was het uiterlijke zinnebeeld van het nieuwe genootschap, terwijl de zinspreuk luidde: *Ora e sempre* (nu en altijd).

Mazzini overschaduwde zijne toenmalige geestverwanten aan geest en scherpzinnigheid zóó zeer, dat het voor hem geene moeilijke taak was zich tot hun leider te verheffen. De vuurgeest van zijn vaderlandsliefde doordrong hen met vlammenden

gloed, en zij onderwierpen zich met te meer vreugde aan hem; naarmate hij hun het vooruitzicht opende tot de bevrijding van het gemeenschappelijk vaderland.

Een zijner tijdgenooten en geestverwanten geeft van zijn optreden de volgende beschrijving: »Ik begaf mij naar de schietplaats der ballingen, en toen ik daar rondzag, trok een jong mensch mijne bijzondere aandacht, die, op een buks geleund, het oogenblik afwachtte, dat het zijn beurt was om te schieten. Hij was slank, ongeveer 5½ voet groot, gekleed met een zwart-fluweelen Genueeschen jas, en met een breeden republikeinschen hoed op het hoofd. Langgelokt zwart haar hing over zijne schouders, en de frischheid van zijn olijfkleurige wangen en de fijne regelmatigheid zijner trekken gaven hem een bijna vrouwelijk uiterlijk. Als hij intusschen den vlammenden gloed van zijne groote donkere oogen en het hooge gebiedende voorhoofd verhief, zag men, dat men met een man in den eersten bloei zijner ontwikkeling te doen had, hetgeen door den sierlijken baard om mond en kin aangeduid werd. Hij was het toonbeeld van een jongeling. Ik had reeds van hem gehoord en gelezen, en zoodra ik hem zag, zeide ik tot mij zelven: Die kan niemand anders wezen dan Mazzini."

Dezen machtigen persoonlijken indruk heeft Mazzini ook in lateren leeftijd uitgeoefend. Toen Foresti, die gedurende veertien jaren in een Oostenrijksche gevangenis had doorgebracht, hem in het jaar 1843 te Londen een bezoek bracht, riep hij, zoodra hij hem zag, uit: *Tu sei Mazzini* (Gij zijt Mazzini). — *Si*, *sono* (Ja, ik ben 't), antwoordde Mazzini, en van stonde aan waren zij vrienden voor het leven. Zelfs Mariotti, een van Mazzini's grootste tegenstanders, zeide van hem, dat in zijne donkere, gebiedende oogen en in zijne machtige wenkbrauwen iets lag, dat zijne geestverwanten aan hem onderdanig maakte.

Gedurende het jaar 1832 en een groot gedeelte van 1833 bleef Mazzini te Marseille. Het nieuwe verbond maakte groote vorderingen en de beginselen er van werden overal verspreid. »Dit — zoo verhaalt Mazzini zelf — geschiedde gedeeltelijk door het opofferen van zeer aanzienlijke sommen, gedeeltelijk door de toewijding van een zeer achtingswaardige klasse in Italië, — de matrozen op de koopvaardijschepen. Deze lieden volbrachten hunne zending met de meeste geestdrift. Door

hunne tusschenkomst werd ons verbond in staat gesteld zich in verbinding te stellen met de belangrijkste punten van het schiereiland, en de correspondentie werd aan heldhaftige jonge lieden toevertrouwd, die elk gevaar trotseerden, om onze brieven ter bestemder plaatse te doen bezorgen. Van daar werden zij door het geheele land verspreid, en in weêrwil van het fijnst uitgedachte stelsel van bespieding, in weêrwil van de strengste strafbedreigingen, zelfs in weêrwil van tallooze onvoorzichtigheden, die onwillekeurig begaan werden, was de verspreiding onzer geschriften en denkbeelden zeer uitgebreid, en de uitwerking daarvan ging onze stoutste verwachting te boven.... Wij hadden een keten van mededeeling gevormd van het eene einde van het schiereiland tot het andere. Overal werden de beginselen van het »Jonge Italië" gepredikt, en overal deszelfs banier met jubelkreten begroet. Het getal onzer aanhangers werd met den dag grooter; onze zendelingen gingen van provincie tot provincie en hielden vergaderingen; geheime drukkerijen werden opgericht, waarin òf nagedrukt werd, wat wij uit Marseille naar Italië zonden, òf geschriften gedrukt werden, waarin lokale belangen werden behandeld. Allen waren met den besten moed bezield; vrees voor straf was allen onbekend, en ieder geloofde aan den goeden uitslag. Dit was het resultaat van beginselen, die door een handvol jongelingen zonder middelen, zonder invloed en rang, gepredikt en vertegenwoordigd werden."

De regeeringen der Italiaansche staten begonnen bevreesd te worden voor den nieuwen geest, die het volk alom begon te bezielen, en zij wendden zich tot Louis Philippe, die er bereidwillig in toestemde, om Mazzini en zijne aanhangers hun verblijf in Frankrijk te ontzeggen. Men begon onder allerlei nietige voorwendsels de Italiaansche ballingen, die zich te Marseille bevonden, te vervolgen. Mazzini wist zich een tijd lang schuil te houden, en zoodoende zich aan het bevel, om Frankrijk te verlaten, te onttrekken, terwijl hij in zijn schuilplaats voortging zijn blad uit te geven. Op den duur was dit echter met te veel zwarigheden verbonden, en begaf hij zich naar Genève, waar hij zijn blad voortzette, en spoedig daarop met zijne medeballingen een plan ontwierp, om een omwenteling in Piemont te organiseeren. De poging daartoe (Februari 1834) leed schipbreuk, niet alleen omdat generaal

Romarino een onbekwaam aanvoerder en wellicht zelfs een verrader was, maar hoofdzakelijk wel omdat, bij de toenmaals heerschende toestanden in Italië, eene omwenteling tot de onmogelijkheden moest gerekend worden. Wat konden trouwens een paar honderd ballingen in een land doen, waar verreweg het grootste gedeelte der bevolking van een omwenteling geen heil verwachtte.

Deze eerste praktische dwaling van zijn idealisme moest Mazzini duur betalen. De regeering van Karel Albert veroordeelde hem ter dood, en hij verloor daardoor het recht om langer in Zwitserland te blijven en ook een gedeelte van zijn invloed op de Italiaansche beweging. Hij trachtte den kwaden indrük, welke deze mislukte poging tot opstand had achtergelaten, dáárdoor uit te wisschen, dat hij aan zijn verbond een grootere uitbreiding gaf, door het den naam te geven van *La giovine Europa* (Het jonge Europa), dat zich tot taak stelde, een broederband der volkeren tegen het despotisme in het leven te roepen. In den geest van dat verbond schreef hij een Fransche brochure *Over de revolutionnaire initiative*, en gaf hij te Biel, in het kanton Bern, een blad in de Fransche en Hoogduitsche talen uit, onder den titel *Die junge Schweiz*, waarin hij de hoofdartikels schreef. Later, na de uitzetting van de Poolsche ballingen uit Zwitserland, gaf hij een brochure in het licht, onder den titel: *Ils sont partis!* en een geschrift: *Foi et Avenir*, waarin hij aan de regeeringen trachtte te betogen, dat zij door het verdrijven der ballingen uit Zwitserland even zoo veel apostelen hadden gemaakt, die den geest en de beginselen der revolutie in alle landen zouden verkondigen. Na zulk een optreden bleef ook het bevel tot zijne uitzetting niet achter. De Sardinische regeering, alsmede de kabinetten van Weenen, Berlijn en Parijs, drongen er ten sterkste bij de Zwitsersche regeering op aan, en Mazzini besloot te vertrekken, vóór het vonnis van uitzetting over hem was uitgesproken.

Hij begaf zich naar Engeland, om van daar uit zijne plannen voor Italië en de leiding der propaganda voor de andere landen van Europa voort te zetten. Te gelijkertijd had hij zich echter een geheim toevluchtsoord in de omstreken van Genève verzekerd, waarheen hij van tijd tot tijd ging, als zijne tegen-

woordigheid in de nabijheid van Italië vereischt werd. Te Londen vond hij een veilige verblijfplaats, waar hij dan ook voor de volgende tien jaren zijn hoofdkwartier opsloeg.

Met denzelfden ijver, waarmede hij werkzaam was voor de bevrijding van zijn vaderland, en van de andere landen, die toenmaals onder den ijzeren scepter van het despotisme zuchtten, zette hij ook zijne letterkundige studiën voort, en men vindt in het *Peoples Journal*, den *Monthly Chronicle*, in Lowe's *Edinburgh Journal*, den *Foreign Quarterly Review* en den *Westminster Review* niet alleen talrijke artikelen van hem over de Italiaansche zaak, maar ook artikelen over Byron en Göthe, George Sand, Victor Hugo en Lamartine, Thiers en Carlyle, over het Fourierisme en het Communisme, alsmede over de Italiaansche beweging en de verhouding van Zwitserland tot Oostenrijk en Italië. Ook eene »Vergelijking tusschen de Italiaansche en Duitsche muziek" heeft Mazzini geschreven, waarin hij als zijn meening gaf, dat de laatste wegens haar diep gevoel de voorkeur verdiende, dat zij zich intusschen bij de grootere rijkdom aan melodiën der Italiaansche muziek moest aansluiten, om haar hoogste ontwikkelingspunt te bereiken. Een en ander vinden wij verzameld in de *Scritti editi e inediti di Giuseppe Mazzini* (Uitgegeven en onuitgegeven geschriften van G. Mazzini). Milaan, bij G. Daelli, 1862, 12 deelen in 8°.

In het jaar 1842 schreef hij een voorrede voor een nieuwe uitgave van Dante's *Divina Commedia*, welke onder zijn toezicht op touw gezet werd. Twee jaren vroeger, in 1840, maakte hij zich verdienstelijk door voor de arme Savoyaards, die met hunne lieren en marmotten langs 's heeren straten te Londen rondzwerven, een zondagschool op te richten, waar hij als onderwijzer fungeerde. De arme knapen vereerden hem daarvoor als hun vader, en een hunner stelde het zich ten plicht, toen hij naar zijn vaderland terugkeerde, opzettelijk naar Genua te reizen, om aan Mazzini's moeder te zeggen, hoe veel hij aan haren zoon verschuldigd was. Van November 1840 tot October 1843 liet Mazzini een Italiaansch tijdschrift onder den titel *Apostolato popolare* (het volks-apostolaat) verschijnen, waarin hij een reeks artikelen over de plichten van den mensch jegens God en over de humaniteit schreef, en waarin hij de grondtrekken der volksopvoeding uiteenzette.

Het tragische lot van de gebroeders Bandiera en de daarmede in verband staande gedragslijn, welke het ministerie Wellington-Aberdeen in het jaar 1844 volgde, deed de algemeene aandacht van Europa op Mazzini vestigen. Door zijne authentieke uiteenzetting van de zaak der gebroeders Bandiera heeft Mazzini zich gezuiverd van de zedelijke schuld van hun dood. Tot zijne dweepzuchtigste aanhangers behoorende, wilden de gebroeders van het hersenschimmige plan, om de Oostenrijksche vloot in handen van de Italiaansche revolutie te spelen, niet afzien, in weêrwil dat Mazzini hen dit in allen ernst afraadde. Hij zond zelfs Ricciotti tot hen, om hen te bewegen dit onbekookte plan te laten varen; maar ook hij liet zich door dit dolzinnige voornemen der beide broeders verleiden, en zij vielen in de strikken, hen door de bespieders gespannen, die door de regeeringen, welke van alles onderricht waren, naar hen afgezonden werden, om hen tot een inval in Calabrië over te halen, waar zij al spoedig omsingeld, gevangen genomen en doodgeschoten werden. Op de interpellatie van lord Normanby in het huis der pairs, of de regeering de aan Mazzini gerichte brieven had onderschept en aan eene vreemde mogendheid medegedeeld, antwoordde de hertog van Wellington, dat hij er niets van wist, en lord Aberdeen verzekerde, dat geen enkele regel dezer correspondentie aan wien ook was medegedeeld. Uit het bericht der voor deze zaak benoemde commissie bleek intusschen toch, dat sir James Graham gedurende vier maanden de brieven van Mazzini had aangehouden, ze doorgezien, en zekere gedeelten daarvan aan een vreemde regeering had medegedeeld. Te Rome vond de republikeinsche regeering in 1848 eene dépêche van kardinaal Lambruschini aan den kardinaal-legaat te Bologna van het jaar 1844, waarin hij hem met zekere vreugde meldde, dat de Engelsche policie maatregelen had genomen tegen de Italiaansche en Poolsche uitgewekenen, dat sir James Graham de aan den beruchten Mazzini gerichte brieven onderschept en daaruit ontdekt had, dat zekere personen gereed stonden, eene omwenteling in den Kerkelijken Staat te doen uitbreken. Lord Aberdeen had beloofd, in het vervolg de bewegingen en maatregelen der uitgewekenen te doen nagaan. Dit zelfde had ook de Fransche regeering beloofd, en tevens de verzekering gegeven, dat zij zich met de

Spaansche regeering zou trachten te verstaan, om alle bijeenkomsten der uitgewekenen op Spaansch grondgebied te verhinderen.

Door geheel Engeland ging er een kreet van verontwaardiging op over de schending van het briefgeheim, en sir James Graham werd het onderwerp van de spotzucht des volks, dat hem in het openbaar verweet, dat onder zijn bestuur de brieven »gegrahamd" (onderschept) werden. Deze verontwaardiging verhinderde het ministerie, verdere maatregelen tegen Mazzini te nemen, die meer dan ooit in Engeland populair werd, waardoor zijn ongestoord verblijf daar meer en meer werd gewaarborgd. Hij zelf schreef een meesterlijken brief aan sir James Graham, en liet daarop spoedig eene mededeeling van het martelaarschap der gebroeders Bandiera volgen. Door deze schriften zoowel, als door hetgeen hij vroeger in Engeland op letter- en staatkundig gebied geleverd had, werd zijn naam door geheel Engeland met den grootsten eerbied genoemd; het Engelsche volk zag in hem den vertegenwoordiger van zijn voor haar vrijheid worstelende natie, en zelfs de liberale aristokratie begunstigde hem, omdat zij in hem een voortreffelijk werktuig zag ter bestrijding van het pausdom en ter bevordering van den Engelschen invloed in Italië.

Mazzini intusschen gevoelde zich met het klimmen van zijn invloed tot stoutmoediger plannen aangespoord. Hij wilde nu met de bevrijding van Italië ook alle pogingen tot bevrijding van alle onderdrukte volkeren van Europa verbinden. Nadat hij in het jaar 1846 een adres aan de Zwitsersche bondsregeering gericht had, waarin hij haar verweet, dat zij door toelating van de werving voor het pauselijke en Napolitaansche leger op haar grondgebied, het despotisme ondersteunde, en nadat hij op krachtige wijze zijn stem had verheven tegen de vernietiging van Krakau's onafhankelijkheid, legde hij in 1847 den eersten grondslag tot vestiging van een »Internationale Liga der volkeren", welke ten doel zou hebben, het Engelsche volk over den toestand der overige volkeren en het schenden van het volkenrecht in te lichten, de grondstellingen der nationale vrijheid en des vooruitgangs te verspreiden, de openbare meening te stemmen ten gunste van alle naar het recht der zelfregeering strevende volkeren, en een goede ver-

standhouding tusschen de volkeren van alle landen te weeg te brengen.

Mazzini opende de werkdadigheid dezer Liga met een adres, waarin hij den toestand van alle Europeesche landen naar waarheid karakteriseerde, en de op handen zijnde revolutie voorspelde. »Ziet," zeide hij daarin van Italië, »hoe duidelijk zich daar het karakter der agitatie openbaart, hoe zichtbaar zij zich van de weinige aanvoerders over de menigte verspreidt, hoe zij de Italiaansche regeeringen drijft tot concessiën, hervormingen, beloften, en hoe lokale hulpmiddelen evenmin als halve maatregelen helpen. De stoffelijke belangen kunnen niet voor eenige financieele maatregelen tot zwijgen worden gebracht. Het volk is slechts van één denkbeeld doordrongen, — dat der eenheid en nationaliteit. Het land van Dante, Petrarca en Macchiavelli wil hunne voorspellingen in vervulling brengen. Het wil eenig worden. Er bestaat geen internationaal vraagstuk meer over den regeeringsvorm, maar alleen een nationaal vraagstuk. Vier-en-twintig millioen menschen, die een driehonderdjarige slavernij en een onafgebroken martelaarschap hebben doorgestaan, willen zich tot een aaneengesloten staatslichaam verbinden, willen hun gewicht in de weegschaal der volkeren leggen, en hun aandeel en hunne roeping in het leven en het lot van Europa erkend zien" Hij besloot zijne beschrijving over den toestand van Europa met de uitspraak, dat het op een vulkaan ingedommeld was.

De strijd tegen den »Sonderbund" in Zwitserland gaf Mazzini in 1847 nieuwe gelegenheid om den strijd der radikalen toe te juichen, en hen aan te sporen daarmede voort te gaan. In September van hetzelfde jaar schreef hij een brief aan Pius IX, waarin hij van hem eischte, dat hij in waarheid een hervormer zou wezen. »Twee dingen zijn daartoe noodig," schreef hij aan den paus. »Gij moet een Christen zijn, en het versmaden alleen souverein, politicus en staatsman te willen wezen. Door terug te keeren tot de oorspronkelijke en eenvoudige waarheden van het Christendom, moet gij u emancipeeren van de verouderde vormen en overleveringen der kerk, en door de belangen van het volk te behartigen, zult gij ook de hinderpalen der diplomatie en der bureaucratie uit den weg ruimen, en u een ruime baan openen. Maak uw vaderland eenig. Daarvoor hebt ge niet eens noodig iets te doen;

gij hebt alleen hen te zegenen, die voor u werken. Omring u met zulke mannen, die de nationale partij van hun land vertegenwoordigen. Bedel niet om de alliantie der vorsten; zoek de alliantie van uw volk te winnen. Zeg tot u zelven: De negentiende eeuw moet de eenheid van Italië verwezenlijken! Dat is genoeg; het overige zal voor u volbracht worden!"

Deze brief bewijst, hoe gematigd Mazzini toenmaals nog dacht, en met welke geringe concessie hij tevreden was. Ook den paus had hij gaarne ondersteund, als hij er toe had kunnen besluiten, het voetspoor te betreden, dat de liberalen hem hadden aangewezen. Pius IX, hoe vrijzinnig ook in den beginne zijner regeering, was de liberalen slechts ten halve gevolgd, en hij verlangde naar niets meer dan naar het oogenblik, waarop hij het hem opgelegde dwangjuk kon afschudden, en zijn souvereiniteit, volgens het aloude gebruik zijner voorgangers, kon herstellen. Mazzini koesterde steeds een diepen eerbied voor het zuiver oorspronkelijk Christendom; hij zag in de waarheden van den Christelijken eeredienst de beste opleiding voor het volk, welke tevens dienen moesten, de kerk te zuiveren van de menigvuldige misbruiken, die allengs door het priesterdom en den uiterlijken eerdienstvorm daar binnen geslopen waren.

De toenemend revolutionnaire beweging in Italië spoorde Mazzini aan, zich tegen het einde van 1847 naar Parijs te begeven, om daar met eenige partijgenooten onder zijne landslieden te beraadslagen. Hij keerde intusschen van Parijs naar Londen terug, waar hij zich bevond toen de Februari-omwenteling te Parijs uitbrak. Zoo weinig had ook hij deze omwenteling vooruitgezien en verwacht! Ook hem, den leider der propaganda, verraste die machtige golfslag van den revolutionnairen geest, die zich van Parijs uit over het vaste land van Europa uitbreidde en de tronen op hunne grondvesten deed schudden.

Den 29sten Februari 1848 begaf Mazzini zich op nieuw naar Parijs, om een samenkomst te hebben met Gioberti, Mamiani en andere hoofden van de constitutioneele partij. Met vreugde rukte hij zich los van de beperktere voorstellingen van het jonge Italië, en sloot hij zich bij de nationale associatie aan, die thans in de plaats zou treden van alle bestaande partijen

en factiën. Deze mannen, beneveld door de zegepraal der omwenteling, juichten dit compromis toe, maar de inwendige verdeeldheid, die hen scheidde, was daardoor nog in 't geheel niet overwonnen, en moest derhalve ook weer voor den dag komen.

In Italië waren andere leiders opgestaan, die de vrijmaking van het volk langs anderen weg dan Mazzini trachtten te bereiken: Cesare Balbo, Gino Capponi, Terenzio Mamiani, Massimo d'Azeglio en Vincenzo Gioberti. Zij waren voorstanders van de aansluiting aan Sardinië, om met hulp van dat land de Oostenrijksche heerschappij te breken, en onder de bescherming daarvan een constitutioneelen staat te vestigen. De radikalen daarentegen spotteden over dat verbond, waaraan het volk part noch deel had, en ook Mazzini moest zich daartegen verzetten, zoodra de liberalen met hunne plannen voor den dag kwamen. Te zijner eere moet intusschen gezegd werden, dat hij zoo lang, als het hem maar eenigzins mogelijk was, stand hield bij de nationale partij. Van Londen schreef hij nog een brief aan de Sicilianen, waarin hij hen opwekte, om zich vooral vast te houden aan de gemeenschappelijke zaak van Italië.

Alvorens Parijs te verlaten, om zich naar Milaan te begeven, waar reeds in Januari de opstand tegen de Oostenrijksche onderdrukking was uitgebroken, bracht hij een bezoek bij Lamartine. In tegenwoordigheid van Alfred de Vigny en andere staatslieden zeide Lamartine tot hem: »Nu heeft het uur voor u geslagen, en ik ben daarvan zoo zeer overtuigd, dat ik aan d'Harcourt opgedragen heb, den paus te zeggen: »Heilige vader, uw taak is thans u aan het hoofd der Italiaansche republiek te plaatsen."

Pius IX aan het hoofd der Italiaansche republiek! Dat was eene begripsverwarring, die alleen door een Lamartine kon uitgebroeid worden!

Van Parijs liet Mazzini den 31sten Maart 1848 eene oproeping uitgaan aan de Lombarden, waarin hij hun zijne vreugde betuigde over hun zegepraal, maar waarin hij hen tevens waarschuwde, dat zij zich hoeden moesten voor de lichtzinnigheid van kwalijk begrepen grootmoedigheid, die zoo vaak een eigenaardigheid was van dappere lieden, en dat zij zich vooral den prijs van hun dapperheid niet zouden laten ontfutselen.

Zeer eigenaardige gevoelens moeten Mazzini bezield hebben, toen hij, na een ballingschap van zeventien jaren, den vaderlandschen bodem weer voor het eerst betrad. Oogenblikkelijk werd hij door de officieren, die aan de grenzen op wacht waren, herkend, en door het volk met jubelkreten begroet. Zijn naam en de woorden van zijn laatste proclamatie aan de Italianen waren in aller mond. Toen hij op 10 April 1848 te Milaan aankwam, werd hij op plechtige en feestelijke wijze door het bestuur der stad zoowel als door de burgerij ontvangen. Het volk omringde hem, drukte zijne handen, en overlaadde die met kussen; hij werd in feestelijken optocht naar het Marini-paleis gebracht, waar de voorloopige regeering hem op het balcon afwachtte. Op het balcon aangekomen en door de leden van het voorloopig bewind begroet, richtte hij eenige woorden tot het volk, met dien gloed en die wegslepende welsprekenheid, die het kenmerk waren van een vaste, onwrikbare overtuiging. Dat was de grootste dag, dien Mazzini ooit had kunnen beleven. De provisorische regeering was er trotsch op, den ijverigen, onbaatzuchtigen en edelen patriot aan het volk voor te stellen, om te bewijzen, dat de laatste schakel der keten verbrijzeld was, die zoo lang het volk in slavenboeien had gehouden.

Deze harmonie kon intusschen niet duurzaam wezen. Het voorloopig bestuur was voor zijne taak niet berekend. Het bestond uit oud-liberalen en conservatieven, wier streven het alleen was, de beweging te verzwakken en tegen te houden, opdat zij hun moeielijke betrekking zoo spoedig mogelijk aan den koning van Sardinië zouden kunnen overdragen. Daarin echter konden de radicalen niet toestemmen. Zelfs Mariotti erkent in zijn werk *L'Italia nel* 1848 (Italië in het jaar 1848), dat Mazzini bij zijn optreden in Milaan zoo gematigd mogelijk had gehandeld. In Karel Albert kon intusschen de leider der republikeinsche partij geen vertrouwen stellen, en hem moest hij tegenwerken; want het was te voorzien, dat door hem het werk der bevrijding zeer zeker moest schipbreuk lijden.

»Karel Albert," zei Mazzini, »bezit evenmin genie als vaderlandsliefde en geloof. Van het genie, dat zich in elk leven openbaart, dat aan een groot idee gewijd is, is bij hem geen spoor te vinden, en de vaderlandsliefde is bij hem verstikt

door het voortdurende wantrouwen in de menschen en toestanden, alsmede door de herinnering aan zijn ongelukkig verleden; het geloof intusschen werd hem niet geschonken, doordien hij een weifelend karakter had, dat steeds tusschen het goede en het kwade, tusschen handelen en niet handelen, tusschen moeten en willen wankelde. In zijn jeugd was een gedachte aan Italiaansche eenheid als een bliksemstraal door zijn hoofd geschoten; maar hij deinsde er voor terug, en herinnerde er zich slechts aan, om zich daardoor, even als door het wrijven op oude wonden, te kwellen, in plaats van dien bliksemstraal als opwekkend middel te gebruiken en daarin een prikkel te zien, die hem tot een nieuw leven moest aansporen. Tusschen de kans om zijne kroon te verliezen en de vrees voor de vrijheid, die hij moest veroveren, wankelde hij en struikelde hij bij elke schrede, zonder energie het gevaar te gemoet gaande, zonder den wil en de macht om te begrijpen, dat hij, om koning van Italië te worden, vergeten moest, dat hij koning van Piemont geweest was Despotiek uit oorspronkelijk instinct, liberaal uit zelfzucht, onderwierp hij zich in vroegere dagen afwisselend aan de leiding der Jezuïeten en aan die der mannen van den vooruitgang. In elk zijner handelingen openbaarde zich een noodlottige tweestrijd tusschen denken en handelen, tusschen opvatting en de bekwaamheid om die ten uitvoer te brengen. Velen onder hen, die beproefden hem aan het hoofd te plaatsen, stemden volkomen met dit oordeel over zijn karakter in, en eenigen onder hen gingen zelfs zóó ver van te beweren, dat hij door waanzin bedreigd werd. Hij was de Hamlet onder de monarchen."

De stukken, die wij thans over de Italiaansche omwenteling van 1848—49 hebben voor ons liggen, bevestigen Mazzini's oordeel over Karel Albert ten volle. Hij handelde evenzeer trouweloos ten opzichte van Oostenrijk als ten opzichte van het Italiaansche volk, dat hij aan zich trachtte te onderwerpen, en dat hij verried, toen hij zijn kroon in gevaar achtte. Om zijn kroon te redden bereidde hij echter juist zijn val voor. In een dépêche, welke Karel Albert den 26sten Maart 1848 aan den Engelschen zaakgelastigde Abercromby richtte, verklaart hij in ronde woorden, dat hij den oorlog alleen had ondernomen met het doel om de republikaniseering van Italië tegen te gaan. Mocht te Milaan de republiek geproclameerd

worden, dan kon dit voorbeeld aanstekend werken op het overige Italië en ook op Sardinië; hij moest derhalve verhinderen, dat dit te Miliaan plaats greep. Aan de bewoners van deze stad liet hij daarentegen drie dagen vroeger (23 Maart) verzekeren, dat de Piemonteezen aan de bevolking van Lombardije en Venetië zoodanigen bijstand zouden verleenen, als een wapenbroeder en vriend dien van den anderen kon verwachten, en eenige dagen later verklaarde hij te Lodi, dat hij den lande dien waarborg zou geven, welke noodig was om met kalmte en bedaardheid aan de verbetering van deszelfs staatkundige instellingen de hand te slaan, en deze op vaste grondslagen te vestigen. Met dezelfde trouweloosheid liet hij Venetië zonder bescherming, om het door de vrees voor Oostenrijk het votum van 5 Juli daaropvolgende af te persen, dat Venetië bij Piemont zou doen inlijven.

De constitutioneele partij rende blindelings in haar verderf, toen zij het heil van Italië aan Karel Albert toevertrouwde. Den 31sten Maart schreef de Engelsche vice-consul te Milaan, Mr. Robert Campbell, aan Lord Palmerston: »Tot dusverre heeft de grootste eenheid geheerscht onder alle klassen; maar sedert de koning van Sardinië in Lombardije is binnengedrongen, zijn er twee partijen ontstaan: de eene is de aristokratie, welke Lombardije met Piemont vereenigen en Karel Albert als souverein hebben wil; de andere omvat de middenklassen, en tot haar behooren alle uitstekende mannen uit de handel- en letterkundige wereld, alsmede de jeugd. Deze klasse is voor de republiek."

Mazzini en zijne aanhangers bevonden zich in hetzelfde geval, waarin zich de radicalen in de overige landen van Europa bevonden. »De republikeinen hebben geen vertrouwen in de voorloopige regeering als collectief lichaam," zeide hij. »Maar uit liefde voor de eenheid stelden wij ons op een onzijdig standpunt tusschen de beide staatkundige richtingen. Wij ondersteunden de regeering, om de heerschende geestdrift niet te doen verflauwen; maar de maatregelen, die zij nam, konden wij in geenen deele billijken." Mazzini drong op eene spoedige organisatie van een Lombardisch leger aan, alsmede op de centralisatie der landsregeering, en wees in zijn *Voce del popolo* (Volksstem) onophoudelijk op de daartoe te nemen maatregelen. De voorloopige regeering daarentegen

verhinderde de wapening der troepen, en liet de uit de Oostenrijksche armee gedeserteerde Italiaansche soldaten aan hun lot over. Zij dwaalden verstrooid in den lande rond, en gaven zich vaak, door nood en demoralisatie gedwongen, aan plundering over, terwijl zij, te Milaan bij de regimenten ingelijfd, ongetwijfeld later bij de verdediging van het land van onberekenbaar nut hadden kunnen zijn, aangezien zij over het algemeen in den wapenhandel geoefende en dappere soldaten waren, die het Oostenrijksche vaandel hadden verlaten, om voor de bevrijding van hun vaderland te strijden. Het legioen van Italianen, Polen en Franschen, dat onder bevel van generaal Antonini te Marseille scheep ging, op 24 April 1848 te Genua landde, en zich van daar naar Milaan begaf, om voor de zaak der vrijheid hun leven op het spel te zetten, werd door de regeering zeer koud ontvangen, en hun dienst geweigerd onder voorwendsel dat men die lieden niet kende. Mazzini beijverde zich, hen dadelijk te recognosceeren, aangezien zij voor het grootste gedeelte bestonden uit zijne vrienden en vurigste aanhangers. Daarop beloofde men hunne diensten te zullen aannemen, deed dit echter niet, maar noodzaakte hen, zich naar Venetië te begeven, waar zij later onder de wallen van Vincenza wonderen van dapperheid verrichtten, maar voor de overmacht moesten wijken.

Zelfs Garibaldi werd zeer koud ontvangen, omdat hij republikein en vriend van Mazzini was. Men ried hem aan, zich naar Turijn te begeven, om eene aanstelling bij het leger te zoeken; in plaats daarvan echter begon hij onmiddelijk de hand te slaan aan de samenstelling en organisatie van een vrijcorps. Toen princes Belgiojoso 200 vrijwilligers uit Napels naar Milaan bracht, en zeggen durfde, dat nog honderdduizend man keurtroepen zouden volgen, riep graaf Litta, lid der voorloopige regeering uit: »God beware ons voor zoodanige hulp!"

De radicalen verdroegen deze misgrepen en deze verzwakking van de nationale geestdrift met onwil. »Vaak werd nu voorgesteld," zeide Mazzini, »en zelfs door goed georganiseerde krachten, om de regeering omver te werpen, en door andere mannen middel tot redding te verschaffen. Ik weigerde dit echter; ik deed zelfs meer, ik verhinderde het!" Van een radicaal standpunt beschouwd, kon men er Mazzini

een verwijt uit maken; als hij van de onbekwaamheid der regeering overtuigd was, en de middelen bezat om haar tot aftreden te noodzaken, dan had hij van die middelen ook gebruik moeten maken. Blijkbaar hoopte Mazzini intusschen het door zijn invloed dáárheen te brengen, dat de regeering zich aan den volkswil zou onderwerpen, en hield hij het voor beter, dat zij den goeden weg opgedreven werd, dan door hare gedwongen aftreding oneenigheid onder de verschillende klassen in het leven te roepen. Men nam het hem kwalijk dat hij te Milaan bleef, en zich niet naar Venetië, Rome of Napels begaf, — maar Mazzini wist maar al te goed dat Milaan als 't ware het punt van uitgang der beweging was; hij toonde zich echter te zwak om de uitroeping van de Lombardische republiek door te zetten. Hij was trouwens meer geschikt voor vreedzame, staatkundige werkzaamheden, dan tot praktisch handelen en energisch optreden. Zoo voortreffelijk als hij overal wist te oordeelen en te spreken, zoo zwak toonde hij zich als het er op aan kwam te handelen.

Tot het einde van April was te Milaan geen sprake van aansluiting bij Sardinië. Toen Karel Albert door zijn gezant, den graaf Martini, daartoe den eisch deed, gaf de voorloopige regeering tot antwoord, dat het haar niet vrij stond, het besluit van het volk vooruit te loopen. Eenige weken later besloot de regeering het volk er over te laten stemmen, of het zich al dan niet bij Sardinië wilde aansluiten. Het resultaat van deze stemming was, dat 561,000 burgers zich vóór en slechts 681 tegen de aansluiting verklaarden. Mazzini keurde deze handelwijze ten sterkste af, en zeide in een manifest, dat de regeering hare zending had verraden. Zij ware verplicht geweest een nationale vergadering te beleggen, die over deze belangrijke aangelegenheid te beraadslagen en te beslissen had; maar het lag volstrekt niet op haar weg een beslissing uit te lokken, waaraan geen beraadslaging was voorafgegaan.

Zoolang echter de regeering vertrouwen stelde in Karel Albert, was haar het oordeel van Mazzini onverschillig. Toen intusschen dat vertrouwen door de wankelmoedige houding van den koning meer en meer geschokt werd, wierp zij zich vol angst weêr in de armen van Mazzini. Tegen middernacht

werd Mazzini bij de regeering ontboden, om in overeenstemming met andere republikeinen, die daar aanwezig waren, de middelen te beramen, die in het werk dienden gesteld te worden om het land te redden. Mazzini verklaarde ruiterlijk aan de regeering, dat zij het vertrouwen bij het volk had verloren, en dat hij niet anders kon doen dan haar raden, dadelijk af te treden en hare macht in handen te stellen van drie mannen, onverschillig of die republikeinen of monarchisten waren, als zij maar de bekwaamheid hadden, het land te redden. Vol geestdrift werd dit voorstel van Mazzini toegejuicht, en werd hem opgedragen een manifest aan het volk uit te vaardigen, dat de regeering intusschen na twee dagen introk. Van wapening van het volk, waarop Mazzini zóó zeer had aangedrongen, kwam niets, omdat Karel Albert aan de regeering had laten weten, »dat hij geen armee van vijanden in zijn rug verkoos te hebben."

Na lang dralen, en toen de regeering meer en meer in het naauw gebracht werd, besloot zij eindelijk op 28 Juli een comité van verdediging, bestaande uit drie leden, volgens het vroegere voorstel van Mazzini, te benoemen. Maestri, Restelli en Fanti, die daartoe aangesteld waren, werden benoemd en met de hoogste macht bekleed; de geestdrift des volks vond daardoor op nieuw voedsel. Zelfs Mazzini en zijne aanhangers hoopten en verwachtten, dat er nu eindelijk een volksoorlog zou uitbreken, maar zij vonden zich in die verwachting bitter teleurgesteld.

Den 3den Augustus verscheen generaal Olivieri met een koninklijk besluit, waarin hij tot oorlogscommissaris benoemd werd, en waarbij hem twee aristokraten van den echten stempel werden toegevoegd. Zij namen het uitvoerend bewind in handen. »Ik zag die drie helden," zei Mazzini, »hoorde hunne woorden, die zij tot de menigte, welke onder de vensters van het paleis stond, spraken, zag Fanti terug, liep door de straten, bestudeerde de gezichten, luisterde naar hetgeen men hier en daar sprak, en — wanhoopte! Het volk hield zich voor gered, terwijl het onherroepelijk verloren was. Ik verliet de stad, God weet met welk een verdriet in het hart, en ging naar Bergamo, om dienst te nemen bij het corps van Garibaldi." Mazzini had het aan Fanti voorspeld, dat de Piemonteezen alleen zouden komen om weer

heen te gaan. Maar ook die had hem niet willen gelooven, en lachende op de 40,000 man gewezen. Mazzini's voorspelling bleek spoedig maar al te waar te zijn.

Karel Albert vertoonde zich te Milaan in de volle zwakheid van zijn karakter en zijn lafheid. Nadat hij op 4 Augustus aan eene deputatie van de nationale garde zijn eerewoord gegeven en zijn leven als waarborg gesteld had, dat hij met zijn geheele leger tot den laatsten man zou strijden, bekende hij den volgenden dag reeds dat de kapitulatie een feit was, en ontvluchtte in het geheim, terwijl de woede van het volk zich tegen hem keerde.

Vóór hij naar Milaan ging, kwam hij ook op den inval, te beproeven, om Mazzini en de zijnen op zijn hand te krijgen. Een oud vriend van Mazzini liet hem uit naam van Castagnetto, den secretaris van Karel Albert, het voorstel doen, om zich als voorstanders van de fusie op te werpen en de republikeinen tot de koninklijke partij over te halen. Aan Mazzini werd daardoor zooveel demokratischen invloed aangeboden als hij slechts wenschen kon, om een constitutie voor Italië in het leven te roepen. Mazzini gaf daarop de verklaring, dat hij het voorstel zou aannemen, als Karel Albert hem in een paar regels van zijn hand over zijne plannen wilde inlichten. Hij schreef een verklaring in dien geest, zond die aan Castagnetto, en ontving — zoo als hij verwacht had — zeer spoedig het antwoord terug, dat met den koning niets te beginnen was, en dat men de zaak maar moest opgeven. Mazzini liet zijn ontwerp in de *Italia del popolo* afdrukken, en maakte later in een geschrift, *Cenni e documenti intorno all'insurrezzione Lombarda e alla guerra regia del* 1848 (*), dat in 1850 te Brussel uitgegeven en onmiddelijk in de Fransche en Engelsche taal verscheen — de feiten openbaar. Dit geschrift en de daarin opgesomde daadzaken zijn nooit tegengesproken.

Onder dusdanige omstandigheden bleef Mazzini nog slechts een taak te vervullen, namelijk het laatste te beproeven en een volksoorlog tot verdediging van Milaan aan te blazen. »De

---

(*) Aanwijzingen en documenten over den Lombardischen opstand en den koninklijken oorlog in 1848.

oorlog van den koning is ten einde, die des volks begint," zeide hij in een manifest, dat hij uitvaardigde. Aan het verhaal van een zeer geloofwaardig schrijver, Medicis, die aan den opstand een feitelijk deel nam, ontleenen wij het volgende: »Wij stonden op het punt, Bergamo te verlaten en in geforceerde marschen naar Monza op te rukken, toen wij, te midden van ons, Mazzini met een buks op zijn schouder zagen verschijnen, die verlangde in het door mij gekommandeerde legioen, de voorhoede van Garibaldi's divisie, als eenvoudig strijder te worden opgenomen. Een algemeene jubelkreet begroette den grooten Italiaan, en het legioen besloot eenparig hem het banier toe te vertrouwen, dat het opschrift droeg: »God en het volk!" Nauwelijks was Mazzini's aankomst te Bergamo bekend, of de geheele bevolking stroomde naar buiten. Men overlaadde hem met liefkozingen en noodigde hem uit te spreken. Zijn aanspraak drong tot aller harten. Hij riep hen op om barrikaden te bouwen en de stad te verdedigen, en, wat er ook gebeuren mocht, Italië boven alles lief te hebben en nimmer aan deszelfs redding en wedergeboorte te wanhopen. Zijne woorden werden met geestdrift opgenomen, en onder de levendigste bewijzen van deelneming begaf zich de kolonne op marsch, die zeer vermoeiend was. De regen viel in stroomen neêr, en wij werden doornat. Mazzini liet zich intusschen daardoor niet afschrikken, zoo bezorgd wij ook voor zijne gezondheid waren; hij wilde de kolonne niet verlaten; zelfs toen hij zag, dat een onzer jeugdige vrijwilligers zeer dun gekleed was, trok hij zijn overjas uit, om den andere daarmeê te bedekken. Te Monza aangekomen vernamen wij de noodlottige tijding van de kapitulatie van Milaan, alsmede dat eene talrijke afdeeling Oostenrijksche cavallerie tegen ons oprukte, en reeds aan de tegenovergestelde poorten van Monza was aangekomen. Garibaldi waagde het niet zijn zoo zwak corps daaraan bloot te stellen, en gaf bevel tot den terugtocht, die mijne kolonne moest dekken. Onze jeugdige vrijwilligers waren daarmeê niet tevreden, en wilden met alle geweld in het vuur; daardoor ontstond herhaaldelijk de grootste wanorde, terwijl de vijand ons voortdurend bedreigde. Aan Mazzini was het intusschen te danken, dat de orde behouden bleef, 'tgeen het behoud van onze divisie was. Zijne bezadigde woorden en zijn voorbeeld moedigden allen aan om te dragen wat

niet te veranderen was, en alle jongelieden werden met zoo veel geestdrift voor hem vervuld, dat zij besloten, ingeval het tot een strijd kwam, zich om hem te scharen en tot den laatsten man met hem te vechten, en daardoor de zaak te heiligen."

Garibaldi was niet sterk genoeg om den strijd door te staan. Hij moest Lombardije verlaten en zich over den Ticino terugtrekken. Mazzini begaf zich, van eenige vrienden vergezeld, naar Lugano, in het Zwitsersche kanton Tessino. Daar vernamen zij de vlucht van den groothertog van Toscane, wat hen aanleiding gaf zich naar Florence te begeven. Daar aangekomen, werd Mazzini tot afgevaardigde en lid der voorloopige regeering gekozen, en in die hoedanigheid naar Rome afgevaardigd, om de daar uitgeroepen republiek van de vriendschap van Toscane te verzekeren. De Romeinen kozen hem daarop tot triumvir. Hij werd de ziel der regeering. Armellini, vroeger advokaat, was zonder geestkracht; Saffi, later hoogleeraar aan de hoogeschool te Oxford, was te zeer aan wetenschappelijke navorschingen gewoon, om bekwaam te wezen tot krachtdadig handelen; — op Mazzini lag derhalve de hoofdlast van den arbeid. Hij legde er zich met alle kracht op toe, om zoowel de regeering op zachte grondslagen te organiseeren als de weerstandbiedende kracht van het volk op te wekken. Gelukte het de Romeinsche republiek staande te houden, dan kon de strijd tegen de Oostenrijksche overheersching in Italië nog eens opgenomen en doorgezet worden.

Maar ook dit was een droombeeld van den ijverigen en onvermoeiden patriot!

Oostenrijk, Napels en Spanje hadden zich bereid verklaard, de door den paus gevraagde gewapende interventie in de Romeinsche staten op zich te nemen, toen de Fransche republiek, onder het presidentschap van Louis Napoleon, die interventie noodeloos maakte, door de bezetting van den Kerkelijken staat. De vernietiging van de Romeinsche republiek door de Fransche was een verachtelijk, verraderlijk feit, dat zelfs door de tegenstanders der republiek moest erkend worden. De Fransche expeditie naar Rome werd namelijk onder het voorwendsel uitgerust, om het Romeinsche volk tegen de Oostenrijkers te hulp te snellen, en een op vrijzinnige grondslagen rustende regeering in te stellen. Bij hare landing te Civita-Vecchia werd den

Romeinen herhaaldelijk de verzekering gegeven, dat de Franschen niet als vijanden, maar als vrienden kwamen. In een der manifesten, door Oudinot uitgevaardigd, heette het onder anderen: »De regeering der Fransche republiek, bezield met de meest vrijzinnige denkbeelden, verklaart den wensch van de meerderheid der Fransche bevolking te zullen eerbiedigen!"

Hoe die wenschen der meerderheid intusschen geëerbiedigd werden, daarvan kunnen de feiten getuigen.

Mazzini en de overige leden van de regeering hadden het meeste vertrouwen in die beloften en toezeggingen gesteld, en niet de minste voorbereidselen gemaakt tot het bieden van tegenstand. Mazzini had zich immers sedert het jaar 1848 voortdurend met de hoop gevleid, dat de Fransche republiek Italië niet in den steek zou laten; nu waren de vertegenwoordigers van die republiek met een genoegzame gewapende macht op den Italiaanschen bodem aangekomen; de zegepraal van Italië kon dus niet uitblijven.

Maar hoezeer had ook Mazzini hier weêr buiten den waard gerekend! Het duurde niet lang, of generaal Oudinot nam een vijandige houding aan, en nadat de Romeinsche constituante een protest tegen de Fransche invasie had uitgevaardigd, als in tegenspraak met het volkerenrecht en de Fransche constitutie, gaf generaal Oudinot de verzekering, dat hij geen onderdrukkenden invloed wenschte uit te oefenen, en evenmin den Romeinen eene regeering wilde opdringen, die zij niet wenschten. Op denzelfden dag, 26 April 1849, verklaarde echter een afgezant van Oudinot, kolonel Leblanc, ronduit aan de triumviren, dat de Fransche expeditie niet anders ten doel had dan de restauratie van den pauselijken stoel, aangezien de Katholieke mogendheden niet langer mochten dulden, dat het opperhoofd der kerk in ballingschap leefde. De nationale vergadering gaf na deze mededeeling aan de triumviren de macht om geweld door geweld te verdrijven. Oudinot had gedacht, dat de Romeinen, zoodra zij hem zagen, hem met geestdrift zouden ontvangen; zij toonden hem daarentegen dat zij hunne vrijheid wisten te waardeeren, en de Franschen moesten hunne trouweloosheid en hunnen overmoed met een nederlaag boeten. Die overwinning gaf den Italianen nieuwen moed. De Franschen trokken zich terug om versterking af te wachten, en Garibaldi eischte dat men de vluchtenden zou achtervolgen.

Mazzini verzette zich daartegen, op grond dat hij — door valsche inlichtingen bedrogen — eene omwenteling te Parijs verwachtte. Men stelde zelfs de gevangen genomen soldaten in vrijheid, omdat zij niet verantwoordelijk waren voor de daden hunner regeering, en er geen oorlog bestond tusschen beide volken.

Maar hoe werd deze edelmoedigheid beloond! Nauwelijks was de verwachte versterking aangekomen, of Oudinot hervatte zijnen aanval op Rome. 6,000 Romeinen hielden moedig stand tegen 20,000 Franschen, maar moesten eindelijk bezwijken. Den 3den Juli 1849 trokken de Fransche troepen Rome binnen.

Mazzini verliet Rome zonder pas, begaf zich naar Marseille, waar hij intusschen niet veilig was, en van daar naar Lausanne, waar hij Saffi en andere vrienden ontmoette, met wie hij het te Milaan begonnen tijdschrift *l'Italia del popolo* voortzette. Daar schreef hij de verpletterende brieven aan de beide Fransche ministers de Tocqueville en de Falloux, alsmede aan den graaf de Montalembert, waarin hij zijn bestuur te Rome tegen hunne verwijten verdedigde. »Kunt gij," zegt hij daarin onder anderen, »gedurende den geheelen tijd van de republikeinsche regeering één enkel doodvonnis aanwijzen wegens staatkundige vergrijpen, of eene enkele verbanning, eene enkele opheffing van een dagblad, eene enkele inbreuk op de vrijheid van drukpers? Toont ze aan die door terrorisme voorgeschreven bevelen; haalt ze aan die barbaarsche decreten; geef een naamlijst op der slachtoffers, — of neemt het brandmerk der leugen op u!"

Mazzini liet zich intusschen door de vernietiging van zijne verwachtingen niet uit het veld slaan, maar hield met de vaste hoop van een geloovige zijn ideaal vast: de wedergeboorte en bevrijding van Italië. Zoodra hij zich door een genoegzaam aantal vrienden omringd zag, stichtte hij een »nationaal-comité," om Italië op nieuw te »revolutioneeren," waartoe hij door het laatste besluit van de Romeinsche nationale vergadering gemachtigd was, welke aan hem, alsmede aan Saffi en Montecchi, die macht verleend had. In diezelfde hoedanigheid schreef hij eene nationale leening van 2,500,000 francs tot bereiking van dat doel uit, waarbij hij de genoegdoening mocht smaken, dat een gedeelte van de door hem

uitgegeven bewijzen van deelneming aan de beurs van Londen genomen werd.

Mazzini bleef eenigen tijd in Zwitserland, om aldaar met de overige revolutionnaire elementen der andere volkeren in verbinding te treden, en zich een toevluchtsoord te verzekeren, van waar hij altijd invloed op Italië zou kunnen uitoefenen. Er werd voor hem een landgoed in de nabijheid van Lausanne gekocht, dat in wijnbergen als het ware verborgen lag. Alleen zijne intiemste vrienden wisten waar dit landgoed gelegen was. Vreemdelingen, die hem aanbevolen waren, moesten het zich laten welgevallen, met verbonden oogen in een rijtuig te stappen, en langs omwegen naar zijn toevluchtsoord, waartoe zij den weg nimmer konden terugvinden, gebracht te worden. Daar sloeg Mazzini telkens zijn zetel op, als hij zich naar het vasteland begaf, zoodat men zelden met zekerheid kon zeggen, waar hij zich bevond, en alle nasporingen der speurhonden van eenige mogendheden vruchteloos bleven, om hem op zijne veelvuldige uitstapjes naar het vaste land in hun macht te krijgen. Zelfs te Londen leefde hij zeer afgetrokken en onder zulke veilige bewaking, dat hij zeer moeielijk te genaken was.

Het duurde niet lang, of Mazzini had op nieuw een kring van geestverwanten om zich vereenigd. Zwitserland was toenmaals het toevluchtsoord van alle staatkundige uitgewekenen der verschillende landen. Men droomde van een opstand in Zuid-Frankrijk, waardoor Ledru-Rollin aan het hoofd der Fransche republiek zou komen. Een algemeene strijd tegen de reactie — zoo dacht men — zou daarvan het gevolg wezen. Maar al die schoone verwachtingen verdwenen in rook. De staatsgreep van Lodewijk Napoleon gaf aan de omwenteling den doodsteek. De meeste uitgewekenen — Ledru-Rollin, Charras, Louis Blanc, Kossuth, Arnold Ruge, Ludwig Simon, Carl Vogt — drongen er op aan, om de krachten niet door kleine en op zich zelven staande omwentelingen te verspillen, aangezien de ondervinding herhaaldelijk geleerd had, dat ze gewoonlijk niet gelukten. Maar Mazzini dacht er anders over!

Hij had rust nog duur. Het vuur, dat hij aangeblazen had, flikkerde dàn in het zuiden, dàn in het noorden van zijn vaderland als revolutionnaire vlam op; en of ook de

vonken daarvan tot in de straten der Fransche keizerstad vlogen, het heerschende gezag legde er snel de ijzeren hand op, en de gloed was gebluscht. Van één ding intusschen leverden deze te vergeefsche pogingen het bewijs: zij toonden namelijk het bestaan aan van een krater, die onder de stille oppervlakte bruiste en kookte.

Men heeft er Mazzini herhaaldelijk om aangevallen, dat hij steeds nieuwe samenzweeringen wist in te leiden en door te zetten; het is intusschen hier de plaats niet om te onderzoeken, in hoeverre hij aan alles, wat hem wordt verweten, deel had. Zooveel is intusschen zeker, dat zij, die den moord in het groot, zelfs wanneer broeders tegen broeders vechten, bezingen en bejubelen, het recht niet hebben om Mazzini met steenen te werpen. Hij toch kon altijd zeggen, dat hij namens een idee streed; dat hij gehoorzaamde aan eene voorwaarts drijvende noodzakelijkheid; en dat hij niet bloeddorstig was, bewijst immers dat gedurende zijn triumviraat geen enkel staatkundig doodvonnis te Rome werd voltrokken.

Mazzini verdedigde zich tegen alle verwijten, die herhaaldelijk tegen hem geslingerd werden, als volgt: »Wel ben ik," zoo schreef hij in 1858, »grijs geworden door jaren en zorgen; mijne middelen zijn uitgeput; alle regeeringen, gensdarmen en spionnen van Europa zijn tegen mij; buiten Engeland is er geen duim breed grond, waarop ik wettig, zonder gevaar kan leven; en toch verschijn ik van tijd tot tijd als agitator, gevolgd — ge kunt niet zeggen van weinigen, en gevreesd door machtigen, wien eene groote, geheime en openbare organisatie ten dienste staat, die legers en goud ter hunner beschikking, en waarvan er eenigen — zoo als de dagbladen van hun land bewijzen — de publieke meening te hunner gunste hebben. Hoe is dat mogelijk? — Ik zal de reden u zeggen en u verklaren van waar mijn noodlottige invloed voortspruit. Ik ben maar één stem, die naar daden roept; maar de toestand van Italië roept naar daden, en de beste mannen van Italië doen het, en het volk doet het daar waar het nog onbedorven is."

En de daden bleven niet uit!

Het jaar 1859 brak aan. Mazzini verklaarde zich ten hevigste tegen een verbond van Italië met Frankrijk. »Denkt ge," riep hij zijnen landgenooten toe, »dat Bonaparte zelf

den oorlog zal beginnen met de Fransche geestelijkheid, dat hij de ,wereldlijke macht van den paus voor opgelost, de expeditie van 1849 voor een misdaad, en Rome vrij zal verklaren? Denkt gij dat Bonaparte Oostenrijk in Italië zal bestrijden alleen uit liefde tot de rechtvaardigheid, uit ridderlijk enthusiasme, zonder afstand van grondgebied, zonder kroon voor zijn neef te vragen?"

Mazzini twijfelde niet ten onrechte aan de onbaatzuchtigheid van Napoleon; maar sterker dan al de intriges van Bonaparte was de idée der Italiaansche eenheid. De tijd was aangebroken, waarin de voorspellingen van Dante, Petrarca en Macchiavelli zouden vervuld worden. Mazzini keerde naar zijn vaderland terug De dynastie van Savoye had eindelijk besloten het Sardinisch-Piemonteesch koningdom aan de kroon van Italië ten offer te brengen.

Maar de grondvester van het jonge Italië sloot geen vrede, nauwelijks een wapenstilstand, met de monarchie van Victor Emanuël. Vrijheid, Eenheid, Humaniteit had voor veertig jaren op de banier der revolutie gestaan! De Eenheid was bereikt; nu moest in den dienst der Humaniteit ook de Vrijheid bevestigd worden In weêrwil dat honderdduizenden aan het oude programma ontrouw werden, en door de eenheid de vrijheid vergaten, zag Mazzini in hetgeen er bereikt was de waarborgen voor hetgeen nog bereikt moest worden. Met vertrouwen zag hij de toekomst te gemoet, en sloot hij zijne oogen, in de vaste overtuiging, dat de oude leus van 1831: »Italië eene eenige en onafhankelijke Republiek!" eindelijk eene waarheid zou worden, even als veel tot heil en zegen der volkeren tot waarheid is geworden, wat de machtigen van Europa in het jaar 1822 te Verona als gevaarlijk voor ons werelddeel veroordeelden. De idée van het vrije volksbestaan is machtiger dan de kracht zelfs van den sterkste. Elke macht, die niet in den dienst treedt van de idée welke de tijd beheerscht, moet te gronde gaan.

In 1861, toen de dageraad der politieke wedergeboorte in Italië begon te gloren, toen men reeds een blik kon slaan op de onvermijdelijke en op handen zijnde voltooiing der eenheid, waarnaar gedurende eeuwen gestreefd was, schreef eene Italiaansche vrouw, eene vaderlandlievende vrouw, zoo als al de vrouwen van dat land, de princes Christine Trivulci

de Belgiojoso, sprekende van den grooten patriot, de volgende merkwaardige woorden:

»De geschriften van Mazzini hebben er grootendeels toe bijgedragen om bij de Italiaansche jeugd dien geest van verheven verknochtheid, van algeheele zelfverloochening, van heldhaftige opoffering op te wekken, die alleen te vinden is bij edele harten. Niemand heeft zoo veel gesproken en met zoo veel kracht als hij, — en zijne geschriften en daden hebben van Italië gemaakt wat het thans is."

Deze onbewimpelde hulde bracht de princes Belgiojoso aan Mazzini, omdat zij doordrongen was van de groote diensten, die hij aan zijn vaderland had bewezen. Op dat tijdstip leefde Mazzini nog als balling te Londen, verwijderd van dat Italië, dat hij met den machtigen adem van zijne vaderlandsliefde bezielde.

»De levendigste sympathien," zegt een van Mazzini's levensbeschrijvers, die hem lang niet genegen was, »bestonden ten zijnen opzichte, wegens de eerlijkheid van zijn gemoed, wegens de zuiverheid van zijne meening, wegens de onberispelijkheid van zijn karakter. Onder de onpartijdige en rechtgeaarde menschen werd algemeen de wensch geuit, dat men een onrechtvaardig en willekeurig vonnis zou intrekken, en den man den vrijen terugkeer in zijn vaderland toestaan, die, in weerwil van zijne gebreken en dwalingen, altijd geacht werd om de standvastigheid van zijne beginselen."

Zóó werd Mazzini door zijne tegenstanders beoordeeld!

Voor zijne vrienden was hij een profeet, een profeet van een nieuwen godsdienst, den godsdienst van Italië. Die vurige ziel had in werkelijkheid de staatkunde opgevat als een godsdienst, en door dat hij ten dienste van dezen godsdienst van Italië alle bewonderenswaardige zedelijke hoedanigheden stelde, welke zelfs zijne hevigste vijanden hem toekenden, oefende hij een invloed op zijne landgenooten uit, die zonder weêrga is in de geschiedenis. Het leven van Mazzini is een langdurig apostolaat geweest, het apostolaat van de wedergeboorte en grootheid van Italië, dat een noodzakelijk en ontegenzeggelijk overwicht uitoefende op geheel de wereld.

Zoo was Mazzini, toen hij in 1829 Genua verliet, om de kansen te wagen, die zijn leven gekenmerkt hebben; zoo is hij gestorven als de priester van eene staatkundige meening. Den

dag, waarop de jeugdige Italiaansche student een cypressentak tot zinnebeeld nam, met de leus *Ora e sempre* (Nu en altijd), heeft hij zijn bestaan met een onuitwischbaren trek gekenmerkt. Zijn naam zal in de geschiedenis blijven, omkroond met dien zinnebeeldigen cypressentak.

De eenheid was hem toegeschenen te zijn het eenige redmiddel voor zijn ongelukkig vaderland; de eenheid van Italië was het heerschende karakter van zijne bestemming. Van den eersten dag was hij, wat hij wilde wezen: Italiaan in de eerste plaats; Italiaan voor alles; Italiaan van een nieuw Italië; Italiaan van een godsdienstig demokratisch Italië, dat niet alleen zich zelf hervormde en herboren deed worden, maar dat, na de wereld herboren te hebben, die ook wist te beheerschen en te besturen. Niets heeft hem van zijn doel kunnen afbrengen, de jaren evenmin als de omwentelingen in Europa.

Italië heeft aan Mazzini zijn trouwsten zoon verloren, en er is wel niemand, dien het dankbaarder voor zijne wedergeboorte moet wezen, dan hem; wat hij in den loop van zijn veel bewogen leven gedaan en uitgewerkt heeft, is onberekenbaar, en ook die zijner ondernemingen, welke mislukten, droegen toch den kiem van welslagen in zich.

Mazzini leerde den Italianen, dat de mensch eerst zijn plicht tegenover de maatschappij en de menschheid moest vervullen, alvorens hij op rechten aanspraak kon maken, eene leer die juist het tegenovergestelde wil van hetgeen de Fransche revolutionairen in 1789 predikten, aangezien deze de rechten vóór de plichten stelden, dus meer een beroep deden op het egoisme dan op de deugd van het volk. Voor Mazzini was de vrijheid niet doel, maar middel om de voortgaande veredeling van het menschengeslacht te bereiken. Nog in zijn artikel over Renan in de *Roma del popolo*, het laatste artikel dat hij geschreven heeft, zegt hij: »Het leven is niet het zoeken naar welzijn, naar eene op de aarde onmogelijke gelukzaligheid; het leven is een zending, of het heeft beteekenis noch waarde. Het leven behoort ons niet, het behoort aan God; derhalve heeft het noodzakelijkerwijze één doel, één wet. Deze wet te ontdekken, dit doel langzamerhand te bevestigen en onze gedachten en daden daarnaar te richten, is onze taak. Het heilige formulier der plicht moet haar beheerschen. De mensch heeft van natuur geene rechten, behalve dit: zich van alles

los en vrij te maken, wat aan de vrije vervulling van zijn plicht hinderlijk is; alle andere rechten ontspruiten uit de gevolgen van onze handelingen, uit de taak die wij vervuld hebben .Een ieder leeft niet voor zich, maar voor allen; onze vooruitgang kan alleen met dien van anderen bereikt worden. Het offer is de hoogste deugd: denken, handelen, strijden, lijden, waar het noodig is, niet voor ons, maar voor de anderen, voor de zegepraal van het goede over het kwade."

Mazzini leerde ook dat de liefde voor het huisgezin en de natie sporten waren, waarop men zich tot de liefde voor de menschheid kon verheffen, in tegenstelling met de leeringen van zekere partij, die met den eigendom ook de liefde voor het huisgezin en het vaderland ondermijnen, afschaffen wil. Van de beginselen van die hooge deugd en waardigheid, die hij leerde, gaf hij gedurende geheel zijn leven het schitterendste voorbeeld. De liefde tot de menschheid en de vurige wensch om zijn door vreemde en inheemsche tyrannen onderdrukt vaderland te bevrijden en eenig te maken, boezemde hem zulk eene zelfverloochening in, dat hij niet de minste aanspraak op persoonlijk geluk maakte, en zich toewijdde aan zijn volk en de verwezenlijking van zijn idee. Hij werkte door de daad, door zijn krachtig woord, door zijne meesterlijke geschriften; daardoor ontvlamde hij de vonk der vaderlandsliefde bij zijn volk, en wat Italië bewerkt heeft, is het te danken aan de zoogenaamde »utopiën" van Mazzini.

De regeeringen wisten zeer goed waarom zij zijne »utopiën" vreesden; zij wisten dat zijne voorspellingen vroeg of laat zouden vervuld worden. En of zij hem al in den kerker stuwden, hem vervolgden en in ballingschap zonden, toch vonden zij geen middel tegen den machtigen invloed van zijn geest. Stierf hij, dan stierf met hem zijn idée niet, en »Mazzini leeft nog, ook al is hij dood!" is reeds de stem, die zich op zijn graf verheft. Het is de roepstem der waardige patriotten, die levenslang zijne medegenooten waren; het is de roepstem van het nieuwe geslacht, dat door zijne lessen bezield is, en gemeenschappelijk deden zij aan zijn graf den eed, zich te scharen om de door hem geplante banier, die het zinnebeeld is van de toekomstige grootheid des vaderlands, van de rechtvaardigheid, van de verbroedering der volkeren.

Voegen wij hier nog bij, dat Mazzini met zijn groot ka-

rakter de aangenaamste persoonlijkheid verbond. Hij had de schoonste oogen ter wereld, groot, donker, vol uitdrukking, in het heerlijkste vuur schitterend; zijn hooggewelfd voorhoofd teekende den denker. Zijn glimlach was onweêrstaanbaar, betooverend; zijne houding vol aangeboren waardigheid, maar eenvoudig, zonder pretentie. Hij sprak en schreef volmaakt zuiver Fransch, Engelsch en Duitsch. Met de letterkunde der meeste beschaafde volkeren was hij bekend; hij speelde voortreffelijk guitar, en zong daarbij met welluidende stem. Hij leefde steeds zeer eenvoudig, gunde zich weinig rust, en was voortdurend werkzaam; zijn ouderlijk erfdeel, dat op een millioen francs geschat werd, offerde hij geheel en al op voor de nationale zaak. In weêrwil van zooveel kommer en verdriet, dat hij moest verduren, werd hij nooit verbitterd. Als echte genius der liefde kende hij geen haat, en vergaf allen, zelfs zijnen tegenstanders en renegaten, die uit eigenbelang hem verloochenden. Hij was idealist, een groot voorstander der leer van de onsterfelijkheid der ziel; de materialisten vonden in hem een vurig bestrijder. Zijn kenspreuk was: *Dio e Popolo* (God en Volk).

Als denker, als profeet, als apostel, als samenzweerder, als wetgever, als schrijver, als journalist, als volksopvoeder gaf hij blijken van zijn genie. En als Italië er roem op mag dragen, dat hij op zijn grond is geboren, dat hij de schoonste en verhevenste verpersoonlijking is van den Italiaanschen geest, zoo behoort hij toch aan de geheele wereld, omdat hij voor geheel de menschheid leefde en werkzaam was, die, wanneer de hartstochten der partijen zwijgen, zijne nagedachtenis in waarde zal houden.

Het nieuwe geslacht der revolutionairen brak met hem, omdat hij beweerde, dat er een God was, dat hij aan God geloofde, aan een goddelijk bestuur op aarde en aan zulke dingen, die men menschenziel, menschenplichten en onsterfelijkheid noemt. »Geef ons deze drie," riep hij uit, »en het is onverschillig, of de menschen vrijen of slaven zijn!" Zoo kwam het dan dat Mazzini, de onbuigzame republikein, door de republikeinen der toekomst voor reactionair, voor behoudsman werd uitgekreten; maar de groote menigte van zijne landgenooten, en met hen de denkende wereld, weet dat Mazzini een groot, constructief genie was, wien de noodza-

G. Mazzini

kelijkheid van onze eeuw een groot afbrekend werk had opgelegd. In den waren zin van het woord was hij een staatkundig ziener; een der grondleggers der toekomst, wiens werk in onze dagen wellicht niet begrepen wordt; een zaaier, maar geen man van den oogst; een strijder, die, even als een zijner vrienden bij de groote lijkplechtigheid te Rome uitriep, »dáár zegevierde, waar Cola Rienzi viel."

Mazzini heeft aan Italië de rol voorgeschreven, die het in de toekomst moet vervullen; hij stelde zich niet tevreden met een patriot van zijn tijd te wezen, hij was een Italiaan van alle tijden: Italiaan van het verleden door zijne onwrikbare trouw aan de glorierijke overleveringen van zijn vaderland; Italiaan van onze dagen door zijn onophoudelijk streven, dat ten doel had, de bevrijding en eenheid van het schiereiland; Italiaan eindelijk van de toekomst, door de breede gezichtspunten, die hij geopend heeft voor zijne bevrijde medeburgers!

Dergelijke mannen behooren tot de zeldzaamheden in de geschiedenis. Het genie van geheel een volk schijnt in hen verlichamelijkt te zijn, en daarom blijven zij niet alleen groot bij hun volk, maar ook bij allen die hunnen tijd begrijpen.

MIJNE REIS NAAR JAVA IN 1869 EN TERUGKEER OVER ENGELSCH INDIE, PALESTINA, ENZ. IN 1870.

Door J. VAN DER CHIJS.

XXIII.

JERUSALEM.

Het was hier, dat onze karavaan afsteeg en, voor de Heilige Stad knielende, Psalm 121 aanhief:

'k Sla de oogen naar 't gebergte heen,
Vanwaar ik dag en nacht
Des Hoogsten bijstand wacht.
Mijn hulp is van den Heer alleen,
Die hemel, zee en aarde
Eerst schiep, en sints bewaarde, enz.

Het was aangrijpend en een der meest belangrijke oogenblikken, die ik ooit beleefde. Jerusalem en de Olijfberg voor ons, met alle daaraan verbondene weemoedige herinneringen! Na zooveel van Gods schepping gezien te hebben, zou ik thans ook de plaats nog zien, waar Christus' prediking aanving en zijn kruisdood plaats had.

Wij kwamen door de Jaffa- of Bethlehemmer-poort te Jerusalem, en stegen af in het klooster *Casa Nova*, alwaar ik met mijn Poolschen reisgenoot eene zindelijke kamer met twee bedden bekwam, waar wij, zonder dat eenige betaling gevorderd werd, eene maand lang konden doorbrengen en ons aan de algemeene tafel konden plaatsen. Ik had Père Lievin (die ons onderweg alles had uitgelegd) nog gevraagd, of het niet onbescheiden was hier in te gaan, terwijl er toch een paar goede logementen waren; maar hij, wetende dat wij ons verblijf niet onbeloond zouden laten, verzekerde ons, het best te doen bij de karavaan te blijven, om voor de verdere reis bij de hand te wezen. Ik heb dit mij dan ook geenszins beklaagd, maar alleen, als Protestant, een weinig opgezien tegen drie opeenvolgende vastendagen van boonensoep, met visch in olie, enz., welke mij minder aanlokten. Nog vóór het eerste avondeten, dat juist ten zeven ure plaats had (aan de regels moet men zich in 't klooster natuurlijk volkomen onderwerpen), begaf ik mij nog terstond naar de kerk van het heilige graf. Deze, in het bezit der priesters, die aan den ingang eene wacht hebben, wordt door zes onderscheidene gezindheden gebruikt, en is gebouwd zoowel over den kruisberg Golgotha of Calvariënberg als over de plaats waar Jezus begraven werd. Het is zeer te bejammeren, dat keizerin Helena, bij het bouwen der eerste kerk aldaar, een gedeelte der rots liet afnemen, welke het eigenlijke graf bedekte. In de kerk is een koepel, waarvoor steeds verscheidene lampen branden; en een paar treden afgaande, kwam ik aan den thans met marmer gedekten steen, waarop het lijk van onzen Heiland gelegen moet hebben. Eenige treden van daar aan de noordzijde geven toegang tot de altaren, welke op de Calvariënberg gesteld zijn. Hierop, zoowel als ter plaatse waar Jezus gekruisigd werd, branden voortdurend een aantal lampen; er worden hier ook steeds biddenden gevonden, zooals men ook devotie bewijst voor den steen bij het inkomen

der kerk, waarop het lijk bij het balsemen gelegen heeft. Dit is nabij de Muzelmansche wacht, terwijl de kerk als het ware verhuurd wordt en ook 's avonds door de Turken weder wordt gesloten.

Wanneer zal daaraan eens een einde komen! Het ongelukkige Judea en Samaria wordt steeds met belastingen overladen en uitgeput; de vruchtbare streken van het oude, door de Israëlieten zóó reikhalzend begeerde Kanaän worden steeds door de stroopende Bedouïnen afgeloopen. Deze zelve kunnen of willen niet planten, daar ze zeker zijn van weder door andere stroopende horden alles te zullen verliezen. Deze stammen hebben hunne eigene sjeiks of vorsten, en onderwerpen zich volstrekt niet aan den Sultan; zij voeren ook dikwerf onderling oorlog. Het wordt dan bijkans onmogelijk deze streken te bezoeken; dit is echter meer lager, aan de Doode zee en het meer van Tiberias, het geval.

Jerusalem, dat ten tijde van Alexander 150,000 inw. telde, bevat er thans naauwelijks 21,000, waarvan 8000 Joden en bijna even zooveel Muzelmannen. De eerste zijn ook hier de handeldrijvende; onder de laatsten zoekt men de voerlieden en dragomans.

In de Engelsche kerk wordt zondags namiddag ook in het Duitsch gepredikt, terwijl de diakonessen van Kaiserswerth hier nabij een hospitaal hebben, en om niet ook aan de Turken hare geneesmiddelen verstrekken. Aan hare inrigting heeft Nederland veel bijgedragen, en de zorgen van den heer Itman worden door de Fliedners c.s. dankbaar erkend. Ik hoorde in de Engelsche kerk (gebouwd ter plaatse waar het paleis van Herodes stond) met belangstelling prediken over het niet nakomen der tien geboden, naar aanleiding der straf, welke Loth's huisvrouw onderging, en woonde ook de bevestiging bij van den leeraar Cham, welke te Kaïro zou geplaatst worden.

Het volgen van den kruisweg, onder leiding van pater Lievin, was onze merkwaardigste omgang. Wij knielden gezamenlijk op de veertien stadiën van het lijden neder. Zij waren: 1. de onregtvaardige veroordeeling; 2. de kruisoplegging; 3. eerste val van den Heiland; 4. ontmoeting van Maria; 5. overgifte van het kruis aan Simon; 6. waar Veronica Jezus het zweet van het aangezigt veegt; 7. de tweede val van

den Heiland; 8. waar Jezus Jerusalems vrouwen toespreekt; 9. derde val; 10. op Golgotha, waar Hij wordt ontkleed; 11. de nageling aan het kruis; 12. het sterven; 13. afneming van het kruis; en 14. (in de nabijzijnde andere rots) de graflegging. Wij hadden geen den minsten aanstoot van de bevolking, terwijl maar enkele kinderen naar ons omzagen.

Ter plaatse waar Salomo's tempel stond, is nu de groote moskee van Omar gebouwd. Eene wandeling over den berg Maria leidde ons daarheen. Om de moskee te zien, moesten wij door den Franschen consul verlof bekomen, en werd ons, tegen betaling van vijf francs per hoofd, de toegang vergund, mits ons op den aanmerkelijken afstand van circa 500 meters van laarzen en schoenen ontdoende, om deze tegen pantoffels te verwisselen. — De steen, waarop vroeger het Heilige der Heiligen geplaatst was, is thans nog het middelpunt en hoog vereerd bij de Muzelmannen, omdat dit stuk rots Mohammed bij zijne hemelvaart zou hebben willen volgen. Men wil dit voor de zelfde plaats houden, waar Abraham de offerande van Izaäk deed, en David den tempelbouw voorbereidde, na in drie dagen 70,000 man aan de pest verloren te hebben.

Zeker is het dat 1005 jaren vóór onze tijdrekening hier de arke des verbonds geplaatst werd. Na de verwoesting onder Cyrus weder herbouwd, bezocht Alexander de Groote deze plaats en offerde daar. Later weder uitgeplunderd, werd er 46 jaren lang met 10,000 werklieden door Herodes den Groote aan den herbouw gewijd, door duizend priesters geholpen, die alleen in het binnenste van het Heiligdom werden toegelaten. Hier waren Zacharias en Simeon. De vreeselijke verwoesting van stad en tempel door Titus in het jaar 70 was de vervulling van den vloek, over deze stad uitgesproken. De jammeren, welke de Joden daarbij ondervonden, worden nu na 18 eeuwen nog elken vrijdag beschreid; inzonderheid worden bij een der muren steeds weenende Israëlieten gevonden.

Maar om op Omar's moskee terug te komen. Deze werd met groote kosten gebouwd, maar bij de inneming door de Kruisvaarders, in 1099, van de grootste schatten beroofd, terwijl zij er 10,000 Turken versloegen, om weder, na velerlei rampspoeden, in 1187 Jerusalem met alle de plaatsen van het Heilige land te verliezen. Thans dekt een hooge koepel, met koper overtrokken, waarop de reusachtige halve maan, deze

plaats, welke niet alleen zoo belangrijk in het Oude Testament, maar ook in het Nieuwe is; want vele handelingen van Jezus hadden hier plaats, van de prediking op twaalfjarigen leeftijd af, tot de veroordeeling door Pontius Pilatus. De moskee is achtkant, met marmer belegd, de hoeken met geglansd grof porselein; niet onmogelijk waren dit Delftsche of Saksische tegelen. Ofschoon door zeven gekleurde vensters verlicht zijnde, is het inwendige somber; een koper hekwerk omringt de rots, waarover eene tent geplaatst is, waar vroeger het *Chemeh* of Heilige der Heiligen was, en bevat reliquiën van Mohammed. Het plafond is bedekt met mosaïk en verguldsels, teksten uit den Koran vermeldende. Vier pilaren en 12 kolommen houden weder het middengedeelte op. Vijftien trappen afgaande, komt men in eene benedenzaal, waar men de plaatsen aanwijst, op welke Salomon, David en Mohammed hunne gebeden uitstortten; in het midden er van moet zich een verwulf of holte bevinden, waar de geesten der Muzelmannen zouden komen bidden.

Op het groote voorplein zijn een paar koepels met wit marmeren pilaren, ter plaatse waar de koperen zee op twaalf koeijen gestaan heeft. Hier nabij is eene onderaardsche groote zaal; denkelijk gaf deze vroeger toegang tot den tempel; thans grenst die aan de moskee van Aksa, zijnde vroeger eene Christenkerk, door Justinianus aan Maria gewijd; zij zelve zoude met hare gezellen op deze plaats gewoond hebben, terwijl ook daar Simeon tot het volk heeft gesproken. Als men tusschen twee digt opeenstaande kolommen door kan komen, zoude men in den hemel kunnen komen; de dikken zouden op eene andere plaats doorgaan, maar dan wat langer moeten wachten. Ik voor mij trok hieruit de moraal, dat zij, die het vette der aarde schijnbaar meer genoten hebben dan de schrale menschen, op deze wijze wat tijd wordt gelaten, en alzoo menig geestelijke, die er over het algemeen nog al welgedaan uitzien, nog wat geduld zou moeten oefenen.

De vallei van Josaphat doorgaande, komt men aan de kerk St. Anna, buiten de poort St. Stephanus, en van daar aan den Olijfberg of berg der Hemelvaart. In deze vallei zou, volgens den profeet Joël, het laatste oordeel plaats hebben. Sodoms koning kwam zich daar voor Abraham onderwerpen, nadat deze de stroopende Assyriërs had ten onder gebragt.

David vluchtte hier voor zijnen zoon Absalom; ook werden er de afgodsbeelden van Asa en Josias verbrand.

De Olijfberg is door een cederenwoud omgeven; men vindt er thans, behalve nog enkele olijfboomen, ook groentetuinen, terwijl aan de eene zijde de begraafplaatsen der Muzelmannen en aan den anderen kant die van de Joden gevonden worden; iets verder wordt de plaats aangewezen waar Stephanus gesteenigd werd.

In het terugkomen bezochten wij de Opstandingskerk, waar het graf van Maria was; men daalt daartoe 48 trappen af. Na vele wisselingen en verwoestingen, kwam deze in 1757 gebouwde kerk, tot groote grief der Latijnen of Roomsch-Katholieken, in handen der Grieksche Christenen. Deze kerk bevat ook de graven van Anna, Jozef en Joachim. Hier nabij is de plaats waar, volgens Lucas XXII, Jezus bloed zweette, alsook de thans door eenen muur afgesloten tuin Gethsemané, waar onze Heer in gebeden doorbragt. Eene kleine kapel is daarbij gebouwd. Acht van de zich daar bevindende olijfboomen zouden nog van dien tijd zijn; zeker is het, dat ze zeer oud waren, terwijl volgens Plinius de olijf onsterfelijk zou wezen. Van de bloemen en olijftakken uit dezen hof worden door de pelgrims met graagte medegenomen. De Fransche abt, die onze karavane medemaakte, nam, even als wij, deze gedachtenis gaarne aan; hij beitelde ook een stukje van den rotssteen, waar de slapende apostelen Petrus, Johannes en Jacobus hunnen meester zouden wachten, maar geen uur konden waken. Iets verder werd ons de plaats aangewezen, waar Jezus door Judas verraden werd.

De Olijfberg ligt 800 meters boven de Middellandsche zee; toen de Kruisvaarders Jeruzalem belegerden, zongen zij hier liederen. De plaats, waar Jezus ten hemel voer, is eene opengeblevene ruimte in de *Minaret Zeïtoen;* voor eene kleine baktsji of fooi werd ons de toegang verleend. Om de mis daar te lezen moet ook betaald worden. Nog eene fooi aan den derwish gaf ons de gelegenheid om, boven op den Olijfberg, het fraaije panorama te zien van de omstreek der woestijn van Judea, benevens Jerusalem met hare kerken en moskeën, als ook de voorstad der Russen. De plaats, waar Jezus aan zijne discipelen het allervolmaaktste gebed leerde, bezochten wij daarna, en vervolgens, na ons met kaar-

sen gewapend te hebben, de grafstede der Profeten, zijnde eene vreeselijke diepe grot, voor 36 lijken ingerigt. Met veel moeite doorliepen wij deze onderaardsche gewelven: toen zagen wij het huis van Simon, waar Maria Magdalena Jezus voeten zalfde.

De Gouden poort (waardoor Jezus zijn zegevierenden intogt deed) uitgaande, kwamen wij aan het grafmonument van Absalom, dat hij bij zijn leven had laten bouwen en dat uit een enkel stuk in de rots gehouwen is. Vier pilasters staan aan de vier ingangen; deze zijn met het dek of verhemelte ook van één stuk rots gemaakt. Dit is wel het oudste en vreemdste gedenkteeken der vorsten, dat bij Jerusalem tamelijk ongeschonden bewaard is; toen ook daarvan een der onzen iets wilde afbeitelen, kreeg hij eene heusche vermaning van pater Lievin, welke teregt zeide: »Wanneer elke pelgrim dus handelde, wat zou er dan op het laatst van de oudste monumenten overblijven!" Deze tombe is echter nu met steenen gevuld; want toen Absalom door Joab gedood was, werd zijn lijk in de Jordaan geworpen. Het graf van koning Josaphat staat er naast: in de eerste kamer vindt men nog pleisterwerk; in een paar volgende lagen beenderen; het laatste vertrek heeft een onderaardschen gang naar het monument van Absalom.

Verder vindt men de grot, waarin Jacobus de jonge zich verschool, toen hij hier zijnen Heer, door beulen gebonden ziende, met acht andere apostelen ontvlugtte. Het graf van Zacharias en de plaats, waar Judas zich ophing, werden ons ook aangewezen.

Siloë, thans een Turksch dorp, is de plaats waar Salomo tempels liet oprigten voor de afgodsbeelden zijner vrouwen. Op de spits der rots bevindt zich nog een dezer tempels, welke uit één stuk geelachtige steen bestaat, dat vierkant uit de rots gehouwen is; aan den voet daarvan vindt men de fontein van Siloë, welke aan Maria gewijd is, die daar met anderen haar linnen wiesch. Zoowel door bronnen als waterleidingen wordt hier het onschatbare water opgebragt. Bij mijn eerste bezoek na langdurige droogte, was er echter zóó weinig meer, dat men maar met veel moeite het noodige drink- en waschwater bekwam en daarmede hoogst zuinig moest zijn. De oogst mislukte wegens het uitblijven van den

regen, welke eindelijk 36 uren achtereen vallende, eenige uitkomst aan de gedrukte bevolking gaf. De straten werden er echter niet beter op: met het nat verspreidde zich het vuil daarop, en daar zij veelal zeer hellend zijn, was het glad en glibberig, onaangenaam om deze hoog- en laagloopende stegen en straten te bewandelen. Men zeide nog wel dat het thans al vrij goed was; want straten en wegen waren vóór drie maanden, bij het bezoek van Oostenrijks keizer, veel opgeknapt en verbeterd. Hoe moet het er dan vóór dien tijd wel uitgezien hebben! Aan de huizen wordt ook niets gedaan; deze staan er, tot ze geheel invallen, zoo dat er in de stad menige ruïne gevonden wordt. Salomo heeft de waterleidingen tot in de stad gebragt; maar daar Jerusalem, even als Rome, twee à drie oudere verwoeste steden onder zich heeft, komt er nu geen water van buiten dan door enkele diepe putten.

Nabij de badplaatsen van Salomo bevindt zich Jonathan's bebouwde heuvel Ophel, waar de propheet Jesaïa doormidden gezaagd werd, en is de tuin van dien vorst. In den put van Rogel, 29 meters diep, werd het heilige vuur der Israëlieten 70 jaren lang bewaard; tijdens de Kruistogten had die nog 97½ meters diepte. Aan Job wordt toegeschreven, die te hebben doen graven. Het was hier dat David door de opstanden gedrongen werd, Salomo tot koning van Israël te doen zalven. De vallei van Hennon, welke de bezittingen van Juda en Benjamin scheidde, was de plaats waar de afgod Moloch werd aangebeden, vele menschenoffers plaats hadden, en de propheet Jeremia de vaas verbrak, zeggende: »Zoo zal ook dit volk verbroken worden," terwijl koning Josias er dan ook weldra een einde aan maakte.

Het veld van Hakeldama is de akker des pottebakkers, gekocht voor Judas bloedgeld. Als begraafplaats voor vreemdelingen, maakten de ridders van St. Jan er hetzelfde gebruik van, later ook de pelgrims. Wij stonden te zamen naar die diepte te zien, zonder dat een van ons er zich in waagde; zij is zoo diep, dat men bij het begraven ladders moet gebruiken. Koningin Hélena liet verscheidene scheepsladingen dezer aarde naar het Campo Santo te Rome voeren; of daarvan nu die diepte ontstaan is, weet ik niet. De Armeniërs hebben er ook nog eene diepe grot en kelder, voornamelijk met beenderen gevuld.

Het buitenverblijf van Pilatus op en de Protestantsche school aan den Olijfberg bezagen wij maar van buiten; de toegang der school is door een in de rots gehouwen trap, welke denkelijk reeds ten tijde van David is daargesteld. Eene der grootste bronnen, met een aquaduct, welke Salomo aanleide of herstelde, was thans ook zonder water; later werd die door Pilatus ten koste van de tempelschatten herbouwd; de oproerige Joden werden daar met stokslagen afgemaakt.

Buiten de poort staat een groot nieuw gebouw, hetwelk door den rijken bankier Montefiore voor de arme Joden is ingerigt, welke daar gratis logies bekomen. Niet onbezocht liet ik den hoogen muur, waar de Joden, vooral des vrijdags middags, komen weenen. Deze behoorde ook tot de omgeving des tempels; men vindt hier de voorzegging in Jeremia XXX—15 bewaarheid, zoowel als die van het evangelie. Het ongelukkige volk is hier de vreeselijke waarheid van den over hun uitgesproken vloek.

Een in ruïne liggend gebouw houdt men voor het hospitaal, dat de koningin van Adiabenea (de door de R. K. kerk als heilig verklaarde Helena) voor de zieken liet oprigten; zij werden er om niet verpleegd, en aan de armen werd daar eten verstrekt.

Vervolgens bragt ik met mijne reisvrienden, altijd onder geleide van pater Lievin, een bezoek bij den heer Barrière, consul-generaal van Frankrijk, en gebruikte aldaar de koffij. Wij kregen toen van Z. Ex. het verlof om de moskee van Omar te bezoeken, ingang door de Kettingpoort. Vroeger konden de Christenen deze niet te zien krijgen, en nog moet men zich zeer in acht nemen, om de fanatieken niets in den weg te leggen of daar om hunne reliquien te lagchen.

Wij bragten ook een bezoek aan de zoogenaamde Graven der Koningen en die der Rigteren. Dit is echter hoogst bezwaarlijk, vooreerst wegens den moeijelijken weg over steenen en heuvels, dan daalt men verscheidene trappen in de rots af, en moet dan door eene enge opening van 90 centimeters hoog kruipen; deze werd vroeger door een steen gesloten. Volgens Mr. de Sauley vond men nog in een der sarcophagen het lijk eener koningin, en de heer Fliedner, dien ik later ontmoette, den geheelen kop van een Apis (heilige stier), dien hij heeft medegenomen. Ik zag voorts nog vele stukken van

sarcophagen (lijkkisten); mij was echter de steenen massa te zwaar, om de reeds groote verzameling van souvenirs nog te vermeerderen. Het graf der Rigteren is een uitgebreid in de rots gehouwen doolhof van vertrekken. Eene soort van vestibule geeft den toegang tot de zalen; men gaat hier en daar verscheidene treden af. Elke kamer bevatte eenige grafsteden, thans alle ledig en merkwaardig door de herinnering en het vreeselijke werk, dat het gekost heeft om in de harde rots zulke enorme ruimten uit te houwen. Zoo zag ik hier ook een tweeden St. Pietersberg van Maastricht; dit is mede een heuvel, waaruit men sinds eeuwen de bouwsteenen haalt, terwijl daarin ook, na een half uur loopens, een druipsteen wordt aangetroffen. Hierin bevinden zich ook afgronden, welke door onbekende oorzaken ontstaan zijn.

Het viel ons aangenamer en gemakkelijker om Jeremias grot te bezoeken. Een derwisch bewaart deze ruime plaats, waar 600 jaren vóór Christus de klaagliederen geschreven zijn. Het is een hoog gewelf, in de gedaante van een halven cirkel. In de noordzijde des heuvels, grenzende aan den berg Besetha, waarop thans allerwege Muzelmansche graven staan, is deze grot, in tegenstelling der vorige, niet door eene naauwe opening toegankelijk, maar als een hoog verwulf, dat vrij diep inloopt, en waar het daglicht voldoenden toegang heeft. In eene der zijkamers is de plaats, waar Jeremia gevangen zou hebben gezeten. Bij het uitgaan toonde onze geleider de versierde graven zijner voorgangers.

Toen wij den toren van David gingen zien (thans de vesting van Jerusalem), moesten wij wachten, tot de zich daar bevindende vrouwen zich hadden gesluijerd of verborgen, om voor onze onbescheidene blikken gevrijwaard te zijn. De nieuwsgierigheid dier dames deed mij er toch nog een paar aan eene der deuren te zien krijgen. Van boven heeft men een zeer fraai uitzigt over de stad. Men wijst beneden de plaatsen aan, waar het huis van Uriël stond, en die, waar koning David Bathseba zag baden; deze toren is tot aan de tweede verdieping ook geheel in de rots uitgehouwen. Nog drie andere torens, welke zich op deze citadel bevinden, zijn van steen gebouwd. De Turken hebben er thans bezetting en een arsenaal.

Hierna bezagen wij het klooster der Armenische liefdezusters en de plaats waar het huis van Annas stond en Jezus

door dezen ondervraagd werd en den kinnebakslag kreeg. Men komt daarna aan de fraaije Armenische hoofdkerk, toegewijd aan Jacobus de Oude; men wijst daarin de plaats aan, waar deze door Herodes Agrippa onthoofd werd. Deze kerk, welke in drieën verdeeld is, heeft een rijk versierden koepel. In den gang, welke naar het doopvont en een der altaren geleidt, vond ik deze met Delftsche tegelen bekleed. Hier werden ons ook drie steenen aangewezen, waarvan een uit den berg Sinaï, een van Tabor en een uit het bed van den Jordaan. Den bezoekers worden, bij het uitgaan, door den custos de handen met rozenwater besproeid. Verder gaande, is het huis van Cajaphas, waar de Heiland door den hoogepriester ondervraagd werd, Petrus zijnen Heer verloochende, en deze zijn laatsten nacht doorbragt. Daar is thans een Armenisch klooster. Men toont hier den steen, welke door den engel van het graf werd genomen, en het kleine vertrek van Jezus gevangenis. In den omtrek hebben een viertal gezindten hunne begraafplaatsen; daar was ook de woning van Johannes en Maria, waar de laatste gestorven is.

Door een stal, onder rotsgewelf gaande, stegen wij een trap op en kwam zoo in eene moskee. Het was hier dat Jezus met zijne jongeren het laatste avondmaal gebruikte en dit te zijner gedachtenis instelde. Wat is het toch hinderlijk voor Christenen om zulke plaatsen door Mohammedanen te zien ingenomen! Hier was het ook dat Jezus de voeten zijner Apostelen wiesch en het verraad van Judas zoowel als de verloochening door Petrus voorzeide. Welke herinneringen zijn dit niet voor ons! Hier was ook de Heer, na zijne opstanding, den eersten dag weder bij zijne discipelen en voelde later Thomas de wonden van zijnen meester; Matthias werd daar ook tot Apostel verkozen, en de Heilige Geest daalde er op het twaalftal neder.

Nabij de Sionspoort vindt men eenige ellendige hutten, door een dertigtal melaatschen bewoond; zij leven van aalmoezen. Het is verschrikkelijk deze menschen te zien, welke hunne stem en ligchaamsdeelen verliezen, zijnde overal vol van wonden.

Het Syrische klooster staat ter plaatse, waar Petrus uit de gevangenis kwam. Men vindt honderd passen vandaar het Engelsche hospitaal, waar tevens aan de Jodenkinderen onderrigt

wordt gegeven en zij des verlangende tot Christenen worden gevormd.

In het Franciscanerklooster *Casa Nova* worden thans een twintigtal pelgrims, zoo zij dit verlangen, geheel vrij verpleegd; weinigen laten deze hulp natuurlijk onvergolden. Ook de Grieken zoowel als de Duitsche Katholieken hebben eene dergelijke instelling; van de laatsten zag ik met genoegen het fraaije en ruime gebouw, makende met den rector kennis, welke ons tevens alle inlichtingen gaf.

De gewezen Jood Ratisbone, thans aan het hoofd eener Latijnsche instelling met fraaije nieuwe gebouwen., liet ook de openbare straat, waarop die uitkomen, op zijne kosten plaveijen. Mogt ik met deze geen kennis maken, zoo was mij die, bij een bezoek, aan den patriarch Frater Séraphin, custos van het Heilige land, in zijn fraai paleis des te aangenamer; mijn gezelschap kuste hem met eerbied de hand. Ik werd in de audientiezaal aan Zijne Eminentie voorgesteld en gebruikte daar de koffij. Een fraai portret van Pius IX versierde de zaal. Ofschoon het gesprek in het Italiaansch gevoerd werd, sprak de custos toch vrij goed Fransch. Dewijl Père Lievin mij ter zijde stond en het gesprokene in het Fransch of Vlaamsch vertolkte, behoefde ik niets belangrijks te missen. Door hem vergezeld, heb ik zeker alles veel naauwkeuriger kunnen zien dan anderen, terwijl alle twijfelachtige plaatsen ook door hem als onzeker worden opgegeven. Een belangrijk werk, door hem geschreven, hoop ik de koninklijke bibliotheek aan te bieden; dit kan aan latere bezoekers van het Heilige land van nut zijn.

Met de Italiaansche karavaan woonde ik in de kerk van het Heilige graf eene processie bij, die 2½ uur duurde. Ik volgde achter de Fransche en Oostenrijksche consuls, ook met eene kaars gewapend. Het was intusschen zeer hinderlijk, dat er in de kerk ter zelfder ure, op een paar andere plaatsen, dienst gedaan werd. Wij bezochten nu weder de Calvariënberg, knielende voor de plaats waar het kruis stond, bezochten weder het Heilige graf onder den zeer hoogen koepel ook nog eens, en de kapel gesticht ter plaatse waar de engel stond; daar branden ook voortdurend 43 en 15 lampen van zes gezindheden. De Grieksche kapel is rijk versierd; daar is het graf van Jozef van Arimathea.

Terwijl in eene kapel, met vele anderen, door eenigen van ons werd deelgenomen aan de godsdienstoefening, zag ik onophoudelijk personen, voornamelijk Russen, een stok, of iets anders, tusschen een traliewerk in aanraking brengen met iets, dat daarachter was. Men kon mij in het eerst zelfs niet opgeven wat er was; ik vernam daarna echter, dat het voor een stuk der kolom gehouden werd, waar Jezus aan gebonden zijnde, werd gegeeseld; ik zag dat men den stok, nadat die de kolom aangeraakt had, kuste en aan het voorhoofd bragt, onder het maken van kruisen, terwijl de meesten zich met het hoofd ter aarde wierpen. Het is een ongelukkig vertoon van vroomheid en geloof in uiterlijkheden, waaraan dikwerf het hart zoo weinig deel heeft!

In de kerk liggen ook Godfried van Bouillon, Boudewijn II, III, V en VI, de Foulque, d'Almarix en anderen begraven.

XXIV.

VERDER HET HEILIGE LAND DOOR.

Wij vervolgden onze reis thans over Bethanië naar Jericho en de Jordaan, om langs de Doode zee en St. Sabas terug te komen. Dit was, met voort te maken, in drie dagen te doen; doch bij de vrij sterke warmte, welke daar in Maart 1870 reeds heerschte, en het voortdurend te paard zitten op de allerongemakkelijkste Egyptische zadels, gepaard aan den voortdurenden lastigen stap der paarden, was dit hoogstvermoeijend. Het klimmen over verscheidene steenbergen valt ook tamelijk lastig en gevaarlijk, terwijl bovendien op de hoogste punten nu en dan een bedouin zigtbaar was, die op de onbewaakte reizigers speculeerde; maar dank zij ons gewapend geleide van vijf man en onze eigene wapenen, is de karavane, welke weder onder frère Lievin werd ondernomen, ongedeerd gelaten. Voor mondvoorraad was zorg gedragen.

Door de Jaffapoort eerst in de vallei van Gihon komende, kwamen wij langs het veld van Hakeldama bij de fontein Rogel of de put van Nehemia en in $\frac{1}{4}$ uurs te Bethanië, waar onze Heer Lazarus opwekte, en het huis stond, waar Maria

Magdalena en Martha waren. Men gaat nog met kunstlicht in het 27 trappen diepe graf van Lazazus, terwijl het later gebouwde klooster en de groote toren door Saladin verwoest zijn. Een weinig verder is het huis van Simon de melaatsche geweest, alwaar Maria het reukwater op het hoofd van den Heiland uitstortte. Den weg volgende, ziet men Aboedise, het oude Bahurim, waar David, op zijne vlucht voor Absalom naar Jericho, door Simeï vervloekt werd. Dan komt men aan de Fontein der Apostelen, zijnde het eenige water, dat tusschen Jerusalem en Jericho gevonden wordt, en waarbij deze gewoonlijk op hunne togten rust hielden. Het is goed water, doch vol bloedzuigers. Hier vindt men ook de ruinen eener chan. Wederom een paar valleijen doorgetrokken zijnde, is men aan de plaats waar Ibrahim Pasja in 1840 de Bedouïnen overwon; men komt dan te Chan-el-Atroer, waar vroeger eene chan stond en een verblijf was voor reizigers. De streek is hier vreeselijk dor en woest; men moet door en over zand en steenmassa's heen worstelen, zonder eenige beschutting van de brandende zonnestralen te hebben. De gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan wordt daar opgegeven te zijn voorgevallen. Vervolgens komt men aan *de Adommim*, de scheiding van het gebied van Benjamin en Juda. De oud-Romeinsche weg, die hier door de steile bergen gelegd is, was vreeselijk om te passeeren, en het is alleen aan de fiksche bergpaarden te danken, dat wij de halsbrekende naauwe paden om de bergen heelshuids over kwamen, terwijl wij slechts éénmaal bij eene uiterst glibberige helling zijn afgestegen. Men ziet van tijd tot tijd reeds de Doode zee, welke men regts laat liggen.

De Bedouïnen plunderen hier alles wat ze kunnen magtig worden. Een bosch van distelen bracht ons aan de Quarantaine-bergen, dus genaamd omdat Jezus daar 40 dagen en nachten vastende doorbracht, en door den duivel bezocht werd. Wij zagen allerwege grotten en holen, waarin Anachoreten of kluizenaars woonden; zij leefden daar geheel alleen in grotten, maar werden in de 7e eeuw door Chosroes vermoord. De Kruisvaarders vonden hier later nog het suikerriet en de molens om dit te persen; thans is dat alles verdwenen en woest, en men ontmoet nog slechts enkele vruchtboomen. De rozen van Jericho en de oudtijds zulke heilzame balsem gevende

bloemen troffen wij niet meer aan. Of dit zouden de, op heesters groeijende, *zakkoum* of *domkoum* moeten geweest zijn, waarvan de pitten geroemd worden tot genezing van wonden.

Wij bevonden ons nu weder aan de Fontein van Eliza, de frisch zoetwater gevende bron, welke eene beek vormt, die het onschatbare water voor menschen, vee en planten eenige mijlen ver verspreidt. Wij zagen hier dan ook vele kameelen hunnen voorraad opdoen, terwijl onze geestelijken er een paternoster baden, zooals dit op verschillende plaatsen onderweg meermalen was gebeurd. Hier waren wij nu in het land Kanaän, en wel ter plaatse waar eens Jericho stond, de eerste stad, welke Jozua innam, en daar bij trompetgeschal de muren zag vallen, terwijl al de inwoners werden omgebragt, op het huisgezin van Rachab na. De vervloeking in Jozua VII v. 26 is letterlijk vervuld; want hoezeer Herodes de stad had laten verfraaijen en daar een kasteel bewoonde, liet de wreedaard er twee zijner zoons, Aristobulus en Antipater, ombrengen, en stierf met den eersten ook de laatste der Makkabeërs. Nadat er in 1840 nog een 250tal verwilderde inwoners gevonden werden, deed Ibrahim Pasja die overblijfselen nog verwoesten; thans staat er geen enkel huis meer, en terwijl wij daar nachtkwartier moesten houden en onze dragoman voor geen tent had zorg gedragen, konden wij, op den grond uitgestrekt, hier den nacht doorbrengen, waarbij ik mijn opengeslagen reiskoffertje tot hoofdkussen nam. De Pool lag nevens mij, op zijde van de tent der geestelijke heeren, mede met een paardendeken tot dekking. Hoe vermoeid wij ook waren, ging het slapen toch niet aan, toen omstreeks twee ure een paar stroopers zich van den inhoud onzer koffertjes trachtten meester te maken. Ik had mijne ontbloote ponjaard weldra in de hand en moest mij bedwingen, om hun niet verder te vervolgen, wat welligt later ongunstig zou gewerkt hebben; want ons thans slapend geleide was toch niet altijd onmiddellijk bij ons, terwijl ook de pakezels dikwerf achterbleven; alzoo zou men zich bepaald aan wraak blootstellen. De nacht was gelukkig zeer helder. Zonder maneschijn, was de prachtige sterrenhemel zoo fraai als ik dien ooit gezien heb, zoodat het uitblijven van eenen tweeden Zacheus, die hier den Heiland huisvestte, ons minder hinderde dan aanvankelijk was gevreesd. Het kli-

maat is zacht, en wanneer men zich het overvloedige water ten nutte maakte, na door eenige magtsontwikkeling de roo-verhorden ontzag ingeboezemd te hebben, zou men de vrucht-bare streek met rijst, saffraan, indigo, suikerriet, hennip, moerbeziën en andere boomen beplanten; thans echter is men er zeker van dat de Bedouinen alleen zouden oogsten.

Wij zaten reeds één uur vóór zonsopgang weder te paard, en hadden toen nog een staaltje van de hebzucht dezer stammen. De chef van ons geleide wilde ons namelijk niet langer eskorteeren, indien hij niet nog 20 francs bekwam. Wilden wij nu niet beroofd of zelfs vermoord worden, dan waren wij wel genoodzaakt om toe te geven.

Vervolgens werd Gilgal of Galgala bezocht. Het is de plaats, waar Jozua met de Israëlieten het eerst kampeerde, en twaalf steenen oprigtte ter gedachtenis aan het droogvoets doortrekken van den Jordaan. Volgens Flavius Josephus, verordende hij van hier de veldslagen, welke hij de Kanaänieten leverde. Hier werd ook Achor gesteenigd en bevond zich zes jaren lang de Arke des Verbonds, tot deze naar Silo werd overgebragt. Nadat Saul hier tot koning was uitgeroepen, bragt hij er den koning der Amalekieten gevankelijk binnen. Later kwam Samuel jaarlijks hier. En wat vindt men er nu? — Indien mijn gids mij niet gezegd had: »Hier *was* Gilgal", zou ik zijn doorgereden, zonder op de enkele daar staande hutten te letten.

Na nog een uur komt men aan den Jordaan, en weldra ter plaatse, waar Johannes onzen Heer doopte. Wij vonden daar geen enkel mensch noch huis. Naardien de kromming des Jordaans hier vrij sterk is, laat deze zóóveel slib achter, dat ik, beproevende om te baden en tot de knieën in het water staande, tot over de enkels vast geraakte. Ik dorst wegens den sterken stroom niet zwemmen naar het vijf meter diepe middelpunt, en toch acht men hier het punt geweest te zijn, waar Elias en Eliza droogvoets doorgingen, terwijl er de eerste ten hemel voer. Er werden drie missen door onze geestelijken gelezen, waartoe ze een altaar met het benoodigde medegevoerd hadden. Wij spijsden daarna met hetgeen wij bij ons hadden; maar het een en ander had zóólang aangehouden, dat de zon aan het zenith stond. Wij moesten nu nog zonder eenig lommer zes volle uren te paard zitten en

konden aan de Doode zee slechts een half uur rust nemen. Ik was hier ook weldra weder te water, het eenige op aarde, waar men niet kan zinken, wegens de 26 pCt. zout, welke deze zee (of liever dit meer) bevat, en waarin geen levend schepsel het kan uithouden. Voor weinige jaren achtte men ook het zwemmen daarin voor hoogst gevaarlijk; evenwel met gedekt hoofd (want de zonnestralen zijn er hevig) mogt ik mij van het tegendeel overtuigen. Het zwemmen is moeijelijk, zonder dat men gewicht aan de voeten heeft, omdat, zoodra het hoofd de golven raakt, er spoedig zilt water in mond en oogen komt; de laatste ontsteken spoedig, en de zon brandt op den rug. Mij eenigen tijd met de handen regtop houdende, bracht een stroom mij weder naar den oever. Het loopen over het kiezelzand was bezwaarlijk; het zijn kleine, doch tamelijk scherpe steentjes. Het water is zeer helder. De Doode zee ligt 1171 meter beneden Jerusalem en 392 lager dan de Middellandsche zee, is 340 meters diep en 20 mijlen lang, bij eene doorgaande breedte van 4 mijlen. Men ziet hier in het noorden den berg Nebo, waar Mozes 1451 j. v. C. in het gezigt van het beloofde land gestorven is. Sodom, Gomorrha, Adama Seboin en Bala of Segor verzonken hierin, nadat hunne koningen verslagen waren.

Indien ik langer in het water gebleven ware, zou ik hetzelfde lot hebben kunnen ondergaan, als Loths huisvrouw; immers het zout zet zich aan de huid op zulk eene wijze, dat men er wit van wordt en dit niet dan met veel moeite verwijderen kan, en toch valt er dagelijks zeven millioen tonnen zoet water uit de Jordaan, behalve nog uit de rivieren Callirrhoë en Arnon, in de Doode zee. Al dit water schijnt door de lucht verdampt te worden of onderaardsche kanalen van afvoer te hebben, want de hoogte blijft ongeveer steeds de zelfde. Wat zou daar niet eene ontzaggelijke hoeveelheid zout verkregen kunnen worden, hetzij door uitdamping zooals ik dit te Marseille zag, of wel door afdamming ter plaatse waar de sterkste zoutbergen worden gevonden. Als dit laatste plaats had en daardoor het water minder zoutgehalte kreeg, zou ook welligt de Doode zee nog visch kunnen bevatten; maar er heeft niets plaats om eenigzins partij te trekken van de groote natuurkrachten. Een afleidingkanaal van de Jordaan, om, even als uit den Nijl, het zoetwater dieper zijwaarts

in het land te brengen, is ook nergens te vinden. Door duikers vindt men nu en dan nog ruïnen van de verzwolgene steden. Voor oudheidkundigen waren met geschikte duikertoestellen ook zeker nog schatten te verzamelen. In de nabijheid groeijen de Sodomsappelen, van gele kleur en ter grootte als kleine witte pruimen; voorts de oskar, welke, gedroogd zijnde, den ingezetenen dienen om hunne pijpen aan te steken. De eenige eetbare vrucht is eene smakelijke roode bes, *arbath* genaamd; deze zag ik hier in overvloed aan stekelige struiken van 1½ meter hoogte in het wild groeijen.

Langs eenen halsbrekenden, allerslechtsten rotsweg reden wij 1½ uur lang. Deze rotsen waren geheel zwart van binnen, maar uitwendig wit uitgebleekt; naar ik vernam, brandde men ze als kolen. Door valleijen en bergruggen, zóó vreeselijk als men bedenken kan, komt men, na de Cedron langs gegaan te zijn, aan een zeer goed aangelegden weg, nevens het vreeselijk diepe ravijn, met mooije bergtoppen aan de andere zijde, en bereikt nu eensklaps het beroemde klooster St. Sabas, aan de Grieksche monniken toebehoorende, een van de pitoreskste gebouwen dat men zien kan. Het is grootendeels in de rotsen gebouwd, en men geeft, op vergunning van den Patriarch van Jerusalem, aan de pelgrims koffij en brood met huisvesting; tegen betaling konden wij daarbij soep, wijn en eijeren bekomen; terwijl wij, niet-geestelijken, die in een soort van verwulfde gevangenis, op vuile matrassen als kermisbedden, naast elkaar hadden gelegen, toch regt lekker sliepen, en dit bij ons vorig nachtverblijf nog gunstig was te noemen. Men moet dan ook maar eerst grooter gebrek hebben geleden, om het kleinere te doen medevallen. De Engelschen laten daarom ook hier hunne tenten weder opslaan.

Wij waren intusschen in een oud-keizerlijk verblijf. Het was hier dat keizerin Eudoxia een bezoek bragt aan den heremiet Euthyme, en een toren bouwde, waar zij woonde en zich bekeerde. Bij het aankomen aan de met muurwerk omgevene kloosterpoort, wordt de verlofbrief van den Patriarch in eene mand gelegd, opgeheschen en nagezien. De poort geopend zijnde, gaat men te paard een vijftigtal trappen af, en komt aan eene tweede ijzeren deur, welke aan een voorhof toegang geeft. In eene ronde kapel wordt hier het graf van St. Sabas gevonden. Verder heeft men eene geheel in

de rots gehouwene kerk, zijnde welligt de oudste der Christenheid. Er leefden in het begin der zevende eeuw hier, volgens Quaresmius, 4000 geestelijken, terwijl er nog ongeveer 10,000 in den omtrek van de rotsen onder toezigt van St. Sabas woonden; al die verspreide heremieten werden ook door Chosroes vermoord. Men vindt hier enkele vrij goede schilderijen en eenen palmboom, dien Sabas zelf nog geplant zou hebben; de vrucht daarvan is zonder pit. In den Cedronberg is het graf van Jan van Damascus hangende; daarboven eene ellendige studeerkamer en eene met mozaik bevloerde kapel, de *grot van den Leeuw* geheeten. Volgens de overlevering zou de heremiet daarin een leeuw slapende hebben gevonden, en dezen bij de mouw naar buiten getrokken. De Anachoreet had hierop den leeuw bestraft met de woorden: »Is er dan hier geen plaats genoeg voor ons beiden?" en den leeuw een hoek aangewezen, waarop zij beiden ter ruste gingen en sedert in vrede en vriendschap leefden! Zoo veel is zeker, dat hier de wilde vogels uit de handen der monniken komen eten. Van hier legt men den terugweg naar Jerusalem in drie uren af, langs het Cedrongebergte, waarin men eene menigte grotten vindt, waar vroeger de Anachoreten woonden. Deze weg is vrij goed en voert langs een paar vreeselijk hooge rotsmuren, waartusschen een diepe afgrond ligt. Wij gingen daar het graf van eenen derwisch voorbij, waar zijne geloofsgenooten komen offeren, zoo mede het kerkhof van den nomadenstam Abbedich.

Slechts 1½ uur van Jerusalem wordt Betlehem-Ephrata gevonden. Een gebaande, breede, veilige weg, tusschen goed bebouwde landerijen, loopt daarheen; deze weg was vóór weinige maanden nog veel verbeterd, tijdens bezoek van de Oostenrijksche vorsten. Ik besloot alleen daarheen te wandelen; maar daar ik den weg miste en niet terug wilde keeren, hield ik links op het gebergte aan, en kwam op den top van een berg, die mij het fraaiste uitzicht op Jerusalem en de omgeving verschafte. Behalve woeste natuur vond ik hier ook vele fraaije steenen en planten, welke ik verzamelde. Na drie uren loopens bereikte ik een dorp, waar vier mannen op mij afkwamen; en nu was ik geenszins gerust, terwijl niets in den omtrek mij eenige hulp zou kunnen geven, ver van den gebaanden weg, met al mijn reisgeld bij mij. Ofschoon

sterk bevreesd, nam ik een soort van gezag aan, en beduidde hun dat men mij naar Bethlehem zou geleiden. Twee der in mantels gehulde, wreed uitziende groote kerels toonden zich bereid, en ik liet ze vooruit gaan; want er was thans geen ster, welke mij, of dezen herders, thans Bethlehem aanwees; de beide anderen hielden intusschen af. Na een uur loopens kwam ik gelukkig behouden aan, en beloonde ze goed.

Alzoo kwam ik in de stad Davids en de plaats van Christus geboorte, welke de minste onder de steden van Juda geweest was, maar het licht en leven der wereld werd. De zilveren ster met het rondschrift zegt u: »Hier is Jezus Christus geboren uit de Maagd Maria." Koningen, kruisvaarders en boetelingen trokken daarheen. Al stond er nu geene ster boven de daken te gloren, toch wordt sedert eeuwen die plek door een stroom van bedevaartgangers bezocht. De eersten waren eenvoudige herders; de laatsten, welke thans opgingen, doch de beurs in plaats van de ziel zouden versterken, bleken ook eenvoudige herders te zijn. De plek, waar het woord was vleesch geworden, zou ik met eigen oogen aanschouwen en bezoeken; het »Huis des broods voor de ziel" (Prof. Oosterzee).

Men wordt hier in de waarheid versterkt, daar de verbeelding ontvlamt, en de kersgeschiedenis, met het heil, daaruit ontstaan, na een bezoek in het Heilige land zooveel te sterker, ja boven allen twijfel moet doen zijn. De kring der Engelen was er niet meer, evenmin als de Wijzen uit het Oosten; maar de geest van het Evangelie of de blijde boodschap bleef bestaan.

Ik begaf mij al spoedig naar den gewezen stal der Heilige Maagd, zijnde eene basiliek, welke reeds in 327 door keizerin Helena was begonnen en na vele lotverwisselingen en veranderingen, welke den oorspronkelijken bouw echter schijnen gespaard te hebben, nu daar staat, met vier rijen kolommen van uit één stuk harde, rood en wit geaderde rotssteen gemaakt, elke rij van twaalf stuks. Boven de grot, waar steeds 15 lampen branden, doen de Latijnen, Armeniërs en Grieken dienst. Men gaat 16 treden af, en komt, na eenige gangen te zijn doorgeloopen, ter plaatse waar de kribbe heeft gestaan en thans een altaar is, met vele versieringen, bevattende nog schilderijen in mosaïk, welke daar ten tijde der Kruisvaarders aangebragt zijn. Een der

altaren, $2\frac{1}{2}$ meters in het vierkant, is geheel in de rots gehouwen en wordt door drie antieke kolommen opgehouden; dit is ter plaatse waar de aanbidding der drie koningen plaats had. Een goede schilderij van Maello stelt dit hier voor, even als een dergelijk van Jezus Christus in de kribbe. Nacht en dag branden, zegt men, hier 31 lampen; maar men schijnt er toch zuinigheidshalve wel wat uit te doen; want bij onze komst, op het etensuur, werden er een aantal aangestoken. Dit nu neemt niets weg van de belangrijkheid dezer plaats, waarin wij nog, elk met eene kaars gewapend, afdaalden.

In de kapel van Jozef zou de last gegeven zijn om naar Egypte te vlugten; ook deze is in de rots gehouden. Men komt verder nog vijf treden af in de kapel der onschuldigen, waar verscheidene moeders, die er met hare kinderen gevlugt waren, deze door de soldaten zagen ombrengen; verder altaren, als op het graf van Jeronimus, den vertaler van den Hebreeuwschen bijbel (de *Vulgata*), die hier in 420 op 89jarigen leeftijd is overleden, en aan welken geleerde, uit een rijk en magtig geslacht van Italië, men veel te danken heeft. Verder Eusebius, zijn helper en opvolger in het klooster te Bethlehem. Een altaar heeft de bijzonderheid, het graf van moeder en dochter te bevatten: Paula en Eustochia. De eerste, na den dood van haren man, Toxtius, de Grieksche en Hebreeuwsche talen beoefenende, verliet Rome met hare dochter, en stichtte vele kloosters in Palestina, reisde daar veel rond, en beschreef, na grondig onderzoek, de belangrijkste plaatsen. Zij overleed in 404. Zij was Jeronimus van veel hulp. Hare dochter, die haar als abdis opvolgde, overleed in 419. De R. C. kerk verklaarde deze allen als Heiligen. Of dit door den tijd ook een liefhebber, welken ik hier aantrof, gedaan zal worden, weet ik niet; zijn leven is intusschen voorzeker ook vol van zelfverloochening of — geestelijken hoogmoed! Het is een grijsaard, die in deze kerk, van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat, zich onledig houdt met zich te kruisigen, dan zijn hoofd ter aarde te slaan en zich weder op te rigten, steeds onder het prevelen van gebeden, en deze zelfde beweging juist vier malen in eene minuut te herhalen. Dit heeft nu al veertien jaren achtereen plaats gehad, en de steenen waren ter plaatse, waar hij hand, knie en hoofd mede raakte, zigtbaar uitgesleten, in weerwil hij sinds eenige jaren

telkens eene andere plaats voor zijne devotie had uitgezocht of verkregen; op de vorige plaats waren dezelfde holten te zien. Zijne oogen stonden strak open en schijnen verduisterd te zijn; de knieën waren als perkament. Wij boden hem eene aalmoes aan; deze nam hij aan en stak die in zijn kieltje, zonder zich in zijne bewegingen het minste op te houden. — Waartoe kan de geestdrijverij toch al niet leiden! 's Ochtends heel vroeg komt die man daar, en blijft tot 's avonds laat onafgebroken die zelfde beweging herhalen.

Er bevinden zich in Bethlehem twee scholen. Bij het binnenkomen heeft men die voor Roomsch-Katholieken. In een mooi, lief gebouwtje was dat voor de Protestanten, waarin 10 pensionnaires en 35 dagleerlingen waren; de ijverige en voorkomende Duitschen onderwijzer, welke sinds 22 jaren te Jerusalem en thans hier werkzaam was, gaf mij vele inlichtingen en was daar zeer tevreden met zijnen belangrijken werkkring. Maar Bethlehem is ook door onderdrukking blijkbaar achteruit gegaan. De ligging is op en aan eenen heuvel allerliefst, de omtrek bebouwd en blijkbaar ook van goede vruchten en granen voorzien. Ik dronk er zelfs ook landwijn, welke hier gewonnen was en niet minder smaakte dan die, welke in Zwitserland gevonden wordt. In de huisgezinnen en kloosters wordt evenwel meestal de van Cyprus aangevoerde wijn gebruikt.

Daar mijne reisvrienden mij waren komen opzoeken, at ik met hen in het klooster: dit was allerellendigst; maar *om niet* kan men ook niet veel geven. Het was goed dat ik in eene Duitsche herberg vooraf iets had kunnen gebruiken. Maar de kastelein, die wat te veel landwijn scheen gedronken te hebben en mij eerst vergezelde, wist goeden raad voor de ons in het klooster niet smakende geregten, welke wij intusschen, gelijk van zelf spreekt, niet onvergolden lieten. Volgens onze billetten van Jerusalem hadden wij hier ook drie dagen vrij kunnen logeeren, doch vonden daartoe geen roeping.

Bij het terugwandelen over den grooten weg, bezochten wij den *Davids-put*, aldus genoemd omdat David de Philistijnen, die Bethlehem bezetteden, uit de grot Odollan, waarin hij gelegerd was, zou gaan bekampen, en drie zijner dappere soldaten toen daaruit water voor hem, tusschen de vijanden door,

gingen halen. Iets verder aan den weg is het graf van Rachel, nabij het Mohammedaansch kerkhof; Jakob rigtte haar dit gedenkteeken op, 1738. j. v. C. (Gen. XXXV, 19). Bijna 6½ eeuw later had hier de verschijning aan Saul plaats, 1 Kon. X, 2. De Joden komen hier pelgrimstogten doen, terwijl evenzeer dit aloude gedenkteeken door de Muzelmannen wordt vereerd; van daar dat het, na alle lotverwisselingen, hier nu over de 3600 jaren ongeschonden staat. Het heeft den vorm van een zadel, en behalve de vestibule, is daarover een koepel als van eene moskee, 7 à 8 □ meters in omvang. Ongeveer een kwartier uurs verder, waar Jakob zijne tenten zou hebben gehad, is een veld waar versteende erwten worden gevonden. Deze zouden, volgens de legende, afkomstig zijn van eene vervloeking door Jezus uitgesproken, tijdens onze Heer, daar voorbij gaande, aan den zaaijer gevraagd had, wat hij daar zaaide, en tot antwoord bekwam: »Ik zaai steenen." Toen had de Heer gezegd: »Welnu, dan zult ge ook steenen oogsten." Zooveel is zeker, dat deze plaats de eenige is, waar met veel zoe ken nog enkele versteende erwten gevonden worden; het gelukte ons er nog van te vinden.

Hier zouden ook de linzen gegroeid zijn, waarvoor Ezau zijn eerstgeboorteregt verkocht. Weder ¼ uurs verder heeft men eene soort van vesting. Het is een versterkt Grieksch klooster, met eene fraaije kerk in de nabijheid van een bouwval, zijnde vroeger ook eene kerk geweest, ter gedachtenis aan den profeet Habakuk. Verder is de heuvel, waar David de afgodsbeelden verbrandde, en de plaats, waar de tamarindeboom stond, waaronder de Heilige Familie kwam rusten, maar welke in 1646 werd omgehouwen.

Deze weg is hier allerwege met fraaije uitzigten, frisch groen, vruchtbare velden, met vijgen, olijfboomen, wijngaarden en zelfs enkele moerbeijen beplant. Men komt door de vallei Raphaïm, of die der reuzen, waar David de Philistijnen tweemalen versloeg.

Ik had verder ook nog gaarne Tiberias wateren, Capernaum, Nazareth, Damascus en Beyreuth bezocht, maar werd belet door den weinigen tijd, die mij overbleef. Alzoo nog een vernieuwd vlugtig bezoek aan de voornaamste plaatsen in Jerusalem brengende, ving ik daarop thans geheel alléén met mijnen gids de terugreis op Jaffa aan, en bezocht nu ook

Hebron, eene van de oudste steden der wereld, vroeger Kirjat-Arba geheeten, waaruit de reus Anakin oorspronkelijk was. Daar leefde Abraham, terwijl de heuvelen door Chaldeeuwsche schaapherders bezet waren. Het was hier dat hij vernam, dat Sodom was verwoest en Loth gevangen was genomen, en hij zich ook tegen de Amorieten wapende. Na Sauls dood vestigde hier David den zetel van zijn bestuur en regeerde 7½ jaren over Judea. In het jaar 135 werden er 1000 gevangene Joden door de Romeinen verkocht. In 1167 is Hebron door de Kruisvaarders bezet, maar zij moesten het weldra weder verlaten. Koram (Machpala) bevat de graven van Jakob en Lea, waarover thans eene moskee gebouwd is.

In de naburige vlakte van Esdol wordt goede wijn gewonnen. Samuel, David en Salomo betraden hier Palestina; een paar mijlen verder wordt Abrahams eik gevonden, terwijl eene reusachtige tamarinde, die geheel alleen in de wijnberg staat, nog aan hem wordt toegeschreven.

De beide regendagen, welke wij te Jerusalem hadden gehad, waren ook te Jaffa van onberekenbaar nut geweest, en ofschoon de regen voor het graan te laat was gevallen, was er toch nu alles reeds door opgefrischt. Wij woonden er 's avonds het Radamansfeest bij; de Mohammedanen legeren zich dan, gedeeltelijk in tenten, op de graven, en bidden daar eenige dagen achtereen. De fraai uitgedoste kinderen gaan zich intusschen vermaken met schommelen, kegelen, knikkeren, enz. Vele kooplieden zorgen voor ververschingen, en het heeft aldus den schijn eener kermis. Ik zag zelfs eene paardenwedren, en bewonderde de vurige beesten niet alléén, maar vooral de fiksche berijders, die als het ware met hun paard een geheel vormden. De algemeene bedruktheid van voor eenige dagen had nu plaats gemaakt voor vreugde, te midden der nu nog aangenamer citroen- en appelsina-bosschen, welke bij de millioenen nieuw uitgekomene bloesems een geur verspreidden, welke bijna al te sterk was. Allerwege waren de koffijhuizen vol; ik rookte daar ook de Turksche narguilé en dronk de zwarte mokka, terwijl ik weder in het klooster middagmaalde, waar het even als bij mijne aankomst vrij goed was. Terwijl er tusschen de Middellandsche zee en de Jordaan 168 van die instellingen verwoest zijn, mogen zich de reizigers gelukkig rekenen, van in de nog bestaande

zooveel gastvrijheid te genieten. Honderden van Russische pelgrims kwamen ons tegen, waarvan verreweg de meesten tot de smalle gemeente behoorden. Velen, zoowel mannen als vrouwen, leiden den geheelen weg te voet af. De Engelschen en Duitschers daarentegen, zonder zich bepaald tot eene karavane in te rigten, doen dit met vrij zware kosten onder een gehuurd geleide, en voeren dan hunne tenten en eetwaren mede; want behalve te Jerusalem is er in Palestina geen logement te bekomen (een klein was er in Jaffa). Met het eten is het dan ook heel bezwaarlijk; wij hadden steeds koude kippen, eijeren, brood en wijn medegenomen, en moesten ons daarmede soms minstens twee dagen lang vergenoegen.

XXV.

TERUGREIS NAAR HUIS.

Ik kwam tusschen de riffen door weder ongedeerd aan de stoomboot, nu de *Wladimir*, welke mij naar Alexandrië terug zou voeren. Nadat ik lang in beraad had gestaan, om liever de reis over Konstantinopel te nemen, noopten drie redenen mij om liever Egypte nog in te gaan: de eerste was, dat ik daar de brieven mijner betrekkingen zoowel uit Azië als Europa zou aantreffen; de tweede dat ik Kaïro nog met de piramiden bezoeken wilde; de derde was dat de kustreis mij veel meer tijd zoude kosten. Het viel mij, aan boord gekomen zijnde, niet weinig op, om na drie kwart jaars onafgebroken over hitte te klagen gehad te hebben, hier van den kapitein en hofmeester niets te hooren dan van de vreeselijke koude, welke men zoo pas had doorgestaan. Zij hadden vijf weken geleden (14 Febr.) Odessa verlaten met 29° Reaum. koude (38° onder 0 Fahr.), terwijl het in Moskou 38° vroor; de zee was, tot 30 mijlen ver van het strand, vier voet dik bevroren, en men had daarbij in Odessa zeven dagen lang nog honderd personen daags aan de cholera zien sterven. Alzoo is de koude ook al geen voorbehoeding tegen de besmetting!

Terwijl wij in Port-Said nog een dag ophielden, las ik daar in de courant, dat men zelfs in St. Petersburg tot 44° Reaum.

onder 0 had gezien. Ik was daar 1½ jaar te voren bij heel wat hitte geweest, zoodat ik het toen op de zonnige Engelsche kade aldaar, in weêrwil van het gebruik eener parapluie als zonnescherm, haast met de warmte te kwaad had, vooral bij de hevige afkoeling, welke men daar na zonsondergang op de Newa oudervinden kan. Zeker zijn die hevige contrasten niet bevorderlijk aan den gezondheidstoestand. De bemanning van *de Wladimir* kon zich hier thans in eene hitte van 88° Fahr. verheugen, terwijl er nog daags te voren de vreeselijke simoem had gewaaid. Het verblijf aan boord was stil, maar aangenaam. Er waren slechts vier passagiers 1e klasse, en alles was Russisch ingerigt: het ontbijt met brood, boter, beschuit en thee uit glazen, ten 10 ure snaps, wijn, visch en vleesch, om 5 ure eerst snaps met worst en sardines, dan soep, verder visch, vleesch, gevogelte met salade, gestoofde sinaasappelen met abrikozen en kersen, terwijl het dessert bestond uit eenig gebak met sinaasappelen, versche en gedroogde vijgen en amandelen. Wijn uit de Krim werd naar welgevallen gebruikt; had men zijne flesch leeg, dan werd eene andere opgezet.

In Alexandrië komende, begaf ik mij terstond naar ons consulaat, en was niet weinig verheugd daar onderscheidene brieven te vinden en de *Staats-Couranten* zoowel als de laatste mailuitgave der *Nieuwe Rott. Courant* te ontvangen. Als men ruim twee maanden van alle directe berigten verstoken is geweest, kent men eerst de waarde daarvan, vooral daar ik de laatste brieven mijner familie, zoowel van Batavia als uit Nederland, hier ontving. Des avonds woonde ik het Beyramsfeest nog bij en bezocht den fraaijen openbaren tuin, om den volgenden dag naar Kaïro te sporen. Over de vreeselijke drukte dezer onlangs zooveel beschrevene hoofdstad zal ik niet uitweiden: de smalle, morsige, donkere, ongeplaveide straten vielen mij nog tegen; de gevels der huizen raken elkaâr bijna van boven, om hierdoor de zonnestralen te keeren. Met een vroegeren bekende, bezocht ik terstond de beroemde moskee, de fraaiste en welligt ook de grootste welke Mohammedanen bezitten, bezag het operagebouw, en hielp aan een fijn dineetje, dat mij door de beeldschoone rijke weduwe werd geschonken, waarmede wij op de uitreis zoo aangenaam waren bijeen geweest. Des avonds was ik in hare loge in den

schouwburg, waar de khedive, met een paar zoons, door mij met belangstelling werd opgenomen; behalve de stereotype roode muts was hunne kleeding geheel Europeesch. Het was mij een groot genoegen, den fikschen man te zien, welke zóóveel reeds heeft bijgedragen om Egypte wederom op te heffen.

Eenige toeren van Chinesche jongleurs waren bewonderingwekkend; maar het blijspel had niet veel om 't lijf.

De laatste voorstelling in de opera had juist den vorigen avond plaats gehad, zoodat ik mij moest vergenoegen met alleen de inrigting van dit nieuwe groote gebouw te zien.

Een uitstapje langs de boorden van den Nijl was loonend. Het vruchtbaarmakend slib weet men zoodanig te benutten, dat men viermalen per jaar kan oogsten, het dreineeren door het Nijlwater en het opbrengen daarvan met bakken, over een dam in slooten of wel uit putten door een os, heeft dan ook allerwege plaats, en wanneer Egypte door meerdere kanalisatie geholpen werd, zou er nog wel het tienvoudige van te trekken zijn.

Natuurlijk bragt ik ook een bezoek aan de wereldberoemde Piramiden en de Sphinx, waarbij mijne hooggespannen verwachting niet werd teleur gesteld; men moet de afbeeldingen maar zien, om er zich een begrip van te maken. Wel beklom ik er geene, noch ging ik er een binnen, maar vergenoegde mij met de 3 groote en 6 kleine steengevaarten goed op te nemen en een der opene toegangen in te gaan. Het vreeselijke steenblok van de Sphinx is ruw bewerkt en was thans weder geheel uit het zand gegraven; kunst of bevalligheid wordt daaraan overigens niet gevonden. Wat mij hier het genoegen benam, was de knevelarij van allerlei volk, dat hunne diensten opdrong en zeer lastig was. Den volgenden dag reed ik naar den put en boom van Maria, waar deze gerust heeft bij het dorp Matarieh, twee uren n. n. o. van Kaïro; dit dorp bedekt een gedeelte der ruïnen van Heliopolis. Ik zag daar de oudst bekende obelisk; zij schijnt daar nog overgebleven te zijn om de vroegere greotheid dezer zonnestad aan te wijzen. In een aan de Kopten toebehoorenden tuin is eene sycomare of vijg-moerbeiboom van groote uitgestrektheid. De H. Familie rustte daaronder, bij hare vlugt uit Egypte; voorzeker droeg de boom alle kenteekenen van oudheid, maar

lijdt veel onder de schendende hand der bezoekers. Van 1823—70 is er dan ook reeds de helft van verloren. Zij draagt saprijke maar weinig smakende, geelachtig witte vruchten. Ik zag er, die eene ontzettende hoogte en omvang bereikt hadden. Van het hout, dat men onvergankelijk achtte, werden de kisten voor de mummies gemaakt. De heilige put, zegt de legende, is gevuld op het gebed van Maria, toen deze, dorstende bij de wieg van Jezus, terwijl er weinig water in de diepte was, en men haar dit niet wilde putten, de put eensklaps tot den rand toe vol werd. Ik vond hier fraaije citroenbosschen, maar deze waren thans zonder vrucht of bloesem.

Men moet op zulke togten de loopers bij de ezels bewonderen, welke de galoppeerende beesten niet alleen steeds bijhouden, maar ongevraagd telkens aanzetten, om nog harder te loopen. In Kaïro loopen er 2000 en meer, telkens het geroep: »*Oa Guarda Sakin* (uit den weg)!" en dit vooral door de loopers voor de rijtuigen.

Bij de winkeliers, welke in hunne aan pothuizen gelijkende winkels neêrgehurkt zitten, bestond veel onverschilligheid; maar ik trof deze toch niet zóó sterk aan als daarvan wel is opgegeven, dat ze namelijk eerst hunne pijp zouden uitrooken, alvorens u te woord te staan; ook hier is dus vooruitgang merkbaar. Een Fransch winkelier in ijzerwaren, met een Europeschen winkel, maakte daar goede zaken; deze, welken ik ook op de boot ontmoet had, liet mij de nationale muziek hooren en de derwischen zien; deze laatsten draaijen uit godsdienstig gevoel in de rondte, tot dat ze er bij nedervallen.

Met de Kaïrosche operisten maakte ik de terugreis naar Alexandrië; het waren gedeeltelijk Italianen en Duitschers. Deze, welke de beschikbare plaatsen op de stoomboot naar Brindisi hadden ingenomen, waren de oorzaak, dat ik aan mijn voornemen, om over deze snelle lijn terug te keeren, geen gevolg had kunnen geven, en nu plaats nam op de mailboot naar Triest. Ik maakte inmiddels een paar afscheidsvisites, waarbij ik de R. C. Franciscaner kerk zag met haar rood en blaauw licht en enkelè mooije schilderijen en altaren. De middelerwijl aangekomene reizigers vulden het *Hotel Abat* en *Angleterre*, waarbij de vele wisselaars met hunne geldtafeltjes goede zaken schenen te doen. Ik verliet Afrika, onder veel geschreeuw der ezeljongens, waarvan een zich van mijn

persoon en een ander van mijne koffertjes had meester gemaakt. Door toeloop van anderen, welke ook daarop aanspraak maakten, was ik in groote vrees van mijn goed kwijt te raken bij de inmiddels ingevallene duisternis; gelukkig bleef het slechts bij een foulard, waarvan men zich meester gemaakt had.

Onder de weinige passagiers op de kleine, maar goed ingerigte boot bevond zich Mevr. de Wed. Fliedner en haar zoon, van Kaiserswerth. Zij was een bezoek gaan brengen aan het hospitaal der Diaconessen te Bayreuth en had daar in Januarij Mevr. Storm ontmoet. Er waren daar een 100tal verpleegden. In Jerusalem was men bezig een dergelijk hospitaal te bouwen, en na 42 à 44 voet diep gegraven te hebben, kwam men pas op de bogen van de eerste stad, welke zoo diep bedolven was. Thans stookt men reeds een 50tal jaren en langer van de boomen en wortels, welke van vroegere tijden daar bedolven liggen; zij hadden uit het Serapium ook verschillende oudheden medegebragt. Onze boot, de *Austria* van 250 paardenkracht, liep 11 mijlen in het uur. Wij vorderden dus goed; maar den derden dag verhief zich een zware stormwind. Wij waren aan de Grieksche eilanden genaderd en in hoogstgevaarlijk water gekomen, wij vorderden geen 3 mijlen per uur meer; en terwijl het niet raadzaam was om voort te gaan, begreep de kapitein beter te doen om een eind weegs terug te varen, ten einde achter een der rotseilanden onder den wind stil te liggen. Weldra volgden er hagel en sneeuw; het Europesche klimaat deed zich alzoo heel spoedig bemerken; er werden jassen en warmer kleedingstukken opgezocht, terwijl het op het dek niet was uit te houden. De Brindisi-boot werd niet gezien, en daar zij kleiner was dan de onze, was de kapitein beducht dat zij wel vergaan kon zijn. Ons werd nog een gat in den boeg geslagen en van de opgerolde zeilen tot fladders gescheurd. Na een etmaal vertoevens, maakten wij weder stoom en kwamen veilig nabij Candia; de storm was echter zoo sterk geweest, dat de Archimedische schroef dikwerf op de hooge baren geen water meer raakte. Wij ankerden onder het eiland, en zagen daar de Turken en kanonnen onder aan de rotsen, ten einde dit, ten vorigen jare door de Grieken zoo fel bestredene eiland, te verdedigen tegen nieuwe aanvallen. Wij stoomden verder met alle kracht tegen den wind op, en zagen Navarino, waar de Engelschen en Franschen de

Turken zoozeer getuchtigd hebben. Het water is daar wel 24 vademen diep. Steeds kort langs de vruchtbare eilanden houdende, waarvan de krenten en vijgen komen, bereikte de boot het Grieksche eiland Corfu; wij hadden daar eenige uren gelegenheid om wat van de stad te gaan zien. Met dadelijk een open rijtuig te nemen, bezagen wij de piramide van Lord Douglas, een paar standbeelden op het groote plein, en kerken, winkels, logementen enz. van buiten. Ik kocht eenige aardigheden, waarbij eenig geld op den grond viel, waarvan men drie ropijen stal. Ik was alzoo door de Grieken beroofd geworden; dit was mijn retour in Europa. De afzetterij was ook groot; want dit tourtje kostte elk *f* 4.—

Men vindt hier ontzaggelijk groote volle bloemkool, welke uit vroeger hier gebragt Holllandsch zaad geteeld wordt. Op Cyprus moet deze ook zeer goed voortkomen en andere naar Erfurt overgebragt zijn geworden, terwijl thans van die plaats jaarlijks 1000 centenaars tuin- en 11,000 centenaars veldzaden worden verzonden, ter waarde van Th. 30,000. Ligt Nederland hierbij niet achter? Het oorspronkelijke zaad kwam van hier, en zou men bij goede zorg en eerlijken handel deze industrie niet weder belangrijk kunnen verheffen? Uit Erfurt worden 300,000 catalogussen, welke Th. 10,000 drukloon kosten, gratis verspreid, terwijl er evenveel aan monsterzakjes wordt uitbetaald, behalve nog aan het pakpapier. Men beijvert zich telkens ook nog nieuwe soorten bij te krijgen en telt er thans 13,567, waarvan het laatste jaar 227 nieuw gevondene waren.

Bij het voorbijstoomen van het eiland Lissa, nog met puinhoopen van de Italiaansche vloot wegens het zeegevecht en de overwinning der Oostenrijkers, zagen wij naar de plaats, waar de *El Rey,* het Admiraalschip van Pesano, gezonken was. Het heeft Oostenrijk intusschen niet veel gebaat; het Illyrisch en het Lombardijsch-Venetiaansch koningrijk kwam toch tot Italië terug, waarbij het zich gelukkig gevoelt en ook naar landaard en ligging behoort. Ik mogt mij weldra in mijne goede aankomst in de belangrijke havenstad Triest verheugen, en er, te midden van een mastbosch van zeeschepen, de groote bedrijvigheid ontwaren. Het invaren der haven is allerprachtigst, en de handel zal welligt die van Marseille spoedig nabij komen. De haven is onder vrij hooge heuvels tamelijk veilig,

aan den Adriatischen zeeboezem door eene sterke batterij gedekt, en allerwege was vooruitgang merkbaar.

In de omstreken van Triest zijn de voor eene eeuw nog woest liggende heuvels thans met fraaije lusthuizen overdekt, terwijl de tuinen onder anderen ook verschillende dessertwijnen opleveren. De zoutwerken van St. Servelo, een uur van Triest, leveren jaarlijks eene aanzienlijke hoeveelheid zeezout op. Ik bezag met veel belangstelling de hoogst belangrijke arsenalen en de maritime werf, waarop verscheidene stoombooten op stapel stonden. Onder de nieuwe gebouwen is de fraaije Grieksche kerk een sieraad. Triest, in oude en nieuwe stad verdeeld, is ruim gebouwd; er zijn 31 openbare pleinen; de nieuwe wandelingen en kaden geven de fraaiste gezigten op den zeeboezem, waar de millioenen centenaars koopwaren worden uit- en ingeladen, terwijl er nu welligt 10000 schepen jaarlijks binnenloopen.

Nu zoo nabij Venetië zijnde, wilde ik deze lagunenstad nog eens een kort bezoek brengen. 's Avonds in de nachtboot stappende, kwam ik den volgenden ochtend daar aan. Het trof mij nog meer dan toen ik vroeger te land hier arriveerde; want nu ziet men de eilanden en gebouwen veel beter; het is een der schoonste gezigten van Europa. De 62 eilanden door 450 bruggen verbonden, waaronder de 187 voet lange Rialto, welke op slechts een enkelen boog rust, — de 40 openbare pleinen, waaronder het beroemde St. Marcusplein, — de 30 R. C. kerken, met alle pracht van oudheden, marmer, uitmuntende schilderijen en rijke altaren, — het Dogenpaleis, de vele fabrieken, waaronder van Venetiaansch glas, zijden en goudwerken, maar niet minder de uitgebreide schilderijverzamelingen van de Italiaansche meesters, welke nergens ter wereld zoo worden gevonden, — van dit alles kon ik thans helaas maar weinig zien, omdat ik mijn tijd had bepaald en thans reikhalsde naar huis; zoo nabij gekomen zijnde, kreeg ik een bepaald heimwee en benam dit mij het groote genot om meer te gaan zien. Zelfs liet ik de Adlersgrot onbezocht, welke ik zoo bepaald voorgenomen had in te gaan, maar waarbij ik weder tot in de nabijheid van Triest had moeten terugkeeren; daarenboven overlegde ik het zoo, dat de beroemde Semmeringpas door mij op den dag werd gepasseerd. Het is de merkwaardigste spoorweg, die in Europa bestaat.

De kunstwerken om over dit hooge gebergte te komen, waar wij tusschen de sneeuw spoorden, zijn allerbelangrijkst. Nu is men aan de eene zijde, dan aan de andere steeds klimmende op de rotsen. Men ziet de dorpen als kinderspeelgoed onder zich, stoomt door tunnels en rijdt langs afgronden. Er worden alle voorzorgen genomen, en aldus kwamen wij veilig te Grätz, waar, na kort oponthoud, de spoorweg met de fraaiste uitzigten tot Weenen loopt. En wat zal ik van deze wereldstad hier nog uitweiden? Mijn verblijf was er nu maar 24 uren, welke ik gebruikte om den fraaijen nieuwen aanbouw in de voorsteden te bezigtigen, als ook het groote nieuwe Operahuis en Belvedère. Blijkbaar waren weelde en welvaart hier ook toenemend. Na een bezoek aan de St. Stephanuskerk met den hoogen slanken toren gebragt te hebben, nam ik plaats op den nachttrein en spoorde in 48 uren bijna onafgebroken door naar huis, zonder meer dan ½ uur te hebben kunnen slapen; want terwijl ik mijne koffertjes bij mij gehouden had, moest ik daarmede dikwerf overstappen en had dan zelfs geen tijd om iets te gebruiken. Van Keulen seinde ik mijne terugkomst, en mogt reeds te Rotterdam het genoegen smaken, van een paar mijner kinderen, welke mij te gemoet gereisd waren, te zien. Na acht maanden mogt ik de mijnen verder alle wel terugvinden.

Opmerkelijk is het dat in dit tijdsverloop voor mij de zon steeds omtrent zes ure op- en ondergegaan is; in Indië is dit voortdurend het geval. Hier vertrok ik in Augustus en kwam in April terug; dus ook weinig verschil van de dag- en nachtevening. Met groote dankbaarheid aan het Opperwezen voor de mij verleende kracht en gezondheid, mogt ik, na zooveel te hebben gezien en ondervonden, weder aan eigen haard zitten, waarin het vuur mij nu nog hoogst welkom was.

MAANDELIJKSCHE KOUT.

INHOUD: Iets over de Sociale Quaestie. — Engelsche en Nederlandsche werklieden. — De houding der pers tegenover de Internationale. — De mannen van vrijheid, gelijkheid en broederschap. — Een reizigertje in worstenvel. — Een adres van 400 broodbakkersknechts aan Amstels Burgervader. — Een goed voorbeeld van de schuitenvoerders. — Dr. Schaepman en mevrouw Kleine op het Congres te Middelburg. — Hoe men er al een voorstel weet door te halen op de Algemeene Vergadering der M. t. N. van 't Alg.

Het Algemeen *Handelsblad* van den 19den Juli ll. bevatte het volgend bericht:

»De Arnhemsche Typographische Vereenigingen hebben onlangs aan de patroons een circulaire gezonden, waarin zij, naar aanleiding van de genomen besluiten op het Nederlandsche Typografen-Congres hier ter stede gehouden, niet om een bepaalde loonsverhooging verzoeken, maar de patroons uitnoodigen het loon van een Typograaf en beoefenaars der aanverwante vakken in betere overeenstemming te brengen met de behoeften des tijds.

»Deze vraag wordt op verschillende gronden in bedoelde circulaire nader toegelicht in een tegenover den patroon bescheiden vorm. Niet minder welwillend is het antwoord van de patroons, die de motieven der vraag bestrijden en hun antwoord besluiten met eenige woorden, die wel overweging verdienen en die wij hier laten volgen:

»Meent gij werkelijk, dat uw lot zal worden verbeterd door een verhooging van uw loon? Uw loon heeft immers slechts waarde in verhouding tot uwe behoeften, en de prijs uwer levensbehoeften bepaalt immers eerst wat hoog en wat laag loon mag heeten! Welnu, wat baat dan uw opslag van loon, wanneer uwe huishuren, uwe levensmiddelen, kortom uwe behoeften tevens vermeerderen? En dit zal geschieden, wanneer wij genoodzaakt zijn ons werk duurder af te zetten aan het publiek.

»Tracht veeleer naar middelen, om op goedkooper en beter wijze te voorzien in uwe behoeften: gij zult er veel meer een blijvend voordeel van genieten, dan eene tijdelijke, rechtstreeksche verhooging van uw arbeidsloon ooit geven kan."

Het antwoord, dat hier de patroons aan hunne werklieden geven, vindt dus goedkeuring bij het *Handelsblad.* Wij willen nu niet de aandacht vestigen op den toon, waarin dit antwoord gegeven wordt, maar wij noemen de vraag ongepast: Meent gij, werklieden, dat uw lot zal worden verbeterd door eene verhooging van uw loon? — Dat weten de patroons zeer goed; ja, dat meenen de werklieden, en dat meenen ook wij. Al zou men nu meenen, dat het *Handelsblad* er over denkt gelijk de Arnhemsche patroons, dikwerf genoeg heeft het blad getoond er anders over te denken. De traktementen van de leden der rechtelijke macht of van de onderwijzers, ook dat is *loon*, — en het blad heeft herhaaldelijk aangedrongen op verhooging van dat loon.

Toen wij het bericht in het *Handelsblad* lazen, kwamen ons onwillekeurig de woorden te binnen van den heer L. de Hartog, in een artikel, getiteld: *A propos van volksvlijt in een paleis*, voorkomende in het nummer van *de Gids* van September 1871. Men leest daar o. a.:

»Gaat het Duitsche spreekwoord onbepaald op, is de spreuk onbetwistbaar: *wie der Mensch iszt, so ist er*, dan mogen wij van de energie onzer loontrekkende landgenooten geen te hoog gespannen verwachting koesteren. In de plaats van lange bespiegelingen een enkel staaltje. Toen eenige jaren geleden het zoogenaamde *Oranje-water* buiten Amsterdam gegraven werd, voorzagen eenige menschlievende ingezetenen van Leiden een aantal werklieden van die stad, die leeg gingen, van de noodige werktuigen, om aan dit werk mee te arbeiden. Dapper trokken de Leidenaars aan het werk. Zij werkten door, en gunden zich nauwelijks den tijd, die noodig was, om hun aardappels of karnemelk te nuttigen. Maar wat aanschouwen zij? Op dat etensuur veroorloven zich een aantal hunner medearbeiders niet alleen aardappels, maar ook groenten, maar ook vleesch te eten, en dien weelderigen disch nog met vonkelend bier te besproeien, en dat wel zonder vóór den eten den jenever gespaard te hebben. Dat durfden Engelschen, die naast de Leidsche werklieden in Hollandsche aarde wroetten. En die roekeloosheid zal hun gewis duur te staan komen, als zij dag aan dag wordt voortgezet; onder in den zak vindt men ook hier de rekening. Ongetwijfeld. Die voeding zal het hare bijdragen, om den Brit minstens twee

en een halven gulden aan dagloon te verschaffen tegenover de *zestig* centen, waarmede onze landgenooten naar huis konden gaan. Wat hier aan te vangen? Moest de Hollandsche graver eerst zooveel gaan eten als de Engelsche, om evenveel te kunnen afwerken? Maar wie borgt hem zulk een diner, hem, die in geen twee dagen den prijs er van verdient? En één zwaluw kan hier ook geen zomer brengen: eerst een reeks van degelijke maaltijden, een geregeld dieet van krachtig voedsel zal resultaten opleveren. Dus hard werken om veel te verdienen. Zoo dit echter niet mogelijk is? De jonge dokter, die trouwen moet om praktijk te krijgen en praktijk behoeft om te kunnen trouwen, zit in geen moeilijker dilemma dan onze arme gravers. Het bekende middeleeuwsche raadsel over de prioriteit van het ei of de kip kan geen scholastisch brein meer geplaagd hebben, dan het raadsel, waarvoor de wanhopige Leidenaars stonden. Zij gaven het ook maar op en togen naar huis, zeker met den weinig bemoedigenden troost, dat zij, ledig gaande, moesten trachten zich zóó goed te voeden, dat zij eindelijk fiksch konden werken."

Op dat spaarzame dieet van onzen Nederlandschen ambachtsman rekenen onze overzeesche naburen. »De voedingsquaestie in Holland" — zegt de Engelsche verslaggever van de tentoonstelling — »is van belang niet alleen voor Nederlanders, maar ook voor ons, Engelschen, die op het oogenblik zoo ruimschoots de artikelen gebruiken, die bij het tegenwoordige *régime* van het Nederlandsche volk tot het overtollige gerekend worden en daarom voor vreemde markten beschikbaar zijn." Daarna o. a. wijzende op de 100,000 stuks hoornvee en de 240,000 schapen, die in 1869 uit ons land naar Groot-Brittannië uitgevoerd zijn, maakt hij de volgende opmerking: »Die groote aanvoer van vleesch, dien wij, vooral voor de Londensche markt, uit Holland trekken, zou voor de geheele volwassen bevolking van Nederland niet veel meer dan één maaltijd per week opleveren, zoodat deze bron van voedsel voor de Britsche hoofdstad afhankelijk is van het voortbestaan eener zeer veranderlijke omstandigheid, n. l. het stationaire in het vleeschverbruik bij de groote massa der Nederlanders zelve. Een kleine aanwas in dat verbruik, dat tegenwoordig bij de lage standen gelijk nul is, zou genoeg zijn, om den aanvoer geheel te doen ophouden."

De werklieden zullen zeker niet zulk een beredeneerd antwoord geven aan hunne patroons, maar wij denken dat zij bij eenig nadenken zullen zeggen: »De heeren patroons kunnen toch niet aantoonen, dat eene verhooging van loon ons schadelijk zal zijn: welnu, zoolang het ons niet overtuigend gebleken is, dat het in ons nadeel zal zijn, willen wij de proef genomen hebben. Wij verlangen verhooging van loon."

Ronduit gesproken, wij gelooven niet, dat het antwoord, door de patroons geleverd, hun door het verstand is ingegeven, of dat zij zelve van hunne bewering overtuigd zijn; maar zij vreezen dat de verhooging van loon voor hen schadelijk zal werken, doordien het werk zal verminderen bij onvermijdelijke prijsverhooging, en nu zijn zij blij iets gevonden te hebben, waarmede zij de werklieden voor het oogenblik naar huis kunnen zenden.

Het is onwedersprekelijk waar, dat als de loonen zullen stijgen, alles in prijs zal stijgen, en dat de werkman er dan niet *zooveel* voordeel van trekken zal, als hij wel denkt; maar daarom is het nog niet waar, dat hij er volstrekt *geen* voordeel van zal hebben.

In Engeland heerscht genoegzaam het zelfde klimaat als bij ons, de behoeften van den werkman zijn alle de zelfde, de vergelijking is dus geoorloofd. Daar zijn de loonen hooger dan hier. Welnu! is de werkman er door gebaat of niet?

Niemands blik is scherp genoeg om al de gevolgen te voorzien, die eene algemeene loonsverhooging zullen hebben; maar dit is toch licht in te zien, dat sommige klassen hunne inkomsten daardoor niet zullen zien vermeerderen, en dus bij verhooging der prijzen van alle levensbenoodigheden minder te genieten zullen hebben. Welnu, hetgeen die menschen zullen derven, zal den minderen man ten goede komen. Bij betere voeding zal de arbeidende klasse meer werkkracht ontwikkelen, en dat zal ten bate der maatschappij uitvallen. Er zal meer worden voortgebracht, en er zal dus meer te genieten zijn.

Verhoogt men de loonen thans tot het wenschelijke peil, het is zeer mogelijk dat men weldra op dien weg zal moeten voortgaan. Het kan zijn dat men, een halve eeuw verder zijnde, het dubbele loon zal moeten geven. Maar dit zal niet schaden. Het loon moet zijn in evenredigheid tot de behoeften. Gelijk wij in de geheele natuur waarnemen, zoo moet ook

in het maatschappelijk leven iedere verandering geleidelijk geschieden. Iedere schok of plotselinge verandering is schadelijk. Maar men bedenke wel, dat zij den schok niet veroorzaken, die vooruit willen, maar zij, die den vooruitgang tegenhouden, als is het ook dat laatstgenoemden steeds de schuld werpen op de tegenpartij. Bij de patroons ligt de schuld van al die werkstakingen en oneenigheden tusschen patroon en werkman, Niet dat de werkman niet dikwerf onredelijke eischen doet, maar dit is het noodzakelijke gevolg der verbittering van den man, die jaren lang zijne redelijke eischen niet ingewilligd ziet.

De sociale quaestie is alleen op vreedzame wijze op te lossen door verbeterd onderwijs, hooger loon en beperkten werktijd. Wil de maatschappij aan die billijke eischen niet voldoen, dan zijn schokken te wachten, gelijk Parijs er een gevoeld heeft. Niet de Internationale is in de eerste plaats de schuldige, maar de hardnekkige verblindheid der hoogere standen. Men moge de Internationale vervolgen, het zal niet baten. Waar de werkende stand in zijne behoeften in billijkheid kan voorzien, daar is geen akker, waar de Internationale groeien kan. Niet de zucht tot verhoogd levensgenot heeft de vraag naar verhooging van loon in het leven geroepen, maar wel de achteruitgang in levensgenot van den werkman. Neen, zegt men, het is de verhoogde weelde, die de schuld draagt. Wij zeggen, dat kan ten deele waar zijn, maar dan toch slechts in zeer geringe mate. — Wij wijzen tot staving alleen op de woning van den werkman. Zie eens in Leiden die straten met woningen, vroeger geheel bewoond door één gezin van den fabriekarbeider, en zie nu eens de bekrompen woning van een intelligenten werkman? Welk verschil! Is er achteruitgang?

Het meest opgeruimde hart ter wereld zou bij dezen droevigen staat van zaken en donkere vooruitzichten somber gestemd worden, — en toch heeft de wereldgeschiedenis haar geregelden loop, toch schijnt de zon nog vroolijk. Bittere tegenstelling! Men zou er het hoofd bij verliezen, zorgde dr. Kuyper, de christelijk-nationale journalist, niet voor een weinig afwisseling in zijn dolzinnig getrommel tegen de Internationale. Doch het is niet alleen *De Standaard*, neen, het baart verwondering, hoe de pers, zoowel de liberale als conservatieve, zoo veel aandacht kan schenken aan en zoo veel

praats over hebben voor een hoop ontevreden luiaards, die het er op toeleggen — getuige de *Commune* — om een opstandje te bewerken, ten einde bij die gelegenheid hunne zakken te spekken. De Internationale bestaat uit twee soorten van lieden: *dupes* en *fripons*, of slachtoffers en raddraaiers. Dat de eerste verreweg te beklagen zijn boven de laatsten, behoeft geen betoog. Wat hebben wij in ons eigen land van de kwaejongens der Internationale gezien? Hun god en zaligmaker, de »gezel" de Boys, die op het Pinkstercongres het hoogste woord voerde en door Jan en alleman werd toegejuicht, ofschoon niemand in staat was zijn Vlaamsch *patois* genoegzaam te verstaan, — die oproerkraaier, voor wien men eene bedelpartij moest houden, omdat anders op nieuw zijn boeltje voor schuld zou verkocht worden, — die verachter van het kapitaal, omdat hij niets bezat, — die man van vrijheid, gelijkheid en broederschap, eenmaal ten troon verheven, — is thans van de hoogte zijner waardigheid nedergeploft, omdat hij zijne broeders heeft »verraden," zijn vaandel ontrouw werd en »zielverkooper" of remplaçantenbaas is geworden!

Een ander groot man, Speyer Klerk, bevindt zich in handen van het gerecht wegens het uitgeven van valsch papier.

Een derde, de penningmeester van de zuster-afdeeling te Zwolle, is met de kas op den loop gegaan.

Een vierde onbekende grootheid, Charl. Rodenback (Monterossi) heeft eerst zijne longen schor geschreeuwd voor »*De Vrijheid*," in de hoop er een mooie kaart bij te spelen, maar is spoorloos van het tooneel verdwenen sinds hij begrepen heeft, dat de Nederlandsche werkman niet vatbaar was voor zijn oproergekraai.

De Toekomst heeft in allerlei vorm, groot en klein, op allerlei toon, woest en meer gematigd, beproefd er een broodje uit te halen, — maar het is niet gelukt.

Wij zouden deze voorbeelden met nog eenige kunnen vermeerderen; doch reeds bewijzen genoeg, dat de denkbeelden, die door de Internationale worden aangekweekt, hier althans geen wortel kunnen schieten. Ons volk is te bezadigd. Het is derhalve een onvergeeflijk gebrek aan doorzicht, dat de dagbladen telkens hunne kolommen vullen met beschouwingen over de Internationale, *waardoor die eene beteekenis verkrijgt en gedeeltelijk reeds verkregen heeft*, *welke zij niet verdient.*

Nu heeft men haar als het ware zeker gewichtig karakter gegeven, terwijl zij even karakterloos is als hare aanhangers, die op niets anders bedacht zijn dan eigen voordeel, en, gelijk reeds is gebleken, geen middelen ontzien, om dat »gehate kapitaal" machtig te worden ter wille van de gelijkheid en broederschap!

Hadden onze dagbladen dit onmiddellijk ingezien en de Internationale, gelijk het volksspreekwoord zegt, in haar eigen vet gaar laten smoren, een reizigertje in worstenvellen, zeker persoon, zich noemende en schrijvende Henry Timmer, zou het niet gewaagd hebben zich bij eene geachte firma, als Roeloffzen en Hübner, aan te melden om zijne bemiddeling aan te bieden ter bijlegging van het geschil tusschen hen en hunne werklieden, die in een onbezonnen oogenblik eene werkstaking op touw zetteden. Het legt dan ook een weinig vleiend getuigenis af voor het beleid der dagbladredactiën, dat de schooljongensopstellen (met allerlei onbekookte opmerkingen over uitvoerrechten enz.) van deze en dergelijke worstmannetjes van tijd tot tijd plaatsing vinden. Dergelijk geschrijf hoort in de komenij, niet in een dagblad tehuis. Belachelijk maken zich ten deze vooral het *Dagblad* en de *Amst. Courant*. De eerste door zijn gescherm tegen de voorgenomen vergadering; de laatste door den ophef, waarmede zij allerlei onbeteekenende feiten oplepelt, zooals o. a. het aanbieden van een adres aan onzen Burgemeester door een vierhonderdtal bakkersknechts. Onder de 400 (niet 1000) was er misschien niet een, die behoorlijk zijn naam kon schrijven, en toch acht de *Amsterdamsche* het alweer een »belangrijk feit," dat dergelijke bekrompen lieden een (niet onderteekend!) adres aanbieden. Het is veeleer een belangrijk feit, dat de redactie van den Nieuwendijk onnoozel genoeg is om van dergelijke jongensoploopjes notitie te nemen. Straatjongens laat men hun gang gaan, zoolang zij zich aan geen vergrijp schuldig maken. In dat geval kastijdt men ze, maar vermeldt hunne streken, ook bij gebrek aan nieuws, niet met zekeren ophef in dagbladen.

Het vraagstuk der loonsverhooging verdient zeer zeker de onverdeelde aandacht; doch men vergete niet, dat eene bevredigende oplossing slechts langzamerhand en met bedaarden zin kan verkregen worden. Een voorbeeld op kleine schaal is hiervan reeds gegeven, o. a. door de *schuitenvoerders*. Deze wenschten afschaffing van den arbeid op Zondag. Er werd eene

vergadering belegd, waartoe de patroons ter bijwoning werden uitgenoodigd. De zaak werd besproken, en algemeen was men gevoelen (van de zijde der patroons op éëne uitzondering na) dat des Zondags niet meer moest gewerkt worden. Men begreep echter, dat er loopende »connossementen" waren, waarbij *wèl* op Zondagsarbeid was gerekend, en derhalve erkende men dat de patroon daarin niet mocht teleurgesteld worden; zoodat eerst eenigen tijd later aan het genomen besluit uitvoering werd gegeven. Is dit niet net gehandeld? en hebben de schuitenvoerders nu des Zondags geen gelegenheid om zich aan het huiselijk leven te wijden? — Evenzoo is het gegaan met hunne loonen. Langs denzelfden ordelijken weg zagen zij hunne billijke eischen ingewilligd.

De schuitenvoerders, dat zoo vaak ruw uitgekreten volkje, heeft in deze dus het bewijs geleverd van goeden tact, evenals de regelingscommissie van het aanstaande Taal- en Letterkundig Congres te Middelburg, die — volgens de snaaksche opmerking van *Uilenspiegel* — de gewoonlijk gezwollen, opgesmukte voordracht van dr. Schaepman zal doen voorafgaan door eene spreekbeurt van prof. Stallaert over »de eenvoudigheid van stijl en uitdrukking.« De Congresleden schijnen overigens wel behoefte te hebben aan eenige »opmontering", daar mevrouw Kleine is uitgenoodigd om .... er een paar versjes voor te dragen. Men koketteert tegenwoordig sterk met het tooneel. Zelfs de *Nutsmannen* geven *f* 10,000 voor eene tooneelschool, en laten, om den argeloozen afgevaardigden uit de provinciën zand in de oogen te gooien, (gelijk de Amst. afgevaardigde opmerkte) voordat het voorstel des Hoofdbestuurs in behandeling komt, een paar stukjes opvoeren door de jeugdige kweekelingen, expresselijk — zou een kermistent aankondigen — hiertoe overgekomen uit de hoofdstad. Dat Hoofdbestuur van het *Nut* heeft er dan alleraardigst slag van om zijn zin door te drijven. Gelijk men weet, heeft elk departement recht ter algemeene vergadering een of meer (naar 't ledental) afgevaardigden te zenden. Niet alle departementen maken van dat recht gebruik. Het Hoofdbestuur nu weet dit vooraf, en begeeft dan de onbezette plaatsen aan vriendjes, die *voor* zijne voorstellen het woord voeren en stemmen! *Pauvres Provinciales*! wanneer zullen u de oogen opengaan!

HET

LEESKABINET.

HET

LEESKABINET.

MENGELWERK

TOT

GEZELLIG ONDERHOUD

VOOR

BESCHAAFDE KRINGEN.

MET PLATEN.

Vierde Deel.

AMSTERDAM,
ABRAHAM FRIJLINK.
1872.

HET

LEESKABINET.

MENGELWERK

TOT

GEZELLIG ONDERHOUD

VOOR

BESCHAAFDE KRINGEN.

MET PLATEN.

4

Vierde Deel.

AMSTERDAM,
ABRAHAM FRIJLINK.
1872.

INHOUD.

DE PLATEN ALDUS TE PLAATSEN:

DE PRONKKAMER.

Door P. de Ruyts.

Al zijn vele trekken van het Nederlandsche volkskarakter door gedurige wrijving met andere volkeren, dank zij den versnelden gemeenschapsmiddelen, geheel of voor een groot gedeelte uitgewischt, — al heeft Nederland zijne stem verloren in den Raad van Europa — nog altijd heeft het een gunstigen naam in den vreemde wegens de zindelijkheid en netheid zijner bewoners. En deze beide eigenschappen hebben op hare beurt wel den hoogsten trap van volmaking bereikt in een klein, aangenaam gelegen plekje van Noord-Holland, dat er trotsch op mag gaan tot den huidigen dag zijne oorspronkelijkheid niet verloren te hebben: wij bedoelen Broek-in-Waterland. Daar kan men in dien ongekunstelden tongval nog zuiver Hollandsch hooren spreken, al heeft onze schoone en rijke moedertaal sinds de regeering van het Bourgondische Huis tal van bastaardwoorden in zich opgenomen, die anders in de ooren van het tegenwoordige geslacht nog zoo welluidend klinken, dat zij dagelijks veld winnen. Ondanks den betooverenden invloed, dien de Franschen altijd, en niet het minst heden ten dage, op ons hebben uitgeoefend, getuige o. a. de thans zoo wansmakelijke kleederdracht onzer vrouwen, vindt het spreekwoord »'s lands wijs, 's lands eer" daar nog betrachting. Kortom, men denkt, praat en zingt er nog van dat goede Hollandsch, in spijt bijv. van vele Amsterdamsche nufjes, die aan Fransche liederen verreweg de voorkeur geven boven voortbrengselen van eigen bodem, al verstaan zij de laatste ook veel beter dan de eerste.

De zindelijkheid, waardoor dit dorp heinde en ver vermaard is, gaat — zegt van der Aa — binnenshuis die van het uiterlijk (*) aanzien nog verre te boven. Alles blinkt er van

(*) Het dorp is zeer zindelijk gebouwd langs het watertje *de Aa* of *Ee*. De schilderachtige waterkom of vijver, die zich door het dorp vertoont, draagt den naam van Havenrak. De aanlegging van dit bij uitnemendheid fraaie

zindelijk huisraad, waaraan vlek noch spat te vinden is, en hoe eenvoudig deze voorwerpen bij den eersten oogopslag ook schijnen, overal straalt het vermogen der inwoners door. De tuinen en bloemhofjes, die bij deze gebouwen gelegen zijn, deelen in dezelfde netheid. Ja, deze uitnemende zindelijkheid gaat zoo ver, dat men den Broekeren nageeft, dat het genoegen van een aangenamen disch menigmalen moet wijken voor het bewaren der reinheid van huis en huisraad, dewijl het schoonhouden der haardsteden en keukengereedschappen geenszins toelaat eenige rook of vuilnis te verwekken, zelfs in de kleinere stookplaatsen of snuivertjes, die aangelegd zijn om de zoogenaamde keukens te ontzien, welke laatste dan ook zelden of in het geheel niet gebruikt worden om eenen pot te vuur te zetten. Aan alle huizen zijn twee deuren, waarvan de hoofddeur, welker drempel wordt weggenomen, waardoor de ingang wel drie of vier voet boven den grond verheven is, voor ieder lid des huizes hoogstens driemaal gebruikt wordt, namelijk bij het doopen, trouwen en begraven, als wanneer er een drempel tot dat einde gelegd wordt; terwijl overigens de kleinere deur tot dagelijksch gebruik dient. In ieder huis heeft men ook eene pronkkamer, waarvan de vloer niet betreden wordt, dan om hem schoon te maken, of bij gelegenheid van eene bruiloft of begrafenis. De straten van dit dorp, die in het jaar 1661 gelegd zijn, worden meerendeels langs de huizen, figuursgewijze, met wit zand bestrooid, en zijn zoo rein en schoon, dat men, om geene onzuiverheid te veroorzaken, zou kunnen verlokt worden, den gemeenen weg ongeschoeid te bewandelen. Er wordt alle maanden eene algemeene schouwing gedaan, om aan het zindelijke onderhoud der straten niets te laten ontbreken.

Nog ten jare 1840 was het niet geoorloofd met een brandende pijp tabak langs de straat te gaan. Tijdens ons be-

---

plaatsje is ten meestendeele geschied in de lengte, van het noordwesten naar het noordoosten, schoon er geen evenredigheid in het stellen der huizen in acht genomen is, want het eene springt somtijds wel tien voeten voor het andere uit, dat echter aan het oog niet misstaat. Hoewel genoegzaam alle huizen slechts van hout zijn, levert hunne uiterlijke gedaante en de schakeering der witte, blauwe, groene of andere verven, waarmede zij zeer net geschilderd zijn, een aangenaam gezicht op. 't Is alsof alle huizen eerst onlangs gebouwd waren.

zoek, dat wij er onlangs brachten, bespeurden wij echter het tegendeel, zoodat die verordening waarschijnlijk is opgeheven. Als een ander staaltje, hoe ver er de zindelijkheid eertijds gedreven werd, wordt ook verhaald dat, toen keizer Josephus II, ten jare 1781, het dorp met zijne tegenwoordigheid vereerde, hem door eenigen de toegang tot hunne huizen, die hij wilde bezichtigen, geweigerd werd!

Deze bijzonderheden, niet rechtstreeks tot ons klein verhaal behoorende, vertrouwen we dat onzen lezers niet onwelkom zullen zijn. Moge menigeen er zich door opgewekt gevoelen het schoone dorp eens te gaan bezoeken, hij zal ontwaren hoe veel eigenaardige aantrekkelijkheid het *oorspronkelijke* bezit, dat wij overigens zoo knapjes op weg zijn geheel en al prijs te geven.

Waarlijk, indien men vrouw Mees zelfs maar oppervlakkig in haar doen en laten gekend had, zou men al dadelijk ondersteld hebben, dat zij geboren was te Broek-in-Waterland; want die eigenaardige zucht tot netheid en zindelijkheid, welke de Nederlandsche vrouwen in het algemeen en die van Broek in het bijzonder kenmerkt, was ook haar in hooge mate eigen.

Ook vrouw Mees had hare pronkkamer, die voor iedereen ontoegankelijk was, evenals het heilig woud der Germanen, waar Freya hare godspraken gaf, of de geheimzinnige spelonk, waar de gesluierde wichelares Velleda de hemelteekenen verklaarde en uit de vlucht der vogelen het *vae victoribus, vae Romanis!* voorspelde. Geen der huisgenooten, tenzij insgelijks bij hoog plechtige gelegenheden, mocht met de voetzoolen de gladde matjes van haar heiligdom betreden. Alleen de kat, gedreven door eene haar aangeboren nieuwsgierigheid, wist van tijd tot tijd door een open raam binnen te sluipen en vlijde zich dan op haar uiterste gemak op de fraaie bedsprei neder, totdat vrouw Mees de heiligschenster betrapte en haar met stoffer of wrijfdoek aan haren plicht herinnerde. Het beest vloog dan, met de ooren in den nek, ontsteld naar buiten en diende den overigen huisgenooten dan opnieuw tot een afschrikwekkend voorbeeld. De grijze poedel, hetzij bewust van het schennig stuk, hetzij eveneens doordrongen van de eerbiedwaardigheid des ongenaakbaar verblijfs, gromde der

vermetele zondares niet minder nijdig toe, en werd, als belooning, dan eens vriendelijk door zijne meesteres toegesproken met den bij overlevering bekenden slotzin: »Ja, poedel, gij komt nooit met je morsige pooten binnen." Dan streelde zij hem eventjes den kop, en waagde de kat het voorloopig in hare nabijheid te komen, dan klonk het: »Vort, kat! wat doe je hier?" Voor het overige was vrouw Mees het beste schepsel ter wereld. Braaf en goedhartig, ziedaar hare hoofdeigenschappen.

Omstandigheden vormen dikwerf den mensch. Zoo veel hangt er af van de aanvankelijke opleiding. De indrukken der jeugd zijn meestal van beslissenden invloed op het geheele volgend leven, — en vandaar was het vrouw Mees niet euvel te duiden, dat zij aan kleinigheden hechtte en eene mate van bevooroordeeldheid bezat, die haar goed hart evenaarde. Gelukkig echter voor haar — al erkende zij het niet altijd terstond — dat haar echtgenoot geheel andere denkbeelden huldigde en, in velerlei opzicht het tegenovergestelde van haar, insgelijks een rechtgeaard vrijzinnig man was. Ook bij hem was dit een gevolg van zijne eerste omgeving. Hij was namelijk de zoon van welgestelde ouders, en zijn broeder, die voor dominee had gestudeerd en dan ook werkelijk eenigen tijd het leeraarsambt vervulde, had zulk een weldadigen invloed op hem — den jongeren broeder — weten uit te oefenen, dat hij volkomen diens voetspoor op den weg van vooruitgang drukte. Dubbel te betreuren was het derhalve, dat de gewezen dominee van Diemen door een vroegtijdigen dood uit den kring van zijn talrijk gezin was weggerukt.

Het gezin van baas Mees daarentegen was niet zeer groot; het bestond uit man, vrouw en twee kinderen, met name Truitje en Jan. Volgens de gewone berekening van baas Mees waren de huisgenooten echter veel talrijker, daar hij gewoon was er — behalve meid en knechts — zijne zeventig koeien, drie paarden, twee geiten, benevens eenige schapen en lammeren, alsmede den hond en de kat, eveneens onder te tellen. Doch hoe dit ook zij, deze kleine of groote familie dan — naar men wil — hield verblijf in de gemeente Diemen, op eene fraaie boerderij, »Veelust" geheeten. Aan dien »lust in vee" was het dan ook zeker toe te schrijven, dat de houder zijne viervoetige natuurgenooten tot zijn gezin rekende.

De hoeve was inderdaad schoon gelegen aan den grooten rijweg, en droeg in elk opzicht de onmiskenbare teekenen van welvaart. Een echt landelijk woonhuis met ruime stalling en een paar groote hooibergen trokken reeds op verren afstand de aandacht, en deden den wandelaar die stille rust en het vergenoegd leven des eigenaars onverholen benijden.

Op den dag, dat wij den lezer in deze vreedzame woning binnenleiden, door het geluk als het ware tot verblijfplaats uitgekozen, heerscht er eene ongewone drukte. Wat meer zegt, de pronkkamer staat open en is opgevuld met vrienden en bekenden; zelfs Mies, de kat, zit ongestoord te druilen op de vensterbank, ofschoon hare meesteres zich in de onmiddellijke nabijheid bevindt. Kortom, alles kenteekent eene ongewone drukte. Vrouw Mees met hare dochter zitten hand in hand naast elkaar te schreien. Poedel ligt in dreigende houding voor haar, bereid om iedereen, die zijns inziens een stap te na komt, toe te grommen; het beest weet niet wat er gaande is, vandaar zijn kwade bui. De oude werkmeid staat met haar bonten boezelaar groote tranen uit hare beide oogen te wisschen. Jan verlaat slechts schoorvoetend het vertrek, nu hem bevolen wordt het tentwagentje in te spannen. De knechts durven geen woord te kikken; alleen baas Mees wendt eene zeldzame vroolijkheid voor, ofschoon een zelfs niet eens zeer fijn opmerker al aanstonds zou bespeurd hebben, dat hij slechts met moeite zijne aandoening verborg.

Wat was er dan geschied? Was der familie Mees een ongekende ramp overkomen? Geenszins, — en baas Mees, de man die zelf bijna weende, de man die den storm had doen opsteken, had hem ook met één woord, als bij tooverslag, weder tot bedaren kunnen brengen, indien eene overdreven gevoeligheid over zijn gezond verstand hadde gezegevierd. Zie hier wat het geheele huis zoo in opstand bracht. De overleden broeder, wijlen de predikant van Diemen, had baas Mees altijd op het hart gedrukt, zijnen kinderen eene degelijke opvoeding te geven. Geld, sprak hij, kan men verliezen; maar vergaarde kennis is een schat, die onontvreemdbaar is, die altijd zijne rente ruimschoots oplevert. Wat Jan betrof, op de gemeenteschool zou hij genoeg leeren om een waardig opvolger zijns vaders te worden; te meer daar hij van nature zeer weetgierig was en boeken over veeteelt met

zoo veel vrucht had gelezen, dat de geheele omtrek er verstomd van stond. De meester daarenboven had onbegrijpelijk veel liefhebberij in hem; hij noemde hem den bolleboos der school en wijdde hem zijne bijzondere zorgen. Hij zou dus zijn weg wel vinden; maar Truitje, dat was geheel iets anders. Gesteld eens, vader en moeder kwamen onverwacht te sterven. Baas Mees had wel goed zijn brood, maar was nu juist niet iemand van geld. Zij moest dus eene geheel andere opvoeding hebben, opdat er wat meer van haar te recht zou komen dan een boerendeern. Ten slotte, dominee had er altijd zoo zeer op aangedrongen; op zijn sterfbed nog had baas Mees hem moeten beloven, haar alles te zullen laten leeren; baas Mees zelf daarenboven was zoo innig van het nut eener degelijke opvoeding overtuigd, dat hij vast besloten was, zijns broeders raad op te volgen. Truitje was nu veertien jaar; de dorpsschoolmeester had haar geleerd, wat hij haar leeren kon; het werd derhalve tijd dat zij aan andere zorgen wierd toevertrouwd. En dit zou thans geschieden. Voor weinige weken geleden had haar vader met haar eene kostschoolhouderesse in de hoofdstad bezocht en haar aldaar besteed. De vakantie was thans geëindigd, het leerjaar zou weêr aanvragen, en heden was het de dag, dat Truitje hare nieuwe bestemming zou te gemoet treden.

Juist sloeg het staandhorloge der pronkkamer vier uur, toen Jan met bedrukt gelaat binnenkwam om te vermelden, dat het wagentje klaar stond. Een nieuwe vloed van tranen rolde langs het gelaat der drie vrouwelijke huisgenooten; zelfs Mies opende half druilende de oogen en keek eens goedig rond. »Het wagentje staat klaar," mompelde vrouw Mees: »daar gaat nu mijn kind.... Ze is nog nooit van huis geweest.... Wat zal het haar vreemd vallen, als moeder haar niet meer goê-nacht zoent! Je vader heeft ook wat aangehaald met zijn kostschool! Heb ik op een kostschool gegaan, en ben ik er ook niet gekomen? Als men maar twee rechterhanden aan zijn lijf heeft, wat komt er dan die geleerdheid op aan! Het is maar last, als men zoo veel weet. Dat heb je aan je goeden oom gezien; die wist nu een boel en moest nog dag en nacht studeeren; daarom is hij zoo gauw gestorven; een mensch zijn hoofd kan al die gekheid niet verdragen.... Maar ik leg er mij gerust bij neêr; ik heb er tegen

gedaan wat ik kon; je vader moet het zelf weten. Ik heb het hem genoeg gezegd. Nu gaat hij een juffrouw van je maken, die bang is om de handjes in koud water te steken.... Maar hoor eens, lieve kind! als het je daar niet bevalt, schrijf het me dan, dan zal ik toonen, dat ik toch ook nog wat te zeggen heb. Ik wil me kind niet naar 't graf hebben. Als het je niet bevalt, zal ik je weêr komen halen, en dan blijf je bij moeder thuis; dan krijg je mijn kap, hoor! Nu, meid, je vader staat al ongeduldig te kijken; ga maar heen, verlaat jij je oudershuis maar...." Hier beletten hare tranen haar verder voort te gaan. Ook baas Mees verborg zijne oogen achter een grooten rooden zakdoek. En Truitje.... zij lag weenende om den hals harer moeder. »Komaan!" sprak baas Mees eindelijk: »'t wordt tijd. Gekheid, vrouw! 't is immers tot haar bestwil! Daarenboven, ze gaat toch niet naar Keulen of Aken! Wij zijn hier heelemaal een goed uur van stad; wij kunnen haar des noods alle Maandagen bezoeken."

Bij deze woorden nam hij haar bij de hand, leidde haar de kamer uit, en hielp haar in het rijtuig, dat na weinige oogenblikken stadwaarts snorde. Vrouw Mees keek het met betraande oogen zoo lang mogelijk na, en begaf zich toen in huis, om nogmaals aan de oude meid haar nood te klagen, die er natuurlijk schande van sprak, dat de baas zoo iets had kunnen doen. Het gesprek nam een al meer en meer ernstig karakter aan en zou zeker tot bondige maatregelen geleid hebben, indien vrouw Mees zich niet eensklaps herinnerd had, dat haar heele pronkkamer overhoop lag. Ziedaar eene gelukkige afleiding bij zoo veel verdriet. Nu kwam het moederhart met de vrouwezucht tot netheid in levendige botsing, en de laatste was sterk genoeg om voor eenigen tijd de overhand te verkrijgen. Onmiddellijk stoof zij op, liep hare oude getrouwe dienstmaagd bijna ten onderste boven, en toog aan 't werk in het heilige der heiligen.

De gasten waren alle intusschen langzamerhand afgezakt onder den indruk van dit op het dorp tot dusverre ongekend voorval, zoodat vrouw Mees vrij spel had. Hare eerste ontmoeting was Mies, die, alsof er niets te doen was, van de afwezigheid had gebruik gemaakt om zich op de zachte beddesprei neder te vlijen. Ongelukkig beest, daar hadt je het! »Wat, moet ik jou daar weer snappen? Er uit! Vort, kats! Wacht,

ik zal je!" Doch Mies had gelukkig de plaat reeds gepoetst. Nadat de eerste drift over de verregaande heiligschennis van Mies bedaard was, zette vrouw Mees zich op een stoel en liet weemoedig haren blik eens rondgaan. De oude meid had intusschen alles reeds gerangschikt en was bezig de stof af te nemen en te vegen. Alles stond weêr behoorlijk op zijn plaats. De oude meid was zachtkens weggeloopen, omdat zij eigenlijk iets verricht had, wat haar in gewone omstandigheden duur te staan zou zijn gekomen. Vrouw Mees stond er immers op, zelf hare pronkkamer aan kant te houden. Niemand ook kon dit zoo goed als zij. Nochtans had de goedhartige overtreedster zich wèl gekweten. Vrouw Mees moest het zelf erkennen. De matjes glommen, de gordijnen waren neergelaten, de ramen stonden op een kiertje. De blauwe schotels waren ordelijk gerangschikt op den schoorsteenrand. De hagelwitte vingerdoekjes kwamen goed voor, dank zij der keurige plooien van de groen saaien bedgordijnen. De groote met koper beslagen bijbel, een erfstuk van overgrootouders, prijkte op de ladetafel, wier bovenblad door eene kunstig gehaakte sprei overdekt was. Op het houten voetbankje voor de bedstede was geen greintje stof te bekennen. Hare zondagsche muiltjes stonden naast de deur; alleen het vloermatje ontbrak nog; maar dat moest waarschijnlijk uitgeklopt en geschrobt worden. Voor het overige was alles, vrouw Mees erkende het zelf, volkomen in den haak; en toch, het had anders wat voeten in de aard eer het zoo ver gevorderd was! Na alles opnieuw in oogenschouw genomen te hebben, schudde de goede vrouw nogmaals bedenkelijk het hoofd bij de gedachte, dat hare dochter zoo voorgoed het huis had verlaten, en toog daarna aan den gewonen huiselijken arbeid.

Na verloop van een paar uur reed een wagentje de plaats op: het was baas Mees, die zijne dierbare vracht te Amsterdam had achtergelaten. Nauwelijks bespeurde zijne vrouw hem, of zij stoof hem te gemoet met de vraag, of hij geen brief bij zich had van haar Truitje. Baas Mees schudde lachend het hoofd, waarop zijne vrouw een gezicht zette alsof zij zeggen wilde: »Heeft zij mij nu al vergeten!" Doch baas Mees was haar voor door haar een prachtigen koek te overhandigen, waarop met sierlijke trekletters te lezen stond: »Aan mijn lieve Moeder." Dit werkte goed. Met kinderlijke tevredenheid en gullen

lach drukte zij het geschrevene aan hare lippen en riep uit: »Zie zoo, die zal ik wegbergen totdat ze zelf hier is!" Bij deze woorden verwijderde zij zich, na voor de zooveelste maal de verzekering erlangd te hebben, dat haar Truitje goed was overgekomen en buiten kijf eten genoeg zou krijgen, daar er op de kostschool van mevrouw Dam allemaal zeer rijke jongejufvrouwen lagen.

Het duurde geruimen tijd eer vrouw Mees zich de afwezigheid harer dochter kon getroosten. Telkenmale, als men aan tafel was gezeten, werd er gewezen op eene ledige plaats, en had baas Mees allerlei toespelingen te verduren over zijne »gekheid" om Truitje naar eene kostschool te zenden. De man begreep echter dat hij zich deze kleine verwijten moest laten welgevallen, overtuigd als hij zich hield dat zijne vrouw wel tot andere inzichten zou komen. En werkelijk, langzamerhand ging het beter; te meer daar vrouw Mees, die anders hoogst zelden meê naar stad ging, nu elken Maandag pront plaats nam in het tentwagentje, om hare dochter te bezoeken, die er — tot haar inwendigen spijt — bleef uitzien als een roos.

Op die wijze liep een zevental maanden voorbij. Reeds was menig bezoek gebracht en menige brief ontvangen, toen het eindelijk vakantie werd. Weer werd het wagentje ingespannen; ditmaal echter onder veel welkomer omstandigheden dan vroeger. Nu toch zou het terug gaan halen, wat het eens zoo wreed had weggebracht. Vrouw Mees ging echter niet meê. Reeds sedert eenige dagen was zij druk in de weêr om haar Truitje eene buitengewone ontvangst te bereiden. De pronkkamer schitterde. Versche bloemruikers stonden hier en daar in ouderwetsch-porseleinen vazen op schoorsteen en in vensterbanken; terwijl de tafel halverwege gedekt was, en de geurige koffielucht uit de glimmend tinnen ketel zich door het geheele vertrek verspreidde. Nog was vrouw Mees druk bezig, zoo druk zelfs, dat zij niet eens bespeurd had dat het wagentje het erf was opgereden. Dubbele verrassing derhalve, toen Truitje haar onverwacht om den hals vloog. Even zoo vele tranen als er bij haar vertrek gevloeid waren, even zoo vele zoete woordjes werden thans gewisseld bij hare tehuiskomst. Nadat de eerste aandoening voorbij was, nam vrouw Mees hare dochter van top tot teen op, en de handen in de zij zettend,

riep zij uit: »Kom, meid! laat mij nu eens kijken, of jij op die kostschool zoo erg veranderd bent, als je vader wel gezegd heeft...... Neen, hoor, gekheid! jij bent mijn zelfde Truitje nog!" En bij deze woorden drukte zij de geliefde dochter nogmaals aan het hart, waarna zij met zekere overhaasting ieder zijne plaats aan tafel wees, om een kleine versterking te nemen. Doch wie zal de verwondering van 't goede kind beschrijven, toen moeder daar met een koperen trommel te voorschijn kwam, en er — den koek uithaalde, dien zij voor ruim een half jaar ten geschenke had gekregen! Intusschen werd er eens hartelijk gelachen en goed gegeten, hetgeen vrouw Mees een stellig teeken was, dat hare dochter, althans in dit opzicht, geen nuf was geworden, waarvoor zij aanvankelijk zoo bevreesd was geweest.

Het meisje werd natuurlijk bestormd met duizend vragen, alsof moeder en dochter elkander in geen tien jaar gezien hadden. Truitje wist daarenboven zoo aardig te antwoorden, dat de tijd ongemerkt voorbijsnelde. Ja, eerst toen de oude meid kwam vragen, of zij maar hier — in de pronkkamer! — dekken zou, herinnerde vrouw Mees zich, dat zij in 't geheel niet eens naar den pot had gekeken. In dien korten tijd was de van nature reeds levendige dochter van vrouw Mees zulk eene gezellige snapster geworden, dat hare goede moeder er verstomd van stond. En al pratende, zou men het bijna weer hebben vergeten, indien de vraag, waar men verkoos te eten, niet herhaald ware geworden. »Neen, neen, in de huiskamer!" riep vrouw Mees eensklaps, bedenkende dat het toch eigenlijk wat al te erg zou zijn om al het glimmend koper- en tinwerk der pronkkamer door den wasem van het eten te laten beslaan. Zoo gezegd, zoo gedaan. Binnen weinige oogenblikken zat men aan tafel, en moest vrouw Mees bekennen, dat alles uitmuntend was klaar gemaakt, ofschoon zij er zich in 't geheel niet mede bemoeid had. Dat was haar min of meer onbegrijpelijk. Die oude Leen — zoo heette de meid — had dien bewusten dag van het vertrek de pronkkamer alleen en goed aan kant gemaakt, en nu, op den dag der tehuiskomst, had zij alleen en goed pot gekookt; dat was iets, waarvan vrouw Mees maar geen hoogte kon krijgen.

Leen was inmiddels niet weinig in haar schik met de behaalde zegepraal; zij liep zich het vuur uit de sloffen bij 't aandragen van elk nieuw gerecht, dat ter eere der welkome gast den

overigens eenvoudigen disch versierde. Baas Mees ging nog een stapje verder: hij begreep te recht, dat het nu een geschikt oogenblik was om eens een appeltje te schillen met zijne vrouw. In de eerste plaats maande hij haar aan, in 't vervolg wat meer rust te nemen, daar zij zich nu had overtuigd, dat zoowel de zorg voor 't een als voor 't ander uitmuntend aan Leen was toevertrouwd. Als zij slechts toezicht hield, deed zij daarenboven nog genoeg, en zij moest niet vergeten, dat ze toch zoo zachtjes aan telkens een dagje ouder werd. En wat Truitje betreft, had zij niet alreeds allerlei fraaie handwerkjes leeren maken, die moeder zelf met verwondering had bekeken? Had zij niet verteld, dat ze zingen, muziek en drie vreemde talen leerde? Zag zij er niet even gezond uit? Moeder moest immers zelf bekennen, dat zij nog even hupsch was als voorheen, en daarenboven zoo pleizierig had leeren snappen over allerlei zaakjes, dat moeder, die anders ook nog al rap ter tong was, er geen woord tusschen kon krijgen. Vrouw Mees wist hier niets tegen in te brengen Haar man zoo goedsmoeds gelijk geven, ging toch ook slecht; derhalve bepaalde zij zich met te zeggen, dat zij hem immers zijn gang had laten gaan en in alles berustte. Voor 't overige hoopte zij, dat het altijd zoo goed mocht blijven gaan, en Truitje maar zin mocht blijven houden in het vele leeren, dat gelukkig nog al geen nadeeligen invloed op haar gezondheid scheen uit te oefenen. En wat Leen aangaat, gedurende de vakantie kon zij haar gang gaan; maar na dien tijd moest alles weer op den ouden voet hersteld worden. Vrouw Mees liet zich het werk niet uit de handen nemen. Nu zou zij het zich laten welgevallen, om zich des te meer met haar Truitje te kunnen bezig houden, die onuitputtelijk scheen in 't verhalen van allerlei kleine geschiedenissen, die zij uit den mond van hare vriendinnen had opgevangen.

Met goedvinden van vrouw Mees, zou er des avonds een klein partijtje gegeven worden, waarbij meester, dominee en een paar buren de genoodigden waren. Ter eere van Truitje werd er alweer ontvangen in de pronkkamer, en het ging er recht vroolijk toe. Beide heeren, wier uitspraak niet weinig gewicht in de schaal legde, vonden het een uitmuntend denkbeeld van baas Mees, dat hij zijner eenige dochter zulk eene degelijke opvoeding gaf. In de gemeente had men de hoofden

wel bij elkaar gestoken en er de schouders over opgehaald, dat Truitje niet achter de koeien moest, maar dat was toch eigenlijk meer naijver dan overtuiging. En al ware het ook de meening dier lieden geweest, dat baas Mees verkeerd handelde, wat beteekende het dan nog: die boerenluî zagen in hun eenvoud niet verder dan hun neus lang was, zooals meester zich hoog wijselijk uitdrukte.

Het scheen alsof Truitje den vroolijken geest der kostschool, die kinderlijke vergenoegdheid en dartelheid, op al de gasten had overgeplant, zoo luidruchtig ging het toe in de anders zoo stille pronkkamer. Niet weinig nog werd de vreugde verhoogd, en steeg de verbazing van vrouw Mees ten top, toen hare dochter, op verzoek van dominee, een paar allerliefste liedjes zong, die aller goedkeurig wegdroegen. Zoo ging de tijd ongemerkt voorbij, en eerst laat in den avond scheidde men onder de beste wenschen voor Truitje.

Vrouw Mees was recht uit over hare dochter. Zij stemde er zelfs in toe, dat een paar harer vriendinnetjes gedurende de vakantie eenige dagen bij haar zouden komen doorbrengen. Dit was waarlijk eene zaak van belang, als men in aanmerking neemt, dat de beide meisjes in de pronkkamer moesten slapen. Dit heiligdom had natuurlijk dezer dagen heel wat te lijden. Het jonge volkje liep er in en uit; niet zelden gebeurde het zelfs, dat vrouw Mees de toegang werd geweigerd met eene geheimzinnigheid en behoedzaamheid, alsof er eene samenspanning gesmeed werd. Weldra zou zich dat raadsel echter oplossen. De verjaardag van vrouw Mees was aangebroken. Van Truitje kreeg zij een paar keurig gewerkte pantoffels, en de beide meisjes hadden in der haast eene fraaie sprei gebreid voor over den rug van een leuningstoel. Het goede mensch stond verstomd. Dergelijke eigengemaakte geschenken had zij nog nimmer ontvangen; ja, zij benijdde zelfs het jonge volkje de kunstvaardige vingers, waarmede het zich van zijne taak gekweten had. De dag werd dan ook in voorbeeldelooze vreugde doorgebracht. Vrouw Mees erkende zelfs, dat zij in haar schik was over de nieuwe bestemming harer dochter.

En zoo spoedde de uitspanningstijd ten einde. Het nieuwe leerjaar ving weder aan, en het afscheid van moeder en dochter geschiedde ditmaal met meer opgeruimden geest dan den eersten keer.

Niet ten onrechte zegt het spreekwoord, dat men mettertijd aan alles gewent. Vrouw Mees althans ondervond dit ook tegen alle verwachting. Zij had gedacht, dat ze zich nimmer het tijdelijk gemis van hare dochter zou kunnen getroosten, en ziedaar.... zelfs Maandagen, die in den beginne met smart werden verbeid, waarop zij zich dan, terwijl haar man »markte", eenige oogenblikken met hare dochter kon bezighouden, gingen nu en dan ongemerkt voorbij; hetgeen ten gevolge had, dat zij eerst besloot om de veertien dagen mede te gaan; later werd dit eene maand; ja het gebeurde zelfs bijwijlen, dat zij haar Truitje in geen drie maanden opzocht. Het lieve kind kon immers zulke aardige brieven schrijven van vier kantjes groot postpapier, dat vrouw Mees avonden zoekbracht met ze te herlezen. Daarenboven had zij een boek met gedichten ten geschenke gekregen, die dan al bijzonder in haren smaak vielen. Nu en dan gebeurde het ook, in den lateren tijd, dat Truitje een brief schreef in het Fransch, Duitsch of Engelsch, die dan door dominee ontcijferd moest worden. O, indien men de goede vrouw eens gezien hadde, terwijl dominee niet geheel en al zonder inspanning zoo'n Engelsch schrijven vertolkte! Haar gelaat tintelde van vreugde en van moederlijken trots bij de gedachte dat haar »meid" zulke geleerde brieven schreef. Kijk, zij was in staat het te betreuren dat zij insgelijks niet eene meer zorgvuldige opleiding had genoten, daar zij zoo gaarne eens in zoo'n vreemde taal zou geantwoord hebben. Nu moest vader terugschrijven, hetgeen hem niet weinig moeite kostte, daar zijne vrouw, hem vóórzeggende, alle zaken dooreenhaspelde en hare gedachten wel even spoedig op het papier wou neergeschreven zien als zij ze uitsprak. Nu, baas Mees — hij bekende het gulhartig — ging beter met melk om dan met inkt, en hanteerde de hooivork vlugger dan de pen. Het was inderdaad een gelukkige avond in het kleine gezin, als vader zich zoo neêrzette om aan Truitje te schrijven. De man had natuurlijk de geheele tafel in beslag: wee dengene, die er bij ongeluk tegen stootte ! 't Is waar, hij zou Jan wel hebben kunnen opdragen dit ongewone werk te verrichten, daar die er beter in thuis was, maar dan was het niet goed. Vrouw Mees stond er op, dat haar man zelf schreef. Truitje was dit nu eenmaal zoo gewend; werd van die gewoonte afgeweken, dan zou zij wellicht het ergste vermoeden en vader

ernstig ziek wanen. Daarenboven, al ging het niet vlug, baas Mees had er zoo aardig slag van, zijne denkbeelden in den briefvorm in te kleeden. De minste bijzonderheden van Diemen werden er haarfijn in opgesomd, met de vereischte toepassing of gevolgtrekkingen, zoodat het Truitje stof tot nadenken opleverde. Hij wist haar ook telkenmale zoo ongemerkt op het hart te drukken, dat zij haren tijd toch vooral goed besteden zou, om — zooals het heette — moeder geen reden te geven tot ruggespraak met hare naaste kennissen, aan wie zij aanvankelijk zoo bitter haar nood had geklaagd over de onkosten, waarmede zoo'n »kostschoolgrap" gepaard ging, enz. enz.

Op die wijze, van tijd tot tijd afgewisseld door vakantiedagen, verliepen bijna vier volle jaren. Truitje had zich de beste getuigenissen waardig gemaakt van hare onderwijzeressen, die als uit één mond verklaarden, dat zij een voorbeeld was voor de geheele school. Begaafd met een uitnemend verstand en vlug begrip, had zij, als het ware spelende, de vier klassen der kostschool doorgemaakt, zoodat zij eene zekere bedrevenheid had in talen met de bijbehoorende vakken, muziek en handwerken. Dit een en ander had mevrouw Dam genoopt eens met haar op een vrijen dag — voor het einde van het laatste leerjaar — een bezoek te gaan brengen aan Truitjes ouders, ten einde te overleggen wat verder met haar zou worden aangevangen. Mevrouw Dam had er ernstig over gedacht aan de familië Mees voor te stellen om haar op te leiden voor het vak van onderwijs, overtuigd als zij zich hield, dat Truitje nog slechts zeer geringe voorbereiding behoefde om in hare examina te slagen; en dan was haar reeds eene plaats bereid aan de school, waar zij vroeger als leerlinge zich zoo bij uitstek had gekweten. Mevrouw Dam twijfelde geenszins of dit voorstel zou de goedkeuring van mijnheer Mees althans in dubbele mate wegdragen, daar zijne dochter nu toch, eigenlijk gezegd, zoo al niet ongeschikt, dan toch niet geroepen scheen, om hare kundigheden te beproeven »achter de koeien," waar hare moeder haar aanvankelijk voor bestemd had. De aannemelijkheid van het voorstel werd tevens nog verhoogd door de omstandigheid, dat mevrouw Dam geene nabestaanden had, die haar in hare betrekking zouden kunnen opvolgen, zoodat Truitje wellicht mettertijd aan het hoofd der inrichting zou kunnen komen. Mevrouw Dam toch was reeds

over de vijftig, en ernstig voornemens in niet ver verwijderde toekomst eene welverdiende rust te gaan nemen, daar zij zich van een meisje van twaalf jaar af uitsluitend op het onderwijs had toegelegd en — hetgeen in den onderwijzersstand niet zoo heel vaak het geval is! — de vruchten van haren arbeid op voorspoedige wijze had zien rijpen. Truitje had zij met haar voornemen bekend gemaakt, dat bij deze een gretig oor had gevonden. En niet te verwonderen. Gewent men aan het kwade, ook dikwijls geschiedt dit met het goede, indien alles zoo, als het ware van zelve, voor den wind gaat. Zij kon niet anders zeggen dan dat de schooltijd bij haar aangename herinneringen had achtergelaten. Mevrouw Dam namelijk was een van die onderwijzeressen, die haar vak wat onbekrompener opvatten, dan men in den regel ziet geschieden. Hare manier van onderwijzen was niet alleen geheel afwijkende van de gewoone schoolsche, maar ook de richting, die zij volgde, verschilde hemelsbreed van die der meeste onderwijzers, die geheel in het gareel loopen van een verouderd stelsel, dat in vroeger dagen, toen de eischen minder hoog gesteld werden, goed werkte, maar thans heeft uitgediend. Mevrouw Dam had dan ook, boven zoo vele anderen, in haar voordeel, dat zij, van goede afkomst zijnde, in beschaafde kringen toegang had en, bij eene fijne opmerkingsgave, zich die omgeving ten nutte had weten te maken. De meeste onderwijzers missen helaas dit voorrecht. Hunne slechte bezoldiging, die, ondanks de vele verbeteringen, waarover wij ons gelukkig in de laatste jaren te verheugen hebben, nog altijd een voldongen feit blijft, heeft natuurlijk ten gevolge, dat slechts de geringere klasse zich een werkkring kiest, die van zoo beslissenden invloed is op de maatschappij. Zoo vaak is er dan ook reeds op gewezen dat de onderwijzer, die er allerlei soms met zijn vak geheel onvereenigbare baantjes bij moet waarnemen om in de behoefte van zijn gezin te voorzien, daarenboven gedrukt door vele en velerlei zorgen, zijne plichten niet naar behooren kan waarnemen, waar het aankomend geslacht, dat aan zijne leiding is toevertrouwd, eerst op lateren leeftijd al de nadeelen van ondervindt. Dikwerf ook wordt 's mans gezag ten gevolge van netelige omstandigheden, waarin hij zich verplaatsen ziet, merkbaar geknakt; hetgeen hem wel de oogen voor deze en gene doet nederslaan, doch waarvan de school-

jeugd, die hem er soms in kinderlijken moedwil om bespot, bij slot van rekening alweder het slachtoffer wordt.

Deze alle waren echter overwegingen, die Truitje niet konden terughouden, daar ze verre buiten haren gezichtskring lagen, zoodat het voorstel van mevrouw Dam haar aanlokkelijk genoeg toescheen om zich reeds kostschoolhouderesse te droomen. Ook zij twijfelde niet, of de oudeluî zouden er wel genoegen mede nemen; te meer, daar zij een onvermoeid pleiter had in den persoon des schoolmeesters van Diemen, die mevrouw Dam hemelhoog verhief, daar zij meermalen verklaard had, dat hij Truitje de eerste beginselen van het onderwijs uitmuntend ingeprent en alzoo een goeden grondslag gelegd had om verder op voort te bouwen. Dat deze reden hem noopte zoo uitbundig in zijn loftuigingen te wezen, waar het mevrouw Dam gold, zeide hij er wel niet bij, maar toch liet hij niet onduidelijk doorschemeren, dat hij er bijzonder door gevleid was, en had men in den grond van zijn hart kunnen lezen, elke twijfel zoude zijn weggenomen. Meester zelf stond daarenboven hoog aangeschreven in de achting van geheel Diemen, en niet het minst bij baas Mees, die gaarne met hem van gedachten wisselde, daar hij, wegens zijne vrijzinnige denkbeelden, volkomen in diens smaak viel. Dit wist Truitje zeer goed, zoodat zij geen oogenblik twijfelde, of de nieuwe bestemming, die haar zoo zeer toelachte, zou door vaders woord bekrachtigd worden.

Doch haar was een ander lot beschoren. Voor nog de dag bepaald was, waarop mevrouw Dam en hare leerlinge de ontworpen plannen in het breede aan de familie Mees zouden gaan ontvouwen, werd de laatste eensklaps, geheel onverwachts, door eene angstige tijding huiswaarts geroepen. Truitjes broeder was door een hevige ziekte aangetast, die allengs zulk een dreigend karakter aannam, dat er gevaar voor zijn leven bestond. Intusschen — dus troostte mevrouw Dam niet ten onrechte — haar broeder was jong en sterk; men had dus geen reden zich zoo bezorgd te maken. Ook Truitje, hoewel verschrikt door dit onwelkom bericht, schepte goeden moed en ging huiswaarts, met de blijde hoop in het teeder zusterlijk hart, dat alles zich wel ten beste zou schikken. Helaas, waarom moest zij zich teleurgesteld zien! Slechts even had zij tijd hem eenige woorden van verwelkoming en

troost toe te spreken, die echter onbeantwoord bleven. De koorts was in het bloed geslagen en sleepte hem op vier-en-twintigjarigen leeftijd ten grave.

Wij zullen niet pogen de verslagenheid te schetsen, die door dit even onverwacht als spoedig sterfgeval werd te weeg gebracht. Vooral vrouw Mees, de teederhartige moeder, ging er diep onder gebukt. De pronkkamer, haar lust en leven, sinds zoo vele jaren het voorwerp van haar vrouwelijken trots, kon zij thans niet binnentreden zonder herinnerd te worden aan dat verpletterend oogenblik, waarop het lijk van den dierbaren afgestorvene er uitgedragen werd, om voor altijd van haar gescheiden te worden. Vlijde zij er zich vroeger vaak eenige stonden neder, om met genoegdoening hare blikken te laten rondgaan, thans verviel zij er telkenmale in diepe mijmering, terwijl zich dat hartverscheurend schouwspel als het ware weêr voor haren geest vernieuwde. O, hoe welkom waren haar dan de troostvolle, ongekunstelde woorden van Truitje, die haar overal met eene kinderlijke bezorgdheid opzocht, wel wetende hoezeer moeder hare opbeuring behoefde! Zoo moedig zette zij zich dan naast haar neder, om haar met opgewektheid toe te spreken en haar zachtkens toe te fluisteren dat zij haar nu dubbel liefhad; maar ach, het jeugdig gemoed was niet altijd bestand tegen dien vloed van tranen, en meermalen eindigde zij met insgelijks in moeders armen te weenen over het smartelijk verlies. Nu en dan ook stemde de gedachte aan zich zelve haar tot weemoedigheid. Wel was zij voorzichtig genoeg geweest hare moeder niet te laten blijken, dat zij zich aan de studie had willen wijden en thans haar levensdoel verijdeld zag; maar zelf gevoelde zij toch al te goed, dat zij op de boerenhofstede, hoe vol zoete herinneringen ook aan hare eerste levensjaren, niet meer op hare plaats was. Alleen de gedachte, dat zij eene grootsche taak vervulde door hare moeder het leven te helpen dragen en veraangenamen, was in staat haar met gelatenheid de toekomst te gemoet te doen treden. Ook vader, die in Jan zijn rechterhand had verloren, was niet altijd sterk genoeg om zijne smart te verbergen, zoodat te midden van het kleine gezin somberheid vaak de plaats innam van de vroegere opgeruimdheid. Zelden weêrklonk de frissche, heldere stem van Truitje meer in de ooren van vader en moeder, wier levenslust zij

nog weinige maanden geleden zoo zeer wist te verhoogen. En ach, juist in die oogenblikken van diep gevoelde smart zou haar liefelijk stemgeluid het hart der beide ouders zoo innig verkwikt hebben, dat bovenal behoefte had aan eene gepaste afleiding. Maar helaas, dat alles scheen voorbij te zijn, totdat zij langzamerhand, zich meer en meer bewust van de verheven roeping, die haar was weggelegd, de krachten vond om zich zelve te overwinnen en als een reddende engel op te treden in het zwaar getroffen gezin. Allengs veroverde zij op zich zelve die gulle opgewektheid, die, haar van nature eigen en op de kostschool ontwikkeld, in ieders oog eene zoo liefelijke verschijning maakte. Meer dan ooit zag vrouw Mees nu dan ook in, welke onschatbare weldaden zij zich zelve bereid had door hare dochter eene zoo zorgvuldige opleiding te hebben doen geven. Nu immers, als hare vlugge vingers over het klavier zweefden, was zij in staat die droeve mijmering in eene zoete begoocheling te doen overgaan, als de heerlijke tonen der muziek het ruime vertrek vervulden. Gevoelvol smolt hare stem samen met de zwellende akkoorden eener grootsche schepping der oude meesters, of luchtig en schalks begeleidde zij het vroolijk lied, waar bijwijlen de beide ouden mede instemden O, dan was men weêr zoo innig vergenoegd bij elkander, en werd eenigzins de leemte aangevuld, die overigens maar al te zeer gevoeld werd.

Op die wijze gingen de lange avonden ongemerkt voorbij, terwijl de dagelijksche arbeid voor het overige eene nuttige verpoozing aanbood. Met de lente zou ook weder een nieuw leven aanbreken, en de nieuwe vreugde de geleden smart uitwisschen. Dan ach, niet altijd baart de tijd de rozen, die het hopend hart zich schept langs de paden des levens. Een nieuwe slag zou zich doen gevoelen, wel van geheel anderen aard, maar meer beslissend dan de eerste. Er brak eene hevige veeziekte uit, die in een tijdverloop van veertien dagen eene zoo vreeselijke verwoesting aanrichtte in de stallen van baas Mees, dat hij zich weldra in eene onoverkomelijke geldelijke verlegenheid zag verplaatst. Het was daarenboven een slecht grasjaar geweest, zoodat hij bijna al het hooi voor den langen winter had moeten koopen. Op nieuw werd hij door zorg ter neder gedrukt, en toch, er moest gehandeld worden. Het voorjaar was nabij. Elke dag, die met stilzitten verloren

ging, zou hem onberekenbare schade veroorzaken. Van vrienden had hij geen hulp te verwachten; al de boeren in den omtrek hadden meer of min gevoelige verliezen geleden, zoodat er onder al zijne bekenden eene merkbare geldschaarschte heerschte. 't Is waar, zijn krediet was niet geschokt. Eene bijna dertigjarige bekendheid als eerlijk man zou hem tot een zekeren borg verstrekken bij vele kooplieden; maar ongaarne wenschte hij om verschillende redenen daarvan gebruik te maken. Van den anderen kant, hoe ontwikkeld baas Mees ook voor zijnen stand ware, ook hij had, gelijk iedereen, zijne vooroordeelen. Vrij wat moeite kostte het hem dan ook, eer hij besloot van een gewonen weg om geld te krijgen gebruik te maken, namelijk om hypotheek te nemen op zijne onroerende goederen. Nochtans de nood was dringend. Het was dan ook in dat bewustzijn, dat hij raad nam met eenen notaris, wien het al heel spoedig gelukte hem te overtuigen, dat dit middel volstrekt niets vernederends in zich sloot en zelfs door de voornaamste lieden werd te baat genomen. Nu bleef het nog slechts de vraag, of hij spoedig tegen aannemelijke voorwaarden zou slagen. Dank zij echter der goede zorg van zijn raadsman, werd hij in nadere betrekking gebracht met een vermogend grondbezitter van Weesp, die hem zelfs niet geheel en al onbekend was. Deze, de heer Van Bandwijck, die gewoon was zijne uitgestrekte goederen zelf te beheeren en alzoo volkomen op de hoogte was van de waarde der landerijen, kwam na weinige dagen de uitmuntend onderhouden boerderij van baas Mees in oogenschouw nemen, en zag al heel spoedig dat hij, tevreden met eene matige rente, door hem tijdelijk te helpen, ook de zelfvoldoening zou kunnen smaken van eene goede daad te verrichten. Al heel spoedig was men het dan ook over de zaak eens, die nog slechts de tusschenkomst van de bevoegde rechtspersonen behoefde om haar beslag te krijgen.

Baas Mees had zeer wijselijk niet tot in de kleinste bijzonderheden raad en daad genomen met zijne vrouw, wel wetende, dat deze ter goeder trouw zoo vele tijdroovende bedenkingen zou maken, dat hij het beter oordeelde haar eerst later zijne handelwijze te openbaren. Nu men echter tot zoover gevorderd was, zag hij er natuurlijk geen bezwaar in, haar met de geheele toedracht bekend te maken, weshalve hij den heer Van

Bandwijck uitnoodigde ook zijne woning eens te bezichtigen en hem in kennis te brengen met zijne vrouw en dochter. Het voorstel werd aangenomen, en weldra nam de welkome bezoeker plaats in de pronkkamer van vrouw Mees, wie hij niet kon nalaten zijne bijzondere ingenomenheid te betuigen met dit proefstuk van huismoederlijke netheid, die der bekende Oudhollandsche zindelijkheid alle eer aandeed. Vrouw Mees was hier natuurlijk niet weinig door gevleid. En de gulheid, waarmede hij haar deze hulde bewees, was wel in staat haar vertrouwen in te boezemen voor zijnen persoon, dien zij dan ook van stonde af aan te recht leerde hoogschatten. Meer echter nog dan door de pronkkamer, werd des heeren Van Bandwijcks belangstelling gaande gemaakt door de bijzondere mate van fijne beschaving, waardoor de dochter van deze boerenlieden zich onderscheidde, en hij kon zich niet weerhouden te vragen, waar het meisje hare opvoeding had genoten, die in elk opzicht getuigde van eene buitengewone zorgvuldigheid. Nu was vrouw Mees boven de wolken verheven, en vergetende hoe zij de plannen van haren man in den beginne had tegengewerkt, nam zij nu het woord, en deed het in haar moederlijken en rechtmatigen trots voorkomen, alsof het kind dit alles en wel uitsluitend aan haar verschuldigd was. Nu volgde een vloed van bijzonderheden, die alle haarfijn werden uitgepluisd, en den goeden dunk, dien mijnheer Van Bandwijck reeds van het gezin Mees had opgevat, nog, zoo mogelijk, verhoogden. Nadat de zaken waren bepraat, gaf hij zijn voornemen te kennen om den volgenden zondag eens met zijne vrouw aan te komen, die hij gaarne met Truitje in kennis wenschte te brengen.

En zoo geschiedde het. Mevrouw Van Bandwijck deelde nopens Truitje volkomen het gevoelen van haren man. Niets weêrhield haar dan ook den goeden ouders op de meest kiesche wijze voor te stellen, haar hunne dochter af te staan als gouvernante der beide jongejuffrouwen Van Bandwijck. Dit voorstel viel natuurlijk in Truitjes geest; doch zij begreep maar al te goed, hoezeer deze scheiding hare moeder zou grieven, weshalve ook van haren kant werd toegegeven aan de vele bedenkingen, die van moederszijde werden opgeworpen. Mevrouw Van Bandwijck moest het billijke der weigering toegeven. Intusschen kwam het toch tot een be-

sluit. Truitje zou namelijk voorloopig der beide meisjes eenige uren in de week pianoles komen geven, waartegen zelfs in moeders oog geen bezwaren bestonden.

Weldra had de veelbelovende kweekelinge van mevrouw Dam de achting der familie Van Bandwijck dermate gewonnen, dat zij er beschouwd werd als de vriendin des huizes, en hare ouders van tijd tot tijd mede tot de genoodigden behoorden; ja, uit de aanvankelijk oppervlakkige kennismaking werd eene innige vriendschap geboren, waarvan de goede vruchten niet uitbleven.

Juist één jaar toch na des heeren Van Bandwijcks eerste bezoek in de pronkkamer van vrouw Mees, was hij met zijne geheele familie op nieuw aangezeten. Ditmaal niet om over geldelijke aangelegenheden te spreken, want de zaken op »Veelust" stonden weder uitmuntend goed, maar om het verlovingsfeest te vieren van Truitje met zijn jongeren broeder. Onder de gasten bevond zich ook mevrouw Dam, wie menige hartelijke dronk werd toegebracht voor de gelukkige vorderingen, die het boerenmeisje onder hare leiding gemaakt had, en waarvan de beide verloofden vooral de heerlijke voordeelen zouden gaan genieten. Truitjes ouders waren nog vele jaren getuigen van het geluk hunner kinderen, wier beminnelijk kroost, in jeugdige dartelheid, zoo aardig »den boel konden opscheppen" in vrouw Mees' bescheiden pronkkamer, die altijd voor hen openstond; maar... »eerst voetjes vegen!"

EEN VERLOOFD VORSTELIJK PAAR.

Wij bieden onzen lezers hierbij de afbeeldingen aan van een vorstelijk paar, dat in December 1871 verloofd is en met ons koninklijk huis in meer en minder verwijderden graad van bloedverwantschap bestaat.

De verloofde prins, Karel August van Saksen-Weimar, geb. 31 Juli 1844, is de eenige zoon van den regeerenden groothertog van Saksen-Weimar en prinses Sophia der Nederlanden, derhalve een eigen neef van onzen koning. Hij heeft nog twee zusters, Maria, in 1849, en Elisabeth in 1854 geboren.

De prinses, Therese van Oldenburg, geb. 30 Maart 1852, is de jongste dochter van prins Peter van Oldenburg, een neef van den regeerenden groothertog. Deze prins Peter is een zoon van prins George van Oldenburg en Katharina Paulovna van Rusland. De laatste — eene zuster van Anna Paulovna (*Paulovna* is *Paulsdochter*), in leven gemalin van onzen koning Willem II — is, na den dood van haren gemaal, in 1816 hertrouwd met koning Willem van Wurtemberg, uit welk huwelijk twee dochters zijn geboren, Maria, thans weduwe van den graaf van Neipergg, en Sophia, onze koningin, van welke de verloofde prinses dus eene halve nicht is.

Wanneer men nu en dan in de dagbladen las, dat H. M. »haren broeder Peter" had ontmoet, hebben velen niet begrepen, waar die broeder zoo op eens van daan was gekomen, waarom wij de drie huwelijken van den vorigen koning van Wurtemberg nog eens even zullen voorstellen.

Willem I, koning van Wurtemberg, is:

In 1808 gehuwd geweest met Carolina Augusta van Beieren. Dit huwelijk is in 1814 *nietig verklaard*, en deze prinses hertrouwd met keizer Frans van Oostenrijk. Van kinderen bij den koning van Wurtemberg is niets bekend; de zaak is een familiegeheim.

In 1816 is de koning hertrouwd met de Russische grootvorstin Katharina Paulovna, wed. van prins George van Oldenburg, bij wien zij een zoon — Peter — had. Bij deze prinses heeft de koning twee dochters verwekt, Maria en Sophia, waarvan boven reeds is gesproken. Eene dochter — de jongste — van gemelden Peter is de tegenwoordige verloofde.

In 1820 — 's konings tweede gemalin overleed in 1819 — is hij voor de derde maal in den echt getreden met Paulina, prinses van Wurtemberg. Kinderen uit dat huwelijk zijn Karel, de tegenwoordige koning, en nog twee dochters, Katharina en Augusta, die beiden gehuwd zijn. Zijne weduwe is nog in leven.

KAREL AUGUST,

Erfgroothertog van Saksen-Weimar.

THERESE,

Prinses van Oldenburg.

HET XII^DE NEDERLANDSCH TAAL- EN LETTERKUNDIG CONGRES,

TE MIDDELBURG GEHOUDEN DEN 3den, 4den EN 5den SEPTEMBER 1872.

Door PLINIUS TERTIUS.

I.

VOORBEREIDING EN ONTVANGST.

In de hoofdstad van Zeeland werd in het begin der vorige maand een feest gevierd, dat inderdaad schitterend mocht heeten, met het oog op de krachten, waarover een stad van nog geen 17,000 inwoners beschikken kan.

Middelburg, waarvan een dichter der oudheid zong:

> Wie noemt Metel de bouwer deser vesten?
> Mijn stighter was een koninck van het westen,
> Die daer sijn naem de weerelt niet bevat,
> Begraven leyt in 't midden van de stat,
> Wiens gunste deed mijn hooge torens rijsen,
> En gaf my 't reght om reght den Zeeuw te wijsen,
> Dogh die gesien heeft Kairos heerlijkheyt,
> Segh, tweemaal Kairos ook in Zeelant leyt.

Middelburg, de oude hanzestad, die eenmaal in de handelsgeschiedenis van Nederland eene zoo schitterende plaats innam, doch vooral door gebrek aan goede en gemakkelijke communicatie veel van haar ouden luister heeft verloren, had het voorrecht het XII^de Nederlandsch taal- en letterkundig congres binnen hare wallen te zien vergaderen.

Weken, neen maanden te voren reeds werden toebereidselen gemaakt om de gasten uit Noord- en Zuid-Nederland waardig te ontvangen, en hoe meer de feestdagen naderden, hoe meer de spanning en opgewondenheid toenamen. Wat al verwach-

tingen, wat al wenschen werden geuit! hoeveel hoop en vrees vervulden de gemoederen! De regelings-commissie had eene zware taak, hoeveel steun zij ook bij menige vereeniging en bij de burgerij mocht vinden.

In de grootste steden zelfs en in het gunstigste jaargetijde is de regeling van dergelijke feestelijkheden aan eigenaardige bezwaren onderhevig, hoeveel te meer dan in eene plaats, waar men te kampen heeft met gebrek aan voldoende localiteit, en in een seizoen, waarin men ieder oogenblik moet vreezen de feestvierende menigte door een stortvloed uiteen te zien stuiven.

Men mag er te Middelburg fier op wezen de bezwaren van den eersten aard zoo gelukkig te hebben overwonnen, en er dankbaar voor zijn, dat zelfs geen enkel buitje het feestgenot verstoorde, maar integendeel het schoonste weder tot genieten uitlokte.

Natuurlijk zijn er ontevredenen. Men vindt steeds menschen, die iets hebben af te keuren; er zijn er altijd, die niets goed vinden dan wat zij zelf hebben geregeld, gedaan, geschreven of gezegd. Meestal behooren zij tot de miskende grootheden, tot de geniën die naar hun zin niet voldoende worden gewaardeerd; »niemand — zeide een Duitsche satiricus — is onrechtvaardiger jegens anderen, dan hij die verwaarloosd wordt," en van die miskenden en verwaarloosden vond men ook te Middelburg, zelfs op het congres.

Wij durven echter met gerustheid »bestatigen" — om eene geliefkoosde uitdrukking van het congreslid mr. Odilon Périer van Gent te bezigen, dat het XII^{de} Nederlandsch taal- en letterkundig congres, met al de daaraan verbonden feestelijkheden, over het algemeen tot aller genoegen is afgeloopen, dat de gasten, dankbaar voor het genotene, de Zeeuwsche hoofdstad hebben verlaten, en dat de Middelburgers zich steeds met genoegen de dagen zullen herinneren, waarop zij die gasten in hun midden zagen.

In 1870 zou het XII^{de} congres, volgens besluit op het XI^{de} te Leuven genomen, in Middelburg bijeenkomen; doch het uitbreken van den Fransch-Duitschen oorlog en van eene besmettelijke ziekte gaf aanleiding, dat die bijeenkomst werd uitgesteld. De regelings-commissie was — zoo als de voorzitter in de openingsrede mededeelde — van oordeel ge-

weest, dat de atmosfeer zuiver moest wezen als het congres bijeenkwam, en zij heeft daardoor getoond de strekking van de Nederlandsche taal- en letterkundige congressen goed te begrijpen; zij heeft dan ook al het mogelijke gedaan, om iedere aanraking van het congres met politiek te vermijden. In 1870/71 vreesde zij voor de spanning, waarin alle gemoederen ten opzichte van de politiek verkeerden, en stelde daarom het congres tot 1872 uit.

Die beslissing tot herhaald uitstel was reeds voor de regelingscommissie niet aangenaam en maakte hare taak niet ligter. Was het wonder, dat men in het anders zoo stille en kalme Middelburg met verlangen uitzag naar eenige dagen van leven en vroolijkheid, en dat men het uitstel alles behalve prettig vond?

Gelukkig is het voor eene hoofdcommissie, dat er altijd zoovelen zijn, die toch ook zoo gaarne eens op de planken verschijnen om eene rol te spelen, met een of ander insigne rond loopen, iets te beredderen en te bevelen hebben, en dan een zeer gewichtig gezicht zetten. Zulke menschen zijn onbetaalbaar, en men benoemt ze in allerlei commissiën: in eene commissie voor huisvesting, en ze gaan kamers kijken en huurprijzen bedingen; in eene commissie van orde en voor de zorg der behoeften op de zittingen, en ze zorgen voor papier, pennen en inkt; of wel in eene commissie voor een rijtoer of buitenpartij, en ze gaan rijtuigen en paarden zien, en spreken het noodige af met koetsiers en voerlieden. Krijgt men op het feestmaal bedorven visch of koud en halfgaar eten, wijt het niet aan de commissie voor den feestmaaltijd; acht dagen te voren heeft ze alles reeds geproefd en in orde bevonden. Op het congres te Middelburg waren typen van die soort van commissarissen. Men zou de pen van een Jan ten Brink moeten hebben om ze te schetsen. Apropos, waarde lezer! als ge soms dr. Jan ten Brink niet kent, en ooit op een congres iemand ontmoet met een zwierig uiterlijk, een paar forsche bakkebaarden, een zwarten rok en witte glacé-handschoenen aan, met een roos (geen ridderorde) in het knoopsgat, in 't kort, iemand die altijd zijn best doet om de aandacht tot zich te trekken, dan ziet ge dr. Jan ten Brink, den schrijver van de »Oostindische dames en heeren."

Met medewerking van verschillende commissiën dan was

de hoofdcommissie er in geslaagd een flink programma voor congres en feesten op te stellen en uit te geven; met ingenomenheid werd het begroet en gelukkig uitgevoerd.

Wie de stad in haar gewone doen kent, moest op Maandag avond den tweeden September verbaasd staan over de menigte menschen, die zich door straten en langs kaaien bewoog, — die kaaien, waar eenmaal de schatten van Oost en West werden gelost, waar zoo menig gebouw kan getuigen van door den handel verworven kapitalen. Uit bijna alle huizen wapperde de Nederlandsche driekleur, uit velen ook het Belgisch rood, geel, zwart. Op de spits van den »langen Jan", eigenlijk de Abdijtoren, zag men

»het teeken, o heilige vlag!
Van trouw en van vroomheid en moed,"

terwijl iets lager verscheidene Nederlandsche en Belgische vlaggen wapperden.

Dat was een gejuich, toen de in spanning verwachte trein arriveerde, die de Noord- en Zuid-Nederlandsche gasten aanvoerde, en hartelijk het welkom, dat hun werd toegeroepen, vooral hartelijk de woorden, die de voorzitter der regelingscommissie, mr. W. C. M. de Jonge van Ellemeet, hen in de wachtkamer toesprak.

Nu ging het in een eenigszins verwarden optocht, begeleid door een muziekkorps, eenige pekkranzen en chineesche lantarens, naar het Schuttershof, waar in de sierlijk gedecoreerde zaal de plechtige ontvangst door den burgemeester van Middelburg, jhr. mr. J. W. M. Schorer, zou plaats hebben. Dat was waarlijk hartelijke, flinke taal, die hij Middelburgs gasten toeriep, en geen wonder, dat een daverend applaudissement hem in de rede viel, toen hij woorden sprak als deze:

»Welkom daarom allen in deze grijze stad, die wel met hart en ziel aan Noord-Nederland is gehecht, maar te veel herinneringen van vroegeren tijd aan hare Vlaamsche afkomst heeft, dan dat zij, die gedurende eeuwen de twistappel was tusschen Vlamingers en Hollanders, thans niet de meest geschikte plaats zoude zijn, waar Zuid- en Noord-Nederland komen bewijzen één volk te zijn". En ook later, toen hij zeide: »Immers, hoe lief wij ieder ons vaderland mogen hebben, wij zijn één volk, want wij hebben ééne taal." Ten slotte kon hij dan ook gerust de overtuiging uitspreken: »Ik weet dat gij deze plaats niet

meer zult verlaten dan met de overtuiging, dat de van ouds geroemde Zeeuwsche gastvrijheid voor u geen ijdel woord is geweest."

Met niet minder geestdrift werden de slotwoorden toegejuicht van den Welkomstgroet van den heer J. C. Altorffer, den congresleden door Middelburgs liedertafel onder leiding van den heer Kirrwald toegezongen:

„Welkom! strijders voor de taal
„Vondel's lier ontvloten; —
„Willems' strijd en zegepraal
„Bij zijn stamgenooten; —
„Welkom op het vreedzaam veld,
„Waar het kunst en kennis geldt;
„Kampt er kloek en krachtig! —
„De eigen leus ons wapen spelt;
„„*Eendracht* slechts *maakt machtig!*""

De officieele vertegenwoordiger der Belgische regeering, de heer Desiré Delcroix, dankte voor de ontvangst, en uitte de beste wenschen voor de goede samenwerking van Noord- en Zuid-Nederlanders op dit congres.

Toen trad professor von Driessche uit Brussel op en electriseerde als 't ware de talrijke toehoorders door zijne opgewonden in Vlaamschen tongval uitgesproken rede, waarin hij verklaarde, dat toen de Vlaamsche broeders dien morgen de grenzen waren gepasseerd, zij hadden gevoeld, dat de grens voor hen geen grens was; zij waren in geen vreemd land gekomen; voor de zonen van denzelfden stam bestond de grenslijn niet; zij gevoelden zich hier te huis, en waren gelukkig, de banden, die ons vereenigen, nauwer te kunnen toehalen.

De plechtige ontvangst had plaats gehad, de rij der feesten was op officieele wijze geopend, en lang nog bleef men gezellig bijeen in den fraai verlichten tuin van het Schuttershof, onder het ruischen der tonen van de schutterijmuziek Oude kennismakingen werden vernieuwd, nieuwe vriendschapsbetrekkingen aangeknoopt, menige hartelijke dronk gewisseld, en wel kon men getuigen:

Wir sitzen so fröhlich zusammen,
Wir haben uns alle so lieb,
Wir heitern einander das Leben;
Ach, wenn es doch immer so blieb'!

II.

HET CONGRES.

Eene aanzienlijke schare stroomde Dinsdag morgen den 3den September naar de concertzaal op de Groenmarkt, waar een paar standaarden met Nederlandsche en Belgische vlaggen en schilden, met de opschriften: »De taal is gantsch het volk" en »Bataven, kent uw taal en heel haar overvloed," de plaats aanwezen, waar de openbare zittingen van het congres zouden worden gehouden.

Het was inderdaad een indrukwekkend schouwspel, die ruime zaal, thans opgepropt vol met mannen van allerlei rang en stand, en zooveel mogelijk op de voorste rijen een aanzienlijk aantal Middelburgsche schoonen, allen vereenigd om te hooren wat de grootste taalkenners uit Noord- en Zuid-Nederland in het belang van de Nederlandsche taal zouden bespreken. Daar zag men: de professoren Heremans en van Driessche uit Gent en Brussel, mannen gloeiende van liefde voor het Vlaamsch, eene liefde die zij trachten over te brengen in de harten van hunne leerlingen; mr. van der Auwera uit Leuven, de president van het XIde congres; den gevierden zanger van Antwerpen, den ook in Nederland zoo gewaardeerden van Beers; zijn nevenstander op het gebied der proza, Hendrik Conscience van Brussel Daar zag men zoo menig opgewonden Vlaming, menig warm strijder voor de Vlaamsche beweging, die »de eenheid van den Dietschen stam" als leuze in zijn vaandel voert; een de Geyter, een Geelhand, een Willems, enz. uit Antwerpen, een J. Hoste, van Lee, Scherpenzeel, enz. uit Brussel, een Max Rooses en Rogghé uit Gent, en menig ander bekend persoon.

Maar ook Noord-Nederland zond zijne keurbende op letterkundig gebied naar het Middelburgsch congres: professor M. de Vries uit Leiden, de medewerker van het oneindige Woordenboek; de Utrechtsche hoogleeraar Brill, die zich tot kleiner, maar wellicht vruchtbaarder arbeid bepaalt; Nicolaas Beets, een bijzonder vriend van den luimigen Hildebrand; Hofdijk, de schilder met de pen; de zoo »bescheiden" dr. J. ten Brink, aan wiens pen wij zoo menige schoone lettervrucht danken; en nog zoo vele bekwame en bekende mannen, die

zich in de genegenheid van het Nederlandsch publiek verheugen.

Weldra hadden allen plaats genomen, de regelings-commissie had hare zetels rondom de groene tafel op de met bloemen en busten versierde estrade bezet, en de voorzitter van die commissie (en niet, zooals de verslaggever van *Het Vaderland* vermeldde, de eere-voorzitter), mr. W. C. M. de Jonge van Ellemeet, greep naar den voorzittershamer om stilte te verwerven, ten einde de stereotype openingsrede te houden, die iedereen met groote nieuwsgierigheid te gemoet zag.

Hoewel de heer de Jonge van Ellemeet het praedicaat van Jonkheer, zooals hij ten onrechte door verschillende verslaggevers werd genoemd, niet voert, is hij een aristocraat *pur sang*, en reeds zijne verschijning is voldoende om ieder daarvan de overtuiging te geven. Hij is een type van zijne soort, die soort van aristocraten, die langzamerhand uitsterven, omdat de aristocratie niet meer past in het kader van den nieuweren tijd, doch die ons den wensch ontlokken, dat zoo lang er aristocraten zijn, ze dan nog maar tot die soort mochten behooren.

Wel verklaarde de heer de Jonge van Ellemeet, na de hartelijke woorden, den vorigen avond door den burgemeester van Middelburg den gasten toegesproken, hen niet meer in het bijzonder welkom te willen heeten; doch deze verzekering bleek de eerste oratorische figuur van den redenaar (en — zegt de verslaggever van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* — de heer de Jonge van Ellemeet *is* een redenaar) te zijn, want hij riep den congresleden wel degelijk het welkom toe, en nam vervolgens tot uitgangspunt voor zijne rede het verschil in omstandigheden tusschen nu en 42 jaren geleden.

Misschien zal men zeggen: Waartoe nu de wonde opengereten? waartoe de wellevendheid tegenover zijne gasten uit het oog verloren, om aan de oude veeten te herinneren? Wij haasten ons op te merken, dat, zoo voor iemand, er voor den heer de Jonge van Ellemeet aanleiding bestond om op dit oogenblik zich de dagen van 1830 en 31 te herinneren. Hij toch behoort tot het reeds zoozeer gedunde aantal oud-leerlingen der Utrechtsche hoogeschool, die bij het uitbreken van den Belgischen opstand in 1830 de wapenen opvatteden, in het tegenwoordige Tivoli, destijds de tuin van Kees van Leeuwen,

elkander aanspoorden om die Belgen eens flink te kloppen, en als vrijwillige jagers deelnamen aan den strijd, die ons veel geld kostte en, zoo al eenigen, dan toch gemakkelijk verworven roem opleverde.

Over dien strijd zelven sprak echter de redenaar verder niet; maar hij ging er terstond toe over om te onderzoeken naar de oorzaken, die tot zulke veranderingen hebben geleid, dat thans de Vlamingen met zang en klang, onder het wapperen der banieren, waren ingehaald. Hij wees op de oude betrekkingen tusschen Zeeland en België, op de vele Vlaamsche geslachten, die zich vroeger in Zeeland en vooral in Middelburg hadden gevestigd, en zocht voorts in de bestemming van de menschheid en in de taal de oorzaak van den veranderden toestand. Het slot der rede was eene ernstige aansporing om het congres vrij te houden van ieder politiek debat; eene aanmaning, die niet overbodig bleek te zijn, en die, helaas! niet altijd werd opgevolgd. Sommige menschen kunnen zich niet buiten de politiek te houden!

Na eenige voorbereidende werkzaamheden zou het bureel worden geconstitueerd. Ge zoudt wellicht denken, waarde lezer, dat dit eene lastige geschiedenis is, eer al de aanwezige congresleden hunne stem voor de verschillende leden van het bureel hebben uitgebracht. O neen! men springt daar vrij wat gemakkelijker mede om. De regelingscommissie bepaalt vooruit, uit welke personen het bureel van het congres zal bestaan, en wie in de besturen der afdeelingen zitten zullen. Reeds vóór de opening der zitting waren de lijsten gereed, hoe de verschillende bureaux zouden zijn samengesteld, en daarop prijkten de burgemeester van Middelburg reeds als eerevoorzitter, en de heer de Jonge van Ellemeet als voorzitter van het congres. Doch

„*Wer darf das Kind beim rechten Namen nennen?*"

De vergadering droeg den voorzitter der regelingscommissie, de Jonge van Ellemeet, op, de personen voor de bureaux te verkiezen, en hij nam die opdracht aan, doch verzocht verschoond te blijven van de benoeming van een president van het congres. Waarom? Waarom benoemde hij dien niet? Wij herhalen den regel van Goethe:

„*Wer darf das Kind beim rechten Namen nennen?*"

Daar stond eensklaps professor de Vries uit Leiden op (aan welke letter van het Woordenboek zou hij tegenwoordig bezig zijn? AFSLUITEN op de A en OMZAKKEN op de O zijn de laatste woorden, die behandeld zijn. Kwaadwilligen meenen, dat daarmede het geheele Woordenboek reeds is *afgesloten* en *omgezakt*) en deed het voorstel — hetwelk hij met enkele welsprekende woorden aandrong — om mr. de Jonge van Ellemeet tot voorzitter te benoemen. Hoe professor de Vries tot dat voor velen onverwachte voorstel kwam, bleef een raadsel, doch het ging goed op; een daverend applaudissement weergalmde, en de heer de Jonge van Ellemeet, de dilettant letterkundige, zooals hij zich zelf noemde — de schrijver van het *Museum Catsianum*, was tot president van het XII^de^ Nederlandsche taal- en letterkundig congres geproclameerd, en aanvaardde die taak als onder vreezen en beven.

Het bureel werd aldus samengesteld: eerevoorzitter jhr. mr. J. W. M. Schorer, burgemeester van Middelburg; voorzitter mr. W. C. M. de Jonge van Ellemeet; ondervoorzitters de heeren van der Auwera, J. van Beers, prof. M. de Vries en mr. M. F. Lantsheer; secretarrissen de heeren J. Brouwers, professor E van Driessche, mr. G. N. de Stoppelaar en F. Nagtglas.

Voor de eerste afdeeling werden benoemd: tot voorzitter dr. N Beets; tot ondervoorzitters de heeren dr. Heremans en dr. J. ten Brink; tot secretarissen de heeren de Geyter, Johan Gram en G. Keller, stenograaf.

Voor de tweede afdeeling: tot voorzitter professor Vreede; tot ondervoorzitters de heeren L. Geelhand van Merxem en dr. P. Alberdingk Thijm; tot secretarissen de heeren J. Blockhuys, J. M. E. Dercksen en J. Boudewijnse, stenograaf.

Voor de derde afdeeling: tot voorzitter de heer W. J. Hofdijk; tot ondervoorzitters de heeren Max Rooses en Mart. Nyhoff; tot secretarissen de heeren Maurits van Lee, W. Rogghé en W. Keuskamp, stenograaf.

Op voorstel van den voorzitter werd de heer J. C. Altorffer benoemd tot penningmeester van het bureel.

De aandacht verdient nog een woord, door professor van Driessche gesproken, waarbij hij een beroep deed op de loyaliteit van de Nederlandsche pers, omdat de verslagen van het laatst in Leuven gehouden congres in de Fransch-Belgische bladen zóó treurig waren geweest, dat het congres er

werkelijk bespottelijk door werd gemaakt, terwijl men had beweerd, dat te Leuven de vrijheid van spreken door clericalen invloed belemmerd geweest was.

Na een complimentje van dr. ten Brink aan de regelingscommissie en een voorstel van den heer Maurits van Lee (de man van de zegelafschaffing op de dagbladen en met een verkleurd ridderlintje in het knoopsgat) om iederen dag de werkzaamheden voor de afdeelingen te regelen, werd de eerste algemeene vergadering gesloten en begaven de leden zich naar de afdeelingen.

De eerste afdeeling kwam in hare eerste zitting al tot geen resultaat, en van daar, dat haar geestige voorzitter, N. Beets, opmerkte, dat het hier wel was *Luctor*, maar niet *Emergo*. Er werd veel en goed gesproken — trouwens, de eerste afdeeling was verreweg de meest belangrijke en de drukst bezochte, ook door dames — maar men werd het niet eens »over het gebruik van bastaardwoorden." Het onderwerp was door dr. Jan ten Brink ingeleid, die het gebruik van bastaardwoorden verdedigde, daar den kunstenaar vrijheid moet worden gelaten om bastaardwoorden te gebruiken, indien deze het best zijne gedachten uitdrukken. Wij behoeven niet zoo bevreesd te zijn voor het gebruik voor bastaardwoorden als onze Vlaamsche naburen bij hun strijd tegen het Fransch.

Dr. Schaepman wilde de bastaardwoorden wel behouden, waar ze noodzakelijk zijn om een bepaald denkbeeld uit te drukken, doch hij vreest voor stijlbederf en waarschuwt tegen overdrijving.

Eene interessante discussie (!) ontstond nu tusschen den heer ten Brink en professor de Vries over de woorden »papa" en »mama". De professor was van oordeel dat die woorden niet van Franschen oorsprong zijn, maar afkomstig van het eerste stamelen der kinderen, die deze klanken het gemakkelijkst uitspreken; de doctor daarentegen beweerde, dat zij bastaardwoorden uit het Bourgondische tijdvak waren, en ziet in de verkorting van *papa* tot *pipa* een bewijs voor vreemden oorsprong. Geen student had zich nog verstout het heilige woord »vader" te verknoeien.

Het is wel jammer, dat die quaestie over de afkomst van »papa" en »mama" niet is uitgemaakt; want het zou toch vreeselijk zijn, als het onechte woorden waren!

De heeren Muskeyn, Heremans en Vader streden nog over het gebruik van het woord *frontier* in plaats van *grens*, totdat de voorzitter, de heer Beets, een einde maakte aan de discussie door in eene even geestige als welsprekende rede geheel de quaestie samen te vatten. Hij kwam tot het resultaat, dat vrijheid van spreken en drukken onbepaald moet worden toegelaten, maar dat het gebruik van bastaardwoorden ontstaat uit affectatie of armoede; de schrijver moet in de eerste plaats meester zijn over zichzelven, maar ook over de taal, die hij moet weten te kneden en te verwerken. De grenzen tusschen echte en bastaardwoorden zijn niet aan te wijzen; zij wisselen en veranderen met den tijd. *Beurs* b. v. is een vreemd woord, want onze voorouders spraken van *buidel*; maar zal men nu *beurs* verwerpen om *buidel* in de plaats te nemen? — Zie, dat waren weer gulden woorden in zilveren schalen van den geestigen Hildebrand!

In de tweede afdeeling werd de noodzakelijkheid voor Noord- en Zuid-Nederland van eene beknopte geschiedenis van beide rijken ten gebruike bij lagere en middelbare scholen besproken. De heer Ecrevisse verdedigde met den heer Désiré van Spilbeek die noodzakelijkheid; doch bezwaren werden aangevoerd door den heer Anton Bergman, die het onmogelijk acht een geschiedenis-boek zamen te stellen, dat voor beide landen geschikt is. Wij scharen ons aan zijne zijde; want ondersteld, dat een boekje over geschiedenis ten gebruike op de lagere scholen van Noord- en Zuid-Nederland de wederzijdsche kennis en belangstelling zou kunnen vermeerderen, hoe is het mogelijk de gebeurtenissen voor beide landen uit hetzelfde oogpunt te beschouwen? Denk slechts aan de feiten van 1830! Hoe wil men die voor Nederland en België op dezelfde wijze verklaren en verdedigen, zonder een van beiden te grieven en te kwetsen? De individualiteit van een der beide rijken zou geschonden moeten worden; het eergevoel van een van beide worden gekwetst. Men kwam dan ook omtrent dit onderwerp tot geen resultaat.

Belangrijk was de rede van den heer Geelhand over de historische verbintenis der beide Nederlanden door geest en taal, roem en zeden, en evenzeer de conclusie waartoe hij kwam, dat de groote natiën wel in naam aan het hoofd van verlichting en beschaving staan, maar in waarheid dikwijls

ter school kunnen gaan bij de kleine volken. Minder interessant was de over dit onderwerp door de heeren Verbrugge en Arnoldt gevoerde discussie.

Professor van Driessche hield in de derde afdeeling eene »betooging", die grooten bijval verwierf, over een onderwerp, dat tegenwoordig noodzakelijk de aandacht moet trekken, n. l. over het tooneel als eene staatsvolksinstelling. Ons bestek laat niet toe den redenaar op den voet te volgen bij de historische ontwikkeling van zijn onderwerp, en omtrent de gevolgen, die de verschillende stelsels, welke ten opzichte van het tooneel zijn toegepast, hebben na zich gesleept. De eenige practische uitkomst, die wij hadden verkregen, was de stichting van het Nederlandsch tooneelverbond.

De conclusie van professor van Driessche was drieledig: 1o. dat het gevaarlijk is het tooneel aan de leiding van de regeering over te laten; 2o. dat het hoogst wenschelijk is, dat de gemeenten zich belasten met de ondersteuning van het tooneel; 3o. dat het noodzakelijk is dat het volk zijn eigen tooneel ondersteunt. Zijn grondbeginsel is: het tooneel voor en door het volk uit eigen krachten, terwijl de gemeente dat tooneel ondersteunt als de voortzetting van het openbaar onderwijs.

De heer Max Rooses was het wel in vele opzichten met professor van Driessche eens, maar hij was voor ondersteuning door de regeering.

Des namiddags ten 2 ure werd de tweede algemeene vergadering geopend, en na eenige voorbereidende werkzaamheden kwam aan de orde het verslag over het voorstel van dr. A. van der Linde te 's Gravenhage (thans te Berlijn), op het XIe Congres gedaan omtrent de wenschelijkheid om op volgende congressen het voorlezen van geschreven opstellen en redevoeringen te verbieden. Het verslag werd door den heer M. F. Lantsheer uitgebracht, en de conclusie der commissie van rapporteurs strekte om het voorstel van den heer van der Linde te verwerpen, de voorlezing van opstellen toe te laten, onder bepaling dat de duur, zoo van deze als van de overige voordrachten, in den regel niet langer zal zijn dan van tien minuten, terwijl tot overschrijding van dien tijd telkens vergunning van de vergadering zal worden gevorderd.

Dr. Jan ten Brink, hoewel hij niet instemde met het voor-

stel van dr. van der Linde, nam echter den handschoen voor dezen op, gedachtig aan het: *Les absents ont tort.* Hij verdedigde de vrijheid van spreken op de congressen, en was van oordeel, dat de bijval van het publiek meestal zal moeten beslissen of de spreker den moed zal hebben om voort te gaan. Het tienminutenstelsel achtte hij in strijd met de humaniteit van den voorzitter, daar deze meestal niet onverbiddelijk genoeg zal wezen om den hamer te laten vallen.

Ook de heer Beets meent, dat de humaniteit van den voorzitter in strijd is met het tienminutenstelsel, en hij gelooft ook, dat het jammer zou wezen het publiek te storen in zijn genot, als het een goed stuk hoorde. Het publiek is rechter over den spreker, en een goed stuk zal niet vervelen, ook al duurt het langer dan tien minuten, terwijl een slecht stuk altijd te lang is, al duurt het slechts vijf minuten. Maar hij zou gaarne zien dat het publiek zich tegenover den spreker meer vrijheid veroorloofde, en evenals in Engeland, wanneer het stuk vervelend is, uitriep: *too long!* Natuurlijk werd deze opmerking luide toegejuicht, en onmiddellijk het voorstel-Beets aangenomen om uit het voorstel des commissie de bepaling van den tijd van tien minuten weg te laten. Aldus gewijzigd werd het laatstgenoemde voorstel goedgekeurd.

Professor Vreede betrad de tribune, om een lijkrede te houden op het overleden congreslid dr. F. A. Snellaert. Op weinig aangename wijze werden de verdiensten van Snellaert, »dien goeden, besten man", geschetst. Professor Vreede was diep bewogen, zoo bewogen, dat hij somtijds bijna niet kon spreken. Men moest wel diep doordrongen worden van de zachtaardigheid en gemoedelijkheid van dien professor; hij moet wel zeer vatbaar wezen voor zachte indrukken; maar hij heeft alles behalve de gave om ze aan zijn gehoor mede te deelen.

De laatste wensch van Snellaert werd ons door Vreede overgebracht, n. l. de stichting van een fonds, waaruit jongelingen uit België en Noord-Nederland zouden kunnen studeeren, ten einde den Nederlandschen geest in België te bevorderen.

Vreede — dien wij altijd voor »den denkbeeldigen staatsman" houden, die in *de Spectator* van 1856, onder het motto: *Tel qui entend rouler le tambour, se croit né géneral*", een voor-

stel tot belastinghervorming aanbood, — Vreede eindigde, zonder dat het geduldige publiek onder bepaald kenbare vormen had geroepen: »*Too long!*" De heeren Max Rooses en professor Heremans ondersteunden den wensch van wijlen Snellaert, door Vreede tot een voorstel hervormd, en door de vergadering werd besloten alle daarop betrekking hebbende stukken voorloopig tot advies naar de eerste afdeeling te zenden.

Het was een geestelijke, aan wien vervolgens door den voorzitter het woord werd verleend. Onwillekeurig beving ons eene huivering, gedachtig aan Herder's woorden: *Fast ist kein Stand unter allen gelehrten Ständen, wo so viel Krüppel zusammen kommen, als der geistliche; Noth, Armuth, niedriger Ehrgeiz, hundert schlechte Vorstellungen treiben die Menschen dahin zusammen, so dass Gott, statt der Erstlinge seines Geschlechtes, oft mit dem Ausschuss zufrieden sein muss.* Een oogenblik slechts had echter dr. Schaepman, van Rijsenburg, het woord gevoerd over »Neerlands grootsten dichter uit den nieuweren tijd, mr. Isaäc da Costa", of alle vooroordeelen waren verdwenen, en we werden medegesleept door de welsprekende taal, de schitterende beelden, den rijkdom van gedachte, de degelijke studie van den dichter van *Parijs.* Liefde, geloof en karakter waren, volgens dr. Schaepman, de drie eigenschappen, die den dichter vormen en die bij da Costa vereenigd waren, terwijl men dezen ten onrechte van hardheid, te weinig populariteit en objectiviteit beschuldigde.

De verslaggever van *Het Vaderland*, die misschien veel houdt van knaleffect, noemt de laatste woorden van dr. Schaepman de beste: »Da Costa was niet populair, maar in de wereld der groote dichters is de populariteit eene eigenschap, die men kan missen; want boven de populairiteit staat — de onsterfelijkheid." Veel meer trok ons de vergelijking aan van da Costa met een rots. Da Costa was een scherpe, hoekige figuur, maar even als een rots, wier duizende kanten en lijnen de stralen der zon weerkaatsen, zoodat zij één groote kroondiamant gelijkt.

Als de heer Schaepman een aangenamer orgaan had en een sierlijker voordracht, en vooral zijne redevoeringen niet las, dan zou hij stellig een eereplaats innemen onder onze grootste redenaars, en als zoodanig niet minder worden gewaardeerd

dan nu reeds als dichter en letterkundige. Wel mocht de heer Beets de onderstelling wagen, dat wel niemand zou willen onderzoeken, of de heer Schaepman langer dan tien minuten had gesproken.

Hiermede eindigde de tweede algemeene vergadering.

Woensdag den 3den September werden in de eerste afdeeling een paar onderwerpen behandeld, die later in de algemeene vergadering werden ter sprake gebracht, terwijl eene discussie over een voorstel van mr. D. van Eck, om de algemeene vergadering voor te stellen, geen titels voor de namen te voegen, tenzij die op wettelijke verordeningen steunen, en aan de regeering het verzoek te richten, om geen titels meer toe te kennen en de bestaande af te schaffen, tot geen resultaat leidde, daar de heer van Eck zijn voorstel introk, omdat verscheidene personen het wel met hem eens waren over de zaak zelve, maar de portée van het voorstel afkeurden.

Met geestdrift en ingenomenheid verdedigde mr. van Eck zijn voorstel, en herinnerde er aan, hoe tusschen twee rijks-administratiën een twist was ontstaan over het al of niet toekennen van den titel »WelEdel gestrenge", welke twist eene werkstaking ten gevolge had.

Dr. ten Brink meent, dat de goede smaak ons moet leiden, terwijl professor Vreede het onmogelijk acht de titels bij congres af te schaffen. Dit behoort tot den geest van den tijd, die weinig vertrouwen stelt in eene »excellentie", die toch niet »excellent" is. Nicolaas Beets wil de beslissing in deze quaestie aan de publieke opinie overlaten, en hij meent dat de discussie alhier kan medewerken om die opinie tegen de titulatuur levendiger te maken.

Door velen werd betreurd, dat mr. van Eck zijn voorstel introk en het onderwerp niet op de algemeene vergadering ter sprake kwam. Had hij slechts eenigen degelijken steun gevonden en hadden de voorstanders van zijn voorstel in de afdeeling niet gezwegen, dan ware misschien een krachtiger *votum* door de algemeene vergadering uitgesproken. Toch kan reeds deze discussie tot bewijs strekken, hoe bespottelijk hooggeplaatste en geleerde mannen onze dwaze titels vinden.

De heer J. Blockhuys, van Antwerpen, hield in de tweede afdeeling eene beschouwing over de dagbladen als middel van

volksopvoeding, en wenschte dat zoowel hun taal als inhoud wijziging zou ondergaan.. Dit is een van die *pia vota*, die men wel kan uiten, doch waarschijnlijk nooit in vervulling zal zien komen. Censuur zou een krachtig werkend middel zijn; maar de voorzitter wees er op, dat deze niet wenschelijk is, omdat zij de persvrijheid beperkt. Men moet, volgens hem, alles overlaten aan het gezond verstand van het publiek.

De andere onderwerpen, in deze afdeeling besproken, kwamen ook in de algemeene vergadering in behandeling. In de derde afdeeling liepen de discussiën over het tooneel in Noord-Nederland en de vlucht der Limburgsche pers gedurende de laatste jaren, waarna de heer Scherpenseel eene rede hield over den invloed, dien de stereotypie thans in het drukwezen, vooral in Duitschland, Frankrijk en Engeland, uitoefent, en het wenschelijke voor de Nederlandsche pers om deze nijverheid ook in Nederland in te voeren of er meer uitbreiding aan te geven.

De derde algemeene vergadering, die des Woensdags ten 2 ure werd geopend, was wel de meest belangrijke en ook de meest geanimeerde. De zaal was stampvol bezet en het aantal dames sterk toegenomen; menig aardig kopje trok wellicht meer de aandacht tot zich dan de geleerde heeren uit Noord en Zuid.

De vergadering vereenigde zich met de conclusie van het rapport der commissie van het XI^de congres, betreffende de oprichting van eene academie van taalkundigen, strekkende om het daartoe gedane voorstel te verwerpen. In Zuid-Nederland is reeds een dergelijke academie gesticht, doch eene vereenigde voor Noord- en Zuid-Nederland achtte de commissie om verschillende redenen onuitvoerbaar. Vervolgens werd door het congres de noodzakelijkheid gedecreteerd van het tot stand komen van een historischen atlas der Nederlanden voor schoolgebruik geschikt, en voorzien, als opheldering, van de voornaamste feiten, gebeurtenissen en staatsinstellingen, zonder zich nochtans met waardeering of beoordeeling er van in te laten.

Eene commissie werd benoemd om zich in betrekking te stellen met het hoofdbestuur van het Nederlandsch zangersverbond te Dordrecht, ten einde op een volgend congres rapport

uit te brengen over de middelen tot verkrijging van goede Nederlandsche zangstukken. Voorts werd de commissie, op het XIe Congres op voorstel van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels benoemd, gemachtigd om zich tot de Nederlandsche regeering te wenden, met het verzoek, dat het haar moge behagen de regeling van het copierecht niet op de lange baan te schuiven, en om ook aan de Belgische regeering de belangen van letterkunde en boekhandel in dit opzicht kenbaar te maken.

Ware de heer Muskeyn, uit Sas van Gent, gedachtig geweest aan de Génestet's woorden:

„En zoo uw Proza rolt en staat,"
„Hoezee!
„Maar zoo gij straks in 't Rijm vergaat,
„O wee!"

hij zou misschien zijn gedicht »Vooruit!" maar in den zak hebben gehouden; want het bleek duidelijk, dat de vergadering het *too long* vond.

Daar dr. Jan ten Brink het voorstel van den heer mr. W. van der Kaay, die afwezig was, tot uitnoodiging aan de Zuid-Nederlandsche Congresleden om op ieder Congres verslag uit te brengen omtrent het gebruik van de Nederlandsche taal in België, overnam, vroeg de voorzitter, of ook een der aanwezige Vlaamsche leden dergelijke mededeelingen wilde doen. Op die uitnoodiging besteeg een jongman de tribune, wiens naam onafscheidelijk aan het XIIe Congres verbonden zal blijven en dien men wel de held van het feest kan noemen: de heer Odilon Périer, advokaat te Gent. Bij een aangenaam voorkomen heeft de heer Périer eene groote mate van vrijmoedigheid en gemakkelijkheid van spreken, terwijl zijn welluidend orgaan hem in staat stelt zich goed te doen verstaan. In eene uitvoerige rede schetste hij de grieven der Vlamingen, wegens het niet gebruiken der Vlaamsche taal op rechterlijk gebied, waardoor bijna dagelijks de ongelukkigste verwarringen ontstaan en de grootste onrechtvaardigheden plaats hebben, daar getuigen, rechters, beschuldigden en advokaten elkander niet verstaan. Door tal van voorbeelden, grootendeels aan de praktijk van den heer Périer zelven ontleend, wist de redenaar de belangstelling van zijne hoorders in hooge mate op te wek-

ken, en geen wonder dat een storm van toejuichingen hem ten deel viel.

Hij wenschte dat het XIIe Nederlandsche taal- en letterkundig Congres zou besluiten zich tot de Belgische regeering te wenden met het verzoek, dat alle studenten in de rechten een gedeelte van het admissie-examen zouden afleggen in de Vlaamsche taal, en dat bovendien zij, die het voornemen te kennen gaven in de magistratuur, vooral om bij de Vlaamsche provinciën, geplaatst te worden, bij hun candidaats-examen voldoende blijken zouden moeten geven het strafwetboek in Vlaamschen tekst te kunnen verklaren. Een tweede voorstel strekte, de Belgische regeering te verzoeken, dat een authentiek Vlaamsch strafwetboek zou worden uitgegeven.

Daar tegenwoordig geen authentieke Vlaamsche vertaling van dat wetboek bestaat, heeft de ondervraging van den beschuldigde, zelfs door den ambtenaar van het openbaar ministerie, in het Vlaamsch plaats; doch die ambtenaar neemt zijn requisitoir in het Fransch, in welke taal ook de rechter vonnis velt.

De heer Périer had bij zijne voorstellen echter buiten den waard, dat wil zeggen buiten den voorzitter gerekend; want deze meende, op grond van alinea 2 der maatregelen van orde, dat »geen onderwerpen zullen worden besproken, geen besluiten genomen worden, dan die het belang van beide deelen van Nederland in het bijzonder, en van hen, die Nederlandsch spreken, in het algemeen betreffen", dat de voorstellen van den heer Périer niet in behandeling konden komen, omdat zij niet het belang der beide deelen van Nederland raken.

De heer Périer gaf dit echter niet toe, en na de daverende toejuiching der vergadering liet de voorzitter hem toe zijne rede te vervolgen, die nu eene schets opleverde der treurige gevolgen van het uitsluitend gebruik der Fransche taal bij de gendarmerie. De sterk sprekende voorbeelden, die spreker aanhaalde, stelden het hoog ernstige van den toestand zoozeer in het licht, dat de vergadering herhaaldelijk in een Homerisch gelach losbarstte. Onder donderend applaudissement verliet de heer Périer den katheder. Van dat oogenblik was hij de verklaarde lieveling van het publiek. *Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.*

De voorzitter bleef bij zijne meening, dat de voorstellen-

Périer geen onderwerp van behandeling konden uitmaken. Nicolaas Beets schaarde zich aan zijne zijde; doch dr. ten Brink en professor Vreede kozen partij voor den heer Périer, en vooral ook het flinke, Zeeuwsche kamerlid, de scherpzinnige jurist van Eck, die den voorzitter aan het verstand trachtte te brengen, dat het hier een onderwerp betrof in het belang »van hen, die Nederlandsch spreken in het algemeen." Men dacht, dat de onverbiddelijke logica den reeds leelijk in de engte gedreven voorzitter tot het inzicht van zijne dwaling zou hebben gebracht; doch deze geleek *dem Geist, der stets verneint.* Nu trad de *deus ex machina* van het congres, de heer M. F. Lantsheer, op, en wist, door op een andere bepaling uit de maatregelen van orde te wijzen, het voorstel uit te lokken dat de heer Périer zijne voorstellen op het bureel zou deponeeren, om den volgenden dag aan de orde te worden gesteld. Evenwel was nog niet uitgemaakt, of zij een onderwerp van behandeling konden uitmaken, en de discussie begon op nieuw, ernstig, nu en dan zelfs scherp. De beslissing werd aangehouden; doch de vergadering was zoo vermoeid, dat de heeren Heremans en Brill beleefdelijk bedankten voor de eer om nu nog als sprekers op te treden.

De laatste congresdag was een drukke dag. In de eerste afdeeling werden door den heer Delcroix, ten opzichte van de mogelijkheid tot uitbreiding van de Nederlandsche taal onder de Waalsche bevolking in België, belangrijke mededeelingen gedaan, waarna door dr. N. Beets, dr. ten Brink en mevrouw Storm onderhoudende bijdragen werden geleverd naar aanleiding van de vraag, of het mogelijk, noodig of wenschelijk is om pogingen aan te wenden tot het bewaren van de zuiverheid der Nederlandsche taal, waar die buiten België en Nederland gesproken wordt, b. v. in Zuid-Afrika, Japan, de Nederlandsche koloniën en Noord-Amerika? Over het algemeen waren de conclusiën van de sprekers niet gunstig voor eene toestemmende beantwoording van de vraag.

Na eene bijdrage over het rechte gebruik van wijzen en tijden, als middel om de taal te verrijken, door dr. Romeyn, schetste de heer Max Rooses in een uitvoerige rede den stand der Vlaamsche beweging en den loop dien zij in den laatsten tijd had genomen. Verschillende overwinningen waren

behaald door de invoering van het Vlaamsch als officieele taal, o. a. in den provincialen raad van Oost-Vlaanderen en in sommige gemeenteraden.

In de tweede afdeeling viel niet veel belangrijks meer voor, terwijl in de derde de mededeelingen van den heer van Lee omtrent de vlucht der Limburgsche pers in de laatste jaren tot het resultaat leidde, dat die pers niet zeer is vooruitgegaan; althans de voorbeelden omtrent taal en stijl waren allerbedroevendst. De heer Wedding was (althans volgens het Congresblad) van oordeel, dat de groote Noord-Nederlandsche bladen, als het *Dagblad*, *de Tijd*, *de Standaard*, enz. al niet beter zijn. Van zijne vrienden moet men het toch maar hebben. Enfin! de heer Wedding sloeg den spijker op den kop, en het bleek inderdaad, dat men zich niet vergiste door de woorden van La Fontaine en de fabel: *Le Corbeau et le Renard* op hem toe te passen:

Si votre ramage se rapporte à votre plumage,
Vous êtes le fénix des hôtes de ce bois.

De bekende Middelburgsche letterkundige J. C. Altorffer sprak nog over de invoering der boekdrukkunst in zijne woonplaats, en daarmede eindigden de voornaamste werkzaamheden van deze afdeeling.

De laatste algemeene vergadering werd om de vele werkzaamheden ten 1 uur geopend. De eerste spreker was dr. A. de Jager uit Rotterdam, die in eene korte, maar kernachtige rede hulde bracht aan de verdiensten van den overleden taalkundige J. H. van Dale, van Sluis. Levendige toejuichingen bewezen hoezeer de vergadering met den spreker instemde.

De heeren Heremans en Brill zagen, uit eerbied voor de vele werkzaamheden, van het woord af, en dr. E. Laurillard, aan wien nu de beurt was, verklaarde wel niet minder eerbied voor de werkzaamheden te hebben, doch als allen om die reden wegbleven, zou er niets meer worden gedaan. Dat was nu eerst een geestige opmerking!

De zoetsappige Amsterdamsche kanselredenaar, het voorwerp van zooveel geestelijke liefde, werd al toegejuicht vóór hij den mond had geopend om te spreken. Hij handelde over woordspelingen in onze taal, en bestreed de meening der Nederlandsche natie, alsof de Nederlandsche taal ongeschikt

zou zijn voor woordspelingen. Dr. Laurillard verdeelde de woordspelingen in zes soorten, en gaf over iedere soort voorbeelden, waarvan J. D. Zimmerman zou hebben gezegd:

Al wat gij aan de waereld biedt,
Is roofgoed, diefstal, anders niet.

Het was een compilatie van allerlei aardigheden, eigenlijk flauwiteiten, zooals: Een timmermansbaas lag op sterven, en liet den meesterknecht bij zich komen met hout; hij wilde zelf het hout voor zijn doodkist uitzoeken, waarin geen enkele kwast mocht wezen. Toen de kist gemaakt was en het lijk van den baas er in lag, zei de meesterknecht: Nu is er toch nog een kwast in. — Een bijziende man moet een kleine vrouw hebben, om zijn leed te kunnen overzien. — Er was een apotheker, die *Spruitenburg* heette; straatjongens krabden de *r* van het naambordje uit, en nu stond er *Spuitenburg*, enz.

De heer Laurillard debiteerde legio van dat gehalte, en verliet het spreekgestoelte, terwijl hij een stortvloed zeer gezochte woordspelingen uitsprak, en onder het daverend applaudissement van het over zooveel geestigheid en talent opgetogen publiek. O, ware Multatuli tegenwoordig geweest, hij zou hebben uitgeroepen: »Publiek, ik veracht u met de diepste verachting!" vooral toen het herhaaldelijk teekenen van ongeduld en afkeuring gaf, onder de rede van mr. J H. de Stoppelaar over eenige Middelburgsche dichters uit de 14de en 15de eeuw.

De heer de Stoppelaar is geen redenaar en mist vele vereischten daarvoor. Hij las eenigszins eentonig en zonder eenige voordracht zijn stuk voor, dat echter door tal van historische bijzonderheden zeer verdienstelijk was en de sporen droeg van nauwgezet en vruchtbaar onderzoek. Waarschijnlijk zal men het in het officieel verslag van het congres met genoegen lezen, en opmerken, dat het vele bouwstoffen bevat voor de kennis van het standpunt der letterkunde in dien tijd, ook in Zuid-Nederland.

Het bleek ook nu weder hoe oppervlakkig ons publiek is, en hoezeer voor den redenaar de uitvoering van zijn stuk alles is, wil hij niet dat al zijn moeite en werk verloren zijn Wie geen redenaars-talenten bezit, wage het niet voor het publiek op te treden!

Wij mogen niet vergeten te vermelden, dat vóór de optreding van mr. de Stoppelaar dr. Laurillard een kleine tuchtiging ontving van Nicolaas Beets — die betoogde, dat de Nederlandsche natie de Nederlandsche taal niet ongeschikt had geacht voor woordspelingen; de voorbeelden van dr. Laurillard zelve hadden het tegendeel bewezen: maar de letterkundigen hadden het gebruik van woordspelingen een *mauvais genre* genoemd, en waren er tegen te velde getrokken. Aan hen dus de schuld.

Met levende toejuiching werd de optreding van dr. Schaepman van Rijsenburg begroet, die verklaarde dat de Zeeuwsche lucht zijn dichtader niet had verstijfd, maar dat integendeel de hartelijke ontvangst, hem hier ten deel gevallen, zijn poëtisch gevoel had opgewekt. Ziehier de gespierde verzen, die hij, onder den titel *Aan Neêrlands fiere taal*, met warmte en gevoel voordroeg, hoewel ook thans de gebreken van lezen en gedwongen voordracht hem aankleefden:

Voorbij zijn de dagen van glorie en glans;
De leeuw is geen koningsleeuw meer;
Onze vlag beurt nog fier hare kleuren ten trans,
Maar ze beurt haar in engere sfeer;
Onze stem klinkt niet langer langs vlakten en zee
Door de Ruyters en Trompen gevoerd,
Onze vloot ligt daar rustig en veilig ter reê,
Door de kabels der onmacht gesnoerd.

Onze roem is voorbij, onze glorie verging;
In de schaal weegt ons Holland zoo licht;
Och, wij traden terug uit der machtigen kring,
Waar eens Holland Euroop had gericht;
Maar klinkt onze stem dan niet langer langs de aard
In den dreunenden klank van 't metaal,
Wij hebben toch de eer onzer vaadren bewaard:
Wij hebben der Vaderen taal!

Wij hebben de taal, die, monarchen ten trots,
Voor 't bestaan van ons volk heeft gepleit,
Die langs 't slagveld der eer, boven 't golvengeklots,
Onzen naam, onze faam heeft verbreid!
Wij hebben de taal, die aan Zuid en aan Noord
Den roem van den Leeuw heeft gebracht,
En getuigenis gaf in het krachtige woord
Van zijn eerlijke manlijke kracht.

Ja, wij hebben die taal en wij houden die taal
  Als het best wat de voortijd ons gaf;
En wat ook de vreemdling al spottende smaal',
  Wij staan haar aan spotters niet af!
Onze smart, onze vreugd, onze toorn, onze klacht,
  Geeft zich lucht in ons Nederlandsch woord,
Wat het hart heeft gevoeld, wat de geest heeft gedacht
  Spreekt de taal onzer moeder weêr voort!

O, blijve de taal dan het pand onzer eer,
  Als onze eere zoo vlekloos bewaard —
Dan viel nog uw grootheid, o Holland, niet neêr,
  Dan blijft onze glorie gespaard! —
Wat de wentling der eeuwen dan ook doe vergaan,
  Wat ook valle voor 't eerlooze staal,
Wees blijde, o mijn Holland, uw volk blijft bestaan,
  Want de ziel van het volk is de taal!

Nu kwamen de voorstellen aan de orde. In de eerste plaats die, welke de heer Odilon Périer den vorigen dag had ter tafel gebracht; doch hij had die gewijzigd in dit voorstel: »Het XII^de^ Nederlandsch taal- en letterkundig congres spreekt den wensch uit, dat de bezwaren, die in de rechtspleging in België bestaan, voor zooveel betreft het gebruik der Nederlandsche taal, zooveel mogelijk worden opgeheven, en besluit dat van dien wensch kennis zal worden gegeven aan den minister van justitie in België." De voorzitter had nu geen bezwaren meer, en de vergadering vereenigde zich onder daverend applaus met het voorstel van den heer Périer.

Het voorstel der eerste afdeeling om een beurs ter nagedachtenis van dr. Snellaert te stichten, waaruit een Zuid-Nederlander aan eene Noord-Nederlandsche hoogeschool zou kunnen studeeren, werd aangenomen en tot commissie van uitvoering werden benoemd de heeren Vreede, Max Rooses, de Jonge van Ellemeet, Heremans en Julius Vuylsteke.

Naar aanleiding van de vraag der regelings-commissie: »Tot waartoe in Zuid-Nederland en het westen van Duitschland kan men zeggen, dat eenige Nederlandsche tongval de volksspraak is, al bedienen de hoogere standen in schrift en bij het spreken in vergaderingen zich doorgaans van Fransch of Duitsch?" had aanleiding gegeven tot een voorstel van professor P. Alberdingk Thijm, om hem eenige exemplaren van het verslag van het congres toe te zenden, ten einde die aan

personen in Duitschland te adresseeren, van wien het bekend is, dat zij wezenlijk belang stellen in de Nederlandsche taal- en letterkunde.

De man, van wien men beweert dat hij zoo vaak in strijd met zijnen naam als rustverstoorder optrad, professor Vreede, debuteerde ook thans weder als zoodanig allergelukkigst. Hij wist naar aanleiding van het voorstel-Thijm eenige onaangenaamheden, ook op politiek terrein, ten opzichte van Duitschland te zeggen, — hoewel hij zelf verklaarde dat zijne moeder »een goede beste Duitsche vrouw" was geweest — die een storm van verontwaardiging verwekten en de vergadering letterlijk gedurende eenige oogenblikken het aanzien van een Poolschen landdag, een Dordsche synode of een Fransche nationale vergadering gaven, totdat de *deus ex machina*, de heer Lantsheer, weer optrad, en den vrede wist te herstellen, die door Vreede was verbroken. (Eene woordspeling à la Laurillard.)

Nu ontstond er eene kluchtige schermutseling tusschen den heer Fredericq uit Mechelen en den voorzitter der derde afdeeling, den heer Nijhoff (in plaats van Hofdijk, die onverwacht had moeten vertrekken).

Eerstgenoemde beweerde, dat door die afdeeling een besluit was genomen, terwijl laatstgenoemde het tegendeel volhield. De heer Fredericq verklaarde, dat het slot der vergadering van de derde afdeeling nog al verward was geweest, en hij scheen een voorstel te hebben willen doen, waarvan echter niets was gekomen. Dit voorstel — dat het XIIe Congres den wensch uitspreke, dat het Nederlandsche tooneelverbond meer ondersteuning moge ondervinden — werd terstond aangenomen.

Door den heer Max Rooses was een voorstel ingediend, strekkende dat pogingen zullen worden aangewend om de belangstelling der Noord- en Zuid-Nederlandsche bladen in de Vlaamsche zaak te bevorderen, en ten tweede om pogingen aan te wenden, ten einde eene vermindering van het porttarief op de dagbladen tusschen de beide landen te verkrijgen, zoo mogelijk tot een halve cent per nommer. Met warmte verdedigde hij dit voorstel; doch de heer van Eck wees op het onmogelijke voor de Nederlandsche regeering om, bij de internationale regeling voor de porttarieven, alleen met België anders te contracteeren, en dat nog wel alleen in het be-

lang van het gedeelte der Belgische bevolking, dat Vlaamsch spreekt.

Een schitterend bewijs van politisch-geographische kennis werd door den heer Fredericq gegeven. Hij wees n. l. op het uniform-port tusschen de verschillende Duitsche landen, en meende dat Nederland en België in den zelfden toestand verkeeren, en dus ook voor die landen uniform-port best kon worden ingevoerd. Jean Paul zou bij de redeneering van den heer Fredericq misschien wel gedacht hebben aan den ezel met één oor.

De heer Max Rooses liet echter niet los. Er moest weer een middel gevonden worden om den knoop op te lossen. Wie zou thans Reinhards rol vervullen? Immers:

Wird etwas wicht'ges vorgenommen,
Wenn Fürst und Herren zusammen kommen,
Muss Reinhard stets den Knoten losen!

Het was wederom de heer Lantsheer, die het middel vond om allen te bevredigen, door den heer Rooses in overweging te geven zijn voorstel in dien zin te wijzigen, dat het Congres zich bepale tot het verleenen van zedelijken steun door het uitspreken van een wensch. Hiermede nam de heer Rooses genoegen, en de vergaderiug vereenigde er zich mede.

Warm en heftig was de strijd over de plaats, waar het XIIIe Congres zou worden gehouden. Brussel en Antwerpen streden om den voorrang. Beide plaatsen hadden een officieele uitnoodiging tot het Congres gericht. Voor Brussel streden professor von Driessche en de heeren Jottrand en Scherpenseel; voor Antwerpen professor Heremans en de heer de Geyter. De laatsten behaalden de overwinning. Met 91 stemmen werd besloten in 1873 naar Antwerpen te gaan, terwijl 58 stemmen voor Brussel waren uitgebracht.

De heer van Beers bedankte namens de vergadering den voorzitter, en deze betuigde zijnen dank aan de vergadering, de regelingscommissie, en vooral den secretaris; de voorzitter sloot met den wensch, dat het XIIIe Congres zich »plichtvormig" zou aansluiten aan het XIIe Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres.

III.

DE FEESTEN.

Toen in de zitting der provinciale staten van Zeeland van den 5den November 1869 werd gesproken over de provinciale toelage aan de regelingscommissie van het XIIe N. T.- en L. Congres toe te kennen, verklaarde de heer Vader, dat hij er voor was het Congres hier [in Middelburg] te ontvangen, en, als dit noodig was, het op vermakelijke wijze bezig te houden; maar de som, die als provinciale toelage werd voorgesteld [f 800], kwam hem te hoog voor. Welke som de regelings-commissie ontving, weten wij niet, daar aan gedeputeerde staten een crediet tot f 800 voor deze werd geopend; maar wij weten wel, dat de congresleden op »vermakelijke wijze" zijn beziggehouden, en dat zij zich uitmuntend amuseerden. Het moet dan ook worden erkend: Middelburg heeft zichzelve overtroffen.

Uit bijna ieder huis wapperde de Nederlandsche vlag, uit velen ook de Belgische. Sierlijk was de groote markt gedecoreerd, met de nette muziektent in het midden, en daar omheen eenige kleine bloemperken met een rasterwerk en de beelden der vier jaargètijden. terwijl in breeden hooge standaards met schilden en banieren zichverhieven, en, door de heldere zon beschenen, een recht vroolijk aanzien opleverden.

De belangstelling en de deelneming waren algemeen. Dit heeft men in eene kleinere stad altijd voor, en vandaar dan ook zeker, dat de vreemde gasten zoo bijzonder tevreden waren over de ontvangst hun in Middelburg bereid, en over hetgeen zij daar genoten, In eene groote stad zouden ze minder zijn opgemerkt; in Middelburg werden ze door ieder gezocht, en ieder wedijverde om het hen zoo aangenaam mogelijk te maken.

Eene beschrijving der feesten zou hier niet op hare plaats zijn. Slechts enkele gedeelten willen we aanstippen, en in de eerste plaats den optocht, bij de ontvangst, van het station naar het Schuttershof. Hoewel men te Middelburg veel van optochten houdt, gelukken ze niet altijd even goed. Ook deze, hoe fantastisch hij bij het licht der Bengaalsche vlam-

men ook scheen, moet als mislukt worden beschouwd. Alles liep door elkander; het publiek stapte tusschen de rijen mede; de geheele stoet was niets dan een verwarde menschenmassa, voorafgegaan door vier trompetters en een muziekkorps, terwijl hier en daar enkele pekkransen en eenige banieren boven de hoofden uitstaken.

De nieuwgebouwde zaal van het Schuttershof, met hare rijke gasverlichting, was keurig gedecoreerd, en de muziekale letterkundige bijeenkomst, die daar Dinsdags-avonds werd gehouden, was het glanspunt van de feestviering. Jammer dat de ruimte te beperkt was om allen belangstellenden eene plaats te geven. Nadat de welkomstgroet van den heer Altorffer door Middelburgs liedertafel was gezongen, droeg de heer Vrugtman een fragment uit da Costa's *Caïn* voor; na hem oogstte mevrouw Kleine nieuwe lauweren met de voordracht van *de dochter van Herodias* van B. ter Haar, en niet minder later met die van *Jan Janssen* van N. Beets. Van Beers debuteerde met zijn *De zoon van den metseldiender* en de heer Kirrwald met de andante en finale uit het G-mol-concert voor piano, van Mendelssohn. Ten slotte werd het *Vlaggelied* van Heije door de liedertafel flink gezongen; maar eene aangename verrassing had intusschen N. Beets der vergadering bereid door de hoogst eenvoudige, maar indrukwekkende voordracht van het volgende door hem vervaardigde gedicht *Aan Zeeland:*

Hef, Zeeuwsche leeuw! de breede kop
En schouders uit de baren,
Schud fier en trotsch de manen op
En laat uw oogen waren
Langs drom bij drom, uit elk gewest
In uwe hoofdstad saam geprest,
Waar, onder roos en palmen
De schoonste tonen galmen.

Met dien van Holland, u getrouw
Sinds zooveel honderd jaren,
Biedt Vlaandrens leeuw u thans de klaauw
Bij onze vrede-altaren.
De staatkunst scheidt en scheurt en deelt;
De taal vereenigt, zalft en heelt;
En Cats en Zevecoten
Zijn eeuwig bondgenooten.

O land van Cats, goed Zeeuwsch, goed rond,
Die 't zout en 't zoet vereende,
Waar Bellamy het speeltuig vond
Dat Roosjes dood beweende;
O bloemhof rijzende op uit zee.
De vriendengroet, de zegenbeê
Van alle Dietsche tongen
Wordt thans u toegezongen.

Uw vette klei zij meer en meer
Met voedzaam goud beladen,
Uw handel bloei, gelijk weleer,
Op nieuw beproefde paden.
De ronde Zeeuw verandre nooit!
De Zeeuwsche zij zoo schoon als ooit!
En al wat Zeeuwsch is toone
Den glans van 't Goede en Schoone!

Dien zelfden avond was het stadhuis geillumineerd, was er muziek op de Markt en werd de toren van het zoo schoone in Gothischen stijl gebouwde stadhuis met Bengaalsch vuur verlicht. Nog laat in den nacht zat men voor de societeit *de Vergenoeging* op de Markt gezellig en feestvierend bijeen, en niet minder den volgenden avond in den tuin van het Schuttershof, onder de uitmuntende muziek van het muziekkorps der veldartillerie uit Arnhem, kapelmeester de heer Grund.

Donderdags avonds werden de feesten officieel gesloten door een prachtig concert op het sierlijk geillumineerde feestterrein op het Molenwater en een goed vuurwerk van den heer Hendrikx uit Antwerpen. Des middags had een feestmaaltijd plaats gehad, die zich onderscheidde door slechte spijzen, enkele goede, maar tal aan mislukte toasten, en die door den voorzitter, de Jonge van Ellemeet, werd geopend met de herinnering aan de tweede der tafelwetten van Cats:

„Doch of je staet of dat je sit,
Maeckt dat je Godt te voren bidt,
Opdat je seghen krijghen meught,
En so gheniet je rechte vreught."

Er werd niet geapplaudiseerd.

Vrijdags had nog eene rijpartij naar Domburg plaats, en bij die gelegenheid toonde de heer de Jonge van Ellemeet hoe

een waar aristocraat de gastvrijheid opvat, door het geheele gezelschap op zijn landgoed Overduin een collation aan te bieden, waarover slechts éen roep is, n. l. dat het uitmuntte door keur van spijzen, vruchten en wijnen, terwijl de zonen en dochters van den gastheer zelven de gasten bedienden. Dit bezoek bij den heer de Jonge van E. zal steeds de aangenaamste herinneringen bij de congresbezoekers opwekken, te meer daar men te Domburg een maaltijd kreeg, die in slechtheid wedijverde met het feestmaal van den vorigen dag.

Maar er zijn tal van aangename herinneringen aan dit congres verbonden. De gastvrijheid en welwillendheid van den commissaris des konings, baron van Lynden, van den burgemeester Schorer, van mr. G. N. de Stoppelaar, en van zoovele anderen, zal men niet licht vergeten. De jas van Conscience, het kopje thee van mevrouw Kleine, zekere witte hoed, de man met de witte uiteinden en zoo menig kluchtig intermezzo zullen de leden van het XIIe Congres elkander meermalen in het geheugen roepen, en stellig was bij het vertrekken de afscheidswensch aan het grijze Middelburg welgemeend en het »tot weerziens!" een hartelijke wensch.

Und kommen wir wieder zusammen
Auf wechselnder Lebensbahn,
So knüpfen an's fröhlichen Ende
Den fröhlichen Anfang wir an.

Vraagt men naar de resultaten van dit congres? Voor de kennis, de veredeling en de uitbreiding van onze taal zullen ze luttel zijn. Misschien zal het toch wel enkele vruchten ook op dit gebied afwerpen, maar dan in allen gevalle slechts zijdelings.

Doch men kan op andere vruchten wijzen, die niet minder waarde hebben. Door dit congres zijn de banden versterkt, waardoor twee natiën verbonden zijn; er is veel bijgedragen tot wederzijdsche waardeering en vereering. Bijeenkomsten als dit congres bevorderen de goede verstandhouding, de beschaving, de humaniteit bij individuën en volken, en kunnen veel toebrengen tot een algemeen beteren maatschappelijken toestand. Breng de volken tot elkander, laten ze elkander leeren waar-

deeren; dat zal de beste grondslag voor een algemeenen vredebond kunnen worden! Moge daartoe het XIIe Nederlandsch taal- en letterkundig congres iets hebben bijgedragen!

EENE AUTO-BIOGRAPHIE.

Medegedeeld door G. P. Roos.

Den Heer Uitgever van het Leeskabinet.

Mijnheer!

Uw tijdschrift heeft zich, hoewel het onder de zoogenaamd meer populaire gerangschikt moet worden, steeds onderscheiden van anderen door steeds het nuttige met het aangename te paren.

Het is sedert jaren zijnen eigenaardigen stillen gang gegaan, en bedrieg ik mij niet, dan getuigt zijn veeljarig bestaan zeer voor zijne degelijkheid.

Waarom deze soort van lofrede? Och — *mijn* gevoelen is, dat ze nog te weinig zegt; dan dit is u ligt niet voldoende: beschouw ze dus als een soort van inleiding voor het stuk, dat ik u onder den titel „eene autobiographie toezende. Ik had dat stuk anders kunnen betitelen, hetgeen den inhoud bewijzen zal; ik had het kunnen noemen: „Hoe men in het begin der XVIIIe eeuw schoolmeester werd"; ik had kunnen gewagen van bijdragen en opmerkingen tot en op het gebied der zielkunde. Doch een en ander zou *of* te wijdloopig geworden zijn, *of* wellicht meer beloofd hebben dan het bleek te geven; daarom bepaalde ik mij tot bovenstaanden titel, en de lezers van uw Tijdschrift zullen, zoo ze er iets meer in vinden dan een kroniekmatig verhaal, redenen hebben om zich over de plaatsing te verheugen.

Uw Tijdschrift nam steeds alles op wat op allerlei gebied wetenswaardig en nuttig was; het is daarom dat ik wenschte u deze bijdrage boven anderen te zenden.

Ze komt uit eene landstreek, waarover nog weinig *populairs* geschreven is, en waar toch nog zoo vele bronnen onbemerkt liggen, wier opdrogen voor het algemeen werkelijk te betreuren zou zijn, en die slechts op eene ontginnende hand wachten. In hoe verre mijne hand daartoe de krachten bezit, mogen uwe lezers en moogt Gij zelf beoordeelen.

Mijne bijdrage heeft een zeer *locale* kleur: de *West-Zeeuwsch Vlaamsche.* Daar echter, waar zulks noodig is, zal eene of andere aanteekening van mijne hand den text ophelderen.

Wat dien text zelven betreft, wenschte ik hem zoo zuiver mogelijk te volgen, zonder echter de geheele biographie mede te deelen; want die mededeeling zou uwen lezers dadelijk van de vruchten dezer kleistreek doen walgen, hoe eenvoudig, kinderlijk soms het geslachtregister des auteurs opgesteld zij.

Enkele uitdrukkingen, waarbij eene aanteekening tot pedanterie zou leiden, wil ik eenvoudig tusschen haakjes ophelderen, en zoo doende geloof ik den lezer van het Leeskabinet eenige oogenblikken nuttig en aangenaam bezig te kunnen houden; mocht ik het verlangen bij allen opwekken om meer van dien aard te wenschen, dan zal dat mij aanmoedigen om op den ingeslagen weg voort te gaan.

Aardenburg, 14 September 1872. R.

Het werkje, waaraan ik de volgende bijzonderheden ontleen, is geschreven door het lid eener familie, die, naar ik met grond vermoeden mag, in de mannelijke linie ten minste uitgestorven is, zoodat ik met de mededeeling mij geenszins aan onbescheidenheid schuldig make door het handschrift, dat mijn wettig eigendom is, dienstbaar te maken ten algemeene nutte.

De titel van mijn H. S. is, — dit behoeft, wanneer men het oog slaat op gedrukte werken van dien tijd, nauwlijks eenig betoog — zeer breedvoerig, doch karakteristiek genoeg om het afschrijven te wettigen, namelijk:

GESLAGT-REGISTER

van PIETER DU FLO en ANTHONY BOSSCHAARD,

Mitsgaders eenige aangeteekende Familiën, en voorname dingen die er in deselve sijn voorgevallen.

Den leser en stoote sig niet aan de Geringe dingen die er in staan, dewijl mijn oogmerk is, den geringen en slegten staat van dese twee voornoemde familjen aan te toonen, opdat mijne Kinderen haar niet en souden verheffen: want ik schrijve van haar, met versoek, dat soo jemant van deselve in staat is, na mijn Dood, om het selve te vervolgen dat Zij het doen zoude, jk segge Zij, omdat ik geen Zoon en hebbe, jndien niemand van de mijne in staat is, om hetselve te doen, is mijn versoek, dat mijn broeder Leopold Halle (1) het doen soude, want hij 21 jaren jonger is, als ik.

Ik Bevele Ulieden den Heere, en sijne genadige bescherminge: en blijve UEd. liefhebbende vader Jsaäk Du Flo. *Groede*, den 22sten Augustus 1739, en wederom vernieuwt den 20sten Junij 1747."

Wij zullen natuurlijk bij al de familieleden des schrijvers niet stilstaan Het geslachtregister is eene herhaling van het A. gewon B. en B. gewon C. en vervolgens; alleen zoo we nu en dan iets merkwaardigs vinden, willen wij het den lezers mededeelen.

Het geschrift begint met de vermelding van eenige bijzonderheden van des schrijvers voorouders, waaruit wij vernemen, dat in 1693 Jan Francois du Flo, geboren te Herlier (in Fransch-Vlaanderen), in het land van Cadsand kwam *om de Religie* (2).

Het blijkt dat hij uitgezonden was om het land te verkennen; want in 1694 volgden hem de overige leden zijner familie, namelijk vader, moeder en nog vier kinderen.

Het ging hem niet naar den vleesche. De oude vrouw overleed in 84jarigen ouderdom, en werd van de Waalsche armen (3) te Groede begraven.

De familie Bosschaard bewoonde het tegenwoordige West-Vlaanderen, en wel de omstreken van Kortrijk, en vertrok van daar mede naar het eiland Cadsand, even als de anderen, om vrijheid van godsdienst te vinden; dit gebeurde in 1689 »als (toen), zegt de schrijver, koning William tot Koning van Engeland gekroond wierd." Deze familie bestond uit de echtgenoten Anthony Bosschaard »en sijn huysvrouw Marguerite Gonnoret, met hare drie Dochters, genaamd Janneken van Dale (deze is in onhecht geboren (4), de 2de Maria en de 2de Susanna — Bosschaard." Ook dezen beviel het in den lande van Cadsand geenszins; want, zoo vervolgt de S.,

sy vertrokken naar Engeland, en aldaar eenigen tijd gewoond hebbende konde het de vader van dat huysgesin (wegens onpasselijkheit) niet langer houden, en is wederom gekomen (met consent van sijn vrouw) achterlatende sijn geheele Familje en is te Tergapinge komen weven, dewijl hij een wever van handwerk was.

Na nog een oogenblik te Canterbury verbleven te zijn, waar de vrouw zich met linnen naaijen (5) sober geneerde, besloot men den man en vader in het vreemde land op te zoeken, en kon, ondanks de overtocht door storm en onweder allerellendigst was, dat voornemen volvoeren, waarna de geheele familie zich te Groede vestigde »Van deze twee familjen" (du Flo en Bosschaard), vervolgt de schrijver, »is

mijn voornemen een geslagt-Register te maken, voornamelijk van de du Floos, omdat ik een zoon ben van Jan Francois du Flo (de zeventienjarige landverkenner) en Susanna Bosschaard."

Alvorens wij den schrijver zijn leven laten verhalen, een woord over zijn ouderen broeder Pieter en diens familie, *en* om het bijzondere daarin, *en* om een blik in de toenmalige maatschappij te slaan; later moge de schrijver over zichzelven spreken.

Hij is (Pieter n. 1.) geboren den 8sten October 1703 en in sijn Jeugd is hij meest onderwezen in de France school, bij meester Abm. Clarisse (6). Grooter (ouder) geworden sijnde heeft hij sijn stijfvaders (8) handwerk moeten doen namentlijk allerley Arbeyderswerk, — 20 Jaren oud sijnde, werd hij Boerenknegt; 2 jaren daarna werd hij Ondermr. Bij Jacobus Slabber, schoolmeester te Arnemuyden in een France kostschool. Daar nog sijnde in Maart of April 1727 wierd Hij Beroepen tot Duytse (7) schoolm. op de Heerlijkheyt Breskens.

De man had wel een wisselvallig levenslot. Van Breskens ging hij, na alvorens, gehuwd te zijn met zijn vorigen meesters oudste dochter Maria Slobber, bij welk huwelijk eene menigte moeijelijkheden waren te overwinnen, naar Yzendijke, vandaar naar Arnemuiden, vervolgens, als Fransch kostschoolhouder en Nederduitsch voorlezer in de Hervormde kerk, naar Goes, alwaar hij, ten gevolge vau twijfelingen in de godsdienst, krankzinnig werd, zoodat men hem te Dordrecht in een gesticht moest plaatsen, waar hij in 1762 overleed

Onze schrijver getuigt van hem:

Hij heeft (is) van der jeugd aan zeer welsprekende, en vrijmoedig geweest, was ook seer Gauw, in allerley handwerk: Hij konde Extra soet singen, in sijn Kerckendienst hebbe ik noyt jemant gekend, die hem overtrof (volgens mijn gevoelen) En was seer veerdig met de pen: Hij was ook een Poëet, en heeft verscheyde fraije versjes en liedekens gemaakt maar in de Cijfferkunst was hij niet verre gevordert, behalven dat, was hij Bijna een volmaakt schoolmeester, tot Bewijs strekt sijn verscheyde beroepen op vermaarde plaatsen, in soo korte tijd.

Curieus is het volgende. Zijn eenige zoon Pieter moet een vlugge geest geweest zijn. Reeds op twaalfjarigen leeftijd bespeelde hij onder de godsdienstoefening, in de groote kerk

te Goes, het orgel en leerde vervolgens de chirurgie. Hij deed twee reizen »als meester" naar Oost-Indië en eene reis naar West-Indië als oppermeester op een slavenhaler. Na deze laatste reis maakte hij, schoon hij nog slechts vier-en-twintig jaren oud was, een einde aan zijne omzwervingen door te Middelburg eene andere reis te wagen, en wel de huwelijksreis met eene vijftigjarige weduwe, die hem, daar de bruid niet onbemiddeld schijnt geweest te zijn, wel bekwam.

Zijne moeder en zuster ging het niet zoo goed. De eerste moest haar kost verdienen met strijken; de tweede huwde met een varkensslager: doch diens zaken gingen zoo slecht, dat hij de toevlucht nam, die in dien tijd allen namen wien de fortuin den rug toekeerde, namelijk naar Oost-Indië. Dit plan gelukte hem zoo wel, dat hij den eersten tocht als bottelier en den tweeden als ziekentrooster kon volbrengen Het contrast tusschen bottelier en ziekentrooster is zeker zeer groot, de een lichamelijk, de ander ziel-verzorger; doch zoo iets geschiedde in dien tijd!

Thans geve Isaäk ons zelf bericht van *zijn* leven, Reeds de aanhef der beschrijving is zeer naief; de lezer oordeele:

Het 2de Levende kind van mijn Moeder ben ik Isaäk Du Flo, Geb. den 14den December 1705 en ben den 20sten d°. (dito) gedoopt. Ik Ben ook, gelijk mijn Broeder, onderwesen in de france school, en om mijn Bedrijf van mijn kindsheyd af te Beschrijven, moet ik vooraf seggen dat ik van mijn 8ste jaar, 3 achtereenvolgende jaren mijn ouders Koe hebbe gewagt (gehoed als wachter of oppasser) en daarna nog 4 jaren Boeren koeijen gewagt, in het geheel 7 jaren, door dat middel wierd ik bequaam om met paarden om te gaan, 16 jaren oud sijnde, ging ik met mijn stijfvader (8), en mijn broeder pr. Du flo, als Arbeyder in het veld, voorts heb ik dan eens de boeren gedient dan wederom eens gearbeyd, buyten en in de schuur, wij hebben (zijn, 9) ook veel Besig geweest in het Appels trekken (plukken). Dewijl mijn vader Hallo (10) sich veel Bemoeide met Boomgaarden te pachten dikwijls tot sijn schade.

In het Begin van het jaar 1726, leerde ik de psalmen zingen, bij eenen Pierre Bourié (die daarna nog france schoolmr. in de Groede geworden is) in twee maanden tijds: dien volgende winter heb ik geswingeld (11) bij Isaäk du Rieu, landman aan de Zuydzijde van het dorp van de Groede, ik bleef daar geheele weken, die man leerde mij des avonds Cijfferen soodat ik dien winter in den regel van Dryen geraakte.

Den volgenden winter 1727, swingelde ik in de Groede en ging des avonds school bij den Duytse mr. Frederik Carlia genaamt om te Cijfferen, ik nam zoowel toe in twee maanden tijd, dat ik mijn Broeder, die doe ter tijd als schcolmr. was, verre overtrof, gelijk mijn drie overgesette

Boeken tot bewijs kunnen strekken, dog mijn Boeken hebbe ik daarna gemaakt, den volgenden winter 1728 swingelde ik te Breskens en lag thuis bij mijn Broeder schoolmr. aldaar, daar leerde ik des avonds Italiaans [met loopende letters, in tegenstelling van het toen gebruikelijke staande schrift] schrijven; den volgenden somer 1729, hadde mijn stijfvader met sijn voorn. Companjon, omtrent drie duysent sakken Appels en Peeren, in den Boomgaard van Juffrouw van Ecke (Hecke) bij Breskens voor de somme van 172 ponden vlaams, (12) in de maand November deszelfden jaars, wierd ik gesonden met een turfschips lading van omtrent 600 sakken Appelen naar de stad Haarlem, om die aldaar te vkoopen. (verkoopen) Ik was ruym 5 weken op de reys en arriveerde den 25sten December wederom te Breskens, mijn voorn. Broeder Pr. du Flo was midlerwijl van Breskens naar Isendijke Beroepen, ik solliciteerde des anderendaags, in mijn Broeders plaats, maar dat mislukte mij, dewijl dat den Balliu Servaas Loke mij liever voor sijn swingelaar hadde, als voor schoolmr. van Breskens want ik moeste dien winter voor hem swingelen.

Ik daarom ;t' onvreden sijnde verliet sijn werk en werd Boerenknegt bij Jacobus de Hulster schepen van Breskens daar heb ik gewoond van den 27sten Februarij tot den 23sten Maart 1730, want op dien laatstgenoemden dag wierd ik te Biervliet tot schoolmr. Beroepen, dus reusseerde ik in mijn voornemen, dit was de vierde maal dat ik solliciteerde in omtrent vijftien maanden tijds, mijn eerste sollicitatie dede ik te Wissenkerke in het land van Colijnsplaat, of Cooltjesplaat (naar de volkstaal; het eil. N. Beveland) den 26sten December 1728, de 2e te Domburg Junij 1729; de 3de te Breskens den 26sten December 1729, de 4e te Biervliet (gelijk voorsegt is) (hiervoor gezegd is) den 8sten Maart 1730, en den 23sten dito Beroepen, den 4den Mey daaraan volgende deed ik mijn Examen in de Choor-kerke te Middelburg voor de Classis van Walcheren: soo heeft het God Belieft mij van agter de ploeg te nemen en mij te maken tot een schoolmeester; ik hebbe in het vhaal van mijn Broeder getoont, dat hij van Isendijke vertrokken is in het jaar 1731. Ik solliciteerde om sijn plaatse te vervullen dat gelukte mij, in weerwil van de twee predicanten, de gedeputeerden van de Magistraat (13) en nog twee andere uit den Kerkenraad, met meerderheid van maar een stem, door de Boeren die in den Kerkenraad waren, (!) dus mogt ik met regt, den Boeren-schoolmr. genaamt worden, dewijl Ik door de Boeren Beroepen Ben de Beroepinge geschiede den 19den November des voorn. jaars 1731, den 27sten dito, legde ik den Eed af in den Haag, voor haar hoogmogende, (14) den 8sten December deszelven jaars, deed ik ondertrouw met Sara Bailleux.

Hier laat nu de schrijver het geslachtregister in de op- en neder-gaande linie der Bailleux, mede refugés uit Frankrijk afkomstig, volgen, hetwelk wij als dor en eentoonig overslaan. Alleen blijkt er uit, dat hij na den dood zijns schoonvaders voogd over diens kinderen werd, en dezer zaakjes zoo wist te besturen, niettegenstaande hij zich des winters na schooltijd dikwerf daartoe verplaatsen moest, dat hij den

boedel zijner schoonouders in orde brengen kon en aan de weeskamer rekening kon doen met een saldo van 525 L. vls, 18 sch. 1⅗ groot (*f* 3155 auim). Voor reden zijner drukke bemoeiingen in deze geeft hij op, dat zijn medevoogd lezen noch schrijven kon, zoodat alle zorg deswege op hem rustte. Hierna vervolgt hij:

Dus verre de familje van Bailleux beschreven hebbende: keer ik wederom tot de du Flos familje en ik sal van mij selven beginnen daar ik uytgescheyd ben.

Den 14den Juli 1734 gelag (beviel) mijn vrouw 's morgens ten haff 6 uuren van een jonge zoon, den 18den dito is hij gedoopt, en Isaäc genaamt. Hij overleed den 7den September 's avonds na 10 uuren, oud 2 maanden min 7 dagen.

Den 3den Januarij 1735 sterf Frederik Curlier schoolmeester in de Groede. Ik te Jsendijke beroepen zijnde tegen den zin der predicanten (gelijk ik vorengemeld hebbe), en den haat van Dominé Koopsen tegen mij nog niet over sijnde, gelijk ik bijna dagelijks moest ondervinden, verdroot mij, daarom solliciteerde ik in de Groede, de tweede reden waarom ik het dede was, omdat ik en mijn vrouw beyde inboorlingen van de Groede waren, en werd er beroepen den 10den Maart 1735. De boeren hebben ons overgehaalt, den 5den en 6den April daaraanvolgende met Elf wagens, den Kerkendienst hebbe ik Begonnen den 10den April, sijnde den eersten Paasschen, dus waren wij naar ons genoegen in de Groede.

De schrijver vermeldt vervolgens de geboorte van zeven dochters, achtereenvolgens, van 1736 tot 1748; naief is de wijze, waarop hij de vermelding van de geboorte der voorlaatste en laatste, door de vermelding van een tusschengeval, afbreekt, namelijk:

Den 17 April 1747, zijn de francen in het land van Candsand gekomen, berenden Sluys, Isendijcke, Philippine, Sas van Gent, Axel en Hulst, alle ses te gelijk en kregen se allen in besit in 30 dagen tijds, en hebben deselve in besit gehouden tot den 28 januarij 1749, als wanneer zij deselve voor de Hollanders hebben ingeruymd, uyt kragte van de geslotene vrede in de stad Aken gesloten en geteekendt op den 18 October 1748.

Na deze uitweiding vervolgt hij:

Den 13den September is mijn vrouw Sara Bailleux (na een siekte van 5 dagen en 3 uren) 's morgens omtrent half tien uren overleden, oudt sijnde 40 Jaren 7 maanden en 18 Dagen, sijnde geboren den 26sten Januarij 1710, en hebben te samen getrout geweest 18 Jaren 8 maanden en 18 Dagen, want wij sijn getrout den 16den December 1731, en hebben

te samen een soon en 7 dogters gewonnen, waarvan er nog 4 in het leven sijn, met namen Susanna oud 14 Jaren en bij de 6 maanden, Maria oud 12 Jaren en 10 maanden, Sara oud 7 Jaren en 7 maanden en de kleynste (jongste) Johanna, oud 2 Jaren 3 maanden en 13 dagen."

Den 24sten April ben ik Isaac du Flo wedr. van Sara Bailleux ondertrouw gedaan met een jonge dochter van 32 Jaaren oud, genaamd Magdaleena Tack dochter van Abraham Tack fs. Jacobus, en haar Moeders naam was Josina Casteleyn, zij is geboren den 17den Januarij 1719, en den 9den Mey zijn wij getrout, alles in de Duytsche kerk van der Groede, soodat ik 8 maanden min 4 dagen wedr. ben geweest."

Men ziet, de schrijver was in huwelijkszaken en hare gevolgen zeer patriarchaal. Onder onze verzameling berust een vrij vloeijend, wel ietwat wijdloopig gedicht, door hem tijdens zijn weduwnaarschap vervaardigd en *klaagzang* genoemd. Het is een kroniekmatig verhaal op rijm van zijn weduwnaarsleven, en draagt geheel en al het kenmerk van den geest van des schrijvers tijd; wij houden het terug, daar het in onze dagen zeer zeker den spot zou wekken; hij zegt er onder anderen in:

„'k Had drie Magdleenaas in mijn oogen."

en hij was gelukkig genoeg een daarvan te veroveren; doch met haar was zijn levenspad alles behalve met rozen bestrooid, zoo als uit het vervolg blijkt. Na de geboorte van twee dochters en een zoon namelijk, allen zeer jong gestorven, bezweek zij aan de gevolgen eener longtering en bloedbraking, waarvan de sporen vóór de geboorte van haar derde kind reeds zichtbaar waren. Zij overleed den 7den October 1760 in de armen van des schrijvers Luterschen collega en in tegenwoordigheid van hare jongste voordochter en echtgenoot, terwijl ze met het naaiwerk op haar stoel zat en met haren echtgenoot even te voren over eenige huishoudelijke zaken gesproken had Door schrik en ontsteltenis als verlamd, konden noch man, noch dochter de stervende eenige hulp bewijzen; echter — hoe het mogelijk was begrijpen wij niet — vond de schrijver later nog moed om het sterfgeval in al zijne akelige bijzonderheden met de stiptste nauwkeurigheid te beschrijven. Het verhaal hiervan, waarbij ons onder het lezen een soort van walging overviel, willen we den lezer sparen, en liever den schrijver zelf het woord geven, om eene gebeurtenis te verhalen, die den zielkundige stof tot nadenken geven moge, doch ons almede onverklaarbaar is.

Dus — zoo vervolgt hij — overleed zij zittende op haar stoel op den 7den October 1760, — des middags omtrent quart voor 12 uuren, oud sijnde 41 Jaren 8 maanden en 20 dagen, en dus heeft sij geleefd een Jaar een maand en 2 dagen meer als mijn eerste vrouw, ik hebbe dese mijne Eerste vrouw doen uytgraven (!), die aldaar 10 Jaar en 23 Dagen gelegen hadde en hebbe mijn tweede vrouw Magdaleena Tack in het selve graf laten leggen, seggende: Sara heeft plaats gemaakt op het Bed voor Magdaleena, zij zal nu wederom plaats voor haar maken in het graf. (15) Drie dagen daarna, ben ik met twee ladders en met mijn jongste dogter, naar het Been-huysje (knekelhuisje) gegaan, en sette den eenen ladder van Buyten tegen den Muur van het selve en den anderen van binnen tegen het selve, en ben er in geklommen, en ik dede Mijn dochtertje tot Boven den Muur klimmen, en nam het hoofd van haar eygen Moeder, mijn Beminde Sara, en vertoonde het haar van nabij, den leser mogt denken, dat ik een ander doodshooft voor het hare mogte vertoond hebben, neen, ik wees haar waaraan ik het hooft kende, te weten aan een gebroken Tand, dewijl zij (behalven den gebroken) nog al hare Tanden hadde. En bovendien hadde den Graf-Delver (doodgraver) mij een teeken gegeven waaraan ik haar zoude kennen, te weten aan Haar Blind gevlogten Hayr, die hij opdat ik het kennen soude, aan het hooft hadde vast gelaten, en dus heb ik in drie Dagen tijts Mijn tweede vrouw in de Doodkiste gekust, en het Doods-hoofd van mijn eerste in mijn handen gehad, ende met droefheyt van nabij beschout. — Die meer van de kwaal, en omstandigheden des Doods van mijn Tweede vrouw begeert te weten, die lese maar mijn Tranen-gezang, die ik vijf weeken na haar Dood over dit smertelijk verlies gemaakt hebbe en de Lijkstatie staat geschreven op mijn ander geslagtboek. Ik verzoeke dat mijn kinderen mijn Doot hier ook laten volgen — Memorie. Nog voeg ik hier bij, dat ik ben geboren den 14den December 1705.

Aan het laatste verzoek is door des overledenen dochter Susanna du Flo, echtgenoot van Abraham Arents, voldaan. Zij vermeldt ons:

In de maand feb. 1774 is hij aangetast met Borstkwaal en swellende beenen, daaraan (waaraan) hij onnytspreekelijke benoutheydt heeft uytgestaan, en is den 5den Mei deszelfden Jaar tot onsen huyse (te Oostburg) gebragt om op te passen (opgepast, dat is verzorgd, te worden) en heeft sijn Beroep door een ondermeester laten waarnemen, soodat uyt sijn eygen aanteykening blijkt, dat hij schoolmeester geweest is vijf en veertig Jaren tien maanden en twee dagen.

En hiermede zouden wij deze zonderlinge mededeelingen kunnen besluiten, ware het niet dat een paar daarvan omtrent het *excentrieke* dezer familie onze aandacht trokken, die alweder eene bijdrage tot de studie van den

menschelijken geest leveren. Omtrent eene zuster teekent de schrijver het volgende aan:

Den 4den December 1748, na de middag, tusschen 2 en 3 uuren, is mijn zuster Maria Hallo in vaders agterhuysjen overleden, nadat sij den gantschen voormiddag schoon gesproken haddė dat men haar tot vaders brengen soude, seggende dat sij aldaar sterven moeste, en als men haar in desen tegensprak, seyde sij ik moet er wesen eyndelijk heeft men haar aldaar met een stoel gebragt, zoodra sij aldaar was, werp sij haar Deken van haar af, en na eenige bewegingen gemaakt te hebben, seyde sij „het leven gaat weg" zij deet nog eenige schreeuwen en gaf alsoo den geest oud sijnde 29 Jaren en 25 dagen.

Omtrent zijn broeders zoon, Leonard Hallo Jr., deelt hij ons berichten omtrent zijne afwisselende beroepen mede, vooral omtrent zijn beroep te Aardenburg, waaruit eene kerkelijke procedure tegen hem ontstond; hij moest eindelijk het beroep aannemen en Oostburg om Aardenburg verlaten. Doch te Oostburg wist men er een loopje op. Nadat Hallo drie maanden en acht dagen zijne betrekking te Aardenbnrg waargenomen had, beriepen de Oostburgers hem weder; hij volgde het beroep dadelijk op, en, zonderling genoeg, de classis deed bij geen der kerkeraden eenig onderzoek naar deze vreemde handelingen.

Deze Hallo mag met recht onder onze schoonschrijvers gerekend worden: behalve een zoogenaamd dicht, met zwanen en loofwerk versierd, bezitten wij van hem als pennewerk een »Paaschdicht", keurig geschreven, en waarboven, mede in pennewerk, een prachtig hert staat; nog kennen wij »eene Amasone op haar paart", namelijk een keurig getrokken haan, waarop eene vrouw zit.

Den 18den Mey 1761 gelag zij — de vrouw van Hallo namelijk, zoo vervolgt onze schrijver — van een levende zoon, en des anderen daags 's morgens nog van een Dooden zoon en daarna nog van een Dooden Bloedzuyger. De moeder betaalde dit geval met den dood.

Ook deze Hallo was, in het stuk des huwelijks, even patriarchaal als onzen auteur; toen hij voor de derde maal huwde, was hij eerst 35 jaren oud; ieder zijner vrouwen telde bij hun huwelijk even 20 jaren. Het laatste huwelijk van Hallo werd door du Flo bezongen in een »Mintriumf", die zeker toen de bruiloftsgasten niet weinig deed lachen, doch thans onzen meer kieschen smaak beleedigen zou.

AANTEEKENINGEN.

(1) Hij was, zoo als later blijkt, een schoonschrijver. In dien tijd was schrijven, lezen en cijferen hoofdzaak bij het lager onderwijs, en zingen ging bovenal. Du Flo was echter, ondanks zijn *Italiaansch schrift*, een zeer middelmatig schrijver.

(2) Sedert 1604 waren onder de garnizoenen in Zeeuwsch Vlaanderen vele Waalsche Protestanten uit Vlaanderen, Henegouwen, Namen, Luik en Luxemburg; van daar dat kleine gemeenten al spoedig twee predikanten hadden, waarvan een in de Fransche taal moest prediken, en van daar hier reeds zoo vroeg ook Fransche scholen. Na het herroepen van het Edict van Nantes, kwamen vele Fransche Protestanten, refugés genoemd, herwaarts, daar ze met het bestaan dier kerken en scholen bekend waren. Nog een aantal namen herinneren ons aan de refugés; al de Waalsche gemeenten zijn echter opgeheven.

(3) De Waalsche diakoniën werden in den regel zeer begunstigd met vrijwillige gaven.

(4) Onhecht (onecht). Ze was dan een natuurlijk kind, en droeg den geslachtsnaam der moeder niet? Neen, maar van den natuurlijken vader; wij zelf hebben daarvan voorbeelden gezien; zelfs voegde men den naam des vaders in sommige gevallen bij dien der moeder. Overigens weet men dat de Fransche en — na deze — de Nederlandsche wet, het onderzoek naar het vaderschap volstrekt verbieden.

(5) De naaisters werden vóór een halve eeuw nog onderscheiden in *linnen-* en *wollen-naaisters* en *weerwolven*. De linnen-naaister maakte en herstelde niets dan onderkleeding, de wollen-naaister bovenkleeding, de weerwolf maakte beiden. Hoe men aan den zonderlingen naam *weerwolf* komt, is mij duister; ik zocht vergeefs den oorsprong, en vernam alleen dat b. v. de timmerman—metselaar, de schoenmaker—zadelmaker, de smid—koperslager, in één woord zij, die meer dan één verwant bedrijf uitoefenden, weêrwolven waren.

(6) Ook deze naam herinnert naast vele anderen; dit zij eens en vooral opgemerkt van de refugés.

(7) n. l. Nederduitsche.

(8) Stijfvader. Deze vorm is een der vele pogingen om eene onbedorven spreektaal te verhollandschen, zoo als *spijgel* voor *spiegel*, *door* voor *deur*, omdat in den regel de *ij* als dubbelde i, de *o* als de Duitsche ö (eu) uitgesproken wordt.

(9) *Hebben* wordt in den regel in plaats van *zijn* gebruikt, als men van personen — *zijn*, *ziin*, als men van zaken spreekt.

(10) Hallo. De schrijver verloor, toen hij slechts drie maanden oud was, zijn vader; zijne moeder hertrouwde in 1708 met Hallo. Deze had mede *om der religie* zijn vaderland en — naar de letter der Schrift tevens moeder, broeder en zusters — verlaten.

(11) *Geswingeld*, namelijk vlas gezwengeld. *Swingelen* en *swingelaar* behoeft bij ons het bijgevoegd *vlas* niet.

(12) *f* 1032. — Nederl. Het £vls. à *f* 6.— is nog bij huur van dienstboden in gebruik.

(13) Deze vereeniging van Gedeputeerden werd het *Collegium Qualificatum* genoemd. Het verkreeg de *handopening* van de Classis, en beriep dien ten gevolge Predikanten en Schoolmeesters, welk beroep alweder door de Classis moest *geapprobeert* worden. (14) De onderwijzers moesten in den Haag den eed van trouw doen, eene voorzorg tegen wat men noemde de *Paapsche stoutigheden.*

(15) De kerkhoven waren inderdaad wat zij heetten, kerkhoven rondom de kerk. Naast de kerk stond gewoonlijk het knekelhuisje. Een steen van dat te Groede is in den muur der kerk gemetseld, en draagt het opschrift:

„So Ghy nu sijt, was ik voor desen;
Wat ick nu ben, sult Ghij haest wesen."

MAANDELIJKSCHE KOUT.

INHOUD: Nabetrachting over de Amsterdamsche kermis. — Iets over „Minerva's". — Menschelijkheid. — Fooitjesbejag in Natura Artis Magistra. — Volksgezang en volksvoorstellingen in het Paleis voor Volksvlijt. — Voortzetting der kermis in het Park — Eene voorspelling van Plantamour II. — De Beiersch-biergeschiedenis. — Het vraagstuk der loonsverhooging en de troonrede, benevens de jongste brochure van Multatuli.

Toen er, jaren geleden, bij den Amsterdamschen Raad eens sprake was over het verkorten van de kermis op acht dagen, opperde burgemeester Boot o. a. ook dit bezwaar, dat die herleiding slechts dienen zou om nog grooter schandalen te voorschijn te roepen, daar de zorgelooze kermispret, anders over veertien dagen verdeeld, zich alsdan in ééne week zou uitspinnen. Deze opmerking des burgemeesters legde destijds zooveel gewicht in de schaal, dat men besloot onze September-jaarmarkt dan maar op den ouden voet te laten voortbestaan. Het valt trouwens niet te ontkennen, dat de redeneering des heeren Boot zeer veel waarschijnlijkheid voor zich heeft. De ervaring heeft nochtans bewezen, dat zij niet proefhoudend was. Onze kermis was ditmaal niet liederlijker dan andere jaren, hoewel het weder haar bijzonder begunstigde. Wij hebben dit verschijnsel met ingenomenheid waargenomen, en

willen het beschouwen als een blijk van toenemende beschaving. Acht men deze voorstelling te rooskleurig, welnu, er is nog eene andere verklaring voor te vinden, namelijk gelegen in den schralen tijd, die de gewone kermisklanten misschien heeft aangespoord een weinig minder roekeloos te werk te gaan. »Armoede leert huishouden" zegt het spreekwoord, en als zoodanig zou het nog altijd onopgeloste maatschappelijk vraagstuk ook zijne goede zijde hebben. Heeft het gemeen, om welke redenen dan ook, teekenen van vooruitgang gegeven, — dit valt van de zoogenaamde beschaafde burgerij nog niet te betuigen. Deze meent nog altijd, dat haar in September geoorloofd is, waar zij zich in de elf overige maanden des jaars voor zou schamen. Danshuizen, café-concerts ontvangen bij dergelijke gelegenheid bezoeken van dames en heeren, die, oogenschijnlijk althans, tot de fatsoenlijke klasse behooren. En wel verre van naar vermogen met het Gemeentebestuur mede te werken tot geleidelijke afschaffing van dit beschamend overblijfsel der middeleeuwsche kerkkluchten, hebben zij hun kijkjesnemingstelsel ook dit keer, als naar gewoonte, in toepassing gebracht. En toch, men behoeft slechts de bovengenoemde plaatsen — die wij niet nader bij name willen aanduiden — bezocht te hebben, om eenigermate het zedelijkheidsgevoel te peilen van vrouwen en meisjes, die den moed hebben, de gewaagde, meestal platte taal en altijd zedekwetsende bewegingen dier zangeressen aan te hooren en gade te slaan. Wij bevelen dit onderwerp dan ook dringend aan in de overweging van hen en haar, die onze kermisschandalen onwillekeurig of stelselmatig helpen bestendigen.

Eene andere vraag, die zich dezer dagen bij ons opdeed, was deze. Verleden jaar werd vanwege ons Dagelijksch Bestuur destijds afgekondigd, dat het vertoonen van »dikke dames", zoogenaamde »Minerva's" (?) bepaaldelijk verboden was. Niet zonder verwondering bespeurden wij dus, dat die bepaling ook ditmaal niet geldend was, althans niet scheen te zijn, daar dergelijk walgelijk »natuurwonder", in den vorm van een tienjarig (?) meisje, thans de uitgelaten menigte weder in niet geringen getale tot zich trok.

Wij betreuren het zeer, dat de bevoegde overheid ook ditmaal niet strenger heeft toegezien, te meer daar zij, door hoogere eischen te stellen aan den aard der vertooningen, de

kermisreizigers allengs in de uitoefening van hun ellendig beroep bemoeielijkende, langzamerhand ongemerkt den verpestenden afgrond zou dempen. Er is echter meer. Men heeft ons verzekerd, dat het bewuste wondermeisje werkelijk een monsterachtigen omvang had, die natuurlijk kunstmatig wordt bevorderd, zoodat het kind, dat zich in den waren zin des woords niet kon bewegen, door opzettelijke voeding, gelijk een zwijn, wordt vetgemest. Mag dergelijk dierlijk schouwspel in onze eeuw van menschelijkheid — gelijk men haar zoo gaarne noemt — geduld worden? Het is waar, de wet kan niet voorschrijven welk voedsel men aan zijnen kinderen moet geven; maar toch meenen we, dat zij in dit geval niet alleen kan en mag, maar moet tusschenbeide treden. Het voorbeeld is helaas niet zeldzaam, dat er ontaarde ouders gevonden worden, die hun kind, het zij als het voorwerp eener verboden liefde, hetzij als beletsel ter verkrijging van een erfenis of wat dies meer zij, laten doodhongeren. Welnu, hier heeft juist — zij het dan ook in tegenovergestelden zin — hetzelfde plaats. Men behoeft waarlijk geen geneeskundige te zijn om in te zien, dat hier eveneens de dood meê gemoeid is. Zoowel als nu in het eerste geval de wet hare straffende hand uitstrekt, behoort zij ook hier op te treden, waar het betreft een ongelukkig slachtoffer te redden, waar het geldt het leven te behouden van een mensch.

Eene andere, hoewel minder bepaalde barbaarschheid, die zich echter gevoegelijk bij de eerste aansluit, kan men, zelfs ook buiten de kermis, waarnemen in onze diergaarde. Gelijk men weet, hebben de verschillende beesten aldaar hunne eigen oppassers, die, dagelijks met hen omgaande, natuurlijk min of meer met hen vertrouwd raken. Het gevolg hiervan is, dat zij — tot groot vermaak der omstanders — de gekooide woudbewoners, waarvoor Hildebrand met de hem eigene geestigheid reeds eene lans heeft gebroken, allerlei kunstjes laten maken, waarvan sommige, daar zij, zooals bijvoorbeeld met de slangen, halverwege buiten het hok geschieden, dubbel gevaarlijk zijn. Niet alleen de vermetele uitvoerder, maar ook de omstanders toch zouden op die wijze hun grap te eeniger tijd duur kunnen bekoopen. Voor 't overige ligt het voor de hand, dat dergelijke kunstjes den gevangen beesten, die, aan hunne vrijheid en natuur ontrukt, in muffe hokken

gekerkerd, toch reeds in hun levensduur geknakt worden, bepaaldelijk ten nadeele komen. Slechts door slaag en honger toch (in spellen door gloeiende platen) dwingt men den loggen beer tot dansen of den fieren leeuw tot pootjes geven! Wij mogen derhalve niet vooronderstellen, dat dit fooitjesbejag der oppassers door het Bestuur oogluikend wordt toegelaten; weshalve we het evenmin ongepast als overbodig achten er de aandacht op te vestigen, opdat het lot onzer viervoertige natuurgenooten niet moedwillig verzwaard worde.

Niet minder ergerlijk dan deze bestendige tooneelen, is nog bij voortduring ons straatgezang, dat er tijdens de kermis natuurlijk niet beter op is geworden. Met ingenomenheid vernamen wij dan ook dat de heeren Hol en Roothaan de handen aan den ploeg hebben geslagen, ten einde de gemeene deunen door gekuischte taal te vervangen, die — naar wij hopen — door tijd en geduld den boventoon zal voeren. Hoe laag het peil van ons volksgezang gezonken is en hoe dringend eene krachtige opbeurende hand gevorderd wordt, hebben wij reeds in een vorig opstel aangetoond, dat, naar we vertrouwen, het zijne ter bereiking van het goede doel zal bijdragen, indien althans de door ons aangewezen weg wordt ingeslagen. Wij twijfelen niet, of de beide verzamelaars zullen van letterkundigen en toonkunstenaars de gewenschte medewerking ondervinden, opdat zij de loffelijk opgevatte taak niet halverwege behoeven te laten varen. Op hoe belachelijke wijze men echter al meent genoemden heeren de behulpzame hand te kunnen bieden, bewijst *De Werkman* van 3 Aug. ll., die de volgende ontboezeming in kreupelrijm, als geleidend schrijven, bevat:

Geachte heer Roodhaan!
Neem s. v. p. deze liedjes aan
En laat ze eens door uw denkbureau gaan,
Dan kunt gij voortaan
Zien dat het volk zich gaat verstaan
Om voorwaarts te gaan
Op de ware zedebaan;
Want langer te leven in den waan,
Dat het na dit leven zoo lekker zal gaan
En we de beste spijzen maar laten staan,
Opdat er een ander meê henen kan gaan,
Dat kan toch waarlijk niet langer bestaan,
Of het volk zal veel te vroeg ten grave gaan!

Laten wij liever elkander verstaan,
Opdat de *Rede* de toon aan kan slaan
En elk wat heeft voor zijn aardsche bestaan,
Bij voorbeeld 'n stuk van 'n kip of 'n haan
En goed onderwijs, dat op beenen kan staan,
Zoodat liegen en huichelen gaat naar de maan,
Dan zal men niet langer elkaar dood gaan slaan
En hijschen wij spoedig de vredevaan.

Dit heeft J. M. J. Desprez op den hoek der Spuistraat en Lijnbaansteeg gedaan!

Gezegde heer Desprez vormt met den politieken stalhouder Rijnders, evenals hij lid van het Vredebond, een prachtig tweespan. Geluk er meê!

Volksgezang en zoogenaamde volksvoorstellingen houden in de hoofdstad zoo wat gelijken tred. Deze laatste zijn, sinds de heer de Vries de directie over het Paleis voor Volksvlijt heeft aanvaard, aan de orde van den dag. Oppervlakkig nu zal niemand het zeker misbillijken, dat het *Volks*paleis ook op die wijze aan zijne roeping poogt te beantwoorden. De veredelende invloed van muziek en zang moge in de eerste plaats het volk — in engeren zin — te goede komen, en reeds als zoodanig verdienen de volksconcerten aanbeveling. Doch hiertoe bepaalt zich zulke uitvoering niet. Het hoofdbestanddeel des programma's bestaat bij voorkeur uit halsbrekende toeren door equilibristen, athleten, koorddansers en dergelijke. Meent de heer de Vries nu werkelijk op die wijze het grootsche doel, dat hij behoort na te streven, te bereiken? Wij kunnen het moeilijk gelooven. Veeleer zijn we geneigd aan te nemen, dat hij, gedachtig aan het spreekwoord: »vele kleintjes maken een groote", soortgelijk lokaas uitwerpt, om eene volle zaal te krijgen. Welk nut toch hebben die halsbrekende kunstenarijen? Geen ander dan dat zij een smakeloos publiek behagen verschaffen. Doch zoolang uit al die klauteraars meer invalieden dan de Ruyters worden geboren, behoorde het bestuur van een Volkspaleis althans hun geen gelegenheid te geven om vroeger eenige ledematen te breken of hun dood te verhaasten. Dat de heer de Vries overigens zelf niet bijzonder met hunne verrichtingen wegloopt, bewijst wel de omstandigheid, dat hij hen met allerlei kla-

5*

tergoud, als vreemd klinkende namen en titels, omhangt. Dat nu een spellebaas op de Botermarkt een armen drommel laat teeren en door een zak veeren kruipen, om hem, na die kleine huidverwisseling, voor een boschjesman te vertoonen, kan er door: het kermispubliek stelt zijne eischen niet hoog, en is dan ook eigenlijk gezegd niet beter waard, dan bedrogen te worden; maar dat het hoofd van eene kostbare inrichting dezen of genen waaghals uit den Duvelshoek of Jordaan voor een buitenlandsch *professeur de gymnastique* laat doorgaan, is daarenboven wel wat kras. Doch afgescheiden van den vorm, behoorde men dergelijke broodwinningen niet in de hand te werken. Optimisten, die met hand en tand volhouden, dat de kermis niet moest afgeschaft worden, daar zij — bij het veldwinnen van 't goede beginsel — van zelve als een onding zal verdwijnen, kunnen in de handelwijze van den heer de Vries, die toch wel antwoord zal geven op den naam van beschaafd man, het beste bewijs vinden voor het hopelooze hunner bewering. Wij van onzen kant zien dan ook met belangstelling het tijdstip te gemoet, waarop — evenals in Engeland — een wet zal worden afgekondigd tegen kunstenmakers, die hun leven op roekelooze wijze in de waagschaal stellen, omdat zij te lui zijn een ander beroep op te vatten. Men schijnt toch over het algemeen al een zeer slecht begrip te hebben van de middelen tot volksbeschaving. Immers, ook de schouwburg-directiën beijveren zich — als zij hunne zalen tegen 25 cents openstellen — om de grootste draken van hun repertoire op te voeren.

Zelfs de heer Stumpff, die lang den goeden toon in het Park wist te doen zegevieren, begint thans evenzeer aan den wansmaak toe te geven. Hij heeft althans de kermispret sinds eenigen tijd op zijne terreinen overgebracht In de zalen, waar men gewoon was de geurigste bloemen der toonkunst te plukken, weêrgalmen thans de schorre stemmen van café-concert-zangers en zangeressen, die zich zoodoende schadeloos pogen te stellen voor den korteren duur der kermis. De werkzaamheden van acrobaten c. s. vervangen de solovoordrachten van kunstenaars als Kleine, Bayer, Haseneier, enz. enz. In den tuin eindelijk is een draaimolen opgeslagen en worden koekverlotingen gehouden. Allerfijnst, niet waar? Er ontbreekt nog maar, dat de heer Stumpff zijne bedienden

met wagens zuur en eieren en zijne buffetjuffrouwen met mosselen laat rondkruien!

Het laakbaarste dezer geschiedenis is echter, dat op die wijze de pogingen van ons Gemeentebestuur, om de zorgelooze September-uitspattingen, waar menigeen een geheel jaar voor boet, te voorkomen, krachtig worden tegengewerkt. Het zou dan ook niet onmogelijk zijn, dat de inrichting des heeren Stumpff, langzamerhand in een *Mabile* of zoo iets herschapen, op de tegenwoordige plek werd opgeheven. Het Park is gemeentegrond, waarvan het huurcontract ten algemeenen nutte kan worden verbroken. De kermis zelf, niet de plek waar zij gehouden wordt, heeft onzen Raad bewogen doortastende maatregelen te nemen, die, indien de voorspelling van Plantamour II niet bewaarheid wordt, geenszins machteloos zullen zijn.

Gelijk men zich herinnert, had Plantamour I uitgerekend, dat een komeet, in de onbeperkte ruimte, onze ongelukkige aarde zou ontmoeten en haar in verschillende gassen doen opgaan. »Blijkbaar — merkte de Parijsche *Figaro* op — is die komeet het spoor bijster geraakt. Veel meer lieden echter, dan men in onze verlichte eeuw onderstellen zou, hadden de voorspelling als ernstig opgenomen, en met de innigste overtuiging maatregelen beraamd om zich voorbereid te houden op de dingen, die komen zouden.

»Een geestelijke verzekert ons, dat verscheiden personen den vorigen avond bij hem zijn komen biechten, in den zekeren waan, dat hun dood kort op handen was. Een hunner had zijn huwelijk uitgesteld, dat op dien dag was bepaald, om geen nuttelooze kosten te maken.

»Nauwelijks aan dit gevaar ontkomen, komt ons weêr een andere, niet minder gevaarlijke ramp bedreigen.

»Een »geleerde" uit het departement Gard heeft tot de Akademie van Wetenschappen een memorie gericht, waarin bewezen wordt, dat de aardbol op dit oogenblik ernstig ziek is en binnen kort zijne *groeikracht* zal verloren hebben. Een kleinigheid!

»Binnen een tiental jaren zal de aarde, volgens zijne berekening, geen bloemen noch vruchten, geen boomen noch eenige andere plantensoort meer voortbrengen, zoodat wij dan veroordeeld zullen zijn om uitsluitend van visch en menschen-

vleesch te leven, daar alle plantetende dieren dan natuurlijk van honger zullen sterven."

Of in dat geval het beiersch bier dan eene nog belangrijker rol zal gaan spelen, wordt niet gezegd. Het »boven in den hemel drinken ze beiersch bier", dat zijn oorsprong dankt aan een prent van den *Kladderadatsch*, vindt intusschen nog steeds levendigen bijval. Het is dan ook wel te betreuren, dat de conservator van het Dresdener *Groene Gewelf* deze bijzonderheid niet in zijne onlangs voltooide *Bierstudiën* heeft opgenomen; zijn onderwerp zou er in veler achting en belangstelling bij gewonnen hebben. Twijfelde hij misschien aan de waarheid, dominee Kuyper had hem in dat geval de vereischte zekerheid kunnen geven. Hij, de zendeling, de apostel des Heeren, zal wel op een prik weten, hoe de »groote tafel daarboven, waar allen gelijk zijn" gedekt wordt.

Omtrent den oorsprong van het bier deelt onze conservator mede, dat, volgens Diodorus en Herodotus, de koning Osiris, tweeduizend jaar vóór onze tijdrekening, de eerste was, die op het denkbeeld kwam om bier te brouwen. Onder hem waren er twee soorten, waarvan er eene door zijne kruiden aan wijn deed denken. De Egyptenaren en Israëlieten volgden hem na, en de Grieken vonden het dubbele bier (*dizodos*) uit. De Spanjaarden noemden het bier *cervisia* (*vis cereris*), de Galliërs *brace* (*mout*), en Tacitus zegt, dat de oude Germanen niet leven konden zonder bier, en het vervaardigen er van een der deugden van hunne vrouwen was.

Aan de Duitschers is men het gebruik van de hop verschuldigd; daarmede begon men in 1079. In de middeleeuwen eischte de vervaardiging van het bier zooveel gerst, dat er soms hongersnood door ontstond.

Cambrinus, de beweerde uitvinder van het bier, regeerde 1730 jaar vóór onze tijdrekening over het land tusschen den Rijn en den Ural. Hij schonk zijnen naam aan Hamburg en Kamerijk.

Vooral de kloosters hielden zich met het brouwen van bier bezig; maar reeds in 1055 bestond er eene keur voor hen, die bier brouwden of verkochten. Te Ulm werd het in 1367 voor het eerst aan eene belasting onderworpen.

Na de invoering van den tabak in de zeventiende eeuw werd het verbruik van bier nog grooter, vooral onder de stu-

denten, van wie nog het *Biercomment* en het *Saufcomment* bekend zijn. In het laatste, hetwelk in 1685 verscheen, komt de bepaling voor, dat de ware drinker moet weten te drinken *ut*iliter, *re*aliter, *mi*rabiliter, *fa*miliariter, *sol*erter, *la*mentabiliter.

Welke gewichtige aangelegenheden wijders al onder een glas beiersch worden behandeld, ook daaromtrent bewaart onze biervorscher het stilzwijgen, en toch speelt de beiersch-bierkroes op menige vergadering belangrijker rol dan het gezond verstand. Zoo is de met zooveel ophef aangekondigde, bestreden en verdedigde samenkomst der Internationalen alweer voorbij, en... de berg heeft een muis gebaard.

Hoe bevreesd was menige angstvallige ziel, en de dagbladen, die in de oppositie zijn, hielpen zooveel zij konden om dien angst te verhoogen! Nu die gevreesde vergadering heeft plaats gevonden, zonder eenig belangrijk incident of resultaat, nu wrijft menigeen zich de oogen uit, en het roode spook, de Internationale, heeft veel van zijne geduchtheid verloren. Men beschouwt die vereeniging als van hare grootste kracht beroofd, en meent weinig meer van haar te vreezen te hebben. Het kan waar zijn; maar hiermede is weinig gewonnen, wanneer de oorzaken, die de Internationale in het leven riepen en haar dien wasdom gaven, nog bestaan. Dezelfde oorzaken hebben toch in dezelfde omstandigheden steeds dezelfde gevolgen. Of denkt men dat het in eene welgeordende maatschappij zoo gemakkelijk is de gemoederen op te winden en zoo velen te brengen tot samenwerking ter bereiking van het doel dat de Internationale zich stelde? Zijn de lagere standen uit den aard der zaak geneigd de bestaande orde van zaken omver te werpen, en moeten zij door kunstmiddelen, geweld of overreding, in bedwang worden gehouden?

Wij gelooven het niet. De mensch is van aard een gezellig wezen en alzoo geschikt tot het vormen van eene geordende maatschappij, en alleen wanneer er gegronde reden tot klagen of morren bij een der standen bestaat, is er kans dat er verzet zal komen. Reeds het bestaan van die geduchte vereeniging, bekend onder den naam van Internationale, is een onbedriegelijk teeken dat die reden aanwezig is. Nu kan het zijn dat raddraaiers en menschen, handelende ter kwader trouw, een ander doel beoogende dan zij openlijk

zeggen, zich dien toestand ten nutte maken; men moet dus niet blijven hangen aan hetgeen die menschen zeggen, maar men moet vragen: Wat gaf wasdom en kracht aan de Internationale? En dan gelooven wij dat ook hier, gelijk overal elders, de oorzaken velerlei zijn; maar toch in de eerste plaats wijzen wij op de waardevermindering van het geld, en de daardoor noodzakelijke loonverhooging, waarin niet dan noode en onvoldoende wordt voldaan. Zoolang die grieve niet is weggenomen, is er gevaar voor eene tijdelijke verstoring der maatschappelijke orde.

De vergadering van onze Staten-Generaal is, als gewoonlijk, geopend door eene troonrede, en de minister van financiën heeft bij de indiening der staatsbegrooting over 1873 eene redevoering gehouden. In beide stukken wordt geen woord gevonden, waaruit blijkt, dat het vraagstuk der loonverhooging op den weg der regeering ligt.

Het gewichtigste maatschappelijke vraagstuk van den tegenwoordigen tijd laat men ter zijde liggen. — Vreemd!.... De Internationale eischt o a. de macht in handen te krijgen, ten einde door de wet de verhouding van arbeider en arbeidgever te regelen. Werd aan dit verlangen voldaan, eene onoverzienbare verwarring zou het onvermijdelijke gevolg zijn.

De regeering moet niet als wetgever in deze zaak optreden, maar vergete niet, dat zij ook werkgeefster is. Hare ambtenaren zijn hare arbeiders. Ook die hebben behoefte aan verhooging van loon. — De minister van financiën zeide bij de aanbieding der staatsbegrooting: »De huishouding van den staat wordt in het algemeen duurder door de stijging van bijna alle benoodigdheden." Kan de regeering dan ontkennen, of wel doen alsof zij het niet wist, dat iedere huishouding, derhalve ook die van hare ambtenaren, duurder wordt door de stijging van bijna alle benoodigdheden? De regeering ziet dus uit naar vermeerdering van inkomsten, en rekent er op, dat zulk eene aanvraag billijk zal worden genoemd, en er alleen verschil van gevoelen kan bestaan over de wijze, waarop die vermeerdering van inkomsten zal worden verkregen. Hoe kan onze de regeering, wanneer hare ambtenaren met dezelfden eisch, gegrond op denzelfde overweging, tot haar komen, dien eisch dan onvoldaan laten?

Kan men zeggen dat de oplossing van het maatschappelijke

vraagstuk niet op den weg der regeering ligt, indien men bedenkt, dat zij de grootste arbeidgeefster is, grooter dan eenige tak van nijverheid?

De eerste stap om tot eene billijke loonverhooging te geraken, zal wel daarin bestaan, dat de openbare meening rondweg en zonder beperkingen den eisch billijk noemt. De maatschappij in haar geheel, wij weten het allen, gaat niet dan schoorvoetend en als door den nood gedrongen over tot eene gewichtige hervorming. Zij, die de bestaande toestanden in bescherming nemen tegen de invoering van andere, zullen bij de groote menigte van hen, die zich eene plaats in de maatschappij verwierven, bijval vinden. Bij iedere verandering vreest men te zullen verliezen, tenzij het duidelijk is dat wij er onmiddellijk bij zullen winnen. De openbare meening zal dus voor het denkbeeld van eene algemeene loonverhooging moeten gewonnen worden. Wie kan nu daarop grooteren invloed uitoefenen dan de regeering, als de groote werkgeefster?

Wierd de billijkheid van den eisch erkend, de zaak ware reeds voor meer dan de helft gewonnen. Het zou alsdan slechts de vraag zijn, hoe en langs welken weg men er aan zou voldoen. Stellen wij eens dat iedereen volmondig erkende, dat het minimum van het weekgeld voor een gezin, in onze groote steden, is *tien* gulden. (Deze stelling te verdedigen, ligt thans niet op onzen weg; wij nemen die dus voor een oogenblik als bewezen aan.) Hoevele menschen zijn er niet die hunnen kantoor-, magazijn- of winkelknechts minder geven, ter goeder trouw denkende dat zij een voldoend loon uitbetalen, en die wel, zonder eenig ernstig bezwaar, het weekloon op tien gulden konden stellen?

Hoe krachtig zou het voorbeeld der regeering werken, indien zij erkende, er moet loonverhooging plaats vinden, en daarbij de handen aan het werk sloeg. Dat hierbij met omzichtigheid te werk moet worden gegaan, wie zal het ontkennen? Doch niet te angstvallig gezocht, wáár men beginnen moet (voor iedere klasse en soort van ambtenaren is veel te zeggen), indien het beginsel slechts erkend wordt en de regeering een aanvang maakt met de zaak, en toone dat het haar ernst is.

Het maakt een zonderlingen indruk, indien men nagaat hoezeer de wensch naar loonverhooging bij alle standen met

een zekeren onwil wordt aangehoord. Hij wordt toegeschreven aan allerlei oorzaken, maar steeds aan laakbare beweegredenen. Om dien wensch toch onvervuld te kunnen laten, hoort men de zonderlingste argumenten bezigen. Men herleze eens wat de boekdrukkers te Arnhem, Leiden of Amsterdam hun knechts antwoordden, en men beproeve het eens, die antwoorden op den keper te beschouwen, en verdedige ze dan, zoo men kan. Hoe men die antwoorden ook noemen zal, *wijs* zijn ze zeker niet te noemen.

Alleen zij, die tot de loontrekkenden behooren, hetzij hoog of laag geplaatst, hetzij minister of bode; zij, die de dringende noodzakelijkheid van loonverhooging gevoelen, willen medewerken tot oplossing van het maatschappelijk vraagstuk; maar alle anderen, als door instinct gedreven, door onwil, traagheid, vrees van eigen nadeel, de zwartgalligen die in alles gevaar zien, de luchthartigen, die meenen dat de zaak zich wel zal schikken, — zij allen staan als eene groote onbewegelijke massa daartegenover. Niemand kan, zoo hij over de zaak nadenkt, ontkennen dat alles veel duurder is geworden, waar men vermeent dat het zoolang goed is gegaan, dat het nog wel langer zoo kan gaan. Met andere woorden: men zoekt uitvluchten, om niet tot handelen gedwongen te worden.

Neen, het is er nog verre van daan, dat de openbare meening de gegrondheid van den eisch erkent. Door de Internationale is veel bijgedragen om den omwil daartoe van de groote menigte op te wekken. Men kon aan geen loonverhooging meer denken, zonder ook de Internationale er bij te halen. Men heeft ze zamen vereenzelvigd. De Internationale is eene afschuwelijke vereeniging, haar doel is goddeloos en gruwelijk, alzoo haar eisch tot loonverhooging moet worden afgewezen. Deze onzinnige, onverdedigbare redeneering doet veel kwaad. Voor de rechtbank der openbare meening moet de billijkheid van loonverhooging niet alleen worden bepleit, maar zij moet tegen eene zware beschuldiging worden verdedigd. De regeering kan niet onzijdig blijven. Zij is te zeer partij in de zaak. Zij ga dus voor.

Ook de heer Douwes Dekker (Multatuli) vindt aanstoot in de troonrede, en even geestig als Heinrich Heine eenmaal, van Parijs uit, tegen den koning van Beieren te velde trok,

even onbeschoft richt Douwes Dekker, van Wiesbaden uit, zijne stompe pijlen op den koning der Nederlanden. (*) Dergelijke kritiek treft echter niet den persoon, tegen wien zij gericht is, maar uitsluitend den schrijver.

De heer Douwes Dekker begint reeds met eene korte zinsnede, waarin hij vrij duidelijk tusschen de regels laat doorschemeren, dat hij het bespottelijk acht, dat de troonrede den Koning door zijne ministers wordt voorgelegd.

Indien men toch botweg zegt: »Sire, de openingsrede die de ministers Uwe Majesteit dezer dagen in den mond legden, bevat onwaarheden," mogen de vereerders van den martelaar uit eigen verkiezing dit pittigheid van stijl noemen; onzes inziens ligt hier het zijdelingsch verwijt in opgesloten, als zou de Koning zonder eenig oordeel des onderscheids slechts napraten wat men Hem voorzegt. Geen sprake dus van eigen overtuiging; alleen slechts herkaauwd wat leugenachtige ministers, die er belang bij hebben, het geheele volk, ten aanschouwe van het schouderophalend Europa, te misleiden, Hem wel geliefden op te lepelen. Geen sprake dus ook van zelfstandigheid; geheel lijdzaam slechts komt de Koning een vorm na, Hem bij de Grondwet voorgeschreven. Hoe beschouwt de heer Douwes Dekker dan wel de openingsrede? Niet als een uitvloeisel van het grondwettelijk regeeringsstelsel, niet als het programma van eene *vrij gekozen* volksvertegenwoordiging, maar als eene ijdele poppekastvertooning, waarbij het onnoozele volk maar wat op de mouw wordt gespeld; alleen een enkele ziener, als de heer Douwes Dekker, bemerkt dat hij eigenlijk om den tuin wordt geleid. Recht vleiend voor den Koning, recht vleiend voor de ministers, recht vleiend eindelijk voor de natie! Maar de heer Douwes Dekker is geen vleier; hij wil slechts waarheid, louter waarheid, en als zoodanig windt hij er geen doekjes om. Eeuwig jammer maar, dat dweepers, als de heer Douwes Dekker, slechts meenen dat de waarheid uitsluitend aan hunne zijde is.

»Weet Uwe Majesteit niet — dus vervolgt de schrijver — dat verreweg het grootste gedeelte der Nederlandsche staatsburgers versterven (lees: versterft) in bloedarmoede (*starva-*

(*) *Brief van Multatuli aan den koning over de Openingsrede*. Amsterdam, G. L. Funke. 1872.

tion) omdat ze, bewoners van een weideland, nooit (!) dierlijk voedsel gebruiken?

»Uwe Majesteit behoorde dit te weten, en Uwe Majesteit zou het weten, indien U niet gedurig door eene vervalschte volksvertegenwoordiging, Ministers werden opgedrongen, die evenmin op de hoogte hunner roeping zijn als de Kamers zelf."

Mein Liebchen, was willst du noch mehr! Het *grootste* gedeelte der Ned. staatsburgers lijdt aan bloedarmoede; de ministers en de beide Kamers zijn niet op de hoogte hunner roeping. Dubbel jammer derhalve, dat er onder de weinige volbloedige, wel op de hoogte hunner roeping zijnde staatsburgers, nog gevonden worden, die het door liederlijk gedrag in dat ongelukkig vaderland niet kunnen uithouden en in den vreemde van het afval moeten leven....

Het lust ons niet nog meer zinsneden uit des heeren Douwes Dekker's geldmakertje over te nemen. Onbekend met den waren toestand des lands, in schijn althans, kipt hij vervolgens nog eenige woorden uit, om zijn vermeend recht aan te toonen. Armzalige letterknechterij!

De geheele zaak is echter deze: de schrijver van *Max Havelaar* heeft weer eens van zich willen doen spreken, en, prat op vroegere lauweren, deinst hij voor geen middel terug om tot zijn doel te geraken, in den waan, dat het bloedarme volk, op zijn gezag, onbeschaamdheid wel voor waarheid zal aanzien.

Het zwaartepunt van des heeren Douwes Dekker's redeneering is, dat Zijner Majesteits Gouverneur-Generaal op het punt staat om, »hoogstens op grond van kunstmatig geprovoceerde redenen" den oorlog te verklaren aan.... den sultan van Atjin (*), en de ministers hebben hun stroopop laten verklaren: »Vriendschappelijke verstandhouding kenmerkt onze betrekkingen met alle mogendheden." »Hier — roept de schrijver verontwaardigd uit — hier hebben Uwe Ministers gelogen, Sire! Opzettelijk, tegen beter weten aan, gelogen!"

En na dergelijke brutale verdachtmaking, durft de heer Douwes Dekker nog zeggen: »Doch ook op ander dan in-

(*) Particulier bericht des heeren Douwes Dekker!

tellectueel gebied, draagt *de zonderlinge Grondwet* — wij onderschrappen — waaronder Nederland *gebukt* gaat, *bittere* vruchten." Neen, mijnheer Douwes Dekker! *gelukkig* het land, waar men dergelijk geschrijf ongestraft kan laten en den onbeschoften zoon niet tot martelaar verheft. Het volk van dat land toont niet te klein te zijn voor den grooten schepper zijner Grondwet (*); dat volk toont zijner duurgekochte vrijheid waardig te zijn, trots de verdachtmakingen van dezen of genen zwartgalligen zwerveling, op wien in de eerste plaats van toepassing is wat Multatuli eens zeide in *Het gebed van den onwetende*: »Dus kermt de onwetende aan zijn eigen gekozen kruis!"

Meer klemmend -- hoe kan het oók anders? — is Van Vlotens betocg over »De waarheid in zake B. C. J. Mosselmans." (†) Opzettelijk hadden we tot dusverre of het procesje gezwegen, daar wij eenige meerdere waarde aan het *audi et alteram partem* hechten dan de Deventer rechtbank schijnt te doen, die het der moeite niet schijnt waard te achten den pleiter des beklaagden ongestoord te laten uitspreken. Ook thans de zaak zelve in het midden latende, onderschrijven we gaarne wat Van Vloten in den aanvang van zijn vlugschrift zegt: »Ik kon mij best voorstellen, hoe men goed zou vinden bij deze gelegenheid eens tegen mij van wal te steken." De gegrondheid van het spreekwoord: *ce n'est que la vérité qui blesse"* is wellicht nimmer treffender uitgekomen dan nu. In het algemeen hecht Nederland nog te zeer aan zijne struisvogelpolitiek en bepaalt zich voorhands liever nog — op het voetspoor van zijn belachelijke brieftitulatuur — om »aap, wat heb je 'n mooie jongen!" te spelen, dan rechtuit op den man af te gaan. Steken onder water, zijdelingsche verwijten en naamloos geschrijf zijn minder gevaarlijk dan met open vizier in het strijdperk te treden. Daarenboven is het immers veel beleefder iemand, na allerlei omwegen, eene »parlementaire onjuistheid" onder het oog te brengen, dan hem botweg leugenaar te noemen of hem op kwade trouw te betrappen.

(*) Woorden van Palmerston.

(†) „*Openlijk schrijven aan N. D. graaf van Limburg Stirum*, *door* Dr J. van Vloten. Haarlem, I. de Haan. 1872.

Van Vloten echter is een der weinigen, die zonder aanzien des persoons recht op zijn doel afgaat en prijst waar hij lof verdiend acht, maar ook met onverbiddelijke gestrengheid de roede der satyre zwaait, om, ten wille der waarheid, het onrecht aan de kaak te stellen. En die man, een geleerde op wien Nederland roem mag dragen, geschiedvorscher, taalkenner, bevorderaar van kunst en schoonheidszin, onvermoeid kampioen voor recht en waarheid, die man wordt nu veroordeeld om een onschuldige grap met een Groningsch predikant. En ziedaar! iedereen, die wel eens het voorrecht heeft genoten van door hem te worden terecht gezet, draagt nu gretig het zijne aan om den reus de laarzen te bemodderen, omdat men hem niet hooger bereiken kan. Is dat nu het loon voor zooveel arbeid? Ondankbaar Nederland, ge gelijkt thans op den schooljongen, die 's avonds met een sneeuwbal de ruiten bij zijn meester ging ingooien, omdat de man hem des daags een paar welverdiende oorvijgen had gegeven.

Bij zooveel kleingeestigheid deed het ons dan ook goed, onlangs in *de Spectator* een hartelijk woord van waardeering te vinden van den vrijdenker bij uitnemendheid, naar aanleiding van een zijner jongste wijsgeerige beschouwing in *De Levensbode*. Met ingenomenheid ook lazen wij in het »Openlijk schrijven" menige aanhaling uit particuliere brieven, waarin mannen van ongerepten naam hun hulde en dank brengen aan den vermeenden »leugenaar" voor het waars en goeds, dat zij van zijne vruchtbare pen genoten hadden.

Het is in Nederland echter niet vreemd om, door bekrompen naijver en laaghartig eigenbelang gedreven, mannen van verdiensten te hoonen. Wat heeft men een Opzoomer, wat een Pierson niet al toegeworpen! De laatste heeft reeds elders betere waardeering gevonden; den eerste heeft insgelijks de meest eervolle aanbiedingen ontvangen; doch hij achtte zich te recht boven *naamlooze* schimpredeneers verheven en bleef het ondankbaar vaderland zijne gewenschte krachten wijden. Ook Van Vloten is tegen de moderne richting te velde getrokken, doch uit volle overtuiging, die hij den moed had uit te spreken. En naarmate zijne slagen dieper wondden, was die overtuiging inniger. Dwaalde hij, welnu, geen onedele drijfveêr drong hem het wapen in de hand, maar het heilig recht der overtuiging. En zoolang door wrijving nog warmte

ontstaat, zullen wij hem dankbaar zijn voor zijn onvermoeiden strijd voor een heilig beginsel: het streven naar waarheid.

Nog onlangs (*) vernamen wij, hoe Van Vloten over het klatergoud der samenleving denkt; dus niet ter wille van hem, maar uit gevoel van billijkheid, zien we met leede oogen, hoe hem eene plaats in de Akademie van Wetenschappen stelselmatig onthouden wordt, hoe een tooneelbederver of letterkundige ploeteraar het eeremetaal (?) op de borst wordt gehecht, terwijl Van Vloten wordt voorbijgegaan.

Doch het land, waar een Bilderdijk bemodderd, een Thorbecke door blind partijbelang gehoond werd, telt ook nog rechtschapen zonen, die ware verdiensten op prijs weten te stellen. Deze overweging moge Van Vloten dan ook doen besluiten om in het onverhoopt geval — naar den reeds van velerlei zijde geuiten wensch — zijn »straf" te ondergaan: zij zal een onuitwischbaren smet werpen op zijne onedele tegenstanders. Het sterkste bewijs daarenboven van de zwakheid der argumenten van de tegenpartij wordt geleverd door haren woordvoerder. Mr. Modderman, in stede van, zijne roeping getrouw, eenvoudig naar waarheid te streven en de feiten helder uiteen te zetten, heeft zijne welsprekendheid uitgeput in allerlei effectmakende phrasen, die op een oprechten Groninger koek, minst genomen, evenveel beteekenen als in den mond van een advokaat. Zeer terecht zegt Van Vloten dan ook ten slotte:

»Wat Mr. Modderman betreft, hebt ge zeker, als ik, uit de dagbladen gezien, dat zijn welsprekende tong mij laatstelijk als een »dwaallicht" geschetst heeft, dat liefst boven »poelen en moerassen" rondzweeft. Gij, waarde vriend, en zooveel anderen met u, als van tijd tot tijd zedelijke en verstandelijke lafenis uit mijne schriften plegen te putten, of er zich in plegen te verademen en ontspannen, zult u dan — naar zijne meening — waarschijnlijk als de kikvorschen en 't verder poelgebroedsel mogen beschouwen, dat daarin rondspringt en tiert. Op die voorwaarde heb ik niets tegen zijne vernuftige vergelijking, en gij vermoedelijk evenmin. Getroosten wij ons dan, in 's Hemels naam, ons moerasleven, door dezen Modderman zoo meêwarig aanschouwd."

(*) *De Mondige Mensch, als staatsburger.*

MENGELINGEN.

Overleg of instinct? Voor eenige jaren kwam te Aardendurg wekelijks van Sluis een vrachtrijder met een zoogenaamde steekkar. De man was altoos vergezeld van een basterdpoedel, die steeds getrouw de wacht hield over de kar, terwijl zijn meester goederen afgaf. Op zekeren morgen werd den hond een kluifje toegeworpen uit een slagerswinkel; doch het trouwe dier had, uit hoofde zijner wacht, geen tijd om er zich op te vergasten.

Wat deed hij nu? Hij droeg het mede tot op de markt, die onbestraat is, liep de kar een eind vooruit en begroef zijn kluifje onder het gras; daarop volgde hij zijn meester en haalde — toen deze al zijne goederen afgeleverd had en dus des honds waakzaamheid niet meer gevorderd werd — het kluifje voor den dag en peuzelde het op zijn gemak op. Van de markt tot aan het laatste huis, waar de meester goederen bezorgde, had deze met bestellen en terugrijden een goed uur noodig. Toen de hond het kluifje kreeg, volgde de meester toevallig eenen anderen weg dan hij gekomen was, doch dat hinderde den hond niet. Begreep deze nu of overlegde hij, dat hij eerst op den terugtocht tijd zou hebben om zijn maal te doen?

R.

ALLERLEI UIT PARIJS.

Door L. Kalisch.

I.

DE KLEINE RENTENIERS.

Te Parijs, de woeligste stad der wereld, leveren de verschillende klassen der leêgloopers een zeer aantrekkelijk onderwerp van beschouwing op. Even als er namelijk te Parijs ontelbare soorten van middelen zijn om aan den kost te komen, zijn er ook ontelbare middelen om den tijd te dooden. Ik wil niet van de millionairs spreken, die toch reeds door het welbeheeren van hunne millioenen en de veelvuldige aanspraken, welke de maatschappij op hen maakt, tot eene zekere werkzaamheid gedwongen zijn, noch van die klasse, welke, van allen arbeid afkeerig, zich het levensonderhoud, in geval van nood, met lange vingers uit de zakken der onvoorzichtigen haalt, maar van de vele, onschuldige kleine renteniers, die slechts een paar maal in het jaar eenige coupons hebben af te knippen, en die wel onbekommerd leven, maar aan niets overvloed bezitten dan aan tijd.

Deze renteniers bestaan grootendeels uit lieden, die bij naderenden ouderdom hunne zaken hebben aan kant gedaan, — uit kruideniers, die gedurende hunne specerijgeurige loopbaan zich sommige kleine vrijheden jegens hunne begunstigers hebben veroorloofd, bij voorbeeld het dikste papier voor peperhuisjes gebruikten, onder koffie, peper, suiker enz. allerlei ongelijksoortige bijvoegselen mengden, aan de balans ongemerkt een tik wisten te geven, zoodat men minder aan gewigt ontving dan wel betamelijk was, enz. Naast deze winkeliers moet van de restaurateurs gewaagd worden. Deze wisten zich mede gedurende den tijd, dat zij in hunne zaken waren, het met hun niet zeer hard kloppend geweten te vinden. Zij trachtten zich de ligtgeloovigheid hunner klanten

met behulp van jesuïtische saucen zooveel mogelijk ten nutte te maken. Zij zetteden hun hazenpeper voor, waarin zooveel peper en zoo weinig haas werd aangetroffen, dat de scherpstziende gast niet ontdekken kon, waar de haas en waar de peper lag, konijnenragout van dieren, die nog kort te voren op de naburige daken gemiaauwd hadden, en visch, die reeds eenige dagen vóór het opdisschen den geest gegeven had. In grooten getale zijn ook onder deze *rentiers* de tappers (*marchands de vin*) vertegenwoordigd, die in hunne tapperijen hunne klanten nooit zuiveren wijn inschonken, en indien zij water in den wijn deden, meer het water dan den wijn bedierven.

Deze en nog vele andere klassen hebben een jaar of vijfen-twintig onverdroten gezwoegd, in de hoop en verwachting van eindelijk van hunne vermoeienissen te kunnen uitrusten. Zoodra zij dit doel bereikt hebben, kiezen zij een bijzonderen tak van nietsdoen, al naar hun eigen smaak, of naarmate in de wijk te vinden is, die zij bewonen.

Men vindt onder hen, die alleen vrolijke gebeurtenissen opzoeken. Zij ontbreken nooit, voor of in de kerk, bij trouwplegtigheden, waar zij het opgeschikte bruidspaar en den verderen bruiloftsstoet opmerkzaam beschouwen, en naar het vermogen en de betrekkingen der familiën zoo naauwkeurig onderzoek doen, alsof hun eigen belang daarbij in het spel was. Na de voltrekking van het huwelijk begeven zij zich ook wel naar de sakristy, om de pasgehuwden en hunne ouders de hand te drukken en hunnen dank daarvoor te ontvangen. Daar te Parijs het kerkelijk huwelijk meestal op Zaturdag plaats heeft, zien deze leegloopers den laatsten dag der week reikhalzend te gemoet, omdat zij alsdan verscheidene bruidshanden in de hunne nemen en vol vurige deelneming hartelijk schudden kunnen.

Er zijn weder anderen, wier melancholiek temperament zich tegen heugelijke gebeurtenissen verzet, en die derhalve slechts in treurige voorvallen verstrooijing zoeken. Zij ontbreken nooit wanneer in hunne wijk iemand begraven wordt. Zij laten zich aandienen bij de familiën, die eene dierbare betrekking verloren hebben, betuigen hunne deelneming door handendrukken rechts en links, brengen hunnen zakdoek naar de oogen, en stappen ook wel in een der lijkwagens, als

er nog eene plaats ledig is, of anders volgen zij te voet den trein.

Voor het grootste gedeelte dezer *rentiers* is het dagelijksch bezoek van de *Morgue* eene hoofdbezigheid. De Morgue is, gelijk onze lezers weten, het zich aan het oostelijk einde van de *Cité* bevindende gebouw, waar de lijken ten toon gesteld worden van in de Seine of bij den weg gevonden personen, die reeds onkenbaar zijn geworden, of die men niet weet te huis te brengen. Deze lijken blijven volle twee-en-zeventig uren op marmeren tafels, achter glazen deuren, voor de blikken van het publiek ten toon gesteld. De kleederen van deze ongelukkigen, die òf het slagtoffer van sluipmoord òf van een noodlottig toeval zijn, meestal echter zelfmoord verraden, zijn boven iedere tafel opgehangen, zoodat de familiebetrekkingen, zelfs als het lijk reeds geheel onkenbaar geworden is, die identiteit er van gemakkelijk kunnen ontdekken. Het gemiddeld getal lijken, daar jaarlijks op deze wijze ten toon gesteld, wordt op zeshonderd geschat, en men kan zich ligtelijk voorstellen welke hartverscheurende tooneelen daarbij vaak plaats hebben. Menigeen, die de Morgue even binnenging, alleen om aan zijne nieuwsgierigheid te voldoen, heeft er het lijk van zijnen broeder, zijnen vader of eene andere dierbare betrekking aangetroffen. Dergelijke tooneelen geven, bij de goedhartigheid en spraakzaamheid der Parijsche bevolking, uren lang stof tot onderhoud, dat een knappen romanschrijver goud waard zou zijn.

Voor de klasse van leêgloopers, die hunne voornaamste verstrooijing in hevige gemoedsbeweging zoeken, levert ook de *place Roquette*, waar de terechtstellingen plaats vinden, een ontzaggelijk punt van aantrekking op, en er worden onder die klasse velen aangetroffen, wien het niet onaangenaam zou wezen, indien het schavot daar ten minste tweemaal per week werd opgericht. Bij het ter dood brengen van Dr. Lapommeraie zag ik op genoemde plaats eene groep mannen, die het over het gedrag van den veroordeelde, even vóór de voltrekking van de doodstraf, zeer druk hadden. De eene sprak van den priester Berger, den moordenaar van den aartsbisschop van Parijs, en uitte daarbij zijn misnoegen over de lafhartigheid, die deze misdadiger vóór zijn ter dood brengen had aan den dag gelegd. Men moest hem letterlijk van

zijne legerstede afrukken en naar het schavot slepen, en zoo zeer was zijn gelaat door den doodsangst misvormd, dat zijn mond geheel scheef stond. Een ander haalde, als een lofwaardig tegenbeeld, het kalm en onverschrokken gedrag van Orsini aan, die met vaste schreden de gerechtsplaats betrad, zonder dat zijn gelaat de minste verandering onderging, de ter dood brenging van zijn landsman en medepligtige Pieri aanzag, en vervolgens zelf het hoofd op de valbijl legde. Een klein oud mannetje, in het midden der groep, vertelde vervolgens van eene vrouw, die zich ook heel ferm had gedragen, en toen een der aanwezigen hem hierover in de rede wilde vallen, keek hij hem scherp aan en zeide: »Mijnheer, sedert twee-en-dertig jaar woon ik hier de terechtstellingen bij. Ik heb er nog nooit een gemankeerd en zal dus heel best weten wat er al of niet bij plaats heeft." — De aanwezigen blikten hem aan vol ontzag en bewondering.

De kleine renteniers, die geen vrienden van bloedige en schrikverwekkende tooneelen zijn, kan men in menige inrichting van kostelooze verstrooijing aantreffen. Het meest door hen bezochte lokaal is dat van publieke verkoopingen. Sommigen gaan de verkoopzalen binnen, laten zich een catalogus van de verkocht wordende voorwerpen geven, noteeren de prijzen, die de artikelen hebben opgebragt, en gedragen zich somwijlen ook wel als kooplustigen door een bod te doen, zonder het evenwel zoo ver te laten komen, dat zij blijven hangen De meesten intusschen mijden het gedrang in de zalen, en plaatsen zich op de banken in de lange corridors, waar zij uren lang tinnegieteren en met elkander van gedachteloosheid wisselen. Er wordt door hen dan veel over den ex-keizer, over Sedan, over de belegering van Parijs, over de commune, over Felix Pyat, over den graaf van Chambord, over Thiers en Gambetta gewaweld, tot hunne maag hun herinnert dat het tijd is om naar huis te gaan.

Een voornaam aantrekkingspunt voor deze lieden is de Beurs. Het was eens voor hen een even zoo onverwachte als harde slag, toen de heer Hausmann den toegang tot dit gebouw slechts tegen betaling van een franc toestond. Door dit bloedgeld had de Seine-prefect, keizerlijker gedachtenis, een heerlijk bloeijenden tak van werkeloosheid geknakt, en de *petit rentiers* doolden in de eerste namiddaguren, met den obli-

gaten paraplui onder den arm, troosteloos op het beursplein rond, vol weemoed de poorten van het heiligdom beschouwende, uit welke hun de bekoorlijke stemmen der effectenmannen in de ooren drongen. Gelukkig kwam de alvermogende Hausmann weldra op andere gedachten. De entréeprijs werd weder opgeheven, en sedert dien tijd staat de beurstempel, gelijk andere tempels, voor alle stervelingen open.

Men vindt onder de kleine renteniers ook velen, wien zoowel de aandoeningwekkende als de drokke verstrooijingen tegenstaan. Zij zoeken derhalve de stille plaatsen der wetenschap op, waar zij voor iedere hevige gemoedsbeweging zijn gevrijwaard. Men vindt hen in de openbare bibliotheken, in de gehoorzalen der Sorbonne en het *collège de France*, waar eene uitnemende gelegenheid bestaat om een dutje te doen. Inzonderheid zoeken zij die zalen bij voorkeur des winters op, aangezien de verwarming er niets te wenschen overlaat. Een dier kleine renteniers, een voormalig bretelfabrikant, die in de gehoorzalen van alle faculteiten een uiltje geknapt had, verzekerde mij zeer naïf, dat hij toch in het *Collège de theologie* het beste zijn slag had kunnen waarnemen. Anderen trachten hetzelfde doel in heilige plaatsen te bereiken. Zij gaan naar de kerken, zoeken er een donker en onopgemerkt hoekje op, en worden eerst wakker als de dienst afgeloopen is. Niet allen houden zich daarbij echter zoo stil als wel betamen zou, en ik heb eenige personen gekend, aan wie in bibliotheken en gehoorzalen alle gastvrijheid was opgezegd, omdat hun luide slaap aan de wakenden groote hindernis veroorzaakte.

Er zijn kleine renteniers, die zich den tijd door zoölogische uitspanningen verdrijven. Zij voeren dagelijks de duiven en musschen in den tuin der Tuileriën, en zorgen er ook voor, dat de goudvisschen in de kom aldaar niet van honger omkomen. Is dit hun dagwerk gelukkig volbragt, dan zoeken zij met deftige schreden hunne woning weder op.

Deze soort van dierenvoederaars is vooral in den *Jardin des Plantes* sterk vertegenwoordigd, waar zooveel wild en tam vee gepensioneerd is. De geliefdste pensionarissen zijn de beeren. De beer is onder de dieren nagenoeg hetzelfde wat een dikke burgerheer onder de menschen is. De beer is log in al zijne bewegingen, en zijne logheid geeft hem het voor-

komen van goedhartigheid. Hoe zuur hem het dansen ook vallen moge, danst hij toch, als het wezen moet, naar ieders pijpen, laat zich ook goedschiks een muilband aanleggen, en legt even zooveel gratie als zelfbewustheid aan den dag. De beer is een lieveling van den burgerman, en ik geloof dat hij dezen als een medebeer op twee beenen beschouwt. Menige kleine rentenier, die gedureude het beleg van Parijs de beeren niet meer eten kon geven, omdat zij zelf werden opgegeten, is misschien van aandoening daarover gestorven.

Nog heeft men eene soort van kleine renteniers, die dagelijks naar het bouwen van huizen gaan kijken, altijd wat aan de werkzaamheden hebben te prijzen of te laken, en dikwijls met het werkvolk in gesprek treden.

Dat de verschillende jaargetijden op de kleine renteniers invloed uitoefenen, spreekt van zelf. Zoeken zij des winters hunne verstrooijingen in de verwarmde lokalen, des zomers vinden zij die in de vrije lucht. Hunne hoofdbezigheid is dan het hengelen. Zij zitten onbewegelijk uren lang aan den oever der Seine, met den blik gericht op den dobber en op de minste bewegingen, die deze maakt, en wachten op de komst van een baarsje, dat dom genoeg mogt wezen om vrijheid en leven op het gezicht van een stukje regenworm op het spel te zetten. Er kunnen dagen verloopen, waarop geen enkel stekeltje zich aan deze domheid schuldig maakt, en de hengelaar, nadat hij niets uit de rivier heeft opgehaald dan een oude schoenzool of iets dergelijks, zijne spullen oppakt, om zich den volgenden dag weder aan dezelfde teleurstelling over te geven.

Verre de meesten onder de kleine renteniers te Parijs behooren tot de flaneurs. Zij verlaten dagelijks hunne woning zonder eenig bepaald doel, en slenteren door de straten alleen om te zien of zij ook iets kunnen aantreffen, dat hunne nieuwsgierigheid opwekt en bevredigt. Nu is er te Parijs misschien geen enkele straat, waar zoo iets niet dagelijks plaats heeft, en hij, wien het niet aan geest en gave van opmerken ontbreekt, zal uit de straattooneelen te Parijs meer leeren dan uit vele dikke boeken.

De avonden brengen de kleine renteniers doorgaans in de koffiehuizen bij het dominospel door, waarbij zij een ijver aan den dag leggen, alsof hun geheel vermogen op het spel stond.

Ik weet niet hoe groot het getal kleine renteniers is, die te Parijs leven; het is echter veel grooter dan men misschien denken zou. Men heeft de aanmerking gemaakt, dat zij een hoogen ouderdom bereiken, terwijl die onder hen, welke, na hunne zaken te hebben aan kant gedaan, Parijs verlaten en op het land gaan wonen, des te gaauwer sterven, hoe grooter de drokte geweest is, waartoe zij door hun vroeger beroep gedwongen waren. Inzonderheid kunnen de voormalige restaurateurs en koffiehuishouders op het land niet aarden, en dit is ook de reden waarom zoo vele van hen liever te Parijs blijven wonen en minder ruim leven dan zij misschien op het land zouden behoeven te doen. Zij denken: Te Parijs te leven is toch altijd beter dan op het land te slerven.

II.

T. F.

Toen ik het vorige jaar eens op een heeten Junidag mijne woning verliet, ontmoette ik eenige schreden van daar een begrafenistrein, die zich van de *rue Notre Dame de Lorette* naar het kerkhof *Montmartre* bewoog. Op den wagen volgden een persoon of tien, waaronder ik een mijner vrienden bemerkte, dien ik in geruimen tijd niet gezien had. Naast hem liep zijn zoon, een jongman, die den linkerarm in een sjerp droeg. Beiden volgden als rouwdragenden digtbij het lijk, wat mij in het oog liep. De overledene, dit wist ik wel, kon geen naaste bloedverwant van mijnen vriend zijn geweest, die zeer vermogend is en tot eene aanzienlijke familie behoort; de kist daarentegen stond in een wagen van de vierde klasse — in een armenwagen, en de weinige lieden, die er achter gingen, zagen er behoeftig uit. Ik naderde mijnen vriend, die mij reeds bemerkt had en mijn vragenden blik met de uitnoodiging beantwoordde om hem spoedig een bezoek te geven.

Ik vond hem, toen ik hem eenige dagen later opzocht, in zijn tuinhuis. Na de eerste begroetingen en nadat wij eene poos over de vreeselijke gebeurtenissen hadden gesproken, welke Frankrijk sedert een jaar teisterden, kwam ik op den

begrafenistrein, en vroeg hem, waarom zijn zoon den arm in een sjerp droeg.

»Ga zitten," gaf hij ten antwoord, »en hoor geduldig aan; want ik moet wat hoog ophalen." — Nadat ik had plaats genomen, begon hij:

Mijn vader was een even zoo werkzaam als omzichtig en welwillend man. Hij had, zoo als men pleegt te zeggen, van onderen op gediend; want hij begon zijne loopbaan als arm werkman, en bragt het door vlijt, spaarzaamheid en het zich ten nutte maken van elke gunstige gelegenheid zoo ver, van eene machinefabriek te Belleville te kunnen oprichten, die meer en meer in uitbreiding toenam. Toen twintig jaren verloopen waren, had hij veertig arbeiders in dienst. Hij behandelde deze gelijk een vader zijne kinderen behandelt, en wanneer een van hen zich door energie bijzonder onderscheidde, liet hij niets na om hem aan een zelfstandig bestaan te helpen.

Onder zijne werklieden bevond zich toenmaals een man, die zich in ieder opzicht boven al de anderen onderscheidde. Robert Fleurant — zoo heette hij — was tegenover zijne kameraden wel vriendelijk en beleefd, maar hield zich toch op een afstand van hen. Zijn werk liet niets te wenschen over. Mijn vader had dus alle reden om over hem tevreden te zijn, en gaf hem dit ook herhaalde malen te kennen.

Sedert de komst van Fleurant in de fabriek van mijn vader was omstreeks een jaar verloopen, toen hij op zekeren dag uit de werkplaats werd geroepen. Een man van een somber voorkomen wachtte hem buiten de deur op. Fleurant ging met hem naar eene naburige tapperij, en kwam eerst na verloop van een uur weder in de werkplaats terug, waar hij het verzuimde inhaalde. Hetzelfde bezoek werd spoedig hervat, en Fleurant verwijderde zich wederom met den vreemdeling. Dit viel mijnen vader in het oog. Hij zeide echter niets, tot de bezoeken in hoe langer hoe korter tusschenpoozen op elkander volgden, de opmerkzaamheid van het werkvolk opwekten en allerlei kleine stoornissen veroorzaakten.

Op zekeren avond, toen al het volk reeds de werkplaats verlaten had, liet hij Fleurant bij zich op zijn kantoor komen, en sprak hem op deze wijze aan: »Gij weet, Fleurant, hoe dikwijls ik u over uwe vlijt geprezen heb; ik kan intusschen

thans niet nalaten, aanmerking op uw gedrag te maken. Gij verlaat sedert eenigen tijd het werk te dikwijls, en uw lang wegblijven midden op den dag veroorzaakt veel opspraak onder uwe kameraads. Ik ben, zoo als gij weet, billijk in alle opzichten, maar ik kan niet langer toegevend jegens u blijven zonder onbillijk tegenover mijn werkvolk te schijnen. Ik heb nog aan geen van hen toegestaan zich gedurende den werktijd te verwijderen, en mag met u geen uitzondering maken. Gij weet dat op de werkplaats altijd versch water en zelfs wijn voorhanden is, om den dorst te lesschen. Ik zie niet gaarne dat een van mijn werkvolk, zelfs na volbragten arbeid, een wijnhuis opzoekt; en dat hij dit zelfs nog onder den werktijd doet, kan ik volstrekt niet toestaan. Laat derhalve die uitstapjes in het vervolg na, en wij zullen ook als vroeger goede vrienden blijven." — Hij drukte Fleurant de hand, waarop deze zich stilzwijgend verwijderde.

Gedurende eenige weken ging alles weder goed. Fleurant verliet onder werktijd de fabriek niet weder, en om het voorgevallen tooneel te doen vergeten, was mijn vader, zoo mogelijk, nog vriendelijker jegens hem dan vroeger; vooral daar Fleurant zijne krachten scheen te verdubbelen. Maar eindelijk had het fatale bezoek op nieuw plaats. Fleurant volgde weder den raadselachtigen persoon, en bragt verscheidene uren elders met hem door. Mijn vader kon zich dit bezoek niet verklaren, en nog minder begreep hij, waarom Fleurant den rustverstoorder niet afwees. Hij had reeds verscheidene malen op het punt gestaan om opheldering te eischen, en als Fleurant deze niet geven wilde, hem dadelijk te ontslaan. Maar afgezien daarvan, dat een fabrikant niet zoo ligt een bekwaam werkman wegzendt, aarzelde mijn vader toch reeds tot het doen van den beslissenden stap, omdat Fleurant onder lijden gebukt scheen te gaan. Hij was bij voortduring neêrslagtig, en wanneer hij des avonds alleen achterbleef, om zijn afgebroken werk te voltooien, bemerkte mijn vader, als hij door het kijkvenstertje in de deur van zijn kantoor tuurde, dat Fleurant dikwijls midden in zijn werk ophield, zich met de hand over het voorhoofd wreef en minuten lang voor zich heen staarde. Mijn vader had groot medelijden met den ongelukkigen werkman, en nadat hij geruimen tijd had nagedacht over de wijze, waarop hij hem opheldering omtrent zijn gedrag

zou doen geven, zonder hem te grieven, trad hij op zekeren avond de werkplaats binnen, en verzocht Fleurant met de vriendelijkste woorden, hem mede te deelen wat hem op het hart lag.

Fleurant, die aan eene draaibank stond, had hem bedaard aangestaard. Hij was bleeker dan anders, en scheen diep getroffen door mijns vaders zachtmoedigheid. Men kon duidelijk aan hem zien, dat een hevige tweestrijd in zijn binnenste plaats had. Zijne lippen bewogen zich krampachtig; hij beefde aan zijn geheele lichaam en kon geen woord uitbrengen. Eindelijk rukte hij, zonder te spreken, zijn borstrok open, en toonde zijn ontblooten schouder, waarop de letters T F (*Travaux forcés*) waren ingebrand.

Vol ontzetting deinsde mijn vader terug.

»Ik begrijp uwen schrik," zeide Fleurant; »maar al ben ik ook tot de galeien veroordeeld geweest en al is ook slechts de ontbinding na mijnen dood in staat dit schandmerk uit te wisschen, wees overtuigd, dat ik geen gemeene misdadiger ben. Een oogenblik van woedenden hartstogt heeft mij tot eene vreeselijke daad vervoerd, en voor dat oogenblik boet ik thans door een leven vol smaad en schande. Gij zijt een menschlievend man. Wanneer gij met mijn lot bekend zijt, zult gij mij veeleer beklagen dan veroordeelen. Wilt gij mij een oogenblik aanhooren?" — »Spreek!" zeide mijn vader.

»Ik ben," begon Fleurant, »uit brave ouders in eene provinciestad geboren. Mijn vader, een werkman, was altijd stil en in zichzelven gekeerd, en de naauwgezetheid zelve. Hij liet mij een handwerk leeren, en hield een waakzaam oog over mij, doch zonder hardheid. Hij stierf, toen ik naauwelijks de leerjaren achter den rug had. Mijne arme moeder volgde hem weldra in het graf. Ik maakte de kleine nalatenschap, die mij als eenige zoon ten deel viel, tot geld, zette mij, nadat ik verscheidene jaren in verschillende steden als knecht gewerkt had, als meester in mijne geboortestad neder, en trad in het huwelijk. Aan vlijt ontbrak het mij niet, en geen moeite was mij te gering. Ik beminde mijne vrouw boven alles, en er was voor mij geen grooter geluk dan ook haar gelukkig te zien. Ik stond haar alles toe wat zij begeerde, ja voorkwam dit dikwijls door in hare oogen te lezen wat zij verlangde.

»Zoo verliepen drie jaren. Op zekeren dag, toen ik uit mijne werkplaats mijne woning binnentrad, zag ik een jongman, dien zij mij als haren neef voorstelde, en dien ik als zoodanig met alle hartelijkheid ontving. Hij had zich, zoo als mijne vrouw mij vertelde, aan eenige ligtzinnigheden schuldig gemaakt, en op bevel zijner ouders zijne vaderstad verlaten. Ten gevalle mijner vrouw betoonde ik hem alle mogelijke gastvrijheid. Hij at bij ons, en mijne beurs stond altijd voor hem open. Bij zijn innemend voorkomen bezat hij ook aangename, gezellige talenten. Hij had eene fraaie stem, wist over vele dingen met verstand mede te spreken, en zijne bevallige manieren maakten hem overal gezien. Het eenige echter, wat mij niet in hem beviel, was dat hij zich geen beroep koos, en maanden lang op mijne gastvrijheid teerde, als op eene zaak, die van zelve sprak, zonder in het minst iets van de onaangename positie te gevoelen, welke ik meende dat hem moest drukken, die van een ander afhankelijk is. Ik sprak hierover eens met mijne vrouw, en gaf haar te kennen, gaarne te zullen zien dat Eduard — zoo heette haar neef — het een of ander bij de hand nam, om zijn brood te verdienen.

»Ik had deze aanmerking gemaakt, niet zoo zeer omdat mijn gast mij in den weg was, maar omdat zijn leêgloopen mij tegenstond en ik hem wel lijden mogt. Mijne vrouw echter scheen door mijne woorden gebelgd, beantwoordde ze door eenige bijtende aanmerkingen, stond op, en verliet de kamer. Toen ik des avonds, als naar gewoonte, van mijn arbeid te huis kwam, had de jongman reeds mijn huis verlaten. Mijne vrouw beantwoordde mijn groet zoo ijskoud mogelijk, en ik moest aan tafel haar de woorden uit de keel halen. Ik trachtte haar door allerlei goede woorden aan het spreken te brengen; maar niets hielp: ons huiselijk geluk was voor altijd vervlogen.

»Verscheidene weken verliepen op deze wijze. De wrok, die mijne vrouw in de eerste dagen na Eduards vertrek deed blijken, was geweken; zij legde nu echter eene onverschilligheid aan den dag, die mij nog dieper griefde. De orde, die altijd te mijnent geheerscht had, verdween hoe langer hoe meer, en in plaats van, gelijk tot dusver, naar den avond te verlangen, om van mijnen arbeid genoegelijk uit te rusten, trad ik nu, wanneer ik van mijne werkplaats kwam, met een

benepen hart mijne woning binnen. Dit leven werd mij ten laatste onverdragelijk. Op zekeren dag vernam ik dat de jongman kamers in eene afgelegene wijk had gehuurd, en mijne vrouw hem daar dikwijls een bezoek bragt. Duizend furiën bewogen zich in mijn hart. Ik hield mij echter zoo bedaard mogelijk. Den volgenden morgen brak ik mijne werkzaamheden af, en toen ik mijne vrouw niet te huis vond, begaf ik mij naar de woning van Eduard. Ik luisterde aan de deur; ik hoorde de stem mijner vrouw. Nog heden weet ik niet hoe ik de kamer binnenkwam, waar ik omtrent de mij aangedane schande geen twijfel meer kon koesteren. Door woede overmeesterd, greep ik een mes, en — aan mijne voeten blies de schandvlekker mijner eer den laatsten adem uit.

»Ik deed geen moeite om mij aan den arm der gerechtigheid te onttrekken, maar leverde mij zelf in hare handen. Mijne daad werd door haar als moord met voorbedachten rade beschouwd, en ik werd tot tien jaren dwangarbeid veroordeeld. Ik was uit de maatschappij verbannen, en de wrekende justitie zorgde er voor, dat ik die nooit weder zou kunnen binnentreden, zonder mij als een uitvaagsel der menschheid beschouwd te zien. De scherprechter brandde mij met een gloeijend ijzer het onuitwischbare schandmerk op den schouder, en ik werd naar het bagno te Brest overgebragt. Hier schoor men mij terstond het haar af; ook moest ik het roode buis aantrekken en de roode muts opzetten. Aan deze muts was eene met een nommer voorziene blikken plaat vastgemaakt. Ik had geen naam meer; ik was slechts nommer zooveel. Dit alles was verschrikkelijk genoeg; het verschrikkelijkste van alles moest echter nog komen. Er werd mij een ijzeren ring om den voet gesmeed, en daaraan een zware ketting gevoegd, die niet alleen mijzelven, maar ook een ander boeien moest. Ik werd namelijk met een misdadiger aaneengesmeed, en van dezen slechts gedurende den arbeid in de haven en over dag gescheiden. Iederen avond echter, voordat wij de brits moesten opzoeken, werden ons beider boeien door een derde verbonden, die zich aan een zwaren op den steenen vloer aangebragten ring bevond, zoodat wij beiden aan elkander en te gelijk aan den grond geketend waren. Alles wat ik tot dusver had geleden, alle lichaamspijnigingen, alle zielskwellingen, waren toch nog verdragelijk in

vergelijking bij het afschuwelijk gevoel, dat de makker in mij opwekte, van wien ik niet meer scheiden kon. Hij was wegens verscheidene falsiteiten veroordeeld, en koesterde zulk een diepen haat tegen de menschheid, dat hij duizend plannen van wraak ontwierp, die hij na zijne vrijlating besloot ten uitvoer te brengen. De walg, dien deze man in mij opwekte, was onbeschrijfelijk, en ik was dikwijls in verzoeking om aan zijn leven een eind te maken. Ik besloot intusschen geen woord meer met hem te wisselen, en volhardde in dit mijn voornemen.

»Achttien maanden verliepen op deze wijze. Uit aanmerking van mijn goed gedrag liet men mij nu aan de zoogenaamde *chaine-brisée* arbeiden, met den ketting namelijk, die boven den schenkel aan den gordel vastgemaakt is. Op zekeren Augustusdag, terwijl ik in de haven arbeidde, zag ik een honderd schreden van mij af een jongman in het water vallen, en luid om hulp roepende tegen de golven worstelen. Zonder mij een oogenblik te bedenken, spring ik in het water, en het gelukt mij den reeds bewusteloozen aan den oever te brengen, waar hij weldra bijkwam. Deze daad kwam mij ten goede, en op den eerstvolgenden geboortedag des konings bevond ik mij op de lijst van hen, wien verdere straf was kwijtgescholden.

»Ik was weder vrij! Maar de vrijheid van een ontslagenen geleislaaf is geen vrijheid te noemen. De menschen huiveren nog meer voor iemand, die eene straf heeft doorgestaan, dan voor de misdaad zelve. Wie hem herkent, vliedt hem als de pest. Onophoudelijk wordt hij gefolterd door den angst, dat men zijne verledenheid op het spoor zal komen, en niet zelden is het juist deze angst, die hem verraadt. Ik keerde niet naar mijne geboortestad terug, maar begaf mij terstond naar Parijs, waar ik zoo lang stil leefde tot mijn haar weder gegroeid was. Intusschen had ik mij van huis eene aanbeveling weten te bezorgen, die mij bij u in betrekking bragt. Gij ontvingt mij vriendelijk, en het gelukte mij u te voldoen. Ik vermeed allen naauwen omgang met iedereen, en zocht na volbragten arbeid mijne vier muren op. Van lieverlede keerde een stille vrede mijn hart weder binnen. Maar zie! daar ontmoet ik op zekeren avond, bij het naar huis gaan, den ellendeling, met wien ik op het bagno zamengesmeed was ge-

weest. Ik wilde schielijk een hoek omslaan; maar het was te laat. Hij had mij herkend, en snelde naar mij toe met de woorden: »Eindelijk vind ik u terug, kameraad! Ik dacht wel dat gij te Parijs zoudt wonen en een braaf man geworden zijn. Nu, uwe braafheid zal een ander bekeerde geen kleine dienst weigeren. Ik heb geld noodig." — Ik gaf hem wat ik in den zak had, en rukte mij los. — »Ik zie u wel terug," riep hij mij na. »Tot weërziens!"

»Reeds na verloop van een paar dagen wachtte hij mij weder op, en gaf mij het zelfde verlangen te kennen. Ik verwaardigde hem niet met eenig antwoord en snelde naar mijne woning. Mijne rust, waarnaar ik zoo lang gereikhalsd had, was echter verdwenen. Mijn lot lag thans in de handen van den snoodaard, die mij den volgenden morgen uit mijne werkplaats liet roepen, en mij al grijnzend zeide, dat hij mij terstond zou verraden, indien ik het niet met hem eens werd. Weder gaf ik hem al wat ik bij mij had. Zijne bezoeken namen toe, en wat ik zuur verdiend had, ging in zijne handen over. Zijne uitnoodigingen, om mij bij hem aan te sluiten en met hem en anderen een dievencomplot te formeeren, werden hoe langer hoe dringender en leidden tot lange gesprekken, die mij van den arbeid afhielden. Ik wekte uwe ontevredenheid op, en was der wanhoop nabij. Hoe dikwijls wilde ik u, die altijd zoo goed jegens mij zijt geweest, alles bekennen! Maar ik deinsde terug voor den stap, welken u in den werkman, dien gij achting toedraagt, een ontslagen galeiboef zoudt doen ontdekken. Eindelijk echter werd mij mijne betrekking tegenover u onverdragelijk, en uw bezoek van dit oogenblik heeft de zaak tot eene beslissing gebragt.

»Ik heb thans niets meer te zeggen, en neem afscheid van uw huis, om het niet weder te betreden. Wees echter overtuigd, dat ik de goedheid, die gij mij bewezen hebt, nooit vergeten zal."

Hij zweeg en wilde vertrekken. Mijn vader, ten diepste getroffen, hield hem echter terug met de woorden: »Gij blijft in mijne fabriek, waar een stuk eerlijk verdiend brood u verzekerd is, en begeeft u niet terug in de wereld, waar slechts de keuze tusschen misdaad en zelfmoord u overblijft! Beloof mij dat gij morgen weder aan het werk zult komen, en laat mij voor het overige zorgen."

Fleurant wilde nog eenige bedenkingen maken, doch mijn vader drong hem eindelijk de belofte af, en begaf zich toen naar zijne kamer, waar hij een slapeloozen nacht doorbragt. Den volgenden morgen gaf hij zijnen bediende last, zorgvuldig op te letten, of ook iemand, die er zoo en zoo uitzag, naar Fleurant vroeg, en er hem dan kennis van te geven, doch dezen er niets van te zeggen.

Fleurant kwam den volgenden dag aan het werk, en werd eene week lang niet verder lastig gevallen. Op zekeren namiddag echter kwam de bediende mijnen vader berichten, dat de man, die Fleurant zoo dikwijls bezocht had, dezen in den grooten gang wachtte.

Mijn vader begaf zich schielijk naar den gang, ging naar den man toe, trad vlak voor hem, en zeide: »Ik weet wie gij zijt en wat het oogmerk van uw bezoek is. Het hangt van mij af, u terstond in handen der justitie over te leveren. Ik wil het echter zoo ver niet laten komen. Let er echter wel op, dat, wanneer gij dezen drempel weer betreedt of ergens elders met Fleurant in gesprek tracht te komen, gij u over uwe handelingen ernstig zult beklagen."

Met een onbeschaamden, spotachtigen blik en een ligt schouderophalen ging de man zijnen weg, en mijn vader was, gelijk hij mij later dikwijls gezegd heeft, zeer tevreden, hem op die wijze te hebben afgevaardigd. Hij zag echter tot zijn diep leedwezen al te ras, dat hij zich overijld had; want reeds den anderen morgen deelde de meesterknecht hem mede, dat verscheidene der werklieden door een onbekende vernomen hadden wat er met Fleurant vroeger gebeurd was; thans wist iedereen het, en zij hadden besloten te vertrekken, indien Fleurant niet ontslagen werd. De verlegenheid van mijn vader was groot, en zonder nog te weten welke maatregelen hij nemen moest, om het werkvolk te behouden en tevens Fleurant niet tot wanhoop te brengen, beval hij den meesterknecht, het volk gerust te stellen met de verzekering, dat alles tot hunne voldoening geschikt zou worden.

Mijn vader, die den ongelukkige had willen redden, deed zichzelven de bitterste verwijten, en schilderde zich zijn wanhopigen toestand met de zwartste kleuren af. Terwijl hij nu des avonds in zijn schrijfvertrek zich aan de grootste neêrslagtigheid overgaf, trad Fleurant binnen.

»Gij weet," begon deze, »dat de laaghartige mij heeft verraden. Ik heb de werkplaats verlaten; maar voordat ik voor altijd van u afscheid neem, wil ik u mijnen dank zeggen voor de deelneming, die gij mij betoond hebt. Ik zal uwe menschlievendheid nooit vergeten."

Met deze woorden wilde hij heengaan; doch mijn vader zeide: »Ik kan u niet zoo laten vertrekken, Fleurant! Ik heb mijzelven verwijten te doen; want ik heb onbedacht gehandeld, en in plaats van u te redden, heb ik u misschien aan den ondergang prijsgegeven. Wat denkt gij nu te doen?" — »Ik weet het niet," gaf hij ten antwoord, terwijl zijn gezicht zich verduisterde. — »Dat is het juist wat mij ongerust maakt," zeide mijn vader. »Hier blijven kunt gij niet meer," ging hij voort. »Ga naar de Nieuwe Wereld. Gij zijt een voortreffelijk werkman, en zult daar uw bestaan wel vinden. Misschien gelukt het u daar, u een eigen bestaan te grondvesten. Hier hebt gij zooveel, dat gij de reis zult kunnen doen."

Fleurant weigerde het geld aan te nemen, en voegde er bij, dat hij geen plan had de reis te doen; en eerst na lang over en weder spreken nam hij het geld als eene leening aan. »Ik ben uw schuldenaar," zeide hij, »en ik weet niet of ik ooit in staat zal zijn deze schuld te voldoen. Evenwel zweer ik u, dat ik nooit, hoe somber ook mijne toekomst zijn moge, mij tot eene misdaad zal laten overhalen. Ik heb nog slechts één verzoek. Veroorlooft gij mij, u schriftelijk of mondeling bericht van mij te geven?" — »Mijn huis zal nooit voor een r e c h t s c h a p e n mensch gesloten zijn," zeide mijn vader. — »En slechts als zoodanig zult gij mij wederzien, indien gij mij ooit wederziet!" verzekerde Fleurant.

Verscheidene maanden verliepen. Alles ging in mijn ouderlijk huis weder zijn geregelden gang Mijn vader dacht niet anders, of Fleurant was naar Amerika gegaan, toen deze op zekeren avond zijn kantoor binnentrad.

»Gij nog altijd hier?" riep mijn vader vol verbazing. — »Ik kom mijne schuld afdoen," zeide Fleurant, terwijl hij eene geldsom op de schrijftafel legde. »Dit is echter slechts de geldschuld," voegde hij er bij; »want wat de welwillend-

heid betreft, die gij mij betoond hebt, daarvoor zal ik altijd uw schuldenaar blijven." — »Gij hebt derhalve een middel van bestaan gevonden?" vroeg mijn vader. — »Sedert drie maanden ben ik bij de *brigade de sureté* aangesteld."

Mijn vader sprong vol schrik van zijn stoel op. Die *brigade de sureté* was namelijk de veiligheidspolitie, welke uit doortrapte schurken was zamengesteld, die hunne straf hadden ondergaan, en onder het opperbevel van den beruchten Vidocq stond.

»Ik had u mijne tegenwoordige betrekking kunnen verzwijgen," zeide Fleurant, die mijns vaders aandoening bemerkte; »maar ik heb te veel hoogachting voor u, om iets anders te zeggen dan de loutere waarheid. De post, dien ik thans bekleed, strekt zich echter niet uit tot zakkenrollers; nog veel minder heb ik er slag van om politieke gesprekken af te luisteren en voor *mouchard* te spelen. Ik loer alleen op die ontslagene, onverbeterlijke galeiboeven, die te Parijs rondzwerven, de ongelukkigen uitkleeden, die met hen in de bagnos geweest zijn, en deze van den weg om zich te beteren afhouden en weder tot nieuwe misdaden willen verleiden. Ik bewijs daardoor aan de maatschappij eene dienst, en bevredig tevens — ik wil er wel voor uitkomen — een onweêrstaanbaren dorst naar wraak." — »Zijt gij dien man op het spoor gekomen, die u uit mijn huis heeft verdreven?" vroeg mijn vader. — »Ja; hij zit reeds drie weken achter slot en grendel, en zal vooreerst wel geen kwaad meer stichten," antwoordde Fleurant. — »En zijt gij, in uwe tegenwoordige betrekking, niet bang voor uw leven?" vroeg mijn vader wederom. — »Ik ben sterk en niet zonder wapen," antwoordde Fleurant, terwijl hij een dolk uit een zijzak te voorschijn haalde. — »Er kleeft toch geen bloed aan?" riep mijn vader ontzet. — »Tot dusver nog niet," was het antwoord.

Mijn vader was alles behalve op zijn gemak. Hij trachtte aan het gesprek een einde te maken, en toen Fleurant afscheid nam, verzocht hij hem niet terug te komen. In onze fabriek werd na jaren nog over hem gesproken, maar door werklieden, die hem niet gekend hadden. Men dichtte allerlei vertelselen over hem op, zoodat hij eindelijk eene soort van Rinaldo Rinaldini werd. Ik, die hem reeds had gezien toen

ik nog maar een jaar of twaalf oud was, kon hem mij nog zeer goed voorstellen, en ik luisterde altijd met belangstelling toe, zoodra mijn vader over hem begon te spreken.

Vele jaren zijn sedert dien tijd verloopen. Mijn goede vader rust sedert lang in het graf, en bij de zorg voor mijne talrijke familie doken de beelden uit mijne eerste jeugd hoe langer hoe zeldzamer in mijne herinnering op. Toen borst de vreeselijke, voor Frankrijk zoo verderfelijke oorlog uit, en alsof deze nog niet genoeg ongeluk en ellende over mijn vaderland gebragt had, verscheurden eindelijk Frankrijks zonen elkander. Op den bloedigen winter volgde eene nog bloediger lente De Meimaand was voor ons Parijzenaars eene maand van schrik en ontzetting. Het gebulder der kanonnen, het geknetter der chassepotgeweren had de vogels uit de *Champs Elysées* verjaagd, en waar vroeger vrolijke wandelaars elkander verdrongen, lagen thans stervenden en dooden dooreen. Met een van angst benepen hart begaf men zich naar bed, en wanneer de morgen aanbrak, zag men vol schrik en beving den dag, die volgen zou, te gemoet.

Het was dingsdag 23 Mei. Men vocht in den *faubourg Saint-Honoré* en op de barricaden in de *rue Royale*, waar reeds vele huizen in brand stonden. Mijn zoon had, zonder er mij iets van te zeggen, het huis verlaten, om een bloedverwant van ons te bezoeken. In de *rue Saint-Lazare* wilde hij weder terugkeeren, toen een commune-man hem bij den arm pakte en naar de plaats van het gevecht wilde slepen. Beiden worstelden met elkander, en reeds wilde de communeman van zijn wapen gebruik maken, toen een vuist hem een slag in het aangezicht gaf, zoodat hij bewusteloos ter aarde stortte. In het zelfde oogenblik echter knalde een schot, dat den bevrijder mijns zoons aan een zijner scheenbeenen trof, zoo dat hij ter aarde stortte, zonder echter zijne tegenwoordigheid van geest te verliezen. Het was een groot man, met breede schouders en sneeuwwit haar.

»Brengt mij naar mijne woning!" riep hij tot eenige lieden, die intusschen waren toegesneld. Mijn zoon, die in de worsteling zijn linker arm verstuikt had, was eene onmagt nabij. Hij vermande zich zich echter, en haalde eenige lieden,

uit de toegesnelden, over, om den gekwetste naar de *rue Maubeuge* te brengen, die deze als zijne woning had opgegeven. Hij had daar in zeker huis eene kamer met een slaapvertrekje. De grijsaard noemde zich François. Mijn zoon liet terstond een heelmeester komen, die de wond verbond en voor niet gevaarlijk verklaarde. Nadat hij ook zijnen arm had laten verbinden, gaf hij order, dat men den redder van zijn leven zorgvuldig zou verplegen, keerde toen naar huis terug, en verhaalde mij zijn wedervaren.

Hoe gevaarlijk het ook was om op genoemden dag de wijk te bezoeken, waar de gekwetste woonde, bedacht ik mij toch niet lang, maar snelde naar hem toe, om hem voor de redding mijns zoons mijnen dank te betuigen. Ik vond hem op zijn bed eene pijp zitten rooken. Op mijne dankbetuigingen gaf hij ten antwoord, dat hij zijnen pligt had gedaan en niets meer; dat zijne wond onbeduidend was, daar het slechts een schampschot was geweest, en meer niet.

Ik antwoordde, dat het mij aangenaam was dit te vernemen, maar het niet gevaarlijke van zijnen toestand mijne dankbaarheid daarom niet verminderde. »Laat u gerust toedienen wat gij behoeft," dus eindigde ik. »Morgen kom ik terug, en mogt gij intusschen iets noodig hebben, zend dan maar bij mij." Met deze woorden legde ik mijn kaartje op de tafel, en noemde mijn adres.

Naauwelijks had ik mijnen naam uitgesproken, of hij rigtte zich opeens overeind, en hij riep: »Zijt gij George H***, de eenige zoon van den fabrikant Claude H***?" — »Die ben ik," gaf ik ten antwoord. — »Dan heb ik het geluk gehad de weldaden van den grootvader aan den kleinzoon te vergelden!" riep hij uit. »Ik ben Fleurant." — »En gij noemt u thans François?" zeide ik, niet weinig verrast. — »Ik ben verscheidene malen van naam veranderd!" zeide hij met een zucht; »want Fleurant is mijn naam ook niet."

Ik wilde geen onaangename herinneringen bij hem opwekken en zweeg. Hij begon weêr van mijn vader te spreken, en zeide dat zijn dood hem veel leed veroorzaakt had.

»Gij weet dus dat mijn vader gestorven is?" vroeg ik. — »Ik heb zijne begrafenis bijgewoond," zeide hij, »en geloof niet dat zijn dood iemand meer ter harte gegaan kan zijn dan mij."

Ik zag hem nu dagelijks. Maar in plaats van spoedig te herstellen, zooals ik gehoopt had, werd hij al zwakker en zwakker. Nu vóór veertien dagen zeide hij kalm, ja bijna opgeruimd: »Het loopt met mij ten einde. Ik heb in een oogenblik van drift een moord begaan, maar daarentegen twee menschen van den dood gered. Misschien wordt dit mij wel ten goede aangerekend. Denkt gij niet?" — Ik knikte van ja.

Toen ik den volgenden avond zijne woning binnentrad, was hij niet meer onder den levenden.

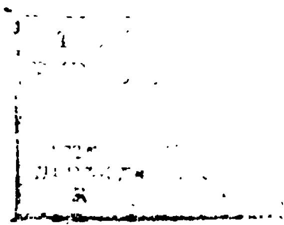
Gij weet nu wie de man was, wien ik met mijnen zoon de laatste eer heb bewezen.

»Er ontbreekt nog iets aan uw verhaal," zeide ik. »Wat is er van Fleurant's vrouw geworden?" — »Hij heeft mij kort vóór zijnen dood herhaalde malen eene oude, bijna blinde vrouw aanbevolen," zeide zijn vriend. »Ik heb dezen terstond opgezocht, en haar van haar zolderkamertje in den *Faubourg Saint-Antoine* naar een *pension* laten overbrengen, waar zij hare verdere levensdagen zorgeloos slijten zal. Den sluier, die haar vroeger leven bedekt, mag ik niet opligten."

EEN POSTWEG IN HET SCHWARZWALD.

Het Schwarzwald is eene boomrijke, wilde en daardoor voor echte touristen hoogst romaneske bergstreek, die midden in het zuiden van het groothertogdom Baden een aanvang neemt en, zich ten noordoosten wendende, ook nog het westen van het koningrijk Wurtemberg binnendringt. Berthold Auerbach heeft zich een naam gemaakt door zijne *Dorfgeschichten*, die in een gedeelte er van spelen, en in *het Leeskabinet* voor 1845 hebben de lezers er van er ook kennis mede kunnen maken.

Schoon is het Schwarzwald met zijne zich ten hemel verheffende wouden, wier kruinen zich ruischend in den wolkensluier baden, die boven hen hangt; schoon zijn zijne diepe kloven en groene maden, schoon zijne ruischende bergstroomen, waarin bontgevlekte forellen dartelen, en de waterval-

C.C.A. Last.   Steendr. v P. Blommers te s Hage

EEN POSTWEG DOOR HET SCHWARZWALD.

len, die van duizelende hoogten nederstorten; bekoorlijk gelegen zijne dorpen en gehuchten, en talrijke badplaatsen. Zijn schoonste sieraad echter zijn de wakkere menschen, die den onherbergzamen grond boven in het gebergte ontelbare en ongekende schatten weten af te winnen, — die zich wakker weren, — wier nijverheid alom bekend en geprezen is, — die hunne voortbrengselen naar verafgelegene landen zenden, de Nederlanden van hout voorzien, met zijne al of niet spelende klokken en kunstige snijwerken tot in Siberië doordringen, en zich overal door hunne vlijt, spaarzaamheid en gestrenge eerlijkheid aller achting en liefde weten te verwerven.

Nevensgaande plaat, gevolgd naar den landschapschilder Faller, stelt een tooneel voor in een der wildromantische punten in het Schwarzwald, welks wonderen reeds vele talentvolle schilders vóór hem tot onderwerp voor hunne tafereelen gediend hebben. Het speelt in de nabijheid van Wildbad en Teinach, de twee paarlen van het Wurtembergsche Schwarzwald, die ieder jaar meer en meer in de mode komen, en welke mode niet op kunstmiddelen als hazardspelen en dergelijke steunt; o neen! de onvergelijkelijke geneeskracht van hare bronnen, de zelfs voor de zwakste gestellen versterkende berglucht, de wildromantische schoonheid van hare ligging zijn het alleen, die jaarlijks duizenden vreemdelingen uit alle hemelstreken, uit Amerika en Rusland, uit Spanje en Engeland lokken; en wie ze eenmaal bezocht heeft, keert naar die bekoorlijke Schwarzwalder badplaatsen terug, die elkander completeeren, en, even als de Siamesche tweelingen, onafscheidbaar aan elkander gehecht zijn. Wie aan eene geruischvolle, bonte en betrekkelijk dure levenswijze de voorkeur geeft, kieze Wildbad; maar de vriend van stille, de overprikkeling der zenuwen genezende rust ademt eenige weken de frissche, levendmakende boschlucht van Teinach in, om aldus versterkt tot zijne werkzaamheden terug te keeren.

Wij bevinden ons op het schilderstuk nog in een tijd, toen de spoorwegen naar Calw, Wildbad en elders, die zich thans van lieverlede een weg door de dalen van het Schwarzwald boren, en zich weldra de over trotsche, met denne- en pijnboomen gekroonde bergen een weg zullen banen, nog niet aanwezig waren, maar de oude hobbelkast, die zich brutaalweg den naam van *snelpost* had aangematigd, het aan oude

gewoonten door en door gehechte Schwarzwald onbepaald beheerschte. In plaats van het schelle locomotiefluitje, klonk nog het echt-duitsche »*O du lieber Augustin!*" dat de muzikale postiljon met verschillende, aan zijne luim van het oogenblik ontspringende variatiën sentimenteel op zijnen horen blies, waarbij de lieve Schwarzwaldsche vrouwen en meisjes hare vensters openden en met vurige oogen de reizigers nieuwsgierig één voor één gadesloegen.

De storm moet woest in de enge bergkloof gehuisd hebben, zoo als wij uit de talrijke wild door elkander geworpen boomstammen kunnen zien, welke in teugellooze onstuimigheid van hunne wortels zijn gerukt en nu een treurig beeld van verwoesting opleveren. Het schijnt een wervelwind of hoos te zijn geweest; want de stammen liggen geheel door elkander geworpen, zooals de halmen op het korenveld liggen, wanneer een plasregen of hagelbui er over heen heeft gewoed.

Een der stammen, een oude pijnboom, wien eene langdurige ziekte het frissche merg des levens heeft uitgedroogd, zweeft als een slagboom over den weg heen, en om hem heen liggen dunnere stammen en takken, die den weg voor den postwagen versperren en dezen niet doorlaten. De postiljon is van den bok gesprongen, om de hinderpalen uit den weg te ruimen, en wordt door twee passagiers geholpen, opdat zij spoedig verder kunnen komen; want de maan is reeds opgegaan en staat vrij hoog boven den gezichteinder, en er is geen tijd te verliezen, wanneer men nog tijdig genoeg in het badhotel te Teinach wil komen, om zich daar bij het avondmaal aan de voortreffelijke forellen te vergasten, die nergens beter worden aangetroffen dan in de bergstroomen van het Schwarzwald. Een der passagiers — naar den zwarten rok te oordeelen, dien hij zelfs op reis niet aflegt, een schoolmeester — helpt een anderen passagier, die het zich gemakkelijk heeft gemaakt en in bloote hemdsmouwen aan het werk is, nadat hij zijn overrok in den wagen heeft gelaten; hij helpt hem een tak afbreken, die zich met een anderen heeft zamengevlochten en verhindert den stam uit den weg te ruimen, welks eene einde de postiljon, een krachtvolle zoon van het Schwarzwald, heeft opgeligt en zonder inspanning boven den grond houdt, terwijl het den schoolmeester en zijnen

makker — een vischkooper, die de badplaatsen van het Schwarzwald met forellen, zalm en den karper van het Meer van Geneve voorziet — moeielijk schijnt te vallen het ander einde op te ligten. Een dik heer, die met een paraplui in de hand er bij staat te kijken, acht het beneden zijne waardigheid een handje te helpen. Met ernstige gebaren en eene barsche stem geeft hij echter orders, hoe en wat zij te doen hebben: het arbeidende drietal is evenwel oneerbiedig genoeg om zich te houden alsof zij hem niet hooren.

De stam, die thans wordt opgeligt, is weldra terzijde bezorgd, en als nu nog de vrij dikke tak, die aan den dwars over den weg liggenden boomstam hangt, weggeruimd zal wezen, kan men onder den slagboom doorrijden, zonder dat men hem behoeft op te ligten, wat voorzeker een weinig moeielijk zou vallen, indien het niet een werk van volstrekte onmogelijkheid is. Neen, het is niet noodig! De passagiers zijn weder ingestapt, de postiljon heeft zijne plaats hernomen, op de paarden wordt de zweep gelegd, de postwagen gaat weder voorwaarts, onder den slagboom door, en zoo naar de plaats zijner bestemming toe.

EEN TOEVLUGT VOOR BEHOEFTIGEN.

Een bescheiden voorkomen, doch indrukwekkend in zijn eenvoud, omdat het voor den niet oppervlakkigen beschouwer reeds bij den eersten oogopslag zoo zuiver het karakter der instelling zelve wedergeeft, kenmerkt het gebouw aan de Passeerdergracht te Amsterdam, in welks gevelsteen het opschrift staat gebeiteld, dat wij aan het hoofd van dit opstel plaatsten: *Toevlugt voor Behoeftigen.* En waarlijk, in den volsten zin des woords mag deze instelling op die benaming aanspraak maken. Hoe meer men echter over het vraagstuk der armenverzorging nadenkt, op hoe meer moeilijkheden men afstuit, zoodat wij, in afwijking van ons oorspronkelijk plan, ons van opmerkingen onthoudende, slechts zullen trachten een getrouwe schets te geven van de geschiedenis en inrichting

des gebouws en de menschlievende bedoelingen zijner stichters. Zonder eenig voorbehoud toch vleien wij ons hiermede althans een nuttig werk te verrichten, daar de *Toevlugt voor Behoeftigen*, ook buiten de hoofdstad, meer algemeene bekendheid verdient. Het oordeel verblijve dan aan den belangstellenden lezer. Is hij van gevoelen dat zij in eene dringende behoefte voorziet en haar menschlievende werkkring een zegen der maatschappij is, het moge hem ten spoorslag strekken haar geacht bestuur in zijne opofferende pogingen te schragen, of elders, zij het dan ook aanvankelijk op kleinere schaal, eene instelling van gelijken aard te vestigen, die voorzeker menigen inderdaad hulpbehoevenden natuurgenoot ten goede zal komen. Doet onze beschrijving hem eene tegenstrijdige overtuiging opvatten, hij geve onbevangen zijne bezwaren te kennen, late het echter niet bij woorden, maar sla, op het voorbeeld dezer edele menschenvrienden, moedig de handen aan den ploeg, ten bewijze, dat het door hem ter bearbeiding gekozen veld rijpere en meer duurzame vruchten oplevert.

Ten jare 1841 werd door Mr. J. Buys een plan ontworpen om het grachtwater der hoofdstad drinkbaar te maken door verdamping, en de hiertoe vereischte brandstof gedeeltelijk te doen betalen door eene liefdadige inrichting, die alsdan, partij trekkende van de eenmaal verkregen warmte, koffie en brood tegen geringe vergoeding verkrijgbaar zou stellen. Deze onderneming, deels van nijveren, deels van menschlievenden aard, mocht echter niet slagen, hetgeen den notaris Bruno Tideman, met de vereffening der zaken belast, aanleiding gaf den geldgevers voor te stellen, de nog voorhanden middelen en werktuigen toch dienstbaar te maken aan een weldadig doel, om namelijk, insgelijks onder zekere bepalingen, gedurende den winter armen stadgenooten de behulpzame hand te bieden. Dit plan, onder medewerking van de heeren H. Pörtener, Jhr. A. Salvador, E. B. Rubens en W. Bruynesteyn, als secretaris, tot rijpheid gebracht en door krachtdadige ondersteuning van eenige welgezinden verwezenlijkt, vond al dadelijk den gewenschten bijval, zoowel bij de behoeftigen, die gretig van de aangeboden gelegenheid gebruik maakten, als bij meer

vermogenden, die zich spijskaartjes of bewijzen voor nachtverblijf aanschaften, om die, instede van aalmoezen in geld, weg te schenken.

Op die wijze werden de eerste hechte grondslagen gelegd voor de *Toevlugt voor Behoeftigen*, die in 1844, als voor goed gevestigd te beschouwen, aanvankelijk haren zetel opsloeg in gehuurde gebouwen (oude stallingen en loodsen, waarvan de teekeningen nog aanwezig zijn), en begon met des winters in een verwarmd vertrek tegen vijf cents aan te bieden een stuivers broodje met een kom koffie, of tegen den middag een bord boekweitengort met stroop. Dit laatste geschiedde voornamelijk ten gevolge van de hevige aardappelenziekte ten jare 1847, waardoor de prijzen der eerste levensbehoeften aanmerkelijk in waarde stegen. Vervolgens werden ook eenige zalen ingericht, om voor gelijken prijs een stroo-nachtleger te verschaffen. Door een en ander werd in den winter van 1845—1846 eene inkomst verkregen van *f* 6746.95.

In 1849 zagen bestuurderen hunne onvermoeide pogingen reeds in zoo verre bekroond, dat zij de oude getimmerten met den ondergrond konden aankoopen, ten einde er een nieuw gebouw neer te zetten, geheel ingericht overeenkomstig de behoeften, die men intusschen al meer en meer beter had leeren kennen. De eerste steen van dit, in elk opzicht doeltreffend, gebouw werd gelegd den 11den Mei des volgenden jaars. Het bevat — behalve eenige kamers voor huishoudelijk gebruik — eene eetzaal, breed 12, diep 16, bij eene hoogte van 4 el, voorzien van 10 tafels met 20 daaraan vastgehechte banken, waarop ongeveer 300 personen te gelijk plaats kunnen nemen. De zaal wordt verwarmd (*) door ijzeren stoom-

(*) De verwarming van het gebouw en de spijsbereiding geschieden met behulp van een klein stoomwerktuig. Aan den ketel, die een lengte heeft van 27 Ned. el bij eene hoogte van 5 palm, is aan den achterkant de ketel voor het koffiewater, en ter zijde de koperen spijsketel verbonden, die van een dubbelen bodem voorzien is. Deze spijsketel kan 20 emmers water bevatten, en is als zoodanig voldoende om te gelijk voor 100 personen de bepaalde portiën boekweitengort of (bij afwisseling) rijst te koken, waartoe ongeveer 32 minuten tijd gevorderd wordt. Uit den spijsketel, beweegbaar op eene as, wordt de spijs in houten kuipen overgestort, die met zuivere linnen doeken worden gedekt, waardoor het mogelijk wordt, den aldus bereiden voorraad gedurende 10 of 12 uren genoegzaam heet te houden, en alzoo steeds de noodige hoeveelheid voorhanden te

pijpen, in dier voege onder de tafels geleid, dat de stoomwarmte zich in haar onmiddellijk genot aan de voeten mededeelt. Twee luchtververschingstoestellen (kokers), waarin een gaspit brandt en die buiten het dak uitkomen, houden op afdoende wijze de lucht zuiver. Wijders ontmoet men er een duinwaterkraan met bakje, ten einde den gasten gelegenheid te geven zich voor en na den maaltijd te reinigen.

Van November tot April is deze zaal alle werkdagen geopend: van 9 tot 12 uur tot ontbijt, bestaande in een stuivers broodje met een kom koffie; van 12 tot 4 uur tot middagmaal, zijnde eene portie bruine boonen met vleeschnat, rijst met suiker, of boekweitengort met stroop. Van 6 tot 9½ uur des avonds is zij behoorlijk verlicht en ingericht als leeszaal, die *kosteloos* toegankelijk is gesteld. De bezoekers vinden er vier dagbladen, werken betrekkelijk de nijverheid, in bevattelijken vorm geschreven wetenschappelijke tijdschriften en een duizendtal uitgezochte leesboeken van verschillenden aard. Ook schaak-, dam- en dominospel (mits er niet mede om geld worde gespeeld) wordt ter vrije beschikking gehouden; terwijl voor drie centen een glas bier en voor twee centen een kom koffie kan verkregen worden.

Het geheele jaar door is, iederen avond van 8 tot 10 uur, de deur geopend voor hen, die een nachtleger missen. Insgelijks voor vijf cents (of een elders als liefdegift ontvangen kaartje, waarvan altijd eenige bij de politie voorhanden zijn) kan ieder, mits niet al te onrein of beschonken zijnde, eene slaapplaats krijgen, bestaande in eene houten krib met stroobed, benevens gelijk dekbed en peluw. Op de zalen, waar behoorlijk voor licht en lucht is zorg gedragen, wordt aanhoudend gewaakt. Heimelijk gemak en gelegenheid tot wasschen ontbreken ook hier niet. Op de mannenzaal worden 68, op het vrouwenvertrek 16 legersteden aangetroffen.

Sinds eenige jaren is tevens een bad- of waschhuis (met afzonderlijken ingang) aan de inrichting toegevoegd, en thans telt men er reeds 12 badkamers voor mannen en 8 voor vrouwen. Het gebruik daarvan wordt toegestaan tegen afgifte al-

---

hebben; terwijl bovendien een hulpfornuis en ketels in buitengewone behoefte, benevens in die aan waschwater, helpen voorzien. Zie N. S. CALISCH, *Liefdadigheid te Amsterdam*.

weer van een kaartje, of betaling van 25, 10 of 5 cents. In ieder vertrekje bevindt zich een kuip, een kraan tot inlating van koud en warm water, een tafeltje, kapstok, spiegel, zeep, kam, een of twee handdoeken, een stoeltje, benevens een stuk kurk om de voeten op te zetten. Langs de wanden loopen stoompijpen tot verwarming van het vertrek, wanneer dit des winters blijkt noodig te zijn. De lengte der kamertjes is 2 Ned. el bij eene breedte van 1.50 el. De vloerbekleeding is van asphalt, de muren zijn gestukadoord, de zolderingen van wit lijnwaad, waardoor men in staat is de geheele inrichting met een flinken waterstraal telkens te reinigen, welk spoelwater van zelve wegvloeit. Voor het geval dat zich gelijktijdig meer personen aanbieden dan er gelegenheden zijn, is zoowel bij de afdeeling der vrouwen als die der mannen een wachtkamertje in gereedheid gebracht, waar elk op zijne beurt gewaarschuwd wordt

Lieden, die slechts ééne verschooning hebben, kunnen, terwijl zij in het bad vertoeven, hunne onderkleedingstukken, het hemd kosteloos, andere stukken (voorloopig geen flanel of wol) tegen bijbetaling van 1 cent gewasschen krijgen. Dit geschiedt op de meest kiesche wijze. In het kamertje namelijk bevindt zich een bak met lade, die er van buiten kan uitgenomen worden. De badgast doet hier, zonder gezien te worden, zijn linnen in, sluit de klep en trekt aan het schelkoord, waardoor het nommer van zijn kamertje voorspringt, zoodat men onmiddellijk weet, waar hulp verlangd wordt. In een kwartier tijds wordt het goed door dezelfde schuiflade teruggegeven.

Deze spoedige bewassching vereischt eenige toelichting. Hoewel het voornemen bestaat een waschtoestel aan te schaffen, indien er namelijk een kan verkregen worden, waardoor het goed minder te lijden heeft dan door de bewerking met de hand, volgt men thans nog de gewone wijze. Na gespoeld te zijn, wordt het goed drooggewrongen in een werktuigje van eenvoudige samenstelling. Het bestaat namelijk uit twee gomelastieken rollen, die door een kruk en raderwerk in tegen elkander inloopende beweging worden gebracht. Wanneer men een punt van het te behandelen stuk er voor houdt, wordt het aangegrepen, en komt, geheel uitgeperst, er van achteren uit, waar het in een mand wordt opgevangen. Een boven aan-

gebrachte schroef doet een veer minder of meer klemmen, naarmate men dunner of dikker stof tusschen de rollen wil doen doorgaan. De mangeltoestel is eene stevige tafel, bestaande uit een met ijzer of steen en cement gevoerde bak, waarop een marmeren plaat ligt, die door den daaronder toegelaten stoom spoedig wordt verwarmd. Na het gewasschen en uitgewrongen goed er op gelegd te hebben, wordt een zware met flanel bekleede rol er over heen en weder getrokken. De spiraalveeren, welke in de verdikte deelen van een sluitraam zijn aangebracht, drukken den rol regelmatig op de plaat. Na eenige trekken met den rol wordt het goed omgekeerd, nogmaals gemangeld en samengevouwen, zoodat het in 4 of vijf minuten warm-droog is. Om den wasem te verwijderen en het geheel geschikt te maken tot dadelijk gebruik, wordt het nog eenige oogenblikken in eene droogkast gehangen. Door deze kast, met glazen deuren, die afzonderlijk geopend kunnen worden, loopt een warme luchtstroom. De kap dezer kast is voorzien van eene inrichting, om de met vochtdeelen vervulde lucht buiten het gebouw te voeren. Men ziet, de wetenschap reikt hier dus recht zusterlijk der nijverheid de hand.

»Een enkele maal zijn door de instelling ook eenige kleedingstukken aan de meest behoeftigen om niet uitgereikt, en men hoopt dit te kunnen herhalen, ten einde daarmede nog een ander nuttig doel te bereiken. Tot de afgifte dier kleedingstukken wordt het bestuur in staat gesteld door de goedheid van eenige welgezinden, die, op gedane uitnoodiging, gaarne hetzij een kleine som geld offerden tot den aankoop van ruwe grondstoffen, hetzij eenige oude kleêren gaven, die in het gebouw, en meestal door de behoeftigen zelve, versteld of pasklaar gemaakt werden. Die maatregel werd echter steeds voorafgegaan en vergezeld door een zeer nauwkeurig onderzoek naar den toestand en het gedrag der behoeftigen, die men aldus wilde beweldadigen.” (*)

Intusschen werden daarvan gezette aanteekeningen gehouden, die nu reeds — bij voortduring aangevuld — de vereischte bouwstoffen leveren tot het — des gevraagd — verstrekken van inlichtingen nopens behoeftigen, hetgeen mede in het doel der instelling ligt.

(*) N. S. Calisch.

Toen in 1859 besmettelijke ziekten en koortsen de mindere volksklasee teisterden, werd het Bestuur te rade gegeven ook vleeschspijzen te verstrekken en voor huiszittende lijders en herstellenden verkrijgbaar te stellen. Hierdoor moest worden afgeweken van den stelregel, dat de spijzen in het gebouw moesten genuttigd worden, waardoor wel niet geheel, maar toch voor een goed deel het handeldrijven met de kaartjes wordt voorkomem. Daar men voor het overige, om vleesch gereed te maken, het aantal der verlangde porties eenigermate moest kennen, werden in de laatste jaren ook kaartjes afgegeven, waarop des Maandags en Vrijdags van 12 tot 2 uur een portie gort met vleeschnat en een balletje gehakt kan worden afgehaald. De prijs dier kaartjes is 15 cts., terwijl de overgebleven porties van 2 tot 4 uur tegen de helft van dat bedrag worden uitgereikt.

De statistiek der drie laatste jaren, wat het gebruik betreft, is als volgt:

	1869—1870.	1870—1871.	1871 1872.
Porties brood en koffie . . .	55975	66255	65300
» gekookte spijzen:			
boonen, rijst en boekweitengort.	44689	51570	48855
porties spijs met vleesch . . .	17340	19562	20304
personen nachtverblijf	18411	19218	21411
» baden.	2904	3133	3741

De grondslag van het geldelijk beheer berust hierop, dat weldenkende stadgenooten in 't najaar op den hun aangeboden zendbrief inteekenden voor zeker aantal kaartjes, waarvoor hun 10 cts. het stuk in rekening wordt gebracht; terwijl de armen, die voor eigen geld zich aanmelden, 5 cts. vergoeden, zoodat elke portie spijs enz. aan de stichting, in doorslag, 7½ cts. opbrengt. Eenige, meestal jaarlijksche, giften maken dat Bestuurderen hunne gebouwen vrij bezitten en nog een klein waarborgfonds hebben kunnen opleggen.

Het personeel der bedienden is, behalve de hoofdsuppoostin, samengesteld uit vier mannen en vijf vrouwen. Het Bestuur bestaat uit zes leden, de heeren Bruno Tideman, voorzitter, W. Bruynesteyn, secretaris, P. H. G. van Hees, Augs. Philips, Q. H. van Hoorn, C. C. van Hees en J. H. Lugt, penningmeester.

Na een woord van dank aan den heer Bruno Tideman, die al aanstonds bereid werd gevonden tot verstrekking der gevraagde inlichtingen, hebben wij niets meer aan dit opstel toe te voegen. Het zal den lezer gebleken zijn, dat de *Toevlugt voor Behoeftigen*, zonder naar geloofsbelijdenis te vragen, hare deur opent voor den schraal bedeelden natuurgenoot, die bij haar aanklopt, en gaarne de hulpvaardige hand uitstrekt zonder — en dit is juist het weldadige der instelling — alle inspanning van eigen kracht uit te dooven. Wij vertrouwen dan ook dat de weinige bladzijden, die wij aan hare beschrijving hebben gewijd, ondanks het uit den aard der der zaak weinig uitlokkende van den vorm, alleen om de belangrijkheid van het onderwerp, onzen lezers niet onwelkom zullen zijn.

Moge de gedachte aan de sobere voeding en schamele rustplaats, die zij aanbiedt, hem ook al eenige oogenblikken tot ernstig nadenken stemmen, — hij zal toch tot de erkenning komen dat de *Toevlugt voor Behoeftigen* wast als een weelderige plant op het uitgestrekte veld der liefdadigheid, dat in de hoofdstad des rijks op hare zoo waardige wijze bebouwd wordt.

HET MONUMENT VOOR MARNIX VAN ST. ALDEGONDE,

TE WEST-SOUBURG OPGERICHT DEN 3den SEPTEMBER 1872.

Door PLINIUS TERTIUS.

Aan het slot der rede, waarmede de heer de Jonge van Ellemeet het XIIde Nederlandsch taal- en letterkundig congres opende, gaf hij uitdrukkelijk te kennen, dat de regelingscommissie van dat congres geheel vreemd was gebleven aan de voorbereiding van eene gebeurtenis, die weldra op een naburig dorp zou plaats hebben, hoewel de dagbladen reeds se-

dert eenigen tijd die gebeurtenis als 't ware met het congres hadden vereenzelvigd.

Men moet erkennen, dat de schijn bestond, alsof de oprichting van het monument voor Marnix met het congres in verband stond. De stellige overtuiging evenwel, ja laat ons zeggen de zekerheid, die wij hebben, dat de regelingscommissie van het congres zich van alle inmenging in die zaak strikt heeft onthouden, en dat deze als een geheel op zichzelf staand feit moet worden beschouwd, heeft er ons toe geleid om bij de bespreking van het congres in een vorig artikel geen enkel woord te reppen van de oprichting van Marnix's monument, te meer daar die gebeurtenis allezins waardig is er een afzonderlijk artikel aan te wijden.

Een enkel woord van hulde aan de regelingscommissie, omdat zij zich zoo volstrekt heeft onthouden van iedere inmenging in zaken of demonstratiën, waaraan men zoo licht een politieke beteekenis kon geven, en zelfs op de meest stellige wijze getracht heeft den schijn van zoodanige inmenging van zich af te werpen, zal hier wel niet ongepast wezen. En heeft zij in dit opzicht wellicht ook nog eenige teleurstelling en miskenning moeten ondervinden, zij zal daarvoor eene voldoening smaken in de overtuiging, dat haar taak minder goed geslaagd zou zijn geweest, indien zij werkelijk zich in eenig opzicht op politiek terrein had begeven.

In België bestaat tegenwoordig eene politieke vereeniging onder de Vlamingen, *De Geuzenbond*, die een aanzienlijk aantal leden, vooral in de Vlaamsche provinciën, telt, en wier hoofddoel is de belangen van de Vlaamsche zaak krachtig te bevorderen, en de geheele Vlaamsche beweging, aan wier hoofd zij staat, te leiden.

Het is hier de plaats niet om een uitvoerig onderzoek in te stellen naar het karakter en het belang van deze vereeniging, en naar de middelen die zij in het werk stelt om de belangen, welke zij voorstaat, te verdedigen. Zij tracht de rechten der Vlamingers vooral ook op het gebied der taal te doen gelden, en hoewel in België over het algemeen Fransch wordt gesproken, is het grootste gedeelte der natie, ongeveer 2½ millioen, Vlaamsch, terwijl het andere gedeelte, ongeveer 1,900,000, uit Walen bestaat. Daar geruimen tijd het gebruik

der Vlaamsche taal door de regeering, zoo al niet bepaald tegengewerkt, dan toch alles behalve begunstigd werd, gevoelden de Vlamingen zich in hunne rechten gekrenkt en hebben zij eene beweging in het leven geroepen, die reeds in zooverre gevolgen heeft gehad, dat in enkele provinciale raden en gemeenteraden het gebruik der Vlaamsche taal is ingevoerd, en reeds door de regeering enkele beslissingen zijn genomen, die het gebruik van het Vlaamsch begunstigen.

Zeker is, dat de thans bestaande toestand onhoudbaar is. De heer Odilon Périer heeft op het laatste taalcongres voorbeelden aangevoerd van de treurige spraakverwarring, welke thans in België heerscht, die maar al te sterk spraken. Zij waren voornamelijk aan het gebied der rechtspleging ontleend, en toonden aan, welke treurige gevolgen het meermalen had, dat rechters, openbaar ministerie, advocaten en beschuldigden elkander niet konden verstaan. Wij kunnen ons van zoo iets geen denkbeeld maken; doch men moet inderdaad medelijden hebben met hen, die de slachtoffers zijn van zulk een toestand, en die somtijds veroordeeld worden alleen omdat zij de rechterlijke ambtenaren, of deze hen, niet konden verstaan.

Men moet dus erkennen, dat verandering wenschelijk is. Maar de vraag blijft over, of de Vlamingen daartoe den rechten weg inslaan, en of zij, die aan het hoofd staan van de Vlaamsche beweging en die in kennis en ontwikkeling hoog staan aangeschreven, niet beter deden om liever de algemeene kennis van het Fransch te bevorderen, dat toch reeds meer algemeen wordt gesproken, terwijl het maar al te duidelijk blijkt, dat in beschaafde en ontwikkelde kringen het Vlaamsch niet licht meer als algemeene taal zal worden aangenomen; en is dit niet het geval, dan zal de vrees voor spraakverwarring steeds gegrond blijven. Door het Fransch algemeen als volkstaal aan te nemen en hare kennis te bevorderen, kan aan alle wanverhouding op radicale wijze een einde worden gemaakt.

Daarvoor pleit ook nog de taal zelve. Men kan het Fransch de wereldtaal bij uitnemendheid noemen, en alles voorspelt, dat zij dit hoe langer hoe meer zal worden. Stellig is ze daartoe ook uitnemend geschikt, terwijl de vraag wel gerechtigd zal zijn, in hoever het Vlaamsch als taal recht van bestaan heeft. Gaarne erkennen wij onze onbevoegdheid, om uitspraak

te doen in eene dergelijke quaestie; doch indien de geleerden bewijzen, dat het Vlaamsch werkelijk als eene zelfstandige taal kan worden beschouwd, dan houde men ons ten goede, dat we het in ieder geval eene alles behalve mooie taal noemen.

De strijd voor de taal is echter niet het eenige doel van den *Geuzenbond;* deze heeft ook, en misschien in de eerste plaats, een politiek karakter. Tegenover het clericalisme en conservatisme houdt hij de liberale banier hoog geheven, en zijne leden strijden op eene wijze, zoo als alleen Belgen en Vlamingen dat kunnen, voor de beginselen die zij voorstaan, lang niet altijd op even humane en beschaafde wijze.

De politieke strekking van deze vereeniging verklaart haren naam *Geuzenbond*, naar dat verheven en eerbiedwaardig Verbond van Edelen, dat in 1565 het door Marnix van St. Aldegonde opgestelde »Compromis" teekende, en waarbij de »Geuzen" zich verbonden om de vrijheid van geweten en de rechten van het volk naar vermogen te zullen handhaven, tegenover Philips van Spanje. De *Geuzenbond*, ten tijde van de overheersching van Spanje, aanvaardde, met een Willem van Oranje, de graven van Egmond en Hoorne, een Marnix van St. Aldegonde enz. aan zijn hoofd, den strijd tegen het clericalisme en de onderdrukking van de machthebbenden in die dagen; de Antwerpsche *Geuzenbond* van den tegenwoordigen tijd levert, onder aanvoering van een van der Taelen, een Heremans, een de Geyter, een Vuylsteke enz., slag tegen het clericalisme en de tegenstanders van het Vlaamsche element in België.

Ziedaar genoeg ter verklaring van den naam *Geuzenbond*, en tevens om zich te kunnen voorstellen, hoe groote mate van liefde en eerbied de Belgische Geuzen koesteren voor Marnix van St. Aldegonde, den wakkeren strijder tegen overheersching en onderdrukking, den man die met recht mocht zingen:

> In Godes vrees te leven
> Heb ick altijt betracht:
> Daerom ben ick verdreven,
> Om Land en Luyd' ghebracht.

In 1869 werd het XI^de Nederlandsch taal- en letterkundig congres te Leuven gehouden, en toen het besluit genomen,

dat het volgende congres te Middelburg zou plaats hebben. Walcheren was toen nog niet aan het vaste land verbonden, en de wensch van den Vlaamschen dichter Prudens van Duyse nog niet vervuld, dien hij bij zijn bezoek aan de oudheidskamer op het stadhuis te Middelburg op 2 Februari 1859, alwaar hij in een ouden burgemeesterszetel had gezeten, uitdrukte aan het slot van het volgende versje, dat hij in het daar aanwezige album schreef:

'k Zat, als dichter, nooit vermetel
In een burgemeesterszetel;
Nu eerst valt mij d'eer te beurt,
Van daar deftig opgezeten
U mijn dank te laten weten,
Stad van België afgescheurd.

Afgescheurd, o neen! de Vlaming
Zou dit zeggen met beschaming:
Wie zijn broederziel verwurg',
Dierbaar blijft ge ons, — zult ge ons blijven:
Moog' de stoomvaen ras hier drijven!
Dat 's mijn wensch voor Middelburg.

In 1869 was Middelburg nog niet in het net van »ijzeren banden" opgenomen, dat staten en volken verbindt, en deed men de reis van België naar Zeelands hoofdstad meestal over Breskens en Vlissingen. Van Vlissingen naar Middelburg gaande, passeert men West-Souburg, waar men beweert dat Marnix van St. Aldegonde begraven ligt, en dit gaf den heer de Geyter aanleiding om, toen besloten was dat het volgende taalcongres te Middelburg zou worden gehouden, tot zijne vrienden te zeggen: »Wij nemen een steen voor het graf van Marnix mede."

Tweemaal werd het congres uitgesteld; eerst in 1872 kon uitvoering worden gegeven aan het besluit van het congres te Leuven en het denkbeeld van den heer de Geyter worden verwezenlijkt.

Den 9den Augustus j.l. hield de *Geuzenbond* te Antwerpen eene algemeene vergadering, o. a. om te bespreken op welke wijze men de overwinning, door de liberalen bij de gemeenteraads-verkiezingen op 1 Juli behaald, op waardige wijze zou vieren, en nadat hieromtrent eene beslissing was genomen, werd door den heer de Geyter voorgesteld, dat door de

Geuzen, bij gelegenheid dat te Middelburg het congres werd gehouden, een grafzuil voor Marnix te West-Souburg zou worden opgericht.

Met groote geestdrift werd dit voorstel ontvangen en onmiddellijk aangenomen, terwijl de leden van den *Geuzenbond* tevens besloten de onthulling van dat monument in grooten getale te gaan bijwonen. »Die hulde," zeide de Stad Gent, »zal weerklank vinden in het land en in den vreemde, en, voor den bliksem, de dompers zullen er niet tegen lachen!"

Dat men de onthulling van het monument te West-Souburg wilde doen plaats hebben tijdens het congres te Middelburg werd gehouden, kan men gemakkelijk verklaren en niet minder rechtvaardigen door de omstandigheid, dat dan vele Vlamingen en leden van den *Geuzenbond* naar Middelburg zouden gaan om het congres bij te wonen, en dus het aantal Belgen bij de onthulling licht veel aanzienlijker zou wezen, dan wanneer men daarvoor een ander tijdstip verkoos.

Het medegedeelde omtrent de geschiedenis van het monument zal voldoende zijn om te verklaren, waarom men de stichting daarvan steeds in verband bracht en in één adem noemde met het congres, en hoe de regelingscommissie geheel buiten hare schuld den schijn kreeg van zich met zaken te bemoeien, die eene politieke beteekenis hadden.

De hooge ingenomenheid der Belgische Geuzen met den grooten Marnix heeft ook nog andere oorzaken dan alleen de bewondering en den eerbied voor zijne beginselen en zijne daden. België heeft nog betrekkingen van niet minder innig karakter op hem.

Marnix is in 1538 uit een aanzienlijk Savooisch geslacht te Brussel geboren, alwaar hij zijne eerste jeugd doorbracht, totdat hij naar Genève vertrok om het onderwijs van Calvijn te genieten, aan wien hij de grondslagen van zijne theologische kennis te danken had.

Na verschillende wederwaardigheden trad hij voor het eerst op politiek gebied handelend op bij het sluiten van het Verbond der Edelen, hetgeen ten gevolge had, dat hij, volgens Strada, »in 1566, door Brederode werd aangesteld tot ontvanger-generaal van die penningen, welke de Antwerpsche

en andere kooplieden bijeen zouden brengen voor de edelen, om zich tegen den koning te wapenen." Weldra echter moest hij dit ambt laten varen, en zich, ten gevolge van de door Alva tegen hem ingestelde vervolging, in ballingschap begeven. In Mei van het jaar zijner aanstelling tot ontvanger-generaal was hij tegenwoordig bij de synode te Antwerpen gehouden, waarin hij eene belangrijke rol vervulde, even als later in die van Wesel.

Na in 1572 op de eerste vrije statenvergadering te Dordrecht als gevolmachtigde van den prins van Oranje ijverig en met zóó uitstekend gevolg voor de vrijheid van het land te hebben gestreden, dat de grondslagen van een vrij »Gemeenebest" werden gelegd, bewees hij later in 1574 niet minder gewichtige diensten in de vredesonderhandelingen tusschen de Requesens en de staten van Holland en Zeeland, hoewel die onderhandelingen tot geen resultaat leidden. Gelukkiger gevolgen hadden zijne pogingen om de Pacificatie van Gent tot stand te brengen, die hij den 8sten November 1576, als eerste afgevaardigde van den prins en van de staten van Holland en Zeeland, mede sloot en teekende.

Den 24sten van dezelfde maand trad hij in de vergadering der Algemeene Staten te Brussel als vertegenwoordiger van den prins van Oranje op, terwijl hij in 1578 door de Algemeene Staten, den Raad van state, door aartshertog Matthias en den prins van Oranje naar Gent werd gezonden, om de onlusten, die aldaar tusschen de Katholieken en Protestanten heerschten, bij te leggen, eene zending waarin hij echter niet kon slagen.

Aan zijn moed en beleid had men het grootendeels te danken, dat in 1580 een aanslag, door de Walen op Brussel ondernomen, mislukte. Den 30sten November 1583 aanvaardde hij het burgermeesterambt van Antwerpen, hem door den prins van Oranje opgedragen, terwijl hij het hem aangeboden Markgraafschap van Antwerpen weigerde. Over zijne houding bij het beleg en de overgave van Antwerpen spreken wij niet, daar het ons niet te doen is eene volledige levensbeschrijving van Marnix van St. Aldegonde te geven, veel minder critiek uit te oefenen op zijne handelingen.

Slechts enkele punten uit zijn veel bewogen en roemrijk leven, die in staat waren om aan te toonen, in hoe groote

mate België het tooneel van Marnix's leven en daden is geweest, wilden we hier even aanstippen, ter meerdere verklaring van de hooge ingenomenheid van de Belgische Geuzen met zijn persoon.

We merkten reeds ter loops op, dat men beweert, dat Marnix te West-Souburg begraven ligt. Het zou echter moeilijk zijn, waarschijnlijk wel onmogelijk, om de waarheid van deze bewering te bewijzen. Sommige geschiedschrijvers en levensbeschrijvers van Marnix verzekeren wel, dat hij den 15den December 1598 te Leiden gestorven is en in de kerk van West-Souburg werd begraven, doch daarentegen melden anderen dat hij te Leiden in het graf ligt.

In de kerk van West-Souburg, die in 1832 werd afgebroken, lag een steen, zooals men verzekerde op het graf van Marnix, terwijl in den muur een andere steen of wapenbord de wapens van Marnix met zijne wapenspreuk *Repos ailleurs* vertoonde. De zerk, die vroeger in de kerk lag, ligt nu op het kerkhof te West-Souburg, dus hoogstwaarschijnlijk niet meer op dezelfde plaats waar hij vroeger lag; doch aangenomen dat dit wel het geval is, dan nog zou het tegenwoordige monument niet op het graf staan, daar het eenige meters van die kerk verwijderd staat. De berichtgever van *Le Temps*, over de oprichting van het monument te Souburg sprekende, merkt dàn ook op: »*et c'est là qu'il* a du *être enterré. Je dis qu'il* a du, *car le fait n'est pas prouvé, et l'endroit précis de sa sépulture est inconnu.*"

Het feit echter van het bestaan van eenig gedenk- of grafteeken voor Marnix in de voormalige kerk van West-Souburg is geen voldoend bewijs voor de bewering, dat hij aldaar begraven ligt, omdat zeer goed eenig gedenkteeken voor hem in de kerk te Souburg kan zijn opgericht, zonder dat zijn stoffelijk overschot daar rust. Men vindt in oude kerken wel meer van die valsche of looze graftomben.

De onderstelling, dat men in de kerk van West-Souburg een monument voor Marnix zou hebben gesticht, hoewel hij elders begraven werd, zal wel niet te gewaagd schijnen, als men nagaat welke betrekkingen er tusschen Marnix en West-Souburg hebben bestaan.

Marnix was heer van West-Souburg, hetwelk hij, blijkens de eerste steenrol Bewesten Schelde, bij koop had verkregen van Philibert van Savoye, die het vroeger had gekocht van Jacob van Bourgondië. Het is echter wel mogelijk, dat Marnix West-Souburg slechts als kwaad leen heeft bezeten; want in de tweede steenrol Bewesten Schelde vindt men, dat de ambachtsheerlijkheid West-Souburg den 25sten Februari 1610 als goed leen is verheven op Walburg van Marnix, vrouwe van St. Aldegonde, dochter van Jacob van Marnix, den oudsten zoon van Philips. Jacob was in 1599 gestorven, en Walburg trouwde in 1616 met Willem van Oldenbarnevelt, den zoon van onzen beroemden raad-pensionaris.

In 1577 kreeg Marnix zitting in den Raad van state, en na zijn tijd te hebben uitgediend, begaf hij zich in het najaar van 1582 naar zijn kasteel te West-Souburg, hetwelk later wel eens naar hem het *kasteel Aldegonde* werd genaamd, doch dat toen *West-Souburg* heette, en waar hij tot de aanvaarding van zijn burgemeestersambt te Antwerpen vertoefde.

Na de overgave van Antwerpen kwam hij weder op zijn kasteel te West-Souburg, en het schijnt dat de Staten van Zeeland hem toen alles behalve vriendelijk hebben ontvangen, daar zij, zooals uit de notulen van die staten van 1585 blijkt, hem aanschreven om in zijn huis te blijven en vooreerst met niemand te spreken, terwijl zij besloten over de tegen hem ingebrachte beschuldigingen aan de Algemeene Staten te zullen schrijven. Zij kwamen evenwel eenige weken later op hunne beslissing terug, en gaven hem te kennen, dat zij, daar de Algemeene Staten geen besluit in zijne zaak namen, hem vrijheid gaven zich vrij te bewegen. Daarenboven blijkt, dat het vertrouwen der Staten in zijne eerlijkheid later volkomen hersteld is, daar zij hem in 1590 met een gezantschap naar Frankrijk belastten, nadat zij hem reeds in 1587 hadden benoemd om hen te vertegenwoordigen bij de vredesonderhandelingen tusschen Engeland, Spanje en de Vereenigde Nederlanden; doch de Algemeene Staten besloten toen, zich niet te doen vertegenwoordigen. In 1595 namen de Staten van Zeeland het besluit om zeventien percent te dragen in het traktement door de Algemeene Staten aan Marnix toegekend voor zijne vertaling van den bijbel, die hij waarschijnlijk grootendeels te West-Souburg heeft bewerkt, terwijl

in 1583 en 1590 de Staten van Zeeland hadden gedelibereerd om aan Marnix eenige vergelding te geven voor zijne aan den lande bewezene diensten en voor zijne berijming van de psalmen, die hij in 1580 aan de Staten van Holland en Zeeland had opgedragen.

Nog menige bijzonderheid uit het leven van Marnix zou kunnen strekken om te bewijzen, welke gewichtige diensten hij niet alleen aan het geheele land, maar in het bijzonder ook aan Zeeland heeft bewezen, en in hoe nauwe betrekking hij tot die provincie stond. Alleen zij hier nog vermeld, dat toen in 1590 de Staten van Zeeland van den gouverneur van Bergen onderschepte brieven in cijferschrift van den koning van Spanje, den hertog van Lotharingen en anderen ontvingen, zij die in handen van Marnix stelden om te ontcijferen. Hij achtte die brieven van zooveel gewicht, dat hij het noodig oordeelde om de hoven van Frankrijk en Engeland onmiddellijk met den inhoud bekend te maken. Hij werd met Cornelis Coone, heer van Morgan, terstond naar Frankrijk en Engeland afgevaardigd, en de Staten kenden hem 1200 gulden voor reiskosten toe, welke som zij na zijne terugkomst nog verhoogden; daarenboven schonken zij hem 1000 gulden ter erkenning van zijne in deze zaak bewezene diensten.

Uit eenige aan den hoogleeraar Sibrandus Lubbertus geschrevene brieven blijkt, dat Marnix in het laatst van 1589 nog te Souburg vertoefde, in het laatst van 1590 te Lyon, in 't begin van 1591 te 's Gravenhage, in 't laatst van 1591 te Asperen en in het najaar van 1596 te Leiden was.

Wij eindigen hiermede de weinige en zeer onvolledige aanteekeningen over Marnix, die wij voor ons doel noodig oordeelden, en die toch reeds voldoende zouden zijn om een denkbeeld te geven van de grootsche figuur, die hij in onze geschiedenis heeft gemaakt in een tijd die zoo menig beroemd persoon opleverde, welke hij echter bijna allen overtrof. Gesproten uit een oud, aanzienlijk geslacht, toegerust met buitengewone kennis en geleerdheid op verschillend gebied, met aardsche middelen gezegend, en bekleed met de hoogste waardigheden, heeft hij zijn tijd en zijn leven geheel opgeofferd voor het welzijn van zijn land, steeds wakker gestreden voor de beginselen van vrijheid en vooruitgang, gehandeld zoo als hij meende dat plicht en geweten hem geboden. En bij dat

alles bleef hij steeds de nederige en eenvoudige man, die, over zijne adellijke afkomst sprekende, zelf zeide: »Indien het al eens waarheid ware, dat ik van geen afkomst en adel zijn zoude, wat zwarigheid, indien ik evenwel deugdzaam en een man van eer was, en men mij niet kon verwijten, dat ik ooit in een enkel punt aan mijn plicht en eer te kort kwam! Ik oordeelde het altijd eene dwaasheid, zich op de deugd en dapperheid van een ander te beroemen, gelijk velen doen, die geen grein deugd in de ziel bezitten, geen droppel verstand hebben, en onnuttig voor hun vaderland zijn, en die nochtans, omdat zij iemand van verdiensten onder hunne voorouders hadden, de geheele wereld meenen te moeten regeeren. Ik verachtte van jongs af zulke ijdele beuzelingen, mij benaarstigende om mij bezig te houden met betere dingen, en die een recht edelman meer passen, doch welke dit slag van menschen met verachting pleegt te behandelen, als beneden hunne waardigheid en hoofdbezigheid, welke geen andere is, dan niets te weten, en zoo dom als een os te zijn."

Is de aanzienlijke, hooggeplaatste man van hoog-adellijke afkomst, de wijsgeer, dichter, diplomaat en politicus, die in het laatst der 16de eeuw zulke beginselen verkondigde, niet overwaardig om in de laatste helft der 19de eeuw, waarin zulke beginselen nog bij lange na niet altijd in toepassing worden gebracht, te worden bewonderd en door een monument verheerlijkt ter herinnering aan zijne woorden en daden? En aangenomen dat Marnix niet te West-Souburg begraven ligt, moet men dan, na een enkelen blik op de betrekkingen, die tusschen Marnix en die plaats hebben bestaan, niet erkennen, dat een gedenkteeken voor Marnix van St. Aldegonde te West-Souburg alleszins op zijne plaats is? De Antwerpsche Geuzen konden in Nederland geen beter plaats kiezen om hun »grooten burgemeester" te verheerlijken.

West-Souburg, thans een klein dorp met ongeveer 500 inwoners, tusschen Middelburg en Vlissingen, burgerlijk en kerkelijk met Oost-Souburg vereenigd, was vroeger eene aanzienlijke Katholieke gemeente, die in de kroniek van het bisdom Utrecht, waartoe Walcheren behoorde, welke in handschrift bewaard is, onder den naam *Westersolburch* voorkomt.

Volgens dat handschrift behoorde de kerk van Sommelsdijk tot het kapittel van West-Souburg. De oude kollegiale kerk van deze plaats werd in 1454 door Adriaan van Borsselen en zijne vrouw Anna van Bourgondië gesticht en door een pastoor en een kapelaan bediend, terwijl men er twee altaren vond, aan St. Maarten en St. Nicolaas gewijd.

Bij zijn testament vermaakte Adriaan van Borsselen verschillende giften aan de kerk van West-Souburg, die thans eene bespottelijke kleinigheid schijnen, maar toen meer waarde hadden dan men oppervlakkig zou denken. Men vergunne ons, bij wijze van curiositeit, een stuk van dat testament, waarbij David van Bourgondië, bisschop van Utrecht, tot eersten executeur-testamentair werd benoemd, mede te deelen, vooral ook om den eigenaardigen vorm van het testament als notarieele akte.

»In den naem des Heeren Amen. In het jaer na deszelfs geboorte 1466, den 14 der maend July, onder de uure der Vesperen, of daer omtrent, in . . . jaer des Pausdoms van den heiligsten Vader in Christus, onzen Heer den Paus Paulus II, in de tegenwoordichheit van my openbaar Notaris, en van de onderstaende getuigen, heeft de edele Heer Adriaen van Borsselen, Heer van Brugdamme en Duiveland, Ridder, zijn verstand hebbende, en wel by zijn zinnen zijnde, geenszins in zijne krachten verzwakt, met volkomen overleg, overweegende dat 'er niets zekerder is als de dood, en niets onzekerder als de uure des doods, ter eere van den Almagtigen Godt en van de hoogverheve Maegt Maria, voor de zaligheit zijner ziele en voor de vergiffenisse van alle zijne zonden, zijn testament naar de gemeene wijze in onze spraek, om dat hij de Latijnsche tael niet en verstaet, geschikt en opgestelt: als volgt.

»Ick Adriaen van Borsselen, Ridder, Heer van Brugdamme, van Duiveland, enz., machtig mijnre redene, ende wel bedacht mijnre vijf sinnen, hebbe gemaekt ende geordonneert mijn testament ende mijn uyterste wille in die eere Godts, sijnre gebenedijde moeder Maryen, ende alle Godts heyligen, in verlatenisse van alle mijne sonden, ende hem aller, daer ick 't voor begeere, ende in kennisse van desen bevele ick in den eersten mijne siele, als sy uyt den lichame sceyden zal, Godt van Hemelrijke, sijnre gebenedijde moeder ende alle Godts

heyligen, begeerende mijn doode lichaam begraven te hebben in mijnre moeder der heiliger kercken van Westerzoubburch voor den hoogen altaer. Item geve ick mijnre moeder der heyliger kerken van Westerzoubburch voersz mit mijnen dooden lichaem tot haer timmeragie .... ponden grooten Vlaems payements eens voor al. Item geve ick mijnre moeder der heyliger kercken nog X schell. grooten s'jaers erfflijcke renten om die straten daer mede te doen houden van den huse van Westerzoubburch tot Middelburch toe".......... Item sette ick eenen dertichsten, ende daertoe geve ick den Priester XVI schell. grooten. Item sette ick enen veertichste, daer ick den Priester toe geve een pont grooten" enz.

Nog een aantal makingen in denzelfden geest voor uitvaart en jaargetijden volgen, te veel om hier af te schrijven.

Blijkt uit de bovenstaande beschikking omtrent het onderhoud van den weg, hoezeer kerkelijke en burgerlijke administratie toen verward waren, niet minder springt dit in het oog in een brief van Georgius van Egmond, bisschop van Utrecht, van den 7den September 1547: »Aan de eerwaardige en in Christus beminde den Deken en het Kapittel, mitsgaders den Schout, de Schepenen en de Kerkmeesters van de Parochie van Westersoeburg, onder de gerechtigheit van Walcheren, in ons Bisdom gelegen." Al die autoriteiten worden daarin gemachtigd om eenige goederen, aan de kerk behoorende, te verkoopen tot het doen van eenige noodzakelijke reparatiën.

De heerlijkheid West-Souburg was dus, zoo als blijkt, reeds vroegtijdig in het bezit van voorname geslachten, en het kasteel schijnt geheel in overeenstemming te zijn geweest met het aanzien, dat zijne bezitters genoten, althans als men bedenkt welke hooggeplaatste personen daar meermalen hunnen intrek namen. In 1478 hield de aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk (later keizer) en in 1515 de aartshertog Karel (later keizer Karel V) op het kasteel West-Souburg verblijf bij hun bezoek aan deze gewesten, terwijl Karel V er ook in 1556 na zijn afstand van de keizerlijke waardigheid geruimen tijd vertoefde.

In den bevrijdingsoorlog, die in 1572 een aanvang nam, speelde ook dit kasteel een rol, daar de Geuzen er, na den overgang van Vlissingen, bezetting in hadden gelegd, om

Middelburg te bestoken; doch de Spanjaarden verdreven de bezetting met grof geschut en namen het kasteel in bezit.

Later ging het nog in handen van verschillende eigenaren over, totdat het, even als zoovele oude kasteelen in Zeeland waarvan geen spoor meer over is, geheel verdween

En nu geen enkele bijzonderheid meer uit de grijze oudheid. De gebeurtenis, die wij thans onzen lezers gaan schetsen, heeft er ons onwillekeurig toe geleid hun iets mede te deelen omtrent hen die er handelend in optraden, omtrent den persoon dien zij gold, omtrent de plaats waar zij zich ontwikkelde. Thans willen we Souburg bezoeken op Dinsdag den 3[den] September 1872.

Het was een heerlijke Septemberdag, en vooral in den omtrek van het station te Middelburg vrij warm. Het zoo schoone, flinke gebouw weerkaatste de heldere zonnestralen, die zich in het kabbelende water van het kanaal door Walcheren spiegelden; vrolijk wapperde de driekleur van de gebouwen.

Op de plaats, waar men zich bevindt, zijn tonnen gouds vertegenwoordigd. De bezoekers uit Nederland en België hebben wel met verbazing die reusachtige werken aanschouwd, maar zij hebben er misschien niet aan gedacht hoeveel deze den staat der Nederlanden hebben gekost, vooral dat kanaal met zijne reusachtige sluizen en havenwerken te Vlissingen en te Veere.

Een meer nauwkeurige blik op het uit- en inwendige van het station en de nevengebouwen, op die prachtige draaibrug over het kanaal, op die vreemde brug, welke over de spoorbaan voert naar een daarachter gelegen gehucht met de buitenplaats van een groot heer, op dien dijk langs het kanaal met de »drooge" sluizen, zal reeds voldoende zijn om ieder de overtuiging te geven, dat hier geen kosten zijn gespaard, en dat de schatkist, waaruit dat alles werd betaald, wel goed voorzien moet zijn. Maar ook getuigt dit alles niet minder voor den ondernemingsgeest van onze natie en voor de bekwaamheid en de energie van hen, die zulke werken wisten tot stand te brengen.

Aan de welwillendheid van de Maatschappij tot exploitatie van staatsspoorwegen had men het te danken, dat thans voor het eerst een trein zou loopen op den weg naar Vlissingen,

om hen, die de onthulling van het monument van Marnix wilden bijwonen, naar West-Souburg te vervoeren. Behalve de leden van den *Geuzenbond*, opzettelijk voor deze plechtigheid overgekomen, en een muziekkorps uit Middelburg, om de feestelijkheid op te luisteren, maakte een groot aantal belangstellenden van de gelegenheid gebruik, waaronder men ook niet weinig congresleden opmerkte.

Te Souburg werd de trein door eene talrijke menigte verbeid, en weldra begaven de aangekomen gasten zich onder het spelen der muziek naar het kerkhof. Aan de brug over het kanaal werden zij onder eene eerepoort, met eene groote geuzenvlag getooid, opgewacht en ontvangen door het gemeentebestuur van Oost- en West-Souburg.

Het nederig Zeeuwsche dorpje had zich in feestgewaad getooid, en wekte de bewondering van allen die het bezochten. Van den ingang des dorps geleidde eene laan van guirlandes en bloemen naar het kerkhof, terwijl hier en daar eene eerepoort verrees, en de kleuren van Nederland en België zich overal vertoonden. De schooljeugd, in feestgewaad gedost, met haar onderwijzer aan het hoofd, voorzien van vlaggen, banieren en bloemruikers, en versierd met het zoo geliefkoosde oranje, maakte in haar eigenaardig Zeeuwsch costuum een alleraangenaamsten indruk.

Al waren niet, zooals sommige buitenlandsche bladen meldden, verscheidene leden van het congres der Internationale uit 's Gravenhage naar West-Souburg gekomen, toch leverde de schaar van menschen aldaar, op het kerkhof verzameld, een bijzonder schouwspel op. In de onmiddellijke nabijheid van het monument trokken de aandacht het gemeentebestuur van Souburg, grootendeels bestaande uit landbouwers in het Walchersche boerencostuum, vergezeld van den burgemeester, jonkheer J. H. Paspoort. Voorts schaarden zich rondom het monument de afgevaardigden van den *Geuzenbond* en verdere leden van die vereeniging, de congresleden uit Middelburg, waaronder zoo menig welbekende en beroemde kop, en de schooljeugd met hare vroolijke gezichtjes; en daar rondom heen een tal van kloeke gestalten, met den hoogen spitsen hoed met kleinen omgekrulden rand, of ook het lage hoedje met breeden afhangenden raud, de groote zilveren knoopen of gespen op den broek en de goude knoopen op de

das. Maar ook menig lief en frisch boerinnengezichtje, gevat in het strooien hoedje met de breede, blauwe, afhangende linten, die door een gouden haakje vereenigd blijven, vertoonde zich als men een blik in 't ronde wierp, terwijl men voorts nog tal van heeren en dames uit Middelburg, Vlissingen en de omliggende plaatsen zag, met allerlei voertuigen toegesneld, om getuigen te zijn van eene plechtigheid, die de belangstelling en de dankbaarheid van de geheele natie verdient. Ja, de inwoners van West-Souburg, met hun burgemeester en de verdere leden van het bestuur, verdienen den dank van geheel Nederland voor de waardige wijze, waarop zij tegenover den vreemdeling de eer van ons land hebben opgehouden, verdienen den dank van Nederland, omdat zij, toen vreemdelingen kwamen tot stand brengen wat wij steeds verzuimden, althans getoond hebben dat het Nederlandsche volk niet onverschillig is omtrent de nagedachtenis van zijne groote mannen.

Men stond dan rondom het nog gesluierde monument geschaard, toen de voorzitter van den *Geuzenbond,* de heer van der Taelen, het woord nam, en ongeveer de volgende woorden sprak:

»Mijneheeren de burgemeester en leden van het magistraat van Souburg, Noord-Nederlandsche broeders en Belgische landgenooten! In naam der Antwerpsche Geuzen betuig ik er u onzen hartelijken dank voor, dat gij in zoo grooten getale opgekomen zijt, om mede te werken aan de verheerlijking van den grooten Marnix.

»Sedert onze aankomst te Middelburg, maar nog veel meer alhier, hebben wij kunnen merken, dat Marnix in Zeeland niet is vergeten; Marnix, die groote figuur, die apostel, die martelaar voor de vrijheid! Gij allen weet hoezeer hij heeft gestreden, maar ook hoeveel hij heeft geleden voor die heerlijke rechten van vrijheid, die thans door de geheele wereld zijn verbreid, en waarvan gij, broeders uit het Noorden, reeds gedurende drie eeuwen de vruchten hebt kunnen plukken.

»Wij zijn er trotsch op, die vrijheid, waarvoor zoovele helden zijn gesneuveld, waarvoor zooveel bloed werd gestort, waarvoor drie eeuwen geleden honderden levend zijn verbrand, thans in vrede en op een zoo schoone wijze te kunnen verheerlijken; want de groote beginselen, die de nalatenschap van Marnix zijn, maken thans de grondzuilen der maatschappij

uit, en zijn de grootste zegen van het tegenwoordige geslacht, evenals zij die voor onze nakomelingen zullen zijn.

»Mijnheer de burgemeester, ik dank u nogmaals voor uwe welwillende medewerking bij de oprichting van dit monument. Daarenboven ben ik er u dankbaar voor, dat gij de jeugd aan deze feestelijkheid hebt doen deelnemen. Ik koester de hoop, dat de kinderen deze feestviering nimmer zullen vergeten, en dat de herinnering aan Marnix hun later als leden der maatschappij zal aansporen om het groote werk, door hem ondernomen, voort te zetten, en aan hunne nakomelingen over te geven.

»Een van onze vrienden, de heer de Geyter, zal de beteekenis van dit feest nader in het licht stellen. Wat mij en de Antwerpsche Geuzen betreft, wij zijn gelukkig, dat wij in de eerste plaats dit monument mogen begroeten met den kreet: »Eere aan Marnix!"

Na daverende en langdurige toejuichingen weerklonken de tonen der muziek; en toen zij weer zwegen, sprak de heer de Geyter eene rede uit, die allen met geestdrift vervulde, maar ook menige ernstige gedachte opwekte; eene rede, die waardig is ter kennis van het geheele Nederlandsche volk te worden gebracht, niet alleen om te worden gelezen en vergeten, maar vooral om te worden ter harte genomen. De heer de Geyter zeide ongeveer het volgende:

»Nederlanders van Noord en Zuid! Een volk, dat zijne geschiedenis kent en zijne groote mannen in eere houdt, dat volk kan niet vergaan! Maar wee den volke, dat de lessen van eigen ondervinding vergeet, en de apostels en martelaren van zijnen stam niet huldigt!

»Zuid-Nederland, tegenwoordig België, had zijne geschiedenis en zijne volkseer verleerd, -- ik durf niet zeggen verloochend, — en drie eeuwen lang heeft het voor die misdaad zwaar geboet. Drie eeuwen werd het door vreemden als een overwonnen volk behandeld. Spanje, Oostenrijk, Frankrijk heerschten over België als over eene rijke kolonie, en schande! o schande! drie eeuwen lang waren de afstammelingen der gemeentestichters en der Geuzen met zulk een lot *tevreden*. Wereld-verachting was hun loon....

»Het doet zeer aan het hart; doch wie eene wonde wil genezen, moet de wonde durven peilen: nog heden wordt in

Vlaanderen en Braband, bij de helft der bevolking, de regeering van Albert en Isabella, die van Maria Theresia, ja die van Napoleon I, met dankbaarheid herinnerd. Zóó diep was ons volk gezonken, dat bij den val van Napoleon, toen elke stam van Europa voor zijne vrijheid tegen den dwingeland opstond, in België geen man naar de wapens greep, dat wij beefden voor eene verandering van meester, en dat in Antwerpen de Fransche vlag nog op den O. L. V.-toren waaide, toen reeds de verbonden legers Parijs waren binnengerukt.

»Zóó laag waren wij gezonken!

»En toch staan wij op uit dien poel van rampen en verval....

»Niet door allen en niet geheel waren onze voorvaderen vergeten: er was als een wind in de lucht, als een stem rondom ons, die ons sprak van vroegere grootheid en trots. Eindelijk, eindelijk zijn er mannen opgestaan, die de boeken van 't verleden, die onze geschiedenis hebben opgeslagen, en *wat* zij lazen, met warme bewondering aan hunne stamgenooten hebben verkondigd. Vele dezer hebben op hunne beurt de kronieken hunner vaderen doorbladerd, hunne grootheid bewonderd, en gebloosd over eigene ondankbaarheid.... Ja, wij hebben gebloosd over onze ondankbaarheid, Philips van Marnix! groot man, die de figuren der oude Grieken herinnert!

»Wij hebben gezien wat gij waart en wat gij deedt voor het menschdom in het algemeen, voor de zeventien Nederlanden in 't bijzonder!

»Gij waart een rijk en vereerd edelman, en omdat gij uw land en de vrijheid liefhadt, verloort gij erfgoed en adel, werdt gij gebannen en uw leven op prijs gesteld!

»Gij waart een geleerd en geletterd man: onder uwe verontwaardiging opwekkende schriften deedt gij de verrotte kerk uwer vijanden instorten.

»Gij waart een welsprekend redenaar, een kundig diplomaat, een groot krijgsman: gij verdedigdet de heilige zaak met het vlammend woord in tempels en paleizen, met het bloedig zwaard op menig slagveld!

»Gij waart een begeesterd dichter, en schonkt den Geuzen een nationalen zang, die nog verrukt en vervoert!

»Gij waart het hoofd dat dacht en vond; de stem die opriep en bezielde, de hand die wees en leidde!

»Gij, met Willem van Oranje, gij beiden meer dan iemand, hebt uw land gered uit Spanjes klauwen, het menschelijk geweten uit Rome's dwang.

»Edele denker, groote vaderlander, vergeef ons drie eeuwen ondankbaarheid! . . . .

. . . .

»Op den 1 April vierden 600 Antwerpenaars, met ongewone pracht, het feest der Watergeuzen.

»Op den 1 September moesten eenigen hunner naar Middelburg, naar het Taalcongres, dit jaarlijksch broederfeest tusschen Noord en Zuid. Van Vlissingen uit moesten ze Souburg over, waar Marnix verlaten en vergeten ligt, op een oud, verwoest kerkhof, nabij zijn oud, verwoest kasteel. Zij konden de heilige plek niet over zonder hulde te bewijzen aan zijne asch....! Die hulde is klein, eene eenvoudige grafzuil. O! er is in de Scheldestad geen enkele Geus, die geene smart aan het harte voelt, omdat ons geene groote hulde is veroorloofd....

»Op anderen drukt die grootere plicht!

»Stad Brussel, die hem zaagt geboren worden, wáár is zijn standbeeld op de schoonste uwer openbare plaatsen? Antwerpen, dat hij zoo vele maanden tegen eene Spaansche legermacht heeft verdedigd, wanneer rijst Marnix op het plein der gemeente? Noord-Nederland, gansch Noord-Nederland, wanneer betaalt gij zijner nagedachtenis den prijs uwer verlossing, den prijs van drie eeuwen vrijheid?

»Moet men wee roepen, als over een volk dat zijne apostels en martelaren niet eert?

»O neen! neen! want de Nederlanden, ten zuiden als ten noorden, willen niet vergaan!"

Dergelijke taal behoeft geen commentaar. De heer de Geyter heeft op waardige wijze de Nederlandsche natie herinnerd wat zij aan Marnix verschuldigd is, en dat althans de bewijzen van hare dankbaarheid alles behalve in overeenstemming zijn met de verplichtingen, die zij jegens hem heeft. Mogen de toejuichingen, waarmede deze rede werd begroet, de uitdrukking zijn geweest van het gevoel van geheel het Nederlandsche volk, en moge weldra het bewijs worden geleverd, dat wij het met die instemming ernstig meenen!

De muziek liet zich hooren; het bekleedsel, dat het monument omhulde, viel, en in al zijne eenvoudige schoonheid vertoonde zich de kleine obelisk ter gedachtenis van den grooten Marnix Op de eene zijde van het voetstuk leest men het opschrift: »Antwerpenaren togen door Zeeland en richtten deze grafzuil op ter eere van hun grooten burgemeester. 3 September 1872." Daaronder ziet men de insignes der Geuzen: de bedelzak en bedelnap, en twee in elkander gevouwen handen. Aan den anderen kant staat: »Repos ailleurs. Aan Marnix."

Een verslaggever in een der Fransch-Belgische bladen heeft te recht de opmerking gemaakt, hoe treurig het voor de Vlamingen is te moeten opmerken, dat zij, die zoo zeer ijveren voor de Vlaamsche taal, er in de eerste plaats behoefte aan schijnen te hebben om die taal te beoefenen, daar zelfs in het korte opschrift op het monument voor Marnix een fout is ingeslopen, naardien men, in plaats van »richtten" in het eerstgemelde opschrift, heeft gesteld »richten". In overeenstemming met »togen" had men ook den verleden tijd »richtten" moeten gebruiken.

Het was inderdaad en indrukwekkend oogenblik, toen een aantal vertegenwoordigers van den *Geuzenbond* uit Antwerpen, Brussel, Gent en Leuven, en inwoners van Middelburg en Vlissingen, immortellenkransen op de hoeken van het voetstuk kwamen nederleggen, terwijl de vrouwelijke schooljeugd hare ruikers ten offer bracht en er het geheele voetstuk mede tooide. Ja, het was een gelukkig en gedenkwaardig oogenblik, toen de vertegenwoordigers van twee natiën hulde brachten aan de nagedachtenis van een groot man, die haar beiden had toebehoord. »De vertegenwoordigers van twee natiën," met recht durven wij dit zeggen; hier toch was de keurbende vereenigd der Noord- en Zuid-Nederlandsche letterkundigen, de meest geniale geesten uit het ontwikkelde gedeelte der beide volken; hier zag men de mannen der wetenschap, maar ook industrieelen, handelaars, zeelieden en landbouwers; hier waren hooggeplaatste autoriteiten uit beide rijken, volksvertegenwoordigers, magistraten, ambtenaren van verschillenden rang, ingenieurs en bouwkundigen, journalisten en verslaggevers, mannen van de pen en van het zwaard, maar ook onderwijzers met hunne jeugdige kweekelingen, allen vereenigd in bewondering voor hem, die groot was geweest in de toga zoowel als in de wapenen.

Hier mocht ook het Wilhelmus niet ontbreken, dat eenmaal onze voorouders zoo dikwijls met nieuwe moed en kracht heeft bezield, hen zoo dikwijls tot volharding heeft aangespoord in den strijd voor vrijheid en zelfstandigheid, en onder leiding van den hoofdonderwijzer C. van de Reest weerklonken uit kindermonden, na 300 jaren, rondom het monument van den dichter, de bezielende woorden:

„Wilhelmus van Nassouwe
  Ben ick van Duytschen bloet,
Het Vaderlandt ghetrouwe
  Blijf ick tot in den doet."

Ons bestek gedoogt niet de zoo schoone en welsprekende rede, die thans door den heer Soetbrood Piccardt uit Goes werd uitgesproken, in haar geheel op te nemen. We moeten ons bepalen tot de mededeeling van enkele hoofddenkbeelden, die de redenaar ontwikkelde om de verdiensten van Marnix in het licht te stellen, en te herinneren aan de verplichtingen die wij jegens hem hebben.

Op den grond, waarop dit monument is opgericht — zoo betoogde de heer Piccardt — kloppen duizenden harten bij de herinnering aan den man, die hier werd gehuldigd, en zij allen stellen het behoud van de vrijheid des volks boven alles. Marnix's leven leert ons, dat een volk zich door eigen kracht moet vormen, en het is een heilige plicht voor ons om voort te gaan op den weg, dien hij ons heeft gewezen; indien wij hierin mochten te kort komen, indien wij van dien weg mochten afwijken, zou het monument, ter eere van Marnix opgericht, een teeken van onze schande zijn.

Om den plicht, die op ons rust, te vervullen, zijn daden noodig, en Marnix heeft gehandeld; hij heeft ons een devies nagelaten dat het onze moet blijven, een ideaal dat wij voortdurend moeten najagen: vrede en vrijheid. Marnix was verplicht te strijden, te strijden zelfs in den oorlog, dien hij evenwel veroordeelde. Ook wij zouden, indien het noodig mocht zijn, ons land verdedigen ten koste van dezelfde opofferingen, en met dezelfde middelen; maar driewerf gelukkig zal het voor Nederland zijn, indien wij door burgerdeugden de voorrechten weten te bewaren en te vermeerderen, die wij ten koste van zooveel bloed hebben verkregen. Dan zullen

wij met Marnix erkennen, dat onze ware grootheid is uit te blinken door deugden.

»Laten wij ons," zoo ongeveer sprak den heer Piccardt ten slotte, »laten wij ons vereenigen tot dit gemeenschappelijk doel, en laat er ons naar streven, dat Europa van ons zal kunnen zeggen: »Dit volk is groot, want het is waarlijk vrij." En in den strijd voor het groote doel, dat ons vervult, zullen we gedachtig zijn aan de spreuk van Marnix, en uitroepen: »Indien de rust hier niet is, dan zal zij elders zijn!"

Een storm van toejuichingen bewees hoezeer de heer Piccardt de ware snaren bij zijne toehoorders had weten te treffen; hij had er een toon aan ontlokt, die nog lang zal weerklinken in veler harten.

Ook de heer Scherpenzeel. de afgevaardigde van de volksmaatschappij *de Veldbloem* te Brussel, sprak met geestdrift over Marnix, en trachtte vooral te doen uitkomen, dat het bevorderen van beschaving en ontwikkeling zijn hoofddoel was geweest en dat dit zijne grootste verdienste was.

Varietas delectat, en misschien was men ook daarom bijzonder ingenomen met den twaalfjarigen redenaar, die thans aan het woord kwam. Het was de jongeheer Cornelis van Reest, de zoon van den hoofdonderwijzer te Souburg, die met gepaste vrijmoedigheid, gepaard aan eene goede voordracht, uit naam van de Souburgsche schooljeugd dank zeide voor het prachtig gedenkteeken voor Marnix van St. Aldegonde. Al was de Souburgsche jeugd nog niet gerechtigd om uit het oogpunt van de politieke en letterkundige verdienste van Marnix aan deze manifestatie deel te nemen, wilde zij toch — volgens den jeugdigen spreker — hare begeerte uitdrukken om hem te gelijken in zijn Christelijken geest en toewijding aan het vaderland. Dit gedenkteeken zou haar nog te meer aansporen tot navolging van dien grooten man. »Eere aan Marnix van St. Aldegonde!" en »Leven de Belgische Geuzen!" waren de kreten, waarmede jongeheer van Reest besloot, en die het teeken gaven tot een algemeene opgewondenheid, waarvan de jeugdige redenaar het middelpunt was.

Hij werd opgeheven en omhelsd; de president van den *Geuzenbond* kuste hem op beide wangen, en hechtte het insigne van den bond, de geuzenkokarde, dat hij van zijne borst nam, als eene herinnering aan het kieltje van den knaap.

Het schijnt wel dat Walcheren in den laatsten tijd bestemd is om jeugdige celebriteiten te leveren. Bij de Aprilfeesten stond te Vlissingen een twaalfjarig dichter op; de onthulling van het monument te Souburg schonk het aanzijn aan een twaalfjarig redenaar. Gaarne erkennen we dat de jonge van Reest te Souburg in zijn soort een goed figuur heeft gemaakt, en toch maken zulke jeugdige verschijningen op ons een pijnlijken indruk. Ze hebben gewoonlijk zoo weinig overeenkomst met de Hollandsche jongens van Hildebrand; ze hebben zoo licht aanleiding om geestelijk uit hunne kracht te groeien, om eenige gelijkenis te krijgen met de kikvorsch, uit de fabel van *de Kikvorsch en de Os.* Wij wenschen den jongen heer van Reest een nederigen geest toe, te meer daar hij later bij het banket der Geuzen te Antwerpen den 21sten September j.l., waaraan hij met zijnen vader als gast deelnam, na wederom het woord te hebben gevoerd, het voorwerp van eene ovatie was en met een gouden insigne werd beschonken. Wij hopen, dat de jonge heer van Reest in de nabijheid van Marnix's monument gaarne met de boerenjongens zal spelen en vechten, en nog menige echte jongensstreek zal uithalen.

Eene korte maar warme improvisatie van den heer Rogghé, de afgevaardigde der Vlaamsche liberale vereeniging van Gent, had vooral ten doel om de gewichtige beteekenis van het feit van den dag te doen uitkomen, terwijl hij het woord »vrijheid" in zijn goeden zin aanprees als de leus der Geuzen van de 19de eeuw. »Hange de kroon der onsterfelijkheid," aldus besloot hij zijne toespraak, »door de vrije Gentenaren geschonken, op het gedenkteeken voor den vrijheidsheld; hij was het ook zonder onze hulde. Marnix! gij hebt de baan afgeteekend, die wij moeten volgen: Een zuiver geweten, een vrij geweten, zij de leuze der Geuzen van de 19de eeuw!"

De taak, die Dr. A. A. Fokker, van Middelburg, namens het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen vervulde, kon hem, dunkt ons, niet in alle opzichten even aangenaam zijn geweest. Hij bracht uit naam van dat genootschap aan de oprichters hulde voor het gedenkteeken, hier door hen gesticht.

Die hulde was stellig goed gemeend en niet minder verdiend; maar er is toch voor den Nederlander iets pijnlijks

in, dat hij vreemdelingen moet danken voor een monument, op Nederlandschen bodem opgericht ter gedachtenis van een Nederlander; en al zijn de Belgen aan Marnix evenveel verschuldigd als wij, zij hebben dan ook in hun eigen land gelegenheid te over om een gedenkteeken voor hem te stichten, en, naar wij meenen, hebben de Belgische Geuzen ook in beginsel althans reeds besloten tot de oprichting van een monument voor Marnix te Antwerpen. Wij hebben niet alleen nog geen plannen gemaakt; maar het eerste gedenkteeken, dat hier voor Marnix wordt opgericht, laten we ons zelfs door vreemdelingen schenken! We nemen het dankbaar aan.

Dr. Fokker herinnerde er aan, dat reeds vroeger door het Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen het plan was opgevat om een gedenkteeken voor Marnix te stichten, doch dat men, toen de plannen in België geraamd bekend werden, gemeend had de uitvoering van dit denkbeeld aan de Belgische vrijheidsvrienden te mogen overlaten. Hij verklaarde verheugd te zijn over de wijze, waarop deze aan hun plan uitvoering hadden gegeven. Met een »Leve de Antwerpsche *Geuzenbond!*" eindigde hij zijne rede.

Moet men niet erkennen, dat de woorden Dr. Fokker veel beschamends voor Nederland bevatten? Plannen zijn er gemaakt, reeds lang geleden; en toen men hoorde dat anderen, dat vreemdelingen een gelijk plan hadden opgevat, gaf men ze terstond op, om de uitvoering aan hen over te laten! De Antwerpsche Geuzen namen den 9den Augustus het besluit om een monument te Souburg te stichten, en den 3den September daaraanvolgende was het ten uitvoer gelegd! En het plan aan het Zeeuwsch genootschap was niet eens het eerste. J. W. te Water vermeldt in zijn *Verbond der Edelen*, dat in 1795 werd uitgegeven, dat de heer Mr. A. J. Hurgronje, secretaris der provinciale rekenkamer van Zeeland, het voornemen had opgevat om te Souburg een monument voor Marnix te stichten, doch dat hij door zijn vroegtijdigen dood verhinderd werd aan dat voornemen uitvoering te geven. Hoeveel plannen zullen er nog worden gemaakt eer er een Nederlandsch monument voor Marnix verrijst, zoo dit al ooit tot stand komt?

De burgemeester van Souburg, jonkheer J. H. Paspoort, dankte namens het gemeentebestuur voor het ontvangen

gedenkteeken, terwijl hij den oprichters de verzekering gaf, dat daarvoor steeds de noodige zorg zou worden gedragen. Hij noodigde voorts de vreemde afgevaardigden uit om op het gemeentehuis het proces-verbaal van overgifte te willen teekenen, waar hun tevens de eerewijn werd aangeboden.

Nadat de muziek zich nog eens had doen hooren en de kinderen nogmaals hadden gezongen, was de plechtigheid officieel gesloten. De *dii majorum et minorum gentium* hadden hun hart lucht gegeven en de menigte had hunne woorden toegejuicht: geen wonder dus dat de kelen droog waren en men naar eene hartsterking verlangde. De congresleden en de meeste leden van den *Geuzenbond* keerden met den spoortrein naar Middelburg terug; doch te Souburg werd nog den ganschen dag feest gevierd, des avonds bij eene voor het dorpje zeer aardige illuminatie, terwijl men het »troela, troela troelala!" en het »o moeder, die zeeman" nog al eens langs de wegen hoorde weergalmen. *Finis coronat opus.*

»Antwerpenaren togen door Zeeland, en richtten deze grafzuil op ter eere van hunnen grooten burgemeester." Deze woorden constateeren een feit, dat ook nog hooger beteekenis heeft dan alleen het brengen aan hulde aan Marnix van St. Aldegonde. Zij zijn de uitdrukking van een internationalen bond tusschen twee volken; zij leveren het bewijs dat Belgen en Nederlanders dezelfde beginselen huldigen; dat zij beiden evenzeer vrijheid en vooruitgang lief hebben, en geheel de feestelijkheid te Souburg heeft getoond dat de betrekkingen tusschen België en Nederland nog een beteren en edeler grondslag hebben dan de taal alleen; zeker ook heeft die feestelijkheid bijgedragen om den broederbond te bevestigen!

Moge steeds overeenstemming en liefde voor alles wat edel en groot is, voor waarheid en recht, voor vrijheid en vooruitgang, de grondslag uitmaken der betrekkingen tusschen België en Nederland, en meer en meer ook tusschen alle natiën!

DE POSTMEESTER.

(RUSSISCHE NOVELLE.)

Door J. K.

Wie onzer heeft niet met postmeesters getwist en hen verwenscht? Wie onzer heeft, in een opwelling van toorn, zich hun register niet doen ter hand stellen, om daarin eene lange aanklacht wegens begane vergrijpen, hunne achteloosheid en hunne grofheid ter neder te schrijven? Wie onzer is er niet toe gekomen, om deze nederige agenten der posterij als het uitvaagsel des menschdoms te beschouwen, als de laagste klasse der ambtenaren (*), als stuikroovers? Laat ons nochtans blillijk zijn; laat ons hunnen toestand onderzoeken; wij zullen wellicht toegevender jegens hen worden.

Wat is een postmeester? Een ambtenaar van de veertiende klasse, die dikwerf straffeloos en onrechtvaardig geslagen wordt. Ik beroep mij op het geweten mijner lezers. Welk een taak heeft niet de ongelukkige te verrichten, dien vorst Wiesemsky een *dictator* noemt! Welk een galeislaaf is hij niet! Dag noch nacht heeft hij rust! Al de verveling der reizigers, langs een eindeloozen, eentoonigen weg ondervonden, moet hij boeten. Als het weder slecht, de weg hobbelig, de postillon onaangenaam is, of de paarden knollen zijn — 't is alles zijne schuld. Men treedt op hem toe, als op een vijand. Indien men spoedig zijn woning weer verlaten kan, is het goed. Maar, maar, zoo er geen paarden gereed staan — bij den hemel, aan welke beleedigingen en bedreigingen is hij niet blootgesteld! Bij storm, regen en sneeuw ontvlucht hij naar den hof, om ten minste voor eenige minuten aan de woede, waarmeê hij vervolgd

(*) De Russische ambtenaren worden in veertien opklimmende rangen of „tsjiens" verdeeld. Dit systeem werd, in 1722, door Peter den Groote ingevoerd.

wordt, te ontsnappen. Een generaal komt aan; de postmeester geeft hem zijn laatste span, en de generaal rijdt weg, zonder hem zelfs te bedanken. Een oogenblik daarna wordt op nieuw het geluid van bellen vernomen: daar is de »veldjager" (*), die geen oponthoud dulden mag en, al vloekende, zijn paspoort op de tafel werpt.

Indien we ons dat alles te binnen brengen, gevoelen we ons, in plaats van boos te worden, geneigd om hem met meêwarigheid te bejegenen. Eenige woorden nog, en men zal daarin met ons eenstemmig zijn. Gedurende een twintigtal jaren heb ik Rusland in alle richtingen doorkruist; ik ken bijna alle postroutes, en er zijn zeer weinig postillons, met wie ik geen persoonlijke kennis maakte. Eens zal ik er misschien nog toe komen om de talrijke aanteekeningen, die ik op mijne reizen maakte, in het licht te geven. In afwachting daarvan merk ik hier ter loops slechts op, dat men zich, over het algemeen, van de postmeesters een hoogst verkeerd begrip heeft gevormd. Deze zoozeer mishandelde mannen zijn beleefd, gedienstig, zonder aanmatiging, en weinig zelfzuchtig. Hunne gesprekken zijn meermalen aangenaam en leerzaam. Wat mij betreft, ik geef aan hun gezelschap de voorkeur boven dat van een anderen ambtenaar der kroon, die in de administratieve hiërarchie acht rangen hooger staat.

Men moet weten, dat ik onder den geachten postmeestersstand vrienden heb. Aan een daarvan heb ik een levendig aandenken. Onderscheidene omstandigheden hadden ons tot elkander gebracht, en het is van zijne levensgeschiedenis, die ik hier wil verhalen.

In 1816, in de Meimaand, kwam ik in het gouvernement M *** langs een weg, die thans niet meer gebruikt wordt. Ik reisde, als ambtenaar van zeer lagen rang, slechts in met twee paarden bespannen postkarren. De postmeesters maakten met mij heel weinig plichtpleging, en meer dan eens werd ik boos op hen, wanneer zij, naar mijne meening, een ander voortrokken. Jong en driftig, kon ik er mij niet in schikken om aan een hoog personage het voertuig te zien afstaan,

(*) Gouvernements-koerier.

dat mij toescheen voor mij bestemd te zijn. Op dat tijdstip werd ik ook boos, als, bij een maaltijd, de slimme bedienden mij met de volle schotels voorbij liepen, zonder ze mij te hebben aangeboden. Thans komt het mij voor, dat er eene andere orde der dingen is. Soms vraag ik mij af, wat er zou gebeuren, indien, in plaats van naar den algemeenen regel hulde te brengen aan rang en titel, men die vereering en onderscheiding aan het verstand zou moeten doen weder-varen. Wat een vragen zouden er oprijzen! In welke verlegenheid zouden de bedienden geraken! Wien zouden zij het eerst moeten bedienen? Maar — ik keer tot mijn verhaal terug.

Het weder was slecht. Ik was omtrent op drie wersten van ***, toen het begon te regenen, en weldra was ik van het hoofd tot de voeten doornat. Aan het poststation gekomen, was mijne eerste zorg van kleederen te verwisselen. Vervolgens vroeg ik om thee.

»Kom, Dovna!" riep de postmeester, »maak den *samovar* (*) klaar en ga melk halen."

Na deze woorden zag ik een beeldschoon meisje, van een jaar of veertien, op den drempel van de deur verschijnen.

»Is dat uw dochter?" vroeg ik den postmeester. — »Ja," antwoordde hij met zichtbare zelfvoldoening. »'t Is een goed schepsel, verstandig, werkzaam, volkomen zoo als hare overleden moeder."

Zoo sprekende, ging hij zitten om mijn pas in een register te schrijven, en ik vermaakte mij met de schilderijen te bezien, die langs den wand van de kamer, die zeer eenvoudig maar toch netjes gemeubeleerd was, opgehangen waren. Die schilderijen stelden de geschiedenis van den Verloren Zoon voor. Op de eerste schilderij zag men een eerwaardig grijsaard, met de slaapmuts op en in een kamerjas, aan een zeer driftig jongeling vaarwel zeggen, die zeer veel haast had om, benevens den vaderlijken zegen, een zak met koren te ontvangen. Op de tweede aanschouwde men een wanordelijken maaltijd: de jongeling gezeten aan eene tafel, te midden van een kring valsche vrienden en slechte vrouwen. Op de derde bemerkte men een dor veld, zwijnen, de verloren zoon treurende en

(*) Een koperen theeketel, die in alle boerenwoningen gebruikt wordt.

berouw hebbende, bedekt met lompen, de dieren hoedende en hun voedsel deelende. Op de vierde, eindelijk, zag men den jongman naar het vaderhuis terugkeeren. De vader liep hem in zijn kamerjas te gemoet. De ongelukkige avonturier valt voor hem op de knieën. Op eenigen afstand verschijnt de kok met het gemeste kalf, terwijl de oudste zoon vraagt, waarom men zulk een feestmaal zal aanrichten. Onder elke schilderij waren eenige Duitsche versregelen te lezen. Dat alles heb ik nog onthouden; nog zie ik die schilderijen en de overige versierselen van des postmeesters kamer; de pot met balsemijnen, het bed met bonte gordijnen en den postmeester, zooals hij er toen uitzag, een man van omtrent vijftig jaren, met grijs haar en flink van persoon. Hij had een lange, groene jas aan, en droeg aan verkleurde linten drie madailles op zijne borst.

Nauwelijks had ik mijne rekening met den koetsier vereffend, of Dovna trad binnen met den *samovar*. De kleine coquette bemerkte aanstonds welk een indruk zij op mij maakte, en sloeg hare groote blauwe oogen neêr. Ik richtte onderscheidene vragen tot haar. Zij antwoordde mij onbeschroomd, als een jong meisje dat hare wereld kent. Ik bood haar een kop thee aan; ik verzocht haren vader een glas punch te gebruiken, en de goede man en ik gingen met elkander praten, alsof wij oude kennissen waren. De paarden waren ingespannen; de postillon wachtte op mij. Ik kon er maar niet toe komen om den postmeester en zijne dochter te verlaten. Eindelijk stond ik op. Mijn hospes wenschte mij vrienschappelijk goede reis; Dovna wilde mij tot mijn *telega* (*) uitgeleide doen.

Ik bleef in de deur op den drempel staan en vroeg haar te mogen omhelzen. Zij stond het toe. Hoe dikwerf in mijn leven ontving dusdanig verlof! maar geen enkel heeft zulk eene aangename en zoete herinnering nagelaten.

Eenige jaren later brachten zaken mij op denzelfden weg en aan hetzelfde station terug. Ik dacht aan de schoone Dovna, en hoopte haar weder te zien. Maar ik bedacht dat zij waarschijnlijk getrouwd zou wezen, en dat haar vader wellicht

(*) Postkar.

dood kon zijn. Die laatste gedachte drong zich zoozeer aan mijn geest op, dat ik, bij het posthuis aangekomen, mij, als door een droevig voorgevoel bevangen, zeer ontstemd gevoelde. In de kamer van den postmeester bevonden zich echter nog de schilderijen, voorstellende de geschiedenis van den Verloren Zoon, en het bed met zijne gekleurde gordijnen op dezelfde plaats. Maar er stonden geen bloemen meer voor het venster, en alles in de kamer scheen zeer verwaarloosd. De huisbaas, op zijn rustbank ingesluimerd, werd bij het gerucht, dat ik maakte, wakker en stond op. Het is wel mijn oude gastheer, wiens naam ik maar al te goed had onthouden. Het is Samson Vuirin. Maar wat is hij veranderd! Terwijl hij mijn reispas invult, beschouw ik zijn grijs hoofd, zijn ongeschoren, gerimpeld gelaat, zijn gebogen rug, en ik kon mij maar niet begrijpen hoe een man, dien ik weinig jaren vroeger nog als zoo sterk en welgedaan ontmoet had, in zoo korten tijd zoodanig kon vervallen zijn.

»Herinnert gij u mij?" zeide ik tot hem: »we zijn oude kennissen." — »'t Kan wel zijn," gaf hij ten antwoord. »Deze weg is groot, en er komen vele menschen langs." — »Is uw dochter Dovna nog gezond?" — »Dat weet God!"

En bij deze woorden fronste hij de wenkbrauwen.

»Zij is zeker getrouwd?"

Hij hield zich alsof hij deze vraag niet hoorde, en scheen zich enkel met mijn pas bezig te houden.

Deze terughoudendheid prikkelde mijne nieuwsgierigheid niet weinig. Ik noodigde den grijsaard uit om een glas punch met mij te drinken, hopende daardoor zijn tong los te maken. Ik bedroog mij daarin niet. Weldra verdreef de rum zijne naargeestigheid. Bij het tweede glas werd hij spraakzamer. Hij herinnerde zich onze eerste ontmoeting, of nam er althans den schijn van aan, en hij vertelde mij toen het voorgevallene, waarover ik zeer getroffen was.

»Gij hebt dus mijne Dovna gekend?" sprak hij. »Wie heeft haar niet gekend! Ach, Dovna, Dovna! welk eene dochter! Iedereen prees haar; niemand zei er het geringste kwaad van. Men had er genoegen in om haar een geschenk aan te bieden: deze een halsdoekje, gene oorbellen. De reizigers hielden bij mij stil, om, zooals zij zeiden, te dineeren of te soupeeren; maar in werkelijkheid was het om langer bij haar te

blijven. Toen werd geen een groote mijnheer boos op me; integendeel, te haren gevalle spraken allen zeer beleefd tegen me. Eindelijk, mijnheer! gij zult het nauwelijks gelooven kunnen, toefden de koeriers, de veldjagers zelfs, die anders haast hebben, om een halfuurtje met Dovna te praten. Zij was het, die het gansche opzicht en bestuur over de huishouding had. En ik, oude dwaas! kon het maar niet moede worden mij in hare beschouwing te vermeien. Ach, God! heb ik haar niet te zeer bemind en vertroeteld? Was zij hier dan niet op hare plaats? Helaas! men kan het noodlot niet ontgaan. . ."

Een oogenblik boog de arme Samson het hoofd, en verhaalde mij toen het ongeluk, dat hem overkomen was.

Op zekeren winteravond linieerde hij de bladzijden van een nieuw register, en zijne dochter was bezig een nieuwen japon te maken. Een *troïka* (*) hield voor de deur stil. Een vreemdeling, die een Circassische sabel en een officiersmantel droeg, een grooten sjaal om het hoofd gewikkeld, treedt binnen en vraagt om paarden. Alle paarden waren er op uit. De reiziger wordt boos en heft dreigend zijn zweep omhoog. Maar Dovna nadert hem, ziet hem met hare heldere oogen aan, en vraagt hem of hij eerst niet wat wil gebruiken. Het lieve gezicht van het schoone meisje deed bij deze omstandigheid de gewone uitwerking. De reiziger bedaarde aanstonds en verzocht Dovna een souper voor hem gereed te maken. Daarop legde hij zijn zwaar hoofdtooisel af, benevens zijn mantel, en toen zag men een jong huzaren-officier, met eene indrukwekkende houding en dunne, zwarte knevels. Hij ging naast den postmeester zitten, en onderhield zich met dezen en met zijne dochter. Vervolgens gebruikte hij vroolijk het souper. Gedurende dezen tijd kwamen er eenige paarden op stal terug. De postmeester beval oogenblikkelijk om ze voor de *troïka* te spannen. Maar dat komt slecht uit, daar onze knappe officier het in den zin krijgt om eensklaps op een bank neêr te vallen en het uit te schreeuwen van hoofdpijn, verklarende dat hij zoo niet vertrekken kan. Wat te doen? De postmeester geeft hem zijn eigen bed, zich voornemende om, indien morgen deze plotseling opgekomen ongesteldheid niet geweken was, naar C. . . . te zenden om een geneesheer te raadplegen.

(*) Driespan.

Des anderendaags was de officier nog zeer lijdende. Een knecht werd te paard uitgezonden om een geneesheer. Dovna ging met haar handwerk bij den zieke zitten, en leî gedurig compressen met azijn op zijn voorhoofd. In tegenwoordigheid van den vader, zuchtte hij en sprak geen enkel woord. Echter gebruikte hij twee koppen thee, en beval met klagende stem zijn diner klaar te maken. Dovna week niet van zijne zijde. Elk oogenblik vroeg hij om drinken, en zij was het die telkens een glas limonade gereed maakte en het hem aanbood. Des namiddags kwam de dokter. Hij voelde den jongman den pols, onderhield zich met hem gedurende eenige oogenblikken in het Duitsch, en zeide vervolgens in het Russisch, dat hij rust behoefde en dat hij eerst na verloop van een paar dagen zijne reis zou mogen vervolgen. De officier gaf hem vijf-en-twintig roebels en verzocht hem op het diner. Beiden begaven zich aan tafel en betoonden goeden eetlust, dronken haastig een fijne flesch, en verlieten elkander, wederzijds zeer tevreden.

Den volgenden dag was de zieke zeer opgewekt en bijzonder vrolijk. Hij gekscheerde elk oogenblik met den postmeester en diens dochter, zong mooie liedjes, sprak vriendelijk met de gaanden en komenden, en nam de betrekking van postmeester waar, door zelf de passen der reizigers in het officieel register in te schrijven. In het kort, hij was een zoo aangename gast, dat, toen hij te kennen gaf dat hij wenschte te vertrekken, het den goeden Samson speet hem te moeten vaarwel zeggen. Het was op een Zondag. Dovna maakte zich klaar om de mis te gaan bijwonen, en de huzaar om in het rijtuig te stappen. Hij naderde den postmeester en betaalde met milde hand zijn logies en diners; vervolgens, zich naar Dovna wendende, verzocht hij verlof om haar naar de kerk te brengen. Het jonge meisje scheen besluiteloos. Maar haar vader zei tot haar:

»Waar ben je bang voor? Deze brave officier is geen wolf, die je op zal eten. Ga met hem meê naar het dorp."

Zij stapte in de *troïka*, de oppasser van den huzaar klom op den bok, de postillon leî de zweep over de paarden, en men reed weg.

De goede vader kon niet begrijpen, dat hij zoo verblind was geweest; hoe hij zelf zijne dochter had kunnen overhalen

om naast den reiziger plaats te nemen. Nauwelijks had hij het rijtuig uit het oog verloren, of zijn hart begon zoo hard, zoo geweldig te kloppen, dat hij, zijnen angst niet kunnende bedwingen, besloot om zelf ook naar de mis te gaan. Toen hij bij de kerk kwam, was de dienst reeds afgeloopen, en zij, die ze hadden bijgewoond, keerden al huiswaarts terug. Hij zag rond naar alle zijden: geen Dovna! Hij liep haastig den tempel binnen: de priester kwam van het altaar; de koorknaap doofde de waskaarsen uit; twee oude lieden lagen nog in een hoek te bidden. Maar — geen Dovna! Samson, al meer en meer ontsteld, vroeg den koorknaap of zij niet bij de mis was geweest.

»Neen," luidde het antwoord, »ik heb haar niet gezien."

Half dood kwam de ongelukkige vader ten zijnent terug. Hij had nog maar ééne hoop. Hij dacht, dat zijne dochter zich onbedachtzaam had kunnen laten overreden, om meê te gaan tot het volgend station, waar haar petemoei woonde. Hij verbeidde met bange verwachting den terugkeer van het rijtuig, dat haar had medegevoerd. Hij wachtte van uur tot uur. Eindelijk kwam laat in den avond de postillon terug, maar alleen en in beschonken toestand, en sprak tot Samson: »Uw dochter is met den huzaar voortgegaan!"

Dien slag kon de grijsaard niet verdragen. Hij werd ziek en ging op hetzelfde bed liggen, dat hij aan den jongen officier had gegeven. Toen kwam bij hem de gedachte op, dat hij, van den eersten dag af aan, de speelbal van een fijn bedrog was geweest, en zijne neerslachtigheid was zoo erg, dat hij, zijne functiën niet meer kunnende waarnemen, door een anderen postmeester vervangen werd, en zich naar C.... liet overbrengen. Daar zag hij den dokter terug, die bij den reiziger was geroepen geworden, en deze dokter verklaarde hem, dat hij van het eerste oogenblik af wel gezien had, dat de knappe officier in het minst niet ongesteld was, maar dat hij, om zich niet aan zijnen toorn bloot te stellen, zijn guitenstreek niet had durven aan het licht brengen. Sprak deze Duitsche geneesheer thans de waarheid, of verbeeldde hij zich slechts er achter te zijn? Wat hiervan zij, deze mededeeling verzachtte het verdriet van Samson. Zoodra hij wat sterker geworden was, vroeg hij op nieuw voor twee maanden verlof, en begaf zich, zonder iemand iets van zijn plan mede

te deelen, te voet op reis, om een nader onderzoek naar zijne dochter in te stellen.

Uit den reispas, dien hij in handen had, wist hij, dat de trouwelooze huzaar de kapitein Minski was, die zich van Smolensk naar St. Petersburg begaf. De postillon, die hen had weggebracht, vertelde, dat Dovna gedurende den ganschen rit geschreid had, hoewel zij hem uit vrijen wil scheen te volgen.

»Misschien," dacht de arme postmeester bij zichzelven, »zal ik het verdoolde schaap onder mijn dak terugvoeren."

In die hoop begaf hij zich naar St. Petersburg. Hij wist dat hij daar een oud onder-officier zou vinden, met wien hij vroeger gediend had. Hij ging bij hem logeeren, begon daarop zijne nasporingen, en vernam, dat de heer Minski in het *hotel Demuth* woonde. Des morgens vroegtijdig gaat hij er heen en vraagt om den kapitein te spreken. Een soldaat, die op het bordes bezig was laarzen te poetsen, antwoordde dat zijn meester nog sliep en dat hij 's morgens vóór acht ure niemand ontving. De postmeester gaat heen, wandelt de straten op en neêr, komt op het aangeduide uur terug, en ontmoet in de zijkamer Minski zelf.

»Wie zijt gij? wat verlangt gij?" vraagt de kapitein hem.

Het hart van den grijsaard bonsde; tranen vloeiden langs zijne wangen, terwijl hij uitroept:

»In Gods naam, heb toch medelijden!"...

Minski ziet hem aan, beeft, vat hem bij de hand, voert hem mede naar zijn kabinet, en sluit de deur achter hem toe.

»Mijnheer!" herneemt de oude man: »wat geschied is, is geschied geef mij nu slechts mijne arme Dovna weder! Zie! gij hebt haar tot uw wil gehad. Wat gedaan is, is gedaan. Ga niet voort met haar geheel in het verderf te storten!" — »Genoeg!" zei Minski op een onvasten toon: »ik ben schuldig en vraag u vergiffenis. Maar denk niet, dat ik van Dovna afstand kan doen. Wat ik u verzekeren kan, is, dat zij gelukkig zal wezen. Daar geef ik u mijn woord op. Waarom zou zij bij u terugkomen? Zij bemint mij, en zij zou tot haar vorigen staat niet kunnen wederkeeren. Noch gij, noch zij, noch ik kunnen vergeten wat er gebeurd is."

Deze woorden sprekende, stopte hij een papier binnen in een der mouwen van den oude, opende voorts de deur, en

zonder te weten hoe hij er gekomen was, bevond Samson zich op straat.

Hij bleef een oogenblik staan; vervolgens het papier in zijne mouw bemerkende, nam hij het er uit, en ontdekte dat het een zakje was met verscheiden muntbilletten van vijf en tien roebels. Op nieuw stroomden hem de tranen langs de wangen van verontwaardiging. Op eens frommelde hij die billetten met zijne hand in elkander, smeet ze op den grond, vertrapte ze met den voet en verwijderde zich. Echter bleef hij op eenigen afstand staan. Er kwam een denkbeeld bij hem op.... Hij keerde weerom. Maar die billetten lagen er niet meer. Een zeer goed gekleed persoon, die, daar voorbij rijdende, ze bemerkt had, was uit het rijtuig gestapt, had ze opgeraapt, was vervolgens weer snel in zijn droschki gestegen en weggereden.

De grijsaard wendde geen pogingen aan om ze terug te krijgen. Hij had toen besloten naar zijne woonplaats weder te keeren. Maar eerst wilde hij zijn dochter zien. Twee dagen achtereen keerde hij bij Minski terug. Doch de bediende liet hem niet eens in de zijkamer. Hij zeide, dat de kapitein niet thuis was en zette hem norsch buiten de deur. De arme man bad herhaaldelijk om toegelaten te worden, doch te vergeefs.

Eens op een avond, toen hij uit de kerk kwam, reed hem een aanzienlijke equipage voorbij en hield op eenigen afstand stil. In dit rijtuig zat de kapitein. Samson had hem herkend, en hij zag hem een prachtig gebouw van drie verdiepingen binnengaan. Eensklaps ging een licht in de duisternis voor hem op. Hij naderde den koetsier, die op den bok zitten bleef, en vroeg: »Zijt gij niet in dienst van den heer Minski?" — »Ja! Waarom vraagt ge mij dat?" — »Omdat uw meester mij een brief had gegeven om aan zijne Dovna te brengen, en ik mij niet herinneren kan, waar zij woont." — »Juist hier, op de eerste verdieping. De kapitein is thans bij haar. Gij komt alzoo te laat om uwe boodschap te doen." — »Dat doet er niet toe. Dank je!" En hij ging het huis in.

Hij liep snel den trap op en belde. Eene dienstbode deed hem open.

»Woont hier Dovna Samsonovna?" — »Ja. Wat wilt gij van haar?"

Zonder op deze vraag te antwoorden, trad hij naar den salon.

»Wacht dan toch!" zei de meid. »Er is visite bij Dovna Samsonovna."

Maar de grijsaard wilde niet wachten. Hij ging twee ledige kamers door, en bleef toen aan den ingang van een rijk gemeubeld vertrek staan. Bij een goed onderhouden vuur, in een grooten fauteuil, zat daar Minski, als in gepeins verdiept. Op den rug van dezen fauteuil zat het jonge meisje, buitengewoon prachtig en smaakvol gekleed, als in een Engelschen zadel, tusschen hare blanke vingers de haarlokken van haren minnaar latende doorglijden.

Arme Samson! Nog nooit had hij haar zoo schoon gezien, en ondanks zich zelven ging hij voort met zich in hare beschouwing te verlustigen.

»Wie is daar?" vroeg zij, zonder haren blik van den kapitein af te wenden.

Geen antwoord.

Dovna keek om, slaakte een gil en viel op den vloer neder.

Zeer verschrikt, boog Minski zich over haar heen om haar op te richten; toen eensklaps den ouden man bij de deur ziende staan, sprong hij, van toorn bevende, woedend op hem toe. »Wat wilt gij?" riep hij tandenknarsende uit. »Waarom vervolgt gij mij overal als een struikroover of als een verscheurend dier? Ga weg!"

En hem bij de schouders vattende, slingerde hij hem den trap af.

De grijsaard keerde naar zijn ouden kameraad terug, die er op aandrong, dat hij den onwaardigen kapitein aanklagen zou. Maar reeds had hij een ander besluit genomen. Hij wilde naar zijne woonplaats terugkeeren en zijne functiën van postmeester wederom vervullen.

»Zie," zeide hij, zijn verhaal ten einde gebracht hebbende, »zie, nu is het al drie jaren, dat ik zonder Dovna hier doorbreng. Leeft zij nog? Is zij gestorven? Zij is wis de eerste niet, die door een ellendeling verleid, onteerd en verlaten is geworden; zij zal ook de laatste niet wezen. Hoevele jonge dwazen zijn er niet, die, zich heden met zijde en fluweel oppronkende, morgen in gezelschap van een herbergiersdochter de straten doorslenteren! Als ik er aan denk, dat mijne doch-

ter misschien eveneens verloren is, zou ik, hoe smartelijk het mij ook valle, liever willen dat ze dood ware!"

Zóó luidde het verhaal des grijsaards, en onderwijl werd hij meer dan eens door zijne tranen verhinderd er mede voort te gaan. Ik moet evenwel zeggen, dat hij, al schreiende, achtereenvolgens vijf glazen punch had uitgedronken. Maar daarom was ik niet minder door zijn verhaal geroerd. Na hem verlaten te hebben, dacht ik nog menigmaal aan hem en aan de arme Dovna

Eenigen tijd geleden kwam ik in het stadje ... terug, en daar hoorde ik, dat het poststation, waarop ik Samson had leeren kennen, opgeheven was. Niemand wist mij te zeggen, of de postmeester nog leefde Ik besloot om, op geluk af, zijne oude verblijfplaats op te zoeken. Ik huurde paarden, en vertrok naar het dorp N...

Het was in den herfst. Grauwe wolken dreven in de lucht. Een scherpe wind blies de gele, verdorde bladeren van de boomen her- en derwaarts voort. Bij zonsondergang bereikte ik het dorp en begaf mij regelrecht naar het oude posthuis, dat ik niet vergeten was. Op den drempel van de deur, waar ik de schoone Dovna omhelsd had, stond eene dikke vrouw uit den lageren stand. Op de vragen, die ik haar deed, antwoordde zij mij, dat de postmeester sinds een jaar overleden was, dat zijne woning in een brouwerij veranderd en zij de vrouw van den brouwer was.

»En waaraan is de arme Samson gestorven?" — »Hij dronk te veel," zei ze. — »Weet ge, waar hij begraven is?" — »Op het dorpskerkhof, bij zijne vrouw." — »Zoudt ge me zijn graf kunnen wijzen?" — »Zonder twijfel. Hé, Vanka! ge hebt genoeg met de poes gespeeld; breng dezen heer naar het kerkhof en wijs hem het graf van den postmeester."

Een klein meisje met rosse haren naderde mij, en we gingen op weg. Onderwijl vroeg ik haar, of zij den postmeester had gekend. — »Ja," sprak ze; »hij leerde mij van boomtakken fluitjes vervaardigen. Als hij uit zijne schuur kwam, liepen wij hem te gemoet, roepende: »Grootvader, grootvader! geef ons wat hazelnoten!" en hij gaf ze ons. Ieder hield veel hem." — »En herinnerden de reizigers hem zich?" — »Er komen hier niet veel reizigers meer langs, en men gedenkt de dooden niet lang. Verleden zomer, kwam eene

dame hier, die naar den postmeester vroeg en diens graf wilde bezoeken." — »Wat voor eene dame?" vroeg ik nieuwsgierig. — »Een zeer schoone dame. Zij reisde in eene koets met zes paarden, met drie kleine kinderen, eene min en een mooi zwart hondje. Toen zij hoorde, dat de postmeester dood was, weende zij en zei tegen hare kinderen: »Blijft stil hier, tot ik terugkom!" Het was niet noodig, dat ik haar den weg naar het kerkhof wees; zij kende dien even zoo goed als ik. Echter gaf ze mij een zilveren piatak. (*) Wat een goede dame!"

Aldus pratende, kwamen wij aan het kerkhof. Nooit zag ik een dat treuriger was: houten kruisen hier en daar; rondom geen muur; geen boom noch bloem. »Daar is het graf van den postmeester," zei het meisje tegen mij, mij een zandheuveltje wijzende, waarop een zwart kruis stond met een looden medaille.

»En is de schoone dame hier geweest?" — »Ja, en zij is er lang gebleven. Eindelijk ging zij weer naar het dorp, liet den pope (priester) roepen, en gaf hem geld. Mij gaf de schoone dame een piatak!"

Na dit verhaal, gaf ik mijn kleine gids ook een piatak, en had geen berouw, dat ik, voor dit reistochtje den verhuurder van paarden zeven roebels moest betalen.

MAANDELIJKSCHE KOUT.

INHOUD: Onbescheiden oppositie in zake de afschaffing der kermis. — Eene stem uit de hofstad. — Dr. Dozy en *Onze Tolk*. — De Zondagsquaestie in verband met betere verdeeling van den arbeid. — Twee tijdpreeken van C. E. van Koetsveld. — Iets over de vredebeweging, naar aanleiding van het antwoord des keizers aller Russen. — Het verscheiden van den uitvinder der erwtenworst. — Een nieuw voedingsmiddel. — Een belangrijk verslag door eene rundkundige commissie uit de Maatschappij voor den Werkenden Stand.

Ons vorig artikeltje over de geleidelijke afschaffing der kermis was reeds ter perse, toen we vernamen, dat de gewezen

(*) Een geldstuk van vijf kopeks.

redacteur van wijlen *Onze Eeuw*, in de *Debating-Society* Vooruitgang de volgende stelling zou verdedigen:

»Het zoogenaamde afschaffen der kermis of najaarsmarkt te Amsterdam kan nooit de gevolgen hebben, die men er van verwacht; de daad der afschaffers moet, als doelloos en onrechtvaardigd puritanisme, worden afgekeurd."

Wie het gehalte van deze »jongelingsvereeniging" kent en wel eens staaltjes van de redeneering des heeren Tiedeman verorberd heeft, zal zich kunnen verklaren, dat wij weinig lust gevoelden deelgenoot te zijn van deze nieuwe bijdrage tot de groote verzameling onzin en brutaliteit, welker uitbreiding genoemde vereeniging zich ten taak schijnt te hebben gesteld. Veel liever sloegen wij *Onze Eeuw* eens na, waarin wij tweemaal eene ontboezeming over »de zaak der afschaffers" zouden aantreffen.

De heer Tiedeman begint aldaar met de openhartige »verklaring", dat hij niet behoort tot het »bezadigd-zedelijk burgergeslacht", als wilde hij den lezer vast voorbereiden, op hetgeen men van een *on*bezadigd-*on*zedelijk burger (dit is immers de lijnrechte tegenstelling) te wachten heeft. Verder zegt hij: »We houden het er voor, dat, al dekreteeren B. en W. de afschaffing, de kermis toch nog lange jaren zal blijven bestaan; want even onmogelijk als het is om door dwang het slenteren langs de straten en het zuipen in kroegen tegen te gaan, even ondoenlijk is het, om de menschen door een verordening of wet deugdzaam te maken."

Het eerste gedeelte dezer zinsnede is reeds *door de ervaring*, voor zooverre dit mogelijk was, wederlegd. De kermispret, tot acht dagen beperkt, was niet dolzinniger dan anders, en van de zijde der burgerij is niet de minste poging aange-aangewend om haren duur te verlengen. Met meer recht, dan de heer Tiedeman, houden wij het er dus voor, dat de kermis, na den verstreken termijn, wèl zal ophouden te bestaan.

Wat betreft de opmerking, dat de menschen niet door verordeningen deugdzaam zijn te maken, zij bevat voorzeker veel waars; maar even waar is het ook, dat de gelegenheid den dief maakt. En menigeen, die overigens tot het »bezadigd-zedelijk burgergeslacht" behoort, bezwijkt met kermis voor de verleiding, bezuipt zich met kermis in kroegen (volgens de

kiesche uitdrukking des heeren Tiedeman) en maakt publiek schandaal, waardoor hij der »verliederlijking" in de hand werkt niet alleen, maar dikwerf tijdelijk zijn middel van bestaan verliest. Hoe menigeen toch wordt niet, door de naweeën der kermis eenige dagen onbekwaam om te werken, uit zijne betrekking verwijderd? Het feit, dat bijv. menige dienst*maagd* zich vóór de kermis bij de besteedster aanmeldt, wel wetende dat zij na het voorgenomen misbruik van haar »uitgaansdag" wordt weggezonden, is even grappig als welsprekend.

»Verordeningen maken de menschen niet deugdzaam." Nogmaals, er ligt veel waars in; maar volgens den zin, dien de heer Tiedeman er aan hecht, en de gevolgtrekkingen, die hij er uit brouwt, kunnen dan ook gevoegelijk alle politieverordeningen, als doelloos, worden ingetrokken.

Doch we behoeven deze redeneering niet verder uit te spinnen; de heer Tiedeman is zelf van de waarheid er van doordrongen. Alleronnoozelst immers, in verband met zijn betoog, zegt hij eenige regels verder: Dat er op elke kermis (en meer speciaal op de Amsterdamsche) misbruiken voorkomen, is bekend, even bekend als de wereldberuchte lamlendigheid der Amsterdamsche politie; *maar waarom gaat men dan de misbruiken niet te keer?*" Ziedaar eene redeneering van »Jan, koop me 'n kerremis!" Als het stukje niet gedagteekend was *Februari*, zou men onwillekeurig gaan gelooven, dat de heer Tiedeman het na een vroolijken *September*-avond geschreven had! Eerst vertelt hij, dat verordeningen niet baten, en dan vraagt hij, waarom of men de misbruiken niet te keer gaat. De heer Tiedeman is hier gelijk aan den onhandigen geneesheer, die de verschijnselen bestrijdt, zonder de kwaal zelf aan te tasten. Van het laatste alleen is geheel herstel te verwachten.

Hiermede hebben wij het kermisgekef des heeren Tiedeman genoegzaam weerlegd; alleen wenschen wij nog te vragen, wat hem het recht geeft om te spreken van »de *wereldberuchte lamlendigheid* der Amsterdamsche politie."

Wij zijn volstekt geen struisvogelpolitiek toegedaan, en legden reeds meermalen, waar wij het noodig achtten, den vinger op de wond; doch evenzeer verzetten wij ons tegen ongegronde verwijten, daargelaten nog de straatjongenstaal, waarin zij vervat zijn. Waarlijk, men behoeft de statistiek slechts

ter hand te nemen, om door onderlinge vergelijking tot de erkenning te komen dat Amsterdam, wat inbraken en diefstallen betreft, zeer gunstig afsteekt bij andere groote steden, inzonderheid Rotterdam, dat op eene zoo veel geringere bevolking zulke sterke cijfers aantoont. Pleit dit voor de waakzaamheid der Amsterdamsche politie, het getuigt niet minder voor hare waardigheid, dat hare houding bij verschillende dikwerf gespannen gelegenheden, zooals bijv. de April-feesten, steeds onberispelijk was. Van oneerlijkheid onder de dienaren zelven vernamen wij slechts zeer zelden iets; hetgeen bij de te karige bezoldiging andermaal een gunstig getuigenis aflegt van haar gehalte.

Ten slotte, de eenige gegronde grief, die tegen de politie der hoofdstad is aan te voeren, bestaat daarin, dat zij niet sterk genoeg is. Tweehonderd agenten, in eene woelige en dichtbezette stad als de onze, beteekenen niet veel. Hun getal moest ten minste verdubbeld worden. Het is dan ook alleen door hun degelijk gehalte en den goeden geest der burgerij, dat de orde bij voortduring op zoo voorbeeldige wijze kan gehandhaafd worden als ten onzent geschiedt. Een onbezonnen jongeling als de heer Tiedeman, die den schijn van voornaamheid op zich meent te laden door links en rechts de houten sabel van paljas te zwaaien, kan dan ook slechts verdachtmakingen neerschrijven als deze: »Het voorstel ter afschaffing der najaarskermis hier ter stede is, op de keper beschouwd, eigenlijk niets verder dan een laatste poging om de slechte politie de hand boven het hoofd te houden." In een later nommer van *Onze Eeuw* is de heer Tiedeman echter tot ander inzicht gekomen. Daar heet het: »Omdat eenige dominees kwakers en afschaffers — altemaal personen, die hoegenaamd geen belang bij de zaak hebben (*) — op een mooien dag der wereld hebben willen bewijzen, dat Onze Lieve Heer hen niet voor niet de wijde wereld inzond."

Neen, ook nog andere lieden, dan de heer Tiedeman opsomt, hebben hunne stem verheven tegen de jaarlijks wederkeerende Septemberschandalen. En toen de vraag der afschaffing, dezer dagen, ook te 's-Gravenhage in behandeling kwam, is insgelijks

(*) Fraai argument! Heeft de heer T. er dan wèl belang bij? Belanglooze medewerking verdient in ieder geval de voorkeur.

van velerlei zijde met kracht op aanneming van het deswege gedane voorstel aangedrongen, ofschoon B. en W. in hun praeadvies met de gemeenplaats voor den dag kwamen: »Maak eerst dat de menschen niet meer naar de kermis gaan, dan zullen wij haar wel afschaffen." Zeer te recht antwoordt de heer K. T. van Lijnden in een ingezonden stuk in *het Dagblad* hierop: »De Regeering zet de sluizen open om de stad onder water te zetten, en nu zal een ander maar moeten zien hoe zich te redden! Als de kermis geen deelneming meer vindt, dan zullen B. en W. de adressanten helpen! Was de zaak zoo ernstig niet, dan lachte ik mede; maar waar de openbare meening zich juist ter zake der kermis ook in onze stad van verschillende zijden zoo luide en duidelijk deed hooren, waar zooveel invloedrijke namen de adressen teekenden, de pers onverdeeld de zaak opmerkelijk ondersteunde, daar durf ik nauwelijks twijfelen of ook in den Gemeenteraad zal er een hand aan den ploeg geslagen worden om van de kermis ons te verlossen, die, als ze eenmaal verdween, weinigen zeker zouden terugwenschen."

In no. 3 van *Onze Tolk* heeft dr. G. J. Dozy den leerstoel beklommen, om ons *ex cathedra* (d. w. z. onfeilbaar) eens te onderhouden over den »Maandelijksche Kout." Wij passen het »die kaatsen wil moet den bal verwachten," zelve te dikwerf toe, om het den leeraar uit de stad »van koek en onwaarheid" euvel te duiden, dat hij ook tegen ons te velde trekt, waar hij zulks noodig en nuttig acht. Wij keuren het alleen af, dat iemand, die zich aanmatigt een oordeel te vellen, oppervlakkig genoeg is om, met voorbijzien van de *strekking*, alleen den *vorm* in rekening te brengen, daargelaten of die vorm al dan niet berispelijk is. Indien wij hier en daar altijd niet even zacht zijn in de keuze onzer woorden, geschiedt dit juist om te breken met het vervelend gezanik van: »naar onze bescheiden meening", »indien wij ons éene opmerking mogen veroorloven" en derg , deels berustende op het niet zeker zijn van zijne zaak, deels voortspruitende uit vrees of veinzerij. Wij zijn gezworen vijanden van de nog maar te algemeen gehuldigde struisvogelpolitiek. Wij laken en prijzen, naar gelang een onbevangen blik ons de zaken of personen doet kennen. Denzelfden Gemeenteraad, wiens handelingen wij in 't eene nommer gissen, wijden we in 't andere

een woord van erkenning, indien zij o. i. daarop aanspraak mag maken. En indien wij — om op de zaak zelve te komen — Multatuli op »onwaardigen" toon »aanvallen," dan is het omdat wij hem met dezelfde wapenen willen bestrijden, die hij zelf bezigt. De onbeschofte verdachtmakerij van Multatuli verdient niet met »parlementaire beleefdheid" beantwoord te worden. Acht dr. Dozy die wijze nu onwaardig, hij bladere een onzer vorige opstellen eens na, waar hij kan lezen *hoe* de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, die door ZWEd. ZGl. toch wel niet van onwaardigheid zal beschuldigd worden, Alberdingk Thijm beantwoordt, als deze haar met ultramontaansche brutaliteit te lijf is gegaan. Dit laatste is daarenboven nog wel een persoonlijke zaak; terwijl wij, daar het bewuste schrijven van Multatuli volstrekt niet tegen ons gericht is, toch wel niet door gekwetste eigenliefde gedreven geacht kunnen worden. Dr. Dozy zegt dan ook zelf: »onwaardige, hoewel niet altijd *onware* aanvallen." Wij zeggen *den heer* Dozy dank voor deze erkenning, ofschoon wij *den leeraar* Dozy onze bevreemding niet kunnen verhelen over zijne uitdrukking: »*onware* aanvallen." Wat zijn *onware* of *niet-onware* aanvallen?

Verders zegt dr. Dozy, dat het *Leeskabinet* bij de beoordeeling van *Spar en Hulst* een toon van gezag heeft aangeslagen. Door niets wordt die bewering echter gestaafd. Wij van onzen kant gaven wel de reden op, waarom wij bedoeld tijdschriftje spar- en hulstachtig noemden. Wie sloeg dus een toon van gezag aan? Wij of dr. Dozy, die het bewijs zijner beschuldiging schuldig blijft?

Wat de derde opmerking des heeren Dozy betreft, dat nl. de redactie van 't *Leeskabinet* zich niet bekend maakt, verwijzen wij ZEd. naar de onlangs gevoerde polemiek tusschen de *Arnh.* en de *Zaanl. Couranten* over hetzefde onderwerp. Wij onderschrijven het oordeel der *Arnhemsche* volkomen. Een naam is minst genomen even dikwijls overbodig als nuttig; doch mits hij eenigen klank heeft, bijv. door een praedicaat van *doctor* of zoo iets, doet hij altijd eenigen dienst als vlag ter bedekking der schrale lading. Wij willen dan ook hopen dat *Onze Tolk*, indien dr. Dozy, na zijne aftreding als redacteur van *Onze Tijd* in 1873, er al zijne krachtèn aan wijden kan, er een weinig meer doorvoed zal beginnen uit te zien.

Van den ruwen, onbesuisden strijder in *Onze Eeuw* en de ongemotiveerde redeneering des redacteurs van *Onze Tolk*, komen wij tot een ander man, reeds grijs geworden in den strijd, en die reeds sedert jaren den maarschalksstaf verworven heeft. De vijand is de Internationale, bestreden door C. E. v. Koetsveld, door middel van twee preeken, later in druk uitgegeven. Hier dus geen scheldwoorden of grofheden, maar waardige taal. Groot genoegen deed het ons dat dit onderwerp ook van den kansel eens behandeld is, en vooral v. Koetsveld was daarvoor bij uitstek bevoegd. Als predikant en als schrijver, in die laatste hoedanigheid vooral, heeft hij toch een krachtigen invloed uitgeoefend. Die preeken dragen het bewijs, dat de spreker zijn onderwerp meester was. Hij kent den vijand, dien hij bestrijdt, en doet hem recht wedervaren. En hoewel wij nu het op verre na niet in alles met hem eens zijn, verheugen wij ons, dat hij de zaak ter sprake gebracht heeft in een kring, waar men van de Internationale wel gehoord heeft, waar men die heeft leeren vreezen en verfoeien, maar waar men het drijven en streven der Internationale niet kent. Hoeveel beter heeft hij de zaak ingezien dan het *Dagblad*, dat in den blinde raast en tiert, den rustigen ingezetene vrees tracht in te boezemen, en hen aanspoort tot geweldadig verzet tegen de overheid. Hoe geheel anders dan de wijze, waarop de Zwarte Internationale te werk gaat! — Voor de curiositeit geven wij hier even een merkwaardig staaltje uit *de Tijd*.

»Zoolang de Internationale, zonder onder het bereik te vallen der wet, kan bestaan en haar beginselen kan verkondigen; zoolang ze kan leven en werken, vrij en ongestoord als de meest ordelijke burger, zoolang dreigt het gevaar, en is de wet medeplichtig. De vrijheid van het liberalisme heeft der wereld de Internationale geschonken en tracht haar nu te handhaven ook. — Maar juist dit zal de zegen zijn, uit de Internationale geboren, dat met deze ook de *vrijheid* van de wereld verdwijnen zal."

Zulk een aanval getuigt slechts van hartstocht en verblinding. Gelukkig dat zulke woorden verstuiven als kaf voor den wind. Neen, geen vervolging van roode of zwarte Internationale! Wat er goeds in schuilt, is niet te dooden door vervolging, en het kwade vindt onvermijdelijk den dood; vervolging kan haar leven slechts rekken.

Van Koetsveld ziet in de Internationale ook het goede, en zoekt de oorzaak van hare dwaling hoofdzakelijk in de miskenning van het christendom, en hare ontwapening in terugkeer tot het christendom. — Van een christen-prediker was trouwens niet anders te wachten.

Reeds vroeger hebben wij te kennen gegeven, dat wij alleen heil zien in verhooging van het loon, en daaronder begrijpen wij tevens verkorting van den werktijd, en dan, misschien in de eerste plaats, verbeterd onderwijs.

Over een billijken eisch van verhooging van loon hebben wij reeds vroeger gesproken; nu eens een woord over het onderwijs Als wij letten op de groote vorderingen, die de mensch in de laatste jaren gemaakt heeft op het veld van kennis, dan kunnen wij niet nalaten op te merken, hoe weinig de groote menigte is meêgegaan. Nooit was de afstand tusschen mensch en mensch zoo groot als thans. Men verstaat elkander niet meer. De ontwikkelde en de man uit het volk hebben bijna niets meer gemeens. Andere levensbeschouwing, een andere hoop, geheel en al andere geestelijke behoeften. Wij beweren niet dat dit vroeger niet het geval was, maar nimmer was het dat in zulk een mate. Wij hebben nu niet alleen het oog op de laagste standen der maatschappij, maar ook de burgerklasse is niet medegegaan. — Zien wij de wijze, waarop de middenklasse zich verdedigt tegen de eischen der Internationale, dan zien wij dat die klasse nog zeer bekrompen en eenzijdig is ontwikkeld. De bazen en werkgevers toonen dat zij wel andere belangen te verdedigen hebben, maar dat zij in verstandsontwikkeling bijna gelijk staan met hunne knechts.

Kon de burgerstand zich een denkbeeld maken van hetgeen waartoe de denkende mensch gekomen is, en wat tot klaarheid gekomen is, voorwaar menige strijd, die nog met hardnekkigheid gevoerd wordt, zou geen punt van strijd meer zijn.

Zoo schijnen de werkgevers nog steeds te denken, dat de arbeiders werken in evenredigheid van den tijd dat zij werken Als de een tien uur werkt, en de andere twaalf, dan zal de laatste tien stuks leveren tegen den andere twaalf. — Welk een dwaasheid!

De stalhouder weet het wel beter, waar het zijne paarden geldt. Hij zal zeggen: Het beest heeft vandaag genoeg gedaan.

het moet rusten. Hij weet dat, als te veel van het paard gevergd wordt, het spoedig door een ander vervangen moet worden. — De werkgever spreekt zoo niet, en zal, wanneer ge hem op den stalhouder wijst, zeggen: Het aanschaffen van een ander paard kost geld; een ander man te nemen kost mij niets. Hij begrijpt niet, dat onze werkklasse veel te lang werkt, en dus traag werkt. Ziet men den ambachtsman, men ergert zich over de traagheid en weinige voortvarendheid, die hij betoont; bedenkt men echter welk een langdurige arbeid van hem gevorderd wordt, dan beklaagt men hem

De menschelijke kracht is niet onuitputbaar. Hij heeft slechts over eene bepaalde hoeveelheid te beschikken. Iedere verbruikte kracht moet hersteld worden, hetzij door lichamelijke of intellectueele rust, door voedsel, slaap en ontspanning. Alleen daar, waar rust en ardeid in juiste verhouding staan, kan de mensch krachtig blijven. De krachtige mensch zal dan meerder arbeid leveren. Om dus veel arbeid te verkrijgen, moet iedere dag zijn aandeel hebben van inspanning en ontspanning. Niet zes dagen onverpoosd werken en den zevenden dag rusten; al leert de kerk dit ook. Iedere dag heeft dezelfde behoeften en is een deel van het gezellig leven, en zij dan ook een afspiegeling van het geheele leven. — Geen *enkele dagen* heiligen, het *leven* heiligen; dus ook het werk. Arbeid en rust beide moeten heilig zijn.

Blijkt nu uit de handelwijze der werkgevers, hoe weinig zij ontwikkeld zijn om hun welbegrepen eigenbelang in te zien, ook uit de wijze, waarop de knecht werkt, blijkt zijne onkunde; hij werkt veeltijds zeer ondoordacht. Had hij beter onderwijs ontvangen, wat zou hij een beter werkman zijn! Zien wij den man zich ontspannen en vermaken, dan blijkt het nog meer, hoe laag hij staat — hoe ruw hij nog is; dat hij in onze maatschappij niet meer gevonden moest worden. Het is reeds dikwijls gezegd: de Zondag is de zondedag. Vermindert men nu de werkuren, de werkman zal er weinig bij winnen; hij weet zijne vrije uren niet te besteden. De vermindering moet dus niet dan langzamerhand worden ingevoerd, en men verbetere het onderwijs, opdat het opkomend geslacht anders zij.

In den Amsterdamschen Gemeenteraad is eene stem opgegaan tegen verhooging van de kosten voor het volksonder-

wijs. Het is ons pijnlijk het neder te schrijven. *De Tijd* — maar van die zijde was dit te verwachten — sprak smalend dezer dagen van die paleizen voor het onderwijs.

Als men den toestand onzer volksklassen ziet, de kracht, die de roode Internationale in weinig jaren verkreeg, en den invloed van de zwarte Internationale, ziet men dan nog niet in, dat het onderwijs, gelijk het thans vereischt wordt, geheel onvoldoende is?

De werkman moet krachtiger en gezonder, veelzijdiger ontwikkeld worden Hij moet lust hebben in goede lectuur, zijn vak eenigszins wetenschappelijk leeren beoefenen, kunnen teekenen en de eerste beginselen van zang en muziek kennen, opdat hij zich werkelijk kunne verpoozen en ontspannen. Wat zou teekenen b. v. voor hem een bron van oordeel en genoegen zijn!

Zie onze werkman in Zondagsdos eens wandelen! Ziet zijn oog iets van het schoone van het landschap rondom hem? Voor hem is de wereld niet schòon, zij is slechts zijn werkplaats. Met verveling gaat hij de kroeg in, drinkt zich een roes, en brult als een roofdier zijne zedelooze liedjes uit. Wat zou de werkman met zijne overige uren doen? De vrouw zal zeggen: Hij gaat des Zondags ter kerk. Die zoo spreekt, is blind of medoogeloos. De kerk kan hem niets geven. Hij kan het als een plicht te meer beschouwen, die men Zondags te verrichten heeft; maar ontspanning, die hij behoeft, kan hij daar toch niet vinden.

De regeering, wij hebben het reeds vroeger gezegd, kan veel doen tot oplossing van het maatschappelijk vraagstuk: goed onderwijs; zij geve haren arbeiders, d. i. haren ambtenaren, beter loon, en schaffe den Zondag, voor zooverre de wet dien in stand houdt, af.

Hetgeen voor het behoud van de Zondagswet te zeggen is, berust alleen op kerkelijke belangen. De Zondag is echter niet in het belang van den werkman, in tegendeel in zijn nadeel. Hij heeft iederen dag aanspraak op uitspanning na inspanning. Wij ontkennen ten sterkste den zedelijken invloed ten goede van den Zondag. De Zondag predikt hem, dat de rust heiliger is dan de arbeid. Die zeven dagen lang arbeidt zonder uitspanning, en dat doet onze werkman, kan geen genot smaken van een rustdag.

Alzoo, voor alles verbeterd onderwijs. Het onderwijs, dat het volk, en het volk niet alleen, maar ook de kleine burgerstand ontvangt, is op verre na niet voldoende. Die klaagt dat de sommen, daarvoor op de gemeentebegrootingen uitgetrokken, reeds zeer aanzienlijk zijn, antwoorden wij dat die sommen nog zeer gering mogen heeten in verhouding tot hetgeen hoognoodig is. De maatschappij is rijk genoeg om te betalen wat er toe gevorderd wordt, terwijl men daarbij niet vergeten moet, dat goed onderwijs de arbeidende kracht zeer verhoogen zou, der welvaart een ongekende vlucht zou geven, en hetgeen thans voor onderstand onder allerlei vorm wordt besteed, zeer zou verminderen. Geen beter gebruik is er van de nationale welvaart te maken, dan die aan te wenden tot verbetering van het onderwijs. Het geld, daaraan besteed, zal rijke vruchten dragen. Ieder, wiens hart van liefde voor de menschheid klopt, helpe mede. Dat het de kreet worde, die door allen wordt aangeheven: Voldoend lager onderwijs! De rijke zij wel indachtig, dat daarin alleen gelegen is een bolwerk tegen de woeste communemannen, en zij daardoor alleen het bezit hunner schatten kunnen beveiligen. Liefde tot de menschheid, zoowel al het grofste eigenbelang, zij komen met den raad: onderricht het volk.

Eene beweging van geheel anderen aard en met meer bedaarden zin op het touw gezet dan het arbeidersvraagstuk, is die des vredes. Te gemoedelijk en te bescheiden om veel te spreken en van zich te doen spreken, verliest het Vredebond zich bij voortduring op den donkeren achtergrond van het hofgewoel, en de geest van vredelievendheid zijner leden is te sterk ontwikkeld om het euvel te duiden als zij met open oogen gefopt of — zooals men wel eens zegt — met een kluitje in 't riet gestuurd worden. Zoo bevatte een onzer dagbladen dezer dagen de volgende mededeeling:

»Wij vernemen, dat het bestuur van het Nederlandsche Vredebond alleen van den keizer der Russen een antwoord ontvangen heeft op zijn indertijd door ons medegedeeld adres, hetwelk bij gelegenheid der jongste bijeenkomst te Berlijn aan de drie keizers van Europa werd toegezonden. Van den Duitschen keizer en van den keizer van Oostenrijk is tot nog toe geen antwoord ontvangen.

»Naar men ons meldt, is het antwoord van den keizer

Alexander bij monde van den Russischen gezant te 's-Hage aan den secretaris der Vereeniging medegedeeld, doch met verzoek, dat men het .... *niet publiek zou maken.*"

Bij 't lezen van dit bericht werden we onwillekeurig herinnerd aan den rijken gek, die Frederik den Groote onophoudelijk lastig viel om den titel van *Hofrath*. De Koning, eindelijk die aanvragen moede, liet den hals bij zich komen en zeide: »Nu vriend, ik benoem je bij deze tot *Hofrath;* maar .... je moogt het aan niemand zeggen."

Wij hopen dan ook niets liever, dan dat het Vredebond van het door den keizer aller Russen aangeboden speelgoed een goed gebruik zal maken en er des te eer door tot de erkenning zal komen, dat zoogenaamde rechtstreeksche pogingen tot vestiging van den wereldvrede alleen geschikt zijn om van tijd tot tijd eens te doen lachen. Het beste, wat het bond voorshands ter bereiking van zijn doel doen kan, is zich te ontbinden en aan te sluiten bij de »Vereeniging tot Verspreiding van het Volksonderwijs in Nederland". In degelijk en algemeen onderwijs, den eersten grondslag der beschaving, ligt de eenige waarborg tot het behoud des vredes. Evenzeer als een fijn beschaafd, ontwikkeld man meer meester over zijne hartstochten zal zijn dan de ruwe, onopgevoede poldergast, evenzeer ook zal het *geheele* volk, naarmate het meer op gelijke lijn van ontwikkeling met het geacht bestuur van het Haagsche Vredebond komt, de door dat bestuur voorgestane denkbeelden gaan huldigen en den oorlog van eene geheel andere zijde gaan beschouwen dan tot dusverre het geval is. Uitdrukkingen als: heilige strijd voor haardsteden en altaren, verdediging van recht en wet, handhaving van zelfstandigheid, onafhankelijk volksbestaan en al dergelijke hoogdravende zinsneden zullen uit zijn woordenboek verdwijnen, om vervangen te worden door één woord: lage strijd der hartstochten, opgewekt door onkunde of baatzuchtigheid.

Wij vertrouwen, dat het Vredebond, door de ervaring al meer en meer tot ons gevoelen genaderd, van haar proselietenmakerij zal afzien. Op die wijze zal het niet aan de tering sterven — gelijk het thans al aardig op weg is — maar met meer vrucht kunnen voortwerken aan zijn lofwaardig levensdoel: vestiging van den wereldvrede....

Met even omvangrijk plan voor oogen, hoewel op ander

terrein, is dezer dagen te Berlijn een man overleden, wien het eerelidmaatschap van het Haagsche Vredebond overigens wel niet zou worden aangeboden. Wij bedoelen dèn kok Grünberg, uitvinder der in den laatsten oorlog zoo vermaard geworden .... *erwtenworst!* Volgens den berichtgever van een Weener dagblad, dacht Grünberg destijds ernstig over de verwezenlijking van een lang door hem gekoesterd denkbeeld, om namelijk een algemeen wereldvoedingsmiddel in zwang te brengen; hetwelk de *vleeschspijzen* voor een groot gedeelte zou kunnen vervangen op de wijze zooals het brood indertijd de aardappelen verving. Grünberg had zich tevens doen kennen als een groot vijand van paardenvleesch, en er zijne ernstige bezorgdheid over aan den dag gelegd, dat het verbruik van dit, naar zijn oordeel, meestal krachtelooze voedsel in den laatsten tijd zoo zeer veld had gewonnen. Wij vernamen intusschen niets van de hoedanigheid zijns manna's dat, als een weldadige regen, in de groote woestijn — de wereld — zou nederdalen.

Eeuwig jammer derhalve, dat onze keukenprins nog niet een paar dagen langer heeft geleefd; een bericht uit het *Food Journal* had hem met veel meer gerustheid het hoofd doen nederleggen. Genoemd blad toch heeft een nieuw middel gevonden ter vervanging van vleesch; namelijk .... schildpadsoep Oppervlakkig zal men zeggen: hoe kan de schildpadsoep, en dan nog wel *echte* — geen mengsel van nuchter kalfsvleesch en gestampte bruine boonen, gelijk aan de open tafel wordt voorgezet — die reeds zoo duur is, nog goedkooper, of liever minder duur, geleverd worden dan vleesch? Doch stel u gerust! Gij denkt slechts aan de weinige schildbewoners, die, tegen wil en dank en zonder behoud van traktement, naar uwe haardsteden expatrieeren, en vergeet de duizenden en duizenden, die op hunne buitenverblijven in West-Indië leven, en waarvan Junghuhn in zijn *Licht- und Schattenbilder* eene even hartroerende als dichterlijke beschrijving heeft gegeven.

De schildpad is daarenboven een kostelijk voedsel, dat bijna op dezelfde wijze op de menschelijke constitutie werkt als de levertraan. En of het smakelijk is, dit kunt ge het best van Janmaat vernemen; die zal u wel vertellen welke heerlijke versnapering een schildpadje is, als men maanden achtereen

niets dan gezouten kost heeft gegeten. Hij zal er dan tevens wel bij vertellen, dat er er streken zijn, waar men, om zich die versnapering te verschaffen, niets te doen heeft dan het beestje op den rug te kantelen en, als men geen voertuig bij de hand heeft, eenige maats te halen om het naar boord te brengen!

Alleen in Brazilië worden er jaarlijks *tweehonderd en vijftig millioen* schildpadeieren door de oeverbewoners der Amazonenrivier stukgeslagen, ten einde er een soort olie uit te winnen, die men daar als een surrogaat voor boter verbruikt. Neemt men nu in aanmerking dat de schildpadden even overvloedig zijn als de eieren, dan wordt het duidelijk dat de tropische gewesten nog eene aanzienlijke hoeveelheid dierlijk voedsel voor ons kunnen opleveren. De aan het vervoer verbonden bezwaren waren tot dusverre de eenige hinderpaal, waardoor de schildpadsoep geen populaire mondkost kon worden. Nu de luchtdicht gesloten bussen echter reeds zulke uitmuntende diensten bewezen hebben en nog dagelijks meer in zwang komen, zou men de proef kunnen nemen om ook de schildpad, hetzij in natuurlijken, hetzij in kunstmatig bereiden staat, in dergelijke hermetisch gesloten bussen te bewaren. Blijft zij goed, welnu dan is een groot vraagstuk voor Europa ten deele opgelost. Men behoeft de schildpadsoep, ter vervanging van vleesch, dan niet eens zelf te koken, maar laat ze smakelijk toebereiden aan de oevers der Amazonenrivier, en..... wat men ver haalt, smaakt lekker. Een fabriek van dergelijken mondkost zou goede zaken kunnen maken. Immers, zij heeft de schildpadden, het hoofdbestanddeel van haar fabrikaat, maar voor 't grijpen, en kan die in alle oorden der wereld bij gragen kooplust aan de markt brengen. Maar ook voor de Nederlandsche nijverheid en de kosthuizen ware er een aardig duitje aan te verdienen. Een man bijv. met den ondernemingsgeest en den praktischen blik van den heer Banting en een commissie van ossen, *pardon* van rapporteurs, als de »Maatschappij voor den Werkenden stand" slechts kan opleveren, zouden der hongerige magen van het bloedarme Nederland — om met Multatuli te spreken — onschatbare diensten kunnen bewijzen.

EEN TOONEELPRAATJE.

Door Martin Kalff.

Indien men beweert, dat het tooneel in ongunstigen toestand verkeert, loopt men al heel weinig gevaar van tegengesproken te worden. Minder eenstemming echter is het gevoelen nopens de oorzaken van dat verval. De tooneelkunstenaar werpt de schuld op den toeschouwer; deze kaatst den bal doodeenvoudig terug op den eerste. Voor beider bewering is een en ander met grond aan te voeren; maar ook met evenveel recht valt er iets op af te dingen. De waarheid ligt in het midden.

In 't algemeen kan het niet ontkend worden dat de kunst, door de stoffelijke richting onzes tijds allengs op den achtergrond geschoven, meer dan vroeger plaats moet maken voor handelsbelangen en staatkundige inzichten. Was in vervlogen eeuwen de kunst ten troon verheven, thans zwaait nijverheid den staf. Beide, hoewel zusters, schijnen elkander niet in elk opzicht de hand te kunnen bieden. De verhouding is evenwel niet zoo scherp afgeteekend, dat zij niet naast elkander bestaanbaar zijn en de eerste noodzakelijkerwijze moet opgeofferd worden aan de tweede.

Met betrekking tot het tooneel zijn in den laatsten tijd zelfs eenige verschijnselen waargenomen, die, van belangstelling in dezen tak van kunst getuigende, de toekomst eenigermate met vertrouwen doen te gemoet zien. Immers, wij hebben een Nederlandsch-Vlaamsch tooneelverbond — dank zij der zuidelijke taalbeweging — zien tot stand komen; een tijdschrift, uitsluitend gewijd aan de belangen des tooneels, is in het licht verschenen; de hoofdstad zal zich binnen niet ver verwijderd tijdperk te verheugen hebben in een fraaien schouwburg.

Wel staat het nog te bezien, in hoeverre de aangewende pogingen vruchten zullen afwerpen; wel blijft het de vraag, of een nieuw gebouw, indien eerst iets ter ontwikkeling van

kunstzin en smaak gedaan ware, niet uit eigen krachten zou zijn verrezen: doch zoo veel is zeker, dat de jonggeboren beweging, om der tooneelkunst de beschermende hand te reiken, reeds gunstig werkt.

De smaak voor het tooneel nu behoeft voorzeker niet eens op de teergevoelige goudschaal van kunstkeurige preutschheid gelegd, om gewogen en te ligt bevonden te worden. Hij is ver beneden gemiddeld peil. Doch op dit aanbeeld is reeds zoo veel en zoo krachtig gehamerd, dat het niet overbodig is, eens te onderzoeken, bij wien het groote gebrek het sterkst uitkomt: bij den toeschouwer of bij den kunstenaar zelven. Dit onderzoek wordt billijker, naarmate het al meer en meer blijkt, dat de tooneelspeelkunst, bij hare zusteren vergeleken, merkbaar in de algemeene schatting ten achteren staat.

Men zou bijna geneigd worden eene oude vraag op te halen: »Is het tooneelspelen dan wel eene kunst?" En toch kan het antwoord hierop niet twijfelachtig zijn. Zeker, het verdient dien naam ten volle; niet omdat het den denkbeeldigen ridderslag van oppervlakkige bewondering heeft ontvangen, maar reeds uit zijn wezen, uit zijnen aard mag het zijne aanspraken op dien eeretitel doen gelden. Wel heeft men in vroegeren tijd aan den tooneelspeler den rang van kunstenaar trachten te betwisten, omdat de behandeling van het onderwerp niet zijn eigen werk, maar dat van den dichter of oorspronkelijken steller is. Doch wanneer men overweegt, dat de gegeven rol door de verbeeldingskracht eerst in een volkomen beeld moet gevat worden, en het verstand vervolgens over de middelen moet nadenken, welke ter verzinnelijking van dat beeld noodig zijn, dan kan men niet ontkennen, dat daarmede de edelste vermogens van 's menschen geest in verband staan, en hem dus de rang eens kunstenaars ten volle toekomt. De tooneelspeelkunst onderscheidt zich van alle andere kunsten daardoor, dat de tooneelspeler het kunststuk niet *buiten*, maar *in* zich zelven voorstelt, en deze eigenschap maakt zijn vak tot de moeilijkste aller kunsten. Penseel en beitel toch volgen veel ligter de eischen der verbeelding, dan het menschelijk lichaam door houding en gebaren het denkbeeld des kunstenaars kan uitdrukken. Ziels- en lichaamsvermogens moeten derhalve bij de uitoefening der tooneelspeelkunst vereenigd werken, en daar de vereeniging van beide zeldzaam is, zoo

vindt men ook weinig groote tooneelspelers. Zelfs de uitstekendste onder hen moeten zich tot dat vak bepalen, waartoe zij, uithoofde hunner vermogens, berekend zijn. Verbeeldingskracht en verstand alleen, gepaard met een alles uitdrukkend gelaat, stem en spraak, waarbij hij zijne eigen persoonlijkheid geheel met die van een ander verwisselt, zijn de eerste vereischten van den tooneelspeler; en heeft hij, door eene gelukkige vereeniging van verstand en lichaam, dit doel bereikt, dan is hij niet minder groot, ja misschien grooter, dan eenig ander kunstenaar. (*)

Geen kunst daarenboven is zoo innig verknocht aan het openbare leven, beweegt zich op zulk ruim gebied als de tooneelspeelkunst, daar zij — in wijderen zin — met taal- en dichtkunde, welsprekendheid, toon- en schilderkunst in nauwe verstandhouding staat, en deze niet alleen te hulp roept tot eigen opluistering, maar aan al deze zusterkunsten gelegenheid geeft om op hare beurt te schitteren. Wat dus daarin aanlokkelijks is, kan zij — een zeldzaam en waarlijk niet te versmaden voordeel — aanwenden om hare eigen aantrekkingskracht te verhoogen.

Na deze schets van hare innerlijke waarde en uitwendige hulpmiddelen, rijst de vraag: »Welke opvatting toont de kunstenaar zelf van zijne roeping te hebben, en welk gebruik maakt hij van de aangeboden voordeelen?"

Bij de beantwoording dezer vraag stuit men al aanstonds op de treurige ervaring, dat bij het meerendeel onzer tooneelisten taal en uitspraak veel te wenschen overlaten. (†)

De reden hiervan is niet ver te zoeken. Voor elk kunstvak, inzonderheid voor den tooneelspeler, wordt gezette oefening, onvermoeide voorbereiding gevorderd. Hoe veel kennis en vaardigheid moet een schilder zich bijv. niet eigen maken, alvorens hij in het openbaar kan optreden? Kunnen zijne voortbrengselen den toets der kritiek niet doorstaan, voldoen zijne scheppingen niet aan de gestrenge eischen der kunst, dan vindt zijn werk geen aftrek. Geheel alleen staande, moet hij in elk opzicht meester zijn. De kunst duldt geen middel-

(*) Verg. Nieuwenhuis, *Tooneelkunst*.

(†) Max Rooses heft ten opzichte van »Zuid-Nederland" dezelfde klacht aan.

matigheid. Deze regel laat echter bij de tooneelspeelkunst, als middel van bestaan beschouwd, nog al uitzonderingen toe. Geheel anders is het dan ook met den schouwspeler geschapen. Hij staat in zekeren zin niet alleen, maar maakt deel uit van een geheel. Zijn berispelijk spel wordt *feitelijk* vergoelijkt, althans duldbaar gemaakt, door de grootere begaafdheid van zijn naast hem staanden kunstbroeder; hij loopt er, als het ware, op door. Dit is nu eenmaal niet anders, en heeft voedsel gegeven aan het verwijt: »Die nergens anders voor deugt, is goed genoeg voor het tooneel."

Op die wijze is men van kwaad tot erger vervallen, en lijdt de *geheele* broederschap, wat achting betreft, door de in haar opgenomen brekebeenen. Krachtens denzelfden onverbiddelijken regel van oorzaak en gevolg, waardoor de geringschatting van het tooneel noodzakelijkerwijze langzamerhand moest geboren worden, is ook het bestuur in handen gekomen van onbevoegde personen. Mannen van kennis en smaak, die aan het hoofd van dergelijke instelling behoorden te staan, hebben zich, bij de gegeven omstandigheden, natuurlijk teruggetrokken. In Frankrijk, dat wij over het algemeen, ook wat het tooneel betreft, niet behoeven te benijden, bezit men ten minste een *Théâtre Français*, dat door voorname letterkundigen en kunstkenners bestuurd en ondersteund wordt. In Duitschland, waar het veel beter is gesteld, belasten zich bekwame mannen met de leiding. Dientengevolge staat de tooneelspeelkunst er hooger aangeschreven en telt men zeer ontwikkelde lieden, zelfs die een graad in deze of gene wetenschap verworven, onder hare beoefenaars. (*)

Het tegendeel is ten onzent een voldongen feit, en die toestand kan, ook bij den besten wil ter wereld, maar niet bij tooverslag herschapen worden. Dit belet echter niet, dat er met bedaarden zin en krachtige samenwerking veel ter verbetering te doen is.

Wij wagen het in de eerste plaats een blik te werpen achter de schermen, en het oog te vestigen op het huishoudelijk leven.

(*) Zademack is mr. in de rechten; Eduard Devrient schreef, behalve eenige geschriften van kleineren omvang, eene zeer zaakkundige *Geschichte der Deutschen Schauspielkunst.* (3 Deelen.)

De tooneelschikker (*régisseur*) bekleedt er den gewichtigsten post. De ondankbaarste, maar meest eervolle taak tevens rust op zijne schouderen. Wat aan onze schouwburgen niet het geval is, behoort strenge wet te worden: hij moet, wel in overleg met het bestuur, maar overigens geheel zelfstandig kunnen handelen. Hij moet een wetenschappelijk ontwikkeld man zijn, en reeds daardoor een zedelijk overwicht op zijne omgeving oefenen, waardoor zijne uitspraken geëerbiedigd, zijne wenken, zonder voorbeding, ter harte genomen worden. Hij zoowel als zijne tooneelisten moeten zich den omgang verzekeren van mannen van erkenden smaak, ten einde nut te trekken uit hunnė opmerkingen, en hunne houding en manieren gade te slaan. Men zal misschien de tegenwerping maken, dat dergelijke personen zich niet laten vinden; maar indien de gewone omloop aan een tooneel, zwetsende koffiehuisvrienden, schipperende leveraars, en dergelijken, verwijderd of op den achtergrond worden gehouden, zal beter gezelschap, achter de schermen voorloopig, niet uitblijven.

Vervolgens behoort gebroken te worden met de aan onze schouwburgen helaas te diep ingewortelde gewoonte om een op te voeren stuk slechts éénmaal gezamenlijk te lezen. Dit is eene grove fout, waarvoor Goethe reeds gewaarschuwd heeft in zijne doordachte voorschriften aan tooneelspelers: »Het onjuist van buiten leeren is bij vele tooneelspelers de oorzaak van verkeerde uitspraak. Voordat men zich iets in het geheugen wil prenten, leze men langzaam en aandachtig hetgeen van buiten geleerd moet worden. Men vermijde daarbij alle hartstocht, alle kunstmatige voordracht, alle spel der verbeelding; daarentegen legge men er zich slechts op toe, juist te lezen en vervolgens nauwkeurig te leeren. Zoodoende zal menige fout, zoowel wat tongval als uitspraak betreft, voorkomen worden." (*)

Geldt dit voor elken tooneelspeler in het bijzonder, het is niet minder van toepassing voor de gezamenlijke oefening. Een stuk behoort dan ook minstens driemaal gelezen te worden, alvorens de verdere proeven op het tooneel worden afgelegd. Evenals de eerste indruk, dien men van iets ontvangt, het moeilijkst wordt uitgewischt, evenzoo ook is de eerste

(*) *Regeln für Schauspieler*, § 17.

opvatting het minst ontvankelijk voor wijzigingen. De rollen nu, die de tooneelspeler, op enkele uitzonderingen na, *geschreven*, d. i. slechts zijn gedeelte uit het stuk, met de »wachtwoorden" en weglating van al het overige, ontvangt, moet hij leeren begrijpen uit den samenhang van het geheel, dus door gezamenlijke lezing. Is het tooneeldicht daarenboven samengevat in het enge keurslijf van eenige »bedrijven", dan kunnen natuurlijk niet alle karakters volledig worden uitgewerkt. Zijne kunst moet hier derhalve aan de bedoeling des schrijvers te gemoet komen, en daartoe moet de vertolker, door eigen lezing en mondelijke voordracht der overige vertooners, van het geheele stuk doordrongen wezen. »Herschepping, geen loutere voorstelling, — zegt Van Vloten — wordt van den waren tooneelspeler gevorderd. De ware tooneeldichter rekent dan ook op deze voleinding van zijn werk, werkt dit niet tot in de kleinste bijzonderheden uit, laat enkele plaatsen betrekkelijk schetsmatig, en handhaaft daardoor de zelfstandigheid van den tooneelspeler. Deze verplaatsing in 's dichters werk vereischt daarvoor in de eerste plaats *verwantschap* van geest en inzicht; voorts ernst en ijver, om er zich in te denken en te werken, en dit *niet alleen voor zijn eigen rol*, *maar voor het geheel*, waarvan die rol slechts een deel uitmaakt, dat zonder dat geheel niet verstaanbaar is, noch op den toeschouwer werken kan. De tooneelspeler moet het karakter zijner rol zoo goed uit dat van geheel het stuk, als uit haar zelf zich eigen maken." (*)

De grondige tooneelkenner Börne, die bescheidenheidshalve geen namen noemt, verhaalt in de voorrede zijner *Dramaturgische Blätter* van tooneelspelers, die reeds jaren achtereen in een stuk waren opgetreden en niet wisten hoe het eindigde (!), daar ze, in een voorlaatst bedrijf aftredende, om geen tijd te verliezen, meteen naar het koffiehuis gingen.

Door het stuk meer dan eens te lezen, zal de tooneelist in veel ruimere mate gevrijwaard worden tegen valsche klemtonen en dergelijke, voortvloeiende uit gebrekkige kennis der verhouding van de optredenden onderling. Gedurende dat meerder aantal lezingen heeft de tooneelschikker gelegenheid

(*) *Schoonheidskunde*, bladz. 582.

te waken tegen onzuivere uitspraak en het leggen van bijzonderen nadruk op die woorden, welker uitgalming den vertooners wel den verleidelijken bijval van het toongevend »schellenkie" verzekert, doch welker eenvoudige vertolking veeltijds niet alleen door de bedoeling des schrijvers gewettigd, maar dringend gevorderd wordt.

Op die wijze ook verkrijgt hun leidsman een meer helder overzicht van het stuk, en kan, als het ware in onderling overleg, in zijne gedachte de tooneelschikkingen reeds maken, gedeeltelijk opteekenen en vaststellen, zoodat hij na afloop der derde lezing, met dezen grondslag voor oogen, zonder veel inspanning eene zeer nauwkeurige planteekening kan ontwerpen, welke tevens ook dit op het thans gevolgd *scenarium* voor heeft, dat de uitvoerders er reeds vooraf ten deele mede vertrouwd zijn. De twijfelachtige, houterige afgemetenheid, een gewoon gevolg van het thans gehuldigd gebruik, wordt vermeden. De vertooner is zijne zaak meester, waardoor bevallige losheid de plaats zal innemen van angstvallige zorg om geen stap te veel of te weinig te doen: terwijl in de standplaats of groepeering der spelers onderling iets regelmatigs, iets teekènachtigs zal worden verkregen, dat het *beeldende* (plastische) der tooneelspeelkunst, waarvan thans bijna geen spoor wordt waargenomen, duidelijk doet uitkomen. De getrouwe naleving van dezen regel is daarenboven een doeltreffend middel om een al meer en meer dreigenden mededinger der tooneelkunst, den dans, afbreuk te doen en door verloop van tijd geheel onschadelijk te maken. De dans vertoont zich ter schouwburgzaal vooral in zijne schaduwzijde, en zoo ons tooneel ooit een tijdperk van bloei doorleefd heeft, was het voordat het klatergoud der balletten de oogen der toeschouwers van het waarachtig schoone aftrok, en zingenot de plaats verving van kunstzin. Indien het ook waar is, dat dans een prikkel der dierlijke hartstochten is, volgt daaruit tevens, dat hij op het tooneel, hetwelk eene rein zedelijke strekking vooropstelt, niet thuis behoort.

Even dringend echter als de verheffing van het tooneel de, zij het dan ook geleidelijke, verwijdering der danskunst vordert, even ernstig behoort zij andere kunsten te hulp te roepen.

Met betrekking tot de muziekbegeleiding heeft Lessing in

zijne *Hamburgische Dramaturgie* — welke, volgens Freytag's opmerking, *der Ausgangspunkt für eine nationale Auffassung des dramatisch Schönen* (*) is geworden — reeds ondubbelzinnig uitspraak gedaan: »Vermits het orkest bij onze tooneelspelen buiten kijf de plaats van het koor der ouden vervult, hebben bevoegde kunstrechters er sinds lang op gewezen, dat de muziek, welke voor, tusschen en na het stuk ten gehoore wordt gebracht, met den inhoud daarvan in overeenstemming behoort te zijn." (†) Deze zienswijze ligt, bij eene hoogere opvatting der tooneelspeelkunst, trouwens voor de hand. De geheele handeling toch, met al hare onderdeelen, behoort één te zijn. Even als in het zangspel woorden en muziek denzelfden geest ademen, zoo behoort ook bij gewone voorstellingen overeenstemming te heerschen tusschen tooneel en orkest; te meer daar het tooneel alsdan hoofdzaak is, waaraan de zuster-kunsten op dien oogenblik dienstbaar, onderworpen worden gemaakt. Hieruit volgt dat het streven der tooneelkunst daarheen gericht zij, dat de toeschouwer zoo innig wordt doordrongen van hetgeen hij ziet plaats grijpen, dat hij zich zoo nauw vereenzelvige met den geest en de strekking der handeling, dat de geringste afwijking, de minste stoornis of verbreking der eenheid hem onnatuurlijk voorkome, evenals bijv. een valsche aanslag op het klavier het geoefend oor onmiddellijk hinderlijk zal zijn. Is het gemoed eenmaal dermate ontvankelijk voor het schoon der tooneelkunst, dan zullen de haren beoefenaar gestelde eischen wèl zwaarder worden, maar aan den anderen kant ligt er dan ook een zekere waarborg in tegen miskenning zijner verdiensten.

Geen Offenbach doe derhalve de maagdelijke muze van het treurspel blozen, maar ook geen Haydn beteugele den gullen lach van het blijspel.

Het meerendeel der tegenwoordige schouwburgbezoekers zal voorzeker dezen regel niet huldigen Wij zeggen: het meerendeel; want zelfs de meest ontwikkelden onder hen, die de scheppingen der zuster-kunsten weten te waardeeren, zijn door de deels stelselmatige, deels ondoordachte gering-

---

(*) *Die Technik des Dramas.*

(†) *Hamb. Dram.* B. I, *Stück* 26.

schatting van het tooneel dermate bevooroordeeld, dat ze den schouwburg niet binnen treden, om rein kunstgenot te smaken, maar om een avondje gezellig onder dak te zijn. Volgens hen zal dus, integendeel, het treurspel, ter vergoeding van onwillekeurige aandoeningen, juist afgewisseld behooren te worden door opwekkende toonspelingen. Maar krachtens die zelfde kunstbeschouwing hadden de vervaardigers der deerniswekkende groep van Laokoön, aan de voeten des priesters met zijne beide offerknapen een tafereeltje uit Homerus' »Muis- en Kikvorschenkrijg" behooren te beitelen, opdat een paar geharnaste sloot- en akkerbewoners, na den pijnigenden indruk, door de wreede kastijding van Apollo's priester opgewekt, aanstonds de lachspieren in beweging konden brengen.

Doch daartoe is de kunst niet geroepen. De indruk, dien de kunstenaar wil teweegbrengen, mag niet ter wille van smakeloosheid, zij het dan ook slechts gedeeltelijk, worden uitgewischt. En om de gewaarwordingen, welke zich bij de vertooning van dit of dat tooneelgewrocht van ons meester maken, levendig te houden en hare weldadige uitwerking niet te doen missen, hoede men zich voor roekelooze afleiding.

De begaafde toondichter Scheibe, een tijdgenoot van Lessing, is reeds in dien geest werkzaam geweest. »Alle muziek," zegt hij, »die bij een tooneelstuk wordt uitgevoerd, behoort met den inhoud daarvan overeen te komen, *wenn die Rührung des Zuschauers nicht auf eine unangenehme Art geschwächt und unterbrochen werden sollte.*"

Voorhands legt de laatste beweegreden, helaas, nog weinig gewicht in de schaal; doch waar de smakeloosheid der menigte het sterkst uitkomt, moet de kunstenaar zelf het krachtigst toonen zijne kunst te eerbiedigen.

Dezelfde eisch tot overeenstemming, welke der muziek wordt opgelegd, strekt zich, ja met meerdere gestrengheid, ook uit tot de versiering, welker uitgebreide beteekenis het best wordt weêrgegeven door het woord *tooneelbouwkunde.* Tot haar behooren dan zoowel de zij- en achterschermen als verdere toestel.

Door Aeschylus ingevoerd, wendden de kunstrijke Grieken haar reeds aan ter gepaste opluistering van het dichtstuk; en eerst na 1530 verkreeg zij in Italië, door Serlio, die

buitensporige vlucht, waardoor zij allengs vaak het stuk zelf verre achter zich liet Het spreekt echter van zelf, dat eene weelderige, overtollige versiering slechts gebillijkt kan worden in het dans- en zangspel, en dan nog maar in zoo verre, als zij door overlading niet tegen den goeden smaak indruischt. Zeer spaarzaam behoort zij gebezigd te worden bij het gewone tooneelspel, opdat zij den toeschouwer niet verstrooie en zijne aandacht afleide van de handeling. Ook de vertooner zelf wint bij hare eenvoudige toepassing, daar zijn spel en kleeding, kortom zijne geheele persoonlijkheid, tegen een bescheiden achtergrond beter uitkomt, dan te midden eener bonte mengeling van kleuren. Doch sedert Schiller's *Jungfrau von Orleans* en *Wilhelm Tell* vooral heeft zich in Duitschland insgelijks in het gewone tooneelspel te dezen opzichte eene, later ook door ons gevoede, zucht naar praalvertoon geopenbaard, hetwelk der tooneelkunst natuurlijk meer schadelijk dan bevorderlijk is geweest, en tegenwoordig, helaas, des te gereeder wordt nagevolgd om de armoede der stukken en het gemis aan degelijke vertolkers achter oogverblindende pracht te verbergen.

De ervaring leert daarentegen dagelijks, met hoe weinig oordeel men bij het kiezen en stellen dier versiering te werk gaat. Om slechts een voorbeeld te noemen, behoeven we ons de vertooning van Friedrich Halm's *Zoon der Wildernis* (*) voor den geest terug te roepen. Het stuk speelt in Gallië, honderd jaren na de stichting van Massalia. Dit was echter voor de »bevoegde overheid" geen beletsel om de woning van den wapensmid Myron met echte Woerdsche dakpannen te bedekken en het Massaliaansch marktplein in Romeinschen stijl (de zoogenaamde »Straat van Sylla" werd er voor gebruikt) te vertoonen! Bij die zelfde gelegenheid noemde een onzer dagbladen het decoratief »met zorg gekozen!"

Doch vermeien we ons niet in eene gispende beschouwing van het, zij het dan ook nog niet wijd verstreken, verleden, waar het toekomende zoo zeer de aandacht bezig houdt!

Over het algemeen behoort de schilderkunst eene meer gewichtige en bepaalde rol te vervullen, dan men haar wel gelieft toe te deelen. Niet zelden toch worden velerlei voor-

(*) Vertaald door L. J. Veltman.

werpen, in stede van op het doek geconterfeit, in tastbaren vorm gebezigd, waardoor men de natuurlijkheid meent te bevorderen, doch in waarheid eene tegenovergestelde uitwerking verkrijgt. Niet alleen immers, dat men der schilderkunst op die wijze onrecht doet ervaren, maar het geoefend oog zal aanstonds beleedigd worden door valsche tinten. Op welken tijd het stuk ook al verbeelden moge te spelen, het tooneel is altijd kunstmatig verlicht, hetzij men morgen, dag, avond of nacht nabootst. Het *lichamelijk* voorwerp zal dus, te meer daar dezelfde versieringsstukken bij verschillende gelegenheden gebezigd worden, in verhouding tot zijne *geschilderde* omgeving, valsche schaduwen opnemen en afwerpen. Dit valt vooral in het oog bij de slagschaduw, ingeval die bijv. op het schilderwerk links valt en van het wezenlijk voorwerp rechts wordt geworpen.

In tegenstelling met de bouw- en beitelkunst, die uit haren aard lichamelijk is, geeft de schilderkunst alleen den schijn der werkelijkheid terug op een plat vlak. Zij geeft de voorwerpen terug niet zoo als zij zijn, maar zoo als zij zich aan het oog voordoen, met inachtneming van het lijn- en luchtperspectief; derhalve kleiner naarmate zij afwijken, en grooter naar gelang zij vooruitspringen, en in dezelfde rede omsluierd met breedere of smallere luchtlagen Hoe meer kunstvaardigheid de schilder nu bezit, des te bedriegelijker zullen zijne penseeltrekken zich voordoen; doch al heeft zijne kunst den hoogsten trap van volmaking bereikt, hare voortbrengselen zullen naast het lichamelijke altijd merkbaar afsteken of er van te onderscheiden zijn.

De onvereenigbaarheid van het op het doek nagebootste met het werkelijk handtastelijke zou wel het hinderlijkst uitkomen, indien men bijv. het geschilderd beeld een geweven kleed aantrok, om vooral zeker te zijn van natuurlijke plooien te verkrijgen. Het zal dan ook wel in niemand opkomen, dergelijke grap op eene schilderij uit te halen. Welnu, zien wij dit op het tooneel, dat, wat het uitwendige betreft, niet anders is dan eene schilderij, niet dagelijks gebeuren?

Doellooze spitsvondigheid heeft reeds opgemerkt, dat men, den gegeven regel getrouw doorvoerende, in stede van stoelen, tafels en dergelijke, een paneel zou moeten bezigen, waarop deze voorwerpen geconterfeit staan. Het ongerijmde

dezer gevolgtrekking ligt voor de hand. Men bezige het wezenlijk voorwerp; doch de kunst worde te hulp geroepen om het af te werken.

Het blijft natuurlijk de ernstige plicht des tooneelschikkers nauwkeurig toe te zien, dat alles in den stijl bewerkt worde. Acht ge die opmerking overbodig? Eilieve, ga dan eens naar onzen stadsschouwburg, doorsnuffel al de magazijnen en zolders, en kijk eens of ge bijv. één kamer kunt vinden, die op een hedendaagsch Nederlandsch woonvertrek gelijkt. Het ware moeite te vergeefs. Inzonderheid behoort hieraan te gemoet te worden gekomen. Stukken, die op onzen bodem spelen en met het oog op onze zeden en gewoonten geschreven zijn, behooren vertoond te worden in vertrekken, die wij onmiddellijk als de onze herkennen. De omgeving mocht anders den indruk wegnemen, in stede van mede op de verbeelding te werken of haar te hulp te komen. Een Marker visscher, die er schilderachtig uitziet in zijne eigenaardige ruime kleedij, slaat een zot figuur in den nauwen rok van den Franschen snijder. Evenzoo is Oud-Hollandsche eenvoudigheid misplaatst in het opgesmukt salon der Parijsche modewereld.

Wij zijn uit gewoonte met dergelijke fouten verzoend; maar het is ook die zelfde gewoonte, waardoor veler onverschilligheid voor het tooneel wordt opgewekt of bestendigd. Daar ieders verbeeldingskracht niet even ver reikt, zal menigeen wellicht niet onmiddellijk inzien, hoeveel de tooneelspeelkunst bij de betrachting dezer opmerking zou winnen. Hetgeen Bilderdijk met betrekking tot den ziekelijken toestand van het lichaam zegt:

„Gezondheid, grootste schat, maar schatbaarst door 't ontbeeren"

is overdrachtelijk, in omegekerden zin, ook van toepassing bij den kwijnenden toestand van het tooneel Eerst als men het ziet gelijk het zijn moet, zal het duidelijk worden hoe veel men ten achteren was. Evenzeer als we, neergevlijd aan den bebloemden zoom der beek, verrast worden door ons sprekend beeld, in het helder watervlak opgevangen en weêrkaatst, evenzoo ook zal de afspiegeling van eigen zeden en gebruiken ons meer aangrijpen naarmate zij getrouwer gevat en passend is in de lijst onzer verbeelding. »Ik zag in het schouwspel," zegt Börne, »het spiegelbeeld des levens, en wanneer mij dat beeld niet beviel, sloeg ik, en wanneer het

mij afkeer inboezemde, verbrijzelde ik den spiegel. Kinderlijke toorn! In de scherven zag ik het ontelbare malen!"

Kinderlijke toorn is vaak onschuldig spel; doch, verbrijzelen wij den spiegel ook al bij teleurstelling, wij beschouwen hem langer naarmate het opgenomen beeld ons vriendelijker tegenlacht.

Niet minder ook wordt het uitwendig karakter der tooneelspeelkunst bepaald door de vermomming: kleeding en voorkomen. Het mag derhalve een raadselachtig verschijnsel heeten, dat men eerst hieraan zoo laat eenige zorg is gaan besteden. In de zeventiende, zelfs nog in de eerste helft der achttiende eeuw was het te Parijs de gewoonte, dat de Grieksche en Romeinsche treurspelhelden met poederpruiken (*) en de vorstinnen met hoepelrokken en Fransch hoofdkapsel ten tooneele verschenen. De beroemde Lekain en zijne niet minder vermaarde kunstzuster Clairon (de Latude), beiden beschermelingen van Voltaire, vermochten eerst, gerugsteund door den grooten Talma, hierin eenige verbetering te brengen, welke langzamerhand tot eene algeheele omwenteling ten goede leidde. (†) Nadat de Fransche schouwburg, tot op den huidigen dag nog al te toongevend, tot voorbeeld had verstrekt, zag men de hervorming zich ook op andere tooneelen overplanten. Onze talentrijke Corver, die, ondanks stelselmatigen tegenstand, het eerst brak met den vervelenden preektoon en niet weinig bijdroeg tot juist begrip van het gebarenspel, heeft ook krachtig medegewerkt om de Nederlandsche tooneelisten insgelijks dit voordeel des vooruitgangs deelachtig te doen worden. In onzen tijd is de heer Tjasink, die eer lof verdient als nauwgezet kunstenaar dan als zelfstandig bestuurder, niet zonder vrucht in dien zelfden geest werkzaam geweest. Dit alles neemt echter nog niet weg, dat deze tak der tooneelspeelkunst nog niet tot vollen wasdom is gekomen. Integendeel, wij zijn slechts zoo ver gevorderd, dat het beginsel is aangenomen, en men bij voortduring po-

---

(*) Ouden van dagen kunnen dit ook nog van onzen *Gijsbrecht* getuigen.

(†) Vergl. Talma: *Réflexions sur Lekain et sur l'art théâtral*, die ook de uitgave bezorgde van Lekain's *Mémoires* Zie verder: *Mémoires d'Hippolyte Clairon et réflexions sur la déclamation, avec une notice sur mlle. Clairon, par Andrieux.*

gingen aanwendt, om zich in den stijl te kleeden. De juiste toepassing van dit beginsel is afhankelijk van kennis, die helaas onder onze tooneelkunstenaars niet zeer snelle vorderingen maakt. Het is vooral eene kundige hand, welker leiding gevorderd wordt, om in deze de gewenschte volmaking te bereiken. De overlevering, die als een verderfelijk spooksel op onze tooneelen rondwaart, doet zich overigens ook hier in al hare terugwerkende kracht gevoelen. Men denke slechts aan Kotzebue's *Menschenhaat en berouw*, dat doorgaans geheel in hedendaagsche kleederdracht wordt vertoond, met uitzondering van twee rollen, Pieter en Bitterman, die zich, naar den eisch, in pruik en rok steken. Die slordigheid gaat zelfs zoo ver, dat men in het Oud-hollandsche kluchtspel *Kloris en Roosje* Fransche boeren met Noordhollandsche boerinnetjes ziet dansen. Ook de bisschop in *Gijsbrecht*, benevens de deken Peter, zijn niet zeer streng naar kerkelijk voorschrift uitgedost. Doch reeds voorbeelden genoeg, waarbij men niet te kampen heeft met onwil, maar met onwetendheid, waarin een bekwaam leidsman moet en kan voorzien. Voor vele stukken immers is goede kleeding aanwezig (*), voor vele ook wordt zij opzettelijk gemaakt, zoodat men ze voor hetzelfde geld goed kan krijgen; terwijl de voorhandene, des gevorderd, met geringe kosten geleiderlage kan veranderd worden.

Door overdreven zucht tot opschik wordt tevens de waarheid niet weinig beleedigd. Een tooneelspeler of -speelster, stijl Lodewijk XIV gekleed — hoe overladen reeds — maakt zich in den regel belachelijk door al de linten en strikken en verdere overbodige hals- en hoofdsieraden. Eene averechtsche poging, om toch maar tot elken prijs opgemerkt te worden, draagt hiervan de schuld.

In het algemeen kan er daarenboven der vrouwen nog een verwijt van gemaakt worden, dat zij »in het mannenpak" (*travestie*) haar dun middeltje niet willen verloochenen en het lijf, letterlijk dwars tegen den man in, zoo zeer inrijgen, dat de forscher gebouwde mannelijke gestalte in geenen deele

(*) Op het zoogenaamd stadsmagazijn te Amsterdam ligt in blikken trommels een schat van kleedingstukken te verstikken, die men zich niet eens de moeite getroost van tijd tot tijd te laten luchten. Moge dit na de verbouwing het geval niet meer zijn!

gehuldigd wordt. Dit zijn van oudsher ingeslopen gebreken, die de tooneelschikker geroepen is en recht heeft te verhoeden.

Heeft men bij geschiedkleeding inzonderheid rekening te houden met den stijl van het tijdvak, waarin men verondersteld wordt op te treden, bij de nieuwerwetsche komt het vooral aan op goeden smaak. Bij de eerste wordt daarenboven nog bijzondere kennis vereischt van de wijze, waarop dit of dat kleedingstuk gedragen werd.

Bij de Oostersche Grieksche en Romeinsche kleeding vooral vordert dit gezette oefening. Voor onzen tijd — het kan niet dikwerf genoeg herhaald worden — komt het bovenal op smaak aan.

Onze tooneelspeelsters — *l'honneur aux dames!* — leggen er zich voornamelijk op toe om naar de mode gekleed te gaan. Die mode waait ons dan gewoonlijk over uit Parijs. De Fransche vrouw nu weet zich — eenige overdrijvende jacht tot opschik daargelaten — in den regel met zorg, met zekere bevalligheid te kleeden. Zij vragen niet alleen: Is dit of dat mooi? maar ook: Staat het *mij*? Onze vrouwen daarentegen stellen zich tevreden, indien zij de wetenschap hebben dat het Fransch is, en zijn voldaan, indien haar pakje in *La Gracieuse* voorkomt, al staat het haar ook verre van bevallig. De kleeding onzer vrouwen is in het algemeen te opzichtig. Het harde vonnis van den Engelschman, dat zekere juffertjes, die zich vroeger beijverden de fatsoenlijke vrouw na te apen, thans zelve den toon geven, is maar al te rechtvaardig. Hoewel uit een ander oogpunt — gezondheidsleer — heeft ook de Amerikaansche schrijfster Fanny Fern onlangs de thans gebruikelijke kleeding der vrouwen naar verdienste veroordeeld.

De tooneelspeelsters nu verspillen in den regel te veel aan haren tooi, omdat zij wel wat al te streng van het denkbeeld uitgaan, dat zij gevoegelijk niet meermalen kunnen optreden in dezelfde kleeding, die dan ook doorgaans meer uitmunt door verscheidenheid dan smaakvolle keuze Op hare beurt zijn ze voldaan, indien ze niet tegen de mode zondigen, zonder zich af te vragen, of die mode — uit een oogpunt van schoonheidszin — al dan niet navolging verdient. Zij zijn hier derhalve, zeer ten nadeele van zich zelve en van het

tooneel tevens, werkzaam in verkeerde richting. Immers, zij zijn bij uitstek in de gelegenheid — het is haar recht — om, waar de meerderheid het spoor bijster is, het bewijs te leveren dat zij zich harer roeping ook in de onderdeelen bewust zijn, en uit te munten door keurige en bescheiden kleeding. Op die wijze zal het tooneel, als leerschool van goeden smaak, ook ten deze geraadpleegd en gewaardeerd worden. Indien wij voorshands slechts zoo ver vorderden, dat de voorkeur werd gegeven aan effen stoffen, ware reeds veel gewonnen. Het eenvoudige is het kenmerk van het ware. Over *gewerkte* stoffen valt daarenboven nog op te merken, dat geruite de gestalte verkorten, gestreepte die verlengen; beide geven iets stijfs en verouderen het gelaat. De vlugge, zwierige Schotsche kleeding bewijst hier niets tegen, daar ze van zooveel geringere afmeting is. Hare verhoudingen wijken geheel af van de onze. Doch het ligt niet op onzen weg hierover uit te weiden.

Daar de kleeding der mannen minder merkbare en doortastende wijzigingen ondergaat, zijn de tooneelspelers gelukkig minder in de verzoeking zich ten deze aan uitspattingen schuldig te maken. Toeziende dat zij — bijzondere gevallen natuurlijk voorbehouden — noch te stijf noch te fatterig is, zullen zij niet spoedig aanstoot geven. De kleur van het haar, waar de vrouwen wel zeer acht op hebben te geven bij de keuze harer kleeding, speelt bij hen een ondergeschikte rol. Een blond meisje, rood gekapt en gestrikt, kwetst zelfs het schoonheidsgevoel der koeien in die mate, dat ze voor haar op den loop gaan; doch een blond heer met roode das ziet er niet bespottelijker uit dan een zwarte of bruine.

In onmiddellijk verband met de kleeding staat de kunstmatige gelaatsverandering. Het zoogenaamd blanketten is niet slechts een middel om het gelaat behagelijker te maken, maar een bepaald vereischte. Het kunstlicht werpt een bleek-geelachtigen weerschijn af, die der natuurlijke gelaatskleur, hoe fijn die ook zijn moge, hare frischheid beneemt. Het blank wordt grauwachtig, het rood verkrijgt er een vale tint door.

Het blanketten behoort echter met bijzondere zorg te geschieden. De schrijver der mengelingen in *The Illustrated London News*, die zich onlangs vroolijk maakte omdat zekere tooneelspeelster, alvorens haar portret te laten afnemen, zich

blankette, toont niet te weten, dat de kleur eene min of meer andere uitdrukking aan het gelaat geeft, die ook op den lichtdruk van invloed is. En dit bewijst tevens, hoe voorzichtig het wit en vooral het rood behoort opgelegd te worden. De roode tint toch, die den eenen gelaatsvorm verjeugdigt en bevalliger maakt, doet den anderen vaak ouder en stroever voorkomen. Daar de tooneelist, behalve door zij- en bovenlicht, vooral door het voetlicht wordt beschenen, dat het onderste gedeelte des gelaats het krachtigst bereikt, behoeft de volle wang als het ware slechts met een zweempje overtogen te zijn; daarenboven loopt men bij eene dikkere laag allicht gevaar het dieper liggend oog te beschaduwen. Voor jeugdige rollen heeft zacht rood, ook op de slapen aangebracht, de gelukkigste uitwerking. De dikke streep oostindischen inkt, die men gewoon is boven de wimpers en onder de oogkas te trekken, beantwoordt in den regel niet aan de bedoeling; alleen een licht oog zal door een schraal haaltje iets sprekender worden.

De grootste fout wordt begaan met het zoogenaamd teekenen. Vele onzer tooneelisten houden er als het ware een plattegrond van hun gelaat op na, die bij verschillende rollen de noodige wijzigingen ondergaat. Deze manier vindt hare aanleiding waarschijnlijk in een verkeerd begrip van hetgeen de talentrijke Jelgerhuis in zijn werk over het gebarenspel heeft opgeteekend. Er zijn aan ons tooneel namelijk zoo eenige lijnen heerschende, die bij voorkomende gevallen op elken gelaatsvorm, 't zij Grieksche, Romeinsche of welke andere ook, worden toegepast. Bij voorbeeld. Een hoek van 30° om het kuiltje van de wang, benevens een volglijn om de beide neusvleugels, drie staande streepjes om de kin en even zoovele liggende op het voorhoofd: geeft een oud man. Een roode neus en twee gelijkkleurige eilandjes midden op de wang: maakt een dronkaard. Een paar halve bakkebaardjes en het gelaat hier en daar gepotlood: maakt een vagebond. Een Romeinsche baard is gelijk aan een held, enz. enz. De lijnen worden gewoonlijk zoo lijvig getrokken, dat men, zelfs met ongewapend oog, eene wandelende landkaart voor zich denkt te hebben. Voor karakterrollen vooral neemt men zijn toevlucht tot palet en kwast.

Het is waar, Lessing's opmerking: *Kein Schauspieler kann*

roth werden wenn er will: aber gleichwohl darf es ihm der Dichter vorschreiben; gleichwoll darf er den einen sagen lassen, dasz er es den andern werden sieht, is volkomen juist; maar de zucht, om, als het ware in navolging van het onder Aeschylus ingevoerde masker, het karakter reeds bij voorbaat door zekere vastgestelde lijnen op het gelaat te leggen, wordt wel wat ver gedreven. Behalve dat het overtollige sminken en teekenen nu het spel der verbeelding in den weg staat, daar het den toeschouwer onmiddellijk te binnen brengt dat hij zich in een schouwburg bevindt, heeft het voor den tooneelspeler zelven niet altijd de gewenschte uitwerking. Immers, het gelaat is de onloochenbare tolk van het innerlijk gemoedsleven. Bij indrukken, gewaarwordingen, kortom bij elken zielstoestand, neemt het van zelf reeds de eigenaardige uitdrukking aan, die, voor zoo verre zij er niet door verborgen wordt, natuurlijk de zonderlingste verhouding vormt met de door het penseel te voorschijn geroepen lijnen. 't Is inderdaad te betreuren, dat de werktuigelijkheid van vele tooneelisten zelfs deze eenvoudige opmerking niet overbodig maakt.

Nog twee onderwerpen: het gebarenspel en de tooneelspeelkunst zelve zouden zich gevoegelijk bij het voorgaande aansluiten. Daar beide zich echter minder in algemeene bewoordingen laten samenvatten en eene opzettelijke behandeling de grenzen van ons bestek te verre overschrijdt, bepalen we ons tot eenige vluchtige opmerkingen, die nochtans, naar we vertrouwen, de door ons voorgestane richting genoegzaam zullen omschrijven.

Het behoeft wel geen betoog — de oude redenaars zagen dit reeds — dat hartstochten en inwendige gewaarwordingen niet zelden duidelijker en levendiger worden uitgedrukt door gebaren dan door de krachtigste en welsprekendste bewoordingen. In onzen tijd is het vooral de tooneelist, die, er het geheim van kennende, een tooversleutel bezit op het meest versteende gemoed. Zijn zoogenaamd stil spel maakte een Frédéric Lemaître tot een der eerste kunstenaars onzer dagen. Ook Victor Driessens, hoezeer ook zijne figuur tegen zich hebbende, weet door deze gave wonderen te verrichten.

In onwraakbare overeenstemming met de woorden, die zij begeleidt, gelijk de muziek den zang, vormt de gebarenkunst

de hoofdvoorwaarde om het *beeldende (plastische)* der tooneelspeelkunst te doen uitkomen. De eene mensch nu bezit van nature meer bevalligheid dan de andere; doch door onverpoosde oefening, waarbij de gewrochten van penseel- en beitelkunst onschatbare diensten bewijzen, kunnen welstand des lichaams, gang en manieren in ieder geval zeer bevorderd worden. (*)

Als hoofdregel geldt: spaarzaamheid. Doch van elke beweging vrage de tooneelspeler zich dan ook streng rekenschap, zoowel uit een oogpunt van schoonheidsleer als van karaktervolle beteekenis. Bij het in elkander zetten van een stuk nu is elke medespelende verantwoordelijk voor zijne gebaren en bewegingen; doch wat de laatste betreft, drage de tooneelschikker zorg voor het geheel; in dien verstande namelijk, dat allen zich niet willekeurig door elkander bewegen, maar, ondanks eene gestadige afwisseling, toch regelmatige groepen vormen, waarbij tevens wel zeer het oog wordt gehouden op de plaatsing der tooneelversiering, huisraad enz. De Franschen vooral bezitten den slag om hunne tooneelen smaakvol te rangschikken en te stoffeeren. In dien opzichte kunnen we met vrucht bij hen ter schole gaan.

Wat de tooneelspeelkunst zelve betreft, gaan we met Börne van de stelling uit: *Das Drama sey, wie es wolle, der Zuschauer sey, wie er wolle, gut spielen ist immer möglich, und wird immer empfunden und mit Dank aufgenommen.* Indien de tooneelisten het nu slechts eens waren met de meest bevoegde kunstrechters, en onder *goed* spelen *natuurlijk* spelen verstonden, waren we reeds ver gevorderd. Maar helaas! velen hunner schudden, zoodra zij de planken betreden, den gewonen mensch uit, en houden er een afzonderlijke spraak en gang er op na, die hun — in eigen schatting wel te verstaan — iets voornaams, iets verhevens geven. Wij zouden dan ook wel wenschen, dat elke tooneelspeler zich de les van Hamlet met onuitwischbare letters in het geheugen prentte:

Speak the speech, I pray you, as I pronounced it to you,

(*) Engel in zijne *Idee zu einer Mimik*, Von Seckendorf in zijne *Vorlesungen über Declamation und Mimik*, Goethe in zijne *Stellung und Bewegung des Körpers auf der Bühne*, benevens onze Jelgerhuis in zijn bekend werk, hebben behartigenswaardige voorschriften gegeven.

trippingly on the tongue: but if you mouth it, as many of our players do, I had as lief the towncrier spoke my lines. Be not too tame neither, but let your own discretion be our tutor: suit the action to the word, the word to the action; with this special observance, that you o'er-step not the modesty of the nature: for anything so overdone is from the purpose of playing, whose end, both at the first and now, was and is, to hold, as 't were, the mirror up the nature.

Zelfs daar, waar de taal dichterlijk en verheven is, mag de tooneelspeler, daar hij bovenal altijd waar en natuurlijk moet blijven, zich niet door sierlijke spraakwendingen tot gekunsteldheid of overdrijving laten verleiden, maar ook hier wachte hij zich voor uitersten. Evenmin als zijne kunst een afgietsel mag zijn van gezochte vormen, evenmin mag zij in platheid ontaarden. De tooneelspeler — om met Goethe te spreken — bedenke in de eerste plaats, dat hij niet blootelijk de natuur moet nabootsen, maar haar tevens een hoogere wijding geven, zoodat het schoone met het ware in zijne voordracht vereenigd is. Immers: *Es musz uns nothwendig eckeln in de Kunst das wiederzufinden, was wir aus der Natur wegwünschten.* (*)

Door oordeelkundige toepassing dezer eenvoudige voorschriften zullen nimmer de eischen des verstands onbevredigd blijven, noch het schoonheidsgevoel beleedigd worden.

Doch de kunst is niet gered door de prediking van een beginsel; hopen we dus dat de tooneelist, bij eene meer levensvolle opvatting zijner roeping, gerugsteund door degelijke kritiek, weldra kunstenaar genoeg moge zijn om te weten waar het gebied der natuur voor een wijle eindigt en het rijk der *Verschönerung* een aanvang neemt.

Ons betoog samenvattende, komen we tot deze slotsom: De tooneelist, wil hij op betere waardeering aanspraak maken, moet beginnen met zelf meer eerbied voor zijne kunst aan den dag te leggen. Eerst op die voorwaarde, welker vervulling volkomen binnen het bereik zijner krachten ligt, zal eene klimmende belangstelling in het tooneel de gewenschte vruchten afwerpen.

(*) Lessing.

EEN ALPENSPOORWEG.

Gekroond door de wolken doorborende sneeuwtoppen, verheft zich op de grenzen van Frankrijk en Sardinië, tusschen de districten Maurienne en Susa, in treffende Alpen-wildernis, het plateau van den Mont-Cenis, dat den bergknoop der Cottische en Graauwe Alpen vormt. Dit plateau, dat zich 6350 voet boven de zee verheft, strekt zich uit zoover de blik reikt, en biedt nog goede weilanden aan, welke een donkerblaauw meer omringen, welks water tusschen schilderachtige oevers in cascaden door de Cenise in de Dora-Ripera afstroomen.

Reeds in ouden tijd vond men in de rondom onoverstijgbare Alpenwildernis het plateau van den Mont-Cenis tot een pas geschikt, en volgens de overlevering moet reeds Hannibal dezen weg gekozen hebben; zeker is het echter, dat Pompejus den Mont-Cenis overtrok, en dat Karel de Groote en Lodewijk de Vrome op hunne togten naar Italië reeds toebereidselen hebben gemaakt om dezen voor het verkeer buitengewoon belangrijken pas bruikbaarder te maken.

Intusschen bleef eeuwenlang de weg, die door de kloof der Cenise loopt, niet dan moeielijk begaanbaar, tot Napoleon I tusschen de jaren 1802 en 1811 den ruwen pas tot een grooten grooten weg deed verbreeden, die voor zijnen tijd voor een meesterstuk van wegbouwkunst kon doorgaan, en het verkeer van personen en brieven tusschen Frankrijk en Italië zoodanig bevorderde, dat dit van den tijd af, toen hij in gebruik werd gesteld, tusschen beide landen eene merkbare uitbreiding verkreeg. Ook voor de naburige staten was dit toegenomen verkeer, ten opzichte van handel, van groote gevolgen. Men wendde derhalve alle middelen aan om den weg in goeden staat te houden en van jaar tot jaar te verbeteren. Toen echter met de toepassing der stoomkracht het verkeersleven eene geheel andere gedaante erlangde, bleek

de landweg weldra niet voldoende meer te zijn, en men dacht aan middelen, om den als zoo belangrijk bekenden pas in het alle beschaafde landen omspannende spoorwegnet in te sluiten.

Een Engelsch actiëngenootschap deed zich op, dat, na koene en scherpzinnige overwinning van de in den weg staande hinderpalen, een spoorweg over den Mont-Cenis legde, en daarmede tevens het gewone verkeer geheel op zijde drong.

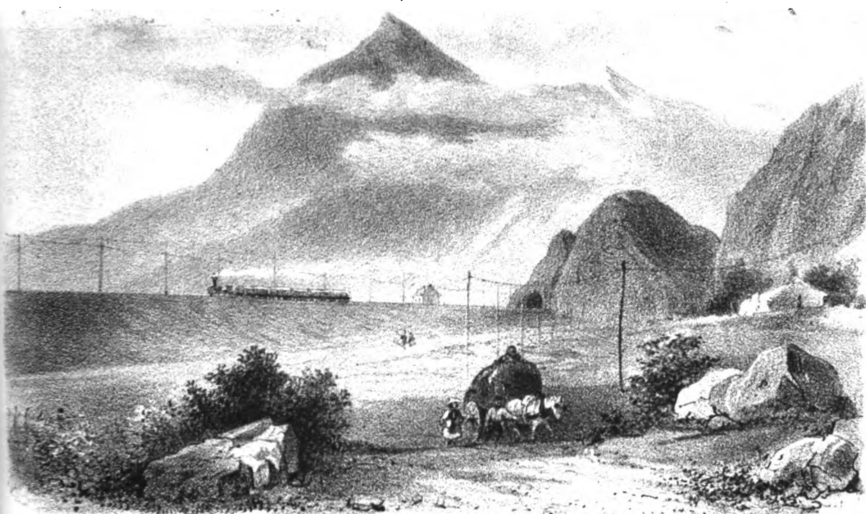
Daar intusschen op dezen spoorweg slechts personentreinen van geringen omvang en geen goederen vervoerd konden worden, bleef de mercantiele waarde er van ver achter de eischen van den tijd terug, en de behoefte aan schielijker en meer omvattend vervoer van goederen en personen voerde eindelijk op het stout en grootsch plan om den bergkolossus door middel van een tunnel te doorboren.

Het was Cavour, wiens schrandere geest het eerst dit plan opvatte en die met de uitvoering er van reeds in 1857 begon. De groote staatsman beleefde ook nog een rustig voortwerken aan dezen arbeid, doch niet de voltooiing er van, die eerst in het laatst des vorigen jaars met glans plaats had.

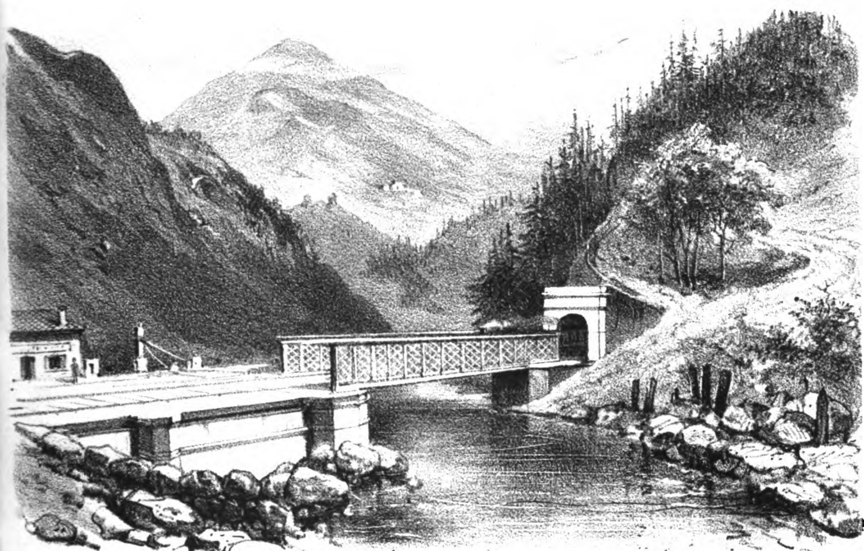
Inderdaad om er voor terug te deinzen waren de zwarigheden, welke de ruwe, tot dusver onoverweldigde natuur tegen de menschelijke kracht in den weg stelde: een weg van bijna twee geographische mijlen moest door een rotswand van harde kalksteen worden heen gebroken, en geheel nieuwe middelen moesten worden uitgedacht, om den ontzaggelijken tegenstand te verlammen. Hieraan voldeed de Piemontesche ingenieur Sommeiller, door eene te dezen einde door hem uitgevonden boormachine.

Voor dat men van dit werktuig echter gebruik maakte, begon, na het onderzoek omtrent den kortsten doorgang, de arbeid gelijktijdig aan de Italiaansche zijde bij Bardonnèche op eene hoogte van 1335, en aan de Fransche zijde bij Modane op eene hoogte van 1202 meters. In het begin waren de bij het aanbreken van bergopeningen gebruikelijke werkzaamheden voldoende; toch werkte men van het begin af naar het plan om den tunnel in het midden zoo hoog te leggen, dat naar weerskanten het water kon afloopen, en dit plan, inzonderheid het juist volhouden van dezelfde richting aan beide zijden, maakte berekeningen en opmetingen noodig in eenen omvang en van eene naauwkeurigheid, als

DE MONT-CENIS-SPOORWEG.

Het Dora-dal bij Oulx

Steend[illegible]

Het Dora-dal bij Salbertrand

de kunst van het afdeelen der marken op de geheele wereld tot dusver nog niet had opgeleverd. Indien men in het begin slechts een haarbreed van de richting, door de meetwerktuigen bepaald, ware afgeweken, dan zouden aan het einde des werks de beide inborigen vele meters van elkander af hebben gelegen; nu echter werd het door onophoudelijke werkzaamheid en berekening mogelijk gemaakt, dat de monden der beide reusachtige buizen, die men in den berg boorde, steeds zonder afwijking tegenover elkander stonden, en eindelijk, na een arbeid van dertien jaren, vlak op elkander uitkwamen.

Nooit echter zou het ten einde brengen van deze uitstekende opmeting en het maken van den tunnel zonder de nieuw uitgevonden boormachine van Sommeiller mogelijk zijn geweest. In het eerst kon men zeker met de gewone den bergwerker ten dienste staande middelen de stollen naar de voorgeschrevene richting den berg indrijven; maar het was vooruit te zien, dat bij verder voortdringen zoowel de rook van het buskruit tot het doen springen gebezigd, als de ontstaande stiklucht, het ademen en leven in deze zich lang uitstrekkende holen onmogelijk zouden maken. Het bezigen van eene stoommachine bij het boren der springgaten, begreep men verder, zou door haren damp de stikstoffen slechts vermeerderen; daarom moest eene nieuwe kracht gebezigd worden, welke in staat was de dubbele taak te verrichten van de tot het springen noodige gaten te boren, en door het bestendig aanvoeren van versche lucht het leven in de onderaardsche gangen mogelijk te maken. Deze kracht vond Sommeiller eenvoudig in de *lucht*, welke hij, zamengeperst, door middel van buizen aan weerszijde in de gangen van den tunnel leidde en op de boormachines liet werken. Zamengeperste lucht bragt de stalen spits in beweging, welke de gaten voor het springbuskruit ingroef, en leidde tegelijkertijd een dunnen waterstraal op deze spits, om eene te groote verhitting te verhoeden. Zamengeperste lucht was het voorts, die na het springen den kruitdamp verdreef, en den arbeiders een nieuw en frisch levenselement toevoerde. Zoo werd het mogelijk gemaakt dat men met de machine aan weerszijde gerust kon voortwerken, en zich, nadat de laatste scheidsmuur gevallen was, na een uitstekend geslaagden arbeid van dertien jaren, diep in het binnenste der aarde elkander triomfeerend de handen reiken kon.

De tunnel is reusachtig in alle opzichten. Hij ligt 3873 voet boven den spiegel der zee, en heeft eene lengte van 12.343 meters of 38,544 voet. Het doorstoomen op den spoorweg, waarop thans ook de zwaarste goederenwagens vervoerd worden, duurt van de Italiaansche zijde niet langer dan twintig minuten; van de Fransche, ten gevolge der rijzing, iets langer.

Op 17 September j.l. werd deze nieuwe weg door de Alpen, in welke de beschaafde wereld een zoo grooten triomf viert, aan het wereldverkeer onder festiviteiten overgegeven, welke met die, bij de opening van het Suezkanaal, naauwelijks achterstonden.

IN DE HERBERG AAN DE GRENZEN.

EEN GALICISCH-PADOLISCH TREURSPEL.

(*Uit het Dagboek van een Tourist.*)

I.

VOORAFSPRAAK VAN DEN VERTELLER.

Hebt gij, geachte lezers, wel eens van een land gehoord, dat Galicië heet? Of maakt misschien de kennis van de ligging en bevolking er van een gedeelte van den last uit, welke de geleerde eischen der eeuw op uwe schouders hebben gelegd? Dan weet gij, dat zijne plaats hem aan het uiterste einde van een uit allerlei lappen zamengesteld keizerrijk is aangewezen, hetwelk, bonter dan de bontste bedelaarsdeken, uit stukken en brokken van allerlei natiën, uit Joden, Polen, Ruthenen, Heidens, Slaven, Duitschers, en de Mulatten, Mesticen, Kreolen, Quadronen en Zamboes van deze volken, bestaat. Zeker is dan ook de naam *Rusland* tot u doorgedrongen, al ware het ook slechts onder het geleide der fabelen, welke over de toestanden aldaar in meer bekende landen rondgaan. En wanneer ik u nu zeg, dat ik in het schoone midden tusschen die paradijsstreken in eene idyllische Jodenherberg, omringd

van alle bovengenoemde en nog vele andere twee- en meerbeenige nationaliteiten zit, — wanneer gij verneemt, dat ik reeds dagen lang zoo gezeten heb en nog zitten zal, in geval het den Hemel ooit mogt behagen mij te verlossen, — wanneer gij hoort, dat na eene reis door half Europa, op welke naauwelijks eenmaal een grens-officier naar het verwenschte reisdocument gevraagd heeft, hier, tien schreden van de gewenschte have, een ontbrekend *vidi* aan mijnen pas mij aan het onzaligste van alle Pathmossen vasthoudt, — dan zult gij dit wel eene ironie van het noodlot noemen. Ook op een traan van medelijden hoop ik te mogen rekenen.

Echter wil ik uwe ooren met geen jeremiaden kwellen, maar beproeven, of ik de smart over mijn treurig noodlot in de golven van den humor kan smoren.

En ik ben niet alleen; tegenover mij staren twee bedroefde oogen van eene lieve zuster op mijne schrijverij, en gij begrijpt wel, dat zelfs de beminnelijkste zuster een toestand, waarin zij niet alleen gemak en weelde, maar zelfs het borduurraam en de breikous moet ontberen, als eene te harde proeve voor hare zachtmoedigheid kan aanzien. Ik moet een vriendelijk glimlachje op haar gelaat zien te brengen, al zou het er in het eerst ook een weinig bitterzoet uitzien, en ook op u, mijne lezers, zal mijn verhaal waarschijnlijk niet zonder uitwerking blijven; dat ik, onder alle mogelijkheden, vooraf op de gunstigste hoop, zult gij mij wel niet ten kwade willen duiden.

Wees derhalve zoo goed in uwe verbeelding bij mij te komen. Gij, mijneheeren, plaatst u daar naast die onsluitbare deur, die naar het woon-, eet- en slaapvertrek van de Joodsche familie leidt, welke hier herberg houdt; en gij, mijne dames, hier in het midden; niet te digt bij de oven, want de damp, die zij afgeeft, is niet aangenaam zoo lang men er niet aan gewoon is, en ook niet te digt bij het venster, want achter die katoenen gordijn zijn meest al de glazen stuk. Hier, als ik u verzoeken mag! En nu, wanneer gij mijn salon voor een oogenblik voor lief wilt nemen, zoo luister!

II.

GLASSCHERVEN.

Wij debuteerden met eene gebrokene glasruit. De aan al hare leden bevende Jodenkoets, die, ondanks haren aan eene grijze oudheid herinnerenden vorm en de in alle schakeeringen tusschen zwart en wit spelende kleur, in Lemberg als de deugdzaamste gekeurd was om ons door de laatste twee-en-twintig mijlen Habsburgsche bezittingen te transporteeren, was opgepakt. Achter-op koffers en dozen, boven-op dozen en koffers, en van-onderen weder koffers en dozen. Van-binnen het vrolijke reisgezelschap, bestaande uit de gravin ***, mejuffer Cocotte, haar kweekeling Nikolai, mijne zuster en mij, terwijl de bok ingenomen was door een Jood met een blonden baard, en een schapenpels aan, die wit moest verbeelden, de verstandige leider der drie doodmagere paarden, welke, in het bewustzijn van hunnen pligt om al de zoo even genoemde vracht binnen dertig uren tijds ter plaatse van hare bestemming te bezorgen, zeer zwaarmoedig de ooren lieten hangen. Ja, de last was nog niet groot genoeg geweest; want naast genoemden automedon heeft nog een tweede Hebreër, een afstammeling van Judas Iskariot naar het schijnt, met rood borstelig haar en in een allersmerigste kaftan, plaats genomen, over wiens pupil ik het nooit met mijzelven eens ben geworden, naardien de oogappels rusteloos in hunne holen rondrolde. Zijne bestemming was, zoo het heette, een oog te houden op de achteraan vastgesnoerde kisten, die de voerman van zijne plaats niet zien kon; daar hij echter altijd naast dezen bleef zitten, weten wij op dit oogenblik nog niet, op welke wijze hij genoemden last is nagekomen.

Tot zoover zou alles goed zijn geweest; ook de lucht, die sedert Nizza ons geen vriendelijk gezicht had laten zien en vooral in de laatste dagen ons allen verkouden gemaakt had, begon zijn grimmig voorhoofd een weinig te ontplooien. Wij waren goedsmoeds. De parforce-toer toch, die wij van Parijs af hadden ondernomen, zou nu spoedig zijn einde vinden, en wanneer de levenskrachten van onze rossen het uithielden en de hemel niet inviel, na verloop van zes-en-dertig uren

onze eindpaal bereikt zijn. Cocotte snapte en bood allen beurt om beurt haren krommen snavel aan om te kussen; Nikolai at oranjeappelen en gaf mij de schillen in bewaring; mijne zuster toonde hare tevredenheid slechts door een eenigzins verlegen glimlachje, daar zij zich gedurende het eerste uur te vergeefs op hare zitplaats trachtte in fatsoen te houden, naardien de vooroverhellende rugwand met de kussenvlakte een scherpen hoek vormde, — en de gravin begon, terwijl wij juist de laatste huizen van Lemberg passeerden, hare opmerkzaamheid te verdeelen tusschen den aan hare vriendelijke hoede aanbevolene en den horizont, waarin zij de daken van het tweehonderd wersten verwijderde grensstation trachtte te ontdekken.

Daar waaide plotseling het portier open. Na verscheidene oogenblikken geroep en geschreeuw begon de koetsier op den bok zich te bewegen, klom af, en trachtte het opengeslagen portier weêr op zijne plaats terug te brengen; dit wachtte natuurlijk slechts even den tijd af, dat Isaäk op den bok zou zijn teruggekeerd, om weêr open te slaan. Nogmaals geroep; eerst het zich doof houden van den Jood; eindelijk weder afklimmen van dezen, daar mijn geroep hoe langer hoe heviger werd. Met beide handen grijpt hij de weêrspannige wagendeur aan, haalt uit, en slaat haar met een geweldigen smak in stukken, — het glas ten minste, waarvan de puinhoopen ons al rinkinkelend over de knieën en voeten vielen.

»Vervloekte kerel!" riep ik — natuurlijk slechts bij mijzelven. Een verfrisschende luchtstroom dringt binnen en belooft in zijn gevolg alle mogelijke catarrhale toevallen. Isaäk onttrekt zich aan onze wraak door de vlugt, daar de beweging mijner handen na de ontstane opening hem niet schijnt te bevallen, en duikt aan de andere zijde, waar het raampje nog heel is, weder op, om ons te beduiden dat de schade in de eerstvolgende stad, die wij binnen drie uren zullen bereiken, weder hersteld zal worden. Drie uren! die tijd is lang genoeg. Intusschen, het is nog dag, de koude is dragelijk, en in geval van nood kan er een sjaal worden voorgehangen, totdat....

»Rinkeldekinkel!" klinkt het nog eens boven mijn hoofd, en tegelijk vallen eene menigte glasscherven, groote en kleine, op mij neder. De ongelukkige Jood had in het oogenblik,

dat hij zich, van den schrik hersteld, weder op zijnen troon nederzette, met zijn rug ook het voorraampje ingedrukt, en nu hebben wij puinhoopen, verwoesting en versche lucht van alle kanten. Thans kon ik mij niet langer inhouden, en wat ik den sidderenden Isaäk al naar het hoofd heb geworpen, wil ik niet eens in gedachte herhalen. De overigen, die eerst een kreet van schrik hadden gegeven, lachten nu zoo hard zij konden over het pleizierige begin van de reis, en ik moest goed- of kwaadschiks in de algemeene vrolijkheid deelnemen. Eerst echter pakte ik nog den schuldige, door de opening heen, bij zijn schapenpels, trok deze in het ontstane gat, en beval hem zonder mijn bevel geen beweging te maken, op straffe van zijn vrachtgeld te zullen verliezen; want in het behoorlijk opgesteld contract stond, dat hij ons in een *goed gesloten* wagen naar H*** moest brengen.

Zoo werd de reis voortgezet; doch met den naderenden avond verdween de vrolijke stemming der reizigers. Ook de lucht was allengs weêr betrokken; het begon te regenen, vervolgens te sneeuwen, en verscheidene vlokken bragten ons een groet van de grillige Maart

De weg kronkelde eentoonig door berg en dal; een ellendig dorp nu en dan, of eene alleen staande hut, waren de eenige afwisselingen. Aan een der stations kwam een lang Poolsch heerschap, met graauwe knevels, in een vrij kaal costuum, naar ons toe. Terwijl hij in de linkerhand zijn rotting hield, zwaaide hij met de regter de in Rusland verbodene vierkante muts, en groette de gravin als eene oude bekende, met de verzekering, dat hij zich aan hare voeten bevond. Daar het voertuig juist naast een groot moeras had stilgehouden, speet het ons, dat die heer met zijn compliment slechts bij de figuurlijke uitdrukking bleef.

Eindelijk hadden wij het stadje bereikt. Van de drie uren echter waren er vijf geworden, en het was reeds sedert geruimen tijd donker. Isaäk ging om een glazemaker uit, terwijl wij de gelagkamer van de herberg binnentraden. Een somber, dampig vertrek, door de flikkerende pit eener olielamp spaarzaam verlicht, ontving ons. De houten banken en tafels zagen er verschrikkelijk uit; op den grond, achter in het vertrek, lagen groote graauwe massa's, waaruit een wonderlijk geruisch te voorschijn scheen te dringen. Zij begonnen zich

te bewegen. Het waren hoopen von schapenpelzen, en midden onder hen verhief zich eene gestalte met lang verward haar, staarde ons slaapdronken een oogenblik aan, en verdween in het volgende weder in zijn hulsel, om verder te snurken. Andere stemmen, waarvan de eigenaars onzichtbaar bleven, accompagneerden de hunnen. Van schrik was ik een stap achteruit getreden, waarop mijn oor door een jammerlijk geschreeuw werd getroffen, en een bruine jongen onder de bank te voorschijn krabbelde, om zich al kermende de hand te wrijven, waarop ik bij ongeluk getrapt had. Niet lang daarna echter kroop hij weder naar zijne plaats en snorkte voort.

Een alleraangenaamst lokaal! Maar buiten was het vinnig koud, en wij moesten blijven. Met behulp van onze dekens maakten wij in een hoek eene plaats voor de dames gereed en bleven wachten.

De derde glazenmaker — twee lagen te bed en wilden niet opstaan — had echter zijn bed verlaten, en onze raampjes werden hersteld. Tegen middernacht konden wij weder vertrekken, — in den donker, onder een stortregen, maar ten minste door een zuiverder atmospheer omringd.

Toch was de togt zoo onaangenaam als weinige, die ik ooit gemaakt heb. De weg liep door de eenzame voorgebergten van de Karpathen, wier kale afhellingen de storm tot zijne vergaderplaats verkoren had. Het was nu eens een gehuil en geloei op de bergen rechts en links, dan weder een gillend duivelachtig lachen, en daar-tusschen-door klonk het door merg en been dringend, als de schetterende hoornen van een geestenslag.

Eerst tegen den avond van den volgenden dag kwamen wij te H***, het Oostenrijksche grensstation, aan. Nog een nacht in de Jodenherberg; voor den volgenden stond ons een beter leger in het vaderland te wachten.

III.

EEN RETOURRIJTUIG.

Maar deze nacht was verschrikkelijk lang. Drie britsen en eenige stoelen waren ter onzer beschikking gesteld; in ons

reisgewaad mogten wij daarop ons gemak nemen zoo goed het ons mogelijk was. Of de anderen sliepen, weet ik niet; aan mij werd door overmaat van vermoeidheid alle slaap benomen. Bovendien werd ik daarin gestoord, doordien van tijd tot tijd het gordijn voor eene glazen deur, die naar het zijvertrek leidde, van dien kant werd opgeligt, en achter de glasruiten een baardige kop zichtbaar werd, welks eigenaar met een gluipenden blik, naar het scheen, het gezelschap opnam.

Reeds vroegtijdig zat ik aan het venster en wachtte den dag af. Eindelijk begon het te schemeren. Ook de anderen rezen op, deels met jammerlijke gezichten. De gravin was koortsachtig; Cocotte zat in hare kooi met opgezette veeren, en liet, bij de geringste poging om haar te naderen, een knorrend geluid hooren. Mijne zuster had te veel, Nikolai in het geheel geen kleur. Toch waren wij vrolijk, en nog meer door de toebereidselen tot vertrek. Het gevraagde waschwater zag er uit, alsof het reeds sedert verscheidene geslachten een inventaris van het huis was geweest, en kon ons derhalve onmogelijk eenig belang inboezemen. Een put in de nabijheid gaf ons water, dat iets beter was. Daarop begonnen wij thee te zetten in onzen eigen ketel, en ontvingen het bezoek der Joden, die langs sluipwegen de grenzen gepasseerd waren, en ons het bericht bragten, dat de grafelijke equipage reeds aan het tolkantoor op ons wachtte. Aan eene zaak moest nu nog gedacht worden. Wij hadden Weber's *Geschiedenis der Wereld* uit Duitschland medegebragt, — een werk, in welks tweede deel de keizerlijke censuur groote brokken met zwarte verf gewoon is onleesbaar te maken. Daar wij zoo iets niet wilden toelaten, moest dat boekdeel binnengesloken — maar hoe? Mijne zuster besloot eindelijk vol heldhaftigheid die taak op zich te nemen, zij het dan ook niet in het binnenste van haar chignon, zoo als de Fransche dames doen, wanneer zij Brusselsche kanten binnensmokkelen.

En nu naar de grenzen! Nog eenmaal nemen wij in de Jodenkoets plaats, door bedelaars omstormd, die echter vol ontzetting terugdeinzen, toen Cocotte op hun *Proschu! Proschu!* (Een aalmoesje, as je blieft) plotseling een *Veux tu des noix?* in de frissche morgenlucht uitkrijscht.

Aan den ingang der brug, die over het grensriviertje ligt, loopt de Oostenrijksche schildwacht op en neder. Zij laat ons

passeeren tot aan het midden van den weg. Daar moeten wij stilhouden, tot een Hebreeër onze papieren den Kozak, die aan gene zijde achter het gesloten hek zijn dik met eene karpoetsmuts bedekt hoofd vertoont, heeft ter hand gesteld. De directeur van het tolkantoor moet het dan nazien, om te weten of voor ons de toegang in het heilige Rusland veroorloofd is. De naam der gravin maakt intusschen, dat de wachthebbende officier de hekdeuren openzet, en wij rijden de brug af tot in een groot moerassig gat voor de post, waarin wij thans blijven steken. Maar den Hemel zij dank — den vaderlandschen grond hebben wij ten minste onder ons!

Geruimen tijd verloopt voordat onze parlementair terugkeert. Om het uitzigt op ons quarantaine-hoekje te genieten, hadden wij de met modder bespatte portieren nedergelaten; maar ons oog ontmoet slechts regenwolken, poelen en met houten pannen bedekte hutten, in zoo ver menschen van twijfelachtige zindelijkheid den weg niet versperren. Want naauwelijks heeft onze togt zijn voorloopig doel bereikt, of van alle zijden vallen Joodsche voerlieden op ons aan. Ofschoon zij weten dat onze equipage wacht, laten zij toch niet na de hunne te prijzen. Een »*masjenik*! (schurk)!" dat het rijtuig wordt toegeroepen — de conversatie is in deze streken niet altijd even beleefd — is niet in staat hen in hunne dienstvaardige vasthoudendheid te storen.

Daar komt een ander voertuig ons te gemoet. Poolsch spul: een met planken bedekte wagen; een koetsier in havenlooze plunje op den bok, en twee vrouwen met witte doeken om het hoofd er in. Zij ook schijnen een langen togt te aanvaarden, en toen zij met hunne koffers ons voorbijtrokken, schonken wij haar, in het gevoel van doorgestane wederwaardigheden, een glimlach van medelijden.

En zie, daar stijgt de Kozak neder van de hoogte des heuvels, waarop de lange rij witte huizen van het tolkantoor zich verheffen! Wat echter wil die andere, die naast hem in hooge laarzen door het moeras waadt? Naderbij komende, wordt de groene rand om de zwartlakensche muts en de officieele dubbele arend op de roksknoopen zichtbaar. Wij herkennen een der hooge ambtenaren, die met verlegen groet aan den wagen treedt. »Uwe Excellentie," dus begint hij, »Uwe Excellentie, de passen!" — »Welnu?" vraagt de gravin verbaasd: »mijn

pas is toch in orde?" — »De uwe ja; maar die twee Pruissische..."

Een onheilvol voorgevoel was reeds vroeger bij mij opgekomen; thans viel het mij als schubben van de oogen. Ik had zoo min mijnen pas als die van mijne zuster laten viseeren! Voor de derde maal passeerde ik de Russische grenzen, en — neen, het was onverschoonbaar inderdaad, en had mij duur te staan kunnen komen, indien de gravin niet tegenwoordig was geweest.

Natalia Paulovna had mij al vragend aangezien, en een schouderophalen tot antwoord ontvangen. »Wij zullen de passen terstond in orde laten brengen zoodra wij te Kamieniec zijn," zeide zij, zich tot den ambtenaar wendende. — »Uwe Excellentie, ik kan niemand doorlaten, wiens pas niet gevi-seerd is." — »Hoe? wij zullen toch niet moeten omkeeren? Gij kent mij immers?" — De ambtenaar maakte eene diepe buiging: »Uwe Excellentie, de gemalin van onzen adelmaarschalk! Maar ik mag niet."

De gravin maakte eene onwillekeurige beweging naar hare portefeuille, welke de ambtenaar opmerkte. Zijne kleine grijze oogen fonkelden, en zijn koperkleurige neus werd een toon rooder; maar terstond herstelde hij zich, en zeide kortaf: »Mevrouw de gravin, ik mag niet!"

Ook het laatste alvermogende argument was zonder uitwerking geweest; het verschrikkelijke spook Siberië stond te zeer in de nabijheid. Wij moesten omkeeren. De wagen keerde, tot verbazing van het naburige land, er weder in terug. Als een loopende vuurtje had zich de tijding van het ons wedervaren leed verspreid. Digte drommen van Joden en Christenen verdrongen zich om den rouwtrein. Zij gaapten ons aan, alsof wij er al bijzonder vreemd uitzagen, en zij hadden misschien geen ongelijk, die goede menschen!

Nikolai's broeder, die ons had willen afhalen, kwam kort daarna uit Rusland over. Hij bragt ons de troostrijke tijding, dat er niets aan te doen was. De directeur van het tolkantoor was niet te vermurwen; hij liet ons slechts den raad geven, op per telegraaf met den consul te B*** te onderhandelen; gaf deze zijne toestemming, dan zou hij een oog toedrukken. De dépêche werd afgezonden, en het antwoord kwam na eenige uren in. »Zonder de passen gezien te hebben, kan ik de rei-

zigers *niet* laten passeeren!" luidde het. »Dus hier in dit ellendig nest blijven!" Dit was de eenige gedachte, waartoe ik mij nog in staat gevoelde. Het treurigste kwam echter nog. De gravin en Nikolai verlieten ons, daar tot hun vertrek niets in den weg stond, en zij onmogelijk dagen lang in eene Jodenherberg konden zitten mij ten gevalle. Het afscheid was zeer bedroevend; het was alsof wij elkander nooit zouden wederzien, en onder de bestaande omstandigheden was zulk een denkbeeld zoo geheel dwaas niet.

IV.

ACHAN DE TWEEDE.

Een kwartier later zat ik voor een reusachtigen inktkoker, en liet de pen in koortsachtige haast over een vel graauw papier vliegen. Het hoofd brandde mij; het troostelooze van mijnen toestand en de tranen mijner zuster hadden mij alle zelfbewustheid ontnomen. Al de werkzaamheid van mijnen geest concentreerde zich in de gedachte aan bevrijding; voor de besparing eener minuut zou ik het ergste ondernomen hebben.

De kamer werd met Joden gevuld, die ongegeneerd op en neder gingen, en met elkander spraken, alsof het voorwerp van hun onderhoud door een dubbelen wand van hen gescheiden was. »Wat doet hij nu?" — »Hij schrijft." — »Over de passen?" — »Ja, maar het zal hem nog al geld kosten." — »*Heeft* hij geld?" — »Dat zullen we zien, Smoel (Samuel)! Hij moet hier blijven een week, veertien dagen!" Zoo suisde en bromde het rondom mij, en de toon van mijnen brief werd hoe langer hoe smeekender. Een lange neus stak over mijnen schouder heen, en eene stem snaterde: »Een gulden kost de pas. Moet mijnheer nog eenige guldens geven voor den schrijver." Werktuigelijk greep ik naar mijn porte-monnaie, en haalde er drie muntbriefjes van een gulden uit. Eene zwarte gedaante, met een zijden mutsje op het hoofd, door eene andere in een haveloozen kaftan vergezeld, liep om mijne tafel heen. »De rabbi!" dacht ik bij mijzelven.

»De vorige week," sprak de rabbi tot zijnen trawant, »ging het den graaf Potocki ook als mijnheer. Had hij maar gelegd vijf gulden in den brief!" — Ik had reeds vijf gulden in de

hand. — »Vijf gulden? Neen, acht gulden waren het, en de passen kwamen reeds den derden dag." Acht gulden lagen reeds in het couvert. Tien kerels waren om licht en lak geloopen, en de brief werd gesloten. Ik wilde terstond naar het postkantoor, toen een lange magere jongen met een schreeuw naar mij toe schoot. »De brief! Geef mij den brief, mijnheer! De post vertrekt zoo dadelijk!" Voor een oogenblik keerde de bezinning bij mij terug, ik aarzelde — maar mijne hand was reeds leeg, en ik hoorde alleen nog de woorden: »Volg mij maar, mijnheer! Ik loop vast vooruit!" Door het venster zag ik een oogenblik later den dienstvaardige in de richting van het postkantoor voortsnellen.

Ik was alles behalve op mijn gemak, en dit onaangenaam gevoel werd versterkt door de blikken, welke de plotseling verstomde Hebrëers schenen te wisselen. Maar eer ik mijn mantel kon omslaan en mijn hoed opzetten, om op den modderigen weg den vlugteling te volgen, was deze mij reeds tien minuten vooruit. Eindelijk trad ik het postkantoor binnen — maar zie, daar stond mijn bode, en hief glimlachend den brief omhoog, dien hij nog van een nieuw couvert voorzien en behoorlijk verzegeld had. Op nieuw verzegeld — waartoe dat? Maar ja, ik had vergeten, dat een met geld bezwaarde brief een bijzonder couvert moet hebben en vijf zegels vereischt. Ik haalde weder vrij adem! Een jongman in uniform, die als secretaris fungeerde, gaf mij bovendien te kennen, dat die persoon de diensten van inpakker bij de post verrigtte. Dus een halve ambtenaar! Ik begon mij over mijne verdenking te schamen, en verwijderde mij met een vriendelijken groet.

De frissche avondlucht en de wandeling naar mijn logement, waarheen ik thans met langzame schreden terugkeerde, waren noodig om mij mijne helderheid van geest weder te geven. Alle twijfelingen ontwaakten bij mij op nieuw; het scheen mij toe, dat ik eene groote domheid had begaan, — eene groote domheid, in weerwil van een en ander.

Een troep Joden scheen mijne terugkomst te hebben afgewacht, en aan het hoofd er van trad Isaäk van Lemberg mij te gemoet. »Heeft mijnheer den brief weêrom?" vroeg hij. — »Neen," gaf ik op een benaauwden toon ten antwoord; ik wist reeds wat er nu volgen zou. — »Heeft mijnheer den brief ook niet gezien? Dan heeft die persoon u bedrogen!"—

Ik trachtte eenige aanmerkingen te maken; maar Isaäk antwoordde: »Hij heeft hem onderweg opengemaakt."

Eindelijk was de betoovering verbroken, en ik riep: »Uw wagen, Isaäk!" Weinige oogenblikken later betrad ik andermaal het postkantoor. De handlanger was vertrokken; maar de secretaris gaf mij op eigen verantwoording den brief terug, nadat ik hem met eenige woorden omtrent de zaak had ingelicht. »De Jood helpt ons inderdaad bij het pakken," voegde hij er verontschuldigend bij; »voor zijne eerlijkheid kan ik echter niet instaan." Toen ik het couvert opende, vond ik er mijn brief in; maar het geld was, tot op den bij de wet bepaalden gulden na, verdwenen. Ik bedacht mij thans geen oogenblik den brief aldus te verzenden. Toen riep ik de om mij heen verzamelde menigte toe, dat men mij den dief zou bezorgen, dood of levend, — dat ik anders binnen een kwartieruurs er de politie kennis van zou geven.

Niet lang daarna stond ik weder in de slecht verlichte gelagkamer mijner herberg, met gekruiste armen tegen de tafel leunende. Mijne rijzweep had ik naast mij op het tafelblad gelegd, tot onsteltenis mijner zuster, die het ergste vreesde. Inderdaad had ik besloten mijzelven, tot welke prijs ook, voldoening te verschaffen voor de belachelijke rol, die ik gespeeld had. Eene korte poos later hoorde ik buiten stemmen en voetstappen. De deur ging open, zachtjes en voorzichtig. »Goeden avond, genadige heer! Goeden avond!" riep eene stem, die ik nog niet had gehoord, doch aan haren gemoedelijken klank iets zoo vertrouwelijks Pruissisch-Berlijnsch paarde, dat mijn wrevel een oogenblik verzacht werd. Haar eigenaar was intusschen binnengetreden; het was eene onderdanige gestalte, met roodblond haar en lichtblauwe, waterige oogen. De eene buiging volgde op de andere; eindelijk fluisterde de persoon mij met een verpligtenden glimlach toe: »Genadige heer, hij is buiten!" — Dadelijk sprong ik overeind en riep: »Binnen met den kerel, en hier met mijn geld!"— »Genadige heer," vervolgde de Jood met een steeds glimlachend gelaat: »hij vraagt mij, of hij de helft niet behouden mag; hij wou dat zoo graag!" (*)

(*) Het is misschien niet geheel overbodig hier te verzekeren, dat dit, gelijk al het overige, letterlijk zoo heeft plaats gehad.

Wie vloekte daar zoo? Ik zelf misschien? Dan vraag ik excuus; want zoo iets was mij nog nooit overkomen Den suppliant bij de rokskraag te pakken en hem de deur uit te werpen, was het werk van een oogenblik; maar naauwelijks had ik deze gesloten, of zij ging weder open, en dezelfde stem riep op een smeekenden toon: »Een guldentje ten minsten, genadige..."

Hoei! suisde mijn rijzweep door de lucht. »Politie! Politie!" riep ik. Een geschreeuw en ootmoedig gesmeek verhief zich buiten; terstond daarop echter strekte eene sidderende hand mij de ontvreemde guldens-muntbiljetten toe. Ik greep en telde ze — alles was er. Nadat ik zoo grimmig mogelijk in de duisternis naar buiten had geroepen, dat de kerels zich zouden wegpakken en niet weder over den drempel komen, keerde ik naar mijne zuster terug. Ik was tevreden, en mijne zuster ook, vooral omdat het tot geen bloedstorten gekomen was.

V.

DE WRAAK VAN DEN JOOD.

Heden is het de dag der bevrijding.

De vroege morgen, de derde sedert onze gevangenschap, vindt mij aan het venster. Ik weet precies den tijd, waarop de Oostenrijksche post te B*** aankomt; ik heb het oogenblik, waarop de brieven worden uitgegeven, en dat, waarop de mijne naar het bureau van den Russischen consul wordt gebragt, berekend; ik zie den laatsten zijnen bril plegtig op den neus zetten, zegel en adres onderzoeken, hem openbreken en lezen met de tronie van een deftig ambtenaar, welker ernst, bij de beschrijving van ons lijden, allengs in een trek van deernis overgaat; ik zie hoe hij besluit het overige te doen, en zijnen door de bijgevoegde gift vlug gemaakten schrijver afzendt, met last om ons onverwijld het berigt van onze verlossing te doen toekomen; ik laat aan dezen een kwartieruurs tijd om den weg naar het telegraafbureau af te leggen; ik geef hem, om zijne vriendelijke bereidwilligheid, nog vijf minuten daarenboven: maar nu moet ook de roode kraag van

den telegram-rondbrenger aan het einde van den weg zich opdoen, naardien ik alles, met mijn horologie in de hand, onafgebroken gecontroleerd heb; doch — niemand vertoont zich dan morsige Joden en niet veel zindelijker varkens.

Maar de post kan lang onder weg zijn, want deze is slecht; ik ben grootmoedig en wacht nog een, nog twee uren. Eindelijk verzoek ik mijne zuster — het is het eerste woord sedert zonsopgang — de deur achter mij te sluiten en voor niemand te openen. Ik wil zelf naar het telegraafbureau gaan, daar ik aan een zoon Israëls niet eens meer de woorden van een telegram durf toevertrouwen. Buiten ziet het er verschrikkelijk uit. Het sneeuwt en regent door elkander; de hoeven der paarden, de raderen der karren en de laarzen der boeren en Joden hebben den doorweekten leemen grond in een chaos van diepe gaten en bedriegelijke klippen herschapen, welke onder den voet, die zich daarop wil toevertrouwen, insgelijks inzakken. Het geheele plein, waarop gisteren eene soort van markt gehouden is, gelijkt een reusachtig stroopvat, uit welks taaie massa eene menigte vliegen, en ik onder hen, vergeefs hunne pooten trachten los te maken. De marsch van het Pruissische leger, op den morgen van den veldslag van Waterloo, moet kinderspel bij dezen arbeid geweest zijn; want het was niet alleen te doen om de laarzen bij elken stap uit het moeras los te maken, maar ook de hooger gelegene gedeelten der kleeding; en wanneer een der Joden eens met zijn langen kaftan hangen bleef, dan zag hij, bij de herhaalde sprongen, die hij tot zijne redding deed, er uit als een kikker in eene moddersloot. Nu eens moesten er greppels worden overgesprongen, wier hellingen reeds met geheel andere lichaamsdeelen mijner voorgangers dan met hunne voetzoolen hadden kennis gemaakt; dan eens om poelen heen gegaan, die naauwelijks dieper konden zijn dan de weg, waarop men ze vermeed; en het veiligste was altijd, den voet in de reeds gemaakte gaten te zetten, dewijl hij dan ten minste spoediger op den grond aankwam. Eens liep ik tien minuten lang, tot groote verbazing van eenige hooggelaarsde en in een schapenpels gedoste boerinnen, om een houten paal heen, daar de eenige nog mogelijke weg langs dezen voorbij liep, maar zoo, dat hij onmiddelijk naast hem een onevenredigen heuvel vormde. Had ik dientengevolge mij met

moeite omhooggewerkt, waarbij ik den paal met de handen moest vasthouden, dan gleed ik aan de andere zijde weêr naar beneden, en kwam gelukkig weder ter plaatse aan, waar ik mijne evolutie begonnen had.

Eindelijk bereikte ik na drie kwartieruurs het vijfhonderd schreden verwijderde gebouw, zond nogmaals een noodkreet aan zijn WelEdel gestrenge te B***, en keerde toen schielijker naar mijn logement terug dan ik gekomen was, daar ik ontdekt had, dat de gewezen postweg ter breedte van omstreeks eene el bestraat moest zijn. Dezen volgende, liep ik inderdaad op een tamelijk veiligen grond, ofschoon dit voordeel ook nog altijd met eenig indrukken nu en dan in het weeke landschap gekocht werd.

Reeds na verloop van een uur ontving ik berigt uit B***: «De passen waren niet aangekomen! Vol wanhoop ondernam ik een tweeden zwemtogt; ditmaal echter naar het postkantoor: mijn brief is op zijn tijd verzonden, en moet volgens den natuurlijken loop van zaken reeds lang ter plaatse zijner bestemming zijn. Intusschen treedt de conducteur binnen, die de diligence tot het volgende hoofdstation begeleid heeft, en de postdirecteur deelt hem het zonderlinge geval mede, hem tevens vragende, of aan de expeditie gedurende zijne leiding geen ongeluk overkomen is. De waardige ambtenaar zet vreeselijk groote oogen op, kijkt nu eens naar zijne met modder bedekte beenen en dan eens naar de mijnen, en stamelt eindelijk: »Hoe! Was de brief van mijnheer naar B*** bestemd?" Een in het bang voorgevoel, dat ik voor de oplossing van een raadsel sta, gefluisterd »ja" ontlokt hem eene reeks ijzingwekkende vloeken, na welke ontboezeming de omstanders vernemen, dat mijn brief naar Frankrijk is opgezonden! Naar Frankrijk — mijn Hemel, hoe is dat mogelijk!

De verklaring laat niet lang op zich wachten. Aan de volgende halt, waar de wagens worden overgepakt, treedt plotseling de den conducteur wel bekende handlanger, van wiens avontuur hij nog niets af weet, naar hem toe, om hem een handje te helpen. Hoe hij te gelijker tijd met de post heeft kunnen aankomen, blijft ons onverklaarbaar; genoeg dat het hem mogelijk geweest is zijn plan van wraak te volvoeren.

Alles was thans ligt te begrijpen. Ik had hem het tweede adres laten schrijven; hij had den naam B*** in een naam

veranderd, die er slechts een paar letters van verschilde, en nu was mijn brief op reis naar Zuid-Frankrijk, — ja misschien naar Amerika of Australië. Wanneer het goed ging, deed hij eene reis rondom de wereld, en kwam na jaar en dag weder te H*** aan, waar hij op onzen grafheuvel nedergelegd kon worden.

De slag was te hard, dan dat ik nog tot een zedelijken tegenstand of energieke gedachte in staat geweest zou zijn. De getuigen van het tooneel wendden alles aan om mij troost in te spreken en welwillenden raad te geven, onder welke de eenige begrijpelijke slechts die was, dat ik den Joodschen schurk in hechtenis moest laten nemen en voor alle tijd- en geldverlies verantwoordelijk stellen, onverminderd de straf, welke hem buitendien te wachten stond. Maar zijn misdrijf was te ontzaggelijk, dan dat eene geldboete mij had kunnen tevreden stellen, en mijn ongeluk te groot, dan dat gevoel van wraak in mijne borst plaats had kunnen vinden. Want zelfs indien ik den schobbejak had kunnen laten vierendeelen, zou ik nog niet geholpen zijn geweest.

Ik scharrelde derhalve nog eens door dik en dun naar mijnen kerker terug. Hoe ik er gekomen ben, weet ik mij niet meer te herinneren, en ik ben overtuigd dat, indien ik toevallig in het moeras verzonken ware, ik geen voet bewogen zou hebben om er mij weêr uit te redden.

Iets deed ik toch, meer om mijne zuster dan om mijnentwille. Ik zond een dépêche mijnen brief te B*** en het eerstvolgende hoofdstation na. Zijne eigenlijke bestemmingsplaats moest hij reeds lang gepasseerd zijn; maar zelfs wanneer hij aan de tweede halt kon worden aangehouden, moest ik nog eene week — duizend eeuwigheden — in mijnen kerker achterblijven, want eene bevrijding per telegraaf was iets, waarop ik niet durfde hopen.

VI.

HET LAATSTE BEDRIJF.

Uit namiddag, avond en morgen is een nieuwe dag geworden Buiten stormt en sneeuwt het; het zwarte land

bedekt zich met een digt grafdoek. Zonder een woord te spreken zitten wij tegenover elkander, ik in den morsigen hoek der sofa, mijne zuster tegenover mij, met het hoofd in den arm, en dit op de leuning van haar bed gesteund. Op de tafel, die heden niet is schoongeveegd, staan een half gevuld en een geheel ongebruikt theekopje, en het roggebrood kijkt mij spookachtig uit zijne vele oogholten aan. Na het »goeden morgen!" is er geen woord meer gewisseld; wat zouden wij elkander ook zeggen? Het is mij als iemand, die in de sneeuw bevriest: de eene vlok na de andere legt zich op geest en zinnen; de polzen slaan langzamer, de tong wordt zwaar, en de oogen al moeder en moeder. Alles om mij heen verdwijnt in eene doffe onverschilligheid; ik ben tot alles te traag — zelfs tot geeuwen.

Eindelijk is een mannelijk — of, zoo gij wilt, vrouwelijk — besluit gevat; want het was mijne zuster, die het eerst het voornemen te kennen gaf, om zich werkgereedschap, onverschillig van welken aard, aan te schaffen. Nadat dit beslist is, richten wij ons huiselijk in. Met behulp van den hoteloppasser is het ons gelukt, eenige breinaalden en een stukje katoen, met het prachtige opschrift *English threads*, op te loopen: mijne pen is schoongemaakt, het inkttoestel van verschen inkt voorzien, en het ligt niet in de schrijfbenoodigdheden, indien ik geen held in vruchtbaarheid worde als Calderon en Lope.

Waren maar niet zoo vele treurige omstandigheden aan dit ballingsoord verknocht! Juist wierp ik een schichtigen blik in den spiegel: mijn kraag is heden voor de tiende maal van de linker naar de rechter zijde gebonden; maar zelfs het scherpste oog zou er geen zuiver witte plek op herkennen. Wanneer ik u zeg, dat onze geheele bagage uit een ham bestaat, die ik voor de gravin uit Thuringen heb medegebragt, en die zij, in de verwarring, ons in plaats van ons linnengoed heeft achtergelaten, dan zult gij u van onzen nood eenig denkbeeld kunnen maken.

En dan al die inconveniënten! Zoo dient zekere sleutel van mijne waardin tevens tot het bewaren van haren spijsvoorraad. Om in het bezit er van te geraken, moet de oppasser

als parlementair worden afgezonden, en keert dikwijls terug met het troostvol antwoord, dat hij nergens te vinden is; of als hij hem met plegtige schreden komt brengen, wordt hij plotseling halverwege door de schreeuwende waardin teruggehouden, die, door een geloofsgenoot om wat knoflook gevraagd, den »genadigen heer" verzoekt, een oogenblik geduld te hebben. Wie loopen kan, loope dan den gehoorzamen Fridolijn achterna, die op eens zijne verloren behendigheid schijnt herwonnen te hebben. Het karige drinkgeld, dat de gravin hem, bij haar vertrek, uit ergernis heeft toegereikt, heeft hem eene ongunstige meening van ons doen opvatten, en er zijn gevallen, waarin een beleedigde oppasser zelfs eenen koning zijn verblijf onaangenaam maken kan.

De eenige gebeurtenis, die eene korte afwisseling in onze eentoonigheid brengt, is de aankomst van een Engelschen fabriek-ondernemer, die, uit Rusland komende, de grenzen passeert. Hij is hier in de handen der Joden gevallen, welke hem, die geen woord Duitsch of Slavisch verstaat, trachten uit te plunderen, tot mijne tusschenkomst hem redt. In het eerst houdt hij mij voor een bondgenoot van zijne kwelgeesten — zoozeer heeft het verblijf alhier mij reeds *ontchristelijkt* — en overlaadt mij in het Fransch met een vloed van smaadredenen; het besef van zijne dwaling wekt van wederzijden een hartelijk gelach op, dat de inleiding is tot een paar uren verfrisschend onderhoud, gedurende welke ik mij weder in de beschaafde wereld droom, tot het vertrek van den pas aangewonnen vriend mij andermaal in de barbaarschheid terugstoot.

De passen zijn er! Zij zijn wezenlijk en waarachtig aangekomen! Of liever, de passen juist niet, maar toch het bericht van den consul, dat wij vrij zijn. Een gelukkig toeval heeft gewild, dat de post, die op het punt stond mijnen brief uit B*** naar een onbekend verafgelegen oord te vervoeren, eerst een half uur na het aankomen van mijne laatste dépêche vertrok, zoodat mijne reclames en de bemoeiingen van den genoemden waardigheidsdrager, wiens keisteenen ambtshart door

zooveel leeds toch eindelijk vermurwd was geworden, de zending aan haar recht adres deden toekomen.

»Vrij!" Dit woord wekt ons spoedig uit onze verstijving, nadat wij eerst eene poos den ambtsbode, die de eene buiging na de andere maakt, ongeloovig hebben aangestaard. Een onbeschrijfelijk gejuich begint. Het doet mij leed, dat ik mij in het eerste oogenblik geen vijand kan herinneren, om hem te vergeven; eindelijk valt mij de wraakzuchtige Hebreër in, en ik vergeef hem van ganscher harte.

Alles is weldra bijeengepakt, ook het boek, waaromtrent ik straks aan uwe discretie een geheim toevertrouwde, is ter bestemder plaats gebragt, ofschoon ik thans erge gewetenswroegingen gevoel, eene zoo beminnelijke regeering, als de Russische, te verschalken. Ik stel mij eindelijk daarmede gerust, dat ik haar slechts eenige moeite bespaar, en nu is niets meer in staat mij in mijne vrolijkheid te storen, ook niet de lange rekening van onze waardin, waarop ik eenvoudig de helft doorhaal, — of de buigingen en vriendelijke knikken van het huispersoneel, dat nu op eens zeer beleefd is geworden, — ja, niet eens de wederwaardigheden, die ons nog te wachten staan, voor wij het gewenschte doel bereikt hebben.

Want de hemel begint weder zijn gevoel lucht te geven. Daarenboven nemen heden de Joodsche feestdagen een aanvang, hetgeen niets anders te beduiden heeft, dan dat wij voor alle schatten der wereld geen voerman naar Kamieniec kunnen bekomen. Het eenige voertuig, dat wij kunnen opdrijven, is een *perekladnoi*, d. i. eene kar op vier wielen, zonder veeren, met een bundel stroo als zitplaats — de Russische diligence. Gewoonlijk is zij onbedekt; wij hebben echter het uitzicht, eene half bedekte equipage van deze soort op de grenzen te bekomen, die, wanneer het omstreeks 2½ voet hooge, over een houten beugel gespannen linnen dak de hoofden niet voor builen behoedt, toch het lichaam eenigermate voor doornat worden beschut. Bovendien moet de toestand der wegen verschrikkelijker zijn dan ooit; zoo even is de brievenpost aangekomen, met zes paarden bespannen, en ze ziet er uit, alsof zij een togt door onderaardsche moerassen heeft gemaakt.

Maar alle verschrikkelijkheden der toekomst komen ons als eene zaligheid voor, in vergelijking met de martelingen, die

wij hebben doorgestaan, en liever zouden wij op de knieën naar de plaats onzer bestemming voortkruipen, dan hier nog een oogenblik vertoeven, nu onze ketenen gevallen zijn. Reeds houdt voor de deur de wagen stil, die ons over de grenzen zal brengen; twee leden der voermanscompagnie van H***, met spitse Jodenneuzen, die onophoudelijk op mijne portemonnaie turen, nemen op den bok plaats; ik stap in, met de ham gewapend, terwijl mijne zuster naast mij omhooggetild wordt, daar er geen trede voorhanden is; nu is het van alle kanten: »Goede reis!" en wij rollen voort.

EENE LEELIJKE VROUW.

Door Floris van Westervoort.

Datemi pace, o duri miei pensieri:
Non basta ben ch' Amor, Fortuna e Morte
Mi fanno guerra intorno e'n su le porte,
Senza trovarmi dentro altri guerrieri?

E tu, mio cor, ancor se'pur qual eri,
Disleal a me sol; che fere scorte
Vai ricettando, e sei fatto consorte
De' miei nemici si pronti e leggieri.

In te i secreti suoi messaggi Amore,
In te spiega Fortuna ogni sua pompa,
E Morte la memoria di quel colpo

Che l'avanzo di me conven che rompa;
In te i vaghi pensier s'arman d'errore:
Perchè d'ogni mio mal te solo incolpa.

Petrarca. *Sonetto VI. In morte di madonna Laura.*

Marie heette zij.

Zij was lang, mager, bleek, rosachtig blond, haar neus een weinig breed, hare lippen dik; zij bezaten slechts de deugd van er altijd als meikersen uit te zien.

Maar haar oog!

Lezer! hebt ge wel eens een aanhoudenden vervelenden motregen bijgewoond? Hoe gevoeldet ge u dan wel, wanneer de zon plotseling het dikke wolkengordijn vaneenscheurde, en de regendroppelen in prachtige kleurenmengeling die schitterende stralen weêrgaven? Hoe verkwikkend voor oog en hart! Het was u alsof alle bezwaren op eenmaal van u geweken waren. Ge kondet weêr vrij ademen, u vrij bewegen. Ge zongt weer uwe lievelingsmelodie; want ook de vogelen riepen elkander het heugelijk nieuws toe, dat de daggod op nieuw verschenen was. Er was weêr een kalm, aangenaam leven aangebroken; de zwarte beelden, akelige gestalten, somberder dan die grauwe nevelen, nog drukkender, nog uittartender zelfs, verdwenen op een oogwenk, gelijk de Eumeniden voor het heerlijk aanzijn van Zeus. Welnu, zoodanig was de uitwerking, wanneer Maria u met hare zachte, helderblauwe oogen aanzag. Het was niet dat zwart, fonkelend oog, dat blikken in uw hart werpt, gelijk de walvischvaarder zijn met weerkaken voorziene harpoen, en dat, even als hij, de lijn zoolang botviert, tot ge machteloos een zekere prooi zijt. Het was niet dat half groen, naar het bruin overhellend, tintelend oog, dat als een dreg in uw hart grijpt, altijd zeker u te zullen raken, ten einde den drenkeling op het droog te halen. Het was niet dat blauwe, scherp doordringend oog, dat u doet verstijven, gelijk de arme vogel voor den Python; noch dat smachtend, zich langzaam bewegend, in een vette kas badend oog, dat even als de zuiger van een perspomp al uw bloed naar omhoog doet stijgen, en waaraan gij, arme weerlooze, genoodzaakt zijt vrijheid, goed en bloed prijs te geven. Ge zijt dan, even als in het bagno, aan een u onbekenden makker vastgeklonken. Maar welk een makker! Een makker, die u kwelt, zelfs martelt — en hij is sterker dan gij.

Zulk een oog had Marie niet.

Het hare was de spiegel van een rein, argeloos en warm hart, van een hart zonder doolwegen of schuilhoeken voor dezen of genen hartstocht; van een hart zonder oneffenheden of plooien; van een hart, waarin eene altijddurende lente heerscht; van een hart overvloeiende van liefde.

En hare stem!

Wanneer zij sprak, hoordet gij hemelsche tooverklanken, die regelrecht tot het diepste diep van uw hart doordrongen,

om daar al het zachte, het dweepende, het liefelijke uit hun sluimer tot een zoet ontwaken op te wekken. Kleinigheden — o, als zij ze vertelde, hoe belangrijk kwamen zij u voor! Er was iets tooverachtigs, iets van uit andere werelden in dien toon. Hij sleepte u meê, niet als met het gezag eens meesters, o neen! hij roerde, hij verlokte u. En als zij over schoonheid sprak, dan zaagt ge dat schoon; en als zij het lijden beschreef, dan gevoeldet ge dat lijden, ja, dan eerst wist ge wat lijden was.

En hare hand!

Er zijn van die dikke, poezele handjes, veel gelijkende op eendenpootjes; van binnen fluweel, maar die u bemachtigen, en op uw hart den Sint-Vitusdans uitvoeren. O, die fluweelen hand rust zwaarder op u dan een lóoden scepter.

Er zijn van die lange, magere handen, wit als albast, fijn geaderd, maar wier spinnekopachtige, puntige vingers in uw hart grijpen en woelen als de krab in het schelpdier; maar het schelpdier kan zich nog aan een koraalrif vastzuigen, om die moordende knijpers te ontgaan!

Er zijn van die fraaie, welgevormde handjes; ook als albast, ook fijn geaderd, ook poezelig, maar met mate, handjes met kussentjes en rosé-kuiltjes; handjes eer te klein dan te groot, met ware feeënvingertjes. Zij spinnen, even als de Parsen, uw levensdraad af. Dit doen zij met een lachend gelaat, met een smeltenden blik. De minste beweging met die bevalligen rozentopjes, en duizenden mazen zijn reeds van uw leven afgesponnen. Vergeefs smeekt ge om genade — o doe het niet! Even als de Brunswijksche garde, nemen en geven zij geen kwartier. O doe het niet! Hare vingertjes zullen zich er des te schielijker om bewegen; en als gij wegkrimpt van pijn, klinkt u haar sirenenlach in de ooren. Ge zijt in een Hades... slechts de dood schenkt verlossing!

De hand van Marie was noch poezelig noch mager, noch puntig noch stomp; zij was noch albast noch azijnhout; zij trok niet de aandacht en was ook niet terugstootend; de hand van Marie was in harmonie met oog en hart.

Er zijn van die handen, waarin de uwe als in een oven ligt, waarin ge het alles behalve pleizierig hebt; er zijn ook van die kille, vochtige, nare handen, even als vunzige kelders vol nachtschade; al die vingers gelijken op watertorren en slakken,

Was het weêr drukkend en stond uw weêrglas op 88 Fahrenheit, de hand van Marie bracht u verkoeling aan. Zij verwarmde u en deed u zoo wel, wanneer de kou uwe vingers had kromgetrokken en de toppen u zoo tintelden. Hare hand was ligter dan een veêr, hare aanraking bracht het vleesch der open wond weêr tot elkaâr.

Er zijn leelijke vrouwen, die toch niet leelijk zijn, zelfs niet op het eerste gezicht, laat staan wanneer men aan haar uiterlijk gewoon is geraakt. Bij zulke komt het niet in ons op te bedenken, of men ze mooi of leelijk moet noemen; en wanneer men er ons naar vroeg, zouden we vreemd opzien, omdat we maar niet begrijpen, waarom die soort vrouwen dan mooi moeten wezen; na den inventaris harer vormen te hebben opgemaakt, vergeleken en herleid, komen wij tot de nuchtere ontdekking, dat zij niet mooi zijn. Marie stond aan het hoofd van die vrouwen; en daarom is het nog al vrijpostig van mij, zoo maar op eens den gordiaanschen knoop door te hakken, en aan het hoofd van dit verhaal te zetten: »*Eene leelijke vrouw*."

Maar gij neemt het mij niet kwalijk, wel Marie? Floris heeft u immers al zoo lang gekend; hij heeft er u niet te minder om lief!

Marie hield zeer veel van haren vader, hij van haar — zij waren als uit één vorm gegoten.

Het was zijn grootste genot elk voorhoofd kalm en effen te zien; liefderijk verrichtte hij de taak, die sombere wolken te verdrijven. In gezelschappen was hij de ongezelligheid in eigen persoon. Partijtjes — o, daarin voelde hij zich nu in het geheel niet thuis; en moest hij meê wandelen, dan was het alsof zijne voeten door de blikken der wandelaars werden tegengehouden; hij had wel achter zich weg willen schuilen, en terwijl hij en Marie gebukt en zwijgend daarheen liepen, schonk de levenslustige moeder links en rechts knikjes en glimlachjes, terwijl zij nu en dan haren gemaal beknorde, omdat hij mijnheer K*** en mevrouw P*** niet gegroet had; die menschen waren altijd zoo voorkomend — en hij was zoo lomp.

Maar heel wat anders, wanneer vader en dochter in het midden der week eene wandeling gingen doen, zoo ver, zoo heel ver. O, dan was die bedaarde, stijve man een kind gelijk.

Zij speelden en dartelden in het groen met de lammeren; zij zongen met den leeuwerik een lied uit blijde borst; zij gingen met Fidel, hun trouwen poedel, een wedloop aan, wie van hen het eerst op dien met heesters begroeiden heuvel zou wezen, welke zeker door Fidel gewonnen zou zijn, had hij niet door zijn telkens op- en neêrdraven en door zijn rechts en links springen dien weg wel twintigmalen afgelegd. En als zij dan buiten adem hun doel bereikt hadden, en hun lachbui zich met het vroolijk blaffen van Fidel had vermengd, hoe verrukt waren zij dan bij het zien dier zacht golvende korenvelden op de glooiing des heuvels, en hoe die glooiing ginds weer oprees en zich aan den gezichteinder in andere heuvels verloor; hoe schoon aan die andere zijde die lage weilanden met grazend vee! Ginds streek een reiger neêr, ten einde aan den oever van het snel stroomend riviertje zijn prooi te verschalken, waar die kastanjebruine merrie met haar veulen hun dorst leschten, en het jeugdig dier, onbewust van de hem wachtende ellende, zich vermeide in het lange, malsche gras.

Zelfs Fidel bleef niet gevoelloos bij zooveel schoons, en toen de avondzon aan gindsche boomen duizendvoudige kleuren toezond, bleef het dier een wijle met open bek staan; het snoof alsof het al die pracht op eens naar binnen wilde slorpen, en zag dan zijn meester en zijne jeugdige speelnoote zoo dartel, zoo uitnoodigend aan, om toch maar eens te stoeien en in het rond te springen, en was hij bij de minste beweging, die zij maakten, klaar, als wist hij vooraf zijn leeuwenaandeel te krijgen van zooveel genot. Was dit sein eenmaal gegeven, dan ging het weêr van boven naar beneden, van beneden naar boven, blaffende, springende, kwispelstaartende en in zijn euvelmoed de kappelletjes achtervolgende, die met hem koketteerden en hem tevens te vlug waren. Als zij den heuvel waren afgeklommen, moest vader Fidel aan de praat houden, en toog Marie naar de lammeren, die haar herkenden en kwispelstaartend het stukje tarwebrood uit hare hand opaten. Wat had Fidel graag met die lammeren gespeeld! Sloeg dan op gindschen dorpstoren het uur van vertrek, dan werd een weemoedig oog gericht naar al die lammeren, die koeien, naar merrie en veulen. Zij zagen nog eens om naar die groene weide, en met een beklemd hart, als ware het bang

die zalige indrukken onder weg te zullen verliezen, namen zij den terugtocht aan; en toen zij den hoek omsloegen van de esschenlaan, en zij de roode daken der reeds in het half-duister gedompelde stad in het gezicht kregen, ruischten die zachte bladerkens hun een zoet vaarwel achterna.

Zwijgend betraden zij hun woning, waaruit een uitbundig lachen hun te gemoet klonk; het waren vrienden en vriendinnen van de vrouw des huizes, even lichtzinnig, even levenslustig als zij; en als vader en dochter er kans toe zagen, vermeden zij het luidruchtig gezelschap, om in de verst afgelegen kamer hun hart, even als een pracht-album vol photografiën van de heerlijke natuurtafereelen van zooeven, in oogenschouw te nemen, en elkander hunne gewaarwordingen meê te deelen. Even als de mol bij het afscheid der herfst, na goed verzadigd te zijn, zich ingraaft en op zijn eigen vet teert gedurende den winterslaap, hadden vader en dochter in hun gemoed een genoegzamen voorraad lentezonneschijn verzameld, die hun in de droeve nevelen des huisgezins liefelijk verkwikte.

Er zijn mannelijke bluffers; ja, men zou wanen dat enkel mannen met die kwaal behebt zijn; o heer neen! de vrouwen kunnen ook bluffen, ten minste de moeder van Marie kon dat. Wat zette zij haar mond in de plooi als er gezelschap was, en zij had nog al drok bezoek. Had haar man met een refendaris gesproken, dan vertelde zij met een minister; en toen hij eens werkelijk een eigenhandig geschreven brief van den minister van Binnenlandsche Zaken ontving, zwierf de enveloppe wel een maand lang op haar tafel, opdat men die toch in 's hemels naam zou opmerken; te pas of niet te pas, immer bracht zij dien brief te berde. Het spreekt van zelf dat zij zich weinig om de opvoeding van haar eenig kind bekreunde, dat gelukkig door haren vader voor het gemis dier zorg werd schadeloos gesteld. Maar met dat al mocht zij Marie wel lijden. Wat zij zich zelve wenschte, wenschte zij ook hare dochter. Ongelukkig hadden beiden een geheel tegenstrijdigen aard. De moeder huldigde den schijn, de dochter de werkelijkheid; de eerste gaf de voorkeur aan het woelige stadsleven met al zijne opgeblazenheid, aan eene burgerwereld, waarin het kind zich het beroep van zijne ouders schaamt, waarin men zichzelven het ijzeren juk der verwaandheid oplegt en men de

slaaf is der gewoonte, waarin de een voor den ander niet wil weten datgene te doen, wat zijne middelen hem niet veroorloven door anderen te laten verrichten. Marie daarentegen beminde de landelijke eenvoudigheid; zij was altijd kinderlijk, altijd waar. Haar was de moederlijke teederheid een wreede kwelling, en als zij zich kon losscheuren, zocht zij troost bij haren vader.

Het werd er met de jaren niet beter op; het spreekt dat de verkoeling tusschen beide echtgenoten toenam. Marie moest het dan vaak misgelden, — het heette dat zij geen hart bezat, dat zij ondankbaar was. Geen hart, ondankbaar, zij!

Welk mensch is volmaakt! Zoo had de oude man een leelijk gebrek, een ondeugd, en — zegt onze moderne wereldbeschouwing — zulk een gebrek is onverantwoordelijk, is zedeloos. Dit gebrek bestond daarin, dat hij nog al slof was in geldzaken. Hij had in vroegere, min gunstige jaren zich genoodzaakt gezien, tegen vrij hoogen intrest gelden te leenen, waarvan hij jaarlijks, ondanks de hevige tegenkanting zijner vrouw, die hem op eenige ledige vakken in de linnenkast en op de weinige zijden japonnen wees, aanzienlijke sommen afbetaalde; waarvoor hij, hoe gering zijne behoeften ook waren, vrijwillig zich alle genoegens des levens ontzegde. Die geleende gelden waren van drie verschillende personen afkomstig, en de hoofdschuldeischer, een stadgenoot, belastte zich met de gelden van de twee buiten de stad woonachtig zijnde schuldeischers tegen quitantie over te zenden, omdat hij toch met hen handel dreef. De vader van Marie ontving wel geregeld de quitantie van de aan zijn stadgenoot afgedane gelden, maar niet die der twee anderen.

Toen zijne schuld op een paar honderd gulden na was aangezuiverd, kwam de hoofdschuldeischer te sterven, en was Marie's vader genoodzaakt de stad te verlaten, ten einde met de anderen bepalingen omtrent de verdere kwijting te treffen. Op die wijze kwamen zij er achter, dat hij niet in het bezit was van een enkel bewijs der reeds aan hen terugbetaalde sommen: de een dacht er niet aan, hiervan partij te trekken; met den ander had hij een verschil van vierhonderd gulden. Dit was geen kleinigheid. Wat zou hij doen? In de papieren van den overledene was niets van dien aard gevonden. Niet alleen ter wille van het geld, maar ook

om het recht van het spel, en ten einde den ongunstigen indruk weg te nemen, alsof het hem te doen ware iemand te bedriegen, wenschte hij dien man te kunnen overtuigen. Eindelijk herinnerde hij zich een jong mensch, die juist op het kantoor was, toen de afbetaling begon. Doch mijnheer Verhaegen — zoo heette hij — was nu op een ander kantoor. Hem uit te vorschen in zoo'n groote stad, ging lang niet gemakkelijk. Toch gelukte dit hem na veel vragens: hij was juist voor zijn patroon op reis; men wist niet wanneer hij weêr in stad zou zijn. De oude man gaf echter zijn kaartje af, en na verloop van een week verscheen mijnheer Verhaegen te zijnent.

Vader en dochter waren juist alleen, toen de moeder met hem binnentrad.

Onze nieuwe kennis had den leeftijd bereikt van drie-en-twintig jaren, vier jaar ouder dan Marie; eene ranke, deftige gestalte, eer bleek dan kleurig, met sprekenden, doch fijnen gelaatsvorm, blond, golvend haar, en blauwe, fletsche, maar nu en dan toch strakke oogen. Ondanks zijn jeugd, waren zijne woorden kort en zakelijk. Na eenige verontschuldigingen van de zijde des vaders, werd hij met de toedracht der zaak bekend gemaakt, en het duurde niet lang, of hij herinnerde zich zeer nauwkeurig het juiste tijdstip, waarop de afbetaling aan de nog levende schuldeischers aanving; zelfs was hij dikwijls met de overmaking dier gelden belast geweest; zeker, de quitanties waren er; en al pratende schoot het hem te binnen, dat de patroon die, met andere hem onbekende papieren, in een geheime lade van diens schrijftafel had geborgen.

Ik behoef u niet te zeggen, met welk een vreugde dit alles werd aangehoord; en daar het thans een ongelegen uur was, beloofde hij den volgenden dag te zullen terugkomen, ten einde dan gezamenlijk naar het kantoor van den overledene te gaan, waarna hij, vooral van moeder en dochter, een uiterst beleefd afscheid nam.

Nadat hij vertrokken was, en de oude man, die hem had uitgeleide gedaan, weêr plaats had genomen, moest hij van zijne vrouw tot in het oneindige hooren, hoe nalatig hij was, hoe hij op deze wijze zijn gezin te gronde richtte; maar dat die jongman het bewijs had geleverd, hoe veel hij op hem voor had; men kon wel zien dat hij iemand was, die in de

wereld vooruit zou komen; slechts hij, die orde op zijne zaken stelde, kon zich, na zulk een lang tijdverloop, tot in de geringste bijzonderheden zoo alles te binnen brengen. Deze en nog andere verwijtingen, — want nu moest alles eens van het hart af — hielden een geruime poos aan, en toen de gemartelde, reeds door het besef van eigen schuld gekwelde man uit de liefdevolle oogen van Marie troost wilde putten, bevond hij dat zij afgetrokken was, en, als in mijmering verzonken, strak voor zich heen staarde.

Pruttelende verliet de moeder het vertrek, waarin een pijnlijke stilte bleef heerschen, welke stilte door den vader werd afgebroken, die, zonder eenige bedoeling, en meer om zich afleiding te geven, tot Marie de vraag richtte, hoe zij dien jongman vond. »Niet onaardig," zei ze, maar op zulk een gemaakt onverschilligen toon, dat hij onwillekeurig onthutste; zelfs overviel hem een ligte huivering, want ofschoon de heer Verhaegen hem een gewichtigen dienst bewees, zich in alles zoo belangeloos toonde, en de voorkomendheid zelve was, toch gevoelde hij iets onaangenaams in zijne nabijheid.

Men sprak er over heen.

Den volgenden dag, stipt op het afgesproken uur, schelde mijnheer Verhaegen bij hen aan.

Waarom had Marie meer zorg dan gewoonlijk aan haar toilet besteed? Waarom was de kamer vroeger dan anders in orde? Waarom werd Marie beurtelings rood en bleek, toen hij haar beleefd groette?

Na zich kort te hebben opgehouden, begaven zij zich naar het kantoor, en op aanwijzing van den heer Verhaegen vond men de geheime lade, die, na eenig zoekens, door het drukken op een veer opensprong, en waarin, behalve de bewuste quitanties, nog andere voor de erfgenamen belangrijke papieren verborgen waren, voor welke ontdekking men natuurlijk Verhaegen zeer dankbaar was.

Den ouden man, die den jongeling het behoud van eenige honderd gulden en daarenboven zijne eer verschuldigd was, schoot niet anders over dan zijn huis voor hem open te stellen. Deze maakte van dit aanbod een gretig gebruik.

Wel hield de moeder zich vaak met geheel andere zaken dan met haar huisgezin bezig, wel stond zij in ontwikkeling des geestes verre beneden echtgenoot en kind — en toch had

14*

zij in het hart van Marie een blik geworpen. Het instinct spreekt luider bij de vrouw dan bij den man.

Er zijn metalen, die veel warmte verslinden, maar niets weêrgeven; er zijn planten, die der aarde hare edelste sappen ontnemen, die zich in het weldadig zonnelicht koesteren, en toch wrange vruchten voortbrengen; er zijn menschen, koude harten, azende op de tallooze, warme, meedoogende harten, menschen, gevoelloos voor al wat hen omringt, behalve voor dat, welks bestaan voor hen eene behoefte is, koude berekenaars als zij zijn; zij nemen van alles een leeuwen-aandeel, dat zij met een geoefend oog steeds onderscheiden; en toch — alle warmte, alle gloed blijft aan hen verspild; ook zij brengen wrangen vruchten voort. En, hoe vreemd in de natuur, de goedhartigen gevoelen zich meest tot dezulken aangetrokken! Zou de vruchtboom werkelijk naar de omhelzing van de woekerplant verlangen?

O, een goed hart is zoo onuitputtelijk! Het hindert er niet aan, al vallen vele weldaden in onvruchtbare aarde.

Zulk een koud wezen was Verhaegen.

Zijn verstand zeide hem wat deugd, wat opoffering was, maar zijn hart gevoelde er niets van.

Die het niet gevoelen, weten het ook niet.

En Marie beminde dat wezen. Zij, met zulk een hart, beminde hem!

O natuur, zullen deze geheimen dan nooit worden ontsluierd? Koost gij u Marie ter uwer verfraaiing, ter voortbrenging der menschelijke prototype, tot middel uit, en legdet ge in heur hart den kiem tot dat zalig verlangen naar die schoone gestalte des jongelings? Rakeldet ge in dit ijskoude hart de weinige vonken op, die zich met den gloed van heur hart moesten vereenen, omdat die verhoogde warmte eene levensvraag voor hem was, en voor u?

Aangemoedigd door de moeder, werden zijne bezoeken menigvuldiger; en was hij voor deze in den beginne zeer aardig, zijne scherpzinnigheid had spoedig hare gebreken ontdekt, gebreken, die met zijne zucht tot orde in volmaakte wederspraak waren, en welke hij, na meer eigen te zijn geworden, haar menigwerf voor de voeten wierp. Dit veranderde, toen hij van Marie zeker was, in een volslagen tirannie, die hij op beide vrouwen uitoefende.

En bij dit alles genoot hij de liefde en zorg van eene engelreine maagd, de oplettendheden van eene levenslustige moeder, de rijke geestesgaven van den eenvoudigen vader.

De laatste leed, leed zwaar. Geen starrenlicht was van den zonneglans der liefde van zijn kind voor hem overgebleven. In de eerste opwelling harer liefde voor Verhaegen, was al haar doen, al haar denken voor hem. Wanneer haar vader haar iets vroeg, diende hij die vraag, ter wille van het kort, onbeduidend antwoord, te herhalen. Hare anders trouwe zorg geschiedde gedachteloos, en hoe vaak werd iets vergeten door haar, die voorheen nooit iets voor hem vergat!

O liefde, o verradelijke, lachende lenteliefde! gij kirt, gij slaakt de liefelijkste loktoonen, opdat wij in uw doolhof zullen verdwalen, waarin wij angstig een uitweg zoeken, — te vergeefs; wij zullen dien nimmer vinden. Gij belooft paarlen, gij schenkt tranen; gij belooft een eeuwigdurende vreugde, gij schenkt een eindeloozen jammer. O bron van alle leven, zelfs uw zoet begin, uw kortstondig genot koestert een hevig lijden, de felste smarten in haren schoot! Even als de aangeslagen grondtoon der muziek alle toonen in zich bevat, bevat ook gij in uw tooverachtig begin alle gebeurlijkheden, alle martelingen des levens, alle hartstochten die het menschelijk gemoed aanhoudend beroeren. Gij wordt ons, wanneer wij er het minst aan denken, op het lijf geworpen als de koorts.

Dit gevoelde Marie in de hevigste, Verhaegen in veel, veel mindere mate. Zij zocht afleiding in verdubbelde teederheid, hij in wrevel. En gretig nam zij dien wrevel in haar hart op, om hem onder hare liefde te bedelven. En smartelijk was die kampstrijd dezer twee machten in haar gemoed, wanneer Verhaegen, zoo tusschen licht en donker aan hare zijde gezeten, haar fluisterend al het stekelige, galachtige, dat in hem was, deed gevoelen, en zij op alles ja en amen zeggen moest, en zich voor zeer onhandig, lomp, alledaagsch, zelfs voor slecht hield. O dan beloofde zij anders te zullen worden. Anders worden, zij! En had dan die ellenlange opsomming van hare en harer ouders gebreken die goedige oogen bevochtigd, en raadde de vaderblik alles wat had plaats gevonden, o dan kromp zijn hart ineen, nog en meer werd hij van dien marmeren jongeling vervreemd. Hij verwenschte

zijne slofheid in zaken, de oorzaak van zijn lijden, van de folteringen van haar, zijn eenig kind, dat hij zoo lief had. Dikwerf stond hij op het punt aan dit alles een einde te maken, en hem den toegang tot zijn huis te ontzeggen: maar dit ware immers haar dood geweest; hij gevoelde maar al te zeer, dat zij, met zulk een hart, niet buiten hem leven kon. En zijn hoofd nijgde op zijne borst; tranen, dikke, heete tranen, biggelden op die trillende, bleeke en ingevallen koonen.

Een gevatte kou, wegens vele beslommeringen, meer nog omdat Marie en niemand anders dan zij het voorwerp van al zijn denken was, veronachtzaamd, ontaardde in een drooge kuch — niemand hoorde het; hij werd al bleeker en bleeker — niemand zag het; ziele- en lichaamslijden verteerden hem — niemand gevoelde het.

Wanneer Verhaegen slecht gehumeurd vertrokken was — en dit geschiedde doorgaans — dan zat zij mijmerend tegenover haren vader, en bemerkte die liefdevolle en meewarige blikken niet, die hij haar, als de laatste stralen der avondzon de aarde vóór haar ondergaan, toezond; zij hoorde de zuchten, die uit zijne geprangde borst opwelden. Hare eigen smart vervulde immers hare gansche ziel! En tegen het tijdstip, dat hij moest komen, trilde zij als een door den wind bewogen espenblad.

Maar was Verhaegen eens voor een enkelen keer aardig geweest, o met hoeveel tranen, met hoevele kwellingen zou zij zulk een oogenblik koopen! Dan blonk haar aangezicht van louter vreugde, en het blijde, zoo overstelpte hart gaf zich lucht in een lied, — een lied, dat hij haar had geleerd!

O, dan had er iets in het gemoed van den dagelijks in krachten afnemenden grijsaard plaats, met geen pen te beschrijven. Met zijn bloed, met zijn leven zou hij haar geluk hebben gekocht, en toch — hoe wonderbaar! — het was of hij haar die vreugde benijdde. Zij kwam immers van hem; zij werd haar door hem aangedaan. Bij bedaarder nadenken werd hij droevig, — hij wist immers hoezeer haar dit kortstondig genoegen zou worden vergoed.

De kwaal van den ouden man verergerde, verergerde onder zulke omstandigheden meer en meer, zoodat hij eindelijk zijn bed moest houden.

Gelijk de magneetnaald, met ruwe hand uit hare richting gewrongen, losgelaten, eensklaps weêr het noorden zoekt, zoo trokken zich toen de harten van vader en dochter weêr aan. Ja, thans had zij slechts oog en oor voor hem. Met welk een angst bespiedde zij zijn onrustigen slaap, met welk een oplettendheid ging zij al zijne bewegingen na! Het was te vergeefs dat Verhaegen er op wees, dat die ziekte-uitwasemingen hare gezondheid zouden benadeelen, en wat beduidde die gekheid, als zij nu ook eens ziek moest worden. Maar zij trotseerde zijn streng en ontevreden gelaat, en verzorgde met liefderijk geduld den zoo beminden vader.

Het was nacht. De moeder en beide dienstboden sliepen gerust. In de ziekekamer brandde een flauw nachtlicht; alles was doodstil; zelfs werd de anders zoo moeielijke ademhaling van den armen lijder niet gehoord. Marie zag nu en dan angstig naar haren vader, als vreesde zij, dat haar dit dierbaar leven ongemerkt zou verlaten; doch het langzaam op- en neêrgaan van zijne borst stelde haar weêr gerust. Zij staarde bedrukt voor zich heen. Jarenlange gebeurtenissen vertoonden zich in dien oogwenk des tijds voor haar vermoeiden geest, toen zij vol schrik het hoofd ophief — er werd een bange zucht geloosd. En toen zij naar den dierbaren omzag — verbeeld u hare ontsteltenis! — was hij ontwaakt, en weende hij. Goddelijke tranen, boden van reinheid, van het heilig medelijden! Hare lippen zwelgden die kostbare paarlen op. Een glimlach was haar zoet loon. Met moeite strekte hij de uitgeteerde hand naar haar uit, ten einde haar te weêrhouden; want zij wilde moeder wekken. Hij sprak, en om die hemelsche woorden op te vangen, moest haar gelaat het zijne beroeren — en een laatste kus bezegelde die heilige liefde. Een afgebroken fluisteren wenschte de in tranen badende geluk voor haar volgend leven, het dankte voor die teedere kinderlijke zorg, en — »wat ook gebeure... altijd zal ik bij... u zijn... mijn... Marie!... Gelief...de... Ma...rie!" En zijn laatste zucht had zich met die woorden vermengd.

Het was alsof een ruwe hand haar het hart uit den boezem scheurde; de wereld kwam haar woest en ledig voor; geen moeder, geen geliefde bestond meer voor haar; geen traan die haar troostte, geen zucht die haar verligtte; het werd

alles duister om haar heen; hare leden verstijfden, zij gevoelde nog slechts een geweldigen schok — en bewegingloos viel zij op het lijk van haren vader.

Zelfs de moeder was zeer bedroefd; doch zij kon, gelukkig voor haar, hare waarachtige droefheid in eene enkele tranenbui uitgieten; terwijl zij nog een soort droefheid behield, die haar bij enkele gelegenheden — begrafenis en als men over haar man sprak — zeer te stade kwam. Marie werd ernstig ziek, men vreesde zelfs voor haar leven, toen er een crisis volgde, en zij na verloop van een half jaar eerst weêr hersteld was.

Een jaar verliep, een jaar, afgewisseld door twist tusschen de levenslustige moeder en den op alles vittenden Verhaegen, die als een absoluut koning in dit huisgezin regeerde. Niet uit bezorgdheid voor hare dochter, maar uit gekrenkte eigenliefde en tevens uit wraak, dreigde de moeder het voorgenomen huwelijk te zullen beletten, ofschoon zij, om hare vrijheid bot te vieren, het heimelijk wenschte. Dit zou ook misschien wel afgesprongen zijn, had Verhaegen niet in de meening verkeerd dat hij zijne vijandin er een genoegen meê deed; ook was hij onwillekeurig aan Marie gehecht, zij aan zijne gebreken en hatelijk humeur gewoon. Bovendien stond de familie in aanzien; hij had haar reeds aan zijne vrienden en vermogende begunstigers ingeleid, die hem zeker in het ongelijk zouden stellen; voeg daarbij dat hij zijn eigen zaak begon, zoodat eene vrouw voor hem eene noodzakelijkheid was. Deze redenen waren zoo overwegend, dat anderhalf jaar na den dood van den ouden man het huwelijk voltrokken werd.

Het ligt voor de hand, dat zijne schoonmoeder hem niet met bezoeken lastig viel. Hij verbood zijne vrouw haar te ontvangen wanneer hij niet thuis mocht wezen; en toen zij beiden eens bezocht en aan het bedillen wou gaan, werd zij zoo onzacht terechtgewezen, dat haar de lust verging om in het eerste half jaar terug te komen.

Verhaegen hield noch van gezelschappen, noch van vermaken; hij maakte zelfs geen middelmatige verteringen; hij richtte zijn huishouden, vooral onder de smaakvolle leiding van Marie, zeer netjes en geregeld in; hij was de slaaf van zijn werk, kwam altijd op het gezette uur thuis, en toch...

Hoe gevoeldet ge u wel, lezer, op zoo'n somberen Novemberdag, bij zoo'n dag zonder plasregen, zonder zonneschijn, — wanneer het grauwe zwerk u dreigt te verpletteren, en gij zoo moedeloos waart, en alle hoop in uw hart scheen uitgebluscht? Het was noch warm, noch koud — het was akelig kil; alles wat ge aanraaktet was klam en vunzig; de nederhangende mist belette u het ademen. Welnu, zoo gedrukt, zoo hopeloos was het leven van Marie. Was zij eens vroolijk, dan verveelde het hem, en zij heette zorgeloos; was zij stil, dan dwong hij haar tot spreken, om op elk woord te vitten. Hij beschuldigde haar van koel en onverschillig jegens hem te zijn; brachten dagelijksche beslommeringen hem een wolk op het gelaat, en sloeg zij dan liefdevol haren arm om zijn hals, ten einde die nevelen weg te kussen, dan strengelde hij zich los, en verweet haar, dat zij hem zelfs nog deze weinige rust misgunde; zij moest hem niet altijd op het lijf hangen, dat was zoo lastig.

Zij werd moeder.

O blijde hoop, — een teedere band tusschen haar en den zoo innig geliefden man! Hoe zou alles nu veranderen! Hoe lief zou zij haar kind hebben, hoe zou hij het kussen, als het op haar schoot de handjes naar hem uitstak! Het teeder wicht zou de magneet zijn, die beiden steeds tot elkander hield. O, en als het haar dan toelachte, — neen, zulk een genot zou voor haar te groot zijn!

Zij schonk een fermen jongen het leven, die, aan de moederborst gelaafd, voordeelig opwies. — Maar alles bleef bij het oude. Die jongen schreeuwde zoo; het was haar schuld, die hem niet stilhield. Wel stak het kind de handjes naar hen uit, wanneer het iets hebben wou, of om te krabben en te slaan. Zij troetelde en liefkoosde den eeniggeboren zoon, zij waakte bij zijn wiegje — geen lachje was haar loon. Zoo ook moest Verhaegen zijn geweest, die nooit met een enkel woord van zijne vroegtijdig gestorven moeder repte.

De duif had een sperwer uitgebroeid.

Kribben, pruilen en dwingen, en als zij toegaf het haar met een ontevreden gelaat afgrissen. En nochtans had zij hem zoo lief; hij zou wel veranderen. En altijd was zij onuitputtelijk in weldaden en zorgzaamheid, en altijd verdroeg zij beider booze luimen met geduld, en hoezeer haar hart ook

mocht bloeden bij zooveel verstoktheid, immer bleef zij hopen.

Doch even als bij eene verzengende hitte de malsche regendroppelen geen spoor achterlaten, evenmin bespeurde de ongelukkige moeder een enkel blijk, dat hare teederheid door die ijskoude harten werd begrepen.

Haar zoon wies op, sprekend den vader gelijkende en zich toch met hem niet verdragende; het waren twee zinnen, die het zelfde begeerden en dus elkander benijdden; dan slechts waren zij het eens, wanneer het de moeder betrof. En toen Marie zich eens genoodzaakt zag met een gebroken hart haren zoon te beknorren, omdat hij Fidel, een jong van haar vroegeren medgezel in het ouderlijk huis, plaagde en kneep, zoodat het arme dier troost zocht bij zijne geliefde meesteres, moest zij van Verhaegen het verwijt hooren, dat zij een armzaligen hond boven haar eigen kind de voorkeur gaf.

Wat een band moest zijn, werd een scheidsmuur. Wanneer het de gemeenschappelijke belangen gold van vader en zoon, dan vereenigden zij hunne vereende krachten om die vrouw te verpletteren; dan werd het huis haar te benauwd, en grootmoedig als zij was, verzweeg zij hare levenslustige moeder alles, die het evenwel raadde en haar verweet, dat zij een mooien man moest hebben. Nog jaloersch op haar kind, want zij zelve had een leelijken man getrouwd!

Was Verhaegen slim, zijn zoon was sluw; was Verhaegen bitter, zijn zoon was venijnig; was de vader inhalig, de zoon was schrokkig; en naarmate hij opwies, verergerden zijne ondeugden, en het was niet zelden, dat zelfs de vader zijn honenden spot verduren moest. Wat Marie er onder leed, is onbeschrijfelijk; hare verzoenende liefde vermocht niets tegen beider scherp geteekende karakters. En dikwijls deinsde Verhaegen voor zijn evenbeeld terug; hij herkende in den zoon zijne eigen ondeugden in al hare jeugdige kracht en in erger graad; het deed hem huiveren.

Een der grootste philosophen heeft ergens gezegd, dat men, om den mensch grondig te leeren kennen, hem moet bespieden, wanneer hij zich alleen waant. Werpen wij een blik in het vertrek, waarin zich de zoon bevindt, dan zouden wij eene mengeling ontwaren van boosaardigheid en eigenliefde. De hond liep nog al vrij, omdat hij zich uit de voeten hield; bovendien zou zijn schreeuwen hem verraden. Maar

arme vliegen de pooten uit te trekken, een gevangen muis met een gloeiende pook te verbranden, was voor hem een genot. Uren lang bezag hij zich in den spiegel, staarde op zijne ontbloote armen, en met welk een welgevallen de pas uitbottende baard begroet werd, grenst aan het belachelijke; met een spiegel in de hand en tegenover den grooten spiegel staande, bezag hij hem van boven en beneden, links en rechts, probeerde er nu eens deze, dan weêr gene richting aan te geven; zelfs poogde hij te zien, hoe zijn schaduw er uitzag. Hij greep, als de kantoorbedienden vertrokken waren, hunne pen, om de zijne te sparen.

Was Marie vóór vader en zoon ten bedde uit, o dan kon men wel een speld hooren vallen; het lekkerste kop thee was voor hen. Was Verhaegen toevallig het eerst opgestaan, dan bekreunde hij zich om niets, en zonder aan de zijnen te denken, dronk hij thee naar welgevallen. Maar was de zoon hun voor, dan werd op zijne kamer, die boven de hunne was, alles zoo ruw dooreen geworpen, dat zij soms met schrik ontwaakten, en kon men een zeker welbehagen bij hem opmerken, wanneer de geurige thee geheel was afgeschonken.

En Iriasrad doorliep twintig zulke Novembers. De zon, die aan zooveel guurheid hare heilrijke warmte toezond, werd allengs zwakker. Door lijden en kwellingen uitgeput, gevoelde zich die edelaardige vrouw aan hare legerstede gekluisterd. Sedert geruimen tijd was zij al krukkend, maar zij sleepte zich zoo goed mogelijk voort. Immers heette het, dat het nog zoo erg niet was: zij moest niet zoo kleumen en klagen; ieder mensch had wel eens wat, en het huishouden zou er maar onder lijden. Met bovenmenschelijken moed hield zij het een poos vol; eindelijk schoten hare krachten te kort, en kon zij het bed niet meer verlaten. Snel nam hare ziekte de overhand. Geen teederminnend echtgenoot, geen liefhebbende zoon, die bij haar sponde waakte.

Op zekeren morgen gevoelde zij zich zieker dan ooit. Haar geluid was reeds zoo verzwakt, dat het haar vrij wat inspanning kostte, Verhaegen te smeeken, dien dag bij haar te blijven. Dit kon niet. Juist moest hij vandaag vele zaken afdoen; ook had hij met eenige handelsvrienden eene belangrijke samenkomst, en als hij de beurs verzuimde, had hij gauw een duizend gulden schade, zoo al niet meer. En hij

ging. Hij ging, Verhaegen; maar toch gelastte hij voor zekerheid zijnen zoon thuis te blijven, en het ziekbed niet te verlaten. Met loomen tred verscheen deze in de kamer, en met een ontevreden gelaat vroeg hij luid, hoe het haar ging. Hij hoorde niet haar fluisteren; hij zag niet de naar hem uitgestrekte hand; want brommende vlijde hij zich in den zorgstoel, stak een cigaar op en las de krant, die hij uit zijn zak haalde. Een benauwd kuchen klonk uit het ledekant, en toen hij opzag, hadden hare uitgeteerde vingers de gordijnen geopend, en zag zij hem o zoo smeekend aan. »Nu, dan zal ik haar hiernaast gaan oprooken, en kom ik nog wel eens terug."

Daar lag zij, de edele ziel, de liefdevolle dochter, de trouwe gade, de teederhartige moeder! Zij was enkel liefde, en als de hoorn des overvloeds had zij hare kostbare schatten over anderen uitgestrooid. En geen lieftallig woord, geen hartelijke handdruk, geen meewarige blik van hen, voor wie, hadde zij duizend levens bezeten, zij ze volgaarne zou hebben ten offer gebracht!

Zij weende.

. . . .

. . . .

De oude dienstmaagd, die den jongenheer het vertrek had zien verlaten, sloop zachtjes op hare teenen naar binnen — en gehuurde handen waren meewariger dan die van vader en zoon; zij legde het kranke hoofd gemakkelijker op het kussen, streek de zieke hare lichtgrijze lokken uit de oogen, en deed haar met moeite een weinig van haar verzachtenden drank innemen. Marie wilde spreken, doch zij had er de kracht niet toe. Met haar oog zeide zij der oude ziel dank, die zorgvuldig den tranenvloed verborg, welke haar dreigde te verstikken.

Zoodra zij vertrokken was, richtte Marie zich met de uiterste inspanning overeind; zij tastte naar een zakboekje, dat op het nachttafeltje voor haar lag, schreef eenige woorden, en lei het weêr geopend op zijne plaats. Toen het matte hoofd op het kussen was neergezonken, dacht zij aan den man, die haar vergat, en haar hart brak bij de gedachte, wat hij zonder haar zijn zou. Zij dacht aan den zoon, die zelfs zijn cigaar voor

de kranke moeder niet kon ten offer brengen, en zij beefde voor hetgeen hem in zijn huwelijk te wachten stond. O, welke teedere wenschen voor hun beider geluk rezen er toen uit haar binnenste op! Ja, zij vergat zelfs voor een wijl hunne bitterheid en al het leed haar aangedaan, en herinnerde zich de oogenblikken, dat Verhaegen zoo aardig, zelfs geestig wezen kon; zij herinnerde zich haren zoon, toen hij als een dartel wicht aan haar boezem lafenis zocht. Maar weldra, meer en meer verzwakt, verlangde zij naar hun bijzijn; zij wilde roepen, maar kon niet; het klamme zweet druppelde langs haar voorhoofd; zwarte wanstaltige beelden stonden, elkander met dreigende blikken aanstarende, voor haren geest; zij herkende vader en zoon; zij hoorde hunne kreten van haat; zij zag hen de handen naar elkander opheffen, zij wilde ze scheiden; en o wat zoet gevoel doortindelde haar plotseling! De schrikgestalten waren verdwenen, zij zat overeind, de zon verlichtte het vertrek met zijne laatste stralen: hare hand rustte op het ledekant, en Fidel, dat trouwe dier, was bezig die te likken. Zij streelde hem en noemde hem fluisterend haar lieveling; het beest antwoordde haar met een zacht gekreun, en zag haar met zijn goedig oog zoo medelijdend aan.

Zoo oog in oog dacht zij aan den gelukkigen, den ouden tijd, toen zij met den anderen Fidel en haren vader de heuvelen op en neêr draafde.

Haar vader!

De geeselslagen der Eumeniden troffen haar niet meer; de profane blikken van haar man en zoon vermochten niet meer het heilig tafereel te ontwijden, wat zich thans voor haar ontrolde. De oude Fidel is darteler dan ooit; vader schertst en zingt. Kwispelstaartend komen de lammeren aangesneld; zij eten het stukje tarwebrood uit hare hand; de vogelen kweelen; de merrie en heur veulen dartelen in het hooge gras; de bloemen verspreiden de allerzoetste geuren ... Daar slaat het uur van naar huis terug te keeren! Zij verlangt te blijven; haar vader troont haar lachende meê. Fidel springt tegen haar op, snelt, de kapelletjes achtervolgende, vooruit, en blijft haar met opgeheven, links en rechts bewogen pluimstaart wachten. Het beekje murmelt, de esschenbladeren ruischen haar het zoet vaarwel tegen, haar vader zingt, zij ziet nog eenmaal om naar de groene weide, en —

De baatzuchtige, wreede en wrokkende wereld telde een engel minder, om de wonden te heelen, die de menschen elkander toebrengen!

Na beurstijd kwam Verhaegen thuis. De oude meid, die reeds alles wist, zeide hem niets. Wat hij anders niet deed, deed hij nu, — zijn eerst bezoek gold het ziekenvertrek. Waarom wist hij niet; maar duiverend bleef hij voor de deur, zonder den moed te hebben haar te openen. Eindelijk waagde hij het. 't Was daarbinnen doodstil; Fidel lag op den stoel en staarde in het ledekant, zonder op den binnenkomende te letten. Verhaegen luisterde; zijn oor vernam niet de geringste ademhaling. Hij ijsde, en durfde niet nadertreden; het was hem als vielen zware mokerslagen op zijn borst Hij vermande zich, want hij meende te hooren zuchten; hij poogde zelfs te glimlachen over zijn angst, en toen het gekerm duidelijker werd, en hij den loodzwaren last van zich af wilde wentelen, had hij onwillekeurig het ledekant bereikt, en hield Fidel — want deze was het — met kreunen op. Hij deed de gordijnen open... Vreeselijk!

Arme, arme Verhaegen, hoe stondt gij met verstomde blikken op het dierbaar overschot te staren van het gulden deel uws levens! Al wat u zoet, al wat u aangenaam was, al die verkwikkende levenswarmte is van u gevloden; in uw hart woelen honderden giftige adders dooreen, en gij hebt zelfs de kracht niet bij hunne venijnige beten een kreet van pijn te slaken.

Daar lag zij; om haar engelenmond was de lach versteend, dien zij met een fluisterend vaarwel de groene weide had toegezonden. O dit gezicht deed voor een oogenblik de pijnen in zijn binnenste bedaren; het verteederde hem, zijne wangen geraakten in eene zachte trilling... Ha, eindelijk erbarmde zich een meewarige traan over den ongelukkigen lijder. Hij wierp zich op het lijk en kuste het. Hij streelde Fidel; deze likte hem de hand, iets wat hij nooit te voren had gedaan, en als ware hij de overbrenger van haar laatsten groet aan den man, die haar vergat. Maar dit was dan ook genoeg; het dier kroop onder het ledekant van zijne vriendin, om daar den hongerdood te sterven.

De jonge Verhaegen zat op het kantoor, onder een glaasje Madera en een fijne Havanah, en las juist een briefje op

rosé-papier geschreven, toen zijn vader onder den uitroep »dood!" en bleeker dan een lijk naar binnen waggelde.

Een oogenblik van pijnlijke stilte; de eenige ontboezeming, aan den zoon ontlokt, waren twee of drie onstuimige halen aan zijn cigaar en het uitblazen van zware wolken rook.

Doch Verhaegen zag en hoorde niets; bevende en in elkander gedoken zat hij ter neêr. O neen! hij hoorde niet dat zijn zoon hem troostte met te zeggen, dat dit ongeval lang voorzien was, en dat een kortstondig lijden verre verkieselijker is dan een lang ziekbed; dat men met de dooden niet kon leven; dat deze omstandigheid zijn voorgenomen huwelijk zou verhaasten, en het dus onmiddelijk na het verstrijken der rouw voltrokken moest worden. Dat het vóór alles het beste zou zijn, dat zijn, vader hem tot deelgenoot in zijne zaken nam, waarvoor hij het kinderlijk erfdeel van zijne moeder storten zou; vader kon dan bij hem blijven inwonen, en tegen genot van een matig jaargeld — want zulke groote behoeften had hij niet — aan hem de geheele zaak overdragen.

Ik zeg, Verhaegen hoorde niets; hij hoorde voor het minst geen samenhang. Wel was het hem, alsof zijn gehoorvlies door vreeselijke wanklanken werd verscheurd. Het werd hem daar te eng, en al zijne krachten verzamelende, snelde hij de deur uit.

Hoe verkwikkend was die ruwe herfstwind op dat brandend voorhoofd! En de half verdorde bladeren fluisterden »Marie!" Als gejaagd spoedde hij zich voort, en akelig weerklonken zijne voetstappen in het eenzame woud; slechts nu en dan deed een hongerige raaf haar gekras hooren. Plotseling stond hij stil; hij was den grooten vijver genaderd. Hoe somber en geheimzinnig was dat water, waarin duizenden levens zich bewogen, en dat in het halfduister er zoo stil, zoo verschrikkelijk stil uitzag, als wilde het hem daardoor verlokken zich in hare armen te werpen, ten einde hem in zijne omhelzing te verstikken. Als een opgejaagd stuk wild verwijderde hij zich, onverschillig waarheen. Maar hoe vreemd! zonder het te weten bevond hij zich ten tweedenmale voor dien geheimzinnigen plas. Toen barstte hij in tranen uit. Dat gaf lucht en bezinning tevens; geheel tot zich zelven gekomen, verwijderde hij zich en bereikte reeds laat zijne woning. Zwaar vermoeid trad hij binnen. Hij wilde zijn Marie nog eens zien; hij durfde

niet. Daar stond hij sidderend, met gebogen hoofd en verwilderde oogen, voor den ontvloden schat, wiens onschatbare waarde hij gretig had genoten, en dien hij, zonder hem te kennen, zoo vreeselijk had verwaarloosd.

Hoe lang hij voor die deur vertoefd had, weet ik niet; wel vond hem de oude dienstmaagd bewusteloos in den gang liggen. Zij riep den zoon, en met diens hulp legden zij hem te bed. Den volgenden dag was die goede oude zeer bezorgd voor hem. Zij vertelde hem, dat mevrouw haar nog iets wilde zeggen, maar er de kracht niet toe had. Zij had echter het zakboekje geopend op het tafeltje gevonden, en toen zij haren naam zag, was zij zoo vrij het te lezen — het was een aanbeveling om mijnheer goed te verzorgen, en daar zij mijnheers gewoonten kende, er niet van af mocht wijken.

Goede Marie! Zoo strekken zich uwe liefelijke zorgen tot zelfs na uw dood uit!

De dienstmaagd deed haar best zooveel zij kon; maar zij was oud en dommelig, de goede sloof.

Ware Verhaegen teergevoeliger en zijn leven slechts eene afdwaling geweest, hij zou onder zooveel folteringen zijn bezweken. Eene maand na het overlijden van Marie ging hij weer aan zijne zaken, en bereidde met zijnen zoon de veranderingen voor, die de firma onderging. Maar bij de minste kleinigheid, bij elk zijner handelingen miste hij Marie.

De rouwtijd was om, en — er was weer vreugde in het huis van Verhaegen en zoon. Eene jeugdige, schoone meesteres had den drempel betreden, en van nu af onderging alls eene geheele verandering. De oude dienstboden werden weggezonden, de kamer verbouwd, de meubelen vernieuwd, en met moeite gelukte het Verhaegen de voorwerpen, die hem dierbaar waren, op zijne kamer te redden.

De jonge vrouw, een grillig, behaagziek wezen, voor hare naaste omgeving onverdragelijk, voor hare ondergeschikten ongenaakbaar, wist echter door haar schoon, door hare beschaafde manieren, door hare gevatheid en gemakkelijkheid hare denkbeelden in den fraaisten vorm weêr te geven om in de gezellige kringen te schitteren. Vrij algemeen noemde men haar een engel van zachtheid; dit, gevoegd bij het aanzienlijk vermogen dat zij aanbracht, was oorzaak dat zij zelfs over den niet zoo spoedig vervaarden echtgenoot een persoonlijk overwicht behield.

In de verste verte niet met den tegenwoordigen staat van zaken tevreden, wist zij zich evenwel met haren schoonvader te verstaan, en duldde zij een tijdlang zijne voor haar onuitstaanbare gebreken, tot hij, terwijl zij tegenwoordig was, in de volheid des harten zijne overleden vrouw prees, en dezulken verre boven die zoogenaamde mooie en geestige vrouwen de voorkeur gaf, die voor hem niet anders waren dan pedanten en blauwkousen.

En hiermede had hij zijn doodvonnis uitgesproken.

Niet alleen bejegende zij hem allengs koeler, maar zij koos hem vaak tot mikpunt van haar kouden spot, tot hij, die van aard kitteloorig was en zich toch nooit in haar bijzijn op zijn gemak gevoeld had, haar zooveel mogelijk vermeed, en ten laatste zijne eigen kamer hield. Echter was dit niet in staat hem voor hare speldeprikken te beveiligen. Alles, wat hem aangenaam was, werd nagelaten: zijne lievelingsgerechten kreeg hij zelden; wilde hij als hoofd des huizes zijne rechten doen gelden, dan vond hij in zijn zoon haar ijverigen pleitbezorger; deze zette hem dan op de hem eigen stekelige manier terecht, en werd hem — dit zette de kroon op alles — de behandeling verweten, zijne overleden vrouw gedurende vier-en-twintig jaren aangedaan, die hij in haar stervensuur meedoogenloos had verlaten.

Het ontbrak hem aan moed dit verwijt terug te kaatsen; en had hij wel het recht daartoe?

Dit had doel getroffen; hij werd somber en in zich zelven gekeerd; de fijne hersenzenuwen verslapten, en de anders zoo stipte en helderziende koopman en berekenaar beging fout op fout.

Dat hem zijn huis een walg werd, spreekt van zelf, maar niet zoozeer als na de volgende ontmoeting. Marie had een neef van vaders zijde, een koopman. Verhaegen, die zich nooit om bloedverwanten bekreunde, had hem sedert zijn huwelijk zelden gezien. Toevallig ontmoette hij hem thans, en stond hij verstomd bij het zien van diens sprekende gelijkenis op den vader van Marie, iets, wat hij vroeger nooit had opgemerkt. Waarom wist hij niet, maar hij gevoelde zich zoodanig tot dien man aangetrokken, dat hij hem op zekeren dag naar diens woning vergezelde, en — o wonder! hij dacht van schrik ineen te storten! — de oudste dochter was

het volmaakte evenbeeld van zijne Marie; en toen zij sprak, waren het die zelfde zoete toonen, hare houding, hare gebaren, dat goedig oog. — Ja, ja, het was zijn Marie! Alleen was zij iets mooier.

Velen zouden die gelijkenis moeielijk gevonden hebben; het was een lieve blondine, schalks en goedhartig.

Dikwijls werden die bezoeken hervat. Het was hem zoo wel in dit vreedzaam huisgezin!

Neen, de warmte wordt niet te vergeefs aan het ruwe metaal medegedeeld. Wat zegt het, of zij eeuwen of eenige oogenblikken na die mededeeling hare werking doet! immers *tijd* is slechts een betrekkelijk iets.

Den gloed, al wat edel was in Marie, had zij uitgestrooid, en het aandeel, door Verhaegen deelachtig geworden, lag in gebonden toestand in zijn hart verholen; het wachtte naar den oogenblik van een hevig, doch kortstondig bestaan. Want ofschoon zijn wezenlijke aard onveranderd bleef, had zijn omgang met het toonbeeld der vrouwen, zijne wroeging, zijn lijden hem zoodanig gelouterd, dat het voor zijn wrevel en bitterheid voldoende was, zich enkel boven het hoofd van zoon en dochter uit te storten, en de zucht om eene goede daad te verrichten tot volle rijpheid was gekomen. Uit de tweede hand vernomen hebbende, dat die neef met vele wederwaardigheden had te worstelen gehad en in zijne zaken zeer was achteruitgegaan, kocht hij in het geheim diens schuldbrieven op, en stelde hem op dezelfde kiesche wijze in staat zijne zaken op den ouden voet voort te zetten; evenzoo handelde hij, toen de oudste dochter met een arm, doch veelbelovend jong mensch in het huwelijk trad.

Even kiesch werden die weldaden aangenomen; de eerbied hem toegedragen, ontdaan van baatzuchtige onderdanigheid, was heilig, en dat die duizenden niet aan onwaardigen verspild waren, bewezen de schikkingen, gemaakt tot terugbetaling der gelden aan den onbekenden redder.

En immer wijder werd de klove, die hem van zoon en dochter scheidde. Met den meesten tegenzin deed hij zijne werkzaamheden op het kantoor: dit en zijne nalatigheid, die mede een uitvloeisel was van zijne meer verstompte geestvermogens, maakten hem voor zaken totaal ongeschikt, en waren oorzaak dat hij, tijdens zijn zoon voor de firma op reis was, het kantoor,

door het in eene gewaagde onderneming te wikkelen, een gevoelig verlies toebracht.

Men ziet het wel meer, dat kinderen, als door instinct naar den waterkant gedreven, ten laatste al spelende verdrinken; en ik heb menschen gekend, die huiverden hunne hand plotseling in koud water te steken, en toch als van zelve naar het water werden heengetrokken. Bij Verhaegen werd datzelfde opgemerkt; maar, behalve in zijne jeugd, geschiedde dit naar het water heentrekken later bij huiselijke rampen, of na hevige ontroering. Welnu, dit laatste verbeidde hem ook nu. Op zekeren morgen den neef van Marie bezoekende, vond hij die goede lieden in de uiterste wanhoop: zijne lieveling, het evenbeeld van Marie, was in het kraambed overleden. Klappertandend hoorde hij dit vreeselijks nieuws aan, zeide geen woord, maar waggelde naar buiten. Men kon het hem aanzien dat hij niet wist werwaarts hij toog, toen hij op der hoofdgrachten meer en meer naar de zijde des waters drong, en wel zoozeer, dat hij het evenwicht verloor en te water viel. Gelukkig gebeurde dit op klaarlichten dag in een der volkrijkste buurten, en werd hij spoedig gered.

En zijn lijden was hiermede geëindigd — maar tot welken prijs! Na eene kortstondige ziekte verrees hij weêr, maar in een staat van geheele stompzinnigheid, zoodat het den zoon niet veel moeite kostte hem wegens onnoozelheid onder curateele te stellen; want nacht noch dag durfde men hem alleen laten. Eens echter wist hij zijnen bewaker te ontkomen: het was op den dag der verjaring zijner schoondochter, en wel toen de huisbedienden voor het feest de noodige toebereidselen maakten, en de knecht, die het opzicht over hem had, hem verliet, ten einde mede behulpzaam te zijn, en de oude heer in diepen slaap lag.

Zoodra hij ontwaakte en zich alleen bevond, schenen min of meer zijne levensgeesten helderder te worden. Hij kleedde zich in allerijl aan, gluurde angstig rond of iemand hem zag, en sloop ongemerkt het huis uit.

Niet eens zag hij om naar het huis van rouwe, waarin vaardige handen bezig waren de lichten te ontsteken. En als gejaagd snelde hij voort Het was een sombere Novemberavond. Werktuigelijk dwaalde hij het bosch in. Daar deden plotseling al de half vergane bladeren hem den zoeten naam

Marie in de ooren ruischen, en al de winden herhaalden het in blijde kooren.

Ha! ginds nadert eene rijzige gestalte; met ingehouden adem staat hij daar; de gestalte nadert meer en meer, in een lichtglans gehuld. Het is Marie. Marie in een wit kleed, met den bruidskrans in hare golvende lokken en een vredepalm in de hand. Hoor! zij zingt zijn lievelingszang, en zijne bevende lippen zingen met haar meê; met wellust zwelgen zijne ooren die zoete geluiden op. Hoe teeder, hoe liefdevol staart zij hem aan met dat helderblauw oog! Zie, zie! zij lacht hem toe, en hij beantwoordt dat lachen. Zij wenkt hem nader te komen; hij gehoorzaamt. Zij spreidt hare armen open; daar, daar, aan haren boezem is zijne plaats! En hare door den wind bewogen lokken slingeren zich om zijn hals. Haar verkoelende adem raakt zijn brandend voorhoofd aan. Zij kust hem; zij kust hem weêr — en zijn laatste zucht, met haren zoeten naam doorweven, werd door hare betooverende lippen opgevangen.

En toen hij op den bodem des vijvers den slaap des eeuwigen was ingesluimerd, en de wilgen zich eerbiedig over hem heen bogen, terwijl zij zacht fluisterend elkander zijne geschiedenis mededeelden, geleidde een jong officier mevrouw Verhaegen ten dans, en zei haar o zoo zoetjes in het oor, dat zij een schoone vrouw was.

MAANDELIJKSCHE KOUT.

INHOUD: Eene Sint-Nikolaas-betrachting. — Het beginsel: „niet drinken en niet schenken," doorgedrongen in den boezem van 's Lands Vertegenwoordiging — Het nut van sterken drank, gepredikt door het Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage. — Verkiezingkunstjes. — Een kijkje in eene kiezersvergadering. — De anti-vaccinebeweging. — Een zonderlinge samenloop van omstandigheden. — Eene bedevaart naar „het putje van Egmond."

Een gewoon verwijt, hetwelk de talrijke Nederlandsche »droogstoppels" hunnen tijdgenooten toevoegen, is dat de

zonen van Bato al meer en meer lichamelijk achteruitgaan. »Roep u eens die forsche breedgeschouderde Germanen voor den geest, en beschouw dan het tegenwoordig geslacht!" Ziehier de gewone machtspreuk, die het *Dagblad* zoo mooi vindt, dat het eenigen tijd geleden zijnen lezers twee versjes aanbood, waarin dat onderscheid met de levendigste kleuren geschetst werd.

Dat het *Dagblad*, als naar gewoonte, den bal weer misslaat, ligt voor de hand. Immers, de statistiek bewijst het tegendeel. Te Amsterdam bijv. hebben die lastige cijfers dan ook bewezen, dat de middelbare leeftijd in de laatste halve eeuw met drie en een half jaar *verlengd* is. Zoolang als *leven* dus nog *kracht* is, heeft de redeneering der Haagsche schriftgeleerden niets om het lijf! Zij zijn dan ook niet zoo dom, of zij wisten dit zelf wel. Maar mijnheer Lion had de nachtmerrie weer gehad: er moesten een paar ruiten worden ingegooid van den tempel des Vooruitgangs, en niet altijd heeft de Haagsche dagbladjood — gelijk van Vloten hem noemt — even goede steenen bij de hand.

Hiermede is echter volstrekt niet gezegd, dat er in geenerlei opzicht grieven tegen onzen tijdgeest zijn aan te voeren; integendeel. Er zijn er vele. En al erkennen we onzerzijds de zegeningen des Vooruitgangs, wij sluiten ook de oogen niet voor datgene, hetwelk we gaarne anders zagen. Het is verre van ons te dweepen met dien goeden ouden tijd; maar zooveel is zeker, dat wij er in eenvoudigheid van zeden niet op zijn vooruitgegaan. Men is tegenwoordig.... Doch al woorden genoeg! Onze grief is voor 't oogenblik, dat de opvoeding der jeugd zoo weinig poëtisch meer is. Vader heeft geen tijd om er zich mede te bemoeien; de dubbeltjes-quaestie staat bij hem bovenaan, en die vereischt al zijn tijd, al zijn zorg. En moeder vindt het, evenals mevrouw A. en B., niet fijn, zich heel veel met de kleinen in te laten; zij neemt een *bonne*, later een *gouvernante*. De kleinen spreken op zesjarigen leeftijd reeds Fransch, weten reeds over hoedjes en strikjes meê te praten of rooken een cigaar, kijken op hun horloge of pa haast weg gaat, zoodat ze vrij en frank hun gang kunnen gaan, slaan een toon aan tegen de meid, lachen de pianojuffrouw uit, spotten met den boeman en Sint-Nikolaas, zijn schrander en bijdehand, kortom alles wat ge maar wilt, maar geen

kinderen. Geen zweem dan ook van kinderlijke vergenoegdheid, als de oude meid eens iets van *Moeder de Gans* verhaalt, omdat ze maar al te goed weten dat het maar sprookjes zijn en ze veel liever hooren wat er wel van mevrouw C. en D. te zeggen valt als mama weer eens een theetje geeft. Dit wordt met den dag erger, en als het *Leeskabinet* nog eens veertig jaar bestaan heeft, zal het in zijn *Maandelijksche Kout* verslag kunnen geven van de weitluftige stellingen, die in een andere *Debating-Society*, onder bestuur van een anderen Tiedeman, door knapen van zes tot tien jaar verdedigd worden.

Ziehier onze grief tegen den vooruitgang. Veel liever dan ook dan eene *Castalia*, opgevuld met de soeperige rijmelarij van een Binger, veel liever ook dan zoovele »kinderhandboeken" over allerlei wetenschappelijke onderwerpen, veel liever ook dan eene overigens uitstekend bewerkte *Jobsiade*, zagen wij, tegen het naderend Sint-Niklaas-feest, een vijfentwintigsten druk van Goeverneurs kindergedichtjes aangekondigd, ter mededinging eener reeks nieuwe en herdrukte kinderboekjes, zooals mijn geachte vriend H. Frijlink die indertijd slechts wist te bezorgen en... er een goede kaart bij speelde. Waarde uitgever, schrap die laatste woorden niet: zij strekken uw voorganger tot eere en houden eene gegronde beschuldiging in tegen het koude realisme en materialisme onzer dagen. Onzerzijds, willen we ons er nochtans niet door laten weerhouden bij het naderend St.-Niklaasfeest een woordje te wijden aan een oud boek, dat eens — o gelukkige tijd! — onze aandacht geheel en al geboeid hield. Wij bedoelen *Robinson Crusoe.*

De Zwitsersche hoogleeraar Agassiz namelijk, die tegenwoordig eene wetenschappelijke reis door Amerika doet, heeft ook een bezoek gebracht aan de grot van dezen held onzer kindsheid, op het eiland Juan Fernandez, dat op gelijke breedte als Valparaïso en ongeveer driehonderd zestig mijlen van die stad gelegen is. Zooals in 's hoogleeraars brieven vermeld wordt, vertoont het eiland een tamelijk onregelmatige kust, ter uitgestrektheid van tien mijlen lengte, bij eene breedte van ongeveer vier mijlen.

Daniel de Foe heeft het, door er de helden van zijn wereldberoemd verhaal te plaatsen, van algemeene bekendheid gemaakt. Dit verhaal heeft, gelijk men weet, eene ware ge-

beurtenis ten grondslag. Een Engelsch matroos namelijk, zekere Alexander Selkirk, werd door het toeval in 1704 op dit eiland achtergelaten, en bleef er tot 1709.

Zijne lotgevallen, door 's dichters verbeeldingrijken geest opgesierd, zijn ons genoegzaam bekend, en het is daarom, dat wij ze thans stilzwijgend voorbijgaan, om een oogenblik stil te staan bij de wetenschappelijke zijde van de Foe's meesterstuk.

Het eiland Juan Fernandez dan is tegenwoordig bijna nog onbewoond. Een inwoner van Valparaïso heeft het gehuurd en teelt er..... vee. Een dozijn herders maakt de geheele bevolking uit. Het is inderdaad verwonderlijk, dat de praktische zin der Amerikanen er al niet meer partij van getrokken heeft. Wij voor ons althans kunnen ons niet begrijpen, dat deze of gene Barnum niet al reeds lang op het denkbeeld is gekomen om die grot met zijne omgeving op een monsterstoomboot te plaatsen en er de wereld meê rond te reizen.

Doch *revenons à nos moutons*! De gewassen der gematigde luchtstreken, als vijgen, perziken, aardbeziën, appels, peren en kersen, tieren er welig, en de bosschen zijn als bezaaid met reusachtige myrten. Op den top van een op het westelijk deel van het eiland gelegen heuvel vindt men, op een steenen voetstuk, een bronzen plaat, met het volgend opschrift: »Ter nagedachtenis van Alexander Selkirk, matroos, geboren te Laego, graafschap Fife, in Schotland, die geheel alleen gedurende vier jaren op dit eiland geleefd heeft. Hij werd van de *Cinque Porte*, een galei van 96 ton en gewapend met 60 stukken, in 1704 hier aan wal gezet en in Februari 1709 door het kaperschip *Duc* van het eiland weggevoerd. Hij werd tot luitenant ter zee benoemd en stierf in dienst van Z. M. in 1728, in den ouderdom van zeven-en-veertig jaren."

De merkwaardigste en meest bezochte plaats is natuurlijk de grot, waarin Selkirk vier jaren geleefd heeft. De reizigers begeven er zich heen als ware het een pelgrimstocht, en verlaten haar niet zonder eenig aandenken meê te nemen. Deze grot is in de nabijheid eener baai en op een kwart mijl afstands van de voornaamste haven gelegen. Hare hoogte bedraagt ongeveer vijftien, haar diepte twintig voet; de opening wordt beschut door een loodrechten heuvel, en is omgeven door worteltakken, gelijkende op de stammetjes van dwergrozenstruiken, waarom-

heen zich rankplanten winden. De ingang is eene vlakte van ongeveer honderd vierkante ellen, voor de stralen der zon behoed door de schaduw van den heuvel, en onregelmatig tot aan de zee afdalende. De grot is overdekt met opschriften en eigennamen, en talloos zijn ook de sporen van afgebroken stukken rots ter herinnering medegenomen.

Moge die herinnering nog lang levendig blijven, en de door den Zwitserschen hoogleeraar medegedeelde bijzonderheden velen nopen de lotgevallen van Robinson Crusoe onder de oogen der kleinen te brengen!

Dergelijke boeken doen meer nut dan de zalvende woorden van dr. Kuyper of de valsch-zedelijke predikingen van Jongelingsvereenigingen en maatschappijen tot afschaffing van sterken drank. Met betrekking tot de laatste hebben wij weer een hoogst belangrijk nieuwtje mede te deelen, ontleend aan het »hoogst belangrijk" verslag aangaande de onlangs te Utrecht gehouden algemeene vergadering onzer Nederlandsche droogstoppels. »Het vrij talrijke gehoor — zoo lezen we daarin — bekwam de overtuiging, dat het groote beginsel: *niet drinken* en *niet schenken*, meer en meer begon door te dringen tot alle standen, zelfs tot in — let wel, lezer! — den boezem van 's lands Vertegenwoordigers." 't Is alsof onze Kamerleden aan de bitter waren! Verbeeld u, de eerzame Saaymans-Vader, de in donker zittende Haffmans, de godzalige Messchert van Vollenhoven, en meer brave lieden, zouden misbruik hebben gemaakt van Schiedammer! Neen, zulken onzin heeft zelfs Hein Zeeman nog nooit verteld, die (tusschen twee haakjes) onzen wenk schijnt begrepen te hebben en niet meer in het openbaar optreedt. Het werd ook tijd!

Maar van Kamerleden en sterken drank gesproken! Meneer Heemskerk Azn., de souffleur van het *Dagblad*, denkt er toch nog heel anders over. Die schijnt van de deugdelijkheid van dat beginsel »niet drinken en niet schenken" nog zoo doordrongen niet te zijn. Men oordeele! Tot beter verstand der zaak, dient echter eerst herinnerd te worden aan het vreeselijk ongeluk, dat onlangs in een kolenwerk van Mainbourg plaats greep en waarbij een-en-twintig arbeiders het leven verloren. Het *Dagblad* nu wist er de volgende, van kantteekeningen voorziene, bijzonderheid nog bij te verhalen:

»Door eene wonderdadige beschikking *der Voorzienigheid*, zijn twee werklieden aan den dood ontsnapt. Een mijnwerker en zijn zoon zouden met dezelfde ploeg naar beneden gaan; de zoon had reeds in den bak plaats genomen, toen zijn vader hem terugriep, met de woorden: »Kom, we zullen eerst *een borreltje* nemen; we kunnen even goed met de volgende ploeg gaan." Het kind stapte er uit, en aan die omstandigheid is het te danken, dat hij niet onder het getal der slachtoffers behoort. Vijf minuten later greep het onheil plaats!"

Volgens deze beschouwing, is de Voorzienigheid dus wel degelijk op de hand van tappers en drinkers! Och, och, waar wordt de Voorzienigheid toch al niet voorgespannen, als de vrome lui haar noodig hebben! De koning van Pruisen sloeg *durch Gottes Fügung* viermaal honderd duizend menschen dood, en het *Dagblad* zet de Voorzienigheid achter de toonbank in een tapperijtje!

Zoo ziet men, dat er nog al *something rotten in the state* is.

De schaduwzijde onzer maatschappelijke samenleving komt wel voor een belangrijk gedeelte uit bij de verkiezingen. Het is inderdaad walgelijk om liberalen en conservatieven, clericalen en anti-revolutionairen, ultramontanen en revolutionairen, en welke partijen al niet meer, bij dergelijke gelegenheden te hooren en gade te slaan. Hunne redeneeringen vloeien over van waarheid en logen, van honig en azijn, van gal en wijwater. Eenige geachte medeburgers worden, gevraagd of ongevraagd, hemelhoog verheven of door de modder gesleept, hunne namen prijken in allerlei lijstjes op wachthuisjes en urinoirs, in dagbladen en strooibiljetten. Hebt ge wel eens zoo'n kiezersvergadering bijgewoond, lezer? O, daar gaat het zoo liefelijk toe! Aan een lange groene tafel zitten eenige mannen van allerlei leeftijd en voorkomen. Die vormen het bestuur. Om hen henen zitten of hangen andere mannen. Somtijds ook krioelen ze dooreen, net als op de bewaarschool. En het is er altijd een gefluister en gestommel als op de dorpsschool van meester Plak. De meesten toch zijn onrustig, 't zij omdat zij zelf hoop hebben om in aanmerking te komen, of wel een vriendje willen aanbevelen. En pluimpjes worden er gestreken en naar baantjes gehengeld en gehunkerd, kijk! Dat zoudt ge zoo niet zeggen, niet waar? Maar toch is het zoo. Bij voorbeeld, wanneer er een neefje van een of ander

invloedrijk persoon, een zwager van den burgemeester of dergelijke, op de nominatie staan! Menigeen, die dan een plasdankje wil verdienen, of wel eens voor dit of dat postje in aanmerking zou willen komen, slooft zich dan uit, dat het vermakelijk is om te zien. Anderen weer zitten den geheelen avond met zichtbare gejaagdheid op hun stoel heen en weer te schuiven, omdat zij, op de aanbevelingslijst voorkomende, zelf wel een woordje tot eigen voortreffelijkheid willen meepraten en zich een brevet van bekwaamheid uitreiken. Ge begrijpt, dat gaat lastig; want eigen lof stinkt. Er moet dus eene bijzondere gelegenheid worden afgewacht. Stil, daar is zij misschien...

De Voorzitter. »Mijnheer A. heeft het woord; mag ik den heeren wel stilte verzoeken?"

Mijnheer A. »Ja, mijnheer de voorzitter, zooals u bekend is en zooals ook misschien de overige heeren wel zullen weten, heb ik den heer B. candidaat gesteld. De heer B. is ons allen bekend; het is dus bijna overbodig iets te zijner aanbeveling in het midden te brengen. We weten allen, dat de heer B. een uitstekend bouwkundige is, getuige de vele groote gebouwen, die onder zijne leiding verrezen zijn. Dat er somtijds een gedeelte van instort, gelijk door zijne tegenstanders vuilaardig wordt uitgekraamd, ligt volstrekt niet aan hem. Wij weten allemaal, dat de grond om Amsterdam los en moerassig is. Dat sommigen zeggen dat al wat hij bouwt leelijk is, bewijst niets tegen hem: dat is maar een quaestie van smaak. Ik en hij en velen met ons vinden het mooi. De heer B. is daarenboven nogmaals candidaat geweest van deze Kiesvereeniging, maar helaas niet geslaagd. Hij bekwam nochtans eene overgroote minderheid, en ik twijfel niet of bij zijne erkende verdiensten, die ik de eer had u nogmaals kortelijk in herinnering te brengen, zal hij ditmaal zegevierend uit de stembus komen. Ik heb gezegd."

De heer B., die in de zaal tegenwoordig is en zijn onhandigen lofredenaar met duizend angsten volgde, wordt bij afwisseling rood en bleek. Hij speelt quasi met zijn paraplui of horlogeketting. Hij wil zich tot elken prijs goedhouden; maar toch is het voor het geoefend oog duidelijk zichtbaar, dat hij nu en dan een gevoel krijgt alsof hij van een steiger valt. Zijne buren hebben den »geachten spreker van daar

straks" niet met heel veel belangstelling aangehoord; dat geeft hem het gegrond vermoeden, dat dit ook met de overige het geval zal zijn geweest. Tienmaal bereidt hij zich voor om het zelf eens beter over te doen, maar tienmaal bedenkt hij zich weer plotseling of begeeft hem het geluid. Eensklaps, o zegen, daar wordt hem als het ware de gelegenheid opgedrongen. De voorzitter acht het noodig, alvorens anderen heeren ter aanbeveling of bestrijding het woord te geven, van den heer B., »dien wij de eer hebben in ons midden te zien," te vernemen, of hij geneigd is eene candidatuur te aanvaarden. Nu springt de heer B. op. Zijne knieën knikken. Zijne borst gonst als een bierketel van Heineke; doch hij omvat met beide handen de leuning van den stoel zijns voorbuurs, dat geeft tevens iets ongedwongens aan de houding, en steunt hem voortreffelijk. Hierop kucht hij driemaal den officieelen kuch, en begint met heel veel omwegen, voor zoo ver hij zich niet verspreekt, te vertellen, dat hij altijd bereid gevonden zal worden, waar het de behartiging der gemeentebelangen geldt en eigenlijk gezegd *the right man on the right place* zou zijn. Daarenboven, met het oog op de groote werken, die deels reeds in aanleg, deels nog te wachten zijn, gelooft hij, naar zijn bescheiden meening, niet geheel en al onnuttig te zullen wezen. Ook het onderwijs (daar zit hij op het stokpaardje) ook het onderwijs, lager, middelbaar, hooger en nog hooger, zal hij helpen hervormen. Men kent daaromtrent zijne gevoelens; hij is voor degelijk onderwijs en goed voedsel. Hier wordt hij min of meer door zijn zenuwachtigen toestand van de wijs gebracht; maar hij herstelt zich weer, en na nog eenige verwarde woorden over volksgaarkeukens, het politiebureau op het Muiderplein enz. enz komt hij weer tot volle bewustzijn. De verversching van het grachtwater in verband met Liernur's rioolstelsel heeft hij altijd verdedigd. Hij heeft vooral licht verspreid over de practische zijde van het vraagstuk. De armenverzorging en weezenverpleging zal hij hervormen. De straatreiniging, lieve God, hij zal het alléén wel doen; kortom, hij wil en zal tot alles medewerken wat men maar verlangt; hij zal een behendig opgedrongen *mandat impératif* aanvaarden; hij is bovenal zelfstandig man; hij is en zal alles zijn, als men hem dan toch in godsnaam maar in den gemeenteraad helpt!

Niemand meer het woord verlangende, sluit de voorzitter, onder dankzegging aan de geachte sprekers, de vergadering.

Den volgenden dag staan uitvoerige advertentiën in de kranten, waarin ook zijn naam met eere genoemd wordt. Hij werd bij slot van zaken wel niet verkozen, maar kwam er overigens *in de advertentie* beter af dan mr. Jolles, die in eene aanmaning om den *vice-admiraal* Fabius te kiezen, onderteekend door de heeren A. Brugmans en H. C. Cruys, een paar vinnige schimpscheuten kreeg. Die heeren toch waren »overtuigd dat de roeping tot eene plaats in de Tweede Kamer niet mag worden de verzachtende balsem voor de wonden, aan eigenliefde en eerzucht door pas verloren ministerieele portefeuille geslagen." (*) Deze en andere hatelijkheden, uit partijdrift geboren, misten echter de gewenschte uitwerking. De *vice-admiraal* kwam er niet in; want ook zijne bestrijders zaten niet stil, en zongen uit volle borst (dezelfde wijs, maar andere woorden).

O moeder, die zeeman!

Hoe weinig ingenomen wij dan ook met het *Dagblad* zijn, wij moeten het onze erkentelijkheid betuigen voor de openbaarmaking van vele verkiezingsintriges, welke door liberalen op touw zijn gezet; nog dankbaarder echter zouden we zijn, indien de heer Lion er toe besluiten kon, ook eens bij de conservatieven een kijkje achter de schermen te geven; als tooneelmeester bij dat gezelschap, is hij er zoo uitmuntend toe in de gelegenheid. Intusschen zijn ook wij in staat een staaltje mede te deelen ter bepaling van het peil, waartoe een voornaam advokaat al dalen kan, indien hij voor de zooveelste maal weer kamerlustig is. Om alle misvatting te voorkomen, zeggen we vooruit, dat we niet den heer van Nierop op het oog hebben. Het gebeurde eens, dat zekere meester in de rechten candidaat voor de Tweede Kamer werd gesteld door het kiesdistrict Purmerend. Een belangrijk gedeelte der kiesgerechtigden was echter op die keuze tegen. Ook de Purmerender krant bestreed de candidatuur. Dit laatste vooral kwam den candidaat zeer onpas. Nu was de kunst om bedoeld nieuwsblad tot zwijgen te brengen. Om-

(*) Zooals men weet, maakte mr. Jolles lid uit van het laatste ministerie-Thorbecke, dat aftrad met de verwerping van de Inkomsten-belasting.

koopen was de weg niet; dat kost 1°. geld, en 2°. zou de redactie zich laten vinden? waarschijnlijk niet. Er moest dus iets anders op gevonden worden En werkelijk Z.W E.G. kreeg een denkbeeld. Door bemiddeling van bevriende personen wist hij in eenige dagbladen het bericht geplaatst te krijgen, dat er »blijkens achterstaande aankondiging" — ook daar had hij voor gezorgd — plan bestond een nieuwe Purmerender Courant op te richten, daar de oude wegens hare houding, met name ten opzichte der verkiezing, niet meer aan de eischen der meerderheid voldoen kon. Op die wijze poogde hij der redactie van de bestaande Purmerender vrees in te boezemen, die zich echter zeer waardiglijk gelijk is gebleven en... hare aangekondigde mededingster tot dusverre nog niet ontmoet heeft. Onwillekeurig zou men bijna met den misnoegden Franschen soldaat uitroepen: *à bas la politique, vive la guerre!* De man stelde een eerlijk gevecht boven politieke knoeierijen.

De anti-revolutionairen hebben dezer dagen eene groote wapenschouwing gehouden. Dr. Kuyper in eigen persoon riep hen te zamen. Hartverheffend schouwspel! — In den boezem der partij was eene factie, die gewetensbezwaar had tegen eene bepaling van de wet tot wering van besmettelijke ziekten, en wel tegen ééne, die niet door den Minister voorgesteld, maar door de Tweede Kamer als amendement in de wet gebracht was. Volgens die bepaling mogen geene ongevaccineerden de school bezoeken.

Dat was een kolfje naar zijn hand. Daar was wat mede uit te voeren. Hij zou het voor die arme, beklagenswaardige gemoedsbezwaarden eens opnemen. Voor de conscientie te pleiten, welk eene schoone zaak! Hij is het, zooals hij zelf zegt, niet met hen eens. Daarom is zijn streven dubbel edel. Dat hij het geding tot een goed einde zal brengen, wij gelooven niet, dat hij zich er mede durfde vleien. Driedubbel edel dus was zijne bereidvaardigheid!

Daar wordt de trom geroerd. Op, mannen, op! het geldt de conscientie! Zou in het vrije Nederland het geweten worden aangerand? Welk eene bewondering wekt die verontwaardigde, driedubbel edele man!

Ja, gewis! de ijdelheid van dien man heeft een schitterenden triomf behaald. Zijn naam weerklinkt door geheel het land.

Niet alleen binnen den kring van zijn kerkgenootschap doet hij nu zijnen invloed gelden, maar geheel het land gewaagt van hem. Een schitterende triomf, en zoo gemakkelijk behaald! Wat is de triomf, door de wetenschap behaald, ten koste van inspanning en de toewijding van het geheele leven, vergeleken bij hem, die, omdat hij het hardst en het best schreeuwen kan, zich zelven stelt tot woordvoerder voor de onwetenden, terwijl hij zelf erkennen *moet*, want hij zou zich schamen indien men anders over hem dacht, dat hij het met zijne cliënten niet eens is. Wat een bewondering, wat een loftuitingen voor hem, die tegen onkundigen zegt: Ge hebt gelijk. Wat een verguizing, wat een miskenning voor hem, die den onwetende tegen zich zelven wil beschermen! Voorwaar, die zich wil hooren roemen en prijzen, hij kieze het eerste deel!

Men zal zeggen dat den man onrecht gedaan wordt, indien men zijn doen aldus voorstelt. Geen ijdelheid dreef hem, maar oprechte verontwaardiging en zijn medegevoel voor die gemoedsbezwaarden. Wij willen dit niet tegenspreken; ja, tendeele stemmen wij het toe, maar toch gelooven wij dat persoonlijke ijdelheid hier eene groote rol speelde, en dat zoo de ijdelheid hem niet verblind had, zoodat hij in deze zaak niet, als gewoonlijk, scherpzinnig maar integendeel stompzinnig was, hij tegen die gemoedsbezwaarden eene andere taal zou hebben gevoerd; dat hij, in plaats van voor hen te spreken, tegen hen gesproken zou hebben, en hen hunne dwaling onder het oog zou hebben gebracht. 't Is waar, geene toejuiching, maar wellicht miskenning en verguizing zou zijn loon zijn geweest; doch hij zou iets goeds hebben gedaan, en nu deed hij iets zeer kwaads. Zijn naam als rechtzinnig predikant had misschien er bij geleden; het kan zijn. IJdelheid, zelfbedrog, dweeperij, politieke berekening, dat zijn de factoren, die wij hier in werking hebben gezien. Die rechtzinnigen, het kan hun niet genoeg herinnerd worden, zij moeten er diep van doordrongen worden, dat de mannen, die de teugels van het bewind in handen hebben, wereldlingen zijn, geen uitverkorenen; dat onze wetten onchristelijk zijn; onze maatschappelijke instellingen voor een groot deel een gruwel voor God. Mannen als dr. Kuyper, die alleen kunnen heil aanbrengen. Is men der overheid gehoorzaamheid schuldig, dat reikt in ieder geval niet verder dan het geweten toelaat, en daar nu de wetgevers wereldlin-

gen zijn, zie men wel toe en zij voorzichtig. Spartel tegen, biedt een lijdelijken tegenstand. Het volk Gods wordt verdrukt. De wetten toch zijn niet gemaakt in het voordeel en ten bate der burgers, o neen, zij zijn alleen het uitvloeisel van een stelselmatig streven der Godloochenaars om hunne denkbeelden algemeen te verbreiden en hunne stelsels in toepassing te brengen. Zalig de edele man, die als pleitbezorger durft optreden voor het volk Gods. Welk een zoet gevoel zich zelven dien man te gevoelen!

Wat de zaak het grappigst maakt — en dit moet men vooral niet over het hoofd zien — is dat dr. Kuyper, die zegt het niet eens te zijn met die gemoedsbezwaarden, naar zijn eigen stelsel het wel met hen eens *moet* zijn. Zoo hij toch hunne redeneering niet deelt, veroordeelt hij wat hij als waarheid verkondigt. Hier is geen middenweg denkbaar

En nu, zonderlinge speling van het noodlot! — op den zelfden dag, dat het gewraakte wetsontwerp door de Eerste Kamer wordt goedgekeurd, kondigt dr. Kuyper in *De Standaard* aan, dat zijne vrouw hem een zoon geschonken heeft, die, ongevaccineerd, niet op de school zal worden toegelaten. Waarlijk, Allah is groot, en Kuyper is zijn profeet! Wij wenschen den kleinen Kuyper intusschen geluk bij zijn eerste openbaar optreden in de wijde wereld, al spreken we tevens den wensch uit dat hij, eenmaal een groote Kuyper geworden, niet in Pa's zaakje zal gaan.

De godsdienstige kwakzalverij is overigens tegenwoordig weêr aan de orde van den dag. Zijn wij wel ingelicht, dan wordt door de Amsterdamsche ultramontanen tegen de volgende lente een bedevaart voorbereid naar »het putje van Egmond", aan welks water — gelijk ouden van dagen zich nog levendig herinneren — reeds menigeen eene wonderdadige genezing te danken heeft. De putbeweging zou van de hoofdstad uitgaan, om zich vervolgens onder al de Roomsch-Katholieken van Nederland uit te breiden. Wij geven dit bericht voor niet meer dan een gerucht, al willen we er de waarschijnlijkheid volstrekt niet van betwisten, daar dergelijke beweging naar het graf der Gorkumsche martelaren reeds is waargenomen. Voor het overige hebben we tegen dusdanige godsdienstuitingen op zich zelven volstrekt geen bezwaar; doch er liggen veeltijds bedoelingen aan ten grondslag, waar-

van de goê-gemeente niets af weet, maar die slechts den leiders bekend zijn. *The Times* maakte onlangs de opmerking, dat in Frankrijk de bedevaarten tegenwoordig eene mode zijn, zooals vroeger de wedrennen of de omgang met den paaschos. Evenals crinolines en chignons — zegt het blad — zijn zij geen nieuwe uitvinding. Voor zoo ver zij in het vervolg niet zullen opgeluisterd worden door soortgelijke plechtigheden als de tochten der Mekkagangers zoo verderfelijk maken, hebben zij ook hare goede zijde, daar ze den deelnemers eene gezonde lichaamsbeweging verschaffen. Deze wijze van uiting van het godsdienstig gevoel verbaast den vreemdeling, die niet weet welk een invloed de priesters onder het keizerrijk hebben weten te winnen. In de ure der vernedering wordt de Franschman vroom, en vroomheid, even als elke gemoedsstemming, openbaart zich in Frankrijk altijd luidruchtig en met groot vertoon. Ongelukkig bestaat zijne vroomheid tegenwoordig evenzeer in wrok tegen menschen als in liefde tot God. De Fransche legitimisten stellen Sédan voor als een revolutionairen en protestantschen triomf; zij schrijven hunne rampen toe aan het in den steek laten van den paus, en beschouwen zich zelven bij voorkeur als nakomelingen der kruisvaarders. Pater Gironnet zeide in zijn preek in *Notre Dame des Victoires* te Parijs ronduit, dat het doel der bedevaart de verlossing van den paus is. De Italianen vertrouwen dan ook niet veel op Frankrijk. Zij houden het er voor, dat het langs den Po en den Tiber naar den Rijn wil, en dat het, bij een kruistocht voor den paus-koning, op *alle* ultramontanen in Europa, ook op de Duitsche, rekent.

Wij hopen, dat de gevolgtrekkingen van het City-orgaan voorbarig zullen blijken te zijn, en ofschoon wij, wat Nederland betreft, op de gewone bezadigdheid rekenen, wenschten we toch de zaak van meer algemeene bekendheid te maken, om bijtijds op voorzorgsmaatregelen bedacht te zijn, ten einde van weerszijden tooneelen van aanstoot en verbittering te voorkomen. Voor zoo verre het houden van bedevaarten overeen te brengen is met het houden van optochten, wordt er reeds door de politieverordeningen tegen voorzien. Nogmaals, de zaak is op zich zelve vrij onschuldig; doch hoe licht geeft zij niet aanleiding tot spotternij, godsdiensthaat, vinnig geschrijf en kloppartijen!
